

**Удружење дипломираних правника унутрашњих послова
Бања Лука**

**Европски дефендологија центар за научна, политичка, економска,
социјална, безбједносна, социолошка и криминолошка истраживања**

СПОРТ ЗА СВЕ

ЗБОРНИК РАДОВА

ОМЛАДИНА И ПОНАШАЊЕ

**„ОМЛАДИНА И ПРЕВЕНЦИЈА ДРУШТВЕНО ШТЕТНОГ ПОНАШАЊА
– ТРАДИЦИЈА И САВРЕМЕНИ ИЗАЗОВИ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ И
БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ“**

Бања Лука, 2013. године

Издавач

Удружење дипломираних правника унутрашњих послова Бања Лука, Европски дефендологија центар за научна, политичка, економска, социјална, безбједносна, социолошка и криминолошка истраживања, Бања Лука, Спорт за све, Бања Лука,

За издавача

Александар Мирошљевић, председник Удружења дипломираних правника унутрашњих послова,

проф. др Душко Вејновић, председник Европског дефендологија центра,

проф др Владимир Стојановић, председник удружења Спорт за све

Главни и одговорни уредници

проф. др Душко Вејновић, председник ЕДЦ,

Александар Мирошљевић, председник УДПУП,

Доц. др Остоја Барашин, Европски дефендологија центар

Проф др Владимир Стојановић, председник Спорт за све

Почасни одбор

проф. др Станко Станић, ректор Универзитета у Бањој Луци (председник), проф. др Јасмин Комић, министар науке и технологије, Предраг Лазаревић, професор, сенатор Републике Српске, мр Винко Богдан, помоћник министра науке и технологије, Академик Драго Бранковић, декан Филозофског факултета Универзитета у Бањој Луци, проф. др Ненад Кецмановић, декан Факултета политичких наука Универзитета у Бањој Луци, проф. др Зоран Говедар, декан Шумарског факултета Универзитета у Бањој Луци, др Иванка Гајић, Факултет за спорт Београд, проф. др Слободан Антонић, Филозофски факултет Београд, проф. др Рајко Куљић. Филозофски факултет Пале, проф. др Љубиша Митровић, Филозофски факултет Ниш, др Милија Боговац, Факултет за пословни и индустријски менаџмент Универзитета Унион, Београд, доц. др Слободан Симовић, Факултет физичког васпитања и спорта Бања Лука, проф. др Петар Павловић, Факултет физичког васпитања и спорта Бања Лука, мр Родољуб Петковић, Фудбалски савез Републике Српске, др Дилип Дас, Међународни симпозијум руководиоца у полицији (САД), проф. др Лоренс Арманд Френч, Универзитет западни Нови Мексико (САД).

Програмски и уређивачки одбор

проф. др Душко Вејновић, професор Универзитета у Бањој Луци, председник Европског дефендологија центра, Александар Мирошљевић, председник Удружења дипломираних правника унутрашњих послова, Драган Продић, подпредседник Удружења дипломираних правника унутрашњих послова, мр Зоран Нишић, члан управног одбора удружења дипломираних правника унутрашњих послова, Данијел Стјепановић, председник управног одбора Удружења дипломираних правника унутрашњих послова, Биљана Кременовић, Удружење дипломираних правника унутрашњих послова, Александар Петраш, Удружење дипломираних правника унутрашњих послова, Јелена Флоријан, Удружење дипломираних правника унутрашњих послова, Гојко Павловић мр, Европски дефендологија центар, Николина Грбић-Павловић мр, Европски дефендологија центар, Бранко Петровић, предједник клуба младих дефендолога, Даница Ђатовић, клуб младих дефендолога, проф. др Симо Јокановић, проректор Универзитета у Бањој Луци, проф. др Ненад Сузић, Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци, проф. др Остоја Ђукић, Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци, проф. др Миодраг Симовић, председник Уставног суда БиХ, проф. др Миле Дмичић, Правни факултет Универзитета у Бањој Луци, проф. др Невен Брандт, Експерт у Влади Републике Словеније, Љубљана, проф. др Васо Бојанић, Пољопривредни факултет Универзитета у Бањој Луци, др Миле Шикман, Министарство унутрашњих послова Републике Српске - Управа за полицијско образовање, др Желимир Шкрбић, Висока школа унутрашњих послова Бања Лука, проф. др Брацо Ковачевић, Факултет политичких наука Универзитета у Бањој Луци, проф. др Лазо Ристић, Факултет политичких наука Универзитета у Бањој Луци, доц. др Татјана Дуроњић, Факултет

политичких наука Универзитета у Бањој Луци, проф. др Драган Коковић, Филозофски факултет Нови Сад, мр Владимир Карајица, Агенција за државну управу Републике Српске, др Недељко Дебелјак, Европски дефендологија центар, др Остоја Барашин, Европски дефендологија центар, проф др Боро Трамошљанин, Факултет политичких наука Универзитета у Бањој Луци, мр Горан Амићић, Висока школа унутрашњих послова Бања Лука, мр Велибор Лалић, Европски дефендологија центар, проф др Миодраг Ромић, Факултет политичких наука Универзитета у Бањој Луци, проф. др Жарко Ристић, Београд, проф др Милан Гужвица, Висока школа унутрашњих послова Бања Лука, проф. др Миле Ракић, Београд, др Драган Радишић, Др Дарко Паспаљ Висока школа унутрашњих послова, Оружане снаге БиХ, мр Татјана Понорац, мр Предраг Обреновић, Европски дефендологија центар, др Марија Кнежевић, Ранко Прерадовић, књижевник.

Рецензентски одбор

проф. др Ђуро Шушњић (Београд–Србија), проф. др Миле Дмичић, проф. др Леви Крефт (Љубљана–Словенија), проф. др Миле Ракић (Београд–Србија), др Драган Радишић (Сарајево), проф. др Victor Nemuann, (Румунија), проф. др Синиша Таталовић (Загреб–Хрватска), проф. др David Last (Канада), мр Владимир Карајица, Доц. др Остоја Барашин, др Недељко Дебелјак, др Слободан Симић, др Бошко Ђукић, проф. др Неџад Башић, проф. др Аги Hello (Финска), проф. др Dennis J. D. Sandole (САД), проф. др Дане Субашић (Београд – Србија), доц. др Зоран Ђурђевић (Београд–Србија), доц. др Ненад Радовић (Београд–Србија), проф. др Љубиша Митровић (Ниш–Србија), проф. др Зоран Милошевић (Београд–Србија), мр Славко Милић (Никшић–Црна Гора), мр Харис Пешто, проф. др Владимир Стојановић (Београд–Србија), проф. др Радослав Гађиновић (Београд–Србија), доц. др Татјана Дуроњић, доц. др Невзет Велаџић, доц. др Слободан Симовић, проф. др Радоја Радић, проф др Гордана Илић.

Штампа

„Атлантик бб”, Бања Лука

За штампарииу

Бранислав Галић

Уредништво и администрација

Српска улица 63, 78 000 Бања Лука, Република Српска – Босна и Херцеговина,

телефон/факс 051/309-470

e-mail: defendo@blic.net; www.defendologija.com

Жиро рачун: 562 099 0000236689

Технички уредник

Александар Мирошљевић

Тин Вејновић

Лектор

мр Татјана Понорац

Коректор

Биљана Кременовић

Превод

мр Татјана Понорац

Тираж

1.000 примјерака

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР	9
-----------------	---

Проф. др Брацо Ковачевић

ДРУШТВЕНЕ ВРИЈЕДНОСТИ И ДЕВИЈАЦИЈЕ

Проф. др Душко Вејновић

Тин Вејновић, дипл. ек.

**САВРЕМЕНИ ИЗАЗОВИ И ШТЕТНИ УТИЦАЈИ У КОНТЕКСТУ
ДРУШТВЕНОГ РАЗВОЈА ОМЛАДИНЕ**

Доц. др Остоја Барашин

МЛАДИ И НАСИЉЕ НА СПОРТСКИМ ДОГАЂАЈИМА

Доц. др Биљана Милошевић Шошо

**ЗАСТУПЉЕНОСТ МАЛОЉЕТНИЧКЕ ПРОСТИТУЦИЈЕ У
БОСАНСКОХЕРЦЕГОВАЧКОМ ДРУШТВУ**

Др Бисерка Кошарац

ПОРОДИЧНЕ ДЕТЕРМИНАНТЕ ДЕВИЈАНТНОСТИ МЛАДИХ

Доц. др Миленко Војводић

Проф. др Душко Вејновић

**СТАТИСТИЧКА АНАЛИЗА СТАВОВА СРЕДЊОШКОЛАЦА О
ГОВОРУ МРЖЊЕ НА СПОРТСКИМ ТЕРЕНИМА**

Академик Винко Перих

Мс Мирсада Бадић

Академик проф. др Раде Биочанин

Мс Мерима Хабибовић

**МЛАДИ У ЛОКАЛНОЈ ЗАЈЕДНИЦИ ИЗМЕЂУ НЕРАЦИОНАЛНОГ
КОРИШЋЕЊА СЛОБОДНОГ ВРЕМЕНА И ИЗЛАСКА
ИЗ КРИЗЕ**

Др Мирко Стојчиновић

Милена Броћета Масларић, дипл. социјални радник

**АЛКОХОЛ И КОЦКА – ИГРА ИЛИ ДЕВИЈАНТНИ ПУТ У
КРИМИНАЛ**

Др Љубо Пејановић

Др Миле Ракић

УГРОЖАВАЊЕ КАПАЦИТЕТА БЕЗБЕДНОСТИ

Асс. Бакрач Ајна

Асс. Сања Церих

СОЦИЈАЛНО НЕПРИХВАТЉИВА ПОНАШАЊА ОМЛАДИНЕ СА ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА БиХ

Мр Славко Милић

ИСТОРИЈАТ КАТЕГОРИЗАЦИЈЕ МЛАЂИХ ПУНОЉЕТНИКА КАО ИЗВРШИЛАЦА КРИВИЧНИХ ДЈЕЛА У ЦРНОЈ ГОРИ

Мр Ирина Ковачевић, докторанд

ДЕПРИВАЦИЈА И СОЦИЈАЛНО НЕПРИХВАТЉИВА ПОНАШАЊА

Мр Предраг Обреновић

ПОЈАМ И ПРИНЦИПИ РЕСОЦИЈАЛИЗАЦИЈЕ

Јанко Тривуновић, маг. вар.

УПОРАВА ДРОГ МЕД МЛАДОЛЕТНИКИ »ŠTUDIЈ PRIMERA«

Мр Стеван Дакић

Мр сци. др Јасминка Вучковић

ПРЕВЕНЦИЈА ДРУШТВЕНО ШТЕТНОМ ПОНАШАЊУ МАЛОЉЕТНИКА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ

Мр сци. Ђосић Идриз, дипл. еци

АЛКОХОЛИЗАМ, ОВИСНОСТ, УЗРОЦИ И ПОСЉЕДИЦЕ

Мр Жана Врућинић

МЛАДИ И РИЗИЧНО ПОНАШАЊЕ

Драгана Милијевић

ТРАДИЦИОНАЛНИ КРИВИЧНОПРАВНИ ИНСТРУМЕНТИ ПРЕВЕНЦИЈЕ ДРУШТВЕНО ШТЕТНИХ ПОНАШАЊА МЛАДИХ

Мр Жаклина Комосар

НАСИЉЕ МЕЂУ ОМЛАДИНОМ – ИСТИНА НАШЕ САДАШЊИЦЕ

Светлана Крстић

УЗРОЦИ И ИЗАЗОВИ СОЦИЈАЛНО НЕПРИХВАТЉИВИХ ПОНАШАЊА МЛАДИХ

Сања Средић

ГЛАДИЈАТОРСКЕ ИГРЕ НОВОГ ДОБА

Mr Нишић Зоран

УТИЦАЈ МЕДИЈА НА АСОЦИЈАЛНО ПОНАШАЊЕ МЛАДИХ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ

Тин Вејновић, дипл. ек.

СПОРТ И НЕКЕ СОЦИОПАТОЛОШКЕ ПОЈАВЕ КОД МЛАДИХ

Владимир Драгичевић

УТИЦАЈ НЕЗАПОСЛЕНОСТИ НА ДЕВИЈАНТНО ПОНАШАЊЕ МЛАДИХ

Јелена Велага

ОМЛАДИНА И ПРЕВЕНЦИЈА ДРУШТВЕНО ШТЕТНИХ ПОНАШАЊА ТРАДИЦИЈА И САВРЕМЕНИ ИЗАЗОВИ У РС И БиХ

Сања Јанковић

НАСИЉЕ МЕЂУ МАЛОЉЕТНИЦИМА

Ранка Тодоровић

МАЛОЉЕТНИ ДЕЛИНКВЕНТИ СВЕ ЧЕШЋА ПОЈАВА У РС, БиХ

Николина Кнежевић

ДЕВИЈАНТНА ПОНАШАЊА МАЛОЉЕТНИКА НА СПОРТСКИМ МАНИФЕСТАЦИЈАМА

Јулија Шушић

КОНЗУМИРАЊЕ ОПОЈНИХ ДРОГА ОД СТРАНЕ МАЛОЉЕТНИКА

Гордана Шакотић

ЖЕНЕ У ПОЛИЦИЈИ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

Продић Драган

КАРАКТЕРИСТИКЕ ИМОВИНСКОГ КРИМИНАЛИТЕТА МАЛОЉЕТНИКА

Аманда Агатић

ДЕВИЈАНТНО ПОНАШАЊЕ МАЛОЉЕТНИКА ПРОУЗРОКОВАНО ТЕШКОМ ПОРОДИЧНОМ СИТУАЦИЈОМ

Даница Гњатовић

СУПЛЕМЕНТИ - ДА ЛИ СТВАРНО ВРИЈЕДЕ КОЛИКО КОШТАЈУ?

Сања Бурић

МАЛОЉЕТНИЧКА ДЕЛИНКВЕНЦИЈА

Диана Риђић, дипл. психолог

**АГРЕСИВНОСТ МЛАДИХ - ЕФИКАСНЕ СТРАТЕГИЈЕ
ИНТЕРВЕНИСАЊА ПРЕМА БИХЕВИОРАЛНО КОГНИТИВНОЈ
ТЕРАПИЈИ**

Мр Мирко Живковић

Дарко Ковјанић, спец.

**КРИМИНАЛИСТИЧКИ АСПЕКТ ПОЛНОГ
НАСИЉА НАД ДЈЕТЕТОМ**

Александар Мирошљевић

Дејан Којић

**СОЦИО-ПАТОЛОШКИ ПРОБЛЕМИ ОМЛАДИНЕ У РЕПУБЛИЦИ
СРПСКОЈ И БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ**

Сања Комленац

Борачка организација Републике Српске

**ПОЈАМ, УЗРОЦИ И УСЛОВИ ДРУШТВЕНО НЕПРИХВАТЉИВИХ
ПОНАШАЊА ОМЛАДИНЕ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ**

Мр Зоран Галић

СПОРТ, НАЦИОНАЛИЗАМ И ОМЛАДИНА

ПРЕДГОВОР

Пред Вама, нама, је Зборник радова, Омладина и понашање, радова који су резултат излагања на Међународном научном скупу на тему „Омладина и превенција друштвено штетног понашања – традиција и савремени изазови у Републици Српској и БиХ“, одржаном 11. и 12.12. 2012. године у Бањој Луци, у организацији Удружења дипломираних правника унутрашњих послова из Бање Луке и Европског дефендологија центра за научна, политичка, економска, социјална, безбједносна, социолошка и криминолошка истраживања, а уз подршку Министарства науке и технологије Владе Републике Српске. У Вашем, нашем, Зборнику аутори су на различите начине, мултидисциплинарним приступом, свестрано сагледали питања: Друштвене вриједности и девијације, Савремени изазови и штетни утицаји у контексту друштвеног развоја омладине, Млади и насиље на спортским догађајима, Заступљеност малољетничке проституције у Босанскохерцеговачком друштву, Породичне детерминанте девијантности младих, Статистичка анализа ставова средњошколаца о говору мржње на спортским теренима, Млади у локалној заједници између нерационалног коришћења слободног времена и изласка из кризе, Алкохол и коцка – игра или девијантни пут у криминал, Угрожавање капацитета безбедности са аспекта малољетничке делинквенције, Социјално неприхватљива понашања омладине са посебним освртом на БиХ, Историјат категоризације млађих пунољетника као извршилаца кривичних дјела у Црној Гори, Депривација и социјално неприхватљива понашања, Појам и принципи ресоцијализације, *Upraba drog med mladoletniki*, Превенција друштвено штетном понашању малољетника у Републици Српској, Алкохолизам, овисност, узроци и посљедице, Млади и ризично понашање, Традиционални кривичноправни инструменти превенције друштвеноштетних понашања младих, Насиље међу омладином – истина наше садашњице, Узроци и изазови социјално неприхватљивих понашања младих, Гладијаторске игре новог доба, Утицај медија на асоцијално понашање младих у Републици Српској, Спорт и неке социопатолошке појаве код младих, Утицај незапослености на девијантно понашање младих, Омладина и превенција друштвено штетних понашања традиција и савремени изазови у РС и БиХ, Насиље међу малољетницима, Малољетни делинквенти све чешћа појава у РС и БиХ, Девијантна понашања малољетника на спортским манифестацијама, Конзумирање опојних дрога од стране малољетника, Жене у полицији Републике Српске, Карактеристике имовинског криминалитета малољетника, Девијантно понашање малољетника проузроковано тешком породичном ситуацијом, Суплементи – да ли стварно вриједе колико коштају, Малољетничка делинквенција, Агресивност младих – ефикасне стратегије интервенисања према бихевиорално когнитивној

терапији, Криминалистички аспект полног насиља над дјететом, Социопатолошки проблеми омладине у Републици Српској и Босни и Херцеговини, Појам, узроци и услови друштвено неприхватљивих понашања омладине у Републици Српској, Спорт, национализам и омладина. Први пута УДПУП појављује се као организатор међународног научног скупа са цињем да се свестрано сагледа напријед наведена проблематика, али и да се чињенично упозори да је озбиљан друштвени проблем у РС и БиХ око 250 незапослених дипломираних правника унутрашњих послова, који су плански од стране државе школовани, не траже никакве привилегије, али траже Уставом и законом загарантовано право на посао. Посебну захвалност дугујемо Министарству унутрашњих послова РС, Универзитету у Бањој Луци, Европском дефендологија центру за научна, политичка, економска, социјална, безбједносна, социолошка и криминолошка истраживања. пуни назив, и другим субјектима који у овом тешком друштвеном тренутку усмјеравају и упозоравају да држава треба пронаћи методе како да запосли своје намјенски школоване кадрове. Свјесни смо да је конкуренција велика..., на релацији борбе за интересе између државног и приватног образовања..., али ми вјерујемо да ће организована држава у складу са етичким критеријима подржати знање и стварање..., а не профитно образовање. Не желимо никога вријеђати, али упућујемо јасну поруку да образовању треба вратити образ и да држава треба да буде на страни стварања, а не варања. Ми смо на тим принципима учени, школовани и васпитани у интересу истине, правде, морала, поштења у интересу Републике Српске и свих њених грађана. Времена која су пред нама траже памет, храброст, смјелост, јасну профилираност, одважност, траже истину, а не манипулацију. Сва друшва, па и ово наше, требају се ослободити криминала, корупције и свих других друштвено штетних и негативних појава и кренути путем разоја, просперитета и напретка. Заједно удружена струка, наука и образовање упућују на тај пут. И ми смо на том путу, трновитом путу, путу који вјерује у будућност за коју се морамо поштењем изборити...

Главни и одговорни уредник
Александар Мирошљевић
Председник УДПУП

Проф. др Брацо Ковачевић¹
Факултет политичких наука
Универзитет у Бањој Луци

ДРУШТВЕНЕ ВРИЈЕДНОСТИ И ДЕВИЈАЦИЈЕ

Прегледни рад

УДК 316.334.3(321.7:342.7)

Апстракт: Вриједности и норме су веома значајне у одржању културе и друштва. Процес којим човјек учи вриједности, норме и културу друштва назива се социјализација. Девијације су поступци не прихватања вриједности и норми. Иако друштва настоје да очувају своје вриједности и норме, у одређеним ситуацијама западају у стање аномије као стање у којем се разарају вриједности, норме и доминантни културни обрасци и преовладава аномија, неморалност и безакоње. То је опасно стање дезинтеграције друштва.

Кључне ријечи: култура, вриједности, норме, социјализација, аномија

SOCIAL VALUES AND DEVIATION

Abstract: Values and norms are very important in the preservation of culture and society. The process by which a person learns the values, norms, and culture of society is called socialization. Deviation procedures are unacceptable values and norms. Although societies try to maintain their values and norms, in certain situations they fall into a state of anomie as a condition in which values, norms and dominant cultural patterns are destroyed and where anomie, immorality and lawlessness prevail. This is a dangerous state of the disintegration of society.

Key words: culture, values, norms, socialization, anomie

1. УВОД

Човјек је друштвено биће, упућено да живи у друштву са другим особама. Да би то и могао, мора усвојити друштвене вриједности и норме у процесу социјализације. Уколико их не усвоји, он постаје асоцијално, девијантно, делинквентно или социјално-психопатолошко биће.

¹ Контакт: braco.kov@hotmail.com

2. СОЦИЈАЛИЗАЦИЈА

Социјализација је процес учења културе, процес који доводи до формирања личности способне да обавља бројне улоге: члана породице, дјетета или одрасле особе, брачног друга, родитеља, друга и пријатеља, колеге, припадника неке професије, радне организације, националне заједнице, политичке партије, интересне групе, спортских, културних, рекреативних и многих других група у којима задовољава своје потребе и интересе.

Човјек постаје чланом друштва и личношћу управо учећи и усвајајући културу. Процес којим културу усваја назива се – **социјализацијом**, **подруштвљавањем** или **васпитањем** и овај процес се може схватити као процес „претварања“ дјетета као биолошке јединке у личност, као друштвену јединку.

Социјализација, подруштвљавање и васпитање имају два нивоа или облика:

- **примарне социјализације** - који се одвијају преко примарних друштвених група (породице, вршњачких група, родбинских група), и
- **секундарне социјализације** - који се одвијају преко секундарних друштвених група (школе, друштвених организација).

Процес социјализације је процес подруштвљавања особе, процес који подразумева постојање:

- **индивидуалности** - формирања самосвојне, себи својствене и аутономне особе, односно личности, и
- **друштвености** - интернализације и усвајања друштвених и културних вриједности, улога и норми у средини у којој се личност развија.

Социјализација је увијек нормативни образац и притисак, облик друштвене принуде и социјалне контроле у оквиру које особа интернализира и интериоризира, односно усваја норме, вриједности и колективне представе и тако постаје личношћу. Социјализацијом особа стиче фонд знања, навика и вјештина, развија често веома сложене особине и способности и стиче све оне квалитете којима се суштински разликује од свих других живих бића.

Поступак и процес социјализације („примарне“), у оквиру које се новорођенче обликује према општим обрасцима своје културне средине и „секундарне“, у оквиру које се појединац учи улогама и нормама понашања члана друштва, показују да се друштво и личност међусобно прожимају те да представљају један нераскидив начин постојања човјековог живота и развоја. У цјелини посматрано, друштво се састоји од социјализованих личности као дијелова друштва који у процесу *социјализације – персонализације* настоје остварити и ускладити индивидуалне и друштвене потребе, те усвојити правила, норме и вриједности културе и друштва којима припадају. Људи живе и опстају у друштву управо зато

што у процесу социјализације усвајају културу. Тек рођена беба јесте *човјек* и припада људској врсти *homo sapiens*, али *није личност*. Да би постала личност, неопходно је да се из биолошке јединке развије у *друштвену особу* и то је једино могуће у *процесу социјализације*, процесу који се непрестано у животу одвија у оквиру многобројних подручја социјализације, као што су: појединци, групе (породица, вршњачке, радне) и институције (васпитне, образовне, културне, спортске).

Велики је значај социјализације у претварању човјекове биолошке јединке у друштвену личност: бити људско биће подразумијева постојање људских особина које ми учимо у процесу социјализације. Процес социјализације није само процес подруштвљавања личности, него је и процес његове конформизације и интеграције у друштвену средину. То је процес наметања друштвених и политичких вриједности и зато је то и процес угрожавања његове аутономне индивидуалности, односно то је и процес *социјалне контроле* и његове личне *деперсонализације*. Социјална контрола означава друштвену доминацију над појединцем, а повезана је и утемељена на друштвеним вриједностима и процесу *социјализације*: њена је *функција* обезбјеђење стабилног развоја друштва и, у том погледу, она може бити унутрашња и спољна, отворена и прикривена, стална и повремена.

3. ВРИЈЕДНОСТИ, НОРМЕ И ДЕВИЈАЦИЈЕ

Ако се мало вратимо у прошлост, видјећемо да су људи, а и филозофи под појмом **вриједности** подразумијевали: истину, добро, срећу, личну срећу, задовољство, сазнање, поштивање моралних закона, правду и правичност, достојанство, слободну личност, савршено прилагођеног човјека, итд. Тежња ка истини, човјечности, доброти, љепоти, достојанственом, светом, праведном и правичном су значајне људске вриједносне оријентације са становишта хуманости и темељних потреба људи, вриједности које се могу одредити као „више“ у односу на њихове супротности као што су: лаж, нељудско, зло, ружно, недостојанствено, профано, неправедно и неправично.

Вриједности се и могу одредити као схватање нечег пожељног што утиче на избор прикладних начина, средстава и циљева акције. Оне представљају елеменат културе који одређује активности и понашање људи у друштву, квалитет који се придаје особама и њиховим поступцима, мишљењима и понашањем, симболички систем који служи као критеријум и стандард за избор између различитих алтернатива.

Вриједности и вриједносне оријентације играју велику улогу како у развоју мотивационе структуре личности, обликовања њихове „филозофије живота“ и њихових схватања, убјеђења и понашања, тако и у духовном и културном профилирању самог друштва. Без вриједности људи не би могли живјети, а ни друштво се не би могло развијати. Човјек, његова култура и друштво могу се објашњавати једино тако што ће се

доводити у везу са системом вриједности и вриједносним оријентацијама. Вриједности чине основу друштвених установа, повезане су са друштвеним симболима и нормама, мотивишу, покрећу и усмјеравају људске активности, уносе ред у њихово дјеловање, дајући смисао и важност њиховом дјеловању, доприносе формирању личности и њиховој друштвеној интеграцији. Према томе, вриједности имају битно индивидуално и друштвено значење.

Вриједности су те које одређују и осмишљавају људско понашање; оне представљају квалитет који се придаје особама, њиховим поступцима, творевинама и односима, квалитет који одређује њихову оријентацију у њиховом дјелатном животу у заједници. Систем вриједности је важан зато што вриједности одређују нашу стварност. Вриједности се могу схватити као пожељни колективни идеали, као и поштовани идеали за неко друштво, друштвене групе и појединце. Свако друштво одређује свој вриједносни систем који се односи на: добро и зло, лијепо и ружно, поштено и непоштено, истинито и лажно. И, већ од самог рођења дјеча у процесу примарне, а затим и секундарне социјализације интернализују вриједности и норме друштва у којем живе.

Вриједности су те које *осмишљавају*, а норме *обавезују* на одређено понашање. Вриједности представљају циљеве према којима се друштво оријентише, док се нормама оне покушавају заштити. Девијантним понашањима сматрају се она понашања која се налазе у сукобу са вриједностима и која крше норме.

Постојање друштва није могуће без оних елемената и претпоставки које га и одређују: **друштвених норми**. Као одређена правила понашања, друштвене норме принуђавају на одређене облике понашања. Оне постоје као објективна реалност која утиче на свијест и понашање људи.

У друштву се људи понашају не само на друштвено прихватљив и „нормалан“ начин него и, мање или више, на друштвено неприхватљив или девијантан начин.

Под појмом **девијације** (1. *de + via*, отклон, скретање; *deviatio* – одступање) подразумијева се „скретање с прихваћеног пута“ или одступање од општеприхваћеног и признатог просјека. Појам девијантности и девијација се доводи у везу са критеријумима друштвених: **вриједности** – девијантно понашање се налази у сукобу са вриједностима; **норми** – девијантно понашање крши друштвене норме, и **реакције** – девијантно понашање изазива негативну реакцију.

Тако појам „девијације“ подразумијева постојање моралног суда, те девијантност представља друштвену непожељност, стварно супротстављање моралном кодексу и владајућим конвенцијама. Појам девијантности је нормативан: девијантност је кршење норми које се сматрају *исправним*, *здравим* и *моралним*. Девијација је кршење забрана, односи се на актив-

ности које не подлијежу нормама и очекивањима чланова неког одређеног друштва, као и на облике супротстављања поретку као систему норми.

Из претходног произлази да понашање може бити **друштвено нормално** (преовладајуће, друштвено прихватљиво), и **девијантно**.

Понашање појединаца у друштву одређено је културом друштва и оно се може разликовати како од друштва до друштва, тако и, временски посматрано у неком дужем периоду, у самом друштву. То значи да је понашање релативна, а не апсолутна културна појава што, такође, значи да су и девијације **релативна појава**, односно да не постоји апсолутни начин да се дефинише девијантни чин. Тако се девијантност може дефинисати само у односу на неки одређени стандард, а нема стандарда који би били чврсти, фиксни или апсолутни. Зато се може рећи да девијантност варира од времена до времена или од мјеста до мјеста, те да у неком одређеном друштву, чин који се данас сматра девијантним можда ће у будућности бити одређен и дефинисан као друштвено прихватљив и нормалан. Или, чин који је у једном друштву дефинисан као девијантан, може бити схваћен као посве нормалан у другом што, другим ријечима, значи да је **девијантност одређена културом** зато што су и **друштвене вриједности одређене културом**, а културе се мијењају у току времена и разликују се од друштва до друштва. Зато је девијантност релативан појам. Поступци су девијантни само у односу на норме неког *одређеног друштва* у неком *одређеном раздобљу историје*. Агресивност и милитантност се у неком друштву могу сматрати девијантним облицима понашања, док се у другим друштвима сматрају друштвено прихватљивим и нормалним облицима понашања.

Појам девијантности се не разликује само од друштва до друштва, од заједнице до заједнице или од културе до културе, него се разликује и *унутар једне заједнице*, односно *унутар једног друштва*. Различите друштвене групе у једном те истом друштву имају различита схватања о девијацији. То заправо значи да на схватање о девијацији утичу и *доминантна култура*, али и *подкултура* и *субкултура*. Такође, схватања о девијацијама се мијењају у једном те истом друштву. Вриједности које су некада биле на снази постају застарјелим и превазиђеним. Оно што се некада сматрало девијацијом и „болесним понашањем“ може да постане „нормалним“ обликом понашања. Некада се девијантним облицима понашања сматрало то што жене пуше, шминкају се и пију алкохолна пића, а данас се то већ не сматра девијантним облицима понашања у многим друштвима.

Поред појма *девијација*, треба поменути још један значајан појам који је с њим повезан - **социјални проблеми**. Понекад се они међусобно идентификују и једним именом називају – **социјалне девијације**, а понекад се и одвојено посматрају.

Разлика између девијација и социјалних проблема је у томе што су социјални проблеми друштвено (а не индивидуално) проузроковани проблемима, што захватају велики број људи и имају неповољне друштвене последице. Зато се социјални проблеми не сматрају социјално–патолошким појавама, мада их треба посматрати као специфичне друштвено девијантне појаве које је друштво произвело. Иако имају и своје друштвене узроке, девијантна понашања се претежно посматрају као проблем појединаца, а не друштва, док се социјални проблеми посматрају као друштвени проблеми који захватају и појединце. Социјални проблеми се дефинишу полазећи од вриједносног критеријума као девијација друштвеног стања и ситуације, односно раскорак између друштвених стандарда и постојећих услова живота, односно раскорак између друштвених циљева и вриједности постојећих услова живота; околности које произлазе из структуре друштвених институција и које имају негативан утицај на добробит појединца и група; облик човјековог отуђења који погађају појединце и групе људи тако што им отежавају или онемогућавају задовољење основних животних потреба; стање које је потребно промијенити друштвеном акцијом.

Дакле, социјални проблеми представљају појаве које су уочљиве и вредноване као друштвено непожељне, јер су последица несклада између друштвених вриједности и друштвене стварности у којој живе појединци и групе. Узроци социјалних проблема су противријечности друштвених кретања, друштвене кризе и регресије, а врсте су: незапосленост, сиромаштво, неписменост, и сл. Социјални проблеми представљају сложена друштвене појаве које - траже рјешење.

4. АНОМИЈА

У социологији и социјалној психологији се одавно расправљало о узроцима и манифестним облицима асоцијалног, недруштвеног, неприхватљивог и „ненормалног“ понашања. С обзиром да се социологија почела јављати и развијати са процесом индустријализације и урбанизације, разумљиво је да се и повећани број таквих понашања почео управо тада јављати што је и наводило теоретичаре да поставе питање узрока ових облика понашања. У том смислу треба посебно истакнути Контово залагање за проучавањем ових појава које ометају развој друштва, Диркемова гледишта о аномiji и „ненормалном“ понашању, Мертоново гледиште и гледишта америчких урбаних социолога (Барцеса, Парка, Вирта). Као посебна научна дисциплина, социјална патологија се појавила у XIX вијеку с циљем да помогне рјешавању социјалних проблема који су се снажно почели појављивати под утицајем појава као што су: индустријализација, урбанизација, модернизација, миграције из села у градове, итд.

Диркем истиче да је „нормално“ друштвено стање, као „онакво какво треба да буде“, оно друштвено стање у којем се поштује „колективна или

заједничка свијест“ која је доминантна у обичајним, моралним и правним нормама и друштвеним институцијама. Девијантно („болесно“, „патолошко“, „ненормално“) је „оно што би требало да буде другачије него што јесте“. За појам „ненормално“ понашања Диркем је употребљавао израз „**аномија**“ коју одређује као одсуство норми у друштву, одсуство контроле нагона, страсти и жеља особа и њихову побуну против устаљених правила, а посебно у периоду друштвених криза.

Аномија је друштвено стање у којем се распадају друштвене вриједности и доминантни културни обрасци, а преовладава безнормност, „неморалност“ и незаконоје; она представља друштвену дезинтеграцију заједничких вриједности, норми, друштвених институција и осјећања заједничког друштвеног интереса.

Постоје три облика, односно три врсте аномије:

- **лична** (односи се на особу и њене сопствене проблеме са нормама и вриједностима);
- **групна** (подразумијева распадање породице и њених вриједности), и
- **социјална** (односи се на аномичне проблеме друштва, социјалну психопатологију).

Дакле, аномија представља одсуство норми у друштву, „стање дерегулације“, односно оно стање у оквиру којег друштво није у стању да проводи социјалну контролу над појединцима. Аномија је друштвено стање у којем норме и друштвене вриједности немају ауторитет, односно немају моћ регулисања и усмјеравања индивидуалних и групних понашања. То је патолошко стање друштвеног система, стање његовог распадања с обзиром на то да постојеће норме нису у стању да му обезбиједи интегритет. У таквој социјално-патолошкој ситуацији, чији се правни поредак не поштује и чије норме не могу да обезбиједи интеграцију индивидуа у поредак, појединци су приморани да траже властите путоказе понашања, при чему се као посљедица појављује слабљење међусобних веза, а и појава самоубиства као специфична реакција на патолошко стање у коме се друштво налази. Традиционалне везе, колективне вриједности, заједничка увјерења која су учвршћавала традиционална друштва, у модерним или савременим друштвима запали су у кризу. Људи модерног друштва пате од аномије – или, стања губљења осјећања за норме и вриједности, стања које ствара осјећања дезоријентације. У савременим друштвима људи се не осјећају интегрисаним у друштвену заједницу и не налазе смисао и сврху живота. Таква осјећања су штетна и за појединце, а и за друштво – сматра Диркем. Она чак доводе и до самоубиства код људи који осјећају „дубоке поремећаје од којих пате цивилизована друштва“. Савремена друштва исто тако показују висок ниво досаде, монотоније, незадовољства, узнемирености и песимизма.

Губитак традиционалних емоционалних веза, снажна конкуренција, разочарење и фрустрације савременог друштва тјерају особе на самоубиство.

Да не би дошло до тога, људи морају смањити своје жеље, аспирације, интересе, хтијења и страсти. Морају научити да престану да желе “још више” и “све више и више”. Некада је религија одређивала ту кочницу код људи, подстичући их на дисциплину и уздржаност, али то више није у стању да чини. Модерном друштву је потребан и модерни, односно сасвим другачији и нов морални систем који ће људе повезати у један хомоген друштвени систем без осјећања фрустрација, незадовољства и песимизма који би људе водио самоубиству. На мјесто хришћанских догми, Диркем заговара секуларни систем морала који би био заснован на разуму, који би обуздао себичне интересе, сузбио егоизам, а развијао самодисциплину, алтруизам и неку нову организацију која би мијењала религију.

Аномија је ништа друго до појава која се јавља и као посљедица трансформације друштвених норми, вриједности и правила, односно ситуација коју карактерише чињеница да постојеће вриједности немају ауторитет, а нове још нису конституисане. Аномија је, дакле, други израз за стање распада система правила и вриједности, односно назив за појаву која се подводи под назив „друштвене дезорганизације“. За Диркема је аномија појам за одређење стања друштвене дезорганизације насталог због одсуства регулативних функција које имају за циљ интеграцију особа у друштво; та стања настају при наглим и брзим промјенама привредног и политичког система, у кризним периодима; тако «болест» система постаје и болест појединца (манифестована у облицима као што су фрустрације, неурозе, осјећања безвриједности, изолованости, бесциљности, сувишности, суицидности).

Диркемов појам „аномије“ и посебно аномије у градовима, прихватили су и разрадили неки социолози који су под овим појмом означавали било какву повреду консензуса, односно повреду норми на којима се заснива кохезија заједнице. Утврђивали су разлику између броја и врста аномија између руралних и урбаних средина (нпр. облици сенилне параноје, деменција и неуроза, као и наркоманије више су заступљени у градовима, него на селима), а истраживања *Чикашке социолошке школе* показала су да су облици аномије различито заступљени у појединим зонама града, код појединих личности и примарних група.

Двадесетих година прошлог вијека Томас и Знањецки приказују стање деморализације економских миграната из Пољске у САД, стање које је условљено друштвеном дезинтеграцијом на породичном подручју, на подручју рада и професионалности.

Мертон истиче да је аномија «остварење процеса десоцијализације, повлачења појединца у свој властити его, скептично одбијање свих друштвених веза»; аномија не представља само појаву одсуства правних норми, него «стање духа оног који нема више никаквих стандарда, већ само неповезане нагоне, који немају осјећај континуитета, припадности ужој заједници, обавезама».

Мертон доводи у везу аномију са положајем појединаца и група у социјалној структури. Он истиче да свака друштвена заједница има своје циљеве које њени чланови теже да постигну. За постизавање циљева друштво је утврдило одговарајуће норме и облике понашања и њихово неприхватање се третира понашањем које није нормално и које води у аномију. Међутим, проблем је садржан у чињеници удаљавања друштвених циљева и тежњи појединаца за постизавањем циљева. Јер, немају сви појединци једнак положај у друштвеној структури нити једнаку могућност прилагођавања прописаним нормама понашања. Некима њихов социјални статус омогућава лакше, а некима опет теже привикавање на претпостављене норме. Дакле, за постизавање истих друштвених циљева појединци и групе немају једнака средства и зато се осјећају маргинализованим, одбаченим и запостављеним. Друштвена структура их присиљава да чак прихвате и средства која нису дозвољена за постизавање друштвених циљева. А уколико друштвена структура лабави, онда су учесталији случајеви поткопавања или избегавања норми чиме се ствара ненормално друштвено стање у којем постојеће норме, културни обрасци и вриједности немају своју легитимност и легалност.

Девијантно понашање је посљедица несклада између наметнутих културних вриједности и (не)могућности да оне буду и остварене. Девијације су производ аномије и дезорганизације система. Када друштво прокламује вриједносни образац према којем се успјех у друштву остварује личним радом и самодисциплином, а стварност показује да они који су (само) дисциплиновани, радни и вриједни, истовремено су и сиромашни, онда се девијације и девијантно понашање појављују као посљедица незадовољства особа у таквим аномичним друштвеним околностима.

У својој концепцији аномије Мертон користи два основна елемента који се односе на прихватање или одбијање:

- културних циљева и
- дозвољених средстава.

Полазећи од тих елемената, Мертон долази до једног пожељног начина адаптације на аномију (*конформизам*) и четири девијантна начина (*иновација, ритуализам, повлачење или одустајање и бунт или побуна*).

	Приврженост културолошким циљевима	Тражење легитимних средстава за успјех
Конформизам	+	+
Ритуализам	-	+
Иновација	+	-
Одустајање	-	-
Побуне	+/-	+/-

+ је прихватање

- је одбијање, одбацивање

+/- одбацивање и замјена нових циљева и средстава

Дакле, на стање друштвене аномије људи различито реагују:

- **конформисти** - се пасивно прилагођавају и помирују са друштвеном аномијом; привржени су културним циљевима и користе легитимна и дозвољена средства за остварење циљева (ово није девијација, него уобичајен начин адаптације у стабилним друштвима и нормалан начин прилагођавања);
- **ритуалисти** – одбацују друштвене циљеве и напуштају амбицију, смањујући тежњу према постизавању личног успјеха и напредовања, али поштују друштвене норме и настављају да се понашају на друштвено прихватљив начин; привржени су нормама, а заборављају на вриједности (нпр. службеник којег терорише газда, бирократа који је слијепо покоран својој служби и не види ништа изван ње);
- **иноватори** – се активно прилагођавају градећи неки свој ред у аномичном друштвеном нeredу; прихватају друштвене и културне циљеве (нпр. материјални успјех), али одбацују дозвољена средства за њихово остваривање; желе и настоје да дођу до богатства, али прибјегавају институционално забрањеним и незаконитим средствима за остварење циља (нпр. лопови, криминалци, деликвенти, бизнисмени, утајивачи пореза и сви они који се користе средствима која нису сагласна нормама);
- **повлачење (одустајање)** – је девијантни начин адаптације на аномију за којег је карактеристично одбацивање и норми и циљева, али и дозвољених средстава за њихово остваривање; обухватају особе које одустају од успјеха као циља и не покушавају да слиједe законске прописе (нпр. клошари који се повлаче у свој свијет, особа која се повлачи у приватност свога породичног живота одвајајући себе од спољњег свијета, особе које се повлаче у свијет наркоманије, менталних поремећаја, просјачења, алкохолизма);
- **бунтовници** - одбацују и циљеве и легална средства, и норме и вриједности за постизање циљева, постављајући себи нове циљеве и вриједности, као и друга средства њиховог остварења, или хоће да мијењају друштво намећући друге норме и вриједности.

Тако се показује да се узрок девијантних појава налази у сукобу између друштвене структуре и културе: у сваком друштву постављају су неки жељени идеали и циљеви којима друштво тежи, али они нису доступни свим члановима друштва, а нарочито припадницима нижих класних и етничких група. Зато се код њих јавља незадовољство које доводи до деликвентног понашања - друштво врши притисак на особе и групе, али се

јавља дисфункционалност друштвеног система, стање аномије и из њега се јављају облици деликвентног понашања. Истовремено, показује се и то да је и морал промјенљива и релативна категорија јер се као појава кроз друштво и кроз историју развија и мијења и - запада у *кризу*.

ЗАКЉУЧАК

У друштвима постоји тенденција да се очува моралност, мада постоји раздобље у његовом развоју које се темељи на кризи морала, аморалности, иморализму и - *аномији*. Сваком друштву пријети могућност моралног назадовања, моралног пада и аморализма, а та могућност је већа у друштвима која преживљавају драматичну кризу (економску, социјалну, политичку, националну, ратну): вриједности, норме и морал играју веома значајну улогу у друштву у којем могу да представљају структуралну компоненту друштвене кохезије и интеграције, али и његове дезинтеграције.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ковачевић Б., *Болесно друштво*, Бања Лука, „Народна и универзитетска библиотека Петар Кочић“, 1995.
2. Ковачевић Б., Перић Р., *Социјална патологија*, Бања Лука, „Народна и универзитетска библиотека Републике Српске“, 2009.
3. Ковачевић Б., *Социологија*, Бања Лука, „Правни факултет-Центар за публикације“, 2007.
4. Милосављевић Б., *Социјална патологија*, Сарајево, „Свјетлост“, 1986.
5. Милосављевић М., *Девијације и друштво*, Београд, „Драганић“, 2003.
6. Вујачић В., *Област вриједности*, Титоград, НИО „Универзитетска ријеч“, 1984.

Проф. др Душко Вејновић¹
Тин Вејновић, дипл. ек.²
Европски дефендологија центар
Бања Лука

САВРЕМЕНИ ИЗАЗОВИ И ШТЕТНИ УТИЦАЈИ У КОНТЕКСТУ ДРУШТВЕНОГ РАЗВОЈА ОМЛАДИНЕ

Прегледни рад

УДК 316.752.303.424-053.6

Сажетак: Друштво у коме живимо у значајној мјери карактеришу процеси (само)разарања, који су у неким подручјима друштвене реалности дошли до фазе гдје је оправдано говорити о разореном друштву. Криза идентитета, психичка оптерећења, рушења система вриједности, безперспективност, економска зависност због незапослености представљају последице које стоје у уској вези са социоекономском и културноисторијском ситуацијом у друштву. Стандард омладинске популације (економски фактор) јесте чинилац који одлучујуће утиче на степен задовољавања културних потреба, јер што је стандард нижи количина материјалних средстава која се може издвојити за задовољавање било које потребе је све мања. Млади први реагују на друштвене промјене и заокрете и они први сnose последице тих промјена, а по неким ауторима омладина представља једну од најрањивијих група у процесу транзиције. Тешко је промијенити положај омладине без опитних промјена у цијелом друштву. Положај омладине је, с једне стране, производ општег стања у друштву, а с друге стране, производ дјеловања систематских мјера на побољшању катастрофалног стања у коме се данашња омладина налази.

Кључне ријечи: омладина, породица, друштво, савремени изазови, штетни утицаји, развој, транзиција.

¹ Контакт: tin@blic.net

² Контакт: tin@blic.net

CONTEMPORARY CHALLENGES AND HARMFUL EFFECTS IN TERMS OF SOCIAL DEVELOPMENT OF THE YOUNG

***Abstract:** The society we live is mainly determined by (self-)destruction processes, which have peaked so much in particular areas of social reality that it is perfectly normal to talk of destroyed society. Identity crisis, psychological burdens, value systems breakdowns, non-perspective, financial dependence due to unemployment represent consequences which are tightly connected to socioeconomic and cultural-historical setting in society. The standard of the youth population (economic factor) is the key factor in the degree of satisfying cultural needs, for the lower the standard of living is, the lower is the amount of finances for satisfying any needs. The young are the ones who react to changes and twists first and they are the first who suffer from the consequences of these changes, and according to some authors the young represent the most vulnerable group in the transition process. It is difficult to change the situation the young are in without changing the entire society. The position of the young, on the one side, is the result of the situation in society, and on the other side, the result of the activity of systematic measures on improving catastrophic situation the young are in today.*

***Key words:** the young, family, society, contemporary challenges, harmful effects, development, transition.*

Младост је раздобље живота између дјетињства и одраслости, а појам омладина означава особе које се налазе у том раздобљу.

Омладина је како биолошка тако и друштвена категорија. У традиционалном друштву омладина као посебна друштвена група није постојала јер је укључивање у сферу рада започињало већ у раном дјетињству, а дјеца су аутоматски постајала одрасли чим су почела привређивати за живот. Развојем технолошког друштва јавља се потреба за све квалификованијом радном снагом, што доводи до масовног школовања, тј. одгајања уласка младих у свијет рада.

Омладина постаје предмет проучавања социологије након увиђања да је биолошка чињеница, попут старосног доба, попримила друштвене конотације и постала начело друштвене диференцијације. Социолози омладине нису сагласни у дефинисању термина омладина, као ни око година које термин овухвата. Неки као омладинско наводе раздобље од 15. до 25. неки до 30, а неки чак до 35 године, у складу са тенденцијама продужења младости у савременом друштву.

Најважнија обиљежја омладине су: животно доба, разне социјалне конотације које друштво придаје младима, раскорак између психофизичке и друштвене зрелости који има за последицу неравноправан друштвени положај младих у односу на референтне групе одраслих и изграђивање специфичне омладинске свијести која младе разликује од свијета одраслих.

„Бејби бум“ у САД после другог свјетског рата је довео до јачања омладине као друштвене категорије и до рађања низа омладинских покрета и подкултура.

Појам омладине садржи једно објективно, материјално одређење у виду специфичног социјално-историјског уређења генерацијских односа помоћу кога се млади људи у датом простору и времену дефинишу, позиционирају и контролишу процес њиховог одрастања и улажења у свијет одраслих.

Предложено је да се раст подкултура разматра у вези са њиховим традицијама. Matza (1962) наводи да је младост доба бунтовништва и да су три облика побуне посебно привлачна за младе: деликвенција, радикализам и боемски живот.

Проучавање омладине може се подијелити у 4 главне области:³

- 1. Пристојна омладина** – већина младих људи успије да прође кроз живот, а да не учествује ни у једној култури тинејџера или бар не у оним њиховим облицима који се сматрају девијантним. Могу бити обухваћени модом, али не и нужно животним стиливима.
- 2. Деликвентна омладина** – проучаване деликвентне поткултуре бије су већином радничке и обично привлачиле адолесцентне младиће. Они су махом учествовали у илегалним активностима као што је крађа, насиље или вандализам, а дјевојке у сексуалним испадима, што су судови користили да би на дјевојке примјењивали легална правила о заштити.
- 3. Културни побуњеници** – ова група има склоност да учествује у подкултурама које се налазе на рубу боемске традиције. Они су на периферији литерарно – умјетничког свијета, више као рписталице него умјетници. Већином потичу из средње класе и када се ради о младим подкултурама нагињу образовању средње класе.
- 4. Политички милитантна омладина** – млади из ове групе могу стварати фракције политичких група или широке масовне покрете, као што су били мировни покрети 50- тих година. могу бити етничке групе, покрети за цивилна права, проблемске групе као што су групе против рата у Вијетнаму, пацифисти, студентске групе, политичке странке или еколози.

Показано је да је студија о подкултурама корисна у области колективне девијације и да поткултуре младима пружају конкретне функције:

- оне нуде рјешења,
- нуде културу из које се могу издвојити стил, вриједности, идеологија и начин живота,

³ Подкултуре 2, Истраживачко-издавачки центар ССО Србије, Култура, Београд, 1986, стр. 24.

- својим изражајним елементима поткултуре пружају начин на који се може осмислити слободно вријеме, које је било одвојено од инструменталног свијета рада.⁴

Млади први реагују на друштвене промјене и заокрете и они први носе последице тих промјена, а по неким ауторима омладина представља једну од најрањивијих група у процесу транзиције.

Тешко је промијенити положај омладине без општих промјена у цијелом друштву. Положај омладине је, с једне стране, производ општег стања у друштву, а с друге стране, производ дјеловања систематских мјера на побољшању катастрофалног стања у коме се данашња омладина налази.

Овако схваћена категорија омладине разликује се од категорије младости која се односи на био-антрополошка и психолошка универзална својства људске врсте која имају своју органску базу у процесима одрастања, односно старења људских индивидуума, што на антрополошком плану доводи до диференцирања животних доби – младост, зрелост, старост.

У савременим друштвима долази до процеса растакања генерација и старосног доба, што значи да је омладина као категорија проблематична. Сам термин омладина постулира јединство, а не варијетете живљења (било као последице структуралних утицаја или индивидуалних избора). С друге стране, нестао је идеолошки смисао који је појам омладине имао у социјализмима и наравно начин есенцијализације тог појма: омладина је по дефиницији била прогресивна група са „увијек већ“ учитаном хомогеношћу и колективношћу.

Прихватајући наведену аргументацију, прикладнији је термин млади, који је ослобођен идеолошких конотација и једнозначности концепта омладина. Појам млади експлицира фазу животног циклуса која се смјешта између дјетињства и одраслости (или између адолесценције и одраслости), која, као уосталом све старосне групе, јесте друштвени конструкт. Категорија млади садржи консензус о постојању неких биолошких датости (нпр. универзалност онтогенезе, биопсихичко сазријевање као кључно обиљежје младости) и свијест о њиховој социјално условљеној артикулацији. Појам млади постулира првенствено биолошки узраст, а односи се на више генерација и варијетете конструката и живљених стварности унутар тог животног доба.⁵

⁴ Исто, стр. 25.

⁵ Према налазима многих савремених истраживања омладине, младост траје дуже, тј. почиње раније, а завршава се касније. Трајање младости је различито и фактички је социјално, а не биолошки одређено. Према Уједињеним нацијама и Свјетској банци, млади су особе од 15 до 24 године. У Босни и Херцеговини, као и многим другим земљама у Европи, под младима се сматрају особе између 15 и 30 година. У Малезији и Индонезији млади су особе до 40 година итд. Школовање је, првенствено, онај чинилац који скраћује или продужава младост. У Босни и Херцеговини према процјенама млади чине 23% популације земље, што је, дакле, скоро свака четврта особа. На Западу тај је број мањи, а у неким земљама Африке скоро 50% становништва чине млади. Према Уједињеним нацијама, данас у свијету живи

Њемачки истраживачи омладине разликују синхронизовану (близак традиционалном типу: постоји временска синхронизација (усклађеност) и садржајна координација постизања економске независности, сталног запослења и оснивања породице) и несинхронизовану (временски мање синхронизовано или уопште несинхронизовано и садржајно некоординирано постизање одређених „одраслих“ социјалних улога, а при томе неке од улога могу и отпасти) младост. Истраживања су показала да то, у којој мјери неки појединац доживљава синхронизовану односно несинхронизовану младост, снажно утиче на животни стил, ставове и односе појединца према реалитету.

Међутим, у западним друштвима младост се, мање-више, бира, она је ствар избора, па и њено продужавање. Код нас је младост ствар принуде. Код нас је у питању превасходно изнуђена продужена младост, односно неизабрана несинхронизована младост .

Радикална системска промјена, тј. постсоцијалистичка трансформација (транзиција), представља изразито мултидимензионални процес, који подједнако дубоко захвата економски, политички и културни подсистем глобалног друштва, док у оквирима свакодневнице он продира у животне услове група и појединаца, редефинише њихове односе, мијења понашања, очекивања, перспективе.

Друштво у коме живимо у значајној мјери карактеришу процеси (само)разарања који су у неким подручјима друштвене реалности дошли до фазе гдје је оправдано говорити о разореном друштву. Криза идентитета, психичка оптерећења, рушења система вриједности, бесперспективност, економска зависност због незапослености престављају последице које стоје у уској вези са социоекономском и културноисторијском ситуацијом у друштву. Стање друштвене разорености које настаје као последица катастрофалних друштвених догађања (међунационални ратови, пропаст привредног система, пропадање друштвених дјелатности и институција, вриједносно расуло...) различитим интензитетом погодила су различите друштвене агрегате и групе.

Друштвена догађања нису истодимензионална, па отуда нису ни хомогена. Та догађања обиљежавају дубоки расцјепи: на једној страни су модернизацијски, а на другој антимодернизацијски трендови; на једној прошлост, на другој будућност; на једној пароксијализам, а на другој мондијализам; на једној ауторитарни режим, а на другој демократија; на једној традицијско мишљење, а на другој рационалност; на једној страни етничка, а на другој грађанска држава.

До стратификације искуства не долази само између генерација, већ и унутар генерације. Она има како екстерни тако и интерни карактер, а у овом другом случају доводи до разликовања генерацијских јединица.

1,2 милијарде особа које имају између 15 и 24 године. Извор: приручник за радионицу ОИА-е „Активни млади“, СРИ Сарајево, 2005, стр.6.

Генерациска јединица је одређена карактером и садржајем одговора на тип друштвено-политичког захтева који друштвена елита и политичка моћ испостављају према датој генерацијској групи. Такође, генерацијску јединицу обликују и спецификују велики друштвени стрес-догађаји који су по свему историјски и који се испољавају као тзв. ефекат епохе, али и као ефекат кохорте.

Треба издвојити десет карактеристичних одговора на захтијеве за одлагањем живота који се испостављају омладини, који обликују карактеристичне генерацијске стилове : 1) преживљавање, 2) уклапање – социјална мимикрија, 3) етноцентризам – национализам, 4) религиозност, 5) предузетништво, 6) протестна мобилизација, 7) емиграција, 8) унутрашња емиграција, 9) девијантност (ризична понашања), 10) ефемерна усмерења (мисли се на разне облике световне религије – фанатична обузетост светом забаве, спорта...).

Одростање младих у транзициским друштвима карактеризирано је двоstrukом транзицијом или пријелазношћу: с једне стране, они пролазе кроз универзално раздобље сазријевања и припремања за преузимање трајних друштвених улога, а с друге стране, тај се процес збива у друштву које и само прелази из једног друштвеног устројства у друго.

Друштвена транзиција ремети омладинске транзиције, помијера их у коријену, понеке и потпуно, поготову када транзиција не иде сама већ са ратом руку под руку. Неке од транзициских праваца скраћује, друге продужава, а гледано уопште, продужава омладинство као цјелину.

Аспирације младих у погледу стручног усавршавања, запошљавања, професионалног напредовања, па и животног стандарда и сигурности, за већину младих најчешће остају у сфери жеља. Те аспирације многи млади људи не могу да остваре у овој земљи. У дилеми између тражења излаза у својој земљи и тражења рјешења у другим земљама, код знатног броја младих превагнуло је ово друго, превагнула је жеља за животом негдје другдје. Већ другу деценију омладина чека да дипломира па да емигрира. О младима који су напустили и који напуштају ову земљу, може се говорити као о посебној генерацијској јединици која није смањивала своје аспирације и која није пристајала на принудну будућност.

У првој половини деведесетих двије трећине младих жељело је да напусти земљу, данас је то сваки други. Видимо, дошло је до смањења, али је у питању још увијек и те како велики број младих. Емиграција је карактеристика неразвијених земаља и земаља у транзицији. Ове земље још више обиљежава феномен „brain drain“, тј. миграција високостручних кадрова и научника.

За најмлађе испитанике, односно за средњошколску омладину, карактеристична је истовремена присутност материјалистичко-хедонистичке вриједносне оријентације, склоност излагању ризицима, потреба за друштвеном моћи и популарности, отвореност за нове идеје и стицање знања,

потреба за креативношћу, те потреба за постојањем животних идеала. Овде је важно имати на уму чињеницу да у нашем случају материјалистичка оријентација не указује толико на потребу за економском и материјалном сигурношћу, колико указује на једну врсту материјалистичког хедонизма, односно на потребу за неодложним и непосредним задовољавањем својих жеља и импулса. За очекивати би било да се материјалистички хедонизам, који имплиците указује на одређену врсту социјално-ризичног стила живота, налази у супротности са потребом за интелектуалним постигнућем.

Међутим, видимо да једна врста материјалистичке и интелектуалне вриједносне оријентације коегзистирају у вриједносном склопу средњошколаца у РС и БиХ, односно омладине хронолошке доби између 17 и 19 година. Поменути интелектуална оријентација може се третирати као терминална вриједност, односно као она вриједност која даје коначни смисао или циљ живота, или пак као један самоактуализирајући вредносни склоп. С друге стране, материјалистичку оријентацију могли бисмо третирати као инструменталну вриједност, односно ону вриједност која служи као средство за постизање тог циља или смисла живота. Намеће нам се закључак да је у аксиолошком систему средњошколске омладине за интелектуалну самоактуализацију нужно потребно посједовати богатство, моћ и славу. Био би то ипак криви закључак. Ради се наине о постојању једне врсте конфликта између индивидуалних и колективних вриједности.

У истраживању су потврђени раније добијени резултати о високој повезаности ауторитарности и етноцентризма, чиме је потврђена теза о постојању карактерне структуре која особу чини пријемчивом на прихватање предрасуда и антидемократске оријентације уопште. Такође, значајна повезаност етноцентризма са ауторитарношћу и религиозношћу потврђена је као и у бројним истраживањима обављеним прије.

Поставља се питање: ако је ауторитарност један од важнијих коријена етноцентризма, гдје леже коријени ауторитарности? Резултати истраживања показују да је већа ауторитарност нађена код младића, код религиознијих, код младих са села, код оних чији су родитељи нижег нивоа образовања, код оних одгајаних у рестриктивној и конфликтној породичној атмосфери, код оних чији су родитељи више подстицали одлучност, одговорност и послушност. При том, ауторитарност није била повезана са узрастом, нити са (што је посебно неочекивано) са нивоом образовања.

Значајан је налаз да се етноцентризам младих не рађа само из њиховог осјећања осујећености. По резултатима истраживања етноцентризам (више) није одлика необразованих, сиромашних, неуспјешних, који власиту несигурност настоје да умање утапањем у национални идентитет који ће им повратити осјећање супериорности и помоћи да испоље фрустрацијом произведену агресивност.

На развој етноцентризма, такође, значајно утиче и породица, тачније породични односи. Етноцентризам је био мањи код младих који су одрастали у бољим породичним условима (мање међусобних сукоба, срдачнији односи родитеља према дјечи, односи засновани на подстицању самосталности, а не послушности, као и оних младих чији су родитељи били вишег образовања). Такође, истицање важности националне припадности у породици погодновало је развоју етноцентризма.

Вријеме великих друштвених гигања, кроз које сада пролази друштво у РС и БиХ доноси велике и нагле обрте у систему вриједности. Стари систем вриједности се радикално одбацује, а на његовом мјесту још се не успоставља нови конзистентан систем вриједности. Паралелно са овим процесом иду и настојања различитих политичких и идеолошких снага да ставе под контролу поједине сегменте културног живота и стваралаштва, па је институцијама културе врло тешко да очувају неопходан степен аутономије као основну претпоставку слободе стваралаштва.

Културни живот одређен је као свеукупност интересовања за релевантне културне вриједности у непосредном окружењу и учешће у стварању културних добара. Као индикатор нивоа и квалитета културне потрошње одређена је учесталост одласка у неку од институција културе. Наравно, интересовања и учесталост одласка, поред осталог, зависе и од понуде културних садржаја у животном простору појединца. Такође, количина средстава за задовољавање културних потреба веома је мала и нередовна.

Стандард омладинске популације (економски фактор) јесте чинилац који одлучујуће утиче на степен задовољавања културних потреба, јер што је стандард нижи количина материјалних средстава која се може издвојити за задовољавање било које културне потребе је све мања. Мања количина средстава, с једне стране, утиче на обим задовољавања културних потреба, а с друге стране, утиче на ниво и профилисаност интересовања која се смањују или повећавају сразмерно смањењу или повећању количине материјалних средстава која се издвајају за ове потребе.

Учесталост одласка у неку од институција културе показује да више од трећине испитаника изузетно ријетко посјећује неку од институција културе. Више од половине испитаника изузетно ријетко одлази у библиотеку, нешто рјеђе у позориште, а још рјеђе у музеје, галерије и на изложбе.

Поред материјалног фактора као најважнијег код одређења нивоа и квалитета културне потрошње, основни разлози због којих млади ријетко одлазе у институције културе су: недостатак слободног времена, што је посебно карактеристично за запослену омладину, недостатак интересовања карактеристичан за цио узорак саме институције културе које нису у довољној мјери реаговале на промијењене околности у смислу прилагођавања новонасталој ситуацији коју, већ дуже вријеме, карактеришу велика материјална и духовна криза, ратови, разарања и разорен систем вриједности.

Већина младих људи у културном животу учествују као пасивни конзумент производа културне индустрије (масовне културе). Учествовање у некој врсти стварања у култури сведено је на појединачне случајеве.

У систему вриједности омладине, култура заузима релативно високо мјесто, али због рушења тог система у друштву, утицај културе на свакодневни живот и рад сведен је на минимум, или се потпуно изгубио.

Тешко је промијенити положај омладине без општих промјена у цијелом друштву. Положај омладине је с једне стране производ општег стања у друштву, а с друге стране производ дјеловања систематских мјера на побољшању катастрофалног стања у коме се данашња омладина налази. С обзиром на то, најважнији индикатор односа друштва према омладини јесте (не)постојање системских мјера (националне стратегије) којима би се радило на побољшању положаја омладине у друштву.

Поражавајућа је чињеница да је компјутер недоступан за чак половину младих људи обухваћених овим истраживањем. Не само да га немају код куће, него нису у могућности да га користе ни у школама, на факултетима и послу. Ови подаци показују не само тренутну, него и будућу информатичку неписменост, што ће се погубно одразити на будућност младе генерације која ће постати жртва брзих промјена условљених развојем технологије. Не треба заборавити чињеницу да од будућности младе генерације зависи и будућност друштва уопште.

Покушаји дефинисања омладине крећу се од становишта која појму омладине приписују значење универзалног природног феномена, до становишта која феномену приписују искључиво друштвено значење.

„Уочава се разлика између приступа који младе посматра као био-психолошки, природни феномен са накнадним друштвеним ознакама и приступа који младе ставља, у структурални друштвени склоп омладине. На вертикалној равни разликује се приступ омладини у статичком просеку као друштвеној групи која је различито омеђена (старосно, класно, културно) и на другој страни приступ омладини као динамичком генерацијском феномену.“⁶

Прва оса подјеле теоријских становишта о омладини гради се на основу дистинкције између појмова младих и омладине. Термин млади се односи на једну природну законитост људског живота, а са социолошког становишта се употребљава само као статистичка категорија - као скуп особа којима је заједничко да се налазе у старосној доби одрастања и сазријевања. Свако друштво разликује младе од одраслих, али гдје ће поставити границу младости и у каквом ће односу бити млади према старима подлијеже варијабилности, јер спада у домен историјско-културног и друштвеног условљавања.

⁶ Анђелка Милић, Загонетка омладине, CID IDIS Zagreb, Београд, 1995, стр. 125.

„Омладина представља специфично историјско уређење којим се младе особе друштвено дефинишу, смештају у простор друштва и друштвено регулише и усмерава процес њиховог сазревања. Настанак омладине као такве, везује се за успостављање грађанског капиталистичког друштвеног поретка.“⁷

Друга оса, подјеле теорија о омладини издвојена је на основу разлика између статичког и динамичног приступа омладини, односно, томе да ли се млади посматрају као старосна групација, и да ли се омладина третира као главни феномен; или се млади третирају у смислу сталне обнове друштва новим поколењима, односно, као генерацијски феномен.

Тако се долази до класификације од четири групе теорија о омладини:⁸

1. Теорије о младима као скупини у прелазној друштвеној улози и положају,
2. Теорије о омладини као специфичној групи,
3. Теорије о интрагенерацијском животном циклусу,
4. Теорије о интергенерацијским односима и о политичкој или социјалним генерацијама,

1. Теорије о омладини као скупини у преазној друштвеној улози и положају, младалачку животну доб тумаче кроз специфичне друштвене улоге које друштво прописује појединцима овог узраста и које значе припрему за обављање улога одраслих чланова друштва. Дакле, ради се о једном привременом и пролазном статусу и улози, гдје се процес индивидуализације своди на могућност избора различитих стилова живота у оквиру репертоара који нуди савремени друштвени поредак.

Омладина подразумијева скуп особа које се налазе у оној етапи живота у којој појединац не игра више улогу дјетета, али у којој још није преузео улоге одраслих, као пуноправни учесник друштвених институција, попут породице, јавности, политичког система, итд. Осјећање несигурности је битна одлика младих, који тај свој проблем настоје да ријеше врло брзим прилагођавањем и конформистичким прихватањем улога одраслих. Јака оријентација ка образовању и позиву, наглашавање природних веза и снажна упућеност ка стварности, јесте оно што младе чини прилагођеним псеудо-одраслим особама.

Ове теорије изгледају прихватљиве, јер разумијевање омладине не оптерећују неким унапријед датим чврстим и апстрактним социолошким категоријама, као што су: друштвена група, подкултура, генерацијска структура, итд. Али, ова социолошка непрецизност омогућава теоријске генерализације које омладини дају значење једне готово природне нужности и појаве. Не само да је младост етапа биолошког сазријевања,

⁷ Исто, стр. 16-17.

⁸ Исто, стр. 19.

што је природно, нужно и универзално у људском животу, већ је та која припада и психолошки зацементирана особеностима адолесцентног формативног периода.

Тако, науци остаје само да се бави описом понашања, особеностима младачког понашања, или да тражи унутрашње мотиве њеног понашања. Ово становиште оставља социологију беспомоћном пред проблемима омладине у савременом друштву. „Уместо да се омладина од почетка посматра као друштвено–историјски феномен, она се одређује у категоријама био–психолошких законитости, па тако универзализована смешта у друштвени контекст. Закључак који следи је логичан али садржајно дефицитан: обнављање друштва природно почива на обнављању младим генерацијама које пролазе кроз припрему за друштвени живот. Али, ни припрема, ни улога, а ни нова поколења нису само резултат природе, већ пре свега историјског кретања и друштвених услова. На другој страни, овакво схватање допушта да се друштвена егзистенција младих појави само као један додатни састојак њиховог бића, чији је главни део обликован био–психолошким процесима.“⁹

2. Теорије о омладини као специфичној друштвеној групи, полазе од заједничког става да појединци који припадају истој групи дијеле исте друштвене карактеристике, прије свега заједнички друштвени положај.

Њихова разлика је у томе да ли се омладина одређује као објективна група (група по себи), или као субјективна група (група за себе). У случају групе по себи појединци чине групу, утолико што постоје објективне везе између њих, али се не очекује да дијеле свијест о својој структуралној одређености и повезаности. У случају групе за себе, појединци се субјективно осјећају припадницима групе, дијеле заједничку свијест о свом положају и заједнички дјелују да се тај положај промијени или учврсти.

Ипак, то нису све разлике. Постоје и разлике у томе, колика се тежина у конституисању омладине као групе даје структуралним односно, културним варијаблама. На крају, појављују се сасвим опречна становишта о погледу значења и односа омладинског груписања према постојећем систему и улози коју врши у њему и с обзиром на њега.

Издвојено је неколико подтеорија о омладини као специфичној друштвеној групи.

Одређење омладине блиско је предходном, с тим што се у овом случају придаје већа улога и значај друштвеном значењу и функцији одређеног животног доба. Диференцирање припадника друштва по основу старости не дјелује у свом чврстом биолошком виду, већ се иза старосних разлика крију одређена друштвена значења и садржаји диференцирања. То могу бити друштвене улоге које друштво намјењује појединим старосним

⁹ Исто, стр. 23.

групама, или пак својеврсне потребе њихових припадника. Омладинске групе представљају зону секундарне институционализације, која има првенствени задатак повезивања и интеграције појединаца у овој животној доби, у друштвени систем.

За утврђивање групног положаја младих у друштву, а нарочито праваца дјеловања и улоге коју омладина може имати у односу на постојећи систем, није битно само утврдити институционално сегрегирани положај младих у односу на старије, већ положај и улогу омладине у структури друштвене моћи и њене расподеле.

Основа ових теорија су стварни политички догађаји у савременим друштвима, попут студенских протеста 1968. године. Тако, француски теоретичар Ален Турен у омладинском бунту 1968, види рађање новог револуционарног субјекта. О омладини се прије свега говори као о студентској групацији, као првој у протесту против стања у развијеним капиталистичким друштвима.

„Студентска омладина је била та која је свој протест осмислила у порукама и акционо усмереним захтевима који су имали утицаја на друге делове омладине (средњошколску, па и радничку), као и на друштвене слојеве (радничку класу и један део интелигенције)... Социјална репрезентативност студената почива на чињеници да они представљају нове производне снаге - науку, технику и технологију.“¹⁰

Ово становиште оставља дилему, да ли став о омладини као новом класном револуционарном субјекту има реално историјско покриће, или се ради о елитистичкој концепцији, где се цјелина омладинског комплекса своди на њену студентску популацију, а могућност револуционарне промјене само кроз активности малобројног интелектуалног сегмента друштва.

3. Савремене теорије о омладини у интрагенерацијском животном циклусу, полазе од три теоријска приступа омладини, гдје су:¹¹

- а) генерације схваћене у смислу животног циклуса кроз које пролазе појединци. Појам генерације сасвим је индивидуализован, што има за последицу инверзију варијабли. Док се у класичном социолошком приступу посматра како друштво утиче на младе, у овом случају поставља се питање како млади утичу на друштво.
- б) генералашке генерације, када се проблем младих третира кроз однос генерација родитеља и генерација дјеце, што социолошки бива трансформисано у јаз или сукоб генерација.

¹⁰ Исто, стр. 36

¹¹ Исто, стр. 50

в) социјалне и политичке генерације у Манхајмовом смислу, као друштвено историјски условљене структуре групног понашања припадника појединих групација.

4. Теорије о омладини у смислу интергенерацијских односа, полазе од става 0 разликама између кохортне групе с једне стране, и социјалне или политичке генерације са друге стране, унутар друштвено-историјског појма генерацијског груписања.

ЛИТЕРАТУРА

1. Поткултуре 2, Истраживачко-издавачки центар ССО Србије, Култура, Београд, 1986.
2. Приручник за радионицу ОИА-е „Активни млади“, СРИ Сарајево, 2005.
3. МИЛИЋ, Анђелка, Загонетка омладине, CID IDIS Zagreb, Београд, 1995.
4. Млади и медији, Хелсиншки парламент грађана Бањалуке, Бања Лука, 2005.
5. Истраживачки тим Центра за проучавање алтернатива, Истраживање о младима, Београд, 2003.
6. КОКОВИЋ, Драган, Пукотине културе, Просвета, Београд, 1997.
7. КОКОВИЋ, Драган, Пукотине културе, друго измењено издање, Прометеј, Нови Сад, 2005.

Доц. др Остоја Барашин¹
Независни универзитет
Бања Лука

МЛАДИ И НАСИЉЕ НА СПОРТСКИМ ДОГАЂАЈИМА

Прегледни рад

УДК 316.624:796-053.6

Резиме: Живимо у времену у којем феномен насиља постаје симбол друштва и добија својеврсни ритуални значај. Свјedoци смо свакодневно присутног насиља или смо његове жртве. На сцени је физичко насиље, насиље над вриједностима, насиље над природом, самим собом, насиље у политици, политика насиља над истином, насиље над мишљењем, дјецом, женама, демократијом, насиље у спорту.

Млади у БиХ живе у крајње неповољном социјалном амбијенту, јер готово четвртина становништва живи у сиромаштву, а преко 40% становништва задовољава тек минималне животне потребе. Посљедице оваквог социјалног стања су пораст социјалне патологије различитих категорија, као што су токсикоманија, деликвенција свих облика, насиље, суициди и сл. У овако замршеном процесу млади су се нашли на маргини друштвених збивања гдје велики број младих људи не схвата како функционише политички живот нити су упознати са својим правима. Такав положај младих на директан начин их гура у вртлог насиља различитих облика.

На први поглед, концепт „насиље“ изгледа једноставан. Међутим, њега је веома тешко дефинисати, слично концептима „хаос“, „неред“, „трансгресија“, пошто 'насиље' имплицира идеју поремећаја неког реда, али и идеју о неопходности инструмената за успостављање и одржавање тог реда, чиме се насиље легализује и постаје сила реда. Насиље има смисла и значај само за човјека и он га схвата исто као што схвата и антипод насиљу – ненасиље.

Кључне ријечи: насиље, ненасиље, насиље у спорту, хулиганизам, друштвени контекст

¹ Контакт: ostoja.barasin@banjaluka-tourism.com

Abstract: *We live in times of violence which is becoming a symbol of society and is obtaining a sort of ritual significance. We are the witnesses of everyday violence against values, nature, ourselves, politics, the policy of violence against truth, violence against opinion, children, women, democracy, violence in sport.*

The young in BiH live in an utterly unfavorable social setting, because almost a quarter of people live in poverty, and over 40% of people can satisfy only minimum needs. The consequences of such social status are the rise in social pathology of different categories, such as toxicomania, all forms of delinquency, violence, suicide and alike. In such a complex situation the young stand on the margins of social events where a large number of young people neither understand how the political system functions nor do they know their rights. Such status of the young pushes them directly into different forms of violence.

At first sight, the term “violence” seems simple. However, it is very difficult to define, similar to concepts “chaos”, “disorder”, “transgression”, since “violence” implies the idea of disorder, but also the idea of the necessity of instruments for establishing and sustaining of such order, which leads to the legalization of violence and it becomes the force of order. Violence is meaningful only to the man and he sees it in the same way he sees the antipode to violence – non-violence.

Key words: *violence, non-violence, violence in sport, hooliganism, social setting*

1. МЛАДИ КАО ДРУШТВЕНИ СЕГМЕНТ И ПРОБЛЕМИ СОЦИЈАЛИЗАЦИЈЕ

Питању појмовног одређења младих приступа се различито од земље до земље, зависно од чиниоца међу којима посебно мјесто заузимају вриједносна и културна одређења, економски и социјални услови живота, образовање, политичка одређења и сл.

Оно што генерално одређује појам младих је то да су они транзициона категорија (друштвена група) на прелазу између дјетињства и зрелог доба. То је период кад се од младих очекује савладавање комплекса узајамног односа личних и социо-економских промјена у циљу савладавања простора од зависности ка независности, преузимање контроле над својим животом, као и преузимање друштвене улоге и одређеног друштвеног ангажмана.

По дефиницији Уједињених нација млада особа је свака особа између 10 и 24 године, које се категоришу као: адолесценти од 10-19 година (рана фаза 10-14 година, касна фаза 15-19 година), омладина од 15-24 године и млади људи 10-24 године. Савет Европе младом особом сматра сваку особу старости до 30 година, док у БиХ младим особама се сматрају особе узраста између 14 и 29 година, стим што треба имати на уму да БиХ још увијек

није усагласила која је то граница година која ће бити заједничка за цијелу БиХ. Република Српска има Закон о омладинском организовању који дефинише да се под омладином и младима сматрају сва лица између 16 и 30 година.

Проблеми са којима се суочавају млади у савременом друштву резултирали су идентичним реакцијама на друштвене промјене: бијегом у приватност и дистанцирањем од друштвеног и политичког ангажмана. Тако је, у почетку обећавајућа, индивидуализација животних усмјерења постепено добила негативне конотације, подстичући дезинтеграцију младе генерације и слабљење њене друштвене моћи. У том смислу младима се приступа као проблематичној друштвеној групи за коју се траже углавном палијативна рјешења постојећих проблема и перманентно отежава приступ младима као највиталнијем и најфлексибилнијем, те креативном и иновативном друштвеном ресурсу.

Млади у БиХ живе у крајње неповољном социјалном амбијенту јер готово четвртина становништва живи у сиромаштву, а преко 40% становништва задовољава тек минималне животне потребе. Последице оваквог социјалног стања су пораст социјалне патологије различитих категорија, као што су токсикоманија, деликвенција свих облика, насиље, суициди и сл. Овакво стање код младих производи стање "научене беспомоћности" која се карактерише когнитивним и емоционалним дефицитом који указују на песимизам, пасивност и незаинтересованост младе популације. Оно по чему се БиХ разликује од осталих друштава, првенствено транзиционих, је протекли рат који је фрагментирао друштво по националној, политичкој или религијској основи, што је у знатној мјери успорило друштвено-економски развој, као и развој демократских институција и механизма. У овако замршеном процесу млади су се нашли на маргини друштвених збивања гдје велики број младих људи не схвата како функционише политички живот нити су упознати са својим правима. Као и цијело друштво у БиХ, тако и младе није могуће посматрати као хомогену групу већ као низ различитих друштвених, економских, социјалних, етничких и других подгрупа.

2. ДРУШТВЕНИ КАРАКТЕР НАСИЉА

Живимо у времену у којем је насиље постало симбол друштва, времену у којем је оно добило ритуални значај и на неки начин је постало дио живота и филозофије, прије свега, младих људи.. Свакодневно нас шокирају слике насиља са врло озбиљним и често трагичним последицама, без обзира да ли је то насиље са криминалним мотивима, вршњачко насиље, породично насиље или насиље у спорту и око спорта. Говорити о насиљу у спорту, а посебно разумјети га као друштвену појаву није могуће без разумијевања друштва и његове структуре, а посебно оног дијела који у свом функционалном смислу генерише насиље, било појединачно, групно

или институционализовано. Друштво, у социолошком смислу, представља најсложенију основну људску заједницу која настаје и развија се на одређеном историјском степену репродукције заједничког живота људи. Другим ријечима, друштво је група људи која дијели исти самодовољан систем акције и која је способна да се одржи дуже од животног вијека појединца. То је група која се обнавља барем дјелимично, репродукцијом њених чланова.

„Друштво функционише помоћу институција (установа), без обзира да ли се ради о породици, држави, спортском колективу итд. С друге стране, друштва се разликују по особеним системима вриједности и обрасцима који се учвршћују помоћу одређеног система акције коју друштво предузима и поспјешује.“ (Коковић, 2009: 48) По Марксу, друштво је историјски продукт узајамне дјелатности људи, који нужно настаје из стања материјалног, производних снага људи и одговарајућих облика расподјеле, размјене и потрошње уз коју иду одговарајући облици друштвене (класне, сталешке) структуре, породице, друштвеног уређења и духовног живота (културе). У коријену друштва су друштвено дјеловање, односно друштвене појаве.

„Друштвена моћ је установљени однос неједнакости међу појединцима који једнима даје веће могућности него другима да доносе веома важне одлуке које су од интереса не само за њих већ и за друге.“ (Коковић, 2000: 70)

Пема природи социјалних односа у различитим историјским друштвима и епохама различити су извори и обиљежја моћи. Моћ се испољава на неформалан начин (као ауторитет) и на формалан начин (као власт) кроз базичне унутаргрупне друштвене процесе као што су вођење, управљање, владање. Облици моћи се могу класификовати према два критеријума:

- Према посједовању: појединачна моћ и друштвена моћ
- Према области људске дјелатности у којој се моћ испољава: економска моћ, политичка моћ и духовна моћ

Ова класификација моћи има аналитички значај, али у стварности тешко је одвојити у идеално-типском смислу ове врсте моћи. Интегративни процеси моћи одвијају се на различитим нивоима друштвеног и политичког живота. Та функција може да изазива позитивне, али и негативне последице по развој друштва. Свака моћ располаже средствима (методама) помоћу којих контролише наметање и спровођење воље. У та средства спадају физичка сила (насиље) или сила принуде; друштвене норме којима располажу моћници (закони, морални императиви, божије заповијести, идеолошке упуте, обичајна правила) и средства награђивања и кажњавања.

Најгрубљи облик моћи је физичко насиље. О насиљу се говори и размишља на различите начине. Једни о насиљу говоре као појави која је стални пратилац човјека и човјечанства, само што се о томе раније није говорило, а данас је друштво мање толерантно на насиље па се о њему

више говори. Други пак говоре да насиља није никада било више него данас. "Насиље је старо колико и човјек и друштво, али оно не показује никакву тенденцију да се, заједно са развојем цивилизације, смањује или повлачи, већ би се прије рекло да оно, захваљујући првенствено неслућеном техничко-технолошком развоју, постаје све масовније, разорније и ефикасније" (Вејновић, 2006: 158) Иако спада у ред најстаријих и веома распрострањених друштвених појава, насиље није једноставно социолошки објаснити. Обично се дефинише као облик испољавања агресивног понашања, при чему се улаже свјестан напор да се изазове бол или повреда. „Савремена, добро организована држава представља покушај да се сузбије дифузно и неконтролисано насиље и да се овлашћење за његову примјену усредсриједи на једно мјесто. Зато се за државу каже да њени органи имају монопол физичког насиља. Другим ријечима, правило је у таквој држави да насиље већег интензитета могу вршити само државни органи или установе и лица која она за то овласти, док је осталима такво поступање забрањено. Посматрано стог становишта, разликује се легитимно и нелегитимно насиље“ (Енциклопедија политичке културе, 1993: 117-118). Тако схваћено, насиље обухвата све оне акте или активности који се могу означити као употреба или пријетња употребом силе од стране субјекта (насилника) у односу на објект (жртву), без обзира на то о којој врсти се радило, с циљем да се жртви, посредно или непосредно, нанесе бол или да се код ње изазове страх и патња како би се њено понашање ставило под контролу извршиоца насиља.

Док су облици примјене насиља у политичкој и неполитичкој сфери цјеловито описани, узроци насиља, а нарочито његови најтежи облици, нису довољно испитани. Значајне сметње у објашњењу узрока ове појаве чини методолошка тешкћа настала бркањем научног објашњења са одобравањем или правдањем неке појаве. Једно је тврдити да ће се насиље појавити под одређеним друштвеним околностма, а друго је проучавати га као начин исказивања незадовољства према нечему или некоме. Другу сметњу у истраживању узрока насиља чини увјерење да оно проистиче само из човјекове агресивности. Агресивност јесте особина личности која може да се изрази у насилничким поступцима, али је она погодна за објашњење понашања једног човјека, али не и групе. Агресивност је, дакле, људска особина којом инспиратори насиља манипулишу, али није главни узрок насиља. "Проблем у социолошком објашњењу насиља лежи и у чињеници да доминантне друштвене снаге на овај или онај начин, намећу своје схватање онога што се сматра нормалним, легалним, прихватљивим или пожељним, а шта опет ненормалним, нелегалним, неприхватљивим или непожељним понашањем" (Социолошки речник, 2007: 346).

Проблем је у томе што насиље, по својој дубини и сложености, као и формама манифестовања превазилазе могућности свјесне контроле и рационално обликованог понашања људи путем социјализације и што оно задире у саму онтологију друштвеног бића. И на крају, може се закључити да

насиље није ни случајан, ни привремен, а ни повремен пратилац човјека, друштва и културе, већ да је оно њихова структурална одлика. Ипак, већина социолога данас насиље посматра као аномичну и девијантну друштвену појаву, а социолошка истраживања, без сумње, показују да насиље нема значајно упориште у човјековој нагонској основи, колико у историјски структурисаним социокултурним оквирима његовог живота и дјеловања. „Разумијевање насиља захтијева анализу многобројних фактора и аспеката, синтезу разних приступа који повезују насиље, промјене и конфликте у друштву. Ако га желимо разумјети у његовој вишеструкој димензионалности онда истраживање насиља треба темељити на широком социокултурном концепту. Студије насиља више није могуће третирати површно, искључиво-као негативан феномен у терминима агресивног понашања.“ (Коковић, 2005: 412)

Норвешки социолог Јохан Галтунг (Galtung, 1990) увео је појмове директног, структурног и културног насиља. Директно насиље је оно код којег препознајемо конкретног починиоца и то су дјела чије посљедице су видљиве. „Насиље–средство“ је појам који се односи на слободно изабрана дјела које починиоци виде као средства за остварење свог циља (нпр. група људи одлучи починити атентат). "Насиље - симптом" означава дјела без сврхе која надлазе више као неконтролиране експлозије или начин изражавања дубље нелагоде која произлази из несклада друштва. Могуће га је преусмјерити према ненасилним облицима борбености, што тражи дугорочно дјеловање с циљем да се уклоне узроци (економски, политички, друштвени) или ублаже посљедице (заштита жртава).

Структурно насиље је оно код којег нема препознатог починиоца. Много људи види да су им животи угрожени, да се крше њихова људска права, а да се не може уочити непосредна узрочна веза између оних који трпе насиље и насилног чина. Говори се о људима којима је ускраћена слобода у политичком тоталитарном режиму, који живе у биједи због економског стања, повријеђено је њихово достојанство због расних, сексуалних или религијских дискриминација и сл. „Дакле, економске, политичке или друштвене структуре могу имати разорније посљедице од пушака и бомби.“ (Ј. Галтунг)

Културно насиље представљају они аспекти културе који су коришћени за оправдање или легитимизацију директног или структурног насиља. Не постоје насилне културе, оне које би у свим својим аспектима садржавале насиље, али постоје културе насиља (угњетавање кроз идеологију, религију итд.) Појам ненасиља има двоструко значење: одбијање насиља с једне стране и методе дјеловања без насиља с друге. Ненасиље није пасивност, већ активно, конструктивно, креативно опхођење с конфликтима.

3. НАЈЧЕШЋИ ОБЛИЦИ НАСИЉА И НАЧИН ЊИХОВОГ ИСПОЉАВАЊА

Постоји велики број различитих облика испољавања насиља. У методолошком смислу постоје значајне тешкоће код типологије насиља, које произилазе из саме дефиниције насиља, која може бити шира и ужа.

У неким истраживањима се разликује директно (актуелно) и структурално насиље. Треба правити разлику између насиља гдје постоји директан насилник, „произвођач насиља“, и насиља гдје је директан насилник одсутан, „структурално насиље“. Структурално насиље се карактерише постојањем извјесне сталности у насилним обрасцима, али нема директног виновника који се идентификује као произвођач насиља.

Савремена истраживања најчешће идентификују сљедеће облике насиља:

- Отворено физичко насиље, чији је циљ угрожавање моралног и физичког интегритета других. Сила је углавном груба и има основну функцију да плаши, ућуткује и прогони људе.
- Насиље усмјерено на ствари, на рушење, разбијање објеката који припадају „оним другим“ или имају одређено симболчко значење. Овај облик насиља означава раскид са системом, истицање насилничке моћи, мржње и бијеса кроз разбијање и рушење.
- Прикривено насиље које се не испољава непосредно, већ посредно, кроз неки вид нарушавања моралног интегритета другог човјека.
- Вербално или симболично насиље које се испољава ријечима (пријетње, псовке...), гестовима (невербална комуникација), или другим симболима којима се призивају физички насилнички обрасци понашања, или се на неки други начин подстиче насиље.

На сцени је физичко насиље, насиље над вриједностима, насиље над природом, самим собом, насиље у политици, политика насиља над истином, насиље над мишљењем, дјецом, женама, демократијом, насиље у спорту. (др Д. Вејновић, Социологија спорта)

Насиље нашег времена није више последица само адолесцентске кризе кроз коју се преиспитују вриједности свијета одраслих. Оно је последица потпуног изостанка истински вредних циљева. Наша култура је постала култура примитивизма и губитка људског достојанства у којој је за новац све могуће продати и купити, култура у којој се подилази страстима и нагонима, и не налазе аргументи зашто нешто није добро. Садржаји који одгајају и оплемењују људе постали су толико ријетки, да је просјечан човјек изгубио способност њиховог примања, па су му незанимљиви и неразумљиви. Под изговором „људи то траже“, из новина, часописа, телевизије запљускују нас садржаји који подилазе најнижим људским нагонима. Како је могуће очекивати од младог човјека да се снађе у таквој култури, угаси телевизор, скрене поглед с часописа, отргне се од баналности,

вулгарности, бруталности и у себи пронађе путоказ према племенитости, емпатији, људској врлини и сл.?

4. НАСИЉЕ У СПОРТУ КАО СЕГМЕНТ НАСИЉА У ДРУШТВУ

Насиље и агресија који се јављају као пратилац спорта рефлексивна су одређених друштвених околности. Спорт је данас постао глобални феномен којег је готово немогуће избјећи. Без обзира на очигледне разлике између богатих земаља и земаља у развоју, као и на њихове културолошке разлике, као и разлике у начину коришћења слободног времена гради се све више спортских објеката, а свакодневни телевизијски преноси спортских догађаја остављају утисак да се од спорта не може побјећи. Једном рјечју, спорт је постао универзални феномен. Неки теоретичари спорта истичу да је корјен самог спорта управо у насиљу, у древним ритуалима или ратовима. „Телевизија и даље много времена посвећује разговорима и програмима с темама као што су „Спорт? То је рат!“ или „Спорт као надомјестак за рат“. Довољно је напоменути да се насиље и оно што ће постати „спорт“ од давних времена доводе у везу – премда је посљедњи настао као низ одређених тјелесних активности. Античке игре (коринтске, истамске, немејске и олимпијске) у одређеној су мјери нудиле предак од сукоба. Оне уистину јесу представљале замјену или алтернативни облик ратовања, облик потврђивања надмоћи града-државе над ривалима. Тјелесне су активности као што је *pancratium* (хрвање грчко-римским стилем) биле изразито насилне и понекад су резултирале смрћу бораца. Узиман је и допинг, премда се у већој мјери односио на религиозна и народна вјеровања, него на низ производа (углавном синтетичких, али и биолошких) који су данас у употреби.“ (Бодин, Робен & Хеас, 2007: 11). У поређењу са старом Грчком, спорт данас има другачију димензију и своју сврху. Ако су античке игре у својој основи имале припрему или замјену за рат, спорт у двадесетом вијеку је почео одражавати нове вриједности и циљеве, као што су образовање, хедонизам, потреба за надметањем и спектаклом, професионална и социјална интеграција као и потреба за припадношћу или друштвена кохезија. Насиље у спорту се не може посматрати изоловано изван контекста насиља у друштву уопште. „Спорт се може посматрати као облик културе и субкултуре. Фудбал је, на примјер, увијек заузимао важно мјесто у култури радничке класе, нарочито у Енглеској; фудбалски вандализам се може посматрати као дио ове поткултуре.“ (Кокочић, 2000: 142)

„Спортско екипни живот у групама професионалних играча уз организовање навијачких група може бити погодан за испољавање агресивног понашања појединаца. Друштвене организације везане за спортска такмичења (управе клубова као и стручно-теренски тимови) иако се не појављују јавно или се рјеђе појављују, могу бити главни инспиратори агресивног понашања спортиста, па чак, непосредно и посредно, агре-

сивног понашања публике, посебно дијела организованих навијача који чине 'језгра навијачке публике'. Спортисти и спортска публика, посебно страствени навијачи, постају непосредни инструменти агресивног понашања и дјеловања спортских организација (управе клубова и тренера), а и инструменти посредовања моћних друштвених организација са нивоа глобалне структуре друштва.“ (Божовић, 2007: 102) Насиље у професионалном масовном спорту карактеристика је свих савремених друштава. Његови инспиратори су, прије свега, моћне друштвене (економске и политичке) организације, а посебно спортске организације.

Када је ријеч о насиљу у спорту, може се говорити о насиљу гледалаца, насиљу на терену (насилнички поступци током игре, међусобни вербални или физички сукоби играча), насиљу родитеља и/или тренера над дјецом спортистима, насиљу над спортским судијама, насиљу над спортским новинарима итд. Међутим, оно што посебно забрињава је такозвано тихо насиље, у условима када спорт постаје профитабилни бизнис у свијету и постаје снажан инструмент политичке манипулације, нарочито великих економских сила. Треба имати у виду да сви субјекти насиља у једном тренутку могу бити актери, а у другом жртве насиља. Те улоге се мењају у зависности од контекста, ситуационих утицаја, фактора личности, дешавања на терену и ван њега, тока сваког конкретног спортског процеса, итд. Мада је проблем насиља у спорту одавно у жижи интересовања најшире свјетске јавности као и стручњака у спорту, прије свега социолога, филозофа, педагога, психолога итд., наши медији, политичари, стручна и научна јавност, тек деведесетих година двадесетог вијека, почињу озбиљније да се баве све видљивијом „тамном страном спорта“. Чињеница је да насиље у спорту није везано само за хулиганизам спортских навијача, већ и бројне друге, суптилније, мање видљиве, али не и мање озбиљне облике насиља који скоро легитмно егзистирају у спортским срединама. У прилог томе је и чињеница да наше друштво не санкционише у довољној мјери насилна понашања у спорту и око њега, чиме оно, свјесно или не, помаже или стимулише његов даљи развој.

Навијачке поткултуре имају све особине других подкултура и групишу се на основу специфичности сопствене групе и њеног идентитета, клуба за који навијају, нацији којој припадају и са којом се у потпуности идентификују. Хулиганство је светковина насиља и одлика савременог живота. Иако се хулиганство приписује, углавном, савременом фудбалу, насиље се догађало и на различитим такмичењима и у античко доба, као што се и данас догађа на многим спортским догађајима. „Неспорна је чињеница да насилно понашање спортских навијача није ништа ново. Тиме, као што смо раније назначили, не покушавамо смјестити модерни спорт у континуум који сеже до античких игара; једноставно желимо истакнути да је и у другим историјском периодима, на другим мјестима и везано уз другачија такмичења долазило до одређених облика колективног понашања који имају много сличности с модерним хулиганством. Штавише, понекад су,

као одговор на такве инциденте, имплементирани и одређене мјере контроле које дјелују изненађујуће модерно: груба успостава реда, удаљавање појединаца из гледалишта, забрана уношења одређених предмета. Без дубљег улажења у историографију, поучно је размотрити примјере из историје који показују понављајући образац односа гледаоца према спектаклу или такмичења и насиља које притом може настати.“²(Бодин и други, 2007: 21).

Али, да би се хулиганство боље разумјело потребно га посматрати подаље од уобичајених дефиниција и стереотипа, као и предрасуда. "Уобичајена је представа хулигана као младог енглескога мушкарца који се тешко уклапа у друштво, деликвент је у свакодневном животу, напија се и користи фудбалске утакмице као изговор за дивљање на стадиону. Но, догађаји су показали да је друштвена реалност феномена много сложенија, него што замишљамо на темељу такве поједностављене слике.

Како бисмо разумјели хулиганство, није довољно посматрати само честе случајеве екстремног тјелеснога насиља. Умјесто тога, догађаје требамо смјестити унутар историјских и друштвених процеса, како бисмо их правилно могли протумачити. Хулиганство се пречесто карактерише на основу његовог крајњег израза: тјелесног насиља или штете начињене над имовином и инфраструктуром. Насиље може бити дјело групе навијача на стадиону или, узевши у обзир данашње безбједносне мјере (заштитни прстен око игралишта, присуство редара на стадиону, присуство полиције, видеоназор и привођење изгредника на суд истога дана), може се догодити и на одређеној удаљености од стадиона. Оно може бити усмјерено против полиције или пролазника који немају везе с утакмицом, циљ може бити разбијање аутомобила и излога трговина или каменовање аутобуса са супарничким навијачима. Очито је да хулиганско насиље има многе облике, но тако их навести не открива нам зашто се појединци и то често прилично безначајни појединци тако понашају. Штавише, такво виђење нас подстиче да насиље посматрамо искључиво кроз његову активну манифестацију, као кршење устаљених друштвених норми на које се узвраћа одговарајућим казним мјерама, чиме наше поимање насиља не иде даље од социолошке дефиниције самога криминалнога чина (Дуркхеим, 1895).

У много је случајева хулиганство стрпано у исти кош с неким другим, невезаним феноменима: је ли, на примјер, трагедија на стадиону Хејсел

² Један од најранијих записа о сукобима између супарничких навијача потиче од Тацита (Анали, 14.17), и описује нереди у Помпејима 59. године. Током гладијаторских игара које је у граду организовао Ливениус Регулус, група гледалаца из Нуцерје и Помпеја почела је међусобно упућивати увреде, а потом и камење, да би нереди на крају прерасли у оружани сукоб. У сукобу је убијено и озлијеђено толико људи да је грађанима Помпеја наметнута десетогодишња забрана учествовања на спортским такмичењима, а навијачки су клубови распуштени. Зачуђује сличност с енглеским хулиганством 1980-тих и забраном учешћа одређених клубова на европским такмичењима.

посљедица хулиганства или бар дјелимично пропуста у пасивним мјерама обезбјеђења (провјера и надзор гомиле, евакуацијске процедуре или одвајање супарничких навијача), што је у коначници довело до усвајања европске конвенције о том питању?“ (Бодин и други, 2007: 19-20).

Када посматрамо обрасце насиља треба имати на уму да су се они мијењали у складу са друштвеним промјенама. Прва фаза обухвата раздобље од касних 50-тих до раних 60-тих година 20. вијека, када су новинари и истраживачи, већином социолози, идентификовали пораст насиља не само изван него и унутар фудбалских стадиона. Ти облици насиља били су наизглед другачији од онога што се раније догађало. Примјћен је помак од „ригуалног, дионизијског насиља“, везаног уз логику игре и антагонизма које она побуђује, до „промишљеног насиља“.

Од почетка 20. вијека до 60-тих година, насилни инциденти су настајали због перцепције гледалаца када је у питању суђења игре (до одређене мјере увијек пристране) те уопштеног спортског ривалства. Они су се углавном изражавали шовинизмом, бијесом или спонтаним изгредништвом, као обиљежјима културе типичне фудбалске публике, махом припадника радничке класе. Новонастали облици сукоба, међутим, наглашавали су и друштвене и културне подјеле.

Од тога тренутка па надаље, хулиганство се почело дефинисати као насиље које је извршено свјесно, на организован, структуриран и осмишљен начин, заправо, не толико различито од организованог криминала .

Приступајући проблему хулиганства на тај начин значи одвојити од њега могуће узроке и на тај начин створити бројне проблеме од самога почетка. У покушају разграничења спонтаног насиља и насиља с предумишљајем, истраживачи су искључили чиниоце везане уз саму игру, резултат па чак и претјерану конзумацију алкохола.³

Појава веома специфична за наше просторе која се испреплиће с хулиганизмом је национализам, тако да се сам појам насиља додатно усложњава и компликује. На спортским теренима у БиХ када се играју утакмице унутар лиге изузетно је изражена национална свијест или национализам.

Национална свијест је окарактерисана са три групе ставова. Прву чине ставови који се односе на суверенитет и ауторитет властите нације, другу ставови који се тичу институција карактеристичних за одређену нацију, и трећу, ставови у вези са посебношћу и специјаним особинама нације.

Међутим, велики је проблем што навијачке групе не истичу национална обиљежја на примјеран начин, него напротив, то чине на један веома

³ Чињеница је да нису сви ухапшени хулигани били алкохолисани. Исто тако, насилно понашање дијела гледалаца не потиче нужно од судијских грешака, противрјечности на терену, па чак ни пораза. Насилни се инциденти, стога, не могу посматрати искључиво као дјело алкохолисаних, фанатичних гомиле без савјести, или као што описују неки истраживачи, робова спорта чија је сврха и политичка улога бити „опијум за масе“ који прикрива друштвене сукобе и проблеме.

агресиван и ван законске регулативе, карактеристичан начин. Испољавање таквог понашања угрожава околину у којој се група налази у датом моменту тако да то прераста у проблем широких размјера.

Хулиганизам је проблем свременог доба и постојаће све док се не промијене друштвени услови у којима спорт дјелује, као и док се не афирмишу друге вриједности које нису спорт.

5. ОСНОВНА ОБИЉЕЖЈА НАВИЈАЧКЕ ПОТКУЛТУРЕ

Подкултура фудбалских навијача има своје специфичности које их разликују од других поткултура. То су најчешће територијалност, солидарност и насиље као једна од најбитнијих карактеристика.

На нашим просторима ова подкултура се појавила средином осамдесетих година двадесетог вијека, а почетком деведесетих добила је димензије 'политичке авангарде' која је наговјестила ратну 1991. Навијачка подкултура је везана уз политичке структуре и политичари чине велике напоре да ове групе користе у политичке сврхе. Насиље унутар навијачких група је стално присутна појава, која може имати симбиличан карактер или стварно физичко насиље.

Полазећи од тога када је настала навијачка подкултура, треба истаћи да је она заинтересовала социологе тек почетком деведесетих година двадесетог вијека. Ако се има на уму да је у навијачкој поткултури окупљен велики број младих онда је потпуно јасно да ова подкултура има врло важан друштвени значај. Као такав мора бити и предмет пажње како науке, тако и друштва у цјелини. У проучавању навијачке поткултуре треба узети у обзир да је сваким даном све више сукоба на фудбалским стадионима који у току или послје утакмице личе на ратна попришта. На сцени је, дакле, сукоб навијачких подкултура, које све чешће добијају карактеристике контракултуре, са етаблираним друштвеним поретком. Степен бруталности коју испољавају припадници ове поткултуре јасно указује да у навијачким групама све више расте број екстремних чланова који фудбалску навијачку подкултуру скрећу у контракултуру.

Анализом начина понашања припадника навијачке поткултуре намеће се питање како је то могуће да су се навијачи од ватрених пријатеља фудбалских приредби претворили у поткултуру која је окренута сама себи и својој улози у друштву. Пажња јавности није више усмјерена на спортске догађаје, независно од догађаја који се нужно вежу уз спорт, а то је дјеловање навијачке поткултуре. Навијачи као подкултура остварују оне функције које нису у могућности остварити кроз институционални оквир.

Млади људи, који чине већину ногометних навијача, имају потребу за друштвеном еманципацијом, за изградњом властитог идентитета и у том погледу подкултура им је најбољи начин за задовољавање таквих потреба, а посебно кроз оне форме дјеловања које не могу бити непримјећене од

стране јавности. Тај приступ јавности омогућен је кроз масовне посјете фудбалским стадионима, као и ТВ преноси. У крајњем случају, навијачи увијек теже скренути пажњу јавности на себе, што чини важну функцију насиља које примјењују екстремне навијачке групе. Поред намјере да скрену пажњу на себе, навијачка подкултура пружа могућност младим људима да на одређени начин савладају кризу идентитета. Идентитет навијачке групе чини оно на чему се она базира, а што најчешће води до екстрема у комуникацији са свима који тој групи не припадају. Насиље је увијек примјеђено, о њему се прича у јавности, оно је у медијском простору и управо та чињеница указује на закључак да ти млади на овај начин остварују какву-такву друштвену еманципацију. Тиме се постиже жељени циљ и од осјећања да су 'нико' стичу утисак да су 'неко', чиме навијачка подкултура 'рјешава' кризу идентитета и осјећај социјалне икључености. Чињеница је да те циљеве остварују углавном насиљем, али то је и једна од основних карактеристика навијачке поткултуре. Навијачка подкултура је дио шире навијачке културе, али се од ње разликује по многим специфичностима. Оно што навијачку поткултуру одваја од остале публике је висок степен аутономије. Она постоји због себе, што свједоче и транспаренти које носе са собом. На њима доминирају имена навијачких група, а не клуба за који навијају. Примарни циљ екстремних навијачких група је бити виђен како у оквиру властите навијачке групе, тако и у широј јавности. То се углавном остварује путем насиља, а насиље је основа за изградњу статуса појединог екстремног навијача унутар властите групе. По својим карактеристикама, навијачка подкултура је „субкултура у којој високо мјесто заузимају елементи колективне солидарности, изразите територијалности и егзалтиране мушкости“ (Врцан, 1990: 78) То су карактеристике својствене свим екстремним навијачким групама. Колективна солидарност изражена је на три начина: визуелно, акустично и насиљем. Визуелни начин је изражен кроз коришћење разних навијачких реквизита (заставе, шалови, транспаренти) који на одређен начин 'униформишу' одређену навијачку групу и стварају од ње својеврсну 'навијачку војску'. Акустички се солидарност изражава заједничким пјевањем и скандирањем, што код појединаца у групи производи осјећај заштићености и моћи коју сам не може посједовати. Солидарност се изражава и кроз насиље, које је лако оствариво у свим облицима активне гомиле. "Гомила не допушта да се ишта уметне између њене жеље и остварења те жеље. Она то мање разумије што јој број даје осјећај неодољиве снаге. Појединац у гомили губи појам немогућности" (Густав Ле Бон, 1989:47). У име солидарности навијачи су у стању учинити нешто што иначе не практикују у свакодневном животу.

Навијачка подкултура се не може посматрати само као вид друштвеног дјеловања, посебно не изван дешавања у фудбалу. Фудбал је дио свијета спектакла, а да би привукли што више гледалаца на стадион организатори чине све да убиједу публику да дођу на стадион јер од ње 'зависи' исход утакмице.

„Данашњи је ногометни погон организиран и функционира тако да тражи и формира навијачку публику, те намјерно ствара утисак да од ње зависи резултат сусрета“ (Врцан, 1990: 80). Али и одређени дио публике жели бити активни учесник фудбалског догађаја: „Навијачка публика није и не може бити само пуки гледалац и потрошач ногометног спектакла. Она хоће да буде, и доиста јест, активни судионик тог спектакла“ (Врцан, 1990: 77). Често се пред велике дербије може чути да високи функционери фудбалских клубова изјављују да публика теба да буде њихов 'дванаести играч', чиме се 'дуже температура' пред велике фудбалске дербије који се ионако дефинишу као догађаји високог ризика. На тај начин се од фудбала ствара спектакл који је у функцији све већег популарузовања фудбалског спорта.

6. СПЕКТАКЛ КАО ПРАТИЛАЦ СПОРТА

Савремени спорт је незамислив без спектакла. Олимпијаде, фудбалска првенства, аутоотрке су прворазредни спектакли или прецизније речено, мегаспектакли који привлаче масовну публику и компаније као оглашиваче. Корпорације троше гомиле новца само да би се видјели на овим догађајима и на тај начин ушли у свијест масе.

Што је популарност већа, већа је и могућност за стицање већег профита. Фудбалу не треба чисто потрошачка, позоришна, публика. Њему треба активна публика која ће остварити утакмицу на трбинама, чиме ће произвести спектакл у спектаклу. Насиље је саставни дио фудбалског спектакла, јер спектакуларна природа савременог фудбала фаворизује насиље и насилничке облике понашања. Данас није ништа тако спектакуларно као насиље, а логика ногомета као спектакла, на неки начин, води сама по себи до границе на којој насиље постаје неизбјежно или лако могуће. Атмосфера коју стварају фудбалски навијачи у потпуности је у складу са логиком фудбалског спектакла, а мирна, нормална и снижена температура није у функцији фудбалског спектакла. Фудбал је последње двије деценије постао врло агресиван и све је агресивнији, а његова комерцијализација је добила форму 'фабрике новца'. У складу са тим и фудбалска публика је изгубила свој некадашњи карактер. Више није циљ доживјети чар и љепоту игре, циљ је видјети тим како побјеђује и то је примарно.

7. МЕДИЈИ И НАСИЉЕ У СПОРТУ- КУЛТУРА МЕДИЈСКОГ СПЕКТАКЛА

Медијска култура чини централни конституенс посмодерног друштва и његову важност у овом времену није потребно више доказивати. Према Д. Келнеру, медијска култура је постала главна сила (де)социјализације савременог доба одређујући њоме социјално (не)допуштено понашање,

животне стилове и одговарајуће моделе друштвених улога. Развој културне индустрије довео је до успона и умножавања медијског спектакла у свим сферама људског живота. Медијски спектакл је онај феномен медијске културе који успоставља темељне вриједности савременог друштва, служи да укључи појединца у свој начин живота, драматизује своје контроверзе и сукобе као и моделе рјешавања конфликта. Спектакл је постао организациони принцип готово свих човјекових дјелатности, економије, политике, медија, друштва, свакодневног живота.

Медији су произвели спектакл да би повећали публику, моћ и профит. Забава је продрла у вијести и информације и направила готово невидљиву разлику између новинара, политичара и забављача. Економија је, такође, у своју област укључила спектакл као начин промоције, продаје, потрошње и протока роба и услуга. Велике корпорације троше милионске суме новца годишње на специјално креиране спектакле у циљу глобалне продаје својих производа. Преко модела успјеха (шампиони), перформансе (технике), безграничног тјелесног напора (превазилажење себе у органском ризику), лудачка конкуренција (побиједити по сваку цијену), борба 'на живот и смрт' (спортска, комерцијална и рекламна агресивност), 'спортивизација' намеће сопствене законе јавном мњењу. Медијска спектакуларизација спрта спроводи се у име императива спектакла у коме је велики профит. Комерцијализација спорта, с једне стране гледано, произвела је појаву допинга у спорту, намјештање утакмица, клађење и насиље, а с друге стране, на комерцијализацију се гледа као на покретачку снагу спорта. Међутим, имајући на уму да се у врхунском спорту на прво мјесто стављају економски фактори, а занемарује спорт као друштвено-културна вриједност лако је закључити да се спорт примарно претворио у мјесто стицања огромног профита. Ако се има на уму да спорт карактерише масовност, спектакл, и стална трка за рекордима онда није чудно да се комерцијализација спорта наметнула као императив и сигурно је да јој припадају главне заслуге за огроман раст популарности спорта. С друге стране, оправдано расте забринутост да ће друштвено-социјални аспекти спорта (педагошки, морални, правни) бити занемарени у корист економских аспеката (профита, прије свега).

Политички и друштвени живот је такође обликован по принципима спектакла. Конфликтни догађаји се сада одигравају на телевизији као прворазредни мегаспектакл који укључују спектакуларне атентате и убитства, бомбардовања, несреће и природне катастрофе, спортски догађаји и дивљање навијача, тероризам, скандали и сл. Све је израженија доминација врхунског спорта над спортом као рекреацијом, забавом, школским спортом, масовним спортом.

Медији, посебно штампа, прилично страсно и детаљно прате шта се дешава не само у спорту, него и међу навијачима.

Нема спорта, спортске дисциплине и такмичења без навијача. Тамо гдје су навијачи, по правилу, тамо је и насиље. Феномен насиља у спорту, за који

се вежу навијачи, није нов, ни национално ексклузиван. Навијачи су од маргиналне и социјално изоловане групе, везане искључиво за спортске просторе и догађаје постали значајна политичка и друштвена групација. Кога воле, а кога мрзе, коме се диве, а кога презиру, за шта су спремни да се жртвују, за кога ће гласати на изборима... Све су то значајни индикатори моћи и утицаја. Тога су свјесни и новинари и уредници, а и многи политичари.

Чињеница је да су фудбал и навијачи у фудбалу генератори највећег дијела насиља, како на стадионима, тако и изван њих. Изливи мржње и нетрпељивости свакако су најизраженији када су у питању односи између сусједа бивше СФРЈ. У овим случајевима спорт не само да није у функцији повећања разумијевања и толеранције, него се све више наглашавају непомирљиве разлике и неподношљива прошлост. Медији веома активно дјелују у правцу формирања негативног јавног мњења истичући у први план понашање 'супротне стране', а извјештавање са коментарима је постао уобичајен модел извјештаја са оваквих догађаја.

8. ЗАКЉУЧАК

Овај рад је дотакао само неке одреднице феномена насиља у спорту, као и његове импликације на друштво. Размотрен је само један сегмент насиља када је спорт у питању, а то је насиље на трибинама и последије утакмица. У спорту ништа мањи проблем чини и појава насиља на спортским теренима, које је присутно међу спортистима, између спортиста и тренера и др. Многи спортисти данас личе на гладијаторе који се гуше у гомилама новца и оптужбама за сексуално злостављање. Насиље у спорту је у ескалацији, а директно је у вези са оптерећењима којима су спортисти изложени због сурових захтјева професионализма. Нагомилани бијес и фрустрације спортиста резултат су изложености спортиста огромним физичким и психичким напорима. Такво понашање спортиста, сигурно је, има далекосежне и несагледиве социолошке последице на публику као и на младе људе који у модерним спортским иконама траже своје идоле.

Колико год је тежак проблем разумијевања насиља, још тежи проблем је његово сузбијање и превенирање. То мора бити проблем којим ће се бавити цијело друштво, како његове институције, породица, тако и друге друштвене групе, које могу дати значајан допринос борби против насиља.

И поред чињенице да се овај рад доминантно бавио феноменом насиља у спорту треба, ипак, имати на уму да у спорту има много више од насиља. Уосталом, он је онакав каквим га људи чине. Мада понекада дјелује као попршће безумља, спорт је ипак одушак за многе ентузијасте. Дјеца о њему сањају, идентификују се с првацима, опонашају њихове покрете и маштају како ће једнога дана и сами бити прваци. Спорт је и снажан фактор интеграције и друштвеног прихваћања. Спорт је славље које спаја људе и пружа им прилику за повезивање. Церемоније отварања и

затварања Олимпијских игара служе како би нас подсјетиле да је спорт више од супротстављања и сукобљавања између појединаца и нација; он окупља различите нације на једном мјесту, гдје се људи сусрећу, међусобно одмјеравају и на тај начин упознају и уче прихваћати међусобне разлике.

Не суди се овдје спорту, него ономе што од њега људи чине или желе учинити. Важно је да они који су на различитим нивоима укључени у спорт, од учесника до високих функционера, имају то на уму како би спортска игралишта и даље била мјесто фузије, мјесто комуникације међу појединцима на посве супротним странама у погледу културе, политике и религије, као и мјесто на којем ти појединци постижу оно што политичарима готово никад не полази за руком, а то је у првом реду хуманизам.

Потребно је афирмисати друштвене вриједности, прије свега вриједности које људи носе са собом и доприносе афирмацији и развоју друштва. У таквом контексту ће доћи до смањења емоција у спорту, а људи ће потражити свој простор за доказивање и успјех у другим областима. Поред тога, приоритетно је потребно усвојити одговарајућа законска рјешења која ће допринијети спречавању насиља на спортским теренима и онемогућити дјеловање хулигана.

Медији прилично страсно, и детаљно, прате оно што се дешава не само у спорту него и међу навијачима. Стратегија медија по овом питању прилично је једноставна: осудиће се сваки појединачни, конкретни догађај у којем су навијачи испољили насиље, али ће веома ријетко ићи директно, фронтално у критици клубова и њихових навијачких удружења. Удружења и покрети навијача нису, наиме, никакви спонтани социјални феномени, а још мање су спонтани нуклеуси чистог патриотизма. Иза њих стоје не само клубови, него и одређене друштвене и политичке групе које у енергији, бројности и агресивности навијача виде не само одређени људски потенцијал, него и могућност да неке политичке поруке, тачније речено пријетње, упуте најбрже и најдиректније уз помоћ навијача.

Медији морају инциденте и насилне догађаје маргинализовати, а не од њих правити сензацију и поклањати им неупоредиво више простора него самом спортском догађају. Поред тога, медији би се, такође, морали укључити активно у промотивне кампање против насиља и агресивног понашања у спорту. У ову акцију, поред медија, морају се укључити и спортисти, тренери, управе, као и гледаоци. Потребно је организовати и чешће семинаре и друге јавне расправе уз учешће свих актера у циљу проналажења начина за сузбијање све присутнијег насиља на спортским догађајима.

ЛИТЕРАТУРА

1. Д. Бодин, Луц Робене и Степхане Хеас, Спорт и насиље у Еуропи, Књига трговина, Загреб, 2007,
2. Енциклопедија политичке културе, Савремена администрација, Београд, 1993,
3. Социолошки речник, Завод за уџбенике, Београд, 2007,
4. Даглас Келнер, Медијска култура, ЦЛНО, Београд, 2004,
5. Драган Коковић, Социологија спорта, Спортска академија, Београд, 2000,
6. Драган Коковић, Пукотине културе, Пометеј, Нови Сад, 2005,
7. Драган Коковић, Друштво и образовни капитал, Медитеран паблишинг, Нови Сад, 2009
8. Драган Коковић, Наличје такмичења, Прометеј, Нови Сад, 2008,
9. др Душко Вејновић, Социологија спорта, Факултет физичког образовања и спорта, Бања Лука, 2006.
10. Социолошки речник, Завод за уџбенике, Београд, 2007,
11. Дражен Лалић, Торцида-поглед изнутра, АГМ Загреб, 1993,
12. Густав Ле Бон, Психологија гомиле, Глобус, Загреб, 1989,
13. Срђан Врџан, Спорт и насиље данас у нас, Напријед, Загреб, 1990.

WEB странице-линкови

1. Ј.Галтунг, Cultural Violence, Sage Publications, Ltd. 1990., [www.okan.edu.tr /User Files/File/Galtung.pdf](http://www.okan.edu.tr/UserFiles/File/Galtung.pdf)
2. www.personal.unizd.hr/~nrotar/Medpismed.pdf
3. www.savremenisport.com/blog/wordpress/?p=265
4. www.savremenisport.com/Mediji_Medijska_prezentacija_nasilja_u_sportu.html
5. www.odjek.ba/index.php?broj=16&id=30
6. www.navijaci.com/index.php/magazin/74
7. www.naslovi.net/2010-12-24/politika/u-ime-spektakla-i-profita/2214324
8. www.socioloskaluca.ac.me/PDF8/Bozovic%20R.%20R.%20Agresija%20i%20nasilje%20u%20sportu.pdf

Доц. др Биљана Милошевић Шошо¹

Филозофски факултет

Пале

ЗАСТУПЉЕНОСТ МАЛОЉЕТНИЧКЕ ПРОСТИТУЦИЈЕ У БОСАНСКОХЕРЦЕГОВАЧКОМ ДРУШТВУ

Прегледни рад

УДК 613.882:343.544/.545-053.6(497.6)

Сажетак: У овом раду ауторка настоји да анализира категорију малољетничке проституције, као једну у низу социопатолошких појава на простору БиХ, о којој се у научно-стручној јавности недовољно говори. Рад је само један дио обимнијег истраживања о заступљености социопатолошких појава на овим просторима, чији се емпиријски показатељи односе на квантитативне податке о ставовима који се износе у текстовима анализираних штампаних медија (Глас, Српске, Дневни аваз, Јутарњи лист) у посматраном периоду. Малољетничка проституција је један од облика проституције који се у већини случајева третира и најтежим. Обично је ријеч о присилном облику проституције, а узроци и мотиви који се везују за малољетничку проституцију јесу сви они који важе генерално и за малољетнички криминал.

Кључне ријечи: проституција, малољетничка проституција, БиХ, штампани медији

Abstract: In this paper, the author attempts to analyze the category of juvenile prostitution, as one in a series of socio-pathological phenomena in BiH, which is not scientifically and professionally discussed. The paper is just a part of a larger research on socio-pathological phenomena in this region, whose empirical indicators relate to the quantitative data on attitudes that are stated in the texts of analyzed print media ("Glas Srpske", "Dnevni Avaz", "Jutarnji List") in the observed period. Juvenile prostitution is just a form of prostitution, which is commonly treated as the most serious form of prostitution. Usually, it

¹ Контакт: filozof@paleol.net

starts as a form of forced prostitution, with all the causes and motives that are related to all those that generally apply for juvenile crime.

Key words: *prostitution, juvenile prostitution, BiH, print media.*

Проституција, као друштвено девијантна појава, представља најстарији облик девијације људског понашања. Она се јављала у свим нивоима културно-економског развоја друштва, и један је од најзаступљенијих видова експлоатације људи; и то првенствено жена. И за ову друштвено девијантну појаву утврђана је дефиниција, која има глобално важење. Социолошке теорије проституције свде се на друштвени статус субјекта проституције, док психолошки приступ наглашава емоционални статус проститутке и клијента. Кад је ријеч о облицима проституције, у обзир се узимају различити критеријуми, као што су: пол, животна доб, узроци, временске и просторне димензије распрострања, социјални статус клијента, начин пружања услуга, висина надокнаде и сл. Најчешће коришћена класификација проституције је она која за основни критеријум узима форму и начин реализовања проституције, па се на основу тога говори да постоји:

- хомосексуална проституција (која се заснива на пружању сексуалних услуга особама истог пола);
- хетеросексуална проституција (пружање услуга нуди жена, а клијент је мушкарац; што не значи да не постоји и обрнут однос);
- неорганизована проституција (индивидуално обављање дјелатности, највише због лошег социјалног и материјалног статуса, за коју најчешће постоји висок степен ризика и друштвена реакција у виду законских санкција; као типични облици те врсте проституције су - улична, друмска, кафанска, туристичка, малољетничка);
- организована проституција (која подразумева оно што се у свакодневници зове борделима, јавним кућама, агенцијама за пословну пратњу; а ради се често само о карикама у ланцу криминалних дјеловања).

Узроци проституције разврстани су на: психолошке (односе се на психичку структуру личности), психопатолошки (односе се на менталне поремећаје личности) и социолошки (односе се на утицај друштвено – економских фактора, неповољну економску ситуацију, несигурне услове живота). Различити су мотиви који доприносе бављењу проституцијом од економских, породичних, личних склоности па до зависности. Економски фактори највише доприносе развоју проституције, јер због социјалне биједи узроковане незапосленošћу, необразованošћу, миграционим кретањем, се у проституцији види тренутни излаз. Лоши породични односи попут насиља у породици, сексуалног злостављања, распада брака и породице, такође могу условити развој проституције, јер остају трајне

психолошке трауме које касније условљавају овакво понашање. Како је већ предходно било напоменуто, овај рад је дио обимнијег истраживања чија је једна од основних смјерница у истраживању било испитивање ставова аутора у текстовима који се односе на друштвенодевијантне појаве у босанскохерцеговачком друштву. Ставови аутора су мјерени на скали од изразито негативан, негативан, неутралан, позитиван и изразито позитиван, напомињујући да се став одређује као стечена тенденција за рекацију или позитивно или негативно према особама, објектима, ситуацијама изван нас или према властитим особинама, идејама или поступцима. (Звонаревић, 1985: 124) Степен мјерења ставова у овом истраживању изражен је на сљедећи начин: изразито негативан став=1; негативан=2; неутралан=3; позитиван=4; изразито позитиван=5. Цјелокупна ситуација у друштву БиХ, наша интересовања у истраживању је усмјерила на два подручја, од којих је једно било однос јавности према, условно речено, класичним девијантним појавама у друштву као што су: алкохолизам, наркоманија, самоубиства, убиства, насиље уопштем смислу појма, као и насиље међу супружницима, насиљем родитеља над дјецом, о вршњачком насиљу, породичном насиљу, насиљу над трећим лицем, криминалу, привредном криминалу, пљачкама, малољетничком криминалу, корупцији, проституцији, коцки, трговини људима и силовању..

У емпијском истраживању анализирани су садржаји три дневна листа у БиХ, и то: *Глас Српске*, *Дневни аваз* и *Јутарњи лист* у периоду од .1.06.-31.08.2009.године. Узорак је био пројектован на 218 примјерака дневних листова *Глас Српске*, *Дневни аваз* и *Јутарњи лист* у поменутом периоду, односно, анализирана су 73 (33,5%) примјерка *Гласа Српске*, 82 (37,6%) примјерка, *Дневног аваса* и 63 (28,9%) примјерка и *Јутарњег листа*. Неопходно је напоменути да лист *Глас Српске* у дане викенда излази као двоброј, а да *Јутарњи лист* за поједне празнике излази и као двоброј и као троброј (*табела 1*).

Табела 1: Приказ узорка истраживања

Назив листа	Број	%	Укупно
Глас Српске	73	33.5	33.5
Дневни аваз	82	37.6	71.1
Јутарњи лист	63	28.9	100.0
Укупно	218	100.0	

Што се тиче заступљености ове социопатолошке појаве у праћеним дневним листовима, она, заокупља пажњу у 23 текста (10.6%) од укупног узорка (табела 2).

Табела 2: Присуство текстова о проституцији из узорка

Присуство наслова о проституцији	Број	%	Валидан %	Укупно
има	23	10.6	10.6	10.6
нема	192	88.1	88.9	99.5
3	1	.5	.5	100.0
Укупно	216	99.1	100.0	-
Недостајући наслови	2	.9	-	-
Укупно	218	100.0	-	-

Ставови аутора по том питању су: са изразито негативним ставом је 3 примјера (15.8%), са негативним ставом је 12 примјера (63.2%), са неутралним ставом је 3 примјера (15.8%) и са позитивним ставом имамо један примјер (5.3%) (табела 3).

Табела 3: Ставови аутора у дневним новинама према проституцији

Интезитет ставова аутора у текстовима узорка о проституцији	Број	%	Валидан %	Укупно
Изразито негативан	3	1.4	15.8	15.8
негативан	12	5.5	63.2	78.9
неутралан	3	1.4	15.8	94.7
позитиван	1	.5	5.3	100.0
Укупно	19	8.7	100.0	-
Недостајући наслови	199	91.3	-	-
Укупно	218	100.0	-	-

Овом проблему на нашим просторима, као што је то већ и поменуто, није посвећено довољно пажње, ако се погледа заступљеност текстова са овом тематиком у анализираним листовима. У Гласу Српске је 8 текстова на ту тему, у Дневном авазу је свега 6 примјера и у Јутарњем листу је 9 текстова који се баве проблемом проституције. И према аритметичкој средини види је уједначена заступљеност текстова са садржајем о проституцији. (табела 4)

Табела 4: Заступљеност текстова са садржајем о проституцији по дневним листовима

Назив листа	Постојање текстова о проституцији у узорку		АС
	Има	Нема	
Глас Српске	8	64	1.89
	11.1%	88.9%	
Дневни аваз	6	75	1.93
	7.4%	92.6%	
Јутарњи лист	9	53	1.87
	14.3%	84.3%	

Такође, уједначено је и мишљење по питању ове појаве. Оно је већином негативно, што се види по ставовима. Са изразито негативним ставом у Гласу Српске је један примјер или 12.5% и са негативним ставом је 7 примјера или 87.5% (АС= 1.88). У Дневном авазу је по један примјер са изразито негативним и позитивним ставом аутора или 14.3%, са негативним ставом су 3 примјера или 42.9% и са неутралним ставом сз 2 текста или 28.6% (АС= 2.43). По један примјер је са изразито негативним и неутралним ставом у Јутарњем листу или 25.0%, а са негативним ставом су 2 текста или 50.0% (АС= 2.43) (табела 5).

Табела 5: Интезитет ставова аутора у текстовима о проституцији по дневним листовима

Назив листа	Интезитет ставова аутора у текстовима са садржајем о проституцији у узорку				АС
	Изразито негативан став	Негативан став	Неутралан став	Позитиван став	
Глас Српске	1 12.5%	7 87.5%	0 0%	0	1.88
Дневни аваз	1 14.3%	3 42.9%	2 28.6%	1 14.3%	2.43
Јутарњи лист	1 25.0%	2 50.0%	1 25.0%	0 0%	2.00

Проституција као облик социопатолошке појаве, али и друштвене дјелатности, увијек је повезана са другим социопатолошким појавама попут наркоманије, криминала, алкохолизма да ли као њихов узрочник или исход. Веома мали број текстова на тему проституције у БиХ, је вјероватно из разлога што се проституција обавља тајно, јер је јако мали број легализованих мјеста за такве врсте услуга. Поред тога, дискреција је загарантовала тајност проституције на „високом нивоу“, те је присутно само сазнање о таквом типу проституције, али не и подаци о дјеловању.

Малољетничка проституција је само један од облика проституције који се у већини случајева третира и најтежим. Обично је ријеч о присилном обликом проституције, и више се пажње посвећује њеном сузбијању. Узроци и мотиви који се везују за малољетничку проституцију јесу сви они који важе генерално за малољетнички криминал. О малољетничкој проституцији аутори су исказали сљедеће ставове: са изразито негативним ставом је 9 примјера (75.0%), са негативним ставом имамо 2 примјера (16.7%), са неутралним ставом имамо један примјер (8.3%) (табела 6).

Табела 6: Ставова аутора у дневним новинама према малољетничкој проституцији

Интезитет ставова аутора у текстовима узорка о малољетничкој проституцији	Број	%	Валидан %	Укупно
Изразито негативан	9	4.1	75.0	75.0
негативан	2	.9	16.7	91.7
неутралан	1	.5	8.3	100.0
Укупно	12	5.5	100.0	-
Недостајући наслови	206	94.5	-	-
Укупно	218	100.0	-	-

И овом проблему је посвећено скоро минимално пажње на простору БиХ. У Гласу Српске је само један текст са изразито негативним ставом аутора или 100% (АС= 1.00). У Дневном авазу су два текста са изразито негативним ставом или 50%, те по један са неутралним и негативним ставом аутора или 25% (АС= 1.75). Јутарњи лист се највише позабавио овом девијантном појавом, јер је 6 текстова писано са изразито негативним ставом аутора или 85.7% и један са негативним ставом или 14.3%. Аритметичка средина (АС= 1.14), иако за нијансу већа од оне у Глас Српске, указује на изразито оштар став према малољетничкој проституцији (табела 7).

Табела 7: Ставови аутора у текстовима о малољетничкој проституцији по дневним листовима

Назив листа	Интезитет ставова аутора у текстовима са садржајем о малољетничкој проституцији у узорку			АС
	Изразито негативан став	Негативан став	Неутралан став	
Глас Српске	1 100.0%	0 0%	0 0%	1.00
Дневни аваз	2 50.0%	1 25.0%	1 25.0%	1.75
Јутарњи лист	6 85.7%	1 14.3%	0 0%	1.14

УМЈЕСТО ЗАКЉУЧКА

Текстови који су испратили ову тему, показали су да је малољетничка проституција у БиХ, заступљена, али не у мјери како је то у развијеним земљама. Ипак, како се о малољетничкој проституцији мало говори у јавности, тако се међу кулоарима много зна. Разлог за то је да особе у овом „послу“ избјегавају медије, али информације које се периодично појаве у медијима на ову тему показују да она ипак постоји. То је условило и проблем непостојања званичне статистике броја сексуалних радника на подручју РС, БиХ, јер сексуални рад није јавно доступан. Специјалне јединице Европске комисије 2003. Године су БиХ, затвориле, тада јавности присутне стриптиз барове, борделе и мјеста на којима се свакодневно одвијала продаја сексуалних услуга. Након тога, овај облик рада постаје још скривенији од очију спољног свијета, што представља велику сметњу свим институцијама и организацијама које раде на сузбијању ове појаве и њој пратећих. Због тога је данашња проституција, па и она малољетничка много затворенијег типа, јер се своди најчешће на уговарање преко телефонских позива. У Удружењу грађана „Здраво да сте“, Бањалука, 2010. године, рађено је истраживање о дјечијој порнографији и малољетничкој проституцији, подржано од стране Save the children-а, и добили су се забрињавајућу резултати. Када је у питању почетак малољетничке проституције, уочено је да је најкритичнији узраст чак између 12 и 13 година, у периоду психофизичког развоја и када су најподложније вршњачком утицају. Оно што је заједничко за цијелокупну ситуацију у БиХ по повом питању јесте да су извршиоци ове дјелатности су обично особе одбјегле од својих домова, са изгубљеним елементарним условима за живот. Међу проституткама се могу пронаћи и потенцијалне наркоманке и алкохоличарке, што опет указује на повезаност ових социопатолошких појава. Такође, један дио њих су жртве трговине људима, а веома често је малољетна проституција била вид уцјене, ради остваривања или материјалне добити или другог облика услуга. Нису ријетки примјери дјевојчица и младих дјевојака, које да би се допале вршњачкој групи, и обезбједиле све „статусне“ ствари у њиховом окружењу па и друштву крећу путем проституције. Очигледан је и проблем спонзорског понашања који представља нови модел понашања у систему вриједности понашања младих, али и старијих генерација. Управо због тог искривљеног система вриједности, скоро да су друштвено оправдане везе дјевојчица/ малољетних дјевојака са старијим, имућнијим мушкарцима који за пружене сексуалне услуге плаћају новцем, поклонима и гардеробом и сл. Тако рано увучене у спонзорске кругове или кругове проституције, губе своје самопоуздање, имају искривљену слику о себи и свом окружењу, те постају зависне од различитих опијата као пратеће појаве таквих активности. Питање продаје сексуалних услуга од стране малољетних лица је сложен проблем који се посматра из неколико углова и то политичког, економског и социјалног и на основу тога треба да у спрези дјелују

институције из ових сфера како би се смањио број особа које се баве продајом сексуалних услуга, а уједно и да се покуша са њиховом ресоцијализацијом.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бошковић, М. (1998), *Организовани криминалитет*, Београд, Полицијска академија.
2. Бошковић, М. (2001), *Криминална етиологија*, Правни факултет, Нови Сад.
3. Бошковић, М. (2003), *Транснационални организовани криминалитет*, Полицијска академија, Београд.
4. Бошковић, М. (2006), *Криминологија*, Нови Сад.
5. Влајки, Е. (2009), *Социјална патологија постмодернизма*, Еурокунига, Загреб.
6. Ђорђевић, Р. (2001), *Град и друштвене промјене* (поруке урбане културе), Ниш, Vona Fides.
7. Ђурић, М. (1961), *Девиијантно понашање и друштвена структура*, Социологија, бр. 3-4, Београд.
8. Звонаревић, М. (1964), *Социјална психологија*, Привреда, Загреб.
9. Игњатовић, Ђ. (1996), *Криминологија*, Номос, Београд.
10. Јаковљевић, В. (1971), *Увод у социјалну патологију*, Научна књига, Београд.
11. Јашовић, Ж. (1983), *Криминологија малољетничке деликвенције*, Београд, Научна књига.
12. Јевтовић, М; Милашиновић, С. (2006), *Социопатолошке појаве*, Полицијска академија, Београд.
13. Кеџмановић, Д. (1988), *Ни нормално ни патолошко*, Сарајево, Свјетлост.
14. Ковачевић, Б. (2005), *Насиље и дјеца*, Правни факултет – Центар за публикације, Бањалука.
15. Ковачевић, Б., Перић, Р. (2009), *Социјална патологија*, Народна и универзитетска библиотека Републике Српске, Бањалука.
16. <http://www.zdravodaste.org/latn/>
17. <http://www.byka.com/>

др Бисерка Кошарац¹
Филозофски факултет
Универзитет у Источном Сарајеву

ПОРОДИЧНЕ ДЕТЕРМИНАНТЕ ДЕВИЈАНТНОСТИ МЛАДИХ

Прегледни рад

УДК 37.018.1/.2:316.624-053.6

Апстракт: У раду се анализирају основне детерминанте породице које могу изазвати девијантно понашање младих. Узроци различитих видова девијантног понашања младих налазе се у поремећеној породичној атмосфери и емоционалним односима међу члановима породице, и врло често у поремећеној брачној дијади. Велики број истраживања показује да су породичне варијабле доминантније и јаче у развоју девијантног и ризичног понашања од ванпородичних. У овом раду изнеће се неколико теоријских становишта која указују на чињеницу да дисфункционална породица често узрокује девијантност њених чланова.

Кључне речи: породица, девијантно понашање, млади, породична атмосфера, дезинтеграција породице

Abstract: The paper analyzes the main determinants of the family that can cause deviant behavior of young people. The causes of various forms of deviant behavior among young people can be found in a disturbed family atmosphere, emotional relationships between family members, and often in disturbed marital dyads. Numerous studies show that family variables are stronger and more dominant in the development of deviant and risky behavior than extrafamilial ones. In this paper we will present a number of theoretical views that suggest that a dysfunctional family often causes the deviance of its members.

Key words: family, deviant behavior, the young, family atmosphere, family disintegration.

¹ Доцент на Студијском програму за социологију, bkosarac@hotmail.com

1. УВОД

У друштвеним наукама превлађују мишљења да породица као примарна заједница кроз процес социјализације утиче на развијање многих аспеката личности детета утичући тако на његово будуће понашање. Зато се може претпоставити да неке одлике породице, како структуралне тако и функционалне, могу утицати на настанак девијантног понашања младих. Проблем девијантности можемо посматрати кроз породичне односе и породичну динамику, те кроз социопатолошке појаве у самој породици. Структура породице се стално мења, а њено функционисање и евентуалне социопатолошке појаве у њој зависе од великог броја друштвених фактора као што су: материјални статус, културне вредности, културни и социјални капитал породице, миграције, социјална изолација, те различита шира друштвена дешавања.

Постоје бројне социолошке дефиниције породице и већина њих наглашава да је породица друштвена група која повезује друштво и појединца, те да је она темељно место настајања сваког појединца и коначно целог друштва (Голубовић, 1981).

Социолог Анђелка Милић породицу дефинише као „историјски променљиву социјалну групу са великим бројем варијација према облику, структури, функцијама и садржају темељних односа између чланова“ (Милић, 2001: 52). Оно што је посебно наглашено код породица у модерном друштву је интимност породичних односа, односно афективно-емоционалне везе чланова породице (Милић, 2001). Поремећеност тих веза врло често доводи до различитих видова социопатолошких појава. Нестанак породичне интима значи и нестанак породице.

Амерички социолог Талкот Парсонс анализирајући пре свега нуклеарну породицу америчког друштва наглашава првенствено њену функцију у социјализацији потомака. Примарна социјализација се одвија унутар породице и у многоме зависи од родитеља. Међутим, породица и друштво су у сталном међусобном односу, и та интеракција снажно утиче на обрасце понашања појединаца, али истовремено на друштво у целини. Глобалне друштвене промене могу утицати на темељни састав вредности једне породице доводећи до њене нестабилности, што може узроковати поремећаје у социјализатирској функцији породице, те у крајњој инстанци и неки вид социопатолошког понашања. Несигуран породични свет може довести до дезинтеграције и девијантности младих.

Породица се под утицајем друштвених збивања мења. Растачу се традиционални обрасци функционисања породице, те се стварају модерни ставови о породици и браку. Повећава се запосленост жена, формални брак губи на значају, повећава се број развода и поновљених бракова, па самим тим и број рекомпонованих породица, што све утиче на мењање ставова према деци и младима и њиховој социјализацији. Повећан је број

негативних појава у породици (насиље, алкохолизам, болести зависности и сл.) и то може негативно да утиче на психо-социјалан развој младих.

Социолошка истраживања су показала да низ породичних чинилаца утиче на појаву социопатолошких понашања код младих. То су најпре чиниоци који произилазе из породичне структуре (брачни статус, нека социодемографска обележја породице, као и неки социјални чиниоци који директно утичу на породицу, рецимо миграције, рат, друштвена и економска криза и сл.) (Љубичић, 2011). На појаву социопатолошког понашања код младих утичу и унутарпородични чиниоци (квалитет емоционалних односа у брачној дијади и у односима родитељ-дете, ранија појава социопатолошког понашања код чланова породице, насиље у породици, стилови социјализације и др.).

У овом раду ће бити анализирани социјализација деце, дезинтеграција породице и развод брака као могући чиниоци развоја социопатолошких понашања код младих.

2. СОЦИЈАЛИЗАЦИЈА ДЕЦЕ У ПОРОДИЦИ

Појам социјализације и теорија социјализације допринос су америчке социологије с почетка XX века. Социјализација је темељни друштвени процес којим се одржава и обнавља друштвени систем модерног друштва. Овакво схватање налазимо код Парсонса, Гиденса и Бурдијеа.

Породица као специфична друштвена скупина има централно место у процесу примарне социјализације детета. Овакво схватање налазимо најпре код Фројда који дететову социјализацију смешта у интерперсоналне односе у породици, и Кулија који истиче важност веза у примарним групама (породица, сродство, суседство) и њихове везе са секундарним (другим друштвеним) групама.

Средина која треба да врши примарну социјализацију мора да поседује следеће особине:

1. „релативну трајност због сложености преношења образаца,
2. већи степен афективности због дубинског усвајања интернализованих образаца,
3. да омогући конкретизацију вредносних образаца, како би се ови лакше усвојили,
4. да омогући заштиту младе личности од некохеретних вредносних система у друштву и
5. да поседује материјализовану структуру постојаног обрасца која остаје и пошто је процес социјализације завршен, тј. када индивидуа може сама да се репродукује“ (Милић, 2001: 238).

Све ове услове једино задовољава нуклеарна породица модерног друштва, па стога представља идеално место за социјализацију потомака.

У процесу социјализације породица пружа емоционалну подршку и заштиту детету. У том смислу породица је "оптерећена емоцијама", па је с тога лако ломљива и свака напетост може довести до неке врсте социопатолошког понашања младих чланова, али и родитеља. Неки аутори констатујући велики пораст девијантног и ризичног понашања младих истичу да је породица недовољна за социјализацију деце у условима када модерно друштво поставља низ нових захтева. У савременом друштву јавља се тенденција институционализовања породичних односа, што породице доводи у стање борбе за опстанак и затварања, а то све негативно утиче на процес социјализације. Наиме, породица постаје преорганизована, јер бројне функције бивају враћене у њу (Konig, 1976).

Истраживања о повезаности процеса социјализације и девијантног понашања у већини случајева односе се на истраживање односа родитељ-деца. Циљ таквих истраживања готово увек је да се открију социјализаторски стилови који воде развоју здраве индивидуе или социјализаторски стилови који могу изазвати девијантност код деце и младих. Таква истраживања раније су била усмерена на утицај родитеља на дете, а данас се све више истиче и утицај детета на родитеље. У анализи процес социјализације најчешће се користе следећи показатељи: родитељска подршка (топлина-непријатељство), контрола деце (рестриктивност-пермисивност) и родитељски однос (анксиозно укључивање или хладно дистанцирање) (Милић, 2001).

Неки аутори примарним разлогом за развој девијантног понашања сматрају родитељске пропусте у процесу социјализације. Уколико родитељ неадекватно, директно (у првом реду забранама) контролише понашање детета, неуспешан ће бити његов покушај да оствари индиректну контролу (психолошко присуство), која ће дете спречити да се понаша на друштвено неприхватљив начин када је родитељ физички одсутан (Љубичић, 2009). Успешност контроле, и директне и индиректне зависи од емоционалне повезаности родитеља са дететом, те уколико је она мањкава веће су шансе да се развије деликвентно понашање код детета. Вишак или мањак родитељске контроле (рестриктивност-пермисивност) од пресудног су значаја за социјализацију детета и развој деликвенције. У оба случаја контроле резултат је исти, међутим разлике се јављају у карактеру извршених девијантних аката. Док девијантно понашање младих које родитељи мањкаво контролишу имају одлике бруталности и насиља, од родитеља претерано контролисани млади врше дела неморалне и имовинске природе (Љубичић, 2009).

Показало се у истраживањима деликвентности младих да највећи број деликвената потиче из породица у којима нема емоционалне блискости како у релацији родитељ-дете, тако и међу брачним партнерима. Таква атмосфера, ако је још истовремено праћена сукобима, ствара породичну

нестабилност која узрокује девијантност младих, али и личну симптоматологију међу осталим члановима породице (Hrnčić, 1999).

Етиолошки фактори деликвенције младих који су повезани са социјализацијом у првом реду тичу се квалитета родитељства. Мало пажње се посвећује ванпородичним утицајима. Може се рећи да се, поред социјализаторских стилова родитеља (пермисивни и недоследни, али и рестриктивни) и квалитета њихове емоционалне повезаности са децом, као са породицом повезани ризични фактори наводе: девијантни хередитет (нарочито уколико родитељи имају толерантне ставове према криминалу или су сами склони девијантности) и запуштање и злостављање деце од стране родитеља (Љубичић, 2009).

Оваквим схватањем узрока настанка девијантног понашања младих минимизирају се друштвени узроци. Наиме, ако је искључиво родитељска кривица за погрешне социјализаторске стилове, поставља се питање зашто родитељима недостаје потенцијала за квалитетно родитељство и социјализацију своје деце. Тако се одговорност за материјалну депривацију породице, незапосленост, друштвену и економску кризу пребацује са друштва на породицу и родитеље.

3. РАЗВОД БРАКА И ДЕЗИТЕГРАЦИЈА ПОРОДИЦЕ

За развод брака се може рећи да је универзална друштвена чињеница. Не постоји друштво које не познаје развод, али се пракса развода разликује у односу на развијеност друштва, културне и религијске вредности, степена индивидуализације и бројних других друштвених фактора. У свременим друштвима либералним законодавством развод брака доведен је до пуке формалности. Велика учесталост развода подстакла је бројна истраживања на ту тему, али и на последице које развод оставља на бивше супружнике и њихову децу. Слом брака веома је стресан догађај за оне који су у њега укључени, а поготову децу. Проблем се даље усложњава ако бивши брачни партнери поново склопе брак, а у живот детета уђе очух или маћеха, и још један или два нова сродничка система (баке, деке, нова браћа и сестре, полубраћа и полусестре). Такође, разводом брака увећао се број једнородитељских породица, најчешће мајки са децом. У Француској од читавог броја једнородитељских породица 85% отпада на мајке са децом (Seglan, 2009). У савременим друштвима ова категорија представља сегмент са великим проблемима, као што су: социјална неприлагођеност, психичка нестабилност, финансијска нестабилност, проблем васпитања и образовања детета.

Због горе наведених проблема развод брака и живот у једнородитељској породици може бити узрок јављања девијантног понашања код младих. На ту чињеницу указују бројна истраживања. Међутим мора се нагласити да сваки развод не мора нужно да произведе негативне последице. Некада развод може значити и бег од могућих негативних утицаја.

У истраживањима се показало да највећи број деликвената долази из структурално непотпуних породица која су последица развода или смрти једног од супружника. Овај фактор ризика за настанак девијантности се појачава уколико је породица материјално депривирана. Та истраживања која су у директну везу доводила структурално непотпуне породице и деликвентност у новијим истраживањима се побија. Наиме, потпуна породица оптерећена конфликтима представља значајнији фактор за настанак деликвенције од једнородитељске породице (Љубичић, 2009).

Дезинтеграција породице представља процес, а не увек крајње стање породице. Процеси кохезије и концентрације чланова означавају се интеграцијом, а процеси одвајања и расипања дезинтеграцијом. Крајња стања интеграције и дезинтеграције породице ретко се достижу, па се говори о сталном кретању и осцилацијама од интеграције према дезинтеграцији (Милић, 2001). Честа стања дезинтегрисаности доводе до напете породичне ситуације и поремећености односа међу члановима што може узроковати неки вид девијантности, не само деце, већ и супружника. Један од најважнијих услова за нормално функционисање породице и њених чланова јесте породична стабилност. Сама породица се у сваком моменту налази између сила интеграције и дезинтеграције. Породична дезинтеграција може се дефинисати као „свака слабост, неприлагођеност или раскидање везе између чланова породице“ (Милић, 2001). У оквиру емпиријских истраживања овај приступ се операционализује кроз следеће варијабле:

„незадовољавање потреба чланова тј. неизвршавање функција породице што за последицу има супружанску неслогу или напетост у односима која се исказује у:

- а) постепеном нестајању заједничких циљева, док засебни циљеви сваког од супружника добијају на снази,
- б) опадање кооперативног напора супружника,
- в) опадање интеграције супружника са другим групама (сродника и несродника)
- г) емоционални односи између супружника попримају антагонистички карактер или равнодушни карактер,
- д) интерперсонални односи се више некоординирају на нивоу групе“ (Милић, 2001: 259).

До дезинтеграције породице могу довести спољашњи, друштвени чиниоци и унутарпородични чиниоци који се односе на поремећеност емоционалних веза најпре између супружника. Некада се у литератури као поуздан знак за дезинтеграцију породице узимао развод, а стопе развода у одређеним слојевима, групама као степен поремећености породице. Међутим, треба разликовати стабилност и развод брака од дезинтегрисане породице (Голубовић, 1981). Развод брака нужно не води дезинтеграцији

породице. Тек касније анализе ће ове појаве разграничити. Јединство породице не произилази из одсуства конфликта и неспоразума, већ из способности породице да конфликте контролише и посредује кроз интерес опстанка породице као групе (Konig, 1976). Наиме, свака апсолутна тежња ка сталној хармонији унутар породице може бити опасна, јер указује на репресију и принуду која може да изазове још већу разједињеност него што је постојала раније. Таква породица показује велики степен повезаности чланова за њу и онемогућавање здравог осамостаљивања деце што свакако може имати негативне последице.

У том смислу овај аутор разликује пет врста породичне преорганизованости:

1. породични облик који се јавља на темељу преживљавања патријархализма у данашњици,
2. породични облик у коме се родитељи претерано заштитнички односе према децу што онемогућава њихову социјалну и емостивну самосталност,
3. породица 'момизма' која је карактеристична по претераној заштитничкој функцији мајке која подређује сва породична дешавања својој контроли,
4. породица у којој је брачна дијада преорганизована, тако да брачни партнери нису у могућности да растерете свој однос, па долази до тешких конфликта,
5. криминална породица која из страха да не буде откривена или из користољубља држи чланове у чврстој вези (Konig, 1976).

Породичну дезинтеграцију изазивају различити стресни фактори који долазе из друштвене структуре. Тако је Рубен Хил проучавајући породице у Холандији у Другом светском рату формирао АВСХ модел који се састоји од: А- провоцирајући догађај или стресор, В- породични ресурси или снага де се породица одупре дејству стресног фактора, С- значење које породица даје стресном фактору и Х- криза или стрес (Милић, 2001). Стресни фактор може да буде неочекиван природни или друштвени догађај. За социологију су посебно битни изненадни друштвени догађаји, као рецимо они из 90-тих година: рат, избеглиштво, економске кризе, бурне политичке промене и сл. Ти догађаји су условили настанак аномичног друштва које представља идеалну подлогу за развој различитих врста девијантног понашања. Наиме, породице притиснуте изразитим сиромаштвом принуђене су да средства за живот изналазе рецимо у зони сиве економије, да толеришу криминално понашање својих чланова, а све у циљу пуког преживљавања. Таква ситуација погодује настанку бројних облика девијантности код младих који таквим понашањем желе да компензују материјалне недостатке из породице. Општа аномија друштва која је урушила постојећу друштвену структуру довела је до криминалног богаћења уског круга људи. Некадашњи вредносни систем који је промовисао

образовање, марљивост и упоран рад ради постизања бољег друштвеног положаја нестао је. Та некохерентност вредности условљава и развој деликвентности код младих који таквим понашањем желе да постигну више друштвене положаје. Таква хаотична друштвена ситуација не мора нужно да произведе девијантност младих. У истраживање се морају увести и варијабле капитала (социјалног, културног, материјалног) које породица поседује, а који могу да делују превентивно у развоју деликвенције.

Породична дезорганизација може бити условљена како догађајима споља, друштвеним догађајима који делују као стресор, али и унутрашњим породичним чиниоцима. Унутрашњи чиниоци могу бити везани за животни циклус како породице, тако и њених чланова. Говорећи о деликвенцији младих мора се истаћи концепција породичног циклуса. Девијантно понашање младих се најчешће јавља у периоду адолесценције, која како за родитеље, тако и за децу представља улазак у нову животну фазу. Ова нова фаза животног циклуса пред чланове породице ставља потребу да се правила редифинишу, да се балансира између слободе детета и контроле од стране родитеља, те да се мењају хијерархијски обрасци. Неадекватно суочавање породице са овим изазовима за последицу може имати деликвентно понашање адолесцената које је израз побуне младих против постојећег стања и односа у породици.

4. ЗАКЉУЧАК

Из анализе бројних теоријских приступа и истраживања може се закључити да бројни породични чиниоци могу да се означе као узроци настанка девијантног понашања код младих. Породице малолетних деликвената у већини случајева се могу оценизи као дисфункционалне. Та дисфункционалност може долазити из поремећених односа родитељ-дете у току процеса социјализације, погрешних васпитних стилова родитеља, поремећеног и конфликтног односа између супружника и поремећене породичне атмосфере због поремећених емоционалних односа између чланова породице. Такође, узроци могу да се нађу и у структуралној поремећености породице (једнородитељске породице), развода брака и дезинтеграцији породице. Треба нагласити да наведена стања дисфункционалности и структуралне поремећености углавном настају као последица ширих друштвених збивања, а да инсистирање само на породичним узроцима може амнестирати и неке битне друштвене чиниоце (криза, аномија друштва и сл.). Битно је истаћи и да се девијантно понашање јавља у карактеристичном животном добу, адолесценцији, што онда омогућава да се теоријски концепт животног циклуса породице укључи у анализу.

Сва досадашња истраживања девијантног понашања младих истичу да су узроци оваквог понашања сложени од био-психолошких, преко породичних до чинилаца који произилазе из ширег друштвеног контекста. Иако велики број истраживања показује повезаност између ризичних

породичних чинилаца и девијантног понашања младих, треба имати у виду да се ниједна породица и ниједан појединац не могу посматрати изван друштва као целине. Може се рећи да је породица група која се непрестано мења, а њено функционисање и евентуална девијантност њених чланова зависи од низа социјалних чинилаца, као што су: културне и религијске вредности, образовање, миграције, социјална искљученост, те од различитих ширих друштвених збивања: рат, економска криза, повећан криминалитет, разорена друштвена структура и сл.

ЛИТЕРАТУРА

1. Голубовић, З. (1981): *Porodica kao ljudska zajednica*, Zagreb: Naprijed
2. König, R. (1976): *Handbuch der empirischen Sozialforschung, Die Familie. Band 7*. Stuttgart: Ferdinand EnkeVerlag
3. Љубичић, М. (2009): *Resocijalizacijski potencijal sistemskog porodičnog pristupa: porodična (ne)funkcionalnost i maloletničko prestupništvo*. U Radovanović, D. Istraživanja u socijalnoj pedagogiji. Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
4. Љубичић, М. (2011): *Porodica i delikvencija*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta i Čigoja
5. Милић, А. (2001): *Sociologija porodice*. Beograd: Čigoja
6. Seglan, M. (2009): *Sociologija porodice*. Beograd: Clio
7. Hrnčić, J. (1999): *Delikvent ili pacijent: studija porodičnog neuspeha*. Beograd: Zadužbina Andrejević

доц. др Миленко Војводић¹

проф. др Душко Вејновић²

СТАТИСТИЧКА АНАЛИЗА СТАВОВА СРЕДЊОШКОЛАЦА О ГОВОРУ МРЖЊЕ НА СПОРТСКИМ ТЕРЕНИМА

Оригиналан научни рад

УДК 361.647.5:343.971(796-053.3)

САЖЕТАК: У овом раду се говори о узроцима говора мржње на спортским теренима и анализи ставова које имају средњошколаци према тим узроцима. Пошто су средњошколци међу најбројнијим навијачима на спортским манифестацијама и такмичењима, они су и компетентни да изнесу своје ставове о узроцима који доводе до говора мржње на тим такмичењима. Резултати истраживања су показали да средњошколци имају мишљење да је говор мржње веома много присутан на спортским такмичењима и да има велики број узрока који доводе до тога, неки у мањем, а неки у већем обиму. Ово истраживање је показало и то који узрок по њиховом мишљењу највише доприноси говору мржње, а који најмање, као и постојање разлика у ставовима између испитаника с обзиром на њихове године, односно на разреде које похађају у односу на неке узроке. Претпоставка да је став средњошколаца да је говор мржње на спортским теренима веома присутан је потврђена, а дио хипотезе који се односи на разлике у ставовима с обзиром на године, односно висину разреда је само дјелимично потврђена.

Кључне ријечи: статистичка анализа, говор мржње, средњошколци, ставови

ABSTRACT: The paper discusses the causes of hate speech in sporting venues and the analysis of standpoints of high school students to these causes. Since high school students are among the most numerous attendees of sporting events and competitions, they are competent to present their opinions about the causes that lead to hate speech at these competitions. The results of the research reveal

¹ Факултет физичког васпитања и спорта, Универзитет у Бањој Луци, РС, Босна и Херцеговина

² Европски дефендологија центар, Универзитет у Бањој Луци, РС, Босна и Херцеговина

that high school students think that hate speech is present a lot at sports competitions and that there are a lot of causes which contribute to this fact, some of them in a smaller, and some of them in a larger degree. This research shows which of the causes, according to students' opinions, contribute most to hate speech and which ones contribute least, as well as the differences in opinions of the examinees regtaking into consideration their age, i.e. the grade which they attend. The assumption that high school students think that hate speech is present a lot in sporting venues is confirmed, while the part of the hypothesis which relates to the differences among opinions, with respect to the age of the examinees, i.e. the grade which they attend, is only partially confirmed.

Key words: *statistical analysis, hate speech, high school students, opinions*

1. УВОД

Говору мржње неопходно је посветити дужну пажњу напросто из разлога пошто он стално може да запријети националној безбједности, али да и изазове конфликте. Говор мржње ће постојати док год постоји мржња. У говору мржње користе се ријечи или симболи који вријеђају појединце, лидере, једноетничку, религиозну, националну, или расну групу у цјелини, или које вријеђају појединце прављењем алузије на њихово стварно или претпостављено припадништво једној етничкој, вјерској, националној или расној групи. Политички односи, политичка култура и политичка социјализација у Републици Српској и БиХ су на незадовољавајућем, дакле веома ниском нивоу. То показују готово сва озбиљнија научна истраживања, али и објективан, реалан, истинит увид у стање праксе. Говор мржње и нетолеранција у порасту су у политичком и јавном животу у Републици Српској и БиХ. Посебно је говор мржње присутан у одређеним медијима који стварају плимину националне и вјерске мржње и нетрпељивости. Лидери политичких странака кроз своје јавне наступе често користе говор мржње као вид политичке комуникације са припадницима других нација. Неопходно је свестрано сагледати њихове узроке и радити на њиховом отклањању. **Друштвена реакција** треба да буде усмјерена кроз јачање одговорности у извршавању свих послова и задатака, позитивном јачању улоге медија, невладиног сектора, образовних институција, правосудних институција, законских прописа и слично. Имајући у виду чињеницу да су **баналности и приземности преправиле нашу јавну сцену** може се констатовати да **говор мржње директно води у политичко насиље**. Он је данас софистициранији и камуфлиранији. Посљедице говора мржње на друштвене односе, политичке, националне, вјерске, културне, економске, социјалне и моралне су велике, несагледиве за обичност и просјечност. Њега узрокује незнање које је битан детерминатор нетолеранције. **Мржња је негативна емоција. Говор мржње је у суштини –антикомуникација.**

Антипод мржње је толеранција. На просторима Босне и Херцеговине етно–национализам је доминантна политичка идеологија. Ријеч је убојитија од мача, а слобода говора подразумијева одговорност. Говор мржње је друштвени феномен који је присутан у свим друштвима, па и у нашем. Међутим, постоје недоумице око дефинисања самог овог појма, које су у многоне и одредиле однос јавности према његовим манифестацијама. С једне стране присутна је намјера да се свака врста увредљивог говора, јавног манифестовања некултуре и нетолерантности према другачијем, најчешће политичком мишљењу, (погрешно) обиљежи појмом говора мржње, чиме се јасно доприноси обесмишљавању самог термина. С друге стране пак типични примјери јавног говора мржње у одређеним (опет политичким) круговима перципирају се као 'само' емотивно снажнији изливи патриотизма и манифестације 'развијене' националне свијести, чиме се, опет, жели постићи истовјеветни ефекат. При томе уобичајени вид одбијања приговора о говору мржње јесте позивање на право и слободу говору. Истина је да слобода говора представља основно право, али не може се апсолутизовати до те мјере да се (зло)употребом ове слободе угрожавају права, слободе и физичка безбједност других људи, друштвених група и појединаца. (Атанацковић, 2009) Ово су неке од дефиниција говора мржње:

Говор мржње је свака комуникација која омаловажава особу или групу на основу неких карактеристика као што су раса, боја коже, етничка и национална припадност, пол, сексуална оријентација, религија и друге карактеристике. По закону, говор мржње је сваки говор, гест, понашање, писање или приказивање које је забрањено јер не смије да подстиче насиље и предрасудепротив заштићеног појединца или групе, или зато што омаловажава и застрашује заштићеног појединца или групу. (Говор мржње, sr.Wikipedia.org/sr/ – Слободна енциклопедија)

ЛУКОМ Комитет правника за људска права из Београда (2008), под говором мржње подразумијева се пропагирање, величање или оправдавање злочина, као и подстицање на злочин према друштвеним групама и њиховим припадницима, а на основу њихове расе, боје коже, верске припадности, националног и етничког поријекла, пола или сексуалне оријентације. Као говор мржње се третира и изношење или преношење идеја о супериорности или подређености једне друштвене групе или њених припадника, као и употреба симбола који подстичу на мржњу и истичу супериорност или подређеност друштвених група и њихових припадника.

Ако је било за очекивати да говор мржње у послеријатном периоду буде интрнзивнији и израженији управо због ратних дешавања, онда је потпуно неочекивано да говор мржње скоро двије деценије послје рата буде још присутнији, гласнији и у горем облику него одмах послје рата. Како је веома танка линија која раздваја говор мржње од насиља, тако је и „звон“ које звони на узбуну и упозорава све јаче и гласније. Босна и Херцеговина је вишенационала и културно хетерогена држава са дугом историјом

националних и вјерских антагнозама, нетрпељивости, мржње и сукоба. Историјско наслеђе нетолеранције и бројни политички, економски и социјални проблеми савремене Босне и Херцеговине чине ову тему врло актуелном. (Вејновић, Лалић, Грбић Павловић, Павловић, Понорац, 2010.)

Како су спорт и дешавања у спорту и око спорта неодвојиви дио друштвених дешавања и „огледало“ друштва, то се и говор мржње преноси и рефлектује на спортска борилишта и спортске терене и то у најекстремнијем облику. Колико је танка линије између говора мржње и насиља на спортским теренима и око њих, говоре све учесталији сурови навијачки сукоби и туче, те прекиди утакмица којима најчешће претходе вербални дуели навијачких група пуни мржње и бруталних увреда.

Ово истраживање је само један мали покушај да се открије који су то узроци, по мишљењу средњошколаца, који најчешће и највише доводе до говора мржње на нашим спортским борилиштима и да би се види постоји ли евентуално разлика између разреда у ставовима с обзиром на разлику у годинама, јер у овом узрасту разлика од двије, три или више година представља значајну разлику у стварању ставова о одређеним појавама и дешавањима.

2. МЕТОДЕ

Узорак испитаника: Истраживањем је обухваћена популација од стотину средњошколаца од првог до четвртог разреда у Школи ученика у привреди Бањалуци. Ради се намјерном узорку који је и стратификован због доношења оцјене са што мањом грешком. (Мијановић, М., Војводић, М., 2008) Од четири прва, четири друга, четири трећа и четири четврта разреда у поменутој школи, методом случајног избора у узорак су узети по један први, један други, један трећи и један четврти разред.

Узорак варијабли: Узорак варијабли сачињавају питања која се односе на узроке који најчешће доводе до говора мржње на нашим спортским теренима. (у прилогу)

Предмет: Говор мржње на спортским борилиштима у БиХ

Проблем: Узроци који најчешће доводе говора мржње

Циљ: На основу добијених резултата утврдити постоји ли по мишљењу средњошколаца говор мржње на спортским теренима и који су то узроци који су по њиховом мишљењу највише одговорни за њега.

Задаци: Утврдити колико појединачно сваки од наведених узрока, по мишљењу испитаника, учествује у говору мржње и утврдити постоје ли разлике у мишљењу ученика између првог, другог, трећег и четвртог разреда.

На основу дефинисања циља и задатака може се поставити следећа **хипотеза:**

X1 - Очекује се да су ставови ученика да је говор мржње веома присутан на спортским теренима и да постоји разлика у ставовима између разреда с обзиром на године.

За испитивање ставова кориштена је петостепена Ликертова скала гдје се нуди пет могућих исказа-ставова (нимало, мало, осредње, много, веома много). За утврђивање колико појединачно сваки од наведених узрока, по мишљењу испитаника, учествује у говору мржње утврђени су проценти, апсолутне и кумулативне фреквенције сваког узрока појединачно. За утврђивање разлике између ставова ученика, кориштене су непараметријске методе Kruskal-WallisH тест и Mann-WhitneyU тест. (Мијановић, М. 2005.)

3. РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЈА

На питање: „У којој мјери је по Вашем мишљењу **говор мржње присутан** на нашим спортским теренима?“, 62% испитаника је одговорило са много и веома много, што недвосмислено говори у којој је мјери, по мишљењу средњошколаца говор мржње присутан на нашим спортским теренима, док је 38% њих рекло осредње, мало и нимало (табела 1). Кад је у питању **одговорност спортиста** за говор мржње на спортским теренима, ситуација је обрнута, јер 9% средњошколаца је рекло да су спортисти одговорни много и веома много, а 91% је одговорило да је њихова одговорност осредње, мало и нимало (табела 2). **Управе клубова** су 30% 'криве' много и веома много, а 70% осредње, мало и нимало (табела 3). Кад су у питању **навијачке групе**, 66% испитаника је изјавило да су оне одговорне много и веома много за говор мржње, а остатак осредње, мало и нимало (табела 4), док **обични навијачи** учествују 21% много и веома много у говору мржње, а 79% осредње, мало и нимало (табела 5). По мишљењу 36% средњошколаца, **спортске судије** криве су много и веома много, а **новинари и медији** 34%, такође много и веома много, док је остатак процената одговорило са осредње, мало и нимало (табеле 6 и 7). **Политичке партије иполитичари**, по мишљењу 33% анкетираних одговорни су много и веома много за говор мржње на спортским теренима, а 67% осредње, мало и нимало (табела 8), док су **тужилаштва и судови** 18% криви много и веома много, а 82% осредње, мало и нимало (табела 9). Мишљење 19% анкетираних ученика је да **вјерске установе и вјерски службеници** учествују много и веома много, а 81% осредње, мало и нимало у говору мржње (табела 10), док је **породица** 8% 'одговорна' много и веома много, а 92% осредње, мало и нимало (табела 11). Процент од 51% средњошколаца је рекло да се говор мржње са **стадиона преноси у обични, свакодневни живот** много и веома много, што је веома забрињавајући податак (табела 12), управо због тога што велики дио тих навијача чини средњошколска популација. На питање: „**Колико на Вас утиче** говор мржње на спортским теренима“, 18% њих је признало да

утиче много и веома много, а 82% осредње, мало и нимало (табела 13), а чак 66% се изјаснило да је **говор мржње** много и веома много **близу насиљу** (табела 14).

Дакле, из добијених података може се лако закључити да средњошколци мисле да је говор мржње на спортским теренима присутан много и веома много, а да у томе највише учествују навијачке групе. Слиједе их спортске судије, новинари и медији, те политичке партије и политичари. Ставови средњошколаца су и да у говору мржње најмање учествује породица, спортисти и „обични” навијачи.

Кад је у питању разлика у ставовима између разреда по питању говора мржње на спортским теренима, увидом у добијене резултате примјеном Крускал-Валис-овог теста, ситуација је таква да разлике постоје и да су очигледне, али да статистички значајне разлике између разреда постоје само у неким узроцима који доводе до говора мржње на спортским теренима. То су: **новинари и медији**, гдје је разлика значајна на нивоу (.002), затим **тужилаштва и судови** гдје је разлика значајна на нивоу од(.005) и **вјерске установе и вјерски службеници** гдје је разлика између ставова по разредима значајна на нивоу значајности (.015). Остали резултати се могу видјети у табелама у прилогу.

Примјеном Mann-Whitney-евог теста добијени су резултати који указују на то, да кад су у питању новинари и медији, значајне разлике се очитују између првог и другог, првог и трећег и првог и четвртог разреда на нивоима значајности од (.004), (.003) и (.001). Дакле, очигледно је да су ставови првог разреда извор статистички значајних разлика између разреда.

Код тужилаштва и судова, значајне разлике се очитују између првог и трећег(.035) , првог и четвртог разреда (.001) и другог и четвртог разреда (.028), док значајних разлика нема у осталим комбинацијама.

Кад су у питању вјерске установе и вјерски службеници, статистички значајне разлике постоје између првог и четвртог (.037) , другог и трећег (.023) и другог и четвртог разреда (.005).

4. ЗАКЉУЧАК

На основу сагледавања цјелокупне проблематике којом се рад бави и анализе добијених резултата, може се укратко донијети неколико закључака који се односе на ставове средњошколаца о говору мржње на спортским теренима. Мишљење, односно став већине средњошколаца је да је говор мржње на нашим спортским теренима присутан много или веома много, чиме је потврђен дио хипотезе који се односи на ово питање. Став испитаника је да су навијачке групе, спортске судије, новинари и медији, те политичке партије и политичари највише одговорни за говор мржње на спортским теренима, док спортисти, породица и “обични навијачи” најмање у томе учествују. Други дио хипотезе се односи на претпоставку

да разлика у годинама у том периоду може бити извор разлика у ставовима, односно да ученици првих, других, трећих и четвртих разреда неће имати исте ставове о узроцима који су носиоци говора мржње на спортским теренима. Та претпоставка је само дјелимично потврђена и то услучајевима када је узорк био у новинарима и медијима, тужилаштву и судовима, те вјерским установама и вјерским службеницима. У тим случајевима, као што се и претпостављало разлика се очитовала између нижих и виших разреда, што су показали резултати Mann-Whitney-евог теста.

ЛИТЕРАТУРА

1. Вејновић, Д., Лалић, В., Грбић Павловић, Н., Павловић, Г., Понорац, Т. (2010) Политичка култура, дијалог и толеранција у Босни и Херцеговини, Дефендологија центар за безбједносна, социолошка и криминолошка истраживања, Бања Лука, РС, БиХ.
2. Мијановић, М., Војводић, М. (2008). Методологија антропологије спорта, Факултет физичког васпитања и спорта, Универзитет Бања Лука, РС, БиХ.
3. Мијановић, М. (2005). Статистичке методе, Подгорица, Универзитет Црне Горе.
4. <http://www.wikipedia.rs/Говор мржње>
5. YUCOM Комитет правника за људска права, Говор мржње у Србији, Newsletter No. 1, Београд, 2008, страна 1. www.yucom.org.yu

ПРИЛОГ (АНКЕТНА ПИТАЊА И СТАТИСТИЧКЕ ТАБЕЛЕ)

Питања о узроцима говора мржње

1. У којој мјери је по Вашем мишљењу говор мржње присутан на нашим спортским теренима?
2. У којој мјери су **спортисти** одговорни за говор мржње у спорту?
3. У којој мјери су **управе клубова** одговорне за говор мржње у спорту?
4. У којој мјери су **навијачке групе** (Гробари, Делије, Вултуреси итд.) одговорне за говор мржње у спорту?
5. Колико су **обични навијачи** одговорни за говор мржње у спорту?
6. Колико су **спортске судије** одговорни за говор мржње у спорту?
7. Колико су **новинари и медији** одговорни за говор мржње у спорту ?
8. Колико су **политичке партије и политичари** одговорни за говор мржње у спорту ?

9. Колико су **тужилаштво и судови** одговорни за говор мржње у спорту?
10. У којој мјери су **вјерске установе и вјерски службеници** одговорне за говор мржње у спорту ?
11. Колико **породица** утиче на говор мржње у спорту?
12. У којој мјери се говор мржње **преноси са стадиона** у обични свакодневни живот?
13. У којој мјери говор мржње у спорту **утиче на Вас?**
14. Колико је говор мржње на спортским теренима **близу насиљу?**

ДИСТРИБУЦИЈА И АНАЛИЗА ДОБИЈЕНИХ РЕЗУЛТАТА

Табела 1. говор мржње присутан

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid nimalo	4	4.0	4.0	4.0
malo	10	10.0	10.0	14.0
osrednje	24	24.0	24.0	38.0
mного	41	41.0	41.0	79.0
veoma mnogo	21	21.0	21.0	100.0
Total	100	100.0	100.0	

Табела 2. одговорност спортиста

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid nimalo	28	28.0	28.0	28.0
malo	39	39.0	39.0	67.0
osrednje	24	24.0	24.0	91.0
mного	6	6.0	6.0	97.0
veoma mnogo	3	3.0	3.0	100.0
Total	100	100.0	100.0	

Табела 3. управе клубова

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid nimalo	10	10.0	10.0	10.0
malo	30	30.0	30.0	40.0
osrednje	30	30.0	30.0	70.0
mного	20	20.0	20.0	90.0
veoma mnogo	10	10.0	10.0	100.0
Total	100	100.0	100.0	

Табела 4. навијачке групе

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid nimalo	11	11.0	11.0	11.0
malo	4	4.0	4.0	15.0
osrednje	19	19.0	19.0	34.0
mного	20	20.0	20.0	54.0
veoma mnogo	46	46.0	46.0	100.0
Total	100	100.0	100.0	

Табела 5. обични навијачи

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid nimalo	33	33.0	33.0	33.0
malo	25	25.0	25.0	58.0
osrednje	21	21.0	21.0	79.0
mного	13	13.0	13.0	92.0
veoma mnogo	8	8.0	8.0	100.0
Total	100	100.0	100.0	

Табела 6. спортске судије

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid nimalo	11	11.0	11.0	11.0
malo	23	23.0	23.0	34.0
osrednje	30	30.0	30.0	64.0
mного	20	20.0	20.0	84.0
veoma mnogo	16	16.0	16.0	100.0
Total	100	100.0	100.0	

Табела 7. новинари и медији

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	nimalo	10	10.0	10.0	10.0
	malo	27	27.0	27.0	37.0
	osrednje	29	29.0	29.0	66.0
	mnogo	20	20.0	20.0	86.0
	veoma mnogo	14	14.0	14.0	100.0
	Total	100	100.0	100.0	

Табела 8. политичке партије и политичари

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	nimalo	16	16.0	16.0	16.0
	malo	27	27.0	27.0	43.0
	osrednje	24	24.0	24.0	67.0
	mnogo	9	9.0	9.0	76.0
	veoma mnogo	24	24.0	24.0	100.0
	Total	100	100.0	100.0	

Табела 9. тужилаштво и суд

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	nimalo	29	29.0	29.0	29.0
	malo	27	27.0	27.0	56.0
	osrednje	26	26.0	26.0	82.0
	mnogo	8	8.0	8.0	90.0
	veoma mnogo	10	10.0	10.0	100.0
	Total	100	100.0	100.0	

Табела 8. вјерске установе и вјерски службеници

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	nimalo	49	49.0	49.0	49.0
	malo	16	16.0	16.0	65.0
	osrednje	16	16.0	16.0	81.0
	mnogo	5	5.0	5.0	86.0
	veoma mnogo	14	14.0	14.0	100.0
	Total	100	100.0	100.0	

Табела 11. колико породица

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	nimalo	40	40.0	40.0	40.0
	malo	30	30.0	30.0	70.0
	osrednje	22	22.0	22.0	92.0
	mnogo	4	4.0	4.0	96.0
	veoma mnogo	4	4.0	4.0	100.0
	Total	100	100.0	100.0	

Табела 12. колико са стадиона у живот

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	nimalo	7	7.0	7.0	7.0
	malo	14	14.0	14.0	21.0
	osrednje	28	28.0	28.0	49.0
	mnogo	38	38.0	38.0	87.0
	veoma mnogo	13	13.0	13.0	100.0
	Total	100	100.0	100.0	

Табела 13. колико на вас утиче

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	nimalo	50	50.0	50.0	50.0
	malo	19	19.0	19.0	69.0
	osrednje	13	13.0	13.0	82.0
	mnogo	12	12.0	12.0	94.0
	veoma mnogo	6	6.0	6.0	100.0
	Total	100	100.0	100.0	

Табела 14. говор мржње близу насиљу

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	nimalo	4	4.0	4.0	4.0
	malo	13	13.0	13.0	17.0
	osrednje	19	19.0	19.0	36.0
	mnogo	30	30.0	30.0	66.0
	veoma mnogo	34	34.0	34.0	100.0
	Total	100	100.0	100.0	

РАЗЛИКЕ У СТАВОВИМА ПО РАЗРЕДИМА (KRUSKAL-WALLIS TEST)

Табела 15.

Ranks

	obrazovanje	N	Mean Rank
novinarimediji7	prvi razred	25	31.90
	drugi razred	26	55.60
	treci razred	24	55.48
	cetvrti razred	25	59.02
	Total	100	

Test Statistics^{a,b}

	novinarimediji7
Chi-Square	14.764
df	3
Asymp. Sig.	.002

a. Kruskal Wallis Test

b. Grouping Variable: obrazovanje

Табела 16. Ranks

	obrazovanje	N	Mean Rank
tuzilastvoisud9	prvi razred	25	36.46
	drugi razred	26	47.98
	treći razred	24	53.52
	četvrti razred	25	64.26
	Total	100	

Test Statistics^{a,b}

	tuzilastvoisud9
Chi-Square	12.739
df	3
Asymp. Sig.	.005

a. Kruskal Wallis Test

b. Grouping Variable: obrazovanje

Табела 17. Ranks

	obrazovanje	N	Mean Rank
vjustivsluzbe10	prvi razred	25	44.38
	drugi razred	26	39.94
	treći razred	24	57.65
	četvrti razred	25	60.74
	Total	100	

Test Statistics^{a,b}

	vjustivsluzbe10
Chi-Square	10.474
df	3
Asymp. Sig.	.015

a. Kruskal Wallis Test

b. Grouping Variable: obrazovanje

MANN-VHITNEY TEST

Табела 18. Ranks

	obrazovanje	N	Mean Rank	Sum of Ranks
novinarimediji7	prvi razred	25	19.22	480.50
	treći razred	24	31.02	744.50
	Total	49		

Test Statistics^a

	novinarimediji7
Mann-Whitney U	155.500
Wilcoxon W	480.500
Z	-2.995
Asymp. Sig. (2-tailed)	.003

a. Grouping Variable: obrazovanje

Табела 19. Ranks

	obrazovanje	N	Mean Rank	Sum of Ranks
novinarimediji7	prvi razred	25	19.22	480.50
	treći razred	24	31.02	744.50
	Total	49		

Test Statistics^a

	novinarimediji7
Mann-Whitney U	155.500
Wilcoxon W	480.500
Z	-2.995
Asymp. Sig. (2-tailed)	.003

a. Grouping Variable: obrazovanje

Табела 20.

Ranks

	obrazovanje	N	Mean Rank	Sum of Ranks
novinarimediji7	prvi razred	25	18.66	466.50
	cetvrti razred	25	32.34	808.50
	Total	50		

Test Statistics^a

	novinarimediji7
Mann-Whitney U	141.500
Wilcoxon W	466.500
Z	-3.431
Asymp. Sig. (2-tailed)	.001

a. Grouping Variable: obrazovanje

Значајне разлике се очитују између првог и четвртог, другог и трећег и другог и четвртог разреда.

Табела 21.

Ranks

	obrazovanje	N	Mean Rank	Sum of Ranks
tuzilastvo i sud9	prvi razred	25	20.98	524.50
	treći razred	24	29.19	700.50
	Total	49		

Test Statistics^a

	tuzilastvoisud9
Mann-Whitney U	145.500
Wilcoxon W	470.500
Z	-3.347
Asymp. Sig. (2-tailed)	.001

a. Grouping Variable: obrazovanje

Табела 22.

Ranks

	obrazovanje	N	Mean Rank	Sum of Ranks
tuzilastvoisud9	prvi razred	25	18.82	470.50
	cetvrti razred	25	32.18	804.50
	Total	50		

Test Statistics^a

	tuzilastvoisud9
Mann-Whitney U	199.500
Wilcoxon W	524.500
Z	-2.105
Asymp. Sig. (2-tailed)	.035

a. Grouping Variable: obrazovanje

Табела 23.

Ranks

	obrazovanje	N	Mean Rank	Sum of Ranks
tuzilastvoisud9	drugi razred	26	21.67	563.50
	cetvrti razred	25	30.50	762.50
	Total	51		

Test Statistics^a

	tuzilastvoisud9
Mann-Whitney U	212.500
Wilcoxon W	563.500
Z	-2.197
Asymp. Sig. (2-tailed)	.028

a. Grouping Variable: obrazovanje

Значајне разлике се очитују између првог и трећег, првог и четвртог разреда и другог и четвртог разреда, док значајнијих разлика нема у осталим комбинацијама.

Табела 24.

Ranks

obrazovanje	N	Mean Rank	Sum of Ranks
vjustivsluzbe10 prvi razred	25	21.40	535.00
cetvrti razred	25	29.60	740.00
Total	50		

Test Statistics(a)

	vjustivsluzbe10
Mann-Whitney U	210.000
Wilcoxon W	535.000
Z	-2.089
Asymp. Sig. (2-tailed)	.037

a Grouping Variable: obrazovanje

Табела 25.

Ranks

obrazovanje	N	Mean Rank	Sum of Ranks
vjustivsluzbe10 drugi razred	26	21.44	557.50
treći razred	24	29.90	717.50
Total	50		

Test Statistics(a)

	vjustivsluzbe10
Mann-Whitney U	206.500
Wilcoxon W	557.500
Z	-2.268
Asymp. Sig. (2-tailed)	.023

a Grouping Variable: obrazovanje

Табела 26.

Ranks

obrazovanje	N	Mean Rank	Sum of Ranks
vjustivsluzbe10 drugi razred	26	20.60	535.50
cetvrti razred	25	31.62	790.50
Total	51		

Test Statistics(a)

	vjustivsluzbe10
Mann-Whitney U	184.500
Wilcoxon W	535.500
Z	-2.839
Asymp. Sig. (2-tailed)	.005

a Grouping Variable: obrazovanje

Значајне разлике се очитују између првог и четвртог, другог и трећег и другог и четвртог разреда.

академик Винко Перих¹

мс Мирсада Бадић²

академик проф. др Раде Биочанин³

мс Мерима Хабибовић⁴

ВИКОМ РТВ Бања Лука,

Државни универзитет у Новом Пазару

Центар за стратешка истраживања националне безбедности Београд,

Интернационални универзитет у Травнику

МЛАДИ У ЛОКАЛНОЈ ЗАЈЕДНИЦИ ИЗМЕЂУ НЕРАЦИОНАЛНОГ КОРИШЋЕЊА СЛОБОДНОГ ВРЕМЕНА И ИЗЛАСКА ИЗ КРИЗЕ

Оригиналан научни рад

УДК 316.7:379.8.093-053.6

САЖЕТАК: *Активно организовање слободног времена постаје незаобилазна преокупација бројних наука, свакодневно присутнији проблем, који захтева већу пажњу на подручју образовно-васпитног рада младих. Слободно време као актуелан социјални феномен савременог друштва захтева стални надзор, а предмет нашег истраживања су облици и садржаји „пражњења“ – коришћења слободног времена и образовно-васпитна улога у локалној заједници. Одлучили смо се да популација испитивања буду ученици средњих школа, јер то су млади који су завршили или завршавају период пубертета, одлазе у средње школе, западају у различите кризе (идентитет, сексуалитет и ауторитет). Млади у овом развојном периоду имају низ потешкоћа, како у школи тако и у породици, несигурни су за своју будућност, јер не знају куда и како даље. Слободно време младих је нови проблем. Питање је како га организовати, са ким га провести, које активности испунити и осмислити. На конкретном узорку потребно је утврдити да ли млади имају слободног времена, како га и где*

¹ Контакт: vikom@vikom.tv

² Контакт: kraljevska.akademije@skain.rs

³ Контакт: kraljevska.akademije@skain.rs

⁴ Контакт: kraljevska.akademije@skain.rs

проводе, којим активностима га испуњавају и шта их највише привлачи. Поред наведеног, интересује нас какав је однос родитеља, тренера, наставника и школе према омладини и превенцији друштвено-штетног понашања у постмодернизму. Како млади проводе слободно време? Уз примену дескриптивно–аналитичке методе и методе теоретске анализе, коришћењем упитника од низа питања, са захтевним бројем испитаника дошли смо до резултата који су приказани табеларно у процентима, као и квантитативне вредности подручја односа између утврђених проблема, слободног времена и васпитно–образовног процеса младих. Посебно је истакнута улога и значај Центра за стратешка истраживања националне безбедности у превенцији болести зависти међу младима.

Кључне речи: млади, локална заједница, интересовања, слободно време, болести зависти, образовно–васпитни рад, излазак из кризе

ABSTRACT: *Active leisure time organization is becoming an unavoidable preoccupation of many sciences, a present day problem that needs more attention in the educational work of the young. Leisure as a current social phenomenon of modern society requires constant supervision, and the subject of our research are the forms and contents of "emptying" - use of leisure time and educational-upbringing role in the community. We decided to test high school students, because these are young people who have completed or are completing the period of puberty, they go to high school, fall into different crises (identity, sexuality and authority). Young people in this developmental period have a range of problems, both in school and in the family, they are uncertain about their future because they do not know where and how to proceed. Leisure time of the young is a new problem. The question is how to organize it, whom to spend it with, what activities to organize and how to fulfill them. A particular sample is needed to determine whether young people have free time, how and where you spend it, what activities complete them and what attracts them most. In addition, we are interested in what is the relationship between the parents, coaches, teachers and schools and the young and the prevention of socio-harmful behavior in postmodernism. How do young people spend their free time? With the application of descriptive-analytical method and the method of theoretical analysis, by using questionnaires on a number of issues, with a substantial number of participants, we have acquired results which are presented in a table as a percentage of the value of quantitative relationships between the areas of identified problems, leisure and educational-upbringing process of young people. The role and the importance of the Center for National Security Strategic Research in prevention of envy disease among the young is specially emphasized.*

Key words: *the young, community, interests, leisure, envy disease, educational-upbringing work, getting out of crisis*

1. УВОД

Мондијализам је, у глобалу, исто што и глобализам, али звучи привлачније и „светскије“. Када бисмо хтели да искујемо нашу кованицу са истим значењем, можда би резултат ковања било „посветљавање“. За разлику од просветљавања, посветљавање значи добровољни пристанак на заглупљивање, да бисмо живели као сав остали свет. Невоља је што овде за тако нешто има све мање заинтересованих. Они који су хтели да буду посветљени, отишли су у бели свет. Они који су остали истрајно и доследно следе народну мисао: „Свету се не може угодити.“ Пар десетина чудака, који сами себи каче титулу 'мондијалиста', изузетак је који потврђује правило.

У суштини, мондијализам, односно посветљавање, јесте американизовање, по систему „САД или ништа!“ (САД или никад!, САД или смрт!). Носиоци овог покрета не желе да претворе свет у глобално село, него да у српска села доведу чикашку мафију, банде Њујорка и „плавце“ из Лос Анђелеса. Убрзани развој и примена електронике, аутоматике и кибернетике у савременом животу повећавају богатство слободног времена, зато је потребно тражити решења за примарну организацију активног одмора у току рада и у току слободног времена. Актуелни проблем намеће потребу упражњавања физичког вежбања и спортско-рекреативних активности у циљу унапређивања здравља и подизања радне способности.

Људски универзум ипак има сувише апстрактан карактер и приче о практичној реализацији космополитских идеала свде се на мондијалистичке злоупотребе. Наравно, у име крупног евроатлантског капитала, инсистирање на једнакој „љубави“ према свима, по правилу, на крају се своди на пуки егоизам. Од лажног космополитизма, суштински, корист има само шака самозваних претендента на улоге Господара света. Сви остали су жртве њихових опаких манипулација.

У условима застрашујуће глобализације, уз сагледавање значаја ових активности са више аспеката вредности, истиче се више фактора не само појединца и групе, али на првом месту је одговорност друштвене заједнице. Интерес младих за организовано провођење слободног времена посебно треба везати на упражњавању спортско-рекреативних активности чија вредност се посебно односи на компензацију (здравствених, ергономских, економских и др.) функција, али поред здравља и унапређивања својих физичких способности и радне способности она пружа и задовољство и разоноду, задовољавање својих потреба у области креативних способности.

Када се говори о слободном времену неизоставно је напоменути то да оно мора бити „креативно“ и „стваралачки“ искоришћено. Наиме, тиме се жели указати на идеал коме се тежи. Деловати према највишим донетима својих могућности јесте глобални чинилац квалитета коришћења слободног времена, при чему је важно упознати и прихватити себе, и деловати у

складу с тим циљем да остваримо таквог себе у интересу сопственог развоја, а у интересу развоја друштва.

Слободно време је друштвени феномен који захтева темељит приступ у свим сферама живота и рада. То је оно време у којем човека препознајемо као хоמו универзалиса, хоמו луденса и хоמו аутокреатора. Управо стога слободно време и јест предмет интереса већине научних области, грана и дисциплина, којима је у средишту интереса човек. Док је у прошлости оно било предметом борбе између друштвених класа као једно од људских права, у постмодернизму, нарочито у будућности какву нам предвиђају футуролози, оно постаје сегмент времена који се сваким даном шири. Као такво истодобно погодује и прети, како појединцу, групи, тако и целим друштвима. Оно је важно за развој личности младих и отвара им могућности за задовољавање све бројнијих интереса и потреба. Такође им помаже у активирању својих стваралачких снага, за чије задовољавање и изражавање нису имали прилике у осталим видовима живота.

У условима глобализације и како свет постаје глобално село, у којем с једне стране постајемо толико близу једни другима док се, с друге стране, све више разликујемо и удаљавамо, млади траже брзе и једноставне „одговоре“ од родитеља, васпитача, учитеља, наставника, професора, тренера и шире друштвене заједнице. Феномен времена све више наликује на онај који влада у медијима и великим маркетима где купац с полица одабире медијски најекспониранији, маркетиншки најдотеранији производ, а да се његовом квалитету и вредности посвећује премало пажње.

Култура слободног времена зависи о квалитативним вредностима садржаја у њему. Она одређује „ниво на којој друштвене групе развијају уочљиве образце живота и дају изражајни облик целом друштвеном и материјалном контексту“. Изграђујући властити стил у афирмативном и културном социјалном окружењу, млади налазе смисао и снагу за будућу организацију живота.

Животни су стилови релативно стабилни обрасци понашања младих и исказују се у свим животним подручјима. Како је предмет овога рада подручје слободног времена и девијације у друштву, обогаћивањем структуре, променом динамике и места те добрим структурирањем и вођењем могу се деломике мењати и животни стилови младих.

У условима савременог живота, млади су све мање организатори забаве и слободног времена, а све више „конзументи“ садржаја које нуди високо професионална машинерија (забава, кладионице, кафићи, концерти, утакмице, спектакли). Ови конзументи постају пасивни аудиторј, неприпремљени за активно провођење слободног времена, а уместо исказивања креативности и активног учествовања, рекламна потрошачка индустрија натјече се у садржајима где су млади пасивни судионици и често само посматрачи.

Постмодерно окружење у којем живимо ставља младе пред бројне кризе и изазове. Млади траже од породице, школе, факултета, медија и других образовно-васпитних установа занимљиве и примерене активности за задовољавање својих потреба и интереса. Ако их они нису спремни пружити, млади траже „одговоре“ на другим местима, са вршњацима сличних интереса и мотивације.

Овај рад се бави садржајном димензијом провођења слободног времена младих која одређује њихов препознатљив животни стил, а упориште је у истраживањима која показују да активно и креативно провођење слободног времена придоноси развоју целовите личности. Анализирају се решења и могућности које нуди васпитно-образовни систем те истражују могућности слободног времена као простора самореализације и самоактуелизације младих кроз различите облике (не)креативног деловања у животном амбијенту.

2. ПРЕДМЕТ ИСТРАЖИВАЊА

Полазећи од значаја проблематике, предмет овог истраживања је слободно време школске омладине, који се може посматрати као средство активног одмора, коришћења и вредносне оријентације. Истраживање је ограничено на испитивање ученика о томе шта подразумевају под појмом слободно време, којим активностима га испуњавају и ко утиче на избор активности.

Слободно време ученика има своје педагошке димензије:

- облик организације ученичких активности са јасно постављеним циљем подразумева различите форме организација, полази од могућности природне и друштвене, може се организовати према индивидуалним и колективним интересима.

3. ЦИЉ И ЗАДАЦИ ИСТРАЖИВАЊА

Основни циљ овог рада је сагледавање и анализа постојања статистички значајне повезаности између субјективне процене квалитета живота и школског успеха, утврдити колико школска омладина има слободног времена и да ли врше адекватан избор активности у њему. Из таквог циља издвајамо следеће истраживачке задатке:

- Испитати постојање статистички значајности и квалитет живота;
- Утврдити шта ученици подразумевају под појмом „слободно време“;
- Утврдити којим се спортским активностима ученици најчешће баве у слободном времену;
- Утврдити у којој су мери медији заступљени у слободном времену младих;
- Утврдити колико успех ученика утиче на њихова интересовања;
- Утврдити задовољства младих здравственим услугама у граду.

4. ХИПОТЕЗЕ ИСТРАЖИВАЊА

Пошто је предмет истраживања јасно дефинисан, основна хипотеза од које се полази у нашем истраживању гласи: Млади све дубље залазе у кризу, између болести зависти и коришћења слободног времена и интересовања за даљи развој њихове личности. Постоји статистички значајна разлика између ова два проблема у условима постмодернизма и економске кризе. Посебне хипотезе истраживања су:

- Претпостављамо да постоји статистички значајна повезаност између ставова испитаника,
- Већина ученика сматра да је слободно време које је предвиђено само за забаву и разоноду,
- Ученици у просеку имају 2-3 сата слободног времена,
- Омладина школског узраста више пажње придаје забавним и рекреативним активностима него апстрактним активностима, где су све израженије болести зависности,
- Медији заузимају водеће место у превенцији болести зависности и коришћењу слободног времена младих и знатно утиче на формирање интересовања,
- Социјално окружење у великој мери утиче на начин интезитета раста болести зависности и коришћења слободног времена, као и на избор активности младих,
- Избор активности ученика зависи умногоме и од њихово успеха у школи, тј. заступљености у раду спортских и културно-забавних секција.

Методe, технике и инструменти истраживања

У теоријском делу циљева и задатака овог истраживања примењена је дескриптивно-аналитичка метода са анализом задатака. Као основа истраживачка техника коришћен је упитник конструисан за ученике средње школе. Упитник се састоји од 15 питања отвореног и затвореног типа. У првом делу питања се односе на опште податке о ученику (пол, узраст, место становања, занимање родитеља, школска спрема и запосленост).

Узорак истраживања

У овом раду истраживање је обављено на узорку ученика средње школе у граду од преко 100.000 становника. То су: Медицинска школа, Економска школа, Трговачка школа, Гимназија и Техничка школа.

Табела 1 – број и заступљеност ученика по половима

Разред	Број ученика	Мушки пол		Женски пол	
		број	%	број	%
II	95	53	33.6	42	54
III	69	39	24.7	50	40
IV	71	66	41.7	5	6
Укупно	235	158	100	77	100

Овим истраживањем обухваћено је укупно 235 ученика (158 мушкараца и 77 девојака). Намерно су узети други, трећи и четврти разред у коме су претежно ученици. Од укупног броја испитаника 51 је одличних, 84 врло добрих, 68 са добрим успехом и 32 са довољним успехом.

Организација и ток истраживања

Припрема овог истраживања обухватила је прикупљање и проучавање научно-стручне литературе везане за овај проблем, преглед Закључака са бројних научно-свртучних скупова (Зборници радова), разговора са младима, уз одређивање циљева и задатака истраживања, постављање хипотезе истраживања и конструисања упитника за ученике. Анкетирање ученика вршено је у октобру 2012. године.

Обрада података

Добијени подаци до којих смо дошли истраживањем обрађени су на следећи начин:

- свако питање је обрађено појединачно,
- одговори на питања су сумирани и приказани у табелама и сликама.

5. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

У првом делу упитника налазе се питања чији одговори треба да нам пружи увид у породичну ситуацију ученика. Одговори су сумирани и табеларно/сликовито приказани.

5.1. Образовање и занимање родитеља

Општи је утисак да је породица битан фактор у формирању интересовања младих. Полазимо од претпоставке да ниво образовања родитеља утиче и на интересовање ученика. Што је нижа образовна квалификација родитеља, то су ученици склонији непожељној врсти интересовања и вредносних оријентација. Родитељи директно утичу на избор активности

ученика истичући шта је пожељно а шта не, дају примере својим понашањем ставом и статусом.

Табела 2. Основна структура образовности родитеља

Образовни статус родитеља	Отац		Мајка	
	број	%	број	%
Висока	36	15.3	27	11.5
Виша	44	18.7	19	8.1
Средња	82	35.0	11	47.2
Основна	73	31.0	78	33.2
Укупно	235	100	235	100

Из табеле 2 уочавамо да је највећи проценат родитеља (оца) са средњом стручном спремом (35%), мајке 47,2, са високом стручном спремом је 15,3, очеваа и 11,5 мајки. Очеви су у предности што се тиче високе и више стручне спреме, више мајки има средњу школу. Занимљиво је да је доста велик проценат мајки која имају само основну школу (33,2%), док је код очева тај проценат мањи (31%). Важан податак је да стручна спрема оца са високом и вишом спремом је 34%, док код мајки је тај проценат 19%.

Табела 3. Занимање родитеља

Занимање родитеља	Отац		Мајка	
	број	%	број	%
Приватници	80	34	46	19
Службеници	71	30.0	18	7.7
Трговци	13	5.6	29	12.4
Занатлије	18	7.7	-	-
Домаћице	10	4.3	51	22.2
Неквалификовани и незапослени	123	52.4	137	57.7
Укупно	235	100	235	100

У табели 3. дат је преглед занимања испитаника. Највећи број очева бави се приватним послом 30%, док је 52,4% неквалификованих радника међу очевима, и по одговорима ученика смо закључили да је један запажен проценат на привременом раду у иностранству. Највећи проценат мајки испитаника су домаћице, иако је знатан број њих завршило средњу школу.

Затим, 7,7% мајки раде као службенице и 19% њих раде са високом и вишом школом.

5.2. Радни статус родитеља

Значајна пажња посвећује се проблему запослености родитеља, јер се сматра да постоји негативан утицај на васпитање и социјализацију деце. Међутим, код нашег проблема запосленост родитеља може позитивно деловати на ученике у смислу правилне расподеле времена, на оно време предвиђено за обавезе и време предвиђено за обавезе и време које нам остаје после тога, и култивисаног коришћења слободног времена за бављење спортским активностима.

Из дате табеле можемо видети да већи проценат родитеља није запослен. Очви испитаника су 47,6% запослени, а 52,4 није запослено. Много већи проценат мајки није запослено, 58,3% укупно, док је 41,7 њих запослено. Према овим подацима можемо закључити да запосленост родитеља позитивно утиче на расподелу укупног времена ученика. У току овог рада ћемовидети како родитељи испитаника проводе своје слободно време и како као примери утичу на своју децу.

Табела 4. Шта је „слободно време“?

Могући одговори	Отац		Мајка	
	број	%	број	%
Време ослобођено породичних обавеза	32	20.2	19	24.7
Време проведено у одмору, без корисних активности	57	36.0	16	20.8
Време посвећено активностима које волимо (спорт, хоби, култура)	51	32.3	33	42.9
Нешто друго	18	11.5	9	11.6
Укупно	158	100	77	100

У овом истраживању смо пошли од претпоставке да знатан број младих нема тачну претпоставку шта је то слободно време и како га треба користити и не зна колики је значај правилно искоришћеног слободног времена за њихов развој. Ученици углавном сматрају да је слободно време предвиђено само за забаву.

Највећи број ученика сматра да је слободно време оно време проведено у посвети активностима а то је 35%. Нешто мањи 73 или 31%, мисли да је то време посвећено одмору које воле, а 52 или 23% мисли да је то време ослобођено од породичних и школских обавеза. Занимљиво је да 11% ученика није понудило сопствену дефиницију слободног времена.

5. 3. Дневни фонд слободног времена

Циљ савременог друштва је да се створи образовање које ће се одвијати током целог живота. Треба наћи начин на који можемо омогућити омладини да развију своје способности и да остваре своје могућности, а једини простор за то је слободно време. Истраживања показују да слободног времена млади имају довољно, проблем је његова организација.

Табела 5 – Дневни фонд слободног времена

Обележја ученика	Укупно	Колико дневно имате слободног времена		
		1-2 часа	3-4 часа	5-6 часа
Пол				
Мушки	158	33	64	56
Женски	77	21	32	24
Место становања				
Село	47	29	11	7
Град	188	53	88	47

Из табеле 5 видимо да је највећи број испитаника са просеком 3-4 часа слободног времена дневно и то можемо сматрати нормалним бројем часова. Затим следе ученици који имају 3-4 часа дневно слободног времена, њих 80 или 34%. Претпостављамо да поред школских имају и других обавеза и зато имају и мањи број часова слободног времена. Сматрамо да је то доста велик број часова предвиђено за слободно време и оправдавамо тим да ученици немају никаквих обавеза осим школских. Ако уз то узмемо у обзир и пол и место становања, уочићемо да ученици имају више слободног времена од ученица и да ученици са села имају мање слободног времена од деце из града. Само седам испитаника са села нема 5-6 часова слободног времена.

5. АКТИВНОСТИ У СЛОБОДНОМ ВРЕМЕНУ

Филм, ТВ и штампа представљају моћне чиниоце утицаја на савременог човека. Преко њих се преносе информативни, едукативни и забавни садржаји. Посебан значај масовних медија долази до изражаја код младих који се налазе у процесу развоја. Филм, штампа и слично глорификују имагинарне јунаке, често негативне и деструктивне личности, идеализују живот без рада и стварају нереалне представе о животу, што има антиваспитни ефекат на омладину.

Слика 1. Савршени склад младости, лепоте, етно и слободног времена

Најчешћи „крадљивци“ времена међу младима су:

- Телефонски позиви
- СМС чет
- Гледање телевизије
- Интернет (игрице, фејсбук, твиттер)
- Гости-испијање кафе и трачење
- Љубавни састанци
- Задаци које би требало „неко други“ да обави
- Оклевање, развлачење, неодлучност
- Деловање без довољно информација
- Бављење задацима и проблемима других људи (трачеви-оговарање)

Најчешћи „потрошачи“ времена код младих су:

- Дуго спавање (до подне)
- Нејасне комуникације
- Неадекватно знање
- Нејасни циљеви и приоритети
- Недостатак планирања
- Стрес, анксиозност, премор
- Неспособност да се каже „Не“ туђим захтевима
- Лична дезорганизација
- Оптуживање других за сопствени неуспех

У упитнику су дате активности којима би се млади могли бавити у слободном времену, испитаницима је објашњено да могу заокружити све активности којима се они баве и поред написати колико сати дневно проведу у тим кативностима. У следећој табели дајемо преглед тих активности поређаних према броју заокруживања.

Табела 6 – Најчешће активности младих ван школских установа

Активности	Број ученика
Бављење спортом	131
Читање књига	63
Другарске шетње	41
Читање новина	26
Гледање ТВ	96
Интернет	25
Читање књига	13
Остале активности	5

Уочљиво је да је бављење спортом водећа активност, са 131 ученика од укупног броја. Следеће је гледање ТВ-а И с обзиром да је анкетирано 235 ученика, то је број од 96 који у слободно време гледа ТВ. Свега 63 ученика се изјаснило да чита књиге, 41 другарске шетње, а 26 чита новине, док је 25 корисника Интернет. Према подацима из табеле 7 можемо закључити да врло мали број ученика чита књиге. Занимљиво је да је 5 ученика, у простору остављеном да сами упишу активност, написало да је то као остале активности.

Анализом података долазимо до закључка да ученици и недовољно посвећују пажњу оим активностима које су од правог значаја за њихов развој.

Табела 7 – Испитаници о активностима у слободном времену

Активности слободног времена	Просечан број часова		Активности слободног времена	Просечан број часова	
	Пол ученика			Пол ученика	
	Мушки	Женски		Мушки	Женски
Читање новина и часописа	45 m	1 h	Посета биоскопу	-	-

Читање књига	1 h	1 h 30 min	Посматрање изложбе	-	-
Гледање ТВ	3 h	2 h 40 min	Бављење спортом	2 h 30 min	1h
Слушање радија	1 h	1 h 30 min	Другарске шетње	1 h	1 h
Интернет	2 h	1 h	Нешто друго	-	-

У табели 7 дат је преглед просечног броја часова које ученици трош у датим активностима. Овде потврђујемо да је водећа активност бављење спортом јер је највећи часова одвојен за то. Ученици нешто више времена прводе уз телевизију од ученица, а такође више времена одвајају за спорт од ученица. Ученице, међутим, више времена прводе читајући од ученика. Занимљиво је да 43 ученика од укупног броја као активност слободног времена сматра излазак у град, и ту прводе у просеку 3-4 часа.

Пошто смо претпоставили да испитаници највећи део слободног времена прводе уз телевизију, сматрамо да је битно питати их које програме најчешће прате. У следећој табели је дат преглед најгледанијих програма код испитаника.

Табела 8 – Испитаници о ТВ програмима које прате

Одговори	Ученици		Ученице		Укупно	
	Број	%	Број	%	Број	%
Спортски програм	56	35.4	10	12.9	66	28.1
Образовни програм	17	10.7	11	14.2	28	11.9
Филмови	16	10.1	13	16.8	29	12.3
Серије	29	18.4	24	31.1	53	22.6
Забавно-музички програм	26	16.6	15	19.4	41	17.4
Политички програм	14	8.8	4	5.6	18	7.7
Укупно	158	100	77	100	235	100

Од програма које смо понудили видимо да су најгледанији спортски програм и то од стране мушког дела испитаника. Код девојака је ситуација другачија, најгледанији су серијски и забавно-музички програм, док спортски програм уопште не гледају. За образовни програм се определило њих 28, и занимљиво је да су у то ученици са одличним успехом. Још један број број одличних ученика је издвојило програме које ми нисмо понудили а то су

нучни програм, емисије о животињама и путописи. Врло добри ученици у великом броју прате филмски програм, затим забавно-музички програм, док ученици са добрим успехом убедљиво прате забавно-музички програм. Закључујемо да успех ученика није пресудан, али у великој мери може утицати на интересовање ученика.

Истраживање на питање: Којим спортским активностма се бавите у слободно време?

Табела 9 – Активности младих у слободно време

Могући одговори	Ученици		Ученице		Укупно	
	Број	%	Број	%	Број	%
Кошарка	35	22.2	15	19.5	50	21.3
Фудбал	22	13.9	-	-	22	9.4
Одбојка	36	22.8	23	29.9	59	25.1
Пливање	11	6.9	6	7.8	17	7.2
Тенис	8	5.0	4	5.2	12	5.2
Борилачки спортови	16	10.1	9	11.7	25	10.6
Скијање	7	4.4	2	2.6	9	3.9
Ритмика, плесови	7	4.4	11	14.3	18	7.7
Гимнастика	2	1.3	1	1.3	3	1.3.
Стони тенис	3	1.8	3	3.9	6	2.6
Бициклизам	2	1.3	-	-	2	0.9
Атлетика	6	3.8	2	2.6	8	3.4
Рукомет	3	1.8	1	1.3	4	1.7
Укупно	158	100	77	100	235	100

У табели 9 су дате спортске активности који би испитаници желели за упражњавају или их у некој мери упражњавају али у импровизованим условима. Оба пола испитаника истичу одбојку и кошарку, ученици фудбал, а ученице фаворизују одбојку и ритмику. Посебно у овом истраживању истиче се жеља за борилачким спортовима као и пливању.

Табела 10 – Испитаници о слободном времену родитеља

Активности родитеља у слободно време	Отац		Мајка	
	Број	%	Број	%
Читање новина и часописа	26	11.0	13	5.5
Читање књига	18	7.6	19	8.3
Гледање телевизије	73	31.3	64	27.2
Кућни послови	40	17.0	96	40.8
Обилазак пријатеља	25	10.6	25	10.6
Баве се рекреацијом	21	8.9	6	2.5
Шетња	32	13.6	12	5.1
Укупно	235	100	235	100

Видимо да се активности родитеља битно не разликују од активности њихове деце у слободном времену. Највећи проценат и очева и мајки испитаника слободно време проводе уз телевизију (31,3% 27,2%). Затим, 17% очева раи кућне послове у слободном времену, а 40,8% мајки. Велики проценат мајки (27,2) гледа ТВ.

Генерално гледајући, не можемо бити задовољни начином коришћења слободног времена родитеља испитаника, јер изостају многе битне активности. Већина родитеља не може послужити као пример својој деци, у коришћењу избора слободног времена.

Слика 2 – Интересовање младих у слободно време

Утицај социјалног окружења на слободно време младих

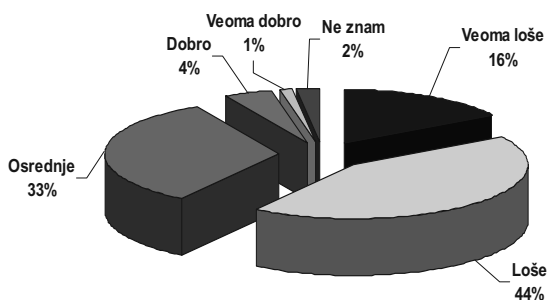
Поред предиспозиција и социјално окружење у одређеној мери утиче на интересовања и избор активности код омладине. Пошто наши испитаници имају углавном од 16-18 година и нису потпуно формиране личности, постоји бојазност да управо социјално окружење има највише утицаја на њихова интересовања. Родитељи, наставници и друштво су групе са којима испитаници имају највише контакта, па смо хтели да испитамо колико они утичу на интересовање испитаника и активности којима је испуњено њихово слободно време.

Табела 11 – Утицај родитеља, наставника и друштва на интересовања

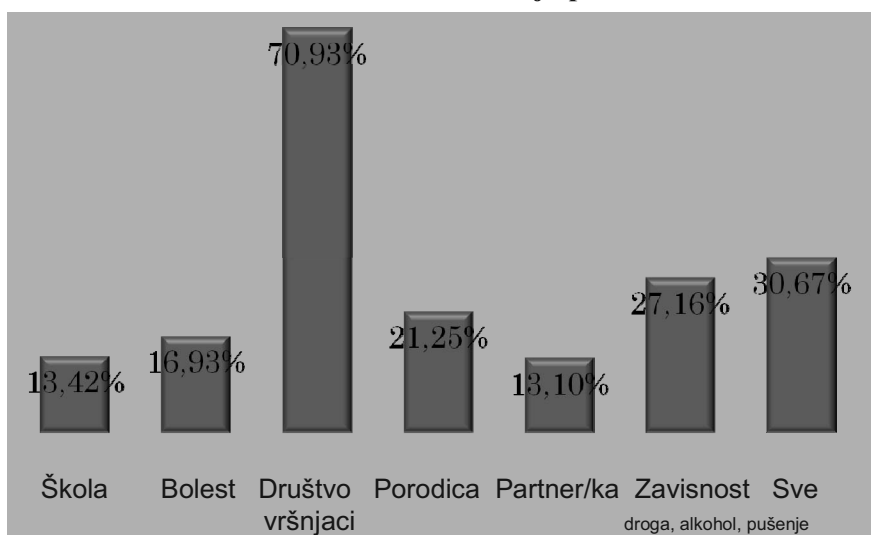
Ко утиче на ваш избор активности?	Ученици	Процент
	Број	%
Сам	86	36.5
Друштво	39	16.6
Родитељи	73	31.6
Наставници	37	15.3
Укупно	235	100

Видимо да се највећи број ученика изјаснио да сами бирају активности, чак 36,5. Неочекивано је 31,6% ученика одговорило да родитељи утичу на њих, а 16,6% да је то друштво. Свега 15,3% одговорило је да наставници утичу на њихов избор активности. Од укупног броја више од 60% испитаника не одлучују сами којим ће се активностима бавити у слободном времену, мада то нећемо моћи узети као сигуран податак, јер сматрамо да ученици нису свесни притиска и утицаја са стране на њихова интересовања.

Како оцењујете садашње стање у коме се налази наше друштво?

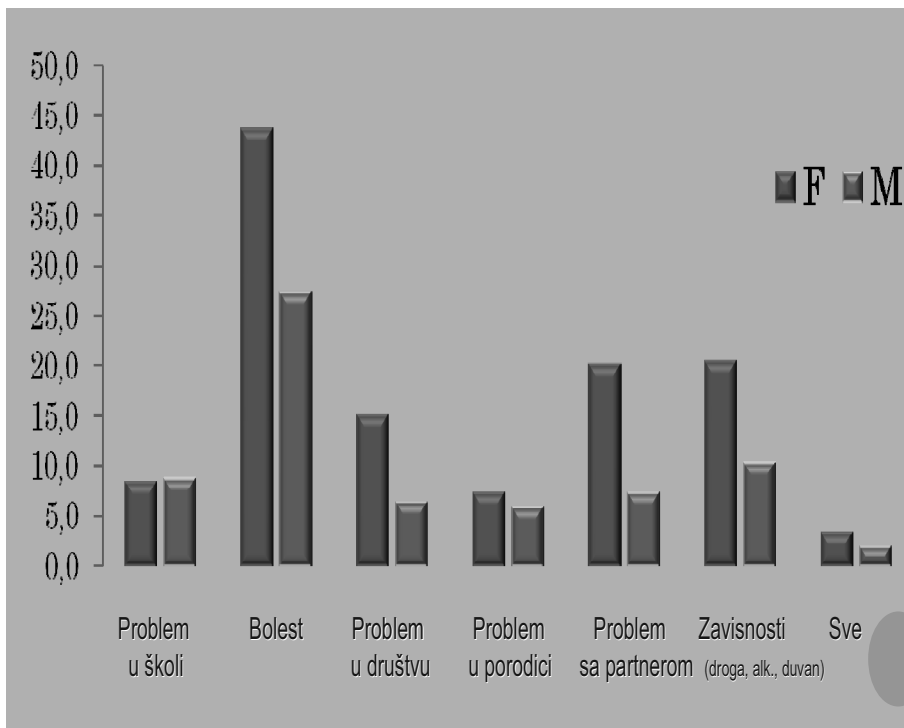

Шта млади виде као свој проблем?

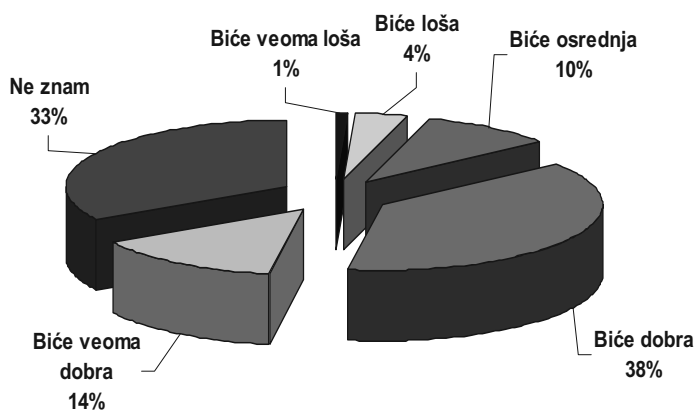

У овом упитнику 45% испитаника заокружило је два понуђена одговора, 1,28% свих шест одговора, а 2,40% један одговор.

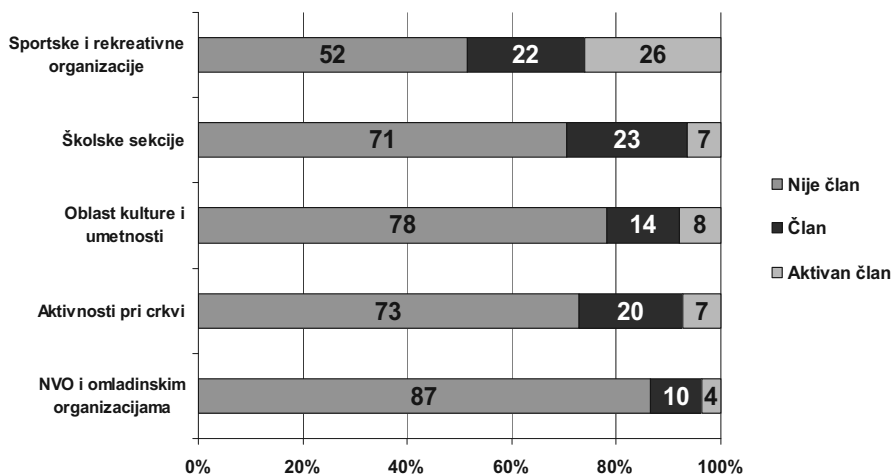
Шта млади виде као свој проблем? (дистрибуција одговора према полу)

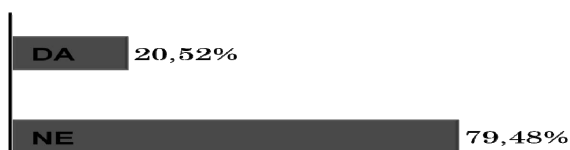
Како млади виде своју будућност?

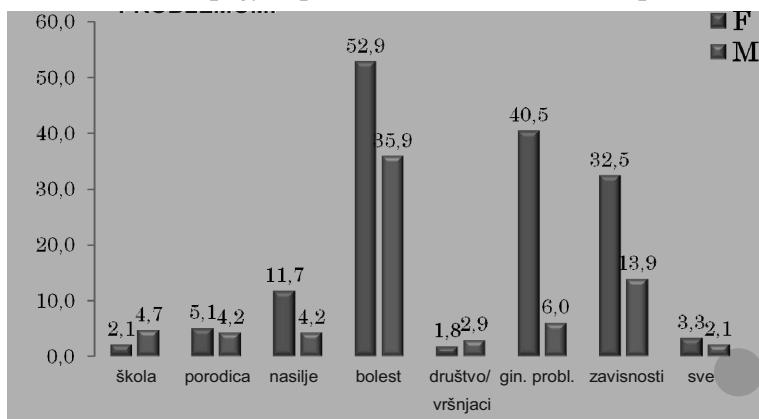
Оцените активности о организацијама: (вредности су у %)

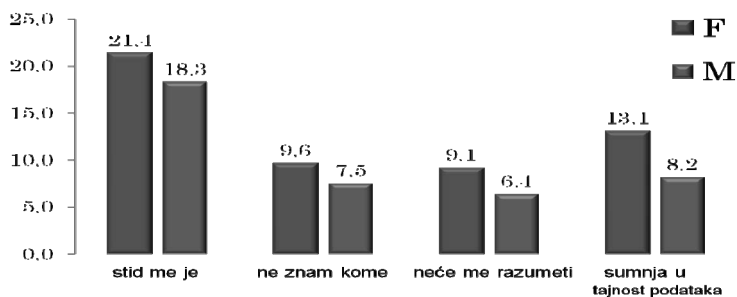
Ако су имали потребу да се обрате за помоћ, нису знали коме и где?

Шта млади сматрају здравственим/менталним проблемом?

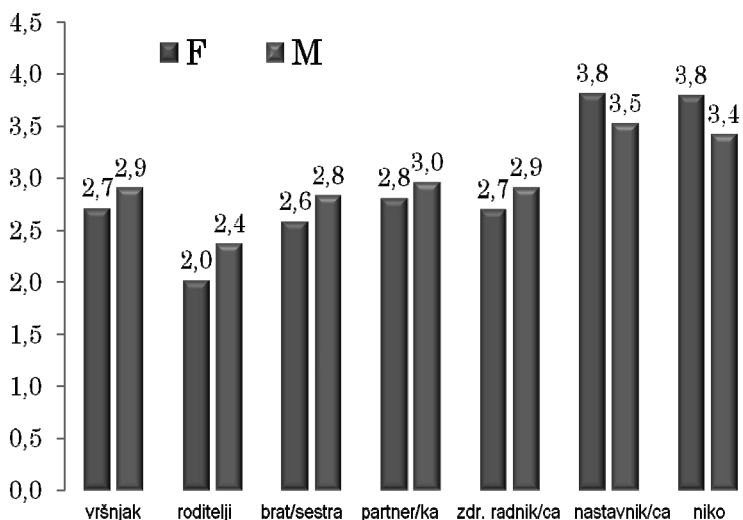
Која је главна препрека да се обратиш за савет или помоћ у вези с проблемом?

Коме се млади најчешће обраћају за савет или помоћ када имају тежи облик болести зависти, тј. ментални проблем?

- Млади су могли да на скали од 1–5 искажу коме би се на првом, а коме на последњем месту обратили за помоћ;
- Друг-другарица, родитељ, брат сестра, партнер-партнерка, здравствени радник, наставник, нико.

Коме се најчешће треба обратити за савет или помоћ у вези са здравственим проблемом (1-прво, 5 на последњем месту би се обратио-ла)?

Шта би по мишљењу младих они сами могли да ураде за побољшање свог здравља и задовољства?

- Више шетње у природи и спорта
- Здравлија и правилна исхрана
- Уредније спавање
- Без дроге, алкохола, дувана, спортских кладионица...
- Да себи поставе циљеве, боље организовано време
- Више разговора са родитељима и стручњацима-педагозима
- Боља животна средина и радни амбијент
- Волонтерски рад, радионице, клубови за младе, терени, позоришта,
- Више новца и путовања по свету
- Више дружења унутар земље и у иностранству

6. ПРЕПОРУКЕ CESNA – В - НОВЕ МОГУЋНОСТИ ДЕЛОВАЊА

Креатор и промотер активизма ученика/студената: организација и вођење различитих округлих столова, панела, вршњачке медијације и сл.

Упућеност у потребе и проблеме ученика/студената: технике које се користе да би се дошло до потребних података јесу интервјуисање ученика/студената и фокус групе.

Вештине и знања: организовање и модерирање седница парламента, вештине прикупљања средстава за неометан рад, вештине преговарања, говорништво, основе маркетинга и односи са јавношћу.

Умрежавање и Заметак омладинских организација и генератор чланства.

Ученички парламенти будућности: излази се из оквира школа/факултета и постаје значајан чинилац у локалној заједници:

- Развој неформалног образовања
- Промовисање од стране владе, активизма, тренирања и развој тренера
- Законодавство о младима
- Постојање буџета за развој пројеката младих
- Развој стратегије за информисање младих
- Развој политике за младе и на регионалним и локалном нивоу
- Подстицање истраживања младих и стварања база података
- Развој опште партиципације младих
- Развој политике за младе у свим секторима
- Промовисање иновативног приступа свим проблемима
- Постојање саветодавних тела за младе

Centar za strateška istraživanja nacionalne bezbednosti
/CESNA B/ nevladina, nestranačka i neprofitna organizacija.

Mi okupljamo NAUČNI KADAR, OMLADINU I PODMLADAK sa ciljem da doprinesemo uspostavljanju i unapređenju naučno-stručnih, bezbednosnih i demokratskih vrednosti svih institucija u Srbiji I OKRUŽENJU

CESNA B kapaciteti:

- Velika mreža /58/
- Ekipa naučnika / stručnjaka (450)
- Veliki broj istaknutih ličnosti iz različitih oblasti/podoblasti, koji podržavaju napore društva kao članovi našeg Naučnog saveta.

CESNA B programi:

- *Izbori kadra*
- *Edukacija*
- *Razvoj lokalne zajednice, decentralizacija, regionalizacija*
- *Istraživanja i analize*
- *Borba protiv korupcije*
- *Međunarodna saradnja*
- *Bezbednost na radu, zdravlje i kvalitet života*
- *Bezbednost u postmodernom ambijentu. ...*

Према подацима CESNA – B, треба нагласити како млади представљају неку врсту „огледала“ у којем се могу препознати обриси релевантних институција које учествују у (пре)обликовању њихова идентитета. Кроз процесе идентификације, интериоризације и асимилације млади усвајају темељне ставове и обликују своје понашање, што би требао да буде један од стратешких задатака државе када су млади у питању.

Свака активност у слободном времену садржава своју развојну и самоактуализирајућу и примарно-превентивну улогу. Ако се одгојем у слободном времену постижу жељени резултати, те активности слободног времена постану потребом за самоактуализацијом личности, тада активности слободног времена испуњавају наведене улоге. Међутим, када из разних разлога субјективне и/или објективне нарави простор слободног времена постане „полигон“ досаде и „празног времена“, тада је његова развојно-остваривајућа улога доведена у питање и тражи хитност друштвене интервенције, како не би дошло до већих поремећаја које ће осетити појединац, група и друштво у целини.

У наредном периоду, потребно је истраживати просторе слободног времена у свим његовим одредницама-манифестним и латентним, међу младима, адолесцентима, али и одраслима. Оно захтева научни прилаз, развијање комуникационе компетентности, изузетну осетљивост, разрађену методологију и интердисциплинаран приступ све актуелнијем проблему данашњице.

Нужно је теоријски уобличити полазишта у истраживању слободног времена младих, те објединити сазнања о том простору, његовој улози и задацима на различитим разинама његове слојевитости и специфичности. Како би се то постигло ваља активирати понајпре све интелектуалне снаге које научно могу проценити постојеће стање, идентификовати проблеме, образовати и трајно оснаживати субјекте који учествују у процесу развоја младих, да буду способни програме проводити, валоризирати их и мењати их према здравој, оствареној и сретној омладини данашњице.

Самоактивност, самоиницијатива, самоулажење и потврђивање у најразноликијим подручјима и видовима рада, учења и живљења пут је до остварења савременог педагошког концепта васпитања младих, пут до стваралачке личности.

„У време када се мења статус породице и друштвене структуре, с често негативним учинцима по младе, школа XXI века мора бити способна антиципирати нове потребе, одређујући посебно место поучавању уметничких вредности и предмета да би подстакла креативност, која је значајни атрибут људске врсте, а креативност је наша нада“ (УНЕСКО, 1999).

Када је у питању мотивација младих, препоруке су следеће:

Ако је Ваш циљ дугорочан, потребно је да га поделите у мерљиве фазе и да га остварујете „корак по корак“. Уђите у времеплов и отпутујте кроз време 25 година унапред: смернице, средњорочни рада и даље програм...

Није циљ да јурећи своје циљеве заборавите на то да треба да живите. Циљеви служе вама, а не ви њима.

Данас иницијатива у парламенту, сутра у локалној заједници, школи, универзитету, институту, владиној, тј. невладиној организацији, скупштини локалне самоуправе, округу, региону или у Народној скупштини.

Од одељења, преко разреда, до школе и факултета/универзитета. Од општине, преко региона до државе и даље.

Од развоја локалне акционе политике за младе до развојних стратегија друштва у целини.

Корак, по корак... до знања, посла, породице и демократије.

Заштита животне средине и друштвена одговорност младих је предуслов за много шта у будућности. Будућност је већ данас, делујмо у складу с тим.

Да би сачували будућност, природа као основ живота мора бити сачувана.

Свако мора дати свој допринос у одрживом развоју за будуће генерације!!!

7. ЗАКЉУЧАК

Изучавањем проблематике слободног времена посебно се сагледава кроз организације спортско-рекреативних активности (организациону структуру активности програм физичког васпитања у школама, ваннаставних активности, материјалима условима као и јединству осталих фактора). Полазећи од здравља као највећег благостања треба увек имати на уму да начн живота смањује резерве здравља, и да треба настојати да очувамо и унапређујемо знање. Здравље није само наше власништво, својим понашањем и начином живота даћемо допринос његовим вредностима. Посебан допринос и ефикасност у отклањању разних тегоба и сметњи које си проузроковане савременим начином живота видимо у активном одмору.

Резултати добијени анкетањем ученика показују да омладина сматра да је слободно време оно време које је ослобођено од породичних и школских обавеза. Значи, није битно каквом врстом активности је испуњено слободно време, битно је да то нису обавезе везане за породицу и школу. Највећи број испитаника мисли тако.

На основу резултата истраживања можемо закључити да омладина има довољно слободног времена и да је велик број ученика који имају и превише часова дневно слободног времена, што значи да је школа њихова једина обавеза.

На основу резултата истраживања дошли смо и до закључка да омладина има у просеку 3-4 часа слободног времена и да ученице имају мање слободног времена од ученика, такође да градски ученици имају више слободног времена од ученика са села.

Анкетањем ученика средњих школа закључујемо да се водећа активност слободног времена односи на бављење спортом, затим гледање ТВ-а, а много мали број њих чита (књиге, часописе). Ученици много више времена проводе уз телевизију од ученица, док ученице у просеку много више читају од ученика.

Пошто је телевизија на првом месту активности слободног времена, закључили смо да су медији веома заступљени у слободном времену младих. Они пропагирају стил живота који је допадљив омладини, а који углавном није у складу са општим правилима живљења. Од ТВ програма омладина најрадије гледа филмове и серије, а занемарљив је број оних који прате образовне програме.

Према резултатима истраживања закључили смо да социјално окружење има огроман утицај на формирање интересовања код омладине. Ту су пре свега групе вршњака, где се морају прихватити њихова правила да би били чланови, онда породица у којој се стичу прва социјализација и која треба да утиче на интересовања, затим наставници и средина у којој млади живе. Успех ученика такође је од великог значаја што се тиче интересовања младих и начина коришћења слободног времена. Одлични ученици углавном

на правилан начин користе своје слободно време и врше одабир активности, али постоје и они други, ученици за које то не можемо рећи.

На слободном простору упитника испитаници су дали своје предлоге – предлагали су оно што их нисмо питали. Међу предлозима запажени су следећи:

- Апел на друштвену заједницу да буде више ангажовања на предлозима у организовању слободног времена, да путем разних акција покреће иницијативе и мотивише становништво на коришћење активног слободног времена;
- Да школе у оквиру својих програма више пажње поклањају организованом слободном времену;
- Ученици траже више спортских и културно-забавних активности у локалној заједници;
- Обезбеђивање материјалних услова за организацију културно-забавних и спортских активности;
- Траже више простора за слушање музике, различитих жанрова;
- Од ученика са бољим успехом добили смо предлоге да се организује више културних манифестација (изложбе, слушање озбиљне музике);
- Пропаганда отварања фитнес и рекреативних центара како би млади садржајније проводили слободно време;
- Апел надлежним Министарствима да изнађу могућности за обogaћивањем разних спортско-рекреативних садржаја.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аћимовић Д. (2007): Менаџмент у спорту, Маркетинг у спорту, Ниш, Примена спортског менаџмента у образовању, Менаџмент и спорт.
2. Биочанин Р. Корпоративно-друштвена одговорност, Интернационални универзитет у Травнику, 2013.
3. Брочић Љ. (1970): Слободно време и ослобађање личности, у Слободно вријеме младих – стручни и научно-истраживачки радови на Првом колоквијуму у Башком Пољу 1969, стр. 80-84, Загреб.
4. Илишин, В. (1999). Млади и телевизијски медиј. Загреб: Напредак, 140 (2)
5. Hall, S., Jefferson T. (1976). Resistance Through Rituals, Youth Subcultures in Post-War Britain. London: Hutchinson.
6. Радевић Б., Биочанин Р., Бадић М. Еколошки менаџмент- допринос одрживом развоју у условима драстичног загађења животне средине, ИИИ међународна научно-стручна конференција о економском и регионалном развоју „EUROBRAND“, 26-28. јун 2011. Кладово.

7. Работег-Шарић, З., Сакоман, С., Брајша-Жганец, А. (2002). Стилони родитељског одгоја, слободно вријеме и ризично понашање младих. Загреб: Друштвена истраживања, 58.59, (2 - 3).
8. Радин, Ф., Илишин, В., Барановић, Б., Штимац-Радин, Х., Мариновић-Јеролимов, Д. (2002). Млади уочи трећег миленија. у: Илишин, В. и Радин, Ф. (ур.), Зборник, Државни завод за заштиту обитељи, материнства и младежи, Загреб: ИДИС.
9. Звонаревић М. (1970): Слободно вријеме у младости и старости – компаративна анализа у Слободно вријеме младих – стручни и научно-истраживачки радови на Првом колоквијуму у Башком Пољу, 1969. Загреб.
10. Ивановић, С.: Интересовање младих и слободно време, Ревизија образовања 6/83.
11. Лукић, Н. (1970): Књига и слободно време, у Слободно вријеме младих – стручни и научно-истраживачки радови на Првом колоквијуму у Башком Пољу, 1969, Београд.
12. Међедовић Е. Методика физичког васпитања, Државни Универзитет у Новом Пазару, 1980.
13. Вејновић Д. Наставни материјал, Дефендолошки институт, Бања Лука, 2012.
14. Шпијуновић К., Биочанин Р., Панић С. Експертско оцењивање научних пројеката и програма у заштити животне средине, ХХХИВ Саветовање са међународним учешћем „ЗАШТИТА ВАЗДУХА 2006“, 24-25. 01. 2007, Београд.

Др Мирко Стојчиновић¹

Милена Броћета Масларић, дипл. социјални радник²

АЛКОХОЛ И КОЦКА – ИГРА ИЛИ ДЕВИЈАНТНИ ПУТ У КРИМИНАЛ

Прегледни рад

УДК 316:616.89:(343.85)

Апстракт: *Девиијантно понашање, изазвано употребом алкохола и коцке, је веома опасна и сложена појава, врло деликатан, не само криминолошки, правни, економски и социолошки, него једнако тако и озбиљан проблем породице, образовних и здравствених установа, као и друштва у цјелини. Али без сумње и грађани имају своју улогу, коју је потребно наглашавати како би са позиције пасивног посматрача прешли на позицију активног учесника.*

Главни разлог за ову активност јесте како би сви уживали скупа у високом стању безбједности у вези са понашањем малолетника, односно девијантности у њиховом понашању употребом алкохола и коцке.

Кључне ријечи: *алкохол, коцка, девијантно понашање, превенција и криминал.*

ABSTRACT: *Deviant behavior, caused by alcohol or gambling, is a very dangerous and a complex phenomenon, one which is very delicate, not only in the criminological, legal, economic and social sense, but also in the family, educational and health institutions sense, and society in general. Without any doubt, citizens also have their own role to play which is necessary to point out for the purpose of changing the role from being a passive observer to being an active participant.*

The main reason for this activity is to ensure that everyone enjoys together in a high state of security when it comes to the conduct of juveniles, i.e. deviance in their attitude towards alcohol and gambling.

Key words: *alcohol, gambling, deviant behavior, crime and prevention.*

¹ Контакт: milenabroceta@yahoo.com

² Контакт: milenabroceta@yahoo.com

1. УВОД

Девијантно понашање везује се за све облике понашања који у значајној мјери одступају од општеприхваћених моралних и законских норми и етичког кодекса наше заједнице, тиме изазивајући друштвену реакцију, негодовања и неодобравања.

Девијантно понашање обухвата оно што појединац чини и оно што он мисли, његове ставове, као и његова осјећања, што није увијек видљиво појединцима, групи или заједници.

У ширем смислу девијантно понашање је у уској вези са социјалним дрогама европске цивилизације, а најчешћи облици су: алкохол, коцка, дуван, кава и проституција.

Стога смо се одлучили да овим истраживањем посветимо пажњу социјално неприхватљивом понашању омладине и то управо са аспекта конзумирања алкохола и коцкања.

2. ПРЕДМЕТ, ЦИЉ И ХИПОТЕЗА ИСТРАЖИВАЊА

Предмет нашег истраживања су девијације које настају употребом алкохола као стравствене потребе личности за редовним уживањем алкохолних пића уз које је непосредно везана коцка, јер се ова обадва порока крећу између игре и девијације, између телеранције и санкције.

Посебну пажњу посветили смо младима код којих најчешће у раној адолесцентној фази долази до ових девијација.

Други дио излагања усмјерили смо на превенцију или социјалноу контролу истакнувши да она може бити неформално исказана кроз обичај, морал и јавно мјење, као и формална, коју врше одређене друштвене организације.

У трећем дијелу истражујемо утицај ових девијација на малољетничку делинквенцију као описну и сложену друштвену појаву са израженим друштвено неприхватљивим обликом понашања. То представља озбиљан проблем породице, образовних и здравствених установа.

Циљ нам је да кроз овај рад докажемо постављену хипотезу: „да коцка и алкохол почињу као игра, настављају као девијација, а завршавају као криминал“. Доказујући ову хипотезу осврнућемо се посебно на поједна кривична дјела директно повезана са овим пороцима, као и посебну правну ситуацију „ацционе бибере ин цауза“ (стање тешке опијености) и извршење кривичног дијела у таквим условима.

3. АЛКОХОЛ И КОЦКА

3.1. Алкохолизам

Алкохолизам је болест! Алкохолизам је болест одмах иза болести крвних судова и злоћудних тумора.

Дуготрајна и хронична присутност карактерише већину случајева. Свака лице која повремено или стално пије сматра се зависником од алокохола тј. алкохоличарем. Комбинација физичке и прихичке зависности је веома чест примјер у пракси која узрочно-последично изазива разне здравствене и социјалне проблеме.

Алкохолизам је у цијелом свијету познат као један од већих социјалних проблема, јер изазива потешкоће за све лице које су у блиској вези са зависником, а поготово за уже чланове породице, чиме се негативно утиче на саму њену стабилност. Употреба алкохола је раширена појава у неизвјесним ситуацијама, а посебно у кризном периоду узраста.

У последњим деценијама конзумирање алкохола међу младима је узело маха. Из године у годину тај број је све већи. Као последица усвајања оваквих навика, они често наставе у друштвено неприхватљивом смјеру, мањих и већих размјера.

Овај поремећај узрокован је низом других који су симултаним дјеловањем довели до таквог стања. При спровођењу анализа прво се креће од самог појединца, па последице од његове ближе и шире околине.

Подјелена су схватања међу теоретичарима у погледу дефинисања узрока алкохолизма:

- Једни сматрају да еуфорично дјеловање алкохола представља најјачи мотив. Са узимањем алкохола осјећају се опуштеније и веселије, што је посебно изражено код малољетника, као и ради смањивања стреса и фрустрација које доживљавају у свакодневном животу. (психолошке теорије)
- Други сматрају да насљедни фактори утичу на појаву и развој болести, да се због тога код неких породица јављају чешће, код неких ријеђе или се не јављау. Статистика показује да је већи број дјеце која постају алкохоличари као и родитељ му, него дјеца чији родитељи нису били алкохоличари. Генетика нам пружа доказе да биолошки утицаји добрим дијелом доприносе развоју алкохолизма, тзв. полигенски поремећај. (биолошке теорије)
- Трећи пак сматрају да утицај средине, обичаји, негативни социјални и породични фактори могу утицати на развој алкохолизма. Нпр. већина младих први пут конзумира алкохол у својој кући. Последице оваквих поступака, које су се у том тренутку чиниле безазленима, могу кренути у потпуно друштвено неприхватљивом смјеру, чега већина родитеља није ни свјесна. (социолошке теорије)

Најчешћи симптоми који се јављају код зависника од алкохола јесте губитак контроле, симптоми апстиненције, помјерање границе толеранције и наставак пијења, без обзира на све пропратне проблеме њиме узроковане, „пуни животне треме“ и непрестано оптерећени осјећајем несигурности пред животним задацима

3.2. Коцкање

Зависност од коцке у нашем друштву постаје све већи и уочљивији проблем. Одликује га претјерана везаност за одређене ствари уз незаситу жељу да се настави са његовим примјењивањем. Када лице постане зависник цијели смисао и организација његовог живота усмјерана је само на то.

Коцкари нису способни да одложе своју потребу за задовољством, те због тога ипмулсивно теже ка постављеном циљу. Оваквом стању знатно је доприњело друштво и технолошка ера у којој одрастамо. Истинске човјеве потребе замјењене су другима по којима су пасивни обрасци понашања постали модел за учење.

Зависност од коцкања се развија тако постепено да лице, а поготово родитељи од дјецe, нису ни свјесни проблема у који улазе. Појаве које прате ову проблематику су: губитак новца, лош утицај на људе око себе, слабљење или потпуни прекид контакта са породицом и пријатељима, развој осјећаја припадности људима који такође коцкају, губитак осјећаја контроле над својим понашањем, губитак самопоштовања, грижња савјест, а понекад и агресивно понашање.

Код већине одраслих особа, а посебно међу младима, постоји стална потреба за забавом, превазилажењем досаде, потреба да се забораве сви проблеми, као и жеља за брзом зарадом.

Већина теоретичара сматра да постоје три врсте зависника од коцке:

- Веселац - коцка је вид забаве, губици остају у дозвољеним границама.
- Плашљивац – позајмљује новац, велика потреба за поврат изгубљеног новца, избјегавање свих обавеза. За младе је карактеристично да бјеже из школе, удаљавање од људи себи блиским, као и постојање заблуде да се из проблема може са лакоћом изаћи, увијек се нечег плаше, лако постају потиштени, а тешко ведро и опуштено расположени.
- Очајник - потпуна окупираност коцком, креће се само у друштву коцкара, свејстан да се ситуација погоршава, али осјећа да не може ништа промјенити, пропраћено психичким проблемима. Они најчешће на крају потраже стручну помоћ.

Иако је законом забрањено коцкање малолетницима, због недовољне контроле и адекватног кажњавања они почну да се тиме баве још у основним школама, у средњој је то већ озбиљнији проблем гдје како би се извукли из дугова окрећу ка деликвентним радњама са којима ситуација постаје још тежа.

Млади прво крећу са новцем од ужине, често улажу новац у кладионице спорта, представљајући се као велики познаваоци. До повећања проблема долази ако добију првих пар пута, осиле се, па улажу још више. Родитељи не сматрају да је то неки озбиљнији проблем, пријатељи им се диве, па им се придружују.

Кад тад коцкар почне да губи, више улаже да би надонадио, пада у депресију и посеже за очајничким радњама које нису како ни морално, тако ни законски прихватљиве. Зависност од адреналина, код ове врсте зависника, је посебно изражена. Они непрекидно теже за тим осјећајем акције гдје на крају дођу у такво стање да им побједа не причињава посебно задовољство, већ само услов да наставе даље играти.

4. ОД ИГРЕ ДО ДЕВИЈАЦИЈЕ

У периоду дјетињства и младости све изгледа безазалено, многи нису свјесни константно присутног ризика у ужем и ширем социјалном окружењу. У жељи да се задовољи знатижеља посеже се за разним средствима која нису дозвољена, као што су алкохол, дрога, коцкање, проституција и др. Изложени оваквим утицајима мади често почну да избјегавају школу, да бјеже од куће, да краду, физички и вербално нападају своје вршњаке, наставнике, професоре, родитеље...

Често млади да би били прихваћени у неким групама или да би се истакли као појединци посежу за експериментисањем, несвјесни посљедица које тиме могу бити изазване. Оно што томе доприноси јесте и недовољан надзор од стране родитеља који су увјерени да њихово дијете никад не би урадило нешто тако „страшно“. Из ових и низа других фактора створе се услови за такву слободу понашања чији пут сигурно не води у нешто добро.

У периоду младости једна од главних преокупација јесте како се добро забавити, а наравно да је увијек привлачније и да ће се изабрати оно што је забрањено. С дуге стране доприноси и сам узор родитеља који нпр. пију, пуше цигарете, свађају се пред својом дјецом, физички насрћу једни на друге, па и на дјецу, путем телевизије и Интернета постоји стална доступност оваквим призорима и бројни други фактори који само додатно томе придоносе.

Под девијантим понашањем младих подразумијева се свако које није друштвено прихватљиво. У ову групацију младих најчешће се сврставају они који су васпитно запуштени, мада то често и није правило. Под утицајем и мањих количина алкохола возачи мјењају мишљење о својим способностима, сматрају да возе много боље, да су сталоженији и да могу савладати све препреке без потешкоћа, због чега често изазивају саобраћајне несреће.

Застрашујући је податак да у БиХ на годишњем нивоу 580 дјеце губи живот убиством, 36 лица буде силовано, а преко 2.000 је изложено насиљу у породици.

Малољетнички деликти настају као посљедица поремећеног биолошког, психолошког и социјалног развоја. Деликт је соци-патолошка појава која представља криминолошки, правни, економски, социолошки, породични, педагошки, медицински и општедруштвени проблем.

Најтежи облик поремећеног понашања младих особа јесте малољетничка делинквенција. Чињеница је да је друштво са својим институцијама попустило реаговати на прве показатеље појаве ризика с којима је се тражила помоћ и подршка од стане породице, школе, вршњака, наставника, професора и др. Из наведеног се може закључити да неправовремена реакција доводи до ескалације.

5. АЛКОХОЛ И КОЦКА КАО ОБИЧАЈ

Алкохолизам и коцка су научени облици понашања који се одражавају низом непосредних поткрепљења физиолошке, психолошке и социјалне природе, уз посебно изражену традицију преношења са кољена на кољено. Пије се од када је свијта и вијека, па није зачуђујуће да је алкохол трећа болест свијета.

Породица веома често свој живот прилагођава према алкохоличару, зато што је пијење централни догађај исте, тако да није поремећен живот само алкохоличара, већ и живот свих њених чланова.

Међутим, та иста породица на бројне начине и својим разним обичајима у већини земаља свијета третирају алкохол као саставни дио живота у којима пиће постаје средство за постизање угођаја. Дакле, средишње мјесто културног преноса навике конзумирања алкохола је породица. Битно је истакнути да посебно мајчино пијење има повећан утицај пијења код дјеце.

Све почиње првим гутљајем у седмој за Божић, Васкрс или Рамазан, три пива у деветој, а онда сигуран пут у зависност. Тако алкохолизам на жалост постаје друштвено прихватљиво понашање, а старосна граница са двадесет пет до тридесет година се полако, али сигурно помјера на четрнаест до двадесет година.

Крсна слава је највећа част свих православаца, али у већини случајева не иде без велике чаше ракије која се зове у народу „петља“ на којој је нацртана шљива. Слава има два дијела, један прије, а други након „велике“. Тада настаје „право весеље“, пјесма, игра, прича и поновно наздрављање. Слично је и на другим весељима. Стечене обичајне предрасуде су много

јаче на свадбама, рођенданима, прославама пунољетства, од спознаје штетности алкохола и могућих девијација.

Када се неко млад напије, многи на то одмахну руком, некога ко може попити „гајбушу“, издижу, па чак и јавним путем, посредством реклама шаљу поруке да је алкохол „закон“. На овај начин проблем алкохола још више расте, јер се фаворизује, одобрава или третира као „јуначко дјело“. „Види га што добро носи“.

Родитељи би морали дати јасну поруку дјечи да је пијење за њих неприхватљиво: „забавите се, али не пијте“.

Породица, социјално окружење, друштвени услови и опште стање заједнице у коме се малољетници налазе често имају пресудан утицај.

Развој младог лица темељи се на односу: „ја и алкохол“. Јавља се сукоб зрелих и незрелих тежњи, оно што млади желе и оно што се од њих очекује, јавља се несигурност која се поправи чашицом „љутог“ или коктелом за дјевојчице, са пивом за дјечаке.

Поред свега изнесеног преовладава мишљење да ни друштво, па ни обичај не могу некога учинити алкохоличарем ако он то не жели, зато је потребна одлучност и чврста воља. Одговор је само један: „не пити прву“, јер прва повлачи другу, трећа иде сама и с четвртом се већ поздравља. Не пиј „ни за покој душе“ или остани на првој ако је то уопште могуће! Будите сигурни алкохол разара људску личност, тјелесно, психички и морално.

Слично алкохолу, коцка у друштвеном и породичном животу младих, као и одраслих, се креће између толеранције и санкције. Толеранција полази од позитивних аспеката коцке, као игре. Чињеница је да су овдје обичаји неумољиви. Како сваки пети човјек који покаже интересовање за коцкање постаје потенцијални коцкар, прво ћемо своје дијете научити да игра карте и то није више занимљиво оне обичне, већ „праве“ игре.

Коцкање нема више негативне конотације, она је легалан, распрострањен, свима доступан и друштвено прихватљив као облик забаве. Појам „глобалног села“ у погледу коцке још једном долази до изражаја, јер се можете кладити у све спортове у било ком дијелу свијета. „Срећа чека иза угла“, је директан подстицај за ризично понашање.

Коцкање је одувјек присутно у свим друштвима, али код нас, задњих година добија епидемиолошке размјере. Термин „зависник“ са употребе за хемикалије, алкохол и дрогу или никотина прешао је на коцку. Зависник и поред сазнаја о томе да коцкање доноси штету, наставља са том активношћу и увјерава сам себе да ће великим добитком и покривањем дугова прекинути са коцкањем. Зависничко коцкање се сматра „скривеном болешћу“, за разлику од алкохола који је видљива болест.

Посебни су коцкарски обичаји, жаргони „прозрачивање новчаника“ и „вађење“. Прозрачивање новчаника је предуслов за улазак у велику игру, а састоји се у показивању своте новца са којим се улази у игру. Вађење

представља радњу коцкара којом се враћа у игру сљедећег дана како би надокнадио губитак из претходног дана, лажући пријатељима и члановима породице како би прикрио степен увучености у коцкање. Тако патолошким коцкањем, неког члана породице, долази до честог губитка прихода породице, запостовљање дјете, супруге, обавеза, родбине и пријатеља, као и повећање насиља. Тако коцкање постаје посебан основ за кривична дјела преваре, проневјере, крађе, пљачке и др.

Неконтролисано коцкање је много више од страсти и порока, то је својеврсна болест и зависнот, али се и овом поремећају најчешће не говори, јер га сматрају игром.

Једина преокупација коцкара је коцкање и коцка, а мисли су му усмјерене искључиво на то како је играо прошли пут, гдје је погрешно, те како ће то сљедећи пут искористити. Наравно, размишља и о томе како прибавити нова и како овај порок прикрити од чланова своје породице.

Како се постаје зависник од коцке? Полако али сигурно. Почне се са лозовима и томболама, затим се прелази на клађење и коначно на рулет. Почне се са игром у воће и заврши са стотине хиљада КМ. Суштина је у томе што игра жели да што више скрати период неизвјесности и да што прије дође до резултата, а они су по правилу поражавајући. Тада почиње процес вађења, па цијела прича крене у круг, све до коначне пропасти.

Црна путања коцкара почиње најприје трошењем свога новца, затим се продају ствари из куће, слиједи позајмљивање од пријатеља и родбине, позајмљивања да би се вратило позајмљено и на крају улогу завршили у свијету криминала.

6. ПУТ У КРИМИНАЛ

У теже облике асоцијалног, антисоцијалног и криминалног понашања спадају кривична дјела: проневјера и изнуда, злоупотреба службеног положаја, крађа, мито, пљачка, разбојништво и силовање.

Какво је стање у нашој земљи и колики је степен друштвене и економске кризе види се и кроз учесталост малољетничког криминала, јер сама чињеница да нема никакве перспективе за будућност води у порок. Путем медија се свакодневно пласирају информације о повећању кризе, што у погледу малољетничке делинквенције утиче на њено масовно повећање уз све већу разорност. Неки нови клоинци и неки стари закони доприносе да је број почињених кривичних дјела у Републици Српској од 10.000, од којих 700 отпада на малољетнике.

Због свеопште тешке ситуације у земљи и свијету развило се увјерење да завршавање школе и стицање дипломе није гарант за запослење, нити за било какву обећавајућу будућност. Из ових разлога млади користе сво вријеме за провод, обиласке дискотека, кладионица, мјењачница, улица,

наркотика... За многе од њих то преставаља улазницу за свијет одраслих и свијет криминала посредством којег могу да задовоље све своје хирове.

Најучесталија кривична дјела међу младима су против имовине, затим нарушавање јавног реда и мира, угрожавање живота, посједовање, продаја и кориштење наркотика, као и кривична дјела у саобраћају.

У циљу да испуне своју жељу за нечим и то што прије, често се упуштају у крађе и разбојништва с којима стичу материјалне ствари на основу који се истичу међу својим вршњацима и сматрају се популарнима. Чести су примјери у пракси да се извршавање кривичних дјела врши под дејством алкохола или неких других наркотика. Овим они задовољавају једану од својих главних потреба, а то је бити виђен, примјећен. У таквим круговима омладине, нажалост, не оцјењује се пут доласка до нечега, већ крајњи резултат.

Стање тешке опијености (ационе либерае ин цауса) представља такву правну ситуацију у којој се извршилац кривичног дјела довео употребом алкохола, иако је прије него што се довео у тако стање био свјестан или био дужан да буде свјестан да у таквом стању може да изврши кривично дјело.

Кривична дјела извршена у оваквом стању су веома честа, те иако су по правилу извршена у „незнању“ законодавац је предвидио казне као за кривична дјела извршена са умишљајем. Најчешћа кривична дјела почињена у оваквом стању су кривична дјела у саобраћају, силовање, породично насиље, а веома често и убиства.

7. ПРЕВЕНЦИЈА

Предузимање превентивних мјера против свих облика зависности је корак напријед са којим се такође спријечава и малољетничка делинквенција која је иначе уско везана са бројним пороцима. Мјере за спријечавање зависности се могу сврстати у двије групе и то превенција прије настанка зависности и превенција рецидивизма.

Предузимање превентивних мјера прије настанка саме зависности захтјева прије свега јаку личност појединца, чврста морална начела, подршку посебно уже, а и шире социјалне средине, савјетодавни рад са дјететом како у оквиру породице, тако и у школи, вођење рачуна у каквом друштву се дјете креће, одласци родитеља на едукације како би знали препознати прве показатеље, те спријечити његово продубљивање.

Предузимање превентивних мјера ради спријечавања поновног пијења или коцкања захтјева на првом мјесту спремност самог појединца да промјени устаљене навике, затим да има сталну социјалну подршку, амбулантно лијечење, укључивање у групе за помоћ (удружење лијечених алкохоли-

чара или коцкара) и др. Наравно, сваки пут изласка из зависности је прича за себе тако да се не би могло говорити о тачно одређеном третману, али у глобалу он подразумеива претходно наведено. Предузимање оваквих мјера је ријеђе међу младима, јер се овој проблематици не приступа са потребном пажњом, сматра се да је то само пролазна фаза. У неким примјерима то и јесте случај, али у другим може довести и до ескалације.

Излазак из проблема уствари представља психолошко сазријевање личности с којим се уједно и мјења понашање појединца. Веома је битно прилагодити методу превентивних мјера типу личности, учинити је доступном и искористити спремност појединца за почетак третмана, те максимално се залагати како не би дошло до његовог прекида.

Предузимање превентивних мјера у области малољетничке делинквенције подразумеива читав систем међусобно повезаних мјера и активности посредством који се друштво суочава са јављањем, понављањем и ескалацијом ове појаве.

Као и у области зависности, тако и у сектору малољетничке постоје двије групације превентивних мјера. Прва је примарна, прије настанка самог деликта, а друга којом се сузбија продужење проблема, секундарна превенција.

Да би се остварила ефикасна превенција потребно је знати суштинске проблеме са којима се млади суочавају у свакодневном животу, пратити њихова кретања, дружења, дешавања, потребно је адекватно едукативно образовања родитеља, учитеља из актуелних проблематика, услова и узрока њиховог настанка, као и првих симптома. Са оваквим сазнањима мање су шансе за одлазак дјецe и младих у друштвено неприхватљивом правцу.

8. ЗАКЉУЧАК

У проведеном истраживању у потпуности смо доказали постављењу хипотезу да алкох и коцка почињу као игра, настављају као девијација, а завршавају као криминал.

Поред потврђивања изнесене хипотезе можемо закључити и слeдеће:

- У борби против алкохола и коцке неопходна је много више навикавати омладину да се бави спортом, да борави у природи, учи стране језике, посјећује музичке, ритмичке и балетске секције што утиче на правилније развијање личности младих.
- Млади људи, зависници од алкохла и коцке нису способни за рад, везу, породицу, чиме показују да нису способни ни за живот.
- Свјетска здравствена организација је још 1980 године дефинисала коцкање као болест поремећаја навике импулса као обољење слично клептоманији, пироманији и другима.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бошковић Мило: Криминологија и социјална патологија, Матица Српске, 1995.
2. Даниловић Момчило: Породица и малољетничка делинквенција, Издавачки центар, Ријека, 1986.
3. Дмитровић О. Петар: Едукација младих у спречавању деструктивног понашања, Агенција „Едуцатио“, Бијељина, 2001.

др Љубо Пејановић¹

др Миле Ракић²

УГРОЖАВАЊЕ КАПАЦИТЕТА БЕЗБЕДНОСТИ 3

– аспекти малолетничког насиља –

Прегледни рад

УДК 316.624:159.923.5-053.6

Сажетак: *Нема сумње да младе особе данас представљају субјекат и објекат насиља, а нарочито у привредно слабије развијеним државама и државама у транзицији. Постоји много разлога за такво стање у вези егзистирања и дисперзије насиља у вези малолетника. У раду се настоји указати на део феномена малолетничког насиља, што не представља коначан списак егзистирајућих облика и проблема истог. Нарочито се настојало указати на потребу његовог превенирања и сузбијања, односно на проблем који неизоставно захтева укључивање и акцију целокупног друштва, државних институција, породице и других релевантних субјеката који могу дати и имају значајан допринос у борби против овог насиља. Иако је насиље стални пратилац развоја човека и друштва, његово испољавање данас је много мање него кроз историју, али је још увек толико присутно да не само што забрињава, него и често парализује укупан друштвени живот. Малолетничко насиље у том смислу заузима најзначајније место по својој специфичности због чега му се стално мора давати одговарајућа пажња и адекватан третман у циљу превазилажења истог.*

Кључне речи: *насиље, млади, држава, друштво,*

Abstract: *There is no doubt that young people today are the subject and the object of violence, especially in economically less developed countries and countries in transition. There are many reasons for the existence and dispersion*

¹ Факултет за правне и пословне студије, Нови Сад

² Институт за политичке студије, Београд

³ Рад је реализован у оквиру пројекта бр. 179009 Института за политичке студије Београд, а финансира га Министарство просвете науке и технолошког развоја Републике Србије.

of violence of minors. The paper seeks to emphasize the phenomenon of juvenile violence, which is not an the final list of the existing forms and problems of the phenomenon in question. In particular, we tried to point out the need for its prevention and control, i.e. the problem which inevitably requires involvement and action of the whole society, state institutions, families and other relevant factors that may give a significant contribution in the fight against this violence. Although violence is a constant companion of the development of man and society, its manifestation is much less present today than throughout history, but it is still present enough that not only is it disturbing, but it also often paralyzes the entire social life. Juvenile violence in this respect occupies the most important place for its specificity and this is why it always has to be given adequate attention and dealt with in order to overcome it.

Key words: *violence, young people, the state, society.*

1. О НАСИЉУ

Насиљу и страху од истог смо изложени сваки дан (могућност губитка посла, болест, егзистенцијални проблеми, тероризам итд.) У суштини присутне су две врсте страха (насиља): реални и имагинарни. Страх представља улазна врата за готово све проблеме, а најчешће је везан за реалну (спољну) опасност. Многобројна истраживања указују да је данас страху нарочито изложено становништво САД и уопште западних (развијених) држава. Осим тога, страху су нарочито изложене младе особе код којих најчешће услед не разумевања и не препознавања страха настаје реакција на страх тј. настанак новог и најчешће још већег страха. Услед неразумевања улоге младих у држави, било да се ради о њиховој незаинтересованости за догађаје у држави, осећаја о њиховој беспомоћности или недовољне заинтересованости друштва за проблеме младих не ретко долази до појаве бунта, излива незадовољства младих па тако и до настанка насиља од стране младих упереног против сопственог окружења, али и против власти у држави. У суштини етимологија насиља указује на чињеницу да се ради о „приморавању“, „сили“, „насилноме“ итд. Ипак, неопходно је разликовати проблем насиља, силе и моћи и власти.“ Сила је средство остварења и одржања моћи, а насиље је начин исказивања и спровођења моћи.“⁴

Проучавање насиља је познато од давнина. Тако је Н. Макијавели тврдио да је насиље анимални део човекове природе, односно имао је обичај да каже како је „човек пола човек, пола животиња“.⁵ На овом месту свакако треба истаћи и до тада најозбиљнију студију о насиљу коју је спровео Конрад Лоренц и који истиче да је „агресија борбени нагон животиња и

⁴ Детаљније: Симеуновић Драган, Политичко насиље, Радничка штампа, Београд, 1989. година стр.7

⁵ Макијавели Николо, Владалац, Модерна, Београд, 1989. година

човека усмерен на припаднике сопствене врсте“.⁶ Свакако треба споменути данас знатно објективније и прихватљивије одређења насиља коју је изнео Владета Јеротић који сматра „да човек поседује нагоне, а да су инстинкти својствени животињама“.⁷

У одређењу појма насиља јавља се читав низ проблема, а један од најчешћих проблема при настојању одређења појма насиља представља немогућност егзактног одвајања појма насиља са сличним терминима који прате развој човека и друштва од његовог постанка. У том смислу може се констатовати да се поједини појмови, веома сличних манифестних карактеристика, чак и изједначавају. Лако се може уочити да када се анализирају покушаји дефинисања појма насиља или неке од постојећих дефиниција насиља, недостаци у том смислу се огледају у чињеници да се насиље најчешће одређује или веома уско или прешироко. Односно, често се наилази у стручној литератури на, у извесном смислу, повезивање насиља са „крвљу“ и „физичким насиљем“, односно насиље које се односи на директно повређивање тела или живота или оштећења ствари.⁸

Овакво схватање насиља најчешће се среће код аутора западних држава, а ваља истаћи да се насиље од стране истих релативно често одређује, односно доводи у непосредну везу са „нападом на личност који се састоји у наношењу удараца, повреда и других ефеката који произилазе из примене физичке силе“.⁹

У суштини насиље, (потиче од „сила“), означава однос између две стране у којој једна страна употребом или самом претњом употребе силе утиче на другу страну. Насиље је карактеристика многих интелигентних врста, прецизније речено свих, где постоји могућност да се нанесе повреда, и на тај начин „уклони“ противник. Свугде где се бића труде успоставити доминацију, односно доминирати једно над другим, може се закључити да насиље постоји. Једна од особина насиља је да је најчешће неопходно у условима примитивног (неразвијеног, нецивизацијског) живота. У зависности од окружења, тенденција ка насиљу може бити у ствари од битне важности за преживљавање. Планета Земља управо представља такву средину. За време пројеката генетског инжењеринга који су се одигравали у прошлости, оне интелигентне врсте које су развијене без склоности ка насиљу нису преживеле и развиле се. Напротив, нестале су. Дакле, насиље означава однос између две стране у којој једна страна применом сопственог насиља изазива одговор (реакцију) најчешће насилног карактера.

Према светској здравственој организацији, насиље представља „намерно коришћење физичке снаге и моћи претњом или акцијом према самом себи,

⁶ Лоренц конрад, О агресивности, Вук Караџић, Београд, 1970. година, стр 5.

⁷ Јеротић Владета, предавања „Против кога смо, на ФПН у Београду на тему „Тероризам и организовани криминал“, Београд, 13.12.2007. година

⁸ US National Commission of the Causes and Prevention of Violence

⁹ Баљшаја Совјетскаја енциклопедија т., стр. 199.

према другој особи, или према групи људи или читавој заједници, што би могло резултирати озледом, смрти, психолошким последицама, неразвијеношћу или депривацијом“.¹⁰

Сама реч насиље (лат. виолентиа), одређена је својим кореном „сила“ (лат. вис). У свом значењу познаје више нијанси: особину насилника, деловање и учинак насилних дела према другима или према себи и насилно деловање против природног начина понашања. Насиљем се увек сматра она појава која се противи спонтаном или слободном кретању и понашању бића. Када се говори о насиљу људских бића, тада је реч о насиљу када човек, као појединац или у заједници, на нивоу непосредног деловања или на нивоу структура, ослобађа силу која се противи спонтаном или слободном деловању и понашању другог човека или групе људи. У својој дефиницији насиље је исто што и виша сила која прелази с једног субјекта (насилника) на други (онога који трпи насиље), проузрокујући поремећај спонтаности или слободе код субјекта који трпи. Овако дефинисање насиља може имати различите циљеве: може се посматрати с обзиром на правну допустивост или недопустивост, може се различито вредновати, служити се различитим средствима, физичким и моралним итд.

У случајевима да одбрамбени положај не успе одагнати напад, предузима се напад (одбрана) у сукобу. При томе се користе разна стечена искуства, лукавства, а такође се нпр. елемент изненађења користи колико год је то могуће.

По напуштању обрамбеног положаја најчешће наступа, односно примењује се оно што се назива слепи бес. У тим условима се мењају улоге и нападнути тада постаје нападач. Развија се дивљи бес који не ретко може превазилазити разумне реакције за одбрану или сопствени опстанак. Разара се све што је у видокругу, без жаљења или оклевања. Када се заврши обрамбени положај и када се особа која се брани истроши снагу, напад ће или бити одвраћен или ће резултат битке бити супротан. Онај који се бранио постаје поражен. Дивљи бес се често види код кућних љубимаца, иако се назива другачије. Тада власници сматрају да су њихови кућни љубимци постали агресори, а у стварности то није истина, па чак се може говорити и о супротном.

Највећи део насиља у свету је повезан са одбрамбеним положајем, чак и када очеви ударају своју децу која по њима плачу често и тиме их иритирају. Стресна ситуација са којом се не можемо суочити на неки други начин може довести до излива слепог беса.

Међутим, механизам борбе или бежање није онај извор насиља који узнемирава оне који изучавају људско друштво, чак би се у извесном смислу могло закључити да се ради о „прихватљивом насиљу“. Међутим, иритира и забрињава управљано (дириговано, смишљено) или ритуално насиље.

¹⁰ www.worldhealthorganization.com

Тако се кроз историју уочава да су у много случајева војници ишли у рат, где су били постављени једни против других, натерани на заузимање одбрамбеног положаја једних против других. 'Убиј или буди убијен', готово по правилу не зато што војници лично имају неки интерес у тој активности, него зато што удаљена елита жели територију, моћ, плен, богатство итд. Свакако су изузетак одбрамбени ратови, али и њих обзиром на често испољавање нерационалног страха од другог у циљу одбране испољава се насиље - агресија коју чак многе државе нпр.не оправдавају. У том контексту може послужити пример испољавања типа насиља када маскирани појединци Црнци као пример (упозорење, опомену) другима, стављају запаљене гуме око врата другим Црнцима (случајеви у Јужној Африци). По рука је: 'Сарађуј са Белцима и ово ће ти се догодити.'

Управљано или ритуално насиље настаје због тога што су људи довољно интелигентни у коришћењу механизма борбе или бежања у своју корист, изван изворног смисла. Да ли је нпр. појединац у опасности ако је члан једне или друге сукобљене стране за време сукоба везаних за територију? Механизам борбе или бежање је намерно активирано од стране оних који држе ситуацију под контролом, односно од оних који мисле (надају се) да ствари држе под контролом, што је чешћи случај. Уклањање обредног и управљаног насиља углавном зависи од промене начина рада људи, која ће се поступно догодити на Земљи током преображаја.

2. ВРСТЕ НАСИЉА

У литературе се најчешће спомињу четири врсте насиља: *физичко насиље, психичко или емоционално насиље, сексуално насиље и структурално насиље*

Међутим, овом приликом се чини оправданим истаћи и одређење појма насиља Мајкла Кунчика који разликује психичко од менталног насиља, рационално од ирационалног, активно од пасивног и конструктивно од деструктивног¹¹, али и поделу насиља према Славоју Жижеку који насиље дели на објективно и субјективно насиље¹².

Физичко насиље је намерно наношење телесних повреда. Физичко насиље се испољава у породици, на послу, насиље над женама итд. Насиље у породици се најчешће испољава у виду насиља над женама. Насиље над женама догађа се у целом свету, међутим поуздани подаци о насиљу над женама и децом не постоје. Без тога насиље остаје и даље потцењен и веома компликован проблем.

Утврђивање распрострањености насиља над женама и децом неопходно је ради доношења програма заштите. Многобројна саветовалишта за злостављене жене и децу често објављују алармантне бројке оних особа која су од

¹¹ Majkl Kunčik: Media and Violence: Historical Dimension, New York, 1988

¹² Славој Жижек: О насиљу, Наклада левак, д.о.о. 2008

њих затражила помоћ и савет. Међутим, чињеница је да физичко насиље чини 70% од свих других облика, односно врста насиља. По правилу ради се о најекстремнијим облицима насиља - тежим физичким повредама (преломи руку, преломи носа, повреде главе, избијање зуба).

Према томе, физичко насиље подразумева намерно наношење телесних повреда које се испољава кроз:

- ударање, шамарање, гурање, давлeње, убадање, шутирање...
- гађање разним предметима
- закључавање, угрожавање слободе кретања
- излагање опасностима.

Психичко насиље је друго по учесталости насиља које се пријави Саветовалиштима. Треба додати да жене које трпе физичко насиље трпе истовремено и психичко насиље, док у обрнутом случају то не мора да буде случај.

Психичко или емоционално насиље најчешће може бити вербални (ређе невербални) облик наношења повреда нечијој психи, а испољава се

- када се партнер извргава порузи због изгледа итд.
- извргавање порузи интелигенције, мајчинске улоге итд.
- лажне оптужбе за неверство и сл.

Сексуално насиље често прати и физичко и психичко насиље, а у већини случајева ти облици насиља се чине заједно.

Структуру (актере) овог насиља најчешће чине супрузи, бивши супрузи и ванбрачни партнери и то у око 80% случајева. На другом месту су синови око 10%, а на трећем очеви око 5%. Ђерка се у улози насилнице јавља у око 2% случајева, дечко у око 2% итд. У суштини битан је и однос насилник-жртва који има везе и са годинама жене. Насиље од стране партнера најчешће трпе младе и жене средњих година, док насиље од стране синова је карактеристично за старије жене (преко 60 година), а насиље које чине очеви односи се на врло младе жене, девојке.

Насиље над децом чине и очеви и мајке, међутим сама деца насиље врло ретко пријављују јер га не препознају. Насиља над децом има много више него што се претпоставља и најчешће га пријављује комшилук и родбина. Свако насиље у породици у којој има деце је и насиље над децом без обзира да ли су му деца непосредно изложена. Изложеност жена насиљу има дубоке корене у патријархалној структури друштва и традиционалној подели полова.

Промене у јавном животу, попут рата, немаштине, губљења запослења, у значајној мери утичу на односе међу људима и погодују насиљу и у породици и ван ње.

Сексуално насиље је специфичан облик физичког насиља, чине га нежељени сексуални контакти:

- присиљавање на секс када то друга особа не жели
- присиљавање на сексуалне радње које друга особа не воли
- критика сексуалних радњи партнера

Структурално насиље представља неоговарајућу или непостојећу акцију друштва. Друштвено (људско) насиље има и своје под-подручје: друштвено насиље. Иако се насиље рађа унутар човека и иако је човек његов циљ, чињеница је да се његова најважнија манифестовања (испољавања) догађају на подручју људскога -друштвенога. То друштвено насиље може бити:

- структурално насиље, које делује преко насилних друштвених структура;
- насиље отпора или побуне, када је насиље организовано против стања. Оно се може послужити својим типичним методама које се испољавају у активном ненасиљу и оружаној побуни;
- ратно насиље, када се насиље користи као наводно друштвено-оправдано; субверзивно и терористичко насиље, када насиље жели изазвати дестабилизацију или када иде у корак с противдруштвеним деловањем.

У суштини сви видови насиља се јављају и свој узрок имају у структуралном насиљу. Под структуралним насиљем се најчешће подразумева свеукупност привредних, друштвених и културних структура које су узрок човекове потлачености, не дозвољавајући му да се ослободи од исте. Недвосмислено се може закључити да је структурално насиље основни фактор који рађа све друге облике друштвеног насиља.

Одговорност за такво стање и облике друштвеног насиља сноси онај који ствара такво стање у свом окружењу или народу, подржава подређеност човека или дела народа (нпр. одређену нацију) негативним притисцима користећи се у ту сврху психолошким притиском, односно изазивајући психолошки страх, који у суштини увек рађа потпуну послушност и покорност у спровођењу истога циља.

Човек је морално биће за кога се може казати да је слободан ако има сопствено мишљење и може слободно одлучивати; уколико се препусти утицајима друштвеног насиља, постаје морално и правно одговоран за своја дела насиља без обзира да ли је исто извршио сам или у нпр. некој акцији неке од насилничких структура. Уколико одређене структуре својим идеолошким начином размишљања чине све како би прикрили, или барем прикрили, објективну важност и субјективну свест о структуралном насиљу, тим је већа одговорност истих структура за почињено насиље над слободом другог човека и народа.

Субверзивно или терористичко насиље, које произлази из структуралног насиља, у моралној науци се не може ничим оправдати. Оно се оцењује као апсурдно. Изражавајући апсолутно негативну оцену у односу на све облике субверзивног насиља, хришћанска етика поставља питање у вези друштва које рађа и узрокује такво апсурдно насиље. Субверзивном или терористичком насиљу близак је фанатизам. Фанатично насиље је обележје нпр. неограниченог одушевљења према одређеним идејама, активностима, сазнањима, стању итд., које су за обичног човека често мање важне. Фанатизам је обележје најчешће оних људи који верују да им је поверена религиозна, друштвена или грађанска мисија и улога. За фанатизам можемо да кажемо да у суштини представља «горући занос духа којим одлучујуће управља нека мисао, погрешна или преувеличавана».

Фанатично понашање је у потпуној супротности са сваком етиком, која то управо жели бити те прихвата критичност и непристраност. Фанатизам надилази прави ред вредности, претпостављајући им једностраност неке вредности, чак и не-вредности, коју у својој ограниченој претераности апсолутизује до те мере, да му она постаје једином исправном вредности у односу на другог човека, веру, нацију....

Фанатик је насилник који има потребу за сопственим глорификовањем; о себи ствара митове, сматра се јунаком, идолом итд. Фанатична особина доводи до патолошког склада између насилног деловања и фанатичне особе као субјекта који га врши. У насиљу су по правилу најчешће присутни оргије жртвовања, крвни обреди и друге брахијалности. Фанатик од своје силе ствара идеал. Неуротична, неконтролисана агресивност подстиче га снажно на вршење насиља над другима особама, животињама или над природом итд.. Фанатик добрим делом врши саморепродукцију, односно ствара самог себе - фанатичара. Због тога се фанатични облици понашања могу довести у директну везу са улогом човека и човекове слободе, али и одговорност фанатика за сопствена дела, односно очигледно је да се ради о тесној повезаности и реверзибилности ових односа.

3. КОРЕНИ НАСИЉА

Без обзира на достигнути степен развоја науке, схватања и одређења многих појава, дешавања и појмова данас, ипак можемо тврдити да порекло насиља и његово егзактно одређење у суштини представља својеврсну енигму.

Прецизније речено, порекло насиља и данас представља велику непознаницу, и својеврстан проблем отворен за даља научна истраживања и трагања за коначним одговором, за његовом етимологијом. У досадашњем сагледавању и објашњењу етимологије насиља најчешће се користе три познате теорије које покушавају да објасне појаву насиља, пре свега, код човека:

- Биолошка теорија каже да је насиље особина човека као природног бића и да оно има важну улогу пошто борба за опстанак и селекција најбољих омогућава прогресивну еволуцију. Чињеница је да је историја људи у ствари историја везана за перманентну борбу појединаца и група. Али историја сведочи и о плодним људским животима и филозофијама које „ни мртва не би згазиле“.
- Психолошка теорија тврди да је насиље одговор на забране оличене у обичајним, моралним, правним, верским, идеолошким нормама друштва, које не дозвољавају или круто одређују начине за задовољавање потреба и жеља појединца. А забрана, на пример, у виду кривичног закона, клин на клин, насиље које штити од насиља и изазива само још више насиља, би требала у ствари да буде заснована на појму толеранције и трпељивости, јер трпељивост и нетрпељивост једни друге (супротно аксиомама двовалентне математичке логике) не искључују већ напротив, делују по принципима: 'Не трпети нетрп(е)љиво', 'Не бити нетрпељив према трп(е)љивом'. Кривични закон би требао 'само' да нађе меру.
- Социолошка теорија указује на чињеницу да друштво обезбеђује своје универзалне начине за задовољавање потреба и жеља, неки појединци и групе не успевају да задовоље своје потребе и они су могући носиоци (извори) насиља. Само порекло неуспеха може бити субјективне и објективне природе, и то у зависности од тога у каквом друштву појединац живи. Уколико је друштво отворено, покретљиво, неуспех је лични промашај и не доводи се у везу са друштвом и политиком.

Међутим, најиндикативније је сазнање да се и данас пренебрегава разлика одређења насиља са другим сличним појмовима. Напротив, насиље се често поистовећује са другим сличним појмовима, а најчешће са појмовима „моћ“, „сила“, „снага“, „ауторитет“¹³.

Моћ (енгл. power) подразумева заједничко деловање, везано је за постојање и заједничко деловање групе. Припада природи особе и суштински не зависи од ње. Међутим, „схваћена просто као снага, енергија, па чак и „као енергија власти“¹⁴ на пример друштвена моћ често недовољно разликује од појма „снага“ у колико се не нагласе њена производна и телеолошка друштвена димензија.

Овом приликом нам се чини примереним напоменути још и Опенхајмов одређење појма моћи по којој је моћ „ способност утицања, ограничења или кажњавања“¹⁵ из чега следи „да је политичка моћ способност одређења,

¹³ Arendt Hannah: Reflections on Violence (Reprinted from the New York Review of Books, 27 February, 1969), unos na: School of Cooperative Individualism,

¹⁴ Ђорђевић Ј.: Политички систем, Београд, 1967. година стр.82

¹⁵ Oppenheim F. E.: Dimensions of Freedom, An Analysis, New York, 1961. str 7.

извршења и легитимизирања како деградације тако и награђивања и рехабилитације сваког објекта моћи у њеном домену¹⁶.

Чињеница је да моћ значи и поседовање или могућност контроле средстава и путева примене силе ипак у основи моћи је њена економска природа тј. поседовање личног и располагање друштвеним богатством.

Осим тога, „моћ може бити заснована на томе шта јесте неко, или шта има, и како се то и од кога перципира, али увек и на томе којој се друштвеној групи припада“¹⁷.

Сила (енгл. force), са аспекта политике у суштини представља енергију коју ослобађају физички или друштвени покрети, а у свакодневном говору се користи као синоним за насиље. „Сила у суштини представља средство за остваривање и одржавање моћи, а насиље је начин исказивања и спровођења моћи када субјекат моћи свој утицај посредује силом у комуникацији са објектом моћи“¹⁸. Тако се може уочити да поседовање силе и способност њеног коришћења и њене примене представља основу на којој се темељи свака политичка моћ. Сила такође представља и чест „аргумент“ политике па је тако у извесном смислу осведочено средство исказивања и спровођења моћи што у датом случају значи и испољавања насиља. Сила представља непопуларно средство, али многи случајеви то, на жалост, веома упечатљиво потврђују па се сила може окарактерисати у многим случајевима и као веома ефикасно средство, конкретно- политичке моћи. Сила је по смислу веома слична снази.

Као и у случају моћи и када је реч о сили неопходно је говорити о њеном економском аспекту. Тако на пример Карл Маркс силу види и као економску и као политичку категорију. „Једнострано прилаз сили само као политичкој датости, иако је доминантан и у савременој марксистичкој теорији, није исправан... нема политичке силе без економске јер је свака „својина свакако такође врста силе“¹⁹.

Дакле, неразграничење значења силе и насиља је такође релативно честа појава. Међутим, „за разлику од силе која је, будући да је средство којим се делује, статична категорија и као таква материјална претпоставка и могућност насиља, насиље као деловање увек подразумева акцију и динамику при чему већ самим својим постојањем и могућношћу своје употребе и сила као латентна претња може да представља и одређену форму индиректног психолошког насиља што узрокује и њихову тесну појмовну повезаност (или чак у многим језицима честу терминолошку истоветност)“²⁰. Објективности ради мора се истаћи и чињеница да егзистирајућа разликовања појмова силе и насиља такође нису савршена, односно огледају се

¹⁶ Симеуновић Д., Политичко насиље, Радничка штампа, Београд, 1989, стр. 7

¹⁷ Ибидем, стр. 9

¹⁸ Ибидем, стр. 7

¹⁹ Маркс К., Морализирајућа критика и критизирајући морал, Дела, т. 7, стр. 274.

²⁰ Симеуновић Д., ибидем, стр. 14,

у многим непрецизностима и нелогичностима. Тако се нпр. Сорвелово разликовање силе и насиља своди на то да је сила организована снага класе за одржање поретка мањине и као таква она је могућа само као буржоаска, док је насиље инструмент деструкције и укидања датог поретка као такво искључиво пролетерско. Овакво разликовање силе и насиља у суштини није прихватљиво јер се ради о једностраном приступу који се огледа у искључивању могућности постојања два реалитета: буржоаског насиља и пролетерске силе конституисане као државе. Такође се и у новије време може говорити о једностраним приступима, односно о честом проблему неразликовања силе и насиља, а нарочито када се ова проблематика разматра са безбедносног или војног аспекта.

Снага (енгл. strength) најчешће се везује за појединачни ентитет. Са аспекта нпр. психолошког тумачења најчешће обухвата тумачења која промашују суштинско значење. У свакодневном говору се користи као синоним за насиље и најчешће је злоупотребљаван појам.

Ауторитет (енгл. authority), односи се на моћ односно надмоћност истакнуте особе (појединца), а такође и на институције и успостављену хијерархију међу њима.

Осим наведене поделе насиље је могуће поделити и према носиоцима насиља и то на индивидуално и колективно насиље. Оваква подела се односи на број учесника (квантум) који испољавају насиље. Индивидуално насиље не значи насиље искључиво неког појединца већ и насиље мањих или већих група. Индивидуално насиље „је увек друштвено одређено јер има ону друштвену форму коју му намећу друштвени услови, односно друштвена структура датог миљеа“²¹. Међутим, „колективно насиље подразумева истовремену примену силе од стране већег броја удружених појединаца, друштвених група, институција и организација. По степену своје организованости може бити веома различито, при чему је виши степен организованости у извођењу колективног насиља битан, али никада и једини фактор успешности његове примене“²².

Насиље је могуће разликовати по распрострањености на масовно (колективно) и тачкасто. Појединачно насиље обухвата насиље на појединачним објектима, а често је израз појединачних носилаца насиља, односно сваки појединац или нека мања група спроводи своје насиље или је иста изложена насиљу због неких сопствених појединачних циљева и интереса при чему се у ствари ради о заједничким циљевима и интересима.

Могуће је такође уочити и разликовати још и одбрамбено (дефанзивно) и агресивно (нападно) насиље. Тако на пример по Маркузеу²³ насиље које врши полицајац кад савладава криминалца разликује се од насиља када

²¹ Симеуновић Д., Политичко насиље, Београд, 1989. година, стр 76.

²² Ибидем стр. 76-77.

²³ Marcuse H.: Kraj utopije, Berlin, 1967, str. 69.

нпр. премлађује демонстранта. Дакле у оба случаја се ради о насиљу, али ова насиља се битно разликују и имају сасвим различиту функцију.

Данас се такође релативно често говори о политичком насиљу које је могуће поделити по неколико критеријума, али се чини најупутнијим прихватити поделу истога на колективно и индивидуално²⁴. За ову поделу смо се определили јер како наводи аутор „је и то што државно насиље као насиље државе и њених институција данас све више узима одлике процеса у коме јавна и интензивна употреба силе, не само у унутрашњим оквирима једног друштва, своје место уступа, што је више могуће, и увек када је то могуће, камуфлираним и индиректним облицима принуде у циљу избегавања ореола недемократичности што отежава њихову идентификацију и класификацију“²⁵.

Осим наведене поделе најчешћа подела насиља је и према времену трајања на: краткотрајно и дуготрајно насиље; подела насиља по разложности у односу на објекат, односно рационалности објекта изабраног као предмет за испољавање насиља на: рационално и ирационално; према логичности насиља насиље се дели на: логично и нелогично²⁶, а у новије време се често говори о насиљу које ограниченог је ограниченог интензитета (насиље уз употребу тзв. конвенционалних средстава од стране власти или „уобичајених“ средстава појединца или група нпр. бакље, мотке исл.) и неограниченог (у крајњем случају резултат испољавања насиља се може огледати у употреби нуклеарног хемијског или биолошког оружја). У сваком случају политичко насиље свакако представља најинтересантније насиље које се највише и најчешће везује за демократију.

4. МАЛОЛЕТНИЦИ И НАСИЉЕ

Чињеница је да према Кривичном закону Србије, особе до 14 година кривично не одговарају. Млађим малолетницима, од 14 до 16 година, могу се изрећи васпитне мере упозорења и усмеравања, појачаног надзора, упућивања у васпитну установу или васпитно-поправни дом, док се старијим малолетницима, од 16 до 18 година, изричу васпитне мере и, изузетно, казна малолетничког затвора.

Ово је битно имати у виду из више разлога, а свакако је најзначајнији онај који указује да се са малолетничким насиљем сусрећемо свакодневно и да је дијапазон тог насиља од оних свакодневних проблема типа започињања свађе које се неретко заврше и тучом, па све до озбиљнијих престапа као што је конзумирање наркотика, употреба оружја, пре свега ножева, палица и пендрека и других средстава.

²⁴ Симеуновић Д., оп. цит. стр. 78.

²⁵ Ибидем стр. 78.

²⁶ Coser L. A.: *Theorie sozialer Konflikte*, Neiwied, Berlin 1972.

У том смислу свакако је индикативна чињеница да се међу средњошколцима београдских школа могло чути да неки од њихових другова носе оружје које повремено користе у тучама, а на агресивно понашање вршњака гледају као свакодневну појаву. Од испољавања насиља ученика нису имуни ни наставници у школама. Међутим, број убистава који су извршили малолетници је у паду, у протеклих годину дана било их је осам. У великом порасту је број кривичних дела са елементима насиља, пре свега употребе физичке силе, али неретко и оружја. Многобројна истраживања указују да се најчешће дешавају лаке и тешке телесне повреде, и нажалост, у неким ситуацијама долази и до смртног исхода.

Приликом испољавања малолетничког насиља најчешће се користи тзв. хладно оружје - нож, али се користе и други подобни предмети који такође могу нанети тешке телесне повреде у тучама. Није вредно помена на овом месту, али је чињеница да продаја ових средстава није ничим лимитирана због чега је исто најчешће у примени код младих.

Дакле, сведоци смо све већем квантитету насиља међу младима, док су се моралне вредности и приоритети у друштву битно променили. Не сме се пре-небрегнути чињеница да су млади данас изложени насиљу више него икада због чега овај проблем данас заслужује велику пажњу. Очигледно је да борба за егзистенцију и нагомилани проблеми у држави чине услове у којима се млади не сналазе тј. губе смисао за живот што за последицу има појаву насиља. Нажалост и сами стручњаци указују на чињеницу да узроке за насилно понашање младих треба тражити у њиховом окружењу.

Осим тога, разлоге порасту малолетничког насиља стручњаци налазе у разним аспектима: породичном, друштвеном, социјалном, економском, послератном итд...

Чињеница је да популација младих код нас чини око 30 % укупне популације становништва. Индикативна је чињеница да расте количина агресије младих код нас, а нарочито у урбаним (градовима) деловима земље. Ово је интересантно тим пре што млади управо у великим градовима виде насиље и то врло озбиљно насиље, опасно насиље и „некажњиво“ насиље.

Данас је несумњиво веома изражено насиље у школи и против школе. Ово насиље такође представља форму кршења људских права. У суштини школско насиље, породично насиље, као и свако друго насиље супротни су моралним и правним нормама (укључујући и Конвенцију Уједињених нација о дечијим правима). Насиље над децом почиње још у најранијем узрасту, а затим се провлачи кроз цели процес социјализације која се одвија у школи и у широкој друштвеној средини. Различити облици школског насиља се све више у социолошкој литератури третирају као производ друштвене кризе. У том смислу нарочито је индикативна ерозија улоге школе, наставника и уопште образовно-васпитног процеса. Индикативна је чињеница да насиље у и на школу представља огледало насиља у породици, међу вршњацима, на спортским теренима, у масмедијима, односно у друштву у целини. Ово је значајно и због чињенице да школе представљају образовне институције

датог друштвеног система. Дакле, насиље у школи данас представља рефлексију насиља у друштву. Процес образовања је организован као подсистем у оквирима целог друштвеног система; ниједна институција не може да се схвати, ниједна реформа не може да се замисли ни да се примени уколико институција или реформа нису стављене у контекст, уколико полазна основа и завршница нису јасно издвојене из тог контекста. Приликом проучавања школског насиља неопходно је да се узме у обзир друштвени контекст, указују и други истраживачи, јер насиље није апстрактни феномен. Насиље, а нарочито насиље малолетника, увек треба да буде смештено у свој контекст и у његовим оквирима схваћено.

5. НАЈЧЕШЋИ УЗРОЦИ НАСИЉА МЛАДИХ КОД НАС

У циљу свеобухватнијег сагледавања генезе малолетничког насиља неопходно је јасно одредити главне или најчешће факторе насиља. У том смислу може се издвојити неколико најзначајнијих фактора међу које убрајамо:

- велика атрофија улоге и значаја школе и др. државних институција. Настава је окренута дидактичком формализму и групи, а не појединцу;
- непостојање (државне) визије за развој целокупног друштва, не само наше државе већ и када се ради и о другим државама, па тако онда ово важи и за младу генерацију;
- преовлађује парадигма ослобађање од рада;
- перцепције младих да је забава боља што је дрога доступнија;
- постојање узрочно-последичне везе насиља и разних опијата и кривичних дела;
- најагресивнији облик медијског насиља је сајбер-булинг;
- лоша комуникација у породици и њихова незаинтересованост за сарадњом;
- урбани аспекти живота у којима људи а нарочито малолетници постају „усамљеници“
- криза идентитета код младих особа;
- поремећеност вредности у друштву итд.

Дакле, немогуће је сасвим прецизно одредити све узроке појаве и егзистирања насиља младих особа. Међутим „у суштини, привреда земље има најзначајнији утицај на остале области у држави. Због тога се свака промена стања привреде државе и одражава, односно може посматрати и као својеврстан безбедносни изазов. Обзиром да је досадашња привреда Србије знатно стагнирала у свом развоју, неминовно је да су се створиле неке околности које директно утичу на област безбедности државе, социјално

стање грађана итд. Могуће је очекивати и одређене реакције на таква новонастала стања у држави“.²⁷

Међутим, треба имати на уму да „угрожавање безбедности, односно испољавање насиља, настаје када степен супротности достигне такав ниво да се он не може решити мирољубивим и дозвољеним средствима на конвенционалан и разуман начин и дозвољеним средствима. Облик и врста сукоба, односно насиља, зависе од врсте и интензитета различитих интереса, као и снага и средстава који се користе у његовом решавању“.²⁸

6. ЗАКЉУЧАК

Насиље је постало стил живота, забава, а све чешће и награда. Експанзија зависности и насиља је попримила размере епидемије. Насиље над младима генерише насиље међу младима. С промоцијом „диктатуре релативизма“ произлази вредносна матрица да све има цену а ништа вредност. Евидентан је општи губитак бриге за друге и моралног понашања: пред ничим не треба презати - или средство оправдава циљ.

Велики број истраживачких студија је документовано показао да превенција насиља у школи може имати врло успешне резултате и то у релативно кратком року. Из прегледа домаће литературе може се видети да у нашој земљи, до сада, није било системских мера за превенцију школског насиља, нити постоје припремљени модели превенције. Сасвим је сигурно да приказ неких од успешних акција и програма превенције, који се примењују у другим земљама, може бити користан као подстицај и као извор идеја за рад на превенцији насиља у нашим школама. Постоје на стотине програма за превенцију насиља који се у школама широм света примењују, прате, модификују и проверавају. Међутим, поред тих програма, постоји и низ других разноврсних и бројних акција и мера које се предузимају у циљу смањења и предупређивања школског насиља

Због сиромаштва и пада животног стандарда све већег дела становника и све теже финансијске кризе у земљи, повећаће се проценат младих који неће моћи да се школује. Због тога ће се, између осталог, квалификациона структура, која је и сада врло лоша, додатно погоршати, а нарочито је индикативна чињеница да ће млади бити знатно више ван домашаја образовно-васпитних институција које за сада недвосмислено имају највећи утицај на њих. Осим тога, актуелна криза несумњиво оставља последице на све области друштвеног живота, државне институције итд. а свакако је најупечатљивија маргинализација улоге породице.

Омладину треба посматрати као равноправног члана и важан фактор у држави и друштву. Малолетници, односно омладина једнако доживљава све проблеме друштва. За сада је јасно да је маргинализована улога младих у

²⁷ Ракић М. Јовашевић Д., „Изазови демократије, безбедносно-политички и правни аспекти“ ИПС, Београд, 2011. година, стр. 74

²⁸ Ракић М. Јовашевић Д., „Насиље и демократија“, ИПС, Београд, 2009. година, стр. 90

друштву и поред многобројних мера да се такво стање превазиђе. Такође, постоји релативно мало начина да омладина искаже свој став и способност (филтер друштва) за превазилажење свеукупне кризе друштва. Због тога омладина свој начин реаговања на свој положај у друштву, улогу и перспективу сматра оправданим и изнуђеним. Чини се да је исказивање својих ставова (негодовања) због свега наведеног најприкладније управо на спорским теренима и надметањима где долази до излива па и кулминације емоција и реакције на постојеће стање.

Велику улогу у манипулисању осећањима младих имају масмедији који у борби за опстанком и популарношћу износе информације које имају значајан утицај на креирање ставова и осећања младих особа. Такође, млади често масмедије доживљавају као погодно средство за пласирање сопствених идеја решења итд. што не ретко доводи до потребе супротстављања истима од оних који се не слажу са изнетим ставовима и предлозима чак и уз примену насиља. Ово сасвим сигурно доводи до настанка нових анимозитета као и до генерисања новог насиља. Осим тога, држава нема јасну и дугорочну стратегију за превазилажење проблема младих. Решење проблема младих најчешће препушта државним институцијама – образовно-васпитним установама и другима које су и саме у кризи, због чега не треба очекивати да ће проблем младих особа па и насиља истих бити превазиђен у блиској будућности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Arendt Hananah: Reflections on Violence (Reprinted from the New York Review of Books, 27 February, 1969), unos na: School of Cooperative Individualism.
2. Coser L. A.: Theorie sozialer Konflikte, Neiwied, Berlin, 1972.
3. Majkl Kunčik: Media and Violence: Historical Dimension, New York, 1988.
4. Oppenheim F. E.: Dimensions of Freedom, An Analysis, New York, 1961
5. US National Commission of the Causes and Prevention of Violence.
6. www.worldhealthorganization.com
7. Ђорђевић Ј.: Политички систем, Београд, 1967, година.
8. Јеротић Владета, предавања „Против кога смо, на ФПН у Београду на тему „Тероризам и организовани криминал“, Београд, 13.12.2007. година.
9. Лоренц Конрад, О агресивности, Вук Караџић, Београд, 1970. година.
10. Макијавели Николо, Владалац, Модерна, Београд, 1989. година.
11. Ракић Миле, Јовашевић Драган: Изазови демократије, ИПС, Београд, 2011. година.
12. Ракић Миле, Јовашевић Драган: Насиље и демократија, ИПС, Београд, 2009. година.
13. Симеуновић Драган, Политичко насиље, Радничка штампа, Београд, 1989. година.
14. Славој Жижек: О насиљу, Наклада левак, д.о.о. 2008.

Асс. Бакрач Ајна¹
Асс. Сања Церих²
Универзитет у Бихаћу
Правни факултет

СОЦИЈАЛНО НЕПРИХВАТЉИВА ПОНАШАЊА ОМЛАДИНЕ СА ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА БиХ

Прегледни рад

УДК 159.923.5-053.6:316.624(497.6)

САЖЕТАК: Под социјално неприхватљивим понашањима младих подразумевамо широк спектар понашања која нарушавају норме и вриједности одређене друштвене групе или друштва, односно прелазе границу допуштеног. Стручњаци различитих знанствених подручја покушавају изнаћи одговор на питање зашто нека дјеца и млади који су изложени ризичним чиниоцима не усвајају ризично понашање, за разлику од других који се налазе у истим или сличним околностима, који им не подлијежу. Као социјално неприхватљива понашања наводе се: конзумирање алкохола, дроге, опијата, духана, напуштање школе, скитања, посјеђивање угоститељских објеката, кладионица, малољетничка деликвенција. Посебно се обрађују малољетничка деликвенција, наркоманија и алкохолизам као социјално неприхватљива понашања, са освртом на БиХ.

Кључне ријечи: социјално неприхватљива понашања, малољетничка деликвенција, алкохолизам, наркоманија.

ABSTRACT: Socially unacceptable behavior of young people means a wide range of behaviors that violate the norms and values of a particular social group or society, i.e. that crosses the line. Experts in various scientific fields attempt to answer the question why some children and young people who are exposed to risk factors do not adopt risky behavior, as opposed to others who are in the same or similar circumstances, which are not subjected to them. Socially unacceptable behaviors of young people are: use of alcohol, drugs, tobacco, leaving school, vagrancy, betting, juvenile delinquency. Particular

¹ Контакт: ajna_x@hotmail.com

² Контакт: Tel.: + 387 37 310 990

attention is paid to minor delinquency, drug addiction and alcoholism as socially unacceptable behaviors, with special reference to our country.

Key words: *socially unacceptable behaviors, juvenile delinquency, alcoholism, drug addiction*

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Један од кључних фактора који доприноси формирању личности младих јесте процес социјализације који подразумева процес у којем појединац у интеракцији са социјалном средином развија, обликује и усваја социјално важне и сврсисходне облике понашања. Разликујемо примарану социјализацију која започиње у породици, јер ће дијете учити од чланова своје породице и реаговати на њихово одобравање и неодобравање. Секундарна социјализација одвија се изван породичног дома, од стране вршњака. Терцијарна социјализација подразумева стјецање знања од пријатеља, професора, на радном мјесту и стално траје. Процес социјализације је нужан за развој просоцијалних, али и девијантних норми. Маргинализирање проблема које се примјећује у социјалној околини придонио порасту ризичних понашања дјецe (политоксикоманија, „бинге дринкинг“, „хук ап“ култура, ризичне вожње и напуштање школе и др.).

1.1 Социјално неприхватљива понашања омладине

Под социјално неприхватљивим понашањима младих подразумевамо широк спектар понашања која нарушавају норме и вриједности одређене друштвене групе или друштва, односно прелазе границу допуштеног. Ризична понашања дјецe као и одраслих неминовно је разматрати у контексту генеричког и еколошког модела који полазе од особних црта личности, културног контекста, социјално-економског састава, образовања и других чинилаца на микро и макро разини. Многа истраживања поткријепила су доказе о повезаности или условљености таквог понашања и особина као што су емоционална стабилност, фрустрациона толеранција, упорност и других особина личности у ужем смислу, које представљају релативно стабилну организацију мотивационих склоности индивидуе, која произилази из интеракције биолошких порива и социјалне и физичке околине.³ Многи проблеми које имју дјецe и млади људи често услијед игнорирања или непримјерене помоћи и заштите у обитељи, школе или шире околине, а који су у супротности са хуманим циљевима заштите дјецe, могу изазвати различите облике ризичних понашања. Са стајалишта развојних теорија, дјецa и млади су посебно подложни различитим одгојним утјецајима родитеља, вршњака, пријатеља, медија и других социјалних средина па тако и бројним облицима могуће манипулације и одвођења у неки 'нови' и често имагинарни *прогресивни* свијет. Бројне ситуације

³ Малољетничка деликвенција, www.муп.хр. (23.11.2012).

којима су дјеца континуирано изложена у обитељи и изван ње (неповољни утјецај средине, психосоцијални стресори) могу младе “претварати” у особе ризичног животног стила- „дјеца и млади у ризику“⁴ (конзумације алкохола, опијата, бјежање из школе, ризична сполна понашања и др.). Таква понашања представљају развојне ризике за дјецу и младе, али и за друге особе из њихове средине. Могуће узроке ваља проматрати у контексту интеракције различитих психолошких, социјалних, економских и других релевантних чинитеља.⁵ Резултати различитих педагошких, социолошких, јавно здравствених истраживања показују да дјеца и млади који већ у раној животној доби конзумирају алкохол (у Хрватској се биљеже случајеви десетогодишње и дванаестогодишње дјеце алкохоличара), дроге, опијате, духан, који бјеже или напуштају школу, насилни су према себи и другим особама, склони скитњи, посјећивању угоститељских објеката, кладионица, хазардним играма, раном ступању у интимне сексуалне односе, недозвољени ноћни изласци и др., представљају популацију изложену многим ризицима као и последицама за њихово здравље, постигнуће и укупни развој. Према службеним подацима здравствених, социјалних, одгојно-образовних установа, те извјештаја полиције, спектар ризичних понашања дјецe и младих проширује се на нека „нова“, примјерице – политоксикоманију (комбинирање различитих психоактивних твари и алкохола); брзо опијање *бинге дринкинг*; *хук ап* културу (сексуални однос са што већим бројем партнера); хазардне ноћне утрке и ризичне вожње моторним возилима; искакања и ускакања у јурећа возила; патолошка понашања и психо-соматске проблеме (депресија, анксиозност и др.); поремећаје спавања, проблеме исхране (анорексија, булимија); дуготрајна ноћна избивања, као што се примјећују и друга ризична понашања.⁶ Разлози оваког понашања дјецe су: 1) толерирања од тране друштва асоцијалних и неморалних понашања (70,4%); 2) неусвојених вјештина позитивне комуникације (67,3%); 3) изостанака свакодневне примјерене бриге родитеља о дјеци (55,1%), 4) маргинализирања одгојне улоге школе (48,0%), 5) скретања позорности дјецe на себе и своје проблеме (48%).⁷ Дјеци и младима током дугог временског периода потребна је „стварна“, а не „формална“ потпора породице, одгајатеља, наставника, али и шире социјалне околине. Формални приступ проблему често „замагљује“ стварно стање па тако и о томе да је примарна превенција у одгоју и образовању углавном задовољавајућа, док се стварни проблеми дјецe и младих у великом броју не спрјечавају, накупљају или се интервенира тек на терцијар-

⁴ Термин „дјеца и млади у ризику“ који се употребљава у знанствено-стручној литератури, користи се као „универзални“ термин за особе које тијekom дјетињства и адолесценције исказују различите обитељске, здравствене, емоционалне, одгојно-образовне проблеме, или неке облике поремећаја понашања и личности.

⁵ Злоковић Ј, Врцел С., Ризична понашања дјецe и младих, Зборник Филозофског факултета Вол. 12 бр.1, Свеучилиште у Риједи, 2010, стр. 197-198.

⁶ Jessor, R. New perspectives on Adolescent Risk Behaviour. Los Angeles, Cambridge University Press, 1998, стр. 1-9.

⁷ Злоковић Ј, Врцел С, оп.цит., стр. 207.

ној разини превенције.⁸ Најважније је препознати почетак неприхватљивог понашања дјетета и одмах реагирати. А он почиње већ са безазленим одласком са задњег сата... И тако то крене. Ако се на вријеме не уочи и не коригира, сигурно води ка лошем у животу, ка малољетничкој деликвенцији, каснијим криминалним радњама и таквом начину живота.

Постоји неколико приједлога како превенирати социјално неприхватљиво понашање:

- Треба размотрити стање и учинке provedбе законских прописа о забрани ноћних излазака, забране посјета кладионицама, судјеловања у играма на срећу и сл.,
- драстично смањити и/или санкционирати сензационалистички приступ дјец и младима, гдје се исти приказују (само) као жртве или почини-тељи насиља,
- медији требају приказивати примјере “добре праксе”,
- постизање цјеловите координације обитељи, школе, локалних зајед-ница, удруга,
- екипирање у одгојнообразовним установама стручњака у педагошко-развојним службама (педагог, психолог и дефектолог),
- школе не смију радити у двије или три смјене,
- основати школе за одговорно родитељство,
- у свим школама увести изборне предмете – Здравствени одгој и превен-тивне програме,
- отворити Центре за младе и Обитељска савјетовалишта у свим градовима и опћинама, у свим кантонима Поликлинике за заштиту дје-це од насиља, те кампове за дјецу и младе – овиснике о Интернету,
- нужан је заједнички рад институција које имају законску обвезу реа-гирати на малољетничко насиље и делинквенцију младих (полиција, државно одвјетништво, судови за младеж, обитељска савјетовалишта и установе социјалне скрби),
- покренути измјене законских прописа да се пропишу прекршајне сан-кције за малољетнике рецидивисте у насиљу.⁹

2. МАЛОЉЕТНИЧКА ДЕЛИКВЕНЦИЈА

Под појмом малољетничке деликвенције подразумијевамо понашања ма-лољетних особа (14-18 година) којим се крше правни прописи који одре-ђују кажњиве радње.¹⁰ Деликвенција представља негативну друштвену појаву, али сви они појединачни социјални фактори који се повезују са овом појавом не могу се посматрати као прости узроци који дјелују

⁸ Ибидем, стр. 210.

⁹ Милиша, З. Зашто расте (ауто)деструкција код младих? [хтп://www.антеназадар.хр](http://www.антеназадар.хр), (29.10.2012)

¹⁰ Деренчиновић, Д. Увод у криминологију и социјалну патологију, Правни факултет Свеучилишта у Загребу, Загреб, 2004, стр. 139.

директно и једноставно, него да су они само елементи комплексне социјалне ситуације која влада у дотичној друштвеној заједници.¹¹ У црним хроникама наших новина и часописа често се не спомињу имена починилаца кривичних дјела. Исписани су само њихови иницијали, због тога што се готово свакодневно дешава да законе крше и особе млађе од 18 година. Криминалитет у БиХ је у сталном порасту, док одговор друштва на ову појаву почива на остацима модела предратног периода уз смањење ресурса институцијама које раде са дјецом у сукобу са законом. У литератури која се бави феноменом малољетничке деликвенције користе се различити термини као што су: друштвена неприлагођеност, лоше друштвено понашање, друштвено неприхватљиво понашање младих, претступничко понашање младих које има за циљ избјегавање стигматизације младих.¹² Под малољетничком деликвенцијом подразумевамо недруштвено и противдруштвено понашање особе у развојном периоду, које су одраз њеног поремећеног биолошког, психолошког и социјалног развоја. Малољетничка деликвенција указује на чињеницу да је друштво својим институцијама пропустило да реагује на сигнале које је млада особа слала породици, школи, вршњацима тражећи помоћ и подршку. Међу главне особине личности оваквог малољетника убрајамо: асоцијалност, емоционална и социјална незрелост, егоцентричност, деструктивност, насилност, непоштивање ауторитета, пркос, непослушност, непријатељско понашање.¹³ Делинквентно понашање малољетника на подручју Босне и Херцеговине у посљедње вријеме поприма забрињавајуће размјере. Према извјештају о стању безбједности у Републици Српској за период јануар – децембар 2010. године, од укупно евидентирана 9522 кривична дјела опћег криминалитета, њих 705 почињено је од малољетних лица. Број прекршаја уз употребу ватреног оружја почињених од малољетних лица у Републици Српској у истом периоду износи 14.¹⁴ У извјештају о стању безбједности у Федерацији Босне и Херцеговине за првих пола године у 2010. о малољетничкој делинквенцији се наводи сљедеће: „...малољетничка делинквенција је посебан друштвени проблем због тога што се малољетници појављују као преступници у области злоупотребе дрога, а често и као починиоци појединачно или групно, вршећи најчешће кривична дјела тешке крађе у пословне просторе, аутомобиле, станове и друго. Такођер, све се чешће појављују и као извршиоци тежих кривичних дјела, као што су разбојништва, силовања и

¹¹ Субашић Џ. Деликвенција младих и облици индивидуалног понашања, 8.10.2010, ([хттп://www.сафф.ба/индекс.пхп?оптион=цом](http://www.сафф.ба/индекс.пхп?оптион=цом))

¹² Бујановић Т., Узроци, услови и феномен девијантног понашања малољетника, Бања Лука, 2007, стр. 5.

¹³ Ибидем., стр. 14-15.

¹⁴ Мехић А., Авдагић А., Тољ А. и др. Малољетничка делинквенција све већи проблем у Босни и Херцеговини, ([хттп://www.атлантскаиницијатива.орг](http://www.атлантскаиницијатива.орг))

сл. Од укупног броја пријављених лица за почињена кривична дјела 670 (8,1%) чине малољетници¹⁵.

2.1 Малољетничко кривично законодавство у БиХ

У поступцима пред правосудним институцијама у Босни и Херцеговини (БиХ) који се воде према дјечи и малољетницима који се налазе у сукобу са законом евидентни су проблеми практичне природе, како због распарчаности кривичног законодавства, које је у овој области регулисано и даље на четири законодавна нивоа (на нивоу БиХ, Федерације БиХ, Републике Српске и Дистрикта Брчко БиХ), иако су њихове одредбе готово истовјетне и засноване углавном на истим принципима, тако и због чињенице да се у поступку према њима, уколико нема посебних рјешења, примјењују опште одредбе закона које важе за пунољетне починиоце кривичних дјела.¹⁶ Значајан корак напријед направљен је када је током 2010. и 2011. у Републици Српској и Брчко Дистрикту на снагу ступило новелирано малољетничко кривично законодавство. Оно настаје као израз потребе да се кривичноправни статус малољетника додатно унаприједи, те усклади међународним стандардима. Усвојен је Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку који систематски регулира материјалноправни, процесно правни и извршноправни статус осумњичених (осуђених) малољетника и питање организације судства малољетника. Основна одлика новог законодавства је да афирмира алтернативне форме поступања, било да се ради о алтернативама у вођењу кривичног поступка или о алтернативама институционалним санкцијама и третману малољетника. У Федерацији БиХ овај закон је још увијек у парламентарној процедури.¹⁷ Ове неусклађене законодавне активности, због различитог времена усвајања и почетка примјене у ентитетима и Брчко дистрикту БиХ, као и различитих рјешења, већ имају за посљедицу неуједначен и неравноправан положај дјече и малољетника у сукобу са законом, без обзира да ли имају својство оштећеног или осумњиченог.¹⁸ Да би остварили увид у појаву малољетничке деликвенције потребне су нам службене статистике Министарства унутрашњих послова. У РС за период од 2008. до 2010. се наводи да су малољетници извршили 772 кривична дјела у 2008. г., а у 2009. извршили су 811 кривичних дјела чиме се биљежи незнатан пораст. У 2010. евидентно је смањење извршења дјела од стране малољетника на 763 кривична дјела. Малољетници се најчешће појављују као извршиоци кривичних дјела против имовине и дјела против

¹⁵ Ибидем, [хттп://www.атлантскаиницијатива.орг](http://www.атлантскаиницијатива.орг)

¹⁶ Млади у сукобу са законом: Да ли је само усвајање новог законодавства довољан одговор на проблем малољетничког преступништва у БиХ (www.људскаправа.ба)

¹⁷ Гурда, В. Новине на плану санкционирања малољетника у новом малољетничком кривичном законодавству БиХ. Зборник Правног факултета у Бихаћу 1/2012, Правни факултет Универзитета у Бихаћу, Бихаћ, 2012, стр. 140.

¹⁸ Ибидем, (www.људскаправа.ба)

живота и тијела, али и кривичних дјела злоупотребе опојних дрога. Ови подаци се требају узимати условно и то због значајне тамне бројке неоткривеног девијантног понашања, значајне друштвене толеранције и помјерања критерија друштвено неприхватљивог понашања малољетника.¹⁹ Према подацима МУП-а УСК из септембра 2011. године наводи се да појавни облици малољетничког криминала указују, да иако није било најтежих кривичних дјела, малољетници на УСК чине и тежа кривична дјела (наношење ТТП – 4 КД, разбојништво – 2 КД, кривотворење новца – 1, насилничко понашање – 2 КД итд.). У извјештајном периоду у односу на укупан број починиоца кривичних дјела (1.758), 122 или 6,9 % чине малољетници, укључујући 25 малољетна повратника у вршењу кривичних дјела. У односу на упоредни период укупан број малољетних починиоца кривичних дјела већи је за 40 или 48,8 %. Пријављена су укупно 42 млађа малољетника, 55 старијих малољетника и 25 малољетних повратника у вршењу кривичних дјела, што чини укупно 122 пријављена малољетника. Најбројнија кривична дјела чији су починиоци малољетници су тешке крађе у којима је пријављен 41 малољетник, крађе пријављен 31 малољетник, лака тјелесна повреда пријављено 7 малољетника итд. Малољетници су починили укупно 100 кривичних дјела (више за 31 кривично дјело).²⁰

3. ОВИСНОСТ

У савременом свијету суочени смо са све већим екстензитетом и интензитетом тешкоћа, поремећаја и болести. Неке од њих познате су одавно, но неке су сасвим нове. Занимљиво је проматрати како се поједина понашања различито дефинирају и у складу с тиме третирају управо овисно о развоју знаности и јавне свијести о важности здравога живљења. Тако је с алкохолом, духанским производима, хашишем и марихуаном, па чак и с морфијем који некада прије нису били проскрибирани, а сада су на „црним“ листама као опасна средства која уништавају животе и постају јавни проблем. Тако је и с многим новим средствима која су често синтетизирани кемијски производи сасвим новог и често непознатог и нестабилног кемијског састава. Постало је јасно да су то средства која човјека могу заробити у мрежи штетних, за њега и његову околину опасних и потенцијално смртоносних опасности. Човјек који их се дотакне постаје и углавном доживотно остаје овисан о њима - постаје овисником.²¹ Овисност се манифестира као кронични рецидивирајући поремећај који се темељи „на потицању или изазивању повећаног или смањеног степена активације

¹⁹ Грбић-Павловић, Н. Малољетничко кривично законодавство у РС, Зборник Правног факултета у Бихаћу 2/2012, Правни факултет Универзитета у Бихаћу, Бихаћ, 2012, стр. 118.

²⁰ Стање сигурности на подручју УСК, 2011. (www.mupusk.gov.ba)

²¹ Синиша Брлас, Важно је не започети, Неки темељни појмови психологије овисности, Завод за јавно здравство Свети Рок Вировитичко-подравске жупаније, Вировитица, 2010, стр. 13.

средишњег живчаног система, што се постиже уносом у организам неких психоактивних твари“.²² Овисност је у психоанализи једна од фундаменталних значајки људских бића, код многих никада неријешена. У терминима психоанализе израз овисност је ширег значења и он се односи на овисност о некој супстанцији, некој активности, особи и слично, којој је функција с једне стране осигуравати задовољство, а с друге ублажити психичку бол, анксиозност, осјећај кривње и друго.²³

3.1 Овисник

Овисник је особа која усваја овисничко понашање и у томе понашању уступаје, често се не обазире на ризике и опасности. Његова овисност развија се из поновљеног узимања дроге тијekom одређеног, често дужег раздобља, а узрокује промјене у мозгу овисника. Стање овисности може, али и не мора бити праћено развојем физичке овисности о дроги, при чему се физичка овисност односи на стање повезано с тјелесним реакцијама на апстиненцију (апстиненција је уздржавање или одрицање од средства овисности или дроге). Корисник дроге који нагло престане с активним узимањем дроге може показати тјелесне симптоме попут повишеног крвног тлака и грчева у подручју трбуха или емоционалне симптоме попут дисфорије (супротно од еуфорије) и смањене могућности за доживљавање угоде. Физичка овисност није нужна да овисник настави с узимањем средстава овисности, јер овисност доминира понашањем појединца, неовисно о томе је ли дрога створила и физичку овисност.²⁴

4. АЛКОХОЛИЗАМ

4.1 Појмовно одређење

Не налазимо потпуну нити јединствену дефиницију алкохолизма.²⁵ У практичном и клиничком раду, данас се најчешће служимо дефиницијом групе експерата Свјетске здравствене организације, која алкохолизам дефинира преко појма хроничног алкохоличара. Они сматрају да је „хронични алкохоличар она особа која је прекомјерно узимала алкохолна пића, те у које се развила психичка или физичка овисност о алкохолу и која показује душевни поремећај или такве поремећаје понашања који указују на оштећења физичког и психичког здравља, односа с другима и господар-

²² Петз, Б., Психологијски рјечник, Наклада Слап, Јастребарско, 2005.

²³ Blum E. M. Psychoanalytic Views of Alcoholism. Q. J. Stud. Alcohol, 1966, стр. 27.

²⁴ Симиша Брлас, Важно је не започети, Неки темељни појмови психологије овисности, Завод за јавно здравство Свети Рок Вировитичко- подравске жупаније, Вировитица, 2010, стр. 14.

²⁵ Тија Жарковић Палијан, Значајке и особности алкохоличара починитеља и непочинитеља казних дјела, Докторска дисертација, Медицински факултет Свеучилишта у Загребу, Загреб, 2004, стр. 8.

ског стања“.²⁶ Худолин²⁷ је из практичних разлога модифицирао дефиницију алкохолизма Свјетске здравствене организације, те је у својој дефиницији навео како „споменути симптоми морају бити утврђени класичним медицинским и социјалним дијагностичким поступцима, а не смију се само претпостављати и на темељу анамнестичких података о прекомјерном пијењу закључивати, да болесник болује од алкохолизма“.

4.2 Посљедице конзумирања алкохола

Друштвена потрошња алкохолних пића прелази појавом губитка могућности контроле у болест алкохолизам, а обиљежава ју овисност о алкохолу, престанак пораста толеранције и различити симптоми здравственога и социјалнога оштећења. Од свих симптома можда су најзначајније особине промјене личности које се јављају у алкохоличара, као што су рационализација односа према пијењу, појава сустава психолошких обраба пред све јачим социјалним притисцима, грандоманске идеје и екстравагантно понашање, осамљивање уз изразито агресивно понашање, трајна грижња савјести, избегавање и губитак пријатеља, губитак раднога мјеста, губитак занимања за збивања, осим занимања за алкохолно пиће, непријатељство и сумњичавост према члановима обитељи, осјећај самосажаљења с обзиром на нарушене међуљудске односе и слично. Кроничну фазу обиљежава смањење толеранције према алкохолу. Критична фаза завршава појавом иререверзибилних алкохолних оштећења. Ту фазу често обиљежава изразита морална деградација, оштећење мишљења, појава алкохолних психоза, опсесивни карактер пијења, пропадање цијелога система оправдања и признање пораза у алкохоличара.²⁸ Феигхнер и сур.²⁹ су дијагностичке критерије за алкохолизам сврстали у четири групе.

Група 1 обухвата медицинске посљедице злоупотребе алкохола и за њу су значајни:

- а) алкохолни апстиненцијски симптоми (тремор, конвулзије, халуцинације, делириј),
- б) повијест медицинских компликација (нпр. гастритис, панкреатитис),
- ц) алкохолни испади сјећања (енгл. blackouts; амнестичке епизоде за вријеме јаког пијења),

²⁶ Ворлд Хеалтх Организацион. Тецхнинал Репорт Серисес. Но 42. Генева: WХО, 1951.

²⁷ Худолин В. Овисност о алкохолу и други алкохолном изазвани поремецаји. У: Кеџмановић Д, ед. Психијатрија. Београд – Загреб: Медицинска књига, 1989., 1367-1451.

²⁸ Тија Жарковић Палијан, Значајке и особности алкохоличара починитеља и непочинитеља казних дјела, Докторска дисертација, Медицински факултет Свеучилишта у Загребу, Загреб, 2004, стр. 16.

²⁹ Feighner JP, Robins E, Guze SB, Woodruff RA, Winocur G, Munoz R. Diagnostic criteria for use in psychiatric research. Arch Gen Psychiatry, 1972, стр. 57-63.

д) алкохолна опијања (енгл. 'binge's, 'benders' – трају 48 сати и јављају се више од једанпут, са занемаривањем обавеза).

У групу 2 сврстани су проблеми с контролом пијења:

- а) појединац безуспјешно покушава престати пити,
- б) болесник покушава пити само у одређеним ситуацијама (нпр. само после 17х, викендом или у друштву других људи),
- ц) појединац пије прије доручка,
- д) болесник пије чисти алкохол (нпр. колоњску воду за косу, средство за испирање усне шупљине).

Група 3 обухвата законске или социјалне проблеме због пијења:

- а) ухићења због пијења (нпр. ремећење јавнога реда и мира),
- б) безобзирне возње у пијаном стању,
- ц) проблеме на послу због пијења,
- д) тучњаве у пијаном стању.

У групи 4 наведени су критерији за препознавање прекомјернога пијења:

- а) болесник сматра да превише пије,
- б) обитељ му приговара због пијења,
- ц) појединац губи пријатеље због пијења,
- д) други људи му приговарају због пијења
- е) појединац се осјећа кривим што пије.

Веза између алкохолизма и поремећаја расположења такодер је сложена. Код алкохоличара, нпр., ваља разликовати примарни депресивни поремећај од чешћега, секундарнога јављања депресије која је проузрокована злоупотребом алкохола, јер су прогноза и терапија тих двају поремећаја различити.³⁰

4.3 Алкохолизам и криминалитет

Људско размишљање о криминалитету веома је старо. То је и разумљиво, јер нам о криминалитету јављају најстарији писани извори, а криминалитет је активност која напада друштвено уређење, друштвене вриједности, владајуће појмове, ремети односе међу људима и уопће човјеков друштвени и индивидуални живот.³¹ Улога алкохолизма у генези криминалитета очитује се у два основна смјера; изравни утјецај алкохола на вршење деликта, када је дјело извршено у алкохолизираном стању, и неизравни утјецај, када има посредно дјеловање на вршење кривичног дјела, као код 'кроничног алкохолизма' због трајних психичких промјена, те код

³⁰ Woodruff RA, Guze SB, Clayton PJ, Carr D. Alcoholism and depression. Arch. Gen. Psychiatry, 1973, стр. 97-100.

³¹ Водопивец К., Кобал М., Бавцон Љ., Скалар В. Криминологија, Загреб, Народне новине, 1976.

дјецe родитеља – алкохоличара.³² Алкохолизам се као један од фактора криминалитета сусреће код свих казних дјела, односно нема деликта код којег фактор алкохолизма не би могао бити на неки начин присутан. Међутим, како је познато, у такозваном агресивном и сексуалном криминалитету, он долази до посебног изражаја. Док се агресивни криминалитет јавља опћенито више у акутно пијаним стањима, дотле се казна дјела крађе, пријеваре, утаје и сл., сусрећу код хроничних алкохоличара.³³ Нарочито велики удио алкохолизма сусреће се у чињењу различитих прекршаја, гдје нарушавање јавног реда и мира, те прометни прекршаји долазе до посебног изражаја. И поред свега тога, опћенито је познато да сваки алкохоличар, прије него што дође у отворени сукоб са законом, изражава у својој ужој околини низ прекршаја и деликата, за које није покренут казни поступак и који нису службено евидентирани.³⁴ Талијански криминолог Бенигно ди Туллио каже: "Када је ријеч о везама између алкохолизма и криминалитета, потребно је знати да је утјецај алкохола на човјека опћенито тијесно подложен индивидуалној конституцији. Сваки суд о учинцима алкохола на физичко и психичко здравље, па и на развој кривичних дјела, мора бити донијет с критеријем строге релативности".³⁵ Пинател види алкохол као криминогени фактор на сљедећи начин: стање пијанства смањује способност управљања властитим поступцима, алкохол као подражајно средство потенцира латентне склоности, а овим механизмима "агресивност се ослобађа и повећава, било да се ради о еротичним могућностима, љубомори, осјетљивости, увријеђености, обитељској мржњи, у старим, једва још у свијести задржаним повредама". Незаобилазно је питање 'је ли до деликта дошло зато што је починитељ био под утјецајем алкохола, или му је алкохол послужио као потицај за казнено дјело на које се одлучио раније'. Одговор на то питање захтијева од нас да увијек проучимо сваки случај казног дјела посебно. Алкохол изазива криминалитет, али и криминалитет доприноси ширењу алкохолизма. Због тога утјецај алкохолизма у сваком појединачном случају добива увијек ново значење. Алкохолизам се може јавити као одлучујући фактор који је довео до извршења казног дјела, или је у стјецају и сплету разних фактора дао само одређени допринос. Опћенито је добро позната веза између казних дјела и алкохола и може се разматрати као:

³² Козарић-Ковачић Д., Неки психодинамички аспекти агресивности у алкохоличара, Магистарски рад, Загреб, Медицински факултет Свеучилишта у Загребу, Загреб, 1984.

³³ Турцин Р., Форензичко-психијатријско просуђивање абнормалних стања напитости, Дисертација, Загреб, Медицински факултет Свеучилишта у Загребу, Загреб, 1963.

³⁴ Тија Жарковић Палијан, Значајке и особности алкохоличара починитеља и непочинитеља казних дјела, Докторска дисертација, Медицински факултет Свеучилишта у Загребу, Загреб, 2004, стр. 25.

³⁵ Di Tullio V. Principi di criminologia clinica. Рома, 1954.

1. казнена дјела почињена у вријеме интоксикације,
2. казнена дјела код којих се починитељи људи који пате од поремећаја резултираних прекомјерним узимањем алкохола током дужег временског раздобља.³⁶

4.4 Алкохолизам и насиље

Повезаност конзумирања алкохола и насилничких дела једно је од општих мјеста у криминолошкој литератури, у којој се могу наћи бројни подаци. Истина, примјећене су и разлике у корелацијама конзумирања на касније криминално понашање опијених лица како у погледу:

- врсте кажњивих дјела (највиша је баш код најтежих насилничких злочина – убистава, силовања, тешких тјелесних повреда и насиља у породици),³⁷
 - врсте пића (код пива, она је највиша);
 - географског подручја (у нордијским земљама у односу на земље на југу Европе; у Русији је далеко највиша);³⁸
- тако и
- у погледу пола (много више код мушкараца него код жена).

Pakes и Winstone³⁹ указују да се из цитираних података никако не може закључити да је алкохол узрок свих насилничких понашања, чији учиниоци су били под његовим дејством у тренутку вршења злочина. Као најбољи пример наводе младе који често предузимају акте насиља у алкохолисаном стању. Проблем за криминологе је у томе што су алкохолизам и насиље код оваквих лица најчешће посљедице неког трећег чиниоца (несрећене прилике у породици, неуспјех у школи, страх од злочина) који их изазива. Даље, конзумирање алкохола и насилничко понашање може бити дио стила живота младих; најзад, алкохол може играти инструменталну улогу у ланцу чинилаца који доводе до насилничког понашања (прелазак на дјело је лакши јер алкохол неутралише инхибирајуће чиниоце који су

³⁶ Тија Жарковић Палијан, Значајке и особности алкохоличара починитеља и непочинитеља казних дјела, Докторска дисертација, Медицински факултет Свеучилишта у Загребу, Загреб, 2004, стр. 26.

³⁷ Анализа преко 1.500 случајева хапшења у Британији показала је да су учиниоци више од једне трећине ових дјела били у стању алкохолисаности у моменту извршења дјела (Д. Murdock et al. /1990/: Alcohol and Crimes of Violence: Present Issues, International Journal of Addiction, вол. 25).

³⁸ Двојица аутора (V. Shkolnikov and A. Nemtsov/1997/: Anti-alcohol campaign and variations in Russian mortality, in: Premature Death in the New Independent States (Бобадилла et al, eds Washington) наводе фрапантан податак да је у периоду интензивне антиалкохоличарске кампање у периоду 1985–1988, у Русији потрошња алкохола опала за четвртину, а стопа убистава у истом период снижена је за 40%!

³⁹ F. Pakes and J. Winstone /2007/: Psychology and Crime – Understanding and tackling offending behaviour, Cullompton.

препрека вршењу). Због наведеног, многи се слажу са следећим констатацијама које су формулисали Плант и сарадници.⁴⁰

1. конзумирање алкохола може (и скоро без изузетка то чини) повећати склоност за агресивним и насилничким понашањем код мушкараца (код жена, нешто мање);
2. то дејство зависи од међуодноса врсте пића, начина опијања и околности у којима се оно догађа;
3. већина случајева опијања не резултира агресивним ни насилничким понашањем;
4. конзумирање алкохола може доприњети наведеним понашањима, али се у односу на њих не појављује ни као нужан ни као довољан услов;
5. тешки пијанци могу бити учиниоци, али и жртве насиља;
6. искуство виктимизације насиљем (укључујући и сексуално насиље) у дјечијем добу повезано је са каснијим тешким опијањем тих лица и
7. ризик да се опијање изроди у насилничко понашање зависи од демографских чинилаца, стила живота и околности. Ове посљедње обухватају: неконтролисано опијање, сиромаштво, живот у насељима бијеле, узраст (млађи пунољетници су у највећем ризику) и личне навике у опијању.⁴¹

5. НАРКОМАНИЈА

5.1 Појмовно одређење

Наркоманија је неинфективна епидемија модерног доба. Срећемо је као реалност на сваком кораку. Особе различитог узраста различито реагују на стварност прожету наркоманијом, алкохолизмом и другим болестима зависности. Најприсутнији је ипак феномен порицања и доживљај „да се то не може нама догодити, него да је проблем неког другог”. Све земље свијета суочене су са распрострањеном злоупотребом психоактивних супстанци (дрога) као новим и моћним обликом старог проблема. Свјетска здравствена организација (СЗО) у најновијим публикацијама износи процјене да преко 15 милиона људи болује од поремећаја који су у директној вези са злоупотребом разноврсних психоактивних супстанци. Од тог 5-10 милиона људи свакодневно узима психоактивну супстанцу интравенозно. То има за посљедицу да је међу њима 5-10% нових случајева ХИВ инфекције

⁴⁰ M. Plant et al. /2002/: People and placed: Some Factors in the Alcohol-Violence link, Journal of Substance Use, вол. 7, стр. 211.

⁴¹ Ђорђе Игњатовић, Појам и етиологија насилничког криминалитета, Оригинални научни рад, УДК 343.92/.97:343.62, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2011, стр. 197.

узроковано оваквим начином кориштења супстанци (дрога).⁴² Будући да сурова реалност транзиционог друштва у коме живимо нуди различите контрадикторне и деструктивне поруке које код младих (али и родитеља) стварају конфузију система вриједности и општу несигурност, пут у свијет порока у многим случајевима постаје избор и замјена за неприхватљиву свакодневицу.

Чињеница да су у савременом друштву дрога и друге психоактивне супстанце свеприсутне и веома доступне додатно отвара пут уласка у пороке.⁴³

5.2 Шта је дрога?

Дрога или психоактивна супстанца према дефиницији Свјетске здравствене организације је свака супстанца биљног или синтетичког поријекла која када се унесе у организам може да модифицира једну или више његових функција и да након поновљене употребе доведе до стварања психичке и/или физичке овисности, односно феномена толеранције. Психичку овисност карактерише јака жеља за узимањем дроге, као и тешкоће у контролирању поступака у понашању везано за употребу дроге. Физичка овисност испољава се у толеранцији (подношљивости) организма на дрогу, развојем апстиненцијског синдрома (синдрома сустезања) и потребом за понављаним узимањем дроге.⁴⁴

5.3 Криминал који се веже уз злоупотребу дрога

Једна чињеница од које треба кренути кад је у питању криминал који се веже уз злоупотребу дрога јест та, да човјек чим је посегнуо за дрогом улази у зону кажњавања и криминала.⁴⁵ Криминал у вези са злоупорабом дрога, наркокриминал или криминалитет који се веже уз злоупотребу дрога је велико и комплексно подручје, па сукладно томе не би се ни могао

⁴² Група аутора: Нермана Мехић-Басара, Сњежана Марјановић-Лисац и Зинета Двизац Расема Беговић-Окић, Водич за превенцију и рано откривање злоупотребе дрога (психоактивних супстанци), Група аутора: Нермана Мехић-Басара, Сњежана Марјановић-Лисац и Зинета Двизац Расема Беговић-Окић, Министарство здравства Кантона Сарајево, Јавна установа завод за алкохолизам и друге токсикоманије Кантона Сарајево, Сарајево, 2007, стр. 11.

⁴³ Канцеларија за превенцију наркоманије, болести зависности и ризичних понашања, Котор, стр. 3. (Фондација „Канцеларија за превенцију наркоманије, болести зависности и ризичних понашања“ Котор је невладина непрофитна организација која је основана ради удруживања стручних и финансијских потенцијала Општине Котор, Одјељења за болести зависности Специјалне психијатријске болнице и НВО Форум Суд Балканс, у циљу спровођења превенције у области наркоманије, зависности од психоактивних супстанци и ризичних понашања код дјеце и омладине).

⁴⁴ Ибид., стр. 12.

⁴⁵ Дубравко Кларић, Данашњи трендови криминала у вези са злоупорабом дрога и важне карактеристике криминалистичко-методичког приступа у сузбијању, Стручни чланак, УДК: 343.575:343.98, 2007, стр. 224.

прецизно раздвојити, јер се сви његови облици мијешају и надопуњују, и кад се истражује један од облика треба имати у виду његову комплементарност у односу на остале. Иако би се данас могло рећи да у односу на злоупрабу дрога, доминирају два главна пратећа облика секундарни и терцијарни, подјела коју је дао Модлу 1988, прихватљива је основа за даљу надоградњу криминалистичке праксе у знанствено размишљање. У вези с тим: „ПРИМАРНИ криминалитет односи се на казнена дјела повезана с производњом, фабрикацијом, прерадом, купњом, продајом, извозом и дистрибуцијом дроге. СЕКУНДАРНИ криминалитет односи се на казнена дјела почињена под дјеловањем дрога или у току апстиненцијске кризе ради набаве дроге или средстава за купњу дроге.⁴⁶ ТЕРЦИЈАРНИ криминалитет је друштвено најопаснији. То је криминалитет везан за међународне криминалне организације које се баве производњом, трговином и кријумчарењем дроге. То су организатори илегалне трговине дрогом које, с обзиром на друштвене положаје што их заузимају, можемо сврстати у категорију криминалаца тзв. Бијелог овратника. Кад данас говоримо о ПРИМАРНОМ криминалитету који се веже уз злоупотребу дрога, подразумевамо поглавито два кључна облика криминалних радњи: неовлаштену производњу и стављање у промет. Неовлаштена производња подразумева како пољопривредну производњу у смислу садње биљки из којих се може добити опојна дрога, примјерице мак, индијска конопља, различите гљиве и кактеје, али исто тако и производњу синтетичких дрога, илегалне лабораторије уз упорабу прекурсора, отапала, реагенса и других кемијских твари потребних као основа у кемијским процесима производње. Данашња домаћа и међународна криминалистичка пракса ПРИМАРНИ и ТЕРЦИЈАРНИ криминалитет, подразумева као уско повезану цјелину. Као актери терцијарног криминала у вези са злоупотребом дрога појављују се појединци, скупине и организације. Ово њихово дјеловање своди се искључиво на остваривање имовинске користи од производње, кријумчарења и илегалне трговине.”⁴⁷

5.4 Злоупотреба дрога - Тренутна ситуација у БиХ

Право на здрав живот је једно од основних права које произилази из међународних конвенција и представља право појединца, а посебно дјете, омладине и породице. Како би се то право остварило, неопходно је да босанскохерцеговачко друштво, по први пут, учини систематичан напор и ангажира све релевантне субјекте у друштву. У том циљу израда Стратегије надзора над опојним дрогама, спријечавања и сузбијања злоупотребе опојних дрога (у даљем тексту Стратегија надзора над опојним дрогама), доказ је намјере државе да на уређен начин и системски пружи помоћ онима који су у друштву најрањивији и који без њеног ангажмана не би

⁴⁶ Ибид., стр. 226.

⁴⁷ Ибидем, стр. 228.

имали адекватну заштиту.⁴⁸ Специфична догађања у БиХ протеклих година (земља изашла из рата, трауме, транзиција, пад економије, поремећен систем вриједности, незапосленост, сиромаштво, безперспективност, опће незадовољство младих по питању рјешавања њихових проблема, одбацивање традиционалних вриједности) представљају погодан тло за ширење злоупотребе опојних дрога и криминала, који су уско међусобно повезани. Проблем опојних дрога постаје изражен и у кругу основних и средњих школа у већим градским центрима и поред све присутнијег видеонадзора у школским двориштима, што указује на потребу да се алармира цјелокупна босанскохерцеговачка јавност, а посебно професионални кругови у одговору на ове и сличне појаве. Босна и Херцеговина не посједује методолошки јединствен систем евиденције и праћења у области злоупотребе опојних дрога, те стога и не располаже тачним подацима о овој појави, али је опћи утисак да је она у порасту. Спорадична истраживања која су рађена на подручју БиХ потврђују да се стање у овој области не разликује у многоме од стања у земљама у окружењу.⁴⁹

Анализом стања може се констатовати да је:

- У БиХ велика доступност опојних дрога;
- Све већи проценат младих и жена који користе опојне дроге;
- Велики број саобраћајних несрећа везаних за употребу опојних дрога;
- Висока корелација кориштења опојних дрога са самоубиством, тровањем, криминалом и насиљем;
- Скромна финансијска средства која се издвајају за рјешавање овог проблема у домену превенције и едукације, репресије и третмана.⁵⁰

Постојеће активности су недовољне, спорадичне и неусклађене, како на локалном нивоу тако и са међународним програмима. Не постоји системски приступ у рјешавању овог проблема у образовном систему, а нарочито у високом образовању. Неопходне су системске, стручне, интердисциплинарне, добро координиране и континуиране активности на пољу примарне,

⁴⁸ У нацрту Европског партнерства између Европске уније и БиХ, који су политички подржали министри вањских послова ЕУ у децембру 2005. године, борба против дрога је уврштена међу приоритете, а прије свега развијање политике за борбу против злоупотребе дрога на државном нивоу у складу са ЕУ стандардима. Стратегија надзора над опојним дрогама има огромну вриједност у системском приступу рјешавања овог, за друштво врло комплексног, проблема кроз мобилизацију великог броја професионалаца на свим нивоима власти у процесу његове израде као и имплементацији и промоцији доброг примјера сарадње владиног и невладиног сектора у настојању да заједнички допринесу позитивним стратешким промјенама у области сузбијања злоупотребе опојних дрога у БиХ. У том циљу, Стратегија надзора над опојним дрогама одређује приоритете у борби против злоупотребе опојних дрога, те начине њиховог остваривања.

⁴⁹ Државна стратегија надзора над опојним дрогама, спрјечавања и сузбијања злоупотребе опојних дрога у Босни и Херцеговини, за период 2009–2013, Сарајево, 2009, стр.4.

⁵⁰ Ибидем, стр. 4.

секундарне, терцијарне превенције, репресије и развијање ресурса за сузбијање проблема везаних за злоупотребу опојних дрога.

5.5 Анализа тренутне ситуације злоупотребе дрога у Републици Српској

Подаци о броју уживалаца дрога су непрецизни и заснивају се на процјенама у односу на број лијечених зависника, те на основу различитих истраживања, као и индиректно на основу броја ухапшених лица због радњи повезаних са препродајом опојних дрога. Ипак се увид у појаву већег броја зависника о опојним дрогама може добити путем анкетних испитивања. Сматра се да статистички поуздани мјерни инструменти примијењени у виду анонимних упитника, засада могу дати најпоузданије податке о процјени броја зависника о опојним дрогама. Стога ћемо у анализи тренутне ситуације у вези са проблемом зависности од опојних дрога навести резултате новијих, ваљаних и објективних истраживачких студија које су на популацији младих Републике Српске спровели Одсјека за психологију Филозофског факултета у Бањој Луци и стручног удружења „Друштва психолога Републике Српске“ као и резултате истраживања које је спроводио Медицински факултет у Фочи.⁵¹

- 1) Према резултатима емпиријске студије објављене у монографији под називом Млади, социјална контрола и странпутице⁵² процјењује се да око 8,4% младих узраста од 13 до 18 година на подручју Републике Српске има искуство са марихуаном и другим дрогама, да 41,5% младих има обичај да се понекад, често и стално, провесели уз алкохол, а око 22,2% младих узраста од 13 до 18 година старости у Републици Српској пуши цигарете. На хијерархији друштвених проблема, према мишљењима младих, први у рангу, као јако изражен друштвени проблем јесте проблем, „дроге, наркомана свугдје око нас“. Чак 88,6% испитаника, сматра да је проблем дроге јако велики проблем нашег друштва.
- 2) У емпиријској студији Млади и токсикоманије – сондажно испитивање на подручју града Бања Луке⁵³ износи се сљедеће: Чак 95,7% младих града Бање Луке наводи да је забринута за своју будућност, док је код око 49,6% њих (што је готово сваки други испитаник) евидентан доживљај друштвене отуђености. Да је субкултура зависности од дрога присутна у граду Бањој Луци, односно Републици Српској говоре ови подаци:
 - а) око 32,7% младих истакло је да понекад, па и врло често у свом окружењу чује ријечи карактеристичне за наркомански сленг;

⁵¹ Министарство здравља и социјалне заштите Републике Српске, Стратегија надзора над опојним дрогама и сузбијања злоупотребе опојних дрога У РС, стр. 12. (www.vladarc.net)

⁵² Ловрић, Монографија Млади, Социјална контрола и странпутице, 2007.

⁵³ Ибидем.

- б) чак 85,3% младих наводи да познаје једног, два или више зависника од дрога у свом социјалном окружењу;
- ц) око 56,6% младих сматра да је дрога присутна на сваком кораку;
- д) око 44,1% младих града Бање Луке има добре познанике који се проводе на журкама понекад, често или веома често уз марихуану или неку другу дрогу.

На основу датих самоизјава младих града Бања Луке процјењено је да од 9,6% до 11,6% младих узраста од 12 до 30 година има лично искуство са дрогом.

- 3) Монографија Дрога и социјализација младих је емпиријска студија која се бавила истраживањем разлика у погледу одређених аспеката процеса социјализације између младих који имају искуство са дрогама и младих који немају искуство са дрогама. Из резултата те студије произилазе сљедеће констатације: „Прва искуства са дрогом, испитаници су остварили у периоду од 11 до 22 године старости. Чак око 42% испитаника је прва искуства са дрогом остварило још у основној школи (у узрасту од 11 до 14 година), а око 49% испитаника оставарило је први контакт са дрогом у средњој школи (узраст од 15 до 18 година). Знатно мање, око 9% испитаника први контакт са дрогом имало је након средње школе, односно након стеченог пунољетства (од 19 до 22 године).” На основу добијених података, одређено је да је критички узраст за први контакт младих са дрогама узраст између 13 и 17 година. Наиме, око 76% испитаних младих који имају искуство са дрогом у тој узрасној категорији је први пут имало искуство са дрогом.
- 4) Истраживање које је спроводио Медицински факултет у Фочи обављена су на узорку од 2.620 ученика узраста 15-20 година. Када је у питању доступност дрога, 38,7% испитаника најмлађег узраста сматра да је дрога лако доступна у њиховом окружењу, док чак 62,9% испитаника најстаријег узраста сматра да је до дроге лако доћи. На питање о проценту школских другова који по њиховом мишљењу редовно узимају дрогу, код најмлађег узраста тај проценат износи 5,3 % а код најстаријег узраста тај се број пење на 13%. Иако је резултате истраживања увијек потребно узети са резервом, јасно је да је проблем злоупотребе дрога у великој мјери присутан међу млађом популацијом.⁵⁴

⁵⁴ Министарство здравља и социјалне заштите Републике Српске, Стратегија надзора над опојним дрогама и сузбијања злоупотребе опојних дрога У РС, стр. 12. (www.vladars.net)

6. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Рад пружа основне информације, појмовна одређења и статистичке податке у вези са социјално неприхватљивим понашањима омладине, са посебним освртом на БиХ. Као појаве које се у раду највише обрађују, јављају се малољетничка деликвенција, алкохолизам и наркоманија. Уз анализу постојећег стања, настојали смо презентирати новија истраживања, када су у питању ове појаве, а посебице наркоманија и алкохолизам, а самим тим приказати и тренутну ситуацију везану за ове појаве у нашој држави. Надамо се да ће анализа стања до којег смо дошли приликом обрађивања ове тематике, послужити као основа дубиознијег истраживања ове проблематике у будућности и изналажења могућих, системских рјешења.

ИСТОРИЈАТ КАТЕГОРИЗАЦИЈЕ МЛАЂИХ ПУНОЉЕТНИКА КАО ИЗВРШИЛАЦА КРИВИЧНИХ ДЈЕЛА У ЦРНОЈ ГОРИ

Прегледни рад

УДК 316.624:343.91-053.6(497.16)

Апстракт: Политика сузбијања криминалитета малољетника и млађих пунољетника имала је свој историјски развој који се кретао од скоро потпуног изједначавања малољетника и пунољетних учинилаца кривичних дјела у погледу кажњавања, па до стварања посебног кривичноправног статуса за ове старосне категорије, квалитативно различитом од оних које имају пунољетни извршиоци кривичних дјела (осим статуса који условно имају лица старија од 18 година и који траје до 21. године живота). Уопштено, да би се могло говорити о посебном кривичноправном положају млађих пунољетних лица у кривичном праву, важно је рећи, тај положај се јавља у два случаја и то код примјене васпитних мјера према пунољетним лицима за кривично дјело које су извршили као малољетници и код примјене васпитних мјера на млађе пунољетне учиниоце кривичних дјела.

Кључне ријечи: категоризација, малољетници, кривично дјело, закон.

Abstract: The politics of suppressing the crime of juveniles and younger adults had its historical development which spans from completely equating juveniles with adult crime perpetrators in the sense of punishment to the establishment of criminal justice status for all age categories, different in quality from those applied for adult crime perpetrators (except the status conditionally prescribed for persons between 18-21 years). Generally, in order to consider a special criminal justice status of younger adults in the criminal sense, it is necessary to point out here, this status is applied in two cases only, i.e. in the application of educational measures towards adult persons for a committed criminal offence

¹ Мр Славко Милић, Предсједник Центра за безбједносна, социолошка и криминолошка истраживања Црне Горе „Дефендологија“, службеник Управе полиције Црне Горе – ПП Никшић, имејл: slavko@milic.me

perpetrated when they were juveniles and in the application of educational measures towards younger juvenile crime perpetrators.

Key words: *categorization, juveniles, criminal offences, the law.*

1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Узроке малољетничке делинквенције и делинквенције млађих пунољетника можемо у општем смислу тражити у сиромаштву, етничком конфликту и сукобима, донедавном рату у земљама окружења, транзиционом периоду који се није у потпуности завршио, разним реформама које су накнадно услиједиле, а које су посебан траг оставиле на образовном систему Црне Горе, који није прилагођен потребама младих људи, потребама тржишта и потребама савремене породице. Такође, према наводима Бранка Милосављевића, истраживања показују да је у порасту организована малољетничка делинквенција у виду банди (САД-у 'Асториа', 'Кобра', 'Шкорпиони', у Француској 'Црне блузе', у Јапану 'Таки-таки') и да се убиства све више везују за малољетнике. Малољетничке банде спадају у криминална удружења која су у сукобу са средином са специфичним нормама понашања и дјеловања па се подводе под појам контракултуре, веома често ова противзаконита понашања настављају се и у периоду пунољетства. Црногорско друштво мора бити свјесно своје одговорности за судбину свих категорија младих људи, тим пре што се истиче потреба посебне и додатне пажње према младим људима чије је понашање друштвено неприхватљиво и штетно по њих саме и друштвену средину у којој бораве. Ово се посебно мора односити на малољетна лица и лица код којих се усљед стицања пунолетства-пословне способности у смислу позитивних правних норми констатује успорен процес сазријевања. Ова се пажња састоји у неопходности систематског и непрестаног улагања додатног труда у обезбјеђивање услова за оптималан раст и развој младих људи чије се друштвено понашање показује неприхватљивим. У скоро свим законодавствима свијета постоји категорисано неколико старосних категорија малољетних лица, било да се ради о учиниоцима или жртвама кривичних дјела. Поред ове категоризације, савремена законодавства предвиђају 'посебну' категорију. Категорија млађих пунољетника (18-21 годину старости) (енглески: *young adults*, француски: *Jeunes adultes*, њемачки: *Heranwachsende*, италијански: *minore maggiorenni*) о којој се са посебном пажњом говори у овом раду, није дуго времена присутна у пракси правосудних органа. Постојање чврстих граница кривичноправног пунољетства ствара много потешкоћа у свакодневној судској пракси. Осим тога, одређене и прихваћене границе кривичноправног пунољетства не одговарају увијек животној стварности, јер се развој младих људи у вријеме физичког, душевног а посебно социјалног сазријевања не може свести у строго одређене законске границе. Стога се 30-их година прошлог вијека појавила идеја да се у кривична законодавства уведе нова старосна кате-

горија извршилаца са циљем да се ублажи нагли прелаз из периода малољетства у период пунољетства. Како се иначе у пракси могу срести различита мишљења око одговорности извршилаца кривичних дјела почињених за вријеме малољетства и суђења у доба пунољетства али и одговорности за вријеме извршења кривичних дјела за време пунољетства (после 18. године старости) у пракси се појављују разне недоумице које су посебан предмет овог рада.

2. ЗАКОНОДАВНИ ОКВИР ЗА КАТЕГОРИЈУ МЛАЂИХ ПУНОЉЕТНИКА У ЦРНОЈ ГОРИ

У кривичном праву државе средњег вијека које се иначе одликовало примјеном сурових 'драконских' санкција а у односу на малољетне делинквенте широко се примјењивало правило *malitia suplet aetatem* тако да њихово старосно доба није имало већег практичног значаја у регулисању њихове кривичне одговорности и кажњивости.² Било је и изузетака у погледу кажњавања малољетника али старосна граница била је веома ниска. Изузетак у том погледу представљало је муслиманско право XVI вијека које је дозвољавало да дијете до седам година старости може бити проглашено кривично неодговорним и да се према малолетнику који је старији од 7. година, а није достигао доба пубертета, могу примјењивати мјере преваспитања.³ Кривичноправни положај малољетника у старој Црној Гори, у којој се примјењавало обичајно право, без писаног законодавства, било је у духу сличних закона земаља окружења тог времена, међутим, нешто специфичније због организације 'судова' и подјеле Црне Горе на нахије а нахија на племена. Судије су биране од стране народа, сваке године уз одобрење Владике. Изборна судска тијела 'Судови добрих људи' чинила су од 6 до 12 судија а некада и до 24 племеника. Међуплеменске спорове судио је судски орган 'Станак'. Први општи црногорски суд формиран је 1713. године под називом 'Суд Владике Данила'. Први писани закон у истрорији Црне Горе био је 'Законик општи црногорски и брдски' - Кулук (1798). Од 1831 године формиран је Сенат, као врховни суд Црне Горе. Берлинским конгресом 1878. године извршене су промјене у организацији државне власти, формирањем "Великог суда". Током 1902. године донешено је неколико закона: Закон о судској власти, Закон о грађанској судској надлежности и Закон о кривичној судској надлежности у вријеме чувеног министра правде Валтазара Богишића. Кривичним закоником за Књажевину Црну Гору из 1906. године, детаљније се уређује кривично правни положај малољетника⁴. Индивидуалној одговорности малољетника претходила је колективна одговорност (одговорност родитеља). У Кривичном

² Perrin et Nillus; Le probleme de l'enfance delinquante, Sirey, Paris, 1957, стр. 15.

³ Mare Ancel; La defense social nouvelle, Cujas, Paris, 1954, стр. 42.

⁴ М. Шћепановић: Организација и рад судова у Црној Гори од краја XV вијека до краја 1918. године, Правни зборник, Титоград, бр. 3-4/1972. године, стр. 99-126.

праву Валтазара Богишића, сачињеном на основу одговора које су дали добри познаваоци народних обичаја на постављена питања о кривцу, кривичном дјелу и казни, дат је одговор на питање број 118. „Од 6-12 година мало их казне или никако, а 12-18 година нешто мало више, али никако онако као старијег од 20 година.“ Дакле, у Законику општем црногорском и брдском, Законику општем земаљском (1855) посебно се не уређује питање малољетника. Оно што је специфично с обзиром на предмет рада је да дјеца постају пунољетна са 20 година старости⁵. Како је већ речено у Кривичном закону за Књажевину Црну Гору (1906) малољетником се сматрало лице 12-18 година старости. Црна Гора губи своју државност 1918. године. Након стварања Краљевине СХС 1918 године до 1977. године у Црној Гори није постојао посебан закон, нити други закон, који би регулисао питање малољетника а самим тим и млађих пунољетника осим Кривични закон СРЦГ („Службени лист, бр. 22/77“) о Уставним основама.

Кривично правни положај малољетника у Југославији, чија чланица је била Црна Гора, био је историјски посматрано различит. Црна Гора је промијенила више облика државности, од 2006. године стекла је поново пуну међународну самосталност и независност. Међутим, оно што је најзначајније у погледу кривичноправног положаја млађих пунољетника, који се у претходним рјешењима нијесу помињали, је потреба издвајања законских рјешања из различитих облика државности а посебно СФРЈ.

Како би се лакше схватио историјски развој кривичноправног положаја млађих пунољетника неопходно је поменути облик државности у којем је Црна Гора егзистирала без свог имена. Наиме, Краљевина Југославије добијела је Кривичним законом за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца из 1929. године категорију старијих малолетника, чије старосне границе учинилаца кривичних дјела тог времена нијесу одговарале оним старосним границама које су данас заступљене у бројним савременим кривичноправним законодавствима. Млађи пунољетници по законодавним рјешењима тог времена били су сврстани у заједничку групу са старијим малољетницима, па се сам појам 'млађи пунољетник' као посебна категорија није употребљавао. Старији малољетници чинили су узрасну категорију од 17. до 21. године. Овим законом први пут је у Црној Гори било предвиђено формирање посебних установа за издржавање казни малољетних лица.

У Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији први закон, који садржи одредбе везане за малољетнике је Закон о врстама казни (Службени лист ФНРЈ бр. 66/46) из 1946 године. Овим законом уведена је смртна казна старијим малољетницима (16-18 година), примијећује се да је Општим дијелом Кривичног Законика, промијењана узрасна категорија учинилаца кривичних дјела, тј. смањена са 21 године живота као је било предвиђено Кривичним Законом СХС, на 18 година старости за узраст ста-

⁵ Кривични Законик за Књажевину Црну Гору, Цетиње, 1906. године, стр. 25.

ријих малољетника, чиме се смртна казна могла изрећи старијим малољетницима као и свим осталим пунољетним лицима. Категорија млађих пунољетника не постоји у одредбама Закона о врстама казни.

Општи дио Кривичног Законика СФРЈ (Службени лист ФНРЈ бр. 106/47) из 1947 године још више сужава узрасну подјелу малољетника, овог пута на двије групе малољетника и то на дјецу до 14 година живота и 'малољетнике' 14-18 година живота. Овим законом није се могла изрећи смртна казна малољетнику као ни казна лишења слободе с принудним радом у доживотном трајању.

Кривични Законик (Службени лист ФНРЈ, бр. 13/51) из 1951. године на потпунији начин поставља општа начела политике сузбијања малољетничке делинквенције на начин што јасно успоставља подјелу малољетника који нијесу кривичноправно одговорни. Иако је то био случај са дјецом до 14 година старости, овај закон дијели малољетнике на млађе малољетнике (14-16) и старије малољетнике (16-18) година животне старости. Ови малољетници могу бити кривично одговорни или кривично неодговорни што је зависило од степена њихове душевне развијености, од могућности схватања значаја свог дјела и могућности управљања својим поступцима⁶. Појам млађи пунољетник први пут се помиње у првој новели Кривичног законика из 1959. године.

Према Закону о измјенана и допунама Кривичног законика (Службени лист ФНРЈ бр. 30/59) из 1959. године, млађе пунољетно лице је пунољетно лице које у вријеме суђења није навршило двадесет једну годину живота. У начелу се према таквим извршиоцима кривичних дјела примјењују одредбе општег кривичног права уз изузетну и веома ограничену примјену малољетничких санкција. Извршиоцима кривичних дјела - млађа пунољетна лица 18-21 годину старости суд је у изузетним случајевима, могао изрећи васпитне мјере уколико њихова развијеност одговара развијености малољетника. Уставним амандманом XXX из 1971. године, а потом Уставом из 1974. године (Службени лист бр. 9/74) подијељена је надлежност у области кривичног законодавства између федерације, федералних јединица и покрајина. Такође, на основу овлашћења из члана 281 Устава СФРЈ донијет је нови Кривични закон СФРЈ (Службени лист бр. 44/77) који је почео са примјеном у другој половини 1977. године. Условно речено нови корак у уређењу правног положаја млађих пунољетника учињен је доношењем Кривичног закона СФРЈ из 1976. год., када је укинута изузетна примјена малољетничког кривичног права, повећан је број васпитних мјера на пет, али није била предвиђена могућност изрицања казне малољетничког затвора као једине кривичне санкције предвиђене за малољетнике. Како је већ дјелимично и речено у овом Кривичном закону су утврђена општа правила о кривичноправном положају малољетника, а

⁶ В. Голубовић, Крвни деликти малољетника у Црној Гори, Октоих Подгорица, 2001, стр. 55.

републикама и покрајинама је препуштено да својим законима детаљно регулишу ову кривичноправну материју имајући у виду своја искуства у превенцији и сузбијању малољетничке делинквенције. Све републике и покрајине донијеле су своје законодавство. У Одредбама о малољетницима Црне Горе које су садржане у глави VI Закон је задржао ранију концепцију по којој малољетници чине посебну категорију извршилаца кривичних дјела и према којима се примјењују посебне кривичноправне мјере. У члану 71 став 1 је предвиђено да се посебне одредбе које важе за малољетне извршиоце кривичних дјела могу примјенити на пунољетна лица ако им се суди за кривична дјела која су учинила као малољетници, а изузетно и на млађа пунољетна лица. Југословенско кривично законодавство познавало је, све до доношења Закона о изменама и допунама Кривичног законика од 1959 године само две законске старосне границе учинилаца кривичних дјела и то малољетнике који су навршили 14 година животне старости и нијесу старији од 18 година и пунољетнике тј лица која су у моменту извршења кривичног дјела била старија од 18 година. Како је то и очигледно, није постојала било каква могућност да се одредбе из дијела Кривичног законика које се односе на малољетнике, примјене на пунољетна лица. Изменама и допунама КЗ од 30. јуна 1959. године (ступио на снагу 01. јануара 1960. године)⁷ у тадашње југословенско кривично законодавство уведена је трећа старосна категорија учинилаца кривичних дјела - категорија млађих пунољетника. Народним републикама тадашње заједничке државе остављена је могућност да примјену појединих одредби које се не односе на мјеру појачаног надзора органа старатељства док се не остваре "фактичке могућности" а најдаље до 1963 године одложе. Претпоставља се због слабе развијености у поступању органа старатељства и омогућавања да републике чланице својим законима одреде када ће се примјењивати одредбе које предвиђају мјере појачаног надзора органа старатељства. Овом претпоставком се потврђује чињеница о постојању ретрибутивне правде. У погледу блажег третмана млађих пунољетника, Закон полази од опште прихваћеног полазишта у европским законодавствима која предвиђају млађе пунољетнике као посебну старосну категорију, и да је старосна доб извршилаца, сама по себи довољна околност за сензибилисаније поступање према овим лицима. Како је и тада законодавац предвидио, постојала је идеја да се период преласка из једног животног доба (доба малољетства) ублажи како би се прелазак малољетних лица у доба пунољетства и дотадашње пуне кривичне одговорности, разматрао под изузетним околностима чиме се у члану 79 ј КЗ прописују васпитне мјере: појачан надзор од стране органа старатељства и упућивање у васпитно поправни дом лицима која нијесу навршила 21 годину живота и чија душевна развијеност одговара развијености мало-

⁷ Љ. Лазаревић, О. Матић, В. Симовић, Примена заводских васпитних мера према малољетницима, Институт за криминолошка и криминалистичка истраживања Београд, 1965. године, стр. 109.

љетника. Веома је јасно да овим одредбама законодавац није желио да додијели посебан аутономан кривично правни положај млађим пунољетним лицима који ће бити различит од онага који имају малољетни и пунољетни учиниоци кривичних дјела, чиме се млађи пунољетници (18-21 годину старости) третирају као сви пунољетни извршиоци кривичних дјела. Законодавац је веома слично као и у каснијем периоду, уз строго уздржане законске услове, које није прописивао посебан Закон о малољетним учиниоцима кривичних дјела, као што је то случај данас, желио да ограничи примјену тих мјера из малољетничког кривичног права. Изузетност ове мјере у нормама овог закона је наглашена. Дакле, кривична одговорност пунољетних лица за кривична дјела која су извршила као малољетници регулисана је такође чл. 81. Кривичног закона Социјалистичке Федеративне Републике Југославије. Пунољетном лицу које је навршило 21 годину живота, не може се судити за кривично дело које је извршило као млађи малољетник. Уколико то лице није навршило 21 годину живота, може му се судити само за кривична дјела гдје је запријеђена казна затвора дужа од пет година. Овом лицу суд може изрећи само одговарајућу заводску васпитну меру предвиђену црногорским законом или законом неке друге чланице федерације. У односу на члан 79-з Кривичног законика из 1951. године разлика је у томе што је по Кривичном законнику из 1951. године учиниоцу кривичног дјела могла бити изречена само мјера упућивања у васпитно-поправни дом, док је по члану 81 Кривичног закона СФРЈ, то је проширено и не могу се изрећи све заводске васпитне мјере. За суђења пунољетним лицима за кривична дјела која су извршили као старији малољетници, нијесу постојали никакви претходни услови. Може им се судити за било које кривично дјело и независно колико година старости имају. Од правила да се пунољетном лицу за кривична дјела, која је извршило као малољетник, изричу кривичне санкције предвиђене за малољетна лица, направљен је један изузетак који је био предвиђен у Кривичном законнику из 1951. године. У члану 81 став 4. је предвиђено да се изузетно пунољетном лицу које је у време суђења навршило 21. годину суд може, уместо малољетничког затвора, изрећи затвор или условну осуду. Али, у суштини поставља се питање како се могла изрећи условна осуда малољетнику, напомињемо да се условна осуда не може изрећи малољетнику пошто се овом кривичном санкцијом утврђује казна учиниоцу кривичног дела и истовремено се одређује да се она неће извршити 'под одређеним условима'. Суд није обавезан да према пунољетном лицу, које је нпр. навршило 18. година старости, примијени кривичноправне одредбе које се односе на малољетна лица као 'обавезне'. У одређивању основних карактеристика млађих пунољетника из средине шездесетих година прошлог вијека, неки аутори (Лазаревић, Матић, Симиновић 1965: 107) наводе да младо пунољетство није обавеза, нити законска обавезујућа околност суда. Не постоје посебне законске одредбе које би обавезивале суд да младим пунољетним извршиоцима кривичних дјела изриче казне у мањој мјери него осталим пунољетним учиниоцима

кривичних дјела. Како наводе, „Изузетак у овом погледу учињен је само за најтежа кривична дјела против народа и државе и против оружаних снага за која је прописана смртна казна.“ Према члану 27 став 2 КЗ ова казна се може изрећи млађем пунољетнику само за најтежа кривична дјела која су већ наведена. Обавезност примјене ове мјере није ни данас прописана. Примјена малољетничког кривичног права на млађе пунољетнике је факултативна. Факултативност се односи на случај када млађи пунољетник испуњава законске услове за примјену одређене васпитне мјере која се прописује за малољетна лица, примјена ових мјера није обавеза суда већ његово право процјене зависно од услова о којима смо делимично већ говорили. Широки спектар васпитних мјера које се могу примијенити према малољетницима није у потпуности примјењив на пунољетна лица, у већини кривичних законодавстава тај број је сведен најчешће на двије или три васпитне мјере. Када се примењују опште одредбе кривичног права на млађа пунољетна лица, статус који је на основу животног доба стекло неко лице које је у позитивном законодавству сврстано у категорију млађих пунољетника није обавезна законска олакшавајућа околност. Без обзира на ове чињенице још у том времену мултидисциплинаран научни приступ, прије свега психолошке а и медицинске науке, кроз бројна истраживања утврдио је да у овом добу код одређених лица постоје посебна, специфична биопсихолошка и социјална стања код лица која су стекла законом предвиђену пунољетност или могло би се условно могло рећи пословну способност и која указују на успорен процес њиховог сазријевања. Због ових карактеристика овим лицима је и данас дат и у нашем законодавству посебан кривичноправни статус. Старост извршиоца је константно актуелна криминолошка варијабла. Мада неки аутори, као што су Hirschija i Gottfredsona (1983) наводе како је однос старосне доби и криминалитета константа (јер без обзира на друге корелате, попут расе, пола, социјалног статуса, интелигенције или других социјалних варијабли, људи чине мање кривичних дјела навршавањем више година старости) па из тог разлога није релевантан у криминологији. Већина студија и истраживања којима се желе изнаћи значајни корелати делинквентног понашања у периоду младости не потврђују њихово мишљење. Критичари етиолошких теорија делинквенције младих људи наводе како ниједна од тих теорија не даје одговор на питање зашто млади, кад одрасту, престану чинити кривична дјела. Тај процес назива се процесом одрастања, одустајања или спонтане ремисије. У стручној литератури с овог подручја наводе се различити разлози који објашњавају „одрастање из делинквенције“. Siegel i Senna (2000) они наводе један број: одрастање подразумијева суочавање са будућношћу. Млади људи, посебно они са асоцијалним понашањем, често су нестрпљиви, они игноришу будућност. Зашто би се одрекли одређеног тренутног задовољења кад су суочени са несигурном будућношћу? Са зрелошћу долази дугорочнија животна перспектива и способност одупирања „брзим рјешењима“. Сазријевање коинцидира са повећаним степеном одговорности. Неки малољетници доживљавају делинквенцију мла-

дих као „забаву“. „Багателни“- најчешће имовински деликти ризична су и узбудљива друштвена активност која доноси анвантуру у иначе досадном свијету. Како одрастају, тако преузимају нове одговорности које су неконзистентне са криминалитетом. „Одрасли“ млади људи постају све свјеснији ризика који се вежу уз делинквентно понашање. Кад постају правно пунољетни, кривичне санкције постају знатно озбиљније. Као одрасли, нијесу више у „њежном загрљају малољетничког кривичног права“. У кривичном праву Југославије када је 1959. године Законом о изменама и допунама Кривичног законика, уведена категорија млађих пунолетних лица, омогућено је да се пунољетним лицима, под одређеним условима, изричу неке санкције предвиђене за малољетна лица. Да би се тако постављена граница изрицања кривичноправних мјера према једном броју пунољетних лица извршилаца кривичних дјела, у чл. 82 КЗ СФРЈ је прописано: „Учиниоцу који је као пунољетан извршио кривично дјело, а у време суђења није навршио 21 годину, суд може изрећи одговарајућу мјеру појачаног надзора или заводску мјеру ако се, с обзиром његову личност и околности под којима је дјело учинио може очекивати да ће се и васпитном мјером постићи сврха која би се остварила изрицањем казне.“ Очигледно, вријеме се рачуна све до правоснажно окончаног поступка. Такође, потребно је да се оствари сврха кажњавања. Душевна развијеност пунољетног лица уз ова два претходна кумулативна услова, мора бити сразмјерна развијености малољетника. Како наводе неки аутори (Голубовић 2001: 65) оваква одредба причинавала је проблеме суду, јер се је морао ангажовати вјештак одговарајуће струке који би одређивао степен душевне развијености учиниоца кривичног дјела. Измјена Закона о измјенама и допунама Кривичног законика проширена је могућност за примјену ове законске одредбе од стране суда, јер је сада суд могао да слободно цијени личност учиниоца и околности под којима је извршено кривично дјело. Ако се слободно упустимо у коментар ових законских решења долазимо у ситуацију да се ослањање на самостално судијско увјерење може сматрати великом грешком. Такође, треба имати у виду да се оцјена зрелости једне личности не може вршити само на основу „исказа“ или „поступка“ пред судом, оцјена душевне развијености је свеобухватно изучавање личности са више различитих научних аспеката. Да ли се ради о лицу које је већ био-психички или друштвено формирана личност или не, може се поуздано утврдити само кроз свеобухватне процесе посматрања или изучавања, који би имао много дубље од моменталних реакција личности у датим околностима. Одредбе овог закона анализирајући различите студије ових аутора показују да је суд користио одговарајуће вјештаке само у случајевима поремећеног душевног развоја. Поред тога у Кривичном законик у 1951. године било је предвиђено да се само изузетно могу изрећи васпитне мјере пунољетним лицима и то сужен круг тих мјера (појачан надзор од стране органа старатељства и упућивање у васпитно-поправни дом). У члану 82 Кривичног закона СФРЈ „изузетност“ је избачена, а проширен је круг васпитних мјера које се могу изрећи мла-

ђим пунољетним лицима. Међутим, ове мјере се према неким ауторима (О. Матић, 1965: 112) нијесу спроводиле, на примјер у Црној Гори, Босни и Херцеговини и Македонији јер су се васпитне мјере могле одложити по важећем закону тог времена извесно вријеме, чак до 1963. године. Како ти закони, могло би се рећи, нијесу били уподобљени стварним потребама малољетних лица, нпр. упоређивањем броја васпитних мјера које се могу изрећи пунољетном лицу за кривична дјела која је извршио као малољетник (члан 81) са бројем васпитних мјера које се могу изрећи млађим пунољетним лицима (члан 82) види се апсурдна ситуација: мјере појачаног надзора могу се изрећи млађем пунољетном лицу, а не могу се изрећи лицу које је као малољетник извршио кривично дјело, а у међевремену је постао пунољетан. Остаје у потпуности јасно да су смјернице којима се руководио законодавац потпуно погрешне. Било би логичније да број васпитних мјера код обје категорије извршилаца кривичних дјела - пунољетних лица буде исти, или проширен код лица која су кривично дјело извршила као малољетници. Законом о изменама Кривичног закона Социјалистичке Федеративне Републике Југославије мијења се назив у Кривични закон Савезне Републике Југославије (Службени лист, бр. 35/92) од 22.09.1992. године. Одредбе које се односе на млађа пунољетна лица али и на малољетнике нијесу промијењана. Овај тренд пратио је и Закон о изменама Кривичног закона СРЈ (Службени лист 37/93) од 16.07.1993. године. Овим законом укинута је први пут у историји кривичног права смртна казна. Након стварање треће Југославије - Савезне Републике Југославије, Република Црне Гора је донијала нови Кривични закон РЦГ (Службени лист РЦГ, бр. 12/93) вјерна копија закона из 1977. године, осим ако се узму у обзир неке мање важне измјене и допуне које су биле нужне. Сличним измјенама приступила је и Србија. Пошто је у савезним законима била укинута смртна казна, то питање рјешавају Републике тако што задржавају смртну казну. Према нашем закону смртна казна се може изрећи по много блажем критеријуму од Србије, и то лицу које има навршених 18 година. Дакле, у данашњим савременим законима, млађем пунољетном лицу. У Србији та граница је била 21 година животне старости. Оваква различитост довела је грађане Црне Горе у неравноправан положај у односу на грађане Србије.

3. КРИВИЧНОПРАВНИ ПОЛОЖАЈ МЛАЂИХ ПУНОЉЕТНИКА ДАНАС

У сада важећем црногорском Кривичном Законику («Службени лист Републике Црне Горе», бр.70/04, 13/04) у VI Глави, прописане су одредбе о малољетницима. У погледу блажег третмана млађих пунољетника, Закон полази од опште прихваћеног полазишта у европским законодавствима која предвиђају млађе пунољетнике као посебну старосну категорију, такође и чињеница да је старосна доб извршиоца кривичног дјела сама по себи довољна околност за сензибилисаније поступање према овој ста-

росној категорији и сам наставак тенденције прихватања другачијег третмана млађих пунољетника. Важење посебних кривично правних одредби за малољетнике прописано је чланом 79 КЗ ЦГ, где се у ставу 2 наводи да посебне одредбе које важе за малољетне учиниоце кривичних дела примењују се под условима предвиђеним самим Кривичним Закоником и на пунољетна лица када им се суди за кривична дјела која су учинила као малољетници, а изузетно и на лица која су учинила кривично дјело као млађа пунољетна лица.

Примјена одредби о малољетницима према пунољетним лицима у КЗЦГ, прописана је у члану 110 овог. Пунољетном лицу које је навршило 21. годину живота не може се судити за кривично дјело које је учинило као млађи малољетник. Ако млађи пунољетник није навршио 21 годину живота може му се судити за кривична дјела које је учинио као млађи малољетник само ако је за кривично дјело прописана казна затвора тежа од пет година. Оваквом лицу суд може изрећи само мјеру појачаног надзора од стране органа старатељства или одговарајућу заводску васпитну меру. Појачан надзор од стране органа старатељства се сходно члану 89. КЗЦГ, изриче ако родитељ, усвојилац или старалац нијесу у могућности да врше појачан надзор, чиме се мјера ставља у надлежност и спровођење органу надлежном за социјални рад (орган старатељства). Ова мера изриче се у временском трајању од најмање 6 мјесеци до двије године, с тим да суд накнадно одлучује о њеном престанку. Надзор над њим врши надлежно лице органа старатељства или друго стручно лице које одреди орган старатељства. Сврха ове мјере је у систематском и рекло би се континуираном праћењу школовања малољетника/це, лијечењу, евентуалном запослењу и издвајању из средине која дјелује штетно на његов/њен даљи правилан развој. Заводске васпитне мере по овом Законику су: Упућивање у васпитну установу, Упућивање у васпитно-поправни дом, и Упућивање у посебну установу за васпитање малољетника. При избору васпитне мјере суд узима у обзир, степен душевне развијености, психичка својства, склоности и степен васпитне запуштености малољетника, побуде из којих је дјело учинио, дотадашње васпитање, средину и прилике у којима малољетник живи, тежину дјела, да ли је према малољетнику раније била изречена васпитна мјера или казна затвора и све друге околности које могу бити од утицаја за изрицање оне мјере којом ће се постићи сврхатања и које су у најбољем интересу малољетника. Овакв систем праћења ранијег живота малољетника захтијева континуирану сарадњу свих органа државне управе. Пунољетном лицу за кривично дело које је извршило као старији малољетник може се изрећи само мјера појачаног надзора од стране органа старатељства или одговарајућа заводска васпитна мјера, а под условима да је као старији малољетник који је учинио кривично дјело за које је законом прописана казна затвора преко пет година, ако због високог степена кривице учиниоца и тежине кривичног дјела не би било оправдано изрећи васпитну мјеру. При оцјени коју ће од ових санкција изрећи, суд ће узети у обзир све околности случаја, а нарочито тежину

учињеног дјела, време које је протекло од његовог извршења, владање учиниоца, као и сврху коју треба постићи овим санкцијама. Под изузетним околностима, које су ствар суда, Пунољетним лицима за кривично дјело које су учинили као старији малољетници а у вријеме суђења су навршили двадесет једну годину суд може, умјесто малољетничког затвора, изрећи затвор чије се трајање одређује у границама како је то предвиђено чл. 101 и 104 овог законика, и то: малољетнички затвор не може бити краћи од шест мјесеци нити дужи од осам година. Изузетно, за кривична дјела за која је као најмања мјера казне прописана казна затвора од десет година може се изрећи малољетнички затвор у трајању до десет година. Казна затвора изречена у овом случају има, у погледу рехабилитације и правних последица осуде, исто правно дејство као и казна малољетничког затвора. Малољетнички затвор издржава се у посебним казнено-поправним домовима у којима та лица могу остати до навршене двадесет треће године живота. Ако до тада не буду издржали казну, упутиће се у казненопоправну установу у којој пунолетна лица издржавају казну затвора. Изузетно, у казнено-поправном дому за малољетнике може остати лице које је навршило 23 године, ако је то потребно ради завршетка његовог школовања или стучног оспособљавања, али не дуже од навршених 25 година. Ако за време трајања васпитне мјере суд изрекне пунољетном лицу казну малољетничког затвора (члан 110 став 3) или казну затвора (члан 110 став 4) најмање годину дана, васпитна мјера престаје кад ово лице започне издржавање казне, а ако је изречена казна затвора у краћем трајању, суд ће у пресуди одлучити да ли ће се по издржаној казни наставити извршење васпитне мјере или ће се та мјера укинути. Учиниоцу који је као пунољетан извршио кривично дјело, а у вријеме суђења није навршио двадесет једну годину суд може изрећи мјеру појачаног надзора органа старатељства или мјеру упућивања у васпитнопоправни дом ако се, с обзиром на његову личност и околности под којима је дјело учинио, може очекивати да ће се овим васпитним мјерама постићи сврха која би се остварила примјеном казне. Млађем пунољетном лицу којем је изречена васпитна мјера суд може, изрећи све мјере безбједности, осим забране вршења позива, дјелатности и дужности. Закон о поступању према малољетницима у кривичном поступку усвојен је у децембру 2011. године („Службени лист ЦГ“, број 64/11 од 2011/12/29. године) и ступио је на снагу 6. јануара 2012. године, а примењује се од 1. септембра 2012. године. Закон о поступању према малољетницима у кривичном поступку у другој глави Закона говори о примјени одредби о малољетницима према пунољетним лицима. У дијелу Закона који говори о изрицању кривичних санкција пунољетним лицима за дјела која су учинила као малољетници се каже: да пунољетном лицу које је навршило 21 годину живота не може се судити за кривично дјело које је учинило као млађи малољетник, као и да пунољетном лицу које у вријеме суђења није навршило 21 годину живота може се судити за кривична дјела која је учинило као млађи малољетник само ако је за кривично дјело прописана казна затвора дужа од пет година.

Овом лицу суд може изрећи само васпитну мјеру посебне обавезе или институционалну мјеру. Приликом одлучивања коју ће од ових мјера изрећи суд ће узети у обзир све околности случаја, а нарочито природу и тежину учињеног дјела, вријеме које је протекло од извршења кривичног дјела, лична својства, владање учиниоца, природу и тежину учињеног дјела, као и сврху васпитне мјере. Такође, у односу на пунољетно лице које у вријеме суђења није навршило 23 године живота за кривично дјело које је учинило као старији малољетник суд може изрећи васпитну мјеру посебне обавезе, институционалну мјеру и казну малољетничког затвора под условима да казна малољетничког затвора не може бити краћа од шест мјесеци нити дужа од пет година. Изузетно, за кривична дела за која је као најмања казна прописана казна затвора од десет година може се изрећи казна малољетничког затвора у трајању до десет година, која се изриче на пуне године и мјесеце. Овим Законом прописано је да казну малољетничког затвора старији малољетници издржавају у посебној организационој јединици за малољетнике органа управе надлежног за извршење кривичних санкција (Одјељење за малољетнике). Даном писања овог рада Одјељење ове врсте није још увијек основано. Како је прописано овим Законом у овом одјељењу могу остати до навршене 23. године живота а ако до тада казна не буде извршена, упутиће се у одјељење у којем пунољетна лица издржавају казну затвора. У процесу одлучивања коју ће од ових санкција изрећи суд ће узети у обзир све околности случаја, а нарочито природу и тежину учињеног дјела, вријеме које је протекло од извршења кривичног дјела, лична својства, владање учиниоца, као и сврху ових санкција. Изузетно, под условима које прописује законодавац ова лица могу остати у одјељењу за малољетнике а најдуже до 25. година живота. Такође, пунољетом лицу суд може, умјесто казне малољетничког затвора, изрећи казну затвора или условну осуду ако сматра да се не може постићи сврха изрицањем кривичних санкција о којима смо говорили. Као мјеру малољетним лицима суд може уз изречену санкцију, изрећи одговарајућу мјеру безбједности. Иначе, мјере безбједности које се могу изрећи малољетницима су обавезно психијатријско лијечење у здравственој установи, обавезно психијатријско лијечење на слободи, обавезно лијечење наркомана, обавезно лијечење алкохоличара, одузимање предмета и протјеривање странаца могу се изрећи малољетнику ако му је изречена васпитна мјера или казна малољетничког затвора. Неке од ових мјера као што су обавезно лијечење наркомана и обавезно лијечење алкохоличара не могу се изрећи уз васпитне мјере упозорења и усмјеравања. Мјере као што су обавезно психијатријско посматрање и чување у здравственој установи и обавезно психијатријско лијечење на слободи изричу се самостално и могу да трају до престанка разлога због којих су примијењене, али у сваком случају до престанка извршења васпитних мјера или казне малољетничког затвора. Законодавац је направио изузетак у смислу да мјера безбједности обавезног психијатријског лијечења и чувања у здравственој установи може трајати и дуже од изречене казне малољетничког затвора, не пре-

цизирајући до када. Изрицање васпитних мера пунољетним лицима која у вријеме суђења нијесу навршила 21 годину живота, суд им може изрећи васпитну мјеру посебне обавезе или упућивања у установу заводског типа ако се, с обзиром на њихова лична својства и околности под којима су дјело учинили, може очекивати да ће се изрицањем васпитне мјере постићи сврха која би се остварила примјеном казне прописане Кривичним законом. Овим лицима којима је изречена васпитна мјера суд може, под условима прописаним овим законом, изрећи и мјеру безбједности. У Закону се у члану 58 истог каже да одредбе овог закона примењују се у поступку према лицима за која постоји основана сумња да су учинили кривично дјело као млађи малољетници (14-16), а у вријеме покретања поступка, односно суђења нијесу навршила 21 годину живота или су кривично дјело учинила као старији малољетници (16-18), а у вријеме покретања поступка, односно суђења нијесу навршила 23 године живота.

4. УНАПРИЈЕЂЕЊЕ СИСТЕМА МАЛОЉЕТНИЧКОГ ПРАВОСУЂА У ЦРНОЈ ГОРИ

Црна Гора је имала подршку различитих ИПА пројекта, УНИЦЕФ-а, као и бројних страних експерата. Поред тога, посебно се водили рачуна о савременим међународним стандардима садржаним у многобројним правним инструментима који уређују права малољетника и малољетничко правосуђе, нарочито Конвенцији УН о правима за заштиту основних људских права и основних слобода, једну од новина овог закона представља увођење принципа специјализације, који се односи на све актере поступка према малољетницима, као и оснивање стручних служби у којима ће бити запослена лица са специјалистичким знањима у вези са малољетницима (педагози, психолози, социолози и сл), ради пружања помоћи судовима и државним тужилаштвима у вођењу поступка и касније приликом извршења алтернативних мјера и кривичних санкција према малољетницима. Овим законом алтернативне мјере, опомена и васпитни налог, унапријеђене су у односу на дотадашњи постојећи систем њиховог уређења и примјене.

Што се тиче васпитних мјера појачаног надзора, ове мјере су обогаћене новом васпитном мјером полуинституционалног карактера. Такође, основна начела поступка према малољетницима, који су заштитничког карактера, колико се чини тежило се елиминацији одређених штетних последица типичног кривичног поступка које могу проузроковати негативне последице у односу на личност малољетника у развоју. У односу на посебне одредбе о заштити малољетних лица као оштећених у кривичном поступку, које су биле непознате нашем законодавству, тежило се спречавању секундарне виктимизације и накнадне трауматизације малољетних лица. Прије свега, уставни основ за доношење овог закона садржан је у члану 16 став 1 тачка 01: 03 којим је прописано да се Законом, у складу са

уставом, уређују начин оснивања организација и надлежност органа власти и поступак пред тим органима ако је то неопходно за њихово функционисање, као и начин остваривања људских права и слобода, када је то неопходно за њихово остваривање. Такође, Закон о поступању према малолетницима у кривичном поступку у потпуности је усклађен са изворима права Европске Уније, УЕУ, Заједничке одредбе И, члан 6 став 1, 02:03 међутим колико је нама познато не постоје секундарни извори права и остали извори права ЕУ, којима би се овај Закон могао упоредити ради евентуалног добијања степена усаглашености. Оно што је важно је то да је овај Закон усклађен са осталим изворима међународног права прије свега са Европском конвенцијом за заштиту основних људских права и основних слобода, Конвенцијом за спречавање мучења и нехуманог и понижавајућег поступања или кажњавања, Ријадским смјерницама, Пекиншким правилима, Хавајским правилима, Токијским правилима, Препорукама ЦМ / Рец (2003) 20 Комитета министара СЕ о новим начинима рјешавања проблема малолетничке делинквенције и Препорукама ЦМ / Рец (2008) 11 Комитета министара СЕ о Европским правилима за малолетне учиниоце којима су изречене санкције или мјере.

Што се тиче, домаћих стратешких праваца држава је у потпуности испунила одредбе из Споразума о стабилизацији и придруживању, Глава VII, Правда, слобода и безбједност, члан 80, Јачање институција и владавина права. Усвајањем овог Закона предвиђено је Националним планом за интеграцију Црне Горе у ЕУ (2008-2012), Поглавље 3 Сарадња у области правосуђа и фундаменталних права, Правосудни систем - средњорчни приоритети Црне Горе. Треба истаћи и да већ дуго модерна криминална политика тежи превенцији криминала а не репресији. Међународно право придаје важност превенцији и почиње да игра активну улогу дајући државама смјернице за политику превенције. То није лак задатак, јер превенција може лако да се злоупотреби за индоктринацију. Ово тим прије што не постоји прецизна дефиниција делинквенције и деликта. Ипак, у Уједињеним нацијама се вјеровало да би тај проблем могао бити превазиђен утврђивањем стандарда који би помагали државама приликом формулисања и спровођења програма и политике за спречавање малолетничке делинквенције. Владе које су чврсто опредељене за промјене, тражиће финансијску и другу помоћ уз иностранства, али ће тражити и унутрашње потенцијале. Систем малолетничког правосуђа одражава однос према дјетету и младима и зато нема тог новца који може да компензује оне младе људе који у том систему пропадну. Менталитет доминације, кажњавања и пријетњи дјетету делинквенту (или другој дјечи и младим људима) треба да нестане и остави простор за нове идеје. Скептици треба да се усредсреде на спречавање појава које дјецу укључују у систем малолетничког правосуђа. Систем малолетничког правосуђа се развијао и на унутрашњем и на међународном плану. Свака земља има неки вид овог система. Национална правила су различита, одражавајући не само различите правне системе, већ и културне и историјске вриједности,

регионалну или националну политику и различите политичке интересе. Свјесна вриједности културних и других разлика које постоје, али и опасности од штетности традиционалне праксе и правила, међународна заједница је почела да развија стандарде за малољетничко правосуђе. Ови стандарди су се развијали и још увек се развијају заједно са међународним правом људских права и имали су за циљ да утврде одређене основне принципе који се могу примијенити свуда у свијету.

5. ЗАКЉУЧАК

Млађе пунољетне особе нијесу често предмет обухватнијих самосталних анализа или истраживања. С обзиром на њихово кривичноправно позиционирање уз малољетне учиниоце кривичних дјела, остају релативно маргинализовани у смислу уочавања неких специфичности криминалитета и формалне друштвене реакције према овој старосној категорији. Млади "young – млад" су осетљива категорија друштва, јер им је потребна помоћ и подршка одраслих, те отворене могућности за стицање нових искустава и знања, за учење и нове покушаје како би потпуно развијали своју личност и постали задовољни чланови наше заједнице као позитивни, продуктивни и успешни одрасли људи. Тренутно се још увек јавља више дефиниција младих људи али остајемо ускраћени за свеобухватном јединственошћу дефиниције појма младих. У домаћем законодавству термин »млад« нема правно значење. Црна Гора је 2004. године, уз помоћ УНИЦЕФ-а, започела рад на реформи малољетничког правосуђа, чиме се приближила примјени међународних стандарда у овој области. Питању статуса дјецe у сукобу са законом поклоњена је посебна пажња и кроз реформу кривичног законодавства и анализу постојећег нормативног оквира кроз рјешења заступљена у посебним цјелинама у оквиру Кривичног законика, Законика о кривичном поступку и Закона о извршењу кривичних санкција. Међутим, очуван је и низ традиционалних процесних рјешења која су се показала добрим у пракси. У Црној Гори није било адекватних истраживања, анализа и студија која би покушала објаснити шта је разлог што се од стране надлежних судова у довољној мјери не изричу кривичне санкције предвиђене за малољетнике, према млађим пунољетницима иако за то постоји законска могућност, чиме се очекује прва обухватна анализа коју би требало да објави Дефендологија центар Црне Горе.

ЛИТЕРАТУРА

1. Вукоман, Голубовић, Крвни деликти малољетника у Црној Гори, Октоих Подгорица, 2001 године.
2. Ирма, Ковчо Вукадин, Криминалитет млађих пунолетних особа у Хрватској: Структура и трендови, хрватски летопис за кривично право и праксу 1/2009, Београд.
3. Љубиша, Лазаревић, Олгица Матић, Верица Симовић., Примена Заводских васпитних мера према малолетницима, Институт за криминолошка и криминалистичка истраживања Београд, 1965 године.
3. Милан, Петрановић, Млађе пунолетне особе у кривичном праву, Загреб, 2001године.
4. Милан, Шкулић, Старосна граница способности за сношење кривице у кривичном правном смислу, Црмен (И) 2 / 2010.
5. М. Шћепановић: Организација и рад судова у Црној Гори од краја КСВ века до краја 1918. године, Правни зборник, Титоград, бр. 3-4/1972. године
6. Марс Ансел; Ла дефенсе социал ноувелле, Цујас, Парис, 1954 године.
7. Хирјан Ф. и Сингер М./1978 /: Малољетници у кривичном праву, Загреб.
8. Пекиншка правила - Резолуција бр. 40/33 Генералне скупштине Уједињених нација од 29. новембра 1985. године.
9. Перрин ет Ниллус; Ле проблеме де л'енфанце делинкуанте, Сиреи, Парис, 1957 године.
10. Кривични Законик за Књажевину Црну Гору, Цетиње, 1906. године.
11. Зоран, Стојановић, Коментар кривичног Законика, ОЕБС, Подгорица, 2011.

Мр Ирина Ковачевић, докторанд¹
Факултета политичких наука
Универзитета у Бањој Луци

ДЕПРИВАЦИЈА И СОЦИЈАЛНО НЕПРИХВАТЉИВА ПОНАШАЊА

Претходно саопштење

УДК 316.723:343.261-052

Апстракт: Депривација представља значајан фактор који може да створи разне облике девијација и социјално неприхватљивих понашања особа. Депривација је повезана са неким другим друштвеним појавама, као што су незапосленост, сиромаштво и искљученост, које заједно представљају мотивациону основу девијантног понашања.

Кључне ријечи: депривација, незапосленост, сиромаштво, искљученост

Abstract: Deprivation is an important factor that can produce a variety of forms of deviation and socially unacceptable behaviors of persons. Deprivation is associated with other social phenomena, such as unemployment, poverty and exclusion, which together constitute the motivational basis of deviant behavior.

Key words: deprivation, unemployment, poverty, exclusion

1. УВОД

Депривација је једна веома сложена и опасна друштвена појава која може утицати на стварање разних девијантних и друштвено неприхватљивих облика понашања. Обично је повезана са социјалним проблемима и неким другим друштвеним појавама, као што су незапосленост, сиромаштво и ексклузија те, у том заједничком међусобном сплету, утиче на стварање и развијање девијантних социјално-патолошких појава и неприхватљивих облика понашања.

¹ Контакт: braco.kov@hotmail.com

2. НЕЗАПОСЛЕНОСТ, СИРОМАШТВО И ИСКЉУЧЕНОСТ

Посматрани у медицинском, психолошком и психијатријском погледу, незапосленост, сиромаштво и искљученост, представљају стресоре који доводе до, или су повезани са одређеним психосоматским, физичким и психичким болестима које доводе у питање лични тјелесни и психофизички интегритет и идентитет особа, њихово здравље па и живот. У социјално-патолошком погледу, то су и фактори који могу довести до различитих девијантних и социјално неприхватљивих облика понашања. Довољно је за примјер узети она истраживања која су потврдила гледиште о корелацији између *незапослености* и криминалитета, гдје се показује да је „незапосленост притисак на окидач који отвара пут у злочиначку каријеру“ (Шабо). Лични доживљај социјалне ексклузије, друштвене одбачености, беспомоћности и стигматизираности, може бити довољан фактор девијантности.

Поред незапослености, треба истакнути и *сиромаштво* као значајну друштвену појаву која, повезана или не са претходним појавама, може да ствара претпоставке девијантности и социјално неприхватљивих понашања. Сиромаштво није карактеристика само неких друштава, већ је једна, поред неких других, глобална појава. „Сиромаштво, болест, ниски очекивани животни век и неједнака расподела дохотка и богатства су ендемске појаве широм света.“²

Под појмом *сиромаштва* се подразумева недостатак средстава за живот, лишеност начина живота, комфора и достојанства који се сматрају „нормалним“ у друштву у којем се живи, непостојање материјалних, економских, културних и социјалних услова за задовољавање људских потреба, односно услова за развој физичких, психичких, интелектуалних и културних способности људи. Сиромаштво заправо представља ускраћеност могућности укључивања особа у продуктивне процесе рада и друштвеног живота.³

Постоји неколико облика или врста сиромаштва, као што су: апсолутно, релативно и субјективно сиромаштво, односно субјективна биједица. Под појмом *апсолутног сиромаштва* се подразумева појава непостојања основних услова за одржавање физичке егзистенције – хране, стамбеног простора. Често се за апсолутно сиромаштво користи и термин „*сиромаштво на рубу опстанка*“. Свјетска банка је апсолутно сиромаштво дефинисала као сиромаштво које у себе обухвата особе које немају за живот један амерички долар дневно, док се у Босни и Херцеговини апсолутно сиромаштво дефинише као „стање када недостају основне могућности за достојанствен живот.“ Апсолутно сиромаштво се одређује и као *примарно*

² С. Роуз-Ејкерман, Корупција и власт: узроци, последице и реформа, „Службени гласник“, Београд, 2008, стр. 13.

³ Б. Ковачевић, Р. Перис, Социјална патологија, „Народна и универзитетска библиотека Републике Српске“, Бања Лука, 2009, стр. 32.

сиромаштво, односно, као сиромаштво у оквиру којег средства за живот нису довољна за задовољавање основних људских потреба.

Најзначајнији показатељи биједи, односно апсолутног сиромаштва су: „немогућност задовољења ни основних био-репродуктивних људских потреба, као што су потреба за храном, водом, обућом и одећом, па се зато каже да су они `на рубу живота`, веома висока смртност одојчади, изузетно кратак животни век, захваљујући ризицима који угрожавају опстанак човека, бескућништво, нехигијена и прљавштина, неписменост и низак општекултурни ниво и сл.“⁴

Под појмом *релативног сиромаштва* се подразумејева сиромаштво које саме државе понаособ одређују као сиромаштво, а за битне параметре одређења узимају: исподпросјечан приход, лишеност социјалне партиципације, релативну социјалну искљученост, ускраћеност у могућности партиципације у раду, процесу одлучивања, и сл. Као индикаторе релативног сиромаштва најчешће се наводе: „друштвено безначајне улоге и положаји, социјална искљученост, маргинализација и социјална беспомоћ.“⁵

И, коначно, под појмом *субјективне биједи* се подразумејева лични осјећај сиромаштва, као и лепеза психичких осјећања повезаних са тим осјећајем - резигнација, фатализам, доживљај сопствене маргинализованости, инфериорности и беспомоћности. На тај начин, сиромаштво оставља своје посљедице не само на особе које у себе укључи, него и на друштво и друштвене појаве. Тако се показује да је сиромаштво значајан индикатор обесправљености и маргинализованости особа у неком друштву.

Са појавом сиромаштва је повезана још једна значајна појава, а то је *култура сиромаштва*. Заправо, сиромашни подражавају одређени „нацрт за живот“ (Луис), начин живота и културу која се зове *култура сиромаштва*. Као „нацрт за живот“, култура се преноси с кољена на кољено, а и има своје елементе на нивоу појединца (беспомоћност), породице (насиље), као и друштва (неукљученост).

Неукљученост, *социјална ексклузија*, и *социјална искљученост* су вишезначни, широки појмови које треба схватити више као „кишобран концепт“, него као „прецизан појам“ (Ж. Шућур). Социјална искљученост у себе обухвата не само сиромаштво и незапосленост, него и друге појаве које до ње доводе. Тако се показује да, као друштвена и индивидуална појава, социјална искљученост није исто што и сиромаштво, јер не подразумејева само постојање неадекватних услова живота, што јесте ознака за сиромаштво, него подразумејева и недостатак интерације и укључености у друштво, односно подразумејева немогућност и лишеност приступа раду и запослењу, образовању, становању, социјалној и медицинској заштити, те услугама.

⁴ М. Милосављевић, *Девације и друштво*, „Издавачка кућа Драганић“, Београд, 2003, стр. 58.

⁵ М. Милосављевић, *op. cit.*, стр. 60.

Значајна разлика између *социјалне искључености* и *сиромаштва* „је у томе што социјалне искљученост укључује сиромаштво док је сиромаштво ужи појам, јер се углавном изражава преко дохотка. Разлике између ова два термина произилазе из разлика у структуралним промјенама у друштву; сиромаштво се више односи на недостатак прихода, материјалних извора за издржавање домаћинства или појединаца – социјална искљученост је више релативни појам и односи се на неодговарајућу социјалну партиципацију, недостатак интеграције и недостатак моћи. Док је концепт сиромаштва ного више ограничен на материјалну димензију као недостатак материјалних извора за задовољавање егзистенцијаних потреба, концепт социјалне искључености је много шири јер подразумева различите облике угрожености и маргинализације и има бројне политичке, економске, социјалне и психолошке конотације и димензије“ (М. Колин).

Колико је раширена искљученост, показују многобројна истраживања. Тако су истраживања у БиХ (2007) показала да је искљученост „један од ургентних проблема“ зато што се више од 50% становништва суочава са једним од облика искључености; 21% се налази у стању крајње искључености, а 47% у ризику од дуготрајне искључености. У БиХ су посебно угрожене сљедеће групе: мањински повратници, Роми, старије особе, млади, дјеца, особе са инвалидитетом. Социјална ексклузија се односи и на родни аспект. Све ове групе се налазе не само у већем ризику од сиромаштва и незапослености, већ имају и знатно више тешкоћа у погледу приступа јавним услугама и партиципацији у политичком животу.⁶

3. ДЕПРИВАЦИЈА, ЕКСКЛУЗИЈА И НЕПРИХВАТЉИВО ПОНАШАЊЕ

Често се *депривација* (ускраћеност, лишеност, лишавање) доводи у однос са настанком религије, религијских група, покрета или религијских заједница.⁷

Међутим, овај се појам не мора само односити на неку психолошку, него и социјалну, економску, физичку и другу претпоставку лишености, неко добро или услугу, и слично. Зато се и истиче да постоји више врста депривације.

Друштвена депривација се односи на недостатак партиципације и кориштења друштвених установа и институција и њихових услуга (културних, образовних, медицинских, финансијских, спортских). Односи се на уск-

⁶ Везе међу нама. Друштвени капитал у БиХ, Извјештај о хуманом развоју у БиХ 2009, Сарајево, „Развојни програм Уједињених нација (УНДП) у БиХ, 2009, стр. 17.

⁷ Б. Ковачевић, Социологија, „Правни факултет – Центар за публикације“, Бања Лука, 2007, стр. 204.

раћеност или искљученост особа из одређених односа који успоравају и отежавају развој кроз процес примарне социјализације.⁸

Економска депривација се односи на незапосленост, радно и професионално не ангажовање, као и изопштеност из друштвене економије, производње и потрошње.

Политичка депривација се односи се на искљученост из партиципације и одлучивања у политичким институцијама и установама.

Физичка депривација се односи на лоше физичко стање и здравље; *психичка* – на недостатак психичког здравља; *етичка* - на конфликте између идеала друштва и вриједности; *емоционална* - на недостатак емоционалне подршке, осјећања личне вриједности, и слично.⁹

Депривација у себе може да укључује незапосленост, сиромаштво и друге друштвене појаве и социјалне проблеме, који онемогућавају приступ друштвеним институцијама и установама, добрима и услугама.

Међутим, депривација није некаква константна појава, него таква да се може развијати и увећавати. Јер, када се неповољни положај веже за нешто друго, или кумулира у другим областима (на примјер, лош квалитет живота, недостатак прихода, незапосленост, слаби услови становања, недостатак образовања, културних и других добара), онда се може говорити о *вишеструкој, кумулативној или мултиплој депривацији*. Када се депривација преноси са једне породичне генерације на другу генерацију („са кољена на кољено“), тада је ријеч о *трансмисији* или *преношењу депривације*. Појава *релативне депривације* се односи на неиспуњене потребе, интересе, жеље, очекивања, статус, без обзира да ли се ради о богатим или сиромашним слојевима у друштву. Релативно депривирана особа се осјећа незадовољном и закинутом у односу на неку групу; релативна депривација се односи на субјективни осјећај дискрепанције између задовољења потреба и немогућности да се оне задовоље; односи се на нека неиспуњена очекивања без обзира на економски или социјални статус.¹⁰

Релативна депривација подразумијева „ситуације у којима појединци, породице и друштвене групе због недостатка средстава не могу да обезбеде исхрану и друге услове живота нити да учествују у активностима које су уобичајене или прихваћене од стране друштва коме припадају“ (Таузенд).¹¹

Дакле, сиромаштво је вид депривације јер подразумијева непостојање могућности да се избјегне депривација и обезбиједи неопходни услови живота.

⁸ Психолошки речник, „Вук Караџић“, Београд, 1988, стр. 111.

⁹ Б. Ковачевић, *op. cit.*, стр. 205.

¹⁰ Социолошки речник, „Завод за уџбенике“, Београд, 2007, стр. 79.

¹¹ М. Милосављевић, *op. cit.*, стр. 59.

4. ЗАКЉУЧАК

Незапосленост, сиромаштво, социјална искљученост и депривација представљају велики проблем данашњице. Друштвена изопштеност, односно ексклузија и депривација су појаве које захватају и младе. Њихова незапосленост, материјално и финансијско сиромаштво, бескућништво и депривација истовремено представљају и факторе који могу да доведу до разних облика неприхватљивих понашања

ЛИТЕРАТУРА

1. Ковачевић Б., *Социологија*, „Правни факултет – Центар за публикације“, Бања Лука, 2007.
2. Ковачевић Б., Перић Р., *Социјална патологија*, „Народна и универзитетска библиотека Републике Српске“, Бања Лука, 2009.
3. Милосављевић М., *Девијације и друштво*, „Издавачка кућа Драганић“, Београд, 2003.
4. *Психолошки речник*, „Вук Караџић“, Београд, 1988.
5. Роуз-Ејкерман С., *Корупција и власт: узроци, последице и реформа*, „Службени гласник“, Београд, 2008.
6. *Социолошки речник*, „Завод за уџбенике“, Београд, 2007.
7. *Везе међу нама. Друштвени капитал у БиХ, Извјештај о хуманом развоју у БиХ 2009*, Сарајево, „Развојни програм Уједињених нација (UNDP) у БиХ, 2009.

ПОЈАМ И ПРИНЦИПИ РЕСОЦИЈАЛИЗАЦИЈЕ

Претходно саопштење

УДК 316.6:343.261-052

Апстракт: Циљ рада је да на један системски начин прикаже појам и принципи ресоцијализације.

Ресоцијализација је веома важан процес у сваком друштву. Данас када мањољетничка деликвенција заузима значајно мјесто у свим анализама криминала, како код нас тако и у свијету, и када уопште имамо повећање преступника и осуђеника за учињена кривична дјела, природно се намеће потреба да друштво што брже дјелује како би обим криминала био на јеном „прихватљивом“ нивоу, а самим тим и осуђених лица. Ово је посебно значајно код мањољетничке деликвенције, јер данас мањољетни преступници све су чешићи извршиоци, како лакших тако и тешких кривичних дијела. Свако модерно друштво мора да уложи додатне напоре како би учинило све да од мањољетних преступника направи корисне појединце за себе, због тога ресоцијализација није избор већ императив.

Кључне ријечи: друштво, осуђеник, казна, алтернативна казна, мањољетни преступник,

Abstract: The aim of this paper is to present the concept and principles of social reintegration in a systematic way.

Resocialization process is a very important process in every society. Today when juvenile delinquency has an important place in all crime analyses, both here and abroad, and when we have an increase in the number offenders and convicts for crimes committed in general, naturally there is a need that society reacts as fast as it can so the extent of crime is at an "acceptable" level, and also of convicts. This is particularly important for juvenile delinquency, juvenile offenders because today there is an increase in the number of minor perpetrators as well as serious criminal offenses. Every modern society has to

¹² Контакт: predragobrenovic@yahoo.com

put extra effort into making all of juvenile offenders useful individuals, therefore resocialization is not a choice but an imperative.

Key words: *society, convict, sentence, alternative punishment, juvenile offender.*

1. ПОЈАМ РЕСОЦИЈАЛИЗАЦИЈЕ

Термин „ресочијализација потиче од латинске речи **ресотиалисатио**, а она је састављена од двије ријечи „**ре**“ што значи поново и „**сотиалисатио**“ што значи подруштљавање. Појам ресочијализације означава повратак осуђеника-преступника у друштвену заједницу, оспособљеног да живи друштвено усклађеним животом, што подразумева да нормално и успјешно обавља друштвене дјелатности. Појам „ресочијалитација“ је преузет из социјалне психологије, и овај појам означава исто што и појам „социјализација“, процес прихватања норми вриједности једне групе, односно шире друштвене заједнице, што се постиже кориговањем друштвено негативних схватања, навика и мишљења и новијим структурирањем личности на бази друштвено прихватљивих ставова, мишљења и вриједности, које дату личност чине друштвено позитивном¹³.

Ресочијализација осуђених лица је веома запостављен проблем у свијету и код нас. Многи аутори бавили су се истраживањем малољетничке деликвенције, при чему је проблем деликвенције одраслих лица некако остао у другом плану.

Они указују на озбиљност и тежину малољетничке деликвенције која је све више у порасту. Преступништво као појава биљежи пораст у већини земаља. У питању су облици пријеступничког понашања, које су се раније јављале ријеђе и углавном у развијеним земљама. У новије вријеме ти облици су све чешћи и јављају се и у другим земљама.

У току извршења друштвених казни посебно казне лишења слободе, осуђено лице које се налази у конфликту са владајућим норминативним системом, треба преваспитати и промјенити тако, да се асимилира у слободном друштву на бази поштовања тог система. Ресочијализација се односи, према томе, на лица која раније нису била правилно социјализована, која нису успјела да изграде позитивна схватања о вриједностим, позитивне ставове, навике и друге личне квалитете, која нису могла стваралачки да користе своја или туђа искуства па су због тога кренула путем инкримисаног понашања.

Од ресочијализације се очекује да измјени, она лична сојства осуђеника, која су повезана са криминалним понашањем, да трајно уклони криминално понашање таквих лица и да их тако оспособи за интеграцију за друштвени живот. Да би се постигао овај циљ ресочијализације, осуђеника треба преваспитати тако да прихвати позитивне друштвене вриједности и

¹³ www.wikipedia

ставове да њихово поштовање схвати као своју обавезу. То је стварање свијести о обавези и правилном односу према друштвено-етичким проблемима, која недостаје великом броју осуђених лица. Осуђени треба да схвати, да његови проблеми не долазе само од друштва, да су они производ његове личност и његове перцепције стварности, његових мотива, тежњи и других сличних својстава. Ако тако схвати своје проблеме може се очекивати да ће ускладити своје понашање са законским нормама и да неће дозволити да падне поново под утицај својих слабости, фрустрација и разних девијација у својој личности. У том случају осуђеник мјења свој однос према друштвеној средини и другим лицима, мјења га на бази садржаја усвојених у процесу ресоцијализације, садржаја који су усмјерени на то да пробуде и развију свијест о штетности кривичних дјела, не само за ширу друштвену заједницу, већ такођер и сопствени самосталан и друштвено усклађен живот. За таквог осуђеника се може рећи да је социјално адаптиран, да је постигнута његова ресоцијализација.

Смисао ресоцијализације се састоји у оспособљавању осуђеника да поштује друштвене вриједности да се на тој основи поново укључе у друштво и да тако постану корисни чланови заједнице, мада треба истаћи да то оспособљавање не тече једноставно, без тешкоћа. Напротив, оно наилази на бројне тешкоће и препреке. Није лако научити осуђеника да прихвати понашање човјека као културно биће да се понаша у духу захтјева друштвене средине, уз очување извјесне мјере сопствене самосталности и аутономије. Ипак, одређење захтјева осуђеник мора да прихвати у току ресоцијализације, поготово ако се зна да у друштву постоје разни друштвени слојеви, са различитим схватањима, нормама и узорима понашања.

Осим тога, у процесу ресоцијализације долази и до негативних утицаја који ометају његову успјешну реализацију. То се догађа нарочито у току изражавања институционално кривичних санкција, када долази до изражаја вриједности и норме, тзв. „затвореничког друштва“, које су супротне владајућем систему вриједности па стога појачавају постојеће девијантне тенденције и дјелују супротно циљу третмана. Тако може доћи до поремећења личности осуђеника и отежања њихове ресоцијализације, ако се до краја извршења кривичних санкција не успије подићи њихов друштвени ниво. Исти смисао има и социјална адаптација који је синоним појму „поновно укључивање у друштво“ мада неки писци праве разлику између њих, с обзиром на примјену и карактер мјера према осуђеном лицу. Према П. Цорнелу „поновно укључивање“ се односи на деликвенте, чије је криминално понашање „результат неслагања са друштвеном средином“, па се, сходно томе, мјере третмана састоје у тражењу боље друштвене средине. У том случају лишавања слободе и поправљање губе смисао. На супрот томе „социјална адаптација“ укључује мјере пенитерцијалног третмана, јер је у питању криминално понашање, као производ „држања преступника“ па га стога треба преваспитати. То је преадаптација прије

укључивања у друштвену средину, која се спроводи у процесу институционалног третмана.

Овим одређивањем појма социјалне адаптације дат је само његов општи појмовни оквир. Међутим, постигнута социјална прилагођеност одуђених лица може бити различита по свом карактеру па се појављују тазличити термини. У совјетској кривичноправној литетратури прави се разлика између преваспитавања и поправљања. Појам преваспитања се односи на осуђенике, који су претрпјели корјениту промјену своје личности, па се сматра да они неће више свјесно извршити кривично дјело. Преваспитање је стога дубљи, дужи и сложенији процес. Поправљању се даје други појмовни садржај, везан за осуђеника који се из страха од последица уздржава од вршења кривичних дјела.

2. ПРИНЦИПИ РЕСОЦИЈАЛИЗАЦИЈЕ

Смањење укупног криминала, а посебно његових тешких облика, већ годинама је изазов за многа савремена друштва. До друге половине седамдесетих година 20. вијека у већини земаља преовладавао је третмански и ресоцијализацијски приступ који је стављао нагласак на учиниоца кривичног дјела. У оквиру тог приступа су врста казне, вријеме проведено на издржавању казне и начин извршавања казне зависили од особина учиниоца кривичног дјела, успјешности извршавања третманских програма и процјени вјероватноће криминалног повратка након пуштања на слободу.

Као „...циљ ресоцијализације постављено је враћање осуђеника у друштвену заједницу, оспособљеног да живи друштвено усклађеним животом, да поштује друштвене норме и правила понашања и да обавља одређене друштвене дјелатности односно постизање његове социјалне адаптације...“¹⁴. Такође, проучавање процеса ресоцијализације стављено је у директну везу са схватањем делинквентне личности, као и узрока који су утицали на развој такве личности. Развој различитих типологија и класификација учиниоца кривичних дијела довео је до развоја начела индивидуализације у санкционисању и принципа ресоцијализације у фази извршења кривичних санкција. Шире посматрано, примјена наведених принципа имала је за циљ да се оживотвори сврха кривичних санкција кроз елиминисање опасности које су учиниоци кривичних дијела стварали својим понашањем, а кривичноправни и пенитенцијарни систем требало је да кроз превенцију и третман сузбију криминалитет.

У теорији кривичног права могу се срести појмови социјализације и ресоцијализације, а који се срећу и у другим наукама које се баве проучавањем општих проблема везаних за човека и друштво. Тако се, са социолошког

¹⁴ www.wikipedia

становишта, социјализација дефинише као процес „...критичког усвајања важних друштвених норми о међуљудским односима, који се одвија под утицајем друштвених чинилаца и личних социо-психолошких карактеристика индивидуе...“¹⁵, односно као „...процес којим новом члану друштва бивају пренесене вриједности, норме, ставови, културне тековине и шире друштвено искуство претходних генерација неке друштвене групе или друштва у цјелини“. Или, са становишта психологије, као „процес у току којег индивидуум-интеракцијом са својом социјалном средином – усваја знања, вјештине, навике, ставове, вриједносне и друге спознаје, које су му потребне за успјешно функционисање у средини у којој живи“¹⁶.

Овако одређен појам социјализације подразумевао би социјализацију као редован процес у развоју људске личности. Међутим, када је у питању поступак извршења кривичних санкција у коме, по правилу, долази до примјене принципа ресоцијализације, тада се ради о социјализацији девијантне личности која је изван токова друштвено прихватљивог начина понашања. У том процесу ресоцијализација представља настојање да се, примјеном индивидуализације третмана према личности учиниоца, уклоне чиниоци девијантног понашања, и да се осуђени након издржане казне прилагоди друштвеној заједници, али и да прихвати друштвене норме са измењеним схватањима према разним утицајима који воде у криминално и делинквентно понашање. Појам ресоцијализације, схваћен на наведени начин, уско је повезан са појмом социјализације и може се рећи да у ствари представља посебан вид социјализације. Може се приметити да су циљеви оба процеса исти, и да се састоје у оспособљавању, формирању појединаца у друштву, уз поштовање правила понашања за чије се непоштовање предвиђа санкција. Разлике између социјализације и ресоцијализације произлазе из начина долажења до циљева. Путем социјализације се изграђује и формира личност, док процес ресоцијализације захтијева разградњу погрешних друштвених норми и правила и формирање друштвено прихватљивог понашања.

Поред тога, као циљ ресоцијализације истакнута је не само социјална адаптација и прилагођавање делинквентне личности друштвеним нормама, које не би произлазило из страха од последица, већ њено преваспитавање. Преваспитање би резултирало тиме да осуђени промени своје понашање и почне да поштује друштвене норме и правила понашања не због страха од кажњавања, већ зато што је прихватио да је такво понашање једино исправно.

Према доступним подацима, „...преко 9 милиона људи се налази у затворима широм свијета (било у притвору или на издржавању казне). При томе, у САД-у је у затвору око 2,03 милиона лица, у Русији око 0,86 ми-

¹⁵ др сц. Борислав Пертовић, Кривично право Босне и Херцеговине, Правни факултет Универзитета у Сарајеву, Сарајево, 2005, стр. 24.

¹⁶ Исто, стр. 27.

лиона и Кини 1,51 милиона лица. У САД је стопа затворске популације око 701 на 100.000 становника националне популације, затим у Русији 606, Бјелорусији 554. У земљама Европе, стопа затворске популације је на 100.000 становника у Данској 64, Норвешкој 59, Шведској 73, Аустрији 100, Немачкој 98, Грчкој 80, Италији 100, Шпанији 138, Хрватској 59, Србији 69, Словенији 56. Велику Британију стопа од 141 на 100.000 становника ставља изнад средње вриједности на свјетској листи, што је највиша стопа међу земљама Европске уније. Резултати указују да је затворска популација у порасту у многим дјеловима свијета. Ажурирани подаци показују да је затвореничка стопа порасла у 71% земаља (у 61% земаља у Африци, 71% у Америци, 90% у Азији, 66% у Европи и 50% у Аустралији). Већина поменутих података се односи на период од краја 1999. године до новембра 2003....¹⁷.

Наравно, и аутори спроведених истраживања и датих анализа упозоравају да могу бити различити разлози пораста затвореничке популације, јер је могуће да се државе са највећом стопом затварања суочавају са најопаснијим делинквентима или су најдјелотворније у санкционисању најтежих деликата. Такође, број затвореника у некој земљи резултат је и националне казнене политике и стратегије санкционисања.

Међутим, без обзира на разлоге за високе стопе затвореника у различитим земљама, глобално гледано, реч је о великом броју затвореничке популације коју прати и висока стопа рецидивизма. Као један од разлога за поменути појаву истакнут је сиромашан репертоар кривичних санкција, који је и довео до врло честог изрицања казни затвора, а што је посљедично довело и до преоптерећености затворских установа. Како поступати са преступницима? Ово питање остаје најтеже питање на које одговор траже филозофи, научници, теоретичари, политичари, криминолози.

У вези са наведеним, све више се почело говорити о тзв. „кризи затвора“, те се истицао превелик број осуђених у затворима према расположивим капацитетима, неадекватан број затворског особља, лоши услови у затворима, немир међу затворским особљем, низак степен сигурности, негативни међусобни утицаји осуђених који заједнички издржавају затворске казне затвора, затим утицаји осуђених са менталним психозама на остале осуђенике, побуне и други поремећаји у контролисању затвореника.

У радовима њемачких аутора среће веома песимистична слика затворске атмосфере 80-их година 20. вијека, без обзира на новоизграђене затворе и повећани број третманског особља. Констатује се стагнација, парцијална ретардација, слабљење ресоцијализацијске идеје, финансијски проблеми због економске рецесије и препуњених капацитета затворских установа, као и повећање стопе криминалитета.

¹⁷ Извјештај завода за државну статистику Р. Хрватске, Загреб, 2005. година.

Један дио теоретичара поставља и питање да ли је посљедица преоптерећености капацитета затвора истовремено и одговор на раст социјалних и економских проблема. У затворима је највећи број младих људи који своје године у којима би требало да стичу вјештине и знања проводе у затворима. Питање је такође и затвореника са дуготрајним казнама који у затворима проводе и старост. Увијек постоји вјероватноћа да ће се појавити јаз између формалне правде у „књигама“ и суштинске правде у пракси, а овај јаз ће се готово неизбјежно повећати у институцијама, као што је затвор, које су затворене и ван очију јавности, гдје су затвореници релативно беспомоћни и гдје су односи између различитих група затвореника у лошем стању.

У контексту унутрашњих садржаја кризе у затворима, помињу се: 1) криза услова, 2) криза садржаја, коју проузрокује преоптерећеност капацитета затвора која доводи до лоших услова живота и рада у затворима, што даље води инсистирању затвореника на сигурности и побунама, 3) криза ауторитета, која произлази из незадовољства затворског особља из различитих разлога, 4) криза „видљивости“, која се односи на својеврсну „тајност“ која окружује затворе и све што се у њима дешава, 5) криза легитимности, и то легитимности која се дефинише социолошки као моћ која се доживљава као морално оправдана, те поједини аутори ту кризу именују као „позив на укидање затварања“.

Може се рећи да је затворска криза подстакнула разматрање и неких других опција санкционисања, а које можемо препознати у појму алтернативних санкција.

У теорији наилазимо и на дефинисање алтернативних санкција као санкција у заједници, као опције изрицања казни која се налази у континуитету између традиционалне пробације и традиционалних казни затвора. Синонимно се користе и термини: алтернативе казни затвора, ванинституционалне мјере, програми бриге у заједници, алтернативе у заједници, а понекад се везују уз шире пеналне стратегије које се називају: одвраћање, преусмеравање, деинституционализација.

Сходно наведеном, могу се издвојити сљедећи разлози који су допринијели развоју алтернативних санкција: 1) повећање криминалитета седамдесетих година 20. вијека, што је довело до захтјева за изрицањем строжих казни и чешћег изрицања дуготрајних казни затвора, 2) промјене у схватањима о сврси кажњавања – криза ресоцијализације, 3) тренд према хуманизацији кривичноправног система – укидање смртне казне и тјелесних казни у бројним законодавствима, 4) развој упутстава судијама за санкционисање како на међународном нивоу тако и унутар држава (sentencing guidelines).

Евалуација дјелотворности казне затвора, уз преоптерећеност капацитета затвора, допринијела је разматрању проширивања репертоара кривичних

санкција. Као најчешће коришћене алтернативне санкције наводе се: „1) медијација, 2) компензација која се јавља као: надокнада штете, поправљање уништеног објекта, обављање одређених послова за жртву, 3) дневне новчане казне: најприје уведене у Шведској, индивидуализоване новчане казне зависно од тежине дјела и финансијске способности учиниоца, 4) рад у заједници или рад у јавном интересу: неплаћени рад у заједници као репарација жртви или заједници који се изражава у сатима рада у одређеном периоду (често се користи као алтернатива кратким казнама, 5) дневни центри који су развијени у Енглеској и Америци са сврхом замјене притвора, 6) електронски надзор, први пут примјењен у САД: учинилац се у стану контролише електронским надзором и то електронском наруквицом или телефонским позивом, 7) војнички кампови (боот цампс) који су предвиђени за млађа пунољетна лица први пут осуђена за ненасилне деликте: замишљени су као „шок-терапија“ са карактеристикама строгог војничког режима....“¹⁸.

Концепција алтернативних санкција заснива се на схватању да се њиховом примјеном могу постићи вишеструки циљеви – изрицање санкције, рехабилитација учиниоца а уз то и репарација причињене штете, као и једна активна политика помоћи друштва човјеку, делинквенту. Истиче се и то да су алтернативне санкције једна од мјера које би биле на линији оног што се у савременој науци означава као „трећи пут“ у кривичном праву, пут којим се уводи такозвани консензуализам у кривично право, у смислу да се одређени кривичноправни случајеви рјешавају на непеналан начин, споразумјевањем три стране – учиниоца, жртве и суда. Може се рећи да су алтернативне санкције на линији депенализације, одустајања од класичне казне, прије свега казне затвора.

3. ЗАКЉУЧАК

У сваком друштву кроз истоторију, постојали су људи чије понашање није било ускладу са друштвено прихватљивим нормама понашања. Због тога, свако друштво је на одређене начине реаговало на такве облике понашања примјењујући различите санкције. Веома често то је подразумијевало ригорозне санкције укључујући и одстрањивање, тј. одстрањивање и искључивање из заједнице. Основни проблем са овим мјерама састојао се у томе, што оне по правилу нису биле усмјерене на рехабилитацију и ресоцијализацију осуђених већ на њихово кажњавање, због тога смо имали и имамо повратнике у извршењу истих кривичних дијела. Лично сматрам да суштина казне није у њој самој, већ да је она у функцији што бољег повратка осуђених лица нормалом друштвеном животу. Наравно, успјех ресоцијализације је различити и детерминисан бројним чиниоцима и

¹⁸ www.kuglerpublications.com

успјех саме ресоцијализације зависи од тога колико је он прилагодљив за различите профиле осуђеник-преступника.

ЛИТЕРАТУРА

1. др сц. Борислав Пертовић, Кривично право Босне и Херцеговине, Правни факултет Универзитета у Сарајеву, Сарајево, 2005.
2. Гибенс, А. СОЦИОЛОГИЈА - ЦИД, Подгорица, 1996.
3. др Зоран Видојевић, УВОД У СОЦИОЛОГИЈУ, Образовни информатор, Београд, 1997. год.
4. www.wikipedia
5. www.kuglerpublications.com
6. Извјештај завода за државну статистику Р. Хрватске, Загреб, 2005. година

UPORABA DROG MED MLADOLETNIKI »ŠTUDIJ PRIMERA«

Претходно саопштење

УДК 343.85:343.575-053.6

Povzetek: Da je trgovina z drogo ena najbolj dobičkonosna dejavnost ni več nobenega dvoma. Droge se pojavljajo kot druga največja industrija na svetu, takoj za nafto. Uporaba drog je razširjena med vsemi skupinami tako med starejšimi kot tudi mlajšimi, uporaba drog je prisotna v vseh sferah družbenega življenja, od športa do politike. V zadnjem desetletju pa je povečana uporaba drog predvsem med mladimi. Zato bomo v omenjenem prispevku na praktičnem primeru predstavili uporabo drog s strani mladoletnika ter njen vpliv na njegovo nadaljnje življenje. Predstavili bomo obdobje pred začetkom jemanja drog, obdobje rednega uživanja in posledice.

Ključne besede: droga, mladoletniki, uživanje mamil, toleranca, abstinenčna kriza, odvisnost.

1. UVOD

Problematika mamil in psihotropnih snovi je vsako leto večja. Smrtnost zaradi zastrupitve s temi snovmi med otroki in mladino v razvitem svetu v zadnjih desetih letih izredno narašča. Skrb zbuja podatek, da zaradi mamil in psihotropnih snovi, zlati heroína, umirajo večinoma mladi. V zadnjem času je uživanje prepovedanih drog in psihotropnih snovi pri mladoletnikih v Sloveniji v porastu. Predvsem je v porastu uživanje marihuane, ekstazija in heroína. Slovenija spada med pomembne tranzitne države v tihotapski mreži, saj preko njenega ozemlja poteka t.i. »balkanska pot« za tihotapljenje heroína iz Azije na zahodnoevropska tržišča. Število uživalcev, odvisnikov in smrtnih primerov zaradi uživanja mamil in psihotropnih snovi narašča. Prav tako pa tudi policija vsako leto zaseže več nedovoljenih drog in ovadi več posameznikov za kazniva dejanja proizvodnje in prometa z mamil, sodniki za prekrška pa prav tako obravnavajo vsako leto več primerov nedovoljene posesti mamil in psihotropnih snovi. Stanje na tem področju v Sloveniji je zaskrbljujoče. Zato bomo na praktičnem

¹⁹ Контакт: janko.trivunovic@amis.net, detektivska zbornica Republike Slovenije, Ljubljana.

primeru mladoletnika predstavili pot od prvega stika z drogo, njenega uživanja, izvajanje kaznivih dejanj in nazadnje metadonskega zdravljenja od odvisnosti.

2. OBDOBJE PRED ZAČETKOM UŽIVANJA MAMIL IN POSKUSOV

Mladoletnik S. T. je preživel otroštvo v povprečni delavski družini skupaj z mlajšim bratom. Oče je samostojni podjetnik, mati pa ekonomistka. Kot otrok je prebolel nekaj težjih otroških bolezni, bil je odličen učenec in športnik, zato ga je oče usmerjal v šport nogomet in atletiko. Kot športnik se je izkazal predvsem v atletiki največ uspehov je dosegal na tekmovanjih v skoku v daljavo, kjer je podrl 24 let star mladinski rekord. Zaradi uspehov je pri 17 letih pričel profesionalno trenirati pod vodstvo vrhunskega trenerja. V mesecu avgustu 2003 se je udeležil športnih priprav v mestu Umag na Hrvaškem. V prostem času v večernih urah se je v enem izmed lokalov oz. v diskoteki srečal s ponujanjem kajenja marihuane. Iz radovednosti je kajenje marihuane poskusil, kasneje pa je s kajenjem marihuane nadaljeval, predvsem je kadił marihuano pomešano s tobakom. Po prihodu domov je pričel z rednim kajenjem in uživanjem marihuane. Od septembra do novembra 2003 je kajenje samo še stopnjeval tako, da se je začel izogibati treningom, šoli. Konec novembra pa je dokončno opustil šolanje. Starša sta sicer opazila spremembe pri vedenju, vendar jim je ta v tem obdobju uspešno »lagal«, da hodi v šolo in na treninge ter da je bilo vse v najboljšem redu.

Ko sta starša bila seznanjena, da je opustil šolo in da naj bi hodil le v popoldansko izobraževanje je bilo prepozno. Zadeva je šla samo še navzdol. V tem času je imenovan prišel z jemanjem heroína. V začetni fazi je heroin jemal pomešan z različni snovmi, sladkor, vitamin C, kot tudi s strihninom (strup za podgane), kar se je poznalo pri njegovem zdravju. Zaradi pridobivanja denarja je najprej preprodajal mamila, kasneje pa pričel izvrševati druga kazniva dejanja.

3. OBDOBJE REDNEGA UŽIVANJA MAMIL

V začetku leta 2004 sta se starša pričela obračati na različne inštitucije, društva ipd, kot tudi na detektive. Osebo sem po treh tednih spremljanja imenovanega in večkrat opravljenih razgovorih ugotovil, da je ta redni uživalec mamil predvsem heroína, marihuane in alkohola. Uživanje mamil in psihotropnih snovi pri imenovanem je imelo zelo hude posledice za družino v katero je vnesel razdor in nemir. Starša preko društev poskušala pomagati, da bi imenovanega poslala na zdravljenje kamorkoli vendar brez uspeha. Imenovanega sta prijavila na metadonsko terapijo v Ljubljani, kasneje v Trbovljah, ga poskušala izolirati od prijateljev (uživalcev mamil), osebno sta ga vozila na terapije, našla sta mu več služb, delal je tudi skupaj z očetom, vendar uspehov ni bilo. Imenovani je redno užival mamila in povečevala se mu je tudi toleranca. Aktivnost staršev je trajala cca 3 (tri) leta potem pa sta obupala. Zaradi povečanja tolerance je imenovani

pričel tudi z uživanjem alkohola skupaj z heroinom ter izvrševanjem kaznivih dejanj tatvin, vlomov, ropov. Prav tako je postal zelo agresiven in nasilen do družinskih članov, predvsem mlajšega brata. Zato sta ga starša iz naslova odjavila in ga prijavila na Center za socialno delo, dejansko pa je še vedno imel ločeno sobo, kjer je lahko prespal. V času aktivnega uživanja drog se je imenovan dvakrat »predozirl« tako da ga je le hitra intervencija rešilcev (bližina Metelkove) rešila sigurne smrti. Zaradi uživanja heroina se je pri imenovanemu pojavila predvsem fizična odvisnost, to pomeni nepremagljivo željo ali potrebo po uživanju teh snovi, ki se kaže kot stanje prilagoditve telesa na snov. Značilnost fizične odvisnosti je abstinenčna kriza, ki se pojavi po prekinitvi jemanja snovi in povzroči zlasti hude telesne bolečine, včasih pa tudi nevarne odzive v presnovi odvisnika. Stanje fizične odvisnosti je spremljala povečana toleranca oziroma odpornost do snovi. Zaradi uživanja heroina so pri imenovanemu bili prisotni splošni znaki kot so zoženje zenic, zaprtost, deloval je arogantno, odsotno, zaspano itd.

4. ZAKLJUČEK

Zaradi uživanja mamil in psihotropnih snovi je imenovan izvrševal kazniva dejanja predvsem tatvine, vlome in manjše rope. Vzporedno so potekale tudi policijske preiskave, zbrano je bilo dovolj dokaznega gradiva tako, da so postopki na sodišču bili zaključeni, imenovani pa je bil obsojen na zaporno kazen, katero sedaj prestaja. Razloga uživanja mamil in psihotropnih snovi pri imenovanemu sta bila radovednost in nevednost. Med dejavnike, ki so vplivali na to, da je imenovani pričel z uživanjem mamil in psihotropnih snovi sta vloga družine (nerazumevanje, slabi zgledi) in dostopnost do nedovoljenih drog. Imenovani je kot uživalec mamil in psihotropnih snovi šel skozi vse skupine oziroma stopnje od poskuševalca, rednega uživalca do odvisnika.

UPORABLJENI VIRI

1. Dobovšek, B. (2009). Transnacionalna kriminaliteta: Študijsko gradivo. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede

мр Стеван Дакић¹
мр сци. др Јасминка Вучковић²

ПРЕВЕНЦИЈА ДРУШТВЕНО ШТЕТНОМ ПОНАШАЊУ МАЛОЉЕТНИКА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ

Прегледни рад

УДК 316.334.3(321.7:342.7(497.6РС))

Апстракт: У раду се говори о значају превенције друштвено штетним понашањима код малољетничке популације Републике Српске са освртом на савремене изазове у условима преживљавања транзиционог друштва какви владају на нашим просторима, кроз егзактне јавно доступне податке. У раду су приказане расположиве чињенице о друштвено штетном понашању малољетничке популације, те шта се чини или не чини на пољу превенције, и шта се може учинити како млади не би постали носиоци друштвено штетних облика понашања. Овај рад је покушај указивања на изузетан значај примјене превентивних мјера код спречавања, заустављања и кажњавања друштвено штетног понашања, а све са циљем обезбјеђења будућности малољетницима и омладини на овим просторима. Превентивно дјеловање је кључ заокрета младих у супротном правцу од друштвено штетних понашања на путу до сврсисходне друштвене личности која би требала обезбиједити просперитетну будућност самом себи, друштву и држави.

Кључне ријечи: превенција друштвено штетном понашању малољетника, малољетници

Abstract: This paper discusses the importance of prevention of socially destructive behavior in the juvenile population of the Republic of Srpska with the focus on contemporary challenges in terms of survival of a transitional society. This paper presents available facts about the harmful social behavior of juvenile population, and what is being done or not done in the field of prevention, and what can be done so young people do not become the carriers of socially harmful behavior. This paper is an attempt to point out the importance of the

¹ Контакт: dakicstevan@yahoo.com

² Контакт: dakicstevan@yahoo.com

application of preventive measures for the prevention, suppression and punishment of socially destructive behavior, all with the aim securing the future minors of and youth in the region. Deterrence is the key to turning youth in the opposite direction of socially damaging behavior on the way to meaningful social personality which should ensure a prosperous future for itself, society and the state.

Keywords: *prevention of socially destructive behavior of juveniles, juvenile*

1. УВОД

Босна и Херцеговина и Република Српска се налазе у периоду транзиције која условљава и носи са собом бројне промјене, изазове, ризике и пријетње у свим областима друштвеног живота. Те транзицијске промјене доносе и различита негативна понашања свих слојева друштва, а посебно малолетника и омладине, које наука теоријски одређује као друштвено штетна понашања.

Ова тема је веома сложена, с обзиром на то да је теоријски и емпиријски недовољно истражена у Републици Српској, те је због тога задатак оваквих истраживања веома сложен јер обухвата популацију на коју времена великих друштвених криза остављају највише трагова.

БиХ друштво карактерише криза идентитета, разна психичка оптерећења, рушење система вриједности, рушење система безбиједности и друштвене самозаштите и неизграђеност новог система, огромна незапосленост активног становништва (око 45%), бесперспективност, економска зависност због незапослености и друге бројне последице које су узроковане оваквим стањем, а које имају исти или сличан утицај и на Републику Српску.

Овакво стање у друштву се највише одражава на малолетнике и омладину, а посебно на њихову тренутну ситуацију и животне перспективе, што захтијева бројне одговоре властодржаца, науке и научне мисли, који би омогућили или створили могућности за рјешавање најважнијих животних питања и будућности друштва.

Питање малолетничке популације и друштвено штетног понашања се мора посматрати са мултидисциплинарног становишта више научних дисциплина, као што су социологија, психологија, медицина, науке безбједности, криминалистика, криминологија, филозофија, политичке науке, економија, историја, етнологија и др. Одговор само једне науке није довољан да би се добио прави одговор на ову сложену мултидисциплинарску проблематику, јер свака микро и макросредина имају своје специфичности, узроке и услове настанка друштвено штетних облика понашања, али и свака научна дисциплина има своје одговоре и рјешења за ове појаве.

У последњих неколико деценија на просторима РС и БиХ присутне су бројне појаве друштвено штетних облика понашања малољетника, омладине и младих што је значајно нарушило традиционалне погледе и схватања мјеста и улоге омладине у друштву. Самим тим појавила се потреба озбиљнијег приступа малољетницима, омладини и младим, преваходно у погледу *превенције друштвено штетном понашању*.

Треба имати у виду и чињеницу да је на нашим просторима у протеклих 30-так година био трагичан међунационални и религијски конфликт, те да је друштво оптерећено бројним конфликтима у друштву, а раст и развој малољетника и омладине је био оптерећен бројним факторима који имају за посљедицу друштвено штетне облике понашања. Ови фактори су имали пресудан утицај на додатни пораст и ширење друштвено штетних облика понашања, јер су они били узроци и услови за такво негативно стање, што данас изазива друштвену бригу за будући раст, развој и просперитет друштва.

Да би се омогућило планирање и спровођење превентивних мјера друштвено штетном понашању, потребно је истражити тренутно веома актуелно стање штетних понашања свих друштвених слојева, а посебно малољетника и омладине, који представљају носиоца будућег друштвеног развоја.

Овај рад је приказ малог дијела чињеничног стања (статистички подаци и резултати истраживања) у овој области и један од покушаја приказивања шта се у стручном погледу мора чинити, првенствено на превентивном раду, да не би долазило до масовнијег друштвено штетног понашања малољетника и омладине, за шта је потребна синхронизована акција већег броја друштвених субјеката, почев од породице, школе, преко МЗ, општине, кантона, до највиших инстанци организације државне власти, ентитета и БиХ. У центру пажње је како превентивно одговорити на узроке и услове који су довели или доводе до друштвено штетних понашања омладине и младих у нашем друштву.

Наиме, данас постоји једно неприхватљиво мишљење и став да малољетнике и омладину требају васпитавати или само родитељи или само школа, док трећи мисле да малољетнике и омладину нико не васпитава и да су препуштени милости и немилости улице овог по њима негативног друштва, док се са друге стране врло мало пажње поклања синхронизованој превентивној акцији свих субјеката друштва и медија са којима малољетници и омладина долазе у додир по било ком основу, док су одговори много комплекснији.

Конкретне статистичке показатеље у овој области могуће је анализирати са досадашњим трендовима из ове области, те донијети одговарајуће ставове, судове и закључке који би били од значаја за ресорне органе власти у циљу предузимања адекватних и свеобухватних законских и друштвених

мјера борбе против свих облика друштвено штетног понашања, али је потребно и уважити искуства других држава у овој области.

Овакава и слична истраживања треба да послуже као основа за доношење адекватних нових превентивних стратегија и програма борбе против друштвено штетних облика понашања малољетника и омладине.

2. ПОЈМОВНА ОДРЕЂЕЊА РЕЛЕВАНТНИХ ТЕРМИНА

Под друштвено штетним и неприхватљивим понашањем у најширем облику већина стручњака и научника различитих научних дисциплина подразумејува конзумирање средстава који узрокују зависност међу младима (опојне дроге, алкохолна пића, дувански производи); посјећивање угоститељских локала, кладионица и сл.; неприхватљиво понашање у васпитно-образовним установама; удаљења малољетних лица из породичне куће и бјежања из васпитних установа; скитња и просјачење; недозвољени ноћни изласци малољетних лица млађих од 16 година старости; недозвољена и штетна дружења малољетних лица до 18 година старости са лицима склоним криминалитету, скитњи, разним облицима искориштавања малољетних лица; изостајање са наставе; хулиганско-вандалско понашање (уништавање имовине, писање графита, учествовање у спортским навијачким нередима и сл.); вршњачко насиље (bullying i cyberbullying) и други облици облика асоцијалног, антисоцијалног и криминалног понашања.

Обзиром на ширину подручја појавности, интензитет, трајање, сложеност, те ширину и тежину последица у вези са оваквим облицима понашања користи се и изузетно велики број појмова, као што су одступања у понашању, аберантно, ризично, дисоцијативно, поремећено, неприхватљиво, асоцијално, антисоцијално, девијантно понашање, криминално понашање, недовољна социјална интеграција, опозициона понашања, поремећаји емоција и понашања и други актуелни и могући облици друштвено штетног понашања.

„Појава социјално неприлагођеног понашања посебне популационе структуре становништва, која се више не сматра дјецом, али у развоју није достигла стадијум пунољетства, врста је преступништва које се назива малољетничком делинквенцијом.“³

У литератури су описане биолошке, психолошке и социолошке теорије које објашњавају настанак делинквентног понашања.

Социолози малољетника и омладине нису сагласни у дефинисању термина малољетника и омладине, као ни око година које обухватају ови термини. У традиционалном друштву омладина као посебна друштвена група није

³ Бошковић, М. (2006). Криминологија. Нови Сад: Универзитет у Новом Саду, Правни факултет. стр. 475.

постојала јер је укључивање у сферу рада започињало већ у раном дјетињству и са тим чином почетка привређивања за живот дјеца су аутоматски постајала одрасли.

У савременом друштву и према УН Конвенцији о правима дјетета и Конвенцији о транснационалном организованом криминалитету са додатним Протоколом за спречавање, заустављање и кажњавање трговине људима, нарочито женама и дјецом, дјететом се сматра лице млађе од 18 година.

У процесу усклађивања законодавства са европским, Република Српска је 2010. године усвојила Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку, којим је дата дефиниција дјетета у складу са постојећим међународним стандардима. Према овом закону дјететом се сматра свако лице млађе од 18 година, док је малољетник дијете између 14 и 18 година. Такође, овај закон прави и подјелу на млађе (од 14 до 16 година) и старије малољетнике (од 16 до 18 година) и уводи категорију млађих пунољетних лица (од 18 до 21 годину). Важно је рећи да овај Закон садржи, између осталих, и одредбе које се односе на дјецу која су жртве кривичних дјела или се у кривичном поступку појављују у својству свједока.

Кривични закон Републике Српске не даје дефиницију дјетета, односно малољетника, изузев што се, чланом 69. утврђујући кривичне санкције према малољетницима, гдје прави разлику у старости малољетника, и то млађи малољетник од 14 до 16 година и старији малољетник од 16 до 18 година. Истовремено се, чланом 64. истог Закона утврђује да се према малољетнику који у вријеме извршења кривичног дјела није навршио 14 година живота (дијете) не могу примјењивати кривичне санкције.

Друга група научника заступа шире схватање малољетничке делинквенције, које полази од прекршаја свих правних норми, а не само кривичноправних, што подразумијева све облике поремећаја у понашању малољетника, односно свако понашање младих којим се крше легалне и морално прихваћене норме друштвене средине.

Према Закону о омладинском организовању Републике Српске под изразима „Омладина и млади“ сматрају се лица од 16 до навршених 30 година, што указује да не постоји усклађеност различитих релевантних правних прописа око појмовних одређења у овој области.

3. АКТУЕЛНИ РАСПОЛОЖИВИ ПОКАЗАТЕЉИ ДРУШТВЕНО ШТЕТНОГ ПОНАШАЊА МАЛОЉЕТНИКА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ

Према извјештајима МУП-а Републике Српске *малољетничка делинквенција* у Републици Српској након дужег периода после претходног рата и релативно бројнијег учешћа малољетника у извршењу кривичних дјела општег криминалитета, у посљедњих неколико година биљежи смањење учешћа малољетних лица у вршењу незаконитих радњи, али са и даље

релативно широким спектром кривичних дјела која су у посматраном периоду, како појединачно, тако и у групи, вршила малољетна лица, што представља позитиван тренд.⁴ У 2009. години пријављено је 7.669 починилаца кривичних дјела општег криминалитета, од којих је 837 малољетних лица (10,9%) или сваки девети пријављени починилац. Од 7.440 процесуираних извршиоца кривичних дјела у 2010. години, малољетних је 705 (сваки десети), у 2011. години пријављено је 488 малољетника (сваки петнаести), а у односу на 2009. годину број малољетника се смањило за 41,7%. У првих пет мјесеци 2012. године евидентирано је 235 малољетних лица у вршењу кривичних дјела, што је за 1,7% више у односу на исти период 2011. године. Од укупног броја пријављених лица (3.064) малољетници су у чињењу кривичних дјела партиципирали са 7,7%, односно сваки 13 извршилац је био малољетник.

Посматрајући по областима општег криминалитета, малољетници су у 2011. години, као и претходних година најзаступљенији у вршењу кривичних дјела против имовине 385 или 10,2% од укупног броја извршилаца овог вида криминала (3.776), што је и логично с обзиром на бројност. Међутим, забрињава податак да по бројности слиједе кривична дјела против живота и тијела, за која је пријављено 55 малољетника или 6,5% од укупног броја пријављених лица (842), затим кривична дјела недозвољена производња и држање оружја 14 малољетника или 3,3% од укупног броја пријављених лица (423). У знатно мањем броју малољетна лица се појављују и као извршиоци кривичних дјела злоупотребе опојних дрога (четири лица), изазивања опште опасности (3 лица), против полног интегритета (2 лица), као и 25 малољетних лица која су починила остала кривична дјела општег криминалитет.

Из истог Извјештаја се види да је малољетничка делинквенција у области општег криминалитета готово резервисана за лица мушког пола, те да малољетнице учествују у вршењу са занемаривих приближно 5 до 7%, у зависности од социјалне средине.

Такође, према извјештајима МУП-а Републике Српске о *јавном реду и миру*⁵ за претходне три године евидентно је да је број малољетника пријављених судовима за прекршаје на приближно истом нивоу, са благом тенденцијом повећања у 2011. години. У 2011. години за прекршаје јавног реда и мира пријављено је 10,3% више малољетних починилаца, а 2010. године забиљежено је 8,8% мање пријављених малољетника у односу на 2009. Годину. У 2011. години малољетници су чинили 3,4% од укупно пријављених лица за прекршаје, док су у 2010. години чинили 3,3% од укупног броја пријављених починилаца, а у 2009. години 3,7% укупно пријављених лица су били малољетници, што значи да је у 2010. години

⁴ Наредни текст са статистичким показатељима је из извјештаја преузетих са сајта МУП-а РС – Статистика (<http://www.mup.vladars.net/>)

⁵ Наредни текст је из преузетог Извјештаја са сајта МУП-а РС – Статистика (<http://www.mup.vladars.net/>)

смањено учешће малољетних лица у вршењу прекршаја јавног реда и мира. Ранијих година се њихово учешће такође смањивало (2006. године - 393 малољетника, 2007. године - 381 малољетник, 2008. године – 367 малољетних лица). У првих пет мјесеци 2012. године евидентирано је 105 малољетних лица која су чинила прекршаје јавног реда и мира, или 3,3% од укупног броја прекршилаца. У односу на ранији период период 2011. године, број малољетних прекршилаца се смањио за 36,5%.

Из дијела других истраживања о друштвено штетним облицима понашања потребно је издвојити посебно забрињавајуће кључне резултате истраживања Института за јавно здравство Бања Лука из 2011.године о употреби дувана, алкохола и дрога међу ученицима првог разреда средњих школакоји су полазна основа свих осталих друштвено штетних понашања, из дијела тих података видљиво је слjedeће⁶:

- Што се тиче конзумирања дувана више од половине ученика наводи да им је врло лако и лако доћи до цигарета уколико би то пожељели; цигарете је бар једном у животу пробало 37,9% ученика, значајно више дјечака него дјевојчица; од тога броја конзумирање прве цигарете 53,8% ученика је прву цигарету конзумирало са 13 година и мање, док је 75,2% ученика почело свакодневно да конзумира са 14 година и више;
- Што се тиче конзумирања алкохола преко 60% ученика наводи да им је врло лако/лако да дођу до пива и вина, а половина ученика наводи да су им жестока алкохолна пића доступна 51,0%; скоро 90% ученика је у том истраживању навело да су пили алкохол, бар једном, током живота, док је 74,7% ученика пило алкохол у години која је претходила истраживању; 47,2% анкетираних ученика је конзумирало алкохол у мјесецу који је претходио истраживању и значајно већи проценат дјечака, него дјевојчица који конзумира алкохол; око 40% младих је било под јаким утицајем алкохола, бар једном, у животу, а интензивно конзумирање алкохола током живота је значајно више присутно код дјечака, него код дјевојчица, као и код ученика са нижим школским успјехом; највећи проценат ученика (близу половине) су пробали пиво и вино са 13 година и мање, док је нешто мањи проценат (41,3%) пробало жестока алкохолна пића са 13 година и мање. Око једне трећине младих је било под јаким утицајем алкохола (напило се) први пут са 13 година и мање;
- Што се тиче употребе психоактивних супстанци највећи проценат ученика (34,9%) наводи да им је немогуће, а 13,2% да им је врло тешко доћи до марихуане уколико би то пожељели, док је за 19,2% ученика

⁶ Извјештај о резултатима истраживања за Републику Српску Института за јавно здравство Бања Лука из 2011.године о употреби дувана, алкохола и дрога међу ученицима првог разреда средњих школа (http://www.phi.rs.ba/inst_banja_luka.html).

прилично лако/лако набавити марихуану; канабис је током живота користило 4,5% ученика (пробало канабис бар једном у животу); највећи проценат ученика који су конзумирали марихуану, своје прво искуство са истом су остварили на узрасту од 14 година и више; око 40% ученика наводи да им је немогуће доћи до амфетамина и екстазија уколико би то пожељели, с друге стране, процјена доступности средстава за смирење је знатно већа тј. око 33% ученика наводи да им је прилично лако и врло лако доћи до средстава за смирење уколико би то пожељели; средства која се инхалирају је бар једном у животу пробало 5,3% ученика, док је екстази конзумирало 1,4% ученика; у погледу конзумирања осталих опојних средстава највише се истичу средства за смирење, која је конзумирало 4,2% ученика, већи проценат дјевојчица и ученика са најнижим школским постигнућем (недовољан);

- Што се тиче процјене ризика и заступљеност ризичног понашања у непосредном окружењу младих око 24,0% ученика тврди да њихова старија браћа или сестре пуше цигарете, 36,5% наводи да старија браћа или сестре пију алкохолна пића, док се проценат конзумирања психоактивних супстанци креће у распону од 5,3% (седативи) до 4,4% (марихуана, екстази); скор процјене ризика по физичко и друго здравље за свакодневно пушење цигарета је знатно већи (3,07), док се повремено пушење цигарета процјењује као мање штетно по здравље (2,34); ученици као мање ризично процјењују пијење једног до два пића скоро сваки дан (2,50) у поређењу са пијењем пет или више пића на седмичном нивоу (2,86), док се као најризичније процјењује пијење четири или више пића на дневној основи (3,08); процјена штетности употребе психоактивних супстанци (марихуана, екстази, инхаланти итд.) расте са учесталошћу конзумирања, тачније, пробавање наведених супстанци се процјењује као мање штетно у поређењу са повременом до свакодневном употребом.

„У извјештају МУП-а РС се каже да се према малољетнику који је почи- нио кривично дјело, у зависности од његове доби, примјењују се законом одређене мјере уз учешће родитеља и старатеља и службеника социјалних, здравствених, школских и других надлежних установа. Међутим, осим активности инкриминисаних нормама кривичног законодавства, малољет- ничка делинквенција подразумијева и разноврсне девијације у понашању младих, које нису у директној законској надлежности и домену Минис- тарства унутрашњих послова, као нпр. социјална неусклађеност у ширем смислу ријечи, скитња, бјежање из породице и школе и сл.

Малољетничка популација, која живи у неповољним породичним, живот- ним и социјалним условима, потенцијална је скупина из које се регрутују будући делинквенти. Ради превенције ове појаве, у таквим ситуацијама је неопходна благовремена одговарајућа друштвена реакција, односно, институционална помоћ и пажња. Наведене негативности у понашању као што су бјекство од куће, непохађање школе, неукљученост у редовне

животне токове, скитња и сл., претпоставке су сложенијих и комплекснијих проблема младих као што је одавање алкохолу, наркоманији и осталим деструктивним понашањима. На криминогено понашање малољетници су често подстицани од стране старијих криминалаца, а неријетко у криминални миље их одводи и жеља за доказивањем и с тим у вези тзв. криза мушкости, односно реализације свог друштвеног статуса кроз криминогено понашање и дјеловање.⁷

Статистички подаци МУП-а РС о малољетничкој делинквенцији нису толико забрињавајући обзиром тренд смањења, али је проблем што није могуће установити удио малољетничке популације у извршењу кривичних прекршајних дјела у односу на сразмјеру процијењеног броја становника РС јер немамо прецизне податке из пописа броја становника, тако да је тешко извести валидне закључке. Међутим, забрињавају подаци из истраживања Института за јавно здравство Бања Лука из 2011.године из којих је видљиво да је конзумирање алкохола, дувана и психоактивних супстанци на крајње забрињавајућем нивоу, обзиром да је то почетна фаза друштвено штетних понашања и озбиљан предуслов за чињење тежих облика друштвено штетног понашања, укључујући ти и чињење кривичних дјела. Такође, забрињава чињеница да су алкохол и дуван у великом проценту скоро слободно доступни у продаји малољетницима, иако је то законски санкционисано а да не говоримо о доступности истих у кругу породице.

4. ПРЕВЕНЦИЈА ДРУШТВЕНО ШТЕТНОМ ПОНАШАЊУ

Кривично-правне санкције представљају крајње средство у борби против малољетничког криминалитета и делинквенције и требало би их користити само ако остали субјекти друштва нису успјели извршити преваспитавање малољетника.

Одговори друштва у односу на кривична дјела, прекршаје и друштвено штетна понашања малољетника и омладине посљедњих су година попримили другачија обиљежја, те се мјере са примарно репресивних покушавају усмјерити према превентивним мјерама и активностима.

Савремена теорија и пракса већине научних дисциплина које се баве овом проблематиком ставља посебан акценат на спречавање, односно предупређење - превенцију малољетничке делинквенције. Главни циљ кривично-правне превенције је преваспитавање малољетника (специјалне мјере сузбијања криминалитета малољетника - постижу се спречавањем починиоца да поново учини законом кажњиво дјело) које треба да резултира спречавањем јављања будућих деликвената (опште мјере сузбијања криминалитета малољетника – постижу се изазивањем страха код свих грађана од казне предвиђене позитивним законским прописима).

⁷ Текст је из преузетог Извјештаја са сајта МУП-а РС – Статистика (<http://www.mup.vladars.net/>)

Међутим, друштво се координисаном свеобухватном акцијом свих субјеката друштва мора „ухватити у коштац” са коријенима, узроцима и условима преступничког понашања, тј. мора тежити укидању или ублажавању дејства општих, посебних и појединачних фактора деликтног понашања.⁸

Акцент у раду на супротстављању друштвено штетном понашању треба дати на антиделиктном дјеловању читавог друштва, тј. на примарној превенцији коју свака држава проводи од породице, преко МЗ, васпитно-образовних и других установа, општина, градова, кантона, ентитета, до државне заједнице.

Примарна превенција подразумева низ мјера, радњи и поступака прилажења појединцу прије развоја друштвено штетног понашања и усмјерена је на популацију која још није почела да има девијације у понашању. Секундарна превенција подразумијева надзирање и рану интервенцију, док терцијарна превенција се односи на већ настали поремећај или друштвено штетно понашање када је потребно зауставити трајно штетне посљедице.⁹

Колико је сложена ова проблематика говори примјер налаза Ботвина и осталих, гдје они превенцију злоупотребе психоактивних супстанци дијеле на пет стратегија које обухвата приступ ширењем информација; приступ кроз афективну едукацију; алтернативни приступи; развој вјештина за социјално одупирање; ојачавање шире компететности, а који наглашава тренинг личних и социјалних вјештина.¹⁰

Такође, према Ботвину, традиционални превентивни програми су базирани на неморалности коришћења супстанци, док поједини истраживачи настоје да изазову страх, драматизујући ризике, а сматрајући да ће управо страх да одврати младе од психоактивних супстанци. Према истом, истраживању ефикасност различитих програма примарне и терцијарне превенције употребе алкохола у популацији адолесцената и младих указују да су се успјешним показали модели - јачање мотивације и тренинг когнитивно-бихевиоралних вјештина, чак знатно више од едукативних и указујући на неефикасност истих. Ширење информација може да повећа знање и дјелимично утиче на став, али не и да смањи употребу супстанци. Поједине студије указују на повећање употребе због стимулација радозналости адолесцената.¹¹

⁸ <http://www.defektologija.net>, Јашовић, Жарко, Примарна и секундарна превенција

⁹ УНиЕУметодологија:<http://www.un.org/esa/socdev/unyin/wpaydrug.htm> #WYR2005).<http://www.eucpn.org/pubdocs/A%20review>, A review of good practices in preventing juvenile crime in the EU

¹⁰ Botvin, G., Botvin, E. (1997). School – Based Programs. In: J. Lowinson, P. Ruiz, R. Millman, J. Lengrod (eds.), Substance Abuse, A Comprehensive Textbook, Pennsylvania: Williams and Wilkins, стр. 764-775.

¹¹ Botvin, G., Botvin, E. (1997). School – Based Programs. In: J. Lowinson, P. Ruiz, R. Millman, J. Lengrod (eds.), Substance Abuse, A Comprehensive Textbook, Pennsylvania: Williams and Wilkins, стр. 764-775.

Породица је основно мјесто социјализације и сваки поремећај у породичним односима представља фактор ризика за малољетнике и омладину, а посебно ако су праћени сиромаштвом, незапосленосћу, алкохолизмом и породичним насиљем, врло често одводе дјецу на улицу у друштво вршњака склоних девијантним понашањима, што је први корак према усвајањима навика родитеља у још лошијем издању и делинквенцији.

Такође, поред породице, школа је незамјењива у социјализацији дјетета, те је зато потребно оспособити просвјетне раднике да знају препознати „ризичну дјецу“ и пружити им одговарајућу помоћ, комуницирати с њима путем хуманог дијалога, док је у наставне програме потребно уградити садржаје из основне међуљудске комуникације, доношења одлука, рационалног рјешавања конфликта заснованог на научној основи. Једноставније речено, школа би морала обновити своју васпитну, али и образовну улогу, обзиром на испреплетеност истих.

Посебан проблем представља уочавање, праћење и суочавање с појавом поремећаја у понашању малољетника и омладине кад је ријеч о понашањима која нису предмет законског санкционисања, а којима малољетно лице директно угрожава себе или друге појединце и групе (нпр. изостајање из школе, прекидање школовања, лагање, варање, агресија, одавање скитњи, деструктивно понашање, самовоља, зависност о дроги и алкохолу и друго). Обично овакве појаве родитељи због сентименталних разлога не могу препознати и задњи их уоче, а ништа нису боље ни васпитно-образовне институције, те здравствене и институције социјалне заштите.

Право на здравље је основно људско право. Здравље је како потреба сваког појединца тако и друштва у цјелини. Све владе имају обавезу да успоставе систем и службе које ће задовољити стандарде и сагледати политичке и друштвене аспекте ове димензије живота. Значајно је подстицати чланове заједнице да преузму активно учешће у програмима који се тичу личног здравља, здравља њихових породица и цијеле заједнице.

Препознавање насиља и других облика ризичног понашања младих, уочавање посљедица по здравље, имају друштвени значај, не само због друштвених уштеда, већ и због задовољавајућег и квалитетног живота породице и стабилности друштва.¹² Као резултат дуготрајног тјелесног и психичког злостављања, код жртве насиља долази до озбиљних посљедица које се јављају у виду болести и психичких проблема. Истраживања указују да жртве насиља оболијевају три пута чешће него лица која нису имале такво искуство (Straus и Gelles, 1987, према Kirkwood, 1997)

Здравствени систем и здравствени радници имају обавезу да раде на промовисању примарне превенције свих облика ризичног понашања путем

¹² Ајдуковић, М., Павлековић, Г (ур) (2000.) Одређења и облици насиља у обитељи. Загреб: Друштво за психолошку помоћ. стр.11-15.

медијских кампања за промјену навика, понашања и постојећих друштвених норми. Такође је неопходно дјеловати на нивоу раног откривања и свеобухватног третмана породичног насиља, те сексуалне злоупотребе као узрока ризичног понашања те развијати капацитете у систему здравствене заштите који ће одговорити здравственим потребама дјеце и младих. Здравствени систем има и обавезу успостављања свеобухватног система служби за помоћ дјечи и ван ње на нивоу локалне заједнице;

Потребно је интегрисати обуку за препознавање ризичног понашања и помоћи у редовне наставне програме школа и факултета здравствене струке, учитељских факултета и других школа, као што су школе за социјални рад, за васпитаче, за унутрашње послове и друго.

Органи социјалне заштите као специјализовани органи би морали предузети доста широк спектар друштвених мјера према циљаним групама у сарадњи са васпитно-образовним установама, надзором над родитељском бригом ризичних група, учествовати у провођењу посебних мјера преваспитавања, укључно до смјештаја штићених лица у дом или полудневни или дневни третман, предприпремне, судске и прекршајне поступке, те по потреби и у реализацији других друштвено оправданих мјера, итд.

На Западу се ефикасним показала примјена неформалних санкција (најчешће хуманитарни и комунални рад, слиједи одвикавање од зависности, поправак или надокнада штете, вансудска нагодба, савјетовалиште и др) представља значајан инструмент у поступању према младим особама, што међу осталим има и велики васпитни утицај на починиоца, с циљем превенције повратништва у делинквенцију.

Даље, потребно је унапредити превентивну улогу Министарству унутарњих послова ширењем спектра превентивних активности, а, примјерице усмјеравањем на откривање казних дјела почињених на штету дјеце и малолетника, тимским мултидисциплинарним и међуресорским приступом у обављању одређених полицијских послова, провођењем едукативних програма за ученике, родитеље и наставнике, увођењем посебног устроја специјализираних полицијских службеника за малолетничку делинквенцију у саставу полиције, одржавањем предавања и трибина с циљем превенције заштите дјеце у промету и др., дјеловањем контакт полицајца и Вијећа за комуналну превенцију, проведбом.

На крају, Република Српска мора донијети Стратегију или стратегије и програме превенције друштвено штетних облика понашања по угледу на добру праксу дијела земаља ЕУ, а која би са примарно репресивних мјера била усмјерена према превентивним мјерама и дјелатностима свих субјеката друштва, а која би начелно обухватила сљедеће елементе:

- Усагласити постојеће критеријуме за утврђивање појава, те по јединственој интерресорној методологији евидентирати (успоставити

јединствену евиденцију ових лица) и континуирано пратити појаву поремећаја у понашању малољетника и омладине,

- Планирати провођење научно-истраживачких пројеката усмјерених на истраживање појава друштвено штетних облика понашања малољетника и омладине и начине њиховог ефикасног сузбијања, заустављања и санкционисања,
- Извршити преглед нормативно-правних и других докумената који се односе на малољетнике и омладину, а посебно на друштвено штетне облике понашања, те иста усагласити са онима на нивоу ЕУ и УН,
- Израдити и успоставити стандарде за дјеловање интересорних и интердисциплинарних тимова који дјелују у систему превенције друштвено штетних понашања малољетника и омладине,
- Унаприједити провођење васпитно-образовних, здравствено-интервентних, полицијско-превентивних, прекршајно-правних, кривично-правних и других мјера по моделима добре праксе земаља чланица ЕУ,
- Проводити превентивне школске програме у сврху препознавања модела добре праксе са успостављањем система идентификације фактора ризика и ризичних понашања ученика, њиховог праћења, те отклањања девијација ученика у васпитно-образовном систему,
- Успоставити модел укључивања малољетника, те њихових родитеља на нивоу локалне заједнице у припрему и провођења програма превенције друштвено штетних облика понашања,
- У јединственој методологији дјеловања на превенцији друштвено штетним облицима понашања оставити простор и за дјеловање вјерских заједница,
- Дати посебно мјесто улози породичне медицине у провођењу програма ране превенције поремећаја у понашању дјеце и младих,
- Дати кључну улогу и оспособити систем социјалне заштите за дјелотворнију превенцију друштвено штетног понашања малољетника и омладине по угледу на добру праксу земаља чланица ЕУ,
- Предвидјети потребне кадровске, просторне, материјалне и друге предуслове потребне за провођење системских мјера везаних за превенцију друштвено штетних облика понашања у подручју породице, здравства, школства, социјалне заштите, полиције, те на крају прекршајних и казненоправних мјера,
- Планирати оспособљавање породица за одговорно родитељство и усмјерити пажњу на превентивно-савјетодавне и друге облике помоћи породицама са индикаторима и факторима ризика, те посебно родитељима који занемарују и злостављају дјецу,

- Обезбиједити помоћ и дати сигурност малољетницима која живе у ризичним условима и који имају ризично понашање у породици с циљем смањења броја малољетника издвојених из породица,

Не може се рећи да не постоји значајна активност у подручју превенције, али се истраживањем долази до закључка да није потпуно јасно шта ко конкретно ради, са којим циљем, према коме, како дуго и с којим крајњим резултатом, што тражи доношење јединствене методологије и стратегије рада у односу на лица носиоце друштвено штетних облика понашања.

Генерално посматрано потребно је напустити концепт борбе против делинквенције гдје репресивне институције имају главну улогу, окренути се концепту системске примарне и секундарне друштвене превенције који би био заснован на доброј пракси земаља чланица ЕУ, а који би био усмјерен на искорјењивање узрока и услова друштвено штетних облика понашања малољетника и омладине.

5. РЕЗИМЕ

Теме о друштвено штетном понашању у свакодневном животу и у различитим професионалним круговима заузимају последњих година значајно мјесто са становишта забринутости за понашање малољетника и омладине у Републици Српској.

Различити теоријски приступи и методологија досадашњих истраживања до сада нису дали одговоре о размјерама и карактеристикама ове појаве у РС, а службени органи су у доброј мјери евидентичари статистичких показатеља о друштвено штетном понашању малољетника и омладине. Проблеми малољетника у овој области су дијелом исказани у извјештајима МУП-а РС, али и Извјештајем о резултатима истраживања за Републику Српску Института за јавно здравство Бања Лука из 2011. године и др.

Превенција друштвено штетном понашању је врло сложен процес и захтијева мултинаучни приступ више научних дисциплина, јер је степен ризика за будућност нових генерација доста велики.

Добра пракса земаља чланица ЕУ је развила системски друштвени приступ овој проблематици са провођењем примарних, секундарних и терцијарних мјера одговорних друштвених субјеката према носиоцима друштвено штетног понашања.

Република Српска нема адекватну законодавно-правну регулативу, стратегију или стратегије, нити функционалне органе за провођење превенције друштвено штетном понашању.

С циљем побољшања стања, превенције и спровођења мјера које се изричу малољетницима, потребно је формирање мултидисциплинарног тима представника релевантних институција (научне установе, полиција,

тужилаштво, суд, центри за социјални рад, школске установе, одређене невладине организације), који би предложио и одговарајућа законска рјешења која би ову област третирали адекватније.

Све значајније мјесто у ризичним понашањима данас заузимају поремећаји и болести повезане с одређеним навикама и стилевима живљења (прекомјерно конзумирање алкохола, пушење дувана, те уживање психоактивних дрога, ризично сексуално понашање и сполно преносиве болести, неадекватна физичка активност и прекомјерна зависност од ТВ и Интернета, неадекватна квалитета прехране, поремећаји узимања хране, те тешке последице саобраћајних несрећа), психосоцијални проблеми (самоубиства и душевни поремећаји).

Генерално посматрано, садашње стање повећаног негативног утицаја породичних и друштвених узрока и услова за развој малолетних лица са широком лепезом друштвено штетних облика понашања воде у лошу будућност, лош просперитет младима, пораст броја пушача, младих алкохоличара, зависника о дрогама, пораст полно преносивих болести сиде и друго, што нас упозорава да морамо предузети хитну акцију превентивног дјеловања.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Ајдуковић, М., Павлековић, Г. (ур). (2000.) *Одређења и облици насиља у обитељи*. Загреб: Друштво за психолошку помоћ.
2. Бошковић, М. (2006). *Криминологија*, Нови Сад: Универзитет у Новом Саду, Правни факултет.
3. Botvin, G., Botvin, E. (1997). School – Based Programs. In: J. Lowinson, P. Ruiz, R. Millman, J. Lengrod (eds.), *Substance Abuse, A Comprehensive Textbook*, Pennsylvania: Williams and Wilkins.
4. Димитријевић, И. (2004). *Болести зависности, дијагностика, лечење, превенција*. Београд: КИЗ Центар,
5. Fromm, E. (1989). *Анатомија људске деструктивности*. Загреб: Напред.
6. Freud, A. (2000). *Нормалност и патологија деце*, Београд: Просвета.
7. Frojd, S. (2006). *Комплетан увод у психоанализу*. Подгорица: Нова Књига.
8. Gibbens, A. (1996). *Социологија*. Подгорица: ЦИД,
9. Јашовић, Ж. (1991). *Криминологија малолетничког преступништва*, Београд: Научна књига,
10. Мишковић, М. (2003). *Социологија*, Београд: Службени гласник,
11. Медија центар Сарајево. (2005). *Медији о малолетницима у сукобу са законом*, Сарајево.

12. Министарство за људска права и избјеглице БиХ. (2007). *Државна стратегија за борбу против насиља над дјецом 2007-2010*. Сарајево.
13. Симовић, М. (2005). *Кривично процесно право-Увод и општи дио*. Бихаћ: Правни факултет.
14. Симовић, М. (2005). *Кривично процесно право-Посебни дио*. Бихаћ: Правни факултет.
15. 45/112. Смјернице Уједињених народа за превенцију малољетничке делинквенције (Ријадске смјернице) - <http://search.incredibar.com/search.php?q=Smjernice+UN+za+prevenciju+maloljetnicke+delinkvencije>
16. Шепаровић, З. (1987). *Виктимологија – студије о жртвама*, Правни факултет Загреб – Пословна политика Београд, Загреб-Београд.
17. Звонаревић, М. (1981). *Социјална психологија*. Загреб: Школска књига,
18. <http://www.djeca.rs.ba/>,
19. http://www.mhrr.gov.ba/ljudska_prava/?id=7,
20. http://www.msb.gov.ba/anti_trafficking/Default.aspx?template_id=13&pageIndex=1,
21. http://www.mentalnozdravlje.ba/bih/index.php?option=com_content&view=article&id=86&Itemid=97,
22. <http://www.xy.com.ba/bih/>,
23. http://www.izaberi-zivot.rs.ba/?page_id=11
24. www.djecanainternetu.org.
25. <http://www.mup.vladars.net/>
26. http://www.phi.rs.ba/inst_banja_luka.html
27. <http://www.defektologija.net>, *Primarna i sekundarna prevencija*
28. <http://www.un.org/esa/socdev/unyin/wpaydrug.htm#WYR2005>
29. <http://www.eucpn.org/pubdocs/A%20review>, *A review of good practices in preventing juvenile crime in the EU*

АЛКОХОЛИЗАМ, ОВИСНОСТ, УЗРОЦИ И ПОСЉЕДИЦЕ

Прегледни рад

УДК 616-056.8:613.81/.84-053.2/.6

Апстракт: Овисност о алкохолу и други алкохолом изазвани проблеми везани су уз пијење алкохолних пића као прихваћени облик понашања. Програми заштите и унапређења здравља већине друштава више пажње посвећују поремећајима које изазива пијење алкохолних пића. Проблем овог типа у многим је земљама на трећем мјесту међу свим другим здравственим тешкоћама, а по броју и тежини за здравље појединаца, његове породице и друштва једва да им је раван било који други проблем у савременој здравственој и социјалној заштити. Штете изазване пијењем алкохолних пића постају нарочито очите у индустријској производњи и моторизованом промету. У раду су представљени неки аспекти који карактеришу појам алкохолизма, његов социолошки аспект и узроке алкохолизма, користећи доступну стручну литературу која третира наведену област.

Кључне ријечи: алкохолизам, овисност, узроци и посљедице.

Abstract: Addiction to alcohol and other alcohol-related problems are caused by drinking alcoholic beverages as accepted form of behavior. Programs for protection and health improvement in most societies pay more attention to disorders caused by drinking alcoholic beverages. The problem of this type in many countries is in the third place among all the other health problems, and according to the number and severity for the health of individuals, their families and society barely any other problem can match to it in modern health and spcial protection. Damages caused by drinking alcohol become most apparent in industrial production and motorized traffic. The paper presents some aspects which specify the term alcoholism, its causes and sociological aspects of alcoholism, using the available literature, which treats the specified field.

Key words: alcoholism, addiction, causes and consequences

¹ Контакт: мр сци. Ћосић Идриз, дипл. еци, Ливница челика д.о.о. Тузла, директор, Е-mail: cosic.idriz@gmail.com.

1. УВОД

Пијење алкохолних пића сеже још из давне прошлости. У најстаријим писаним споменицима и у усменој предаји сачуваној у обичајима и традицији постоји приказ приређивања алкохолних пића и њихова пијења. Сматра се да је човјек већ прије много година знао како се врењем (ферментацијом) могу добити алкохолна пића. Пиво је познато у старом Египту још из 4. и 5. вијека прије нове ере, као што показују цртежи и хијероглифски натписи из тога времена. Већ се врло рано могу пронаћи и описи тешкоћа што их може узроковати пијење алкохолних пића, а наводе се и мјере које су предузимане у њихову сузбијању. Таквих описа има већ у писаним споменицима античких култура: бабилонске, самерске, египатске, израелске, грчке и римске.

Врло рано се јавља моралистичко гледање на пијење алкохолних пића и посљедица које оно може изазвати. Према том приступу алкохоличар пије јер је морално мање вриједна особа, па се сузбијању алкохолизма и других поремећаја везаних уз пијење приступа репресивним мјерама; сузбијање алкохолом увјетованих поремећаја у многим је културама контролисано строгим правилима, али је алкохолно пиће, које доводи до угодног расположења, увјетовало да се прописане границе често пређу.

Прве и системске акције против опијања и алкохолизма почеле су у вријеме прве индустријске револуције, јер је запажено да претјерано опијање негативно утиче на раднике и њихов учинак, односно на укупну производњу у крајњој инстанци. Дакле, данас нама познати проблеми везани уз алкохол и алкохолизам коријене вуку још из далеке прошлости, што показује да је алкохолизам врло озбиљан проблем који се није узимало у обзир на адекватан начин.

2. ДЕФИНИСАЊЕ ПОЈМА АЛКОХОЛИЗМА

Када се говори о алкохолу мисли се на етилни алкохол (етанол), а заправо је ријеч је о безбојној текућини, која брзо хлапи, а кемијска јој је формула C_2H_5OH . Алкохол у технологији служи као отапало, а у медицини се у 70%-ној концентрацији користи у вањској употреби као средство за дезинфекцију. Кроз традиционалну усмену предају алкохол се приказује као прехранбени производ, лијек или средство које олакшава међуљудске односе. Ове карактеристике алкохола немају ни здравствено ни знанствено оправдање. Алкохол је токсично средство и као такав не може бити проматран ни као прехранбени производ, нити као лијек, а дјеловање на међуљудске односе може бити управо контра продуктивно.

Због тога се не може разликовати употреба од злоупотребе, јер је свака потрошња уједно и употреба и злоупотреба. Назовемо ли конзумацију алкохолних пића употребом, у прилог тому иде то што је пијење опће прихваћено друштвено понашање. Назовемо ли конзумацију алкохолних

пића злоупотребом, онда у прилог томе иде чињеница да се ради о ризичном понашању по особу која конзумира алкохол, те по све остале које су с њом у контакту. Основни проблем у сузбијању алкохолизма као болести представља мањак јасне дефиниције алкохолизма, те из тога проистекле тешкоће у дијагностичком поступку. Да би се успоставила прецизна дијагноза, и да би се алкохолизам могао одвојити од осталих поремећаја понашања потребна је опште прихваћена дефиниција, а такве још данас нема.

Овај проблем могуће је ријешити на начин да се алкохолизам као болест разложи на неколико операционалних поткатегорија, односно фаза. Прва фаза је фаза апстиненције, затим фаза тзв. умјереног пијења, затим проблемско пијење, алкохолизам и на крају смрт; односно број смртних случајева узрокован конзумирањем алкохолних пића.

Генерално гледано, алкохолизам узрокује тјелесне и психичке компликације, компликације живчаног система, друштвене проблеме, проблеме у породице и на послу као и бројне потешкоће у образовању па чак и бескућништво. Лијечење овисности о алкохолу је дуготрајан и сложен поступак који се тек једним почетним дијелом уско веже уз здравствену дјелатност. Дугогодишњи рехабилитацијски и ресоцијализацијски процес, током којег је потребно промијенити понашање и усвојити нов начин живота без алкохола, проводи се у групама које су организоване како удруге грађана, а у нас под опште познатим називом клубови лијечених алкохоличара.

3. ДРУШТВЕНА ПРОБЛЕМАТИКА АЛКОХОЛИЗАМА

Друштвени проблеми које узрокује прекомјерна конзумација алкохолних пића су немјерљиви. Потрошња алкохолних пића код нас, а и другдје у свијету, почиње врло рано. Већина особа се са конзумацијом алкохолних пића сусреће већ у најранијој доби и то најчешће, што је уједно и парадокс, у присуству старијих особа, а неријетко и у присуству родитеља.

Дакле, друштво као цјелина приликом социјализације својих најмлађих чланова на свим пољима, па тако и на пољу односа према алкохолу поступа на погрешан начин, што се онда у крајњој инстанци огледа у броју одраслих чланова друштва обољелих од алкохолизма. Овај проблем едукацијске нарави огледа се, не само у усменој предаји већ и у друштвеним институцијама. Јавна је тајна да се алкохолна пића пију у и око већине средњих школа, неријетко и основних, а да се не подузима ништа или се подузима врло мало.

Поставља се питање тко је крив за посљедице настале алкохолизмом, је ли то друштво, појединац или се може узроке тражити у једном и у другом. Ово је познат проблем у социологији који се тиче односа појединца и друштва. Сигурно је да појединцу друштво намеће одређене норме понашања, па је исто тако сигурно да људи почињу конзумирати алкохол

због утицаја околине у ситуацијама када сви око њих пију, јер се сматра да је то нормална ствар; ово се посебно односи на различите колективне забаве, свадбена весеља и сл.

Значи, у неким ситуацијама је друштвено увјетована конзумација алкохолних пића, а у случају да особа одбије углавном се доживљава као мање вриједна поготово у руралним крајевима који су снажно прожети традиционализмом, а уједно је и производња алкохолних пића разним архаичним методама врло распрострањена.

С друге стране, имамо чињеницу да је број особа које јесу или су потенцијални алкохоличари ипак мањи у односу на број који се добро носи с тим проблемом. То показује да психолошке карактеристике појединих особа такођер играју велику улогу у борби против алкохолизма. Осим ових разлога због којих се потеже за чашицом можемо узроке тражити и у економској ситуацији која нас окружује. Постоје особе које пију како би заборавиле на проблеме егзистенцијалне нарави, не базирајући се на то што тиме не рјешавају проблеме већ их напросто продубљују. У свему овом цјелокупно друштво би требало одиграти најзначајнију улогу при помоћи онима којима је она потребна, а све са циљем особног оздрављења и побољшања квалитете живота. Сматрам да су код нас недовољно развијене организације за помоћ алкохоличарима, али и онима који су већ лијечени па се накнадно тешко уклапају у нормалан живот, те осјећају комплекс мање вриједности.

Узимајући све у обзир, алкохол је опасан и ствара велике проблеме и посљедице како појединцима тако и друштву у глобалу, што се манифестира кроз све видове друштвеног живота, било кроз пропусте појединаца у пословном свијету, па до проблема у међуљудској комуникацији, односно насилног понашања почињеног у пијаном стању посебно од стране млађе популације. Свјетска здравствена организација дефинира алкохолизам као болест у коју упада појединац ако прекомјерно и редовито пије алкохолна пића па се код њега услијед тога јављају алкохолна оштећења психичког или физичког здравља и економски и социјални поремећаји.

Алкохолни проблеми обично настају кад друштвено пијење постане толико интензивно да га околина више не прихваћа јер ремети односе на радном мјесту или у породице. У овој фази се ради о психичкој овисности, а у неким случајевима слиједи физичка овисност с губитком контроле пијења и апстиненцијским сметњама; премор, знојење, жудња за алкохолом ако алкохол није доступан неко вријеме и тада унос алкохола смањује апстиненцијске потешкоће. У почетку толеранција на алкохол расте, а с напредовањем болести, толеранција се смањује. Алкохолизам је најчешћа болест овисности, а јавља се у свим економским и социјалним групама, у оба пола и у свакој животној доби. Алкохолизам се назива још и трећа болест која, по броју обољелих, долази одмах после болести срца и крвних жила те злоћудних тумора.

4. ПОСЉЕДИЦЕ АЛКОХОЛИЗМА У ПОРОДИЦИ

У породици и алкохоличара збивају се велики поремећаји. У првом реду ту је губитак исправних емоционалних односа који се очитују тешким и честим сукобима, било вербалним било физичким, од стране алкохолизиране особе с осталим члановима породице. У многих алкохоличара долази до појаве патолошког облика љубоморе.

У таквим случајевима алкохоличар показује љубомору у таквом облику да оставља дојам тешког душевног болесника који је опасан за своју околину. Такво стање налик је на параноидну психозу (психозу прогањања) која се каткад јавља у алкохоличара или се развије из психозе љубоморе. Овај тип болести чешће је описан у мушкараца и то у каснијим фазама алкохолизма. Алкохоличар својом љубоморношћу и уз изразиту агресивност постаје мучитељ своје породице. Идеје љубоморности могу се јављати према кћери, било властитој било жениној из првог брака. Љубоморност може довести до злочина или пак до силовања властите дјеце. Већином су то знаци потпуног етичког пропадања тзв. етичке деменције. Уз ове драстичне поремећаје ваља још истакнути и штете које алкохоличар наноси одгоју властите дјеце с обзиром да се одгој у великој мјери заснива на идентификацији с родитељима. Тај се процес у породици алкохоличара грубо ремети, такви одгојни поремећаји у дјеце могу бити узрок низа психичких поремећаја.

Дјеца из породице алкохоличара обично постижу лошији успјех у школи, показују поремећаје у понашању који могу одвести у малољетничку деликвенцију, криминал, проституцију, алкохолизам и уопће сукоб са друштвом. С обзиром на све ове чињенице данас се све чешће говори о породици у којој се појавио алкохолизам, а не о појединцу. Због такве свеопће етичке редукције цјелокупна породица губи своје мјесто у друштву. Надаље можемо говорити и о суицидогеној улози алкохола и алкохолизма. Алкохол може утицати као главни или као споредни мотив самоубојства.

Два су главна облика; први је тај када се особа намјерно доводи у алкохолизирано стање да би скупила храбрости да изврши самоубојство, а други је случај када је алкохол средство за извршење самоубојства. Без обзира на који начин, сигурно је да алкохолизам дјелује погубно на сваку породицу у којој се појави, и иза себе оставља трагичне посљедице. У почетку прекомјерно пијење и понашање у том стању доводи до пријекора брачног партнера/партнерице и вербалних сукоба што обично има за посљедицу изградње два сустава понашања која се стално понављају: борба за неовисност и право на задовољства при чему се нападају остали чланови породице. Код алкохоличара ће се јављати и осјећаји кривње и кајања те ће давати стална обећања да ће се промијенити. Постепено ће се развити рационализација и за своје недаће неће кривити властито прекомјерно пијење већ ће кривњу проналазити у другима.

Алкохолизам доводи до нарушавања емоционалних веза између алкохоличара и других чланова породице и до учесталих сукоба с брачним партнером/ партнерицом, а често се јављају и оптуживања за пријеваре (у психијатрији је познати појам алкохолна љубомора). Будући да због пијења и друштва често избива из куће, свој формални ауторитет настоји одржати строгошћу па тако долази до честих вербалних и физичких насртаја на друге чланове породице. Задња фаза алкохолизма у породице је потпуна небрига за породица. Алкохолизам је узрок распада око трећине бракова

5. АЛКОХОЛИЗАМ И МЛАДИ

Посебан проблем везан уз алкохолизам јест пијење алкохолних пића међу млађом популацијом, тј. међу ученицима основних и средњих школа. Већ је било говора о томе да се култура пијења учи врло рано, а с обзиром да алкохол дјелује на оштећења великог и малог мозга, особе које у младим данима прекомјерно конзумирају алкохолна пића већ су у почетку налазе негативном положају у односу на своје вршњаке који не конзумирају алкохолна пића. Такве особе често не завршавају школу, и углавном су склоне свим облицима асоцијалног понашања. И овдје се јавља примјер едукацијске нарави јер су млади недовољно информирани о штетном утјецајем алкохола; па самим тим млади човјек тешко прихвата мишљење о алкохолизму и опасностима пијења алкохолних пића ако не зна како се та болест развија, јер на себи у почецима не примјећује негативне последице евентуалног пијења. Да би се ови проблеми свели на минимум потребна је сурадња неколико друштвених институција, прије свега мислим на породица и образовне институције.

Породица би требала имати одгојну улогу у смислу усађивања норми, односно мијењања евентуално кривих навика стечених већ у најранијој младости; док би образовне институције требале кроз своје наставне програме едуцирати младе о штетним и погубним утјецајима алкохола на развој особе, како физичким тако и психичким.

Још једна ствар је јако битна код овог проблема алкохолизма који се директно тиче младих људи. Код нас се у друштву провлачи теза да млади пију из досаде. Ова теза је прилично тачна с обзиром да највећи број младих који се редовно опија веже иста карактеристика - незапосленост. Дакле, млади немају посла и онда умјесто да покушају своје проблеме ријешити самостално, они очекују помоћ друштва а у међувремену тону у вртлогу алкохолизма и осталих порока који су им на дохват руке. Још једном напомињем важност релације појединац-друштво, и важност друштва као цјелине при покретању акција које би требало извести, а све са циљем помоћи оним члановима којима је помоћ потребна.

6. ДРУШТВЕНИ УЗРОЦИ АЛКОХОЛИЗМА

Може се рећи да нема области социјалне психијатрије у којој се толико лутало као на подручју етиологије алкохолизма. Ако се било шта може поуздано тврдити онда је то засигурно од закључака Ламертове (1962.) студије да алкохолизам етиолошки није јединствен феномен, па је стога много оправданије говорити о алкохолизмима него алкохолизму. Етиологија алкохолизма је мултифакторијална. Најчешће истицан етиолошки фактор је: личност, социјална средина и алкохол.

Неке карактеристике личности као што су недостатак самопоуздања, емоционална лабилност и социјална незрелост представљају погодну тло за развој алкохолизма. Исто тако и одређена сложенија психичка стања попут депресије, неуротичности, психопатије могу бити пут ка алкохолизму али не морају до њега нужно водити. Када је у питању социјална средина ту се најчешће фокусира пажња на породицу, радну средину и шири социјални миље. Породица је најмањи али и најзначајнији елемент друштва, нпр. Пијење родитеља, супружника, лоши интерперсонални односи и томе слично могу имати значајне посљедице по младог човјека. С обзиром на сложеност проблема, у литератури се могу уочити три теоријска приступа у тумачењу алкохолизма: биолошке теорије, психолошке и социо-културолошке теорије.

Теоретичари који преферирају биолошки приступ истичу да је узрок алкохолизма у неком биолошком чиниоцу. Ту су заступљене три теорије и то генетске, неуротрансмитерске и метаболичке теорије. Вршена су бројна генетска истраживања на монозиготним и дизиготним близанцима, но, унаточ неким резултатима који иду у прилог генетском тумачењу настанка алкохолизма још увијек нема децидираних закључака. Према Јеллинековим истраживањима наводе се подаци да 52% алкохоличара има бар једног родитеља алкохоличара. По овом аутору у случају да је један од родитеља алкохоличар 20% - 30% дјеце такође показује симптоме алкохолизма. Када је у питању трансмисија алкохолизма у односу на полове, примијећена је много већа учесталост код припадника мушког пола у односу на припаднике женског пола. По метаболичким тумачењима алкохолизам је посљедица грешке метаболизма. Док неуротрансмитерске теорије сугеришу да постоји неки дефект у неуротрансмисији супстанци битних за преношење нервних импулса.

Психолошке теорије имају упориште у тумачењу да је алкохолизам посљедица поремећаја личности, односно да је узрок ове појаве у човјеку, а не у пићу. Ту су заступљена психоаналитичка, бихевиорална и трансакциона тумачења. Психоаналитичари доводе у везу проблеме најранијег дјетињства са каснијим психичким сметњама па тако и алкохолизмом младих. Бихевиористи говоре о алкохолизму као наученој форми понашања са понављаним пијењем у циљу растерећења напетости.

Трансакционисти посматрају алкохолизам као међусобни однос алкохоличара и особа из околине као облик друштвене игре у којој свако има неку добит.

Социокултурне теорије истичу значај социјалног миљеа у коме појединац живи и свих утицаја који из њега произлазе као и значај традиције, обичаја и правила датог друштва. Ове су теорије сувише општене и неодређене и то им је основни недостатак. Алкохолизам се према узрочним факторима дијели на ПРИМАРНИ и СЕКУНДАРНИ.

Код примарне форме најзначајнији етиолошки чинилац је један или више социјалних узрока, док је истовремено структура личности мање важан етиолошки чинилац. Овај тип алкохоличара је у мањини у односу на секундарну форму алкохолизма. У секундарном облику алкохолизма поред пијења најзначајнији етиолошки фактор је структура личности, а социјални узроци су у трећем плану. Може се говорити и о комбинованој форми алкохолизма која представља комбинацију примарног и секундарног алкохолизма гдје појединац под утицајем средине рано дође у контакт са алкохолом, једно вријеме пије умјерено, а онда у некој посебној психичкој ситуацији почне са редовним пијењем и ствара зависност.

На предиспозицију за алкохолизам утиче комбинација биолошких, психолошких и социокултуролошких чинилаца: *Генетски (урођени); Психолошки; Социокултуролошки*. Ови чиниоци представљају вјеровања или ставове о алкохолизму који потичу пијење и могу довести до овисности. Појавност алкохолом изазваних поремећаја већа је у срединама гдје је алкохол лакше доступан, јефтин и гдје постоји позитиван однос друштва према пијењу. Омјер утицаја ових чинитеља је отприлике 10% за генетске чинитеље, 30% психолошке те 60% за социокултуролошке чинитеље.

Поред сличности са пијењем старијих, адолесцентни алкохолизам има и своје специфичности и 4 узрока због којих млади људи пију:² утицај родитеља, социјални утицаји, утицај групе вршњака, пијење као помоћ младом човјеку да се осјећа добро.

Сматра се да је животни стил родитеља најзначајнији појединачни фактор одређвању да ли ће једно лице одлучити да пије као и за његов начин пијења. Наводи се да непотпуност породице усљед физичког губитка једног или оба родитеља што има за последицу емоционалне фрустрације, такође може имати значајан утицај у натанку алкохолизма младих. Такође наводе се породице у којима доминира хладан емотиван однос оца или мајке, запостављање дјецe као и физичко малтретирање. Утим ситуацијама отац не представља привлачан модел за идентификацију и може доћи до појаве негативне идентификације којом се објашњава узрок пркомјерног пијења.

² Rutherford D. (2007) «National Council of Alcoholism»

Највећи број адолесцената почиње са злоупотребом алкохола која представља реакцију на социокултурне притиске, док интерперсонални проблеми утичу на продужење злоупотребе. Нпр. Социоекономске кризе, које се нарочито одражавају на стандард породице, политички преврати, ратови, катастрофе и томе слично. Треба имати у виду да је алкохол најшире друштвено прихваћена психоактивна супстанца. Чак и хришћанска црква користи црно вино као симбол Исусове крви, приликом вјерских обреда. Иако доступност алкохолу, рекламе, легализовање пијења на скоро свим мјестима могу бити иницирајући фактор пијења, тако да се данас не може говорити о критичним професионалним занимањима.

У појединим мјестима постоји вјеровање да је вино одлично средство за сузбијање малокрвности или вјеровање да је чашица жестоког алкохолног пића одлично дезинфекционо средство. Поједини дијелови групе вршњака могу имати негативан утицај. Адолесценти могу прихватити пијење и друга проблематична понашања зато што припадају групи што укључује усвајање или имитацију различитих и карактеристичних навика. Утицај групе вршњака као дио социокултурног миљеа слаби моралне кочнице и охрабрује појединца да прибјегне алкохолу, чиме се у групи смањује осјећај кривње и ствар посебна емоционална клима. Пијење као помоћ младом човјеку да се осјећа «добро» појављује се начешће као модел. Понашања при избјегавању рјешавања различитих интерперсоналних и интрапсихичких тегоба.

7. СОЦИОЛОШКА АНАЛИЗА ПРИСТУПУ АЛКОХОЛИЗМА

Социолошка анализа има пет главних приступа проблему алкохолизма:

1. функционалистичка анализа, која испитује друштвену улогу пића;
2. социо-културни приступ, који жели расвијетлити ставове према пићу присутне у различитим културама;
3. социографски приступ, који жели измјерити утицај неких промјенивих величина на понашање према неумјереном пићу као што су спол, доб, занимање, етничка припадност итд;
4. метода симболичног интеракционизма, која испитује покушаје бијега у пиће и каријеру алкохоличара у свјетлу социјалног одговора и индивидуалне одговорности и
5. социјално-политички приступ, који даје важност одразима различитих начина контроле и превенције неумјереног конзумирања алкохола у модерним друштвима.

Дефиниције алкохолизма и алкохоличара понуђене у посљедње вријеме удаљују се од индивидуе, као и од друштвених посљедица човјекских радњи које су уско повезане с њима. Алкохолизам сматрају абнормалним типом менталне реакције својствене особама које у алкохолу виде утјеху за опсесије или емоционалне депресије, или кроничним поремећајем у понашању којем су својствени претјерана брига за алкохол на уштрб тје-

лесног и менталног здравља, губитак контроле при конзумирању алкохола те аутодеструктиван став према животним ситуацијама и односима.³

Алкохоличаром сматрају особу која пије више но што може поднијети, чак и након што види штетне последице алкохола на свој организам. Иако је стара, дефиницију која је своједобно широко прихваћена дала је Свјетска здравствена организација. Према њој алкохоличари су „они неумјерени конзументи чија је овисност о алкохолу попримила такав ступањ да се појављују менталне потешкоће или потешкоће у тјелесном и душевном здрављу, у међуљудским односима, те потешкоће у нормалним друштвеним и економским активностима, или они код којих су очити симптоми који напредују према том нивоу“.

Укупност сложених локалних и међународних политичких и економских односа, међуљудских односа, односа човјека према животу, смислу и циљевима живљења, односно према еко-системуу у којем се налазимо, брзо се мијења, а пијење алкохола све више налази своје мјесто у животном стилу људи (Јоњић, 1993: 63). То увјетује да данас постоји широк спектар дефиниција алкохолизма. С друштвеног стајалишта значајно је истакнути да је алкохолизам друштвено увјетовано прекомјерно и дуготрајно пијење алкохолних пића, што доводи до промјена у поступању са члановима породице, партнером, колегама, сусједима .

Науке које се баве феноменом алкохолизма те проблемима алкохоличара засигурно су, осим медицине, психологија, антропологија и социологија, што све заједно сачињава мултидисциплинарни приступ. Са социолошког стајалишта значајно је истакнути да феномен алкохолизма широко погађа савремена друштва и њихово функционисање на микро и макро нивоу те да је као такав предметом интереса друштвених знаности.

8. ФУНКЦИОНАЛНИ ПРИСТУП

Једна од главних преокупација функционалистичке теорије јест настојање да протумачи како је друштвени живот могућ. Та теорија претпоставља да су одређена количина реда и стабилности битни да би се друштвени живот одржао. Будући да је стално у питању системско суодношење многобројних дијелова, равнотежа је темељно стање којем се у друштву тежи.

За алкохоличара се може рећи да је особа која у том погледу не функционира добро, па и да подрива социјализацију. Функционалистичка анализа алкохолизма настоји открити разлоге због којих алкохоличар губи мотиве да обавља послове у складу са захтјевима породице и друштва. Ако алкохоличари теже ономе што се од њих не очекује, онда су њихови циљеви супротни културним обрасцима који повезују одређени друштвени сустав. С функционалистичког стајалишта, алкохоличари као актери

³ Štifanić, M. (1995), Društvena istraživanja, alkoholizam uzrast 18-19 godina, ZAGREB.

овдје судјелују као девијанти. Наиме, друштво у њих није успјело постићи да они желе оно што друштво од њих очекује. Након што постану алкохоличари, друштво често не успијева наћи прикладна средства да их одврати од прекомјерне употребе алкохола.

Алкохоличару је често неуспјешно постављати неке опште захтјеве или императиве јер је њихово девијантно понашање синдром провалије између културом наметнутих аспирација и друштвено структурираних могућности за реализацију тих аспирација. Стога, функционалистичка анализа највећу позорност посвећује проблемима социјализације, при чему је прије свега занимају структурални узроци алкохолизма, а потом девијант у односу на којег институционалне санкције као средство друштвеног поретка (п)остају немоћне, а он бива препуштен самом себи.

Покушаји да се опишу функције конзумирања алкохолних пића у модерном друштву врло су ријетки у социолошким радовима. Осим тога, непостојање опште прихваћених норми и/или вриједности може водити до крајности узимања алкохола. Утилитаристичка се функција односи на задовољење одређених потреба, као нпр. ослобађање од слабости, заборавити глад, загријати се, одагнати умор, дозвати сан, док би се хедонистичка функција односила на потребе за гозбом и еуфоријом.

9. СОЦИО КУЛТУРНИ ПРИСТУП

Социо-културни модел користи се за проучавање повијесних аспеката (зло)употребе алкохола, како би се и успоредили начини на који различита друштва прилазе проблемима везаним уз алкохол, проучило значења пића (видљива и прикривена), промотриле прилагођене стратегије које користе оне особе које откривају проблеме везане уз алкохол или да би се пиће сагледало кроз међуљудске односе.

Конзумирању алкохолних пића придружују се друштвене вриједности које произлазе из признања функције пића за смањивање друштвених разлика и појачавање групних веза. Те вриједности врте се око пријатељства и групног духа. Често се манифестирају кроз ритуале који симболизирају солидарност родбинских група, радних група или колективне воље од стране неке групе која се односи на један одређени узрок. Осим тога, алкохол се вреднује због својих ритуалних функција које симболизирају промјене статуса приликом рођења, вјенчања, смрти или славља приликом одрастања. У неким друштвима алкохол има важно мјесто у култури екстазе. У неким постоје институционализоване групе у којима су пиће и пијанство највише а не осредње вриједности.

Постоје групе, попут средњоамеричких индијанаца, у којих је пиће могуће за све, и у којих често пијанство и конзумирање алкохола на бучним забавама не представљају симптоматична и девијантна стања. У неких група, као у еуропских жидовских заједница 19. вијека, алкохол је служио

за учвршћивање друштвене организације. У других, као нпр. у индијанских племена на америчком западу, алкохол је убрзао процесе губљења културног идентитета и друштвеног распада.

Многе студије о алкохолизму написане су у оквиру теорије о културној амбивалентности. Према Лернерту, нпр., вриједносни ставови о алкохолним пићима крећу се према двјема супротним странама. С једне стране, ликери, вино и пиво славе се у пјесмама, поезији и прози као рјешења за достизање екстазе и узвишености, а, с друге, на њих се гледа као на кваритеље људске нормалности и главне узроке болести и несрећа, било друштва, било појединаца. То показује јасну амбивалентност ставова и мишљења о припадајућем мјесту алкохола у друштвеном животу (Лемерт, 1981: 46).

Важан елемент ове амбивалентности произлази из схваћања функције алкохола као модификатора понашања, који може имати интегративне или дезинтегративне резултате на различитим друштвеним разинама. Стивенс држи да су институције амбивалентне што се тиче конзумирања алкохола. С једне стране, рекламе потичу на пиће, а с друге, здравствене институције су против пића, подсећајући и хвалећи норме трезвености и апстиненције.

Неке друге теорије на алкохолизам гледају као на резултат негативног друштвеног кретања према економском и друштвеном дну. Неспособност појединца да судјелује у могућностима заједнице може изазвати фрустрације које се манифестирају кроз алкохол.

Код тога неке теорије наглашавају искуства из доба адолесценције. Друштвени обичаји који охрабрују пиће као понашање одраслог човјека могу представљати јак притисак, формалан или неформалан. У том контексту, модел који пружају родитељи може представљати знатну потпору.

10. СОЦИОГРАФСКИ ПРУСТУП

Мало се студија бави свакодневним конзумирањем алкохола, тј. тиме тко, што, када и колико пије. Исто тако мало се говори о утицају неких фактора на алкохолизам, као нпр. религија, доб, спол, етничка припадност, статус, друштвени слој, степен образовања, доб почетка узимања алкохола итд. Епидемиолошке студије индивидуализирају дијелове специфичних популација у свези с проблемима повезаним уз конзумирање алкохола. Неке од тих студија покушале су успоредити умјерено конзумирање различитих друштвених категорија с неким факторима који могу утицати на овај начин понашања.

Друге се студије заснивају на подацима познатим агенцијама за бригу и помоћ алкохоличарима те желе показати друштвене елементе, ситуације и догађаје, заједничке животима појединаца који би могли сугерирати мотиве њиховог постанка патолошким алкохоличарима. Главне варијабле узете у обзир у истраживањима алкохолизма јесу занимање, национална

односно етничка и религиозна припадност, брачни статус, боравиште, спол, доб.

11. СИМБОЛИЧКО–ИНТЕРАКЦИОНИСТИЧКИ ПРИСТУП

Велик дио социолошког проучавања алкохолизма вршио се у оквиру глобалног испитивања девијантних понашања. У америчким антологијама 60-их година које говоре о девијантности алкохолизам се појављивао заједно с младеначком делинквенцијом, самоубојством, убојством, проституцијом, психичким обољењима, дрогом, криминалом, абортусом и хомосексуалношћу. Девијантност се односила углавном на радње и на особе које их почињавају. Са 60-им годинама и афирмацијом симболичког интеракционизма позорност се – више него карактеристичним увјетима девијантних особа – обраћа дефиницијама које друштвена група даје о разлозима девијантног понашања. Девијантност се тако релативизира и односи на удаљавање одређених типова понашања од опћеприхваћених у одређеном повијесном тренутку.

Полазећи, дакле, од опћег појма скупине особа које дијеле одређене вриједности и прихваћају друштвене норме гледе понашања, девијантно је свако понашање и свака особа која се удаљује од тих норми. Тешко ће бити схватити како су се усвојила превладавајућа разумијевања одређених понашања која се сматрају девијантнима. Због овога треба проучити два повезана процеса:

- ✓ усвајање правила, дефиниција, норми, закона - који, уколико их се прекрши, значе девијантност те
- ✓ реакцију на особе које су намјерно прекршиле норме, што се изражава увођењем санкција и етикетањем. Према овом приступу пијење је друштвени процес који се анализира на основи друштвеног дјеловања.

Након рата на алкохоличара се гледа као на болесну особу која тренутно пати од редуциране самосталности и има ограничену способност прихваћања улога. Оно што се очекује од такве особе јест промјена понашања све док не дође до његова оздрављења које прекида процес немоћности.

12. СОЦИЈАЛНО–ПОЛИТИЧКИ ПРИСТУП

Прије но што размотримо друштвени одговор на пиће и с обзиром на контролу и превенцију неконтролираног конзумирања алкохола, добро је напоменути Лемертово упозорење да пиће, осим што задовољава одређене потребе, може жртвовати неке друге као што су: поштовање, живот, власништво, здравље, дужина живота, породично јединство, родитељска одговорност, сталност посла и економска сигурност. Тровање алкохом ослабљује физиолошке функције доводећи их до помањкања, или до недовољне изражености друштвеним улогама прописаних задатака, или до

великог броја несрећа. У односу на конзумирање алкохола то значи да интоксикација и пијанство захтијевају пуно веће трошкове у технолошки средње развијеним друштвима, међусобно овиснима, која су подложна брзим промјенама и високој продуктивности.

Ту се већ познатим торшковима пијанства додају смрт и рањавања узрокована прометним несрећама, мања продуктивност, појава болести, ремећења јавног реда и криминал" (Лемерт, 1981). Осим тога, да би се добила потпунија слика економије конзумирања алкохолних пића са извјесним ступњем јавне помоћи од стране државе, морају се споменути трошкови јавне интервенције и лијечења хроничних алкохоличара. Ради се о контроли и превенцији конзумирања алкохола.

13. ЗАКЉУЧАК

На основу изнесених показатеља, а који се односе на друштвене узроке алкохолизма може се закључити слиједеће:

Употреба и злоупотреба алкохолних пића утемељују битне друштвене појаве, не само због њихове проширености већ и због друштвених и културних модела кроз које се појављују и реализују. Од психијатријске девијантности, алкохолизам је касније сматран болешћу у медицинском смислу, а у посљедње вријеме "друштвеном болешћу" која открива дубоке везе с културном и друштвеном структуром које је дефинишу и у исто вријеме подносе њезин терет путем мјера лијечења, контроле, ресоцијализације и превенције. На међународној нивоу посљедњих година свједоци смо не само раширености конзумирања алкохола већ и раширености друштвених ситуација у којима се узима алкохол, а исто тако и све већег броја особа које га конзумирају, што има утицаја на читаво друштво.

Док на међународној нивоу већ постоје бројни институти за истраживање проблематике алкохола, који су у стању пружити прилично јасне слике ситуације, у нашој земљи и земљама окружења самостални истраживачи, у основи медицинско-психијатријског образовања, проводе истраживања на ограниченом броју примјера и ограниченом географском подручју. Пажња се у нас до сада обраћала оним појединцима који су стигли до краја своје алкохоличарске каријере.

За медицинске социологе алкохолизам треба постати предметом истраживања, слично као што је то случај на међународном плану. У нас су од посебне важности подаци регистра алкохоличара при заводу за јавно здравство, међутим, недостају подаци о ризичним субјектима, као и епидемиолошка истраживања о популацији опћенито, што би могло показати не само колико већ и како те у којим приликама људи пију, које су вриједности и какви ставови особа према пићу, који су културни и друштвени елементи који потпомажу и подупиру конзумирање алкохола и др.

Основно питање је гдје се налази коријен болести, у друштву као цјелини или у појединцима посебно.

ЛИТЕРАТУРА

1. Асфлаг, Р., (1997), Овисност о алкохолу и његово свладавање: пут из слијепе улице, Каритативни фонд УПТ, Ђаково.
2. Фануко, Н., (1997), Социологија, Профил, Загреб.
3. Худолин, В., (1991), Алкохолизам-стил живота алкохоличара, Профил, Загреб.
4. Маненица, Б., (1994), Овисности, Аугуст Шеноа, Загреб.
5. Михаљевић, Ј., (1995). Овисност о други и алкохолу: болест, лијечење, превенција, Ливно, 1995.
6. Шпадијер-Џинић, Ј., (1998), Социјална патологија, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.

мр Жана Врућинић¹
Висока школа унутрашњих послова
Бања Лука

МЛАДИ И РИЗИЧНО ПОНАШАЊЕ

Прегледни рад

УДК 37.018.1/.2:316.624-053.6

Анстракт: У раду се говори о физичким и психосоцијалним карактеристикама личности и задацима адолесцентног развоја, како би се боље разумјела вулнерабилност младих и с тим у вези њихова повећана склоност према разним видовима ризичног понашања. Наиме, адолесценција је период живота у коме код младих особа долази до бројних промјена на физичком, а онда и на интрапсихичком, тј. когнитивном, емоционалном, моралном и коначно на социјалном плану. За ово животно раздобље се такође везују и друге специфичности – формирање личног идентитета, прва сексуална искустава, ризични сексуални односи, пробавање неких од психоактивних супстанци и развој индивидуалног животног стила. Неке од ових промјена не доприносе развоју адолесцената, него, напротив, угрожавају здравље и развој младе особе. Тада говоримо о ризичном понашању.

Кључне ријечи: адолесценција, ризично понашање, физичке промјене, когнитивне промјене, емоционалне промјене, промјене на моралном и социјалном плану.

Abstract: The paper discusses the physical and psychosocial personality traits and tasks of adolescent development, in order to gain a better understanding of the vulnerability of young people and their increased tendency towards various forms of risky behavior. Namely, adolescence is a period of life of young people where there is a number of changes at physical, interpsychic, i.e. cognitive, emotional, moral and finally social level. This period of life is also associated to some other specificities- identity formation, first sexual experiences, risky sexual behaviors, tasting some of the psychoactive substances and the development of individual lifestyle. Some of these changes do not contribute to the development adolescents, but rather endanger the health and development of young people. That is when we talk about risk behaviors.

¹ Мр Жана Врућинић, магистар психолошких наука, виши стручни сарадник на предмету Полицијска психологија и Правна медицина на Високој школи унутрашњих послова у Бањој Луци.

Key words: *adolescence, risky behavior, physical changes, cognitive changes, emotional changes, changes in the moral and in the social level.*

1. ПОЈМОВНО ОДРЕЂЕЊЕ РИЗИЧНОГ ПОНАШАЊА

Појам ризично понашање се најчешће користи како би се њиме обухватили различити видови друштвено неприлагођеног или упадљивог одступања у понашању. Ризична су сва она понашања младих којима они доводе у опасност властито здравље и угрожавају друштвене вриједности. Неки истраживачи (Furby & Beyth-Marom, 1992) наводе дефиницију по којој се ризик односи на могућност губитка, с тим да је та могућност већа од 0%, али мања од 100%.

Узимајући у обзир ову дефиницију, на једном крају те димензије била би она понашања код којих је вјероватноћа да се јаве лоше посљедице изразито велика – таква су нека груба, озбиљна кршења закона или понашања којима се, скоро сигурно, угрожава сопствени живот. Пошто оваква понашања, условно речено, дубље залазе у патологију, постоје други термини који су можда адекватнији (нпр. криминогено, суицидално понашање). На другом крају димензије, налазе се она понашања код којих је та вјероватноћа ниска (паљење једне цигаре, узимање једног алкохолног пића). Очигледно је да вјероватноћа расте уколико се исти облик понашања понавља. Постоје понашања код којих вјероватноћа нежељеног исхода постаје значајна тек онда када се не говори о појединачном инциденту, већ о формираној навици (нпр. знатно је опасније бити пушач, него упалити једну цигару) (Бауцал, Виденовић, 2011).

Према томе *ризично понашање* можемо дефинисати као дјеловање (или недјеловање) које за собом доноси одређену могућност губитка. Важно је напоменути да ризично понашање може, али и не мора бити намјерно, односно особа која се ризично понаша може, али и не мора бити свјесна да одређено понашање за собом повлачи не-нулту вјероватност губитка.

Перцепција ризика односи се на процјену појединца о вјероватности губитка која је повезана са одређеним дјеловањем (или недјеловањем). Дакле, ризик не значи неки сигурно наступајући негативан ефекат, већ негативно процијењену посљедицу чије је остварење неизвјесно.

У смислу који је довољно обухватан да би се њиме покриле (неке) категорије ризичног, у домаћој стручној литератури се могу пронаћи различити појмови, који крију исто значење. То су: дјеца и омладина са поремећајима у друштвеном понашању (Пијановић, 1999), друштвено поремећено (негативно) (Крстић, 1997) и социјално патолошко понашање младих (Букелић, 2000), те младалачка криза (Тадић, 2006). С обзиром на бројне промјене и многе специфичности које са собом носи адолесценција,

ризично понашање углавном везујемо за омладину, иако оно није својствено искључиво њима.

Адолесценција је период брзог физичког раста и развоја, интензивног психичког развоја и сазријевања и значајних промјена социјалних односа. Представља период великих могућности, савладавања и прихватања нових улога и преузимања одговорности.

Доношење одлуке да се нешто проба и испробавање одређених понашања по први пут је саставни дио развојног процеса и сазријевања јер на овај начин адолесценти стичу нове вјештине и искуства. Међутим, нека од ових понашања не доприносе развоју адолесцената, него, напротив, угрожавају здравље и развој младе особе. Тада говоримо о ризичним понашањима као што су пушење цигарета, конзумирање алкохола, употреба психоактивних супстанци, назаштићени сексуални односи, насиље, неадекватна исхрана (Blum et al., према Рончевић, Стојадиновић, 2004).

У стручним и научним круговима, као и у свакодневном животу, се осим термина ризична понашања користе још неки као што су: *поремећаји понашања, васпитна запуштеност, друштвена неприлагођеност, девијантно понашање* и др.

Термин васпитна запуштеност се веома ријетко среће у савременој литератури. Један од разлога који су довели до скоро потпуног престанка употребе тог термина је његово нејасно појмовно одређење. Па према томе постоје три различите групе дефиниција:

- дефиниције према којима запуштеност обухвата све облике несоцијализованог понашања,
- дефиниције према којима васпитна запуштеност подразумева само оне облике понашања који претходе вршењу кривичних дјела,
- и дефиниције према којима је васпитна запуштеност неповољно стање у коме се налазе млади људи, а које негативно утиче на њихов развој (Јашовић, 1991; према Поповић-Ћитић, Жунић-Павловић, 2005; стр.13).

Друштвена неприлагођеност се појављује као реакција на стресне догађаје у животу, као реакција на промјене или трауме.

Девијантно понашање се етимолошки везује за све облике понашања који у значајној мјери одступају од општеприхваћених вриједности, норми и правила понашања (Поповић-Ћитић, Жунић-Павловић, 2005; стр.12).

У новије вријеме свеобухватни назив за дјецу и младе с проблемима у одрастању, односно најразличитијим поремећајима у понашању се користи назив «дјеца у ризику» и «млади у ризику».

Ризична понашања се ријетко јављају изоловано. Најчешће ангажовање адолесцената у једном ризичном понашању повлачи ангажовање и у другим ризичним понашањима (Рончевић, Стојадиновић, Радованов, 2001; Рончевић, Стојадиновић, Радованов, 2002, према Рончевић, Стојадиновић,

2004). На примјер адолесценти који конзумирају алкохол често ступају у незаштићене сексуалне односе, чине насиље или бивају изложени насиљу. Слично томе, резултати истраживања такође потврђују да изузетно рани конзументи алкохола (тј. они који почну конзумирати алкохолна пића прије 13. године) имају повећан ризик од уласка у делинквенцију. Поред тога, они који узимају алкохол у значајно већој мјери конзумирају и цигарете, а склони су и употреби дрога (нарочито марихуане) (Peleg-Oren et al., 2009). Ризична понашања, дакле, утичу на здравље и у садашњости и у будућности.

Посљедице ризичног понашања по здравље могу бити:

- непосредне (саобраћајни удес уколико адолесцент вози под дејством алкохола или дроге),
- одложене (због незаштићеног сексуалног односа адолесценткиња остаје у другом стању, често напушта школу, па касније тешко налази запослење и ради тежак посао у лошим условима)
- или удаљене (неки од адолесцената обољеће од карцинома плућа за 20, 30 година) (Рончевић, Стојадиновић, Радованов, 2001, према Рончевић, Стојадиновић, 2004).

2. СПЕЦИФИЧНОСТИ И «ЗАДАЦИ» АДОЛЕСЦЕНЦИЈЕ У ОДНОСУ НА УЧЕШЋЕ МЛАДИХ У РИЗИЧНИМ ПОНАШАЊИМА

Да би дјеца постали одрасли, зрели, самостални људи неминовно је да прођу кроз низ преображаја – прије свега на физичком, а онда и на интрапсихичком, тј. когнитивном, емоционалном, моралном и коначно на социјалном плану.

Биолошке промјене везане су за физиолошке промјенама односно лучење хормона. То је период наглих физичких (биолошких) промјена условљених дјеловањем хормона у којем долази до пораста висине и тежине, развоја мишића, сазријевања репродуктивних функција, али и развоја секундарних полних карактеристика (Lugomer-Armano, 2000, према Kralj, 2004).

Агресивност је такође интензивисана пубертетом и збуњује и плаши адолесценте, поготово на почетку адолесценције (Ђурчић, 2004). Ипак, у некој мјери она их и радује, па се компромис налази у испробавању и експериментисању са сопственом агресивношћу – било кроз туче, трке аутомобилима или друге облике агресивног надметања. Ова појава, тако честа у адолесценцији, испољава се путем аутодеструктивних тенденција. Аутодеструктивно понашање је понављано својевољно повређивање сопственог тијела без тренутне суицидалне намјере. Хемијска средства су најчешће коришћен начин за самооштећење и самоуништавање. Њиховим дејством треба да се пониште напетост и туга, изазову неки нови, јачи доживљаји којима би се поништила непријатна осјећања. Употреба љекова

обично почиње у раним тинејџерским годинама, међутим с временом долази до зависности односно злоупотребе, што за посљедицу може имати тешка психичка и физичка оштећења. Нарочито велику опасност представља заједничко узимање разних медикамената са алкохолом, што може бити попраћено депресијом која може бити довољно јака да доведе до покушаја суицида односно суицида. Обично самоповређујућем и суицидалном понашању претходи доживљај актуелног или антиципираног губитка значајне релације адолесцента било са родитељем, братом, сестром, момком, дјевојком и другим «значајним другим». Ова перцепција изазива снажна дисфункционална осјећања: аксиозност, очајање, бијес, агитацију коју адолесцент није у стању да контролише, толерише или превазиђе.

Дакле, током адолесценције, када адолесценти постају више независни и сами себи довољни, многи од њих ће интернализovati или екстернализовати своје проблеме и покушати да се побрину за њих на себи својствен начин (Curtis, 2008).

Током адолесценције долази и до развоја когнитивних способности. Адолесценти су способни размишљати и о могућим стварима, а не само о реалним и конкретним. Развија се апстрактно мишљење, те се расправља о апстрактним садржајима као што су религија, љубав, смисао живота, те се развија логика.

Вјероватно најпознатија промјена у адолесценцији о којој су обавјештени и узгредни познаваоци развојне психологије, јесте прелазак на формалнооперационо мишљење чије су главне карактеристике способност раздвајања реалног од могућег, хипотетичко-дедуктивно мишљење, одвајање форме од садржаја, препозиционално мишљење и комбинаторика (Степановић, 2007, према Бауцал, Виденовић, 2011; стр. 31). Уласком у стадијум формалних операција, адолесцент почиње да размишља о будућности на начин који се квалитативно разликује од начина како то чине дјеца. Он развија животни програм образујући систем у коме су садашње и будуће активности у вези (Piјаџе & Inhelder, 1978, према Бауцал, Виденовић, 2011; стр. 33).

Видјели смо да негативне посљедице ризичних понашања могу некада да улиједу не непосредно послије таквог понашања, него и неколико година касније. Адолесцент би требало да је у стању да предвиди овакав исход, као и да увиди да такве посљедице могу да ометају остварење животног програма. Како онда, објаснити већу учесталост наизглед неодговорног понашања према будућности?

Везу није лако наћи. Постоје истраживања која доводе у везу учествовање у ризичним понашањима и тип временске оријентације који адолесцент има. Под временском оријентацијом подразумева се начин на који адолесцент концептуализује и вреднује будуће догађаје (Adams & Nettle, 2009). Особа може бити мање или више оријентисана ка будућности. Адолесценти који су оријентисани, прије свега, на садашњост високо

вреднују она понашања и стимулусе који доносе непосредну награду или одмах доводе до циља (Zimbardo et al., 1997; Duangpatra et al., 2009). С друге стране, они који су више оријентисани ка будућности спремнији су да одложе задовољство, као и да се упусте у активности чије ће добробити осјетити тек у будућности. Овај конструкт је на различите начине операционализован (Adams & Nettle, 2009), али у више наврата нађена је статистичка веза између степена оријентације ка будућности и учесталости ризичних понашања (Adams & Nettle, 2009; Zimbardo et al., 1997; Duangpatra et al., 2009, према Бауцал, Виденовић, 2011; стр. 33). Због тога је смислено претпоставити да ће они адолесценти код којих је животни план, као продукт формалних операција, јасно и детаљно разрађен, бити мање склони да се упусте у ризична понашања.

Емоције се уче идентификацијом (поистовјећивањем) и подражавањем (имитацијом), што потврђују примјери идентичног емоционалног реаговања дјетета и мајке на исте објекте и ситуације. У емоционалном развоју предшколске дјеце учи се и контрола властитих емоција и препознавање емоција других. Дјецу треба од раног дјетињства учити да енергију емоција усмјеравају на социјализован начин (кроз игру и друге корисне активности); тиме се смањују емоционални испади и/или потреба за кочењем и потискивањем емоција.

Развојни психолози указују да је за емоционални развој дјетета битно да је оно од раног узраста окружено љубављу и бригом својих најближих. Родитељи који похвалама реагују на одређено понашање или постигнуће дају дјетету емоционални подстицај да се у том смијеру развија. Емоције дјеце су најчешће везане за конкретне ситуације и збивања, па се преко малих «дјела» дјетета, чије хваљење/куђење изазива осјећања поноса/стида, кривице или самопоштовања, утиче да се стварају афективне особине личности које помажу дјетету, касније адолесценту да изгради реалнију слику о себи, боље разумије себе и друге (Брковић, 2000).

Морални развој чини пресудни дио у процесу индивидуације. Млади човек се суочава са императивом друштва да одрасте, достигне зрелост, прилагоди се општем систему вриједности. Он мора да доживи преображај савјести дјетета у савјест одраслог што је основна одлика моралног зрења (Кукољ, Драшковић, Цакић, 2004).

У сваком друштву, дакле, постоје мјерила за поједине врсте понашања. Свако друштво прокламује свој морал као битан услов друштвеног и индивидуалног опстанка и развоја. При томе у неким сегментима понашања друштво може бити строго, изнад декларисаних захтјева, у другим областима може бити веома толерантно. Слична динамика постоји и у понашању појединца. Треба истаћи да моралност чини завршну секвенцу у развоју личности адолесцента, не само са вриједносног већ и са психолошког становишта. И не само да се јавља као секвенца која захтјева дужи период за достизање релативне зрелости, развој моралности се, за разлику од других психолошких димензија, протеже у дубоку старост (Брковић,

2000). Дијете, касније адолесцент, које расте у нехармоничној породици у неповољној је ситуацији јер нема прилике да се идентификује и развија по узору на родитеља, нема реалне награде за облике понашања који се развијају уз подршку и одобравање, нема ни досљедне казне за прекршаје моралног кодекса.

Такође долази и до промјена на социјалном плану. Вршњаци, било у групама или индивидуално, су нови ослонац, инспиратори и ривали адолесцената. Изузетно блиски односи са вршњачким групама представљају замјене за породице јер обезбјеђују блискост, осјећај припадности и надокнађују осјећај идентитета – групног, у замјену за још непостојећи – лични. Ове релације могу представљати основну преокупацију адолесцената и дати импулс проблематичном понашању (Ђурчић, 2004). На понашајном плану формирање идентитета се испољава кроз бунтовност, и непоштовање ауторитета.

Укључивање у групу вршњака сматра се првим озбиљнијим тестом релативне зрелости личности на одређеном узрасту. Допринос вршњака не огледа се само у стварању оптималних услова за самооцјену, већ општење и заједничка дјелатност са вршњацима дозвољава да се вреднују и усвоје или одбаце одговарајући поступци, овлада вјештинама координисања својих радњи са акцијама других (Брковић, 2000).

Као најчешћи облик утицаја вршњака је моделовање ставова или понашања, тако да особа која представља модел исказује ставове или понашања, а друга особа их усваја (Bandura & Walters, 1963; према Brown et al., 2008). Од постојећих облика вршњачког утицаја, притисак вршњака је најчешће препознат, и изазива највише бриге међу стручњацима (Brown et al., 2008). Вршњачки притисак дефинише се као директно, очито изражавање напора чланова групе да пропишу одређене ставове или активности, односно ограничавају другачије, групи неприхватљиве, ставове или активности (Brown, 2004, све према Forko, Lotar, 2012).

У једном истраживању (Zimmerman et al., 1997, према Forko, Lotar, 2012) на узорку дјеце и младих, ученика шестих, седмих, осмих и десетих разреда, које је спровођено на крају школске године, четири године заредом, нађена је повезаност између самопоштовања и степена подложности вршњачком притиску. Самопоштовање је мјерено Куперсмитовом скалом самопоштовања (Coopersmith, 1981) која укључује четири подручја - глобално самопоштовање, самопоштовање везано за академски успјех, вршњачке односе и породично функционисање. Скалу подложности вршњачком притиску конструисали су аутори помоћу инструмената научника који су такође мјерили овај конструкт (Rachal et al., 1975; Davies & Stacey, 1972). Такође, прикупљени су подаци за школске оцјене, колико често конзумирају алкохолна пића и у којој мјери, а злоупотреба алкохола и толерантност на девијантна понашања испитани су упитницима које су такође креирали аутори истраживања. Резултати су показали како је самопоштовање младих у овом узорку у паду с порастом узраста, што је у

складу с резултатима других истраживања (Robins & Trzesniewski, 2005; Robins et al., 2002, према Forko, Lotar, 2012). У овом истраживању је показано како су млади високог самопоштовања и они чије самопоштовање има узлазну путању мање подложни вршњачком притиску од дјеце и младих чије је самопоштовање ниско или силазне путање. Код адолесцената с ниским самопоштовањем присутна је и злоупотреба алкохола и низак школски успјех, као и осјетљивост на притисак вршњака, што указује на присутност више ризичних фактора (Zimmerman et al., 1997, према Forko, Lotar, 2012).

Дакле, адолесцент, припадник групе, свом снагом настоји да усвоји заједничке вриједности и ставове, типичне начине понашања и да што прије, као равноправан са другима, самопотврди себе – развијајући односе узајамности, повјерења и блискости. Појединац, дакле, стиче осјећање групног идентитета као пролазно неопходне категорије на путу успостављања потпуног идентитета одраслог (Кукољ, Драшковић, Цакић, 2004).

Идентитет означава доживљај властитог «ја», појам којег појединац има о самом себи и континуираном постојању властите личности чије се битне карактеристике не мијењају с обзиром на вријеме, мјесто или ситуацију у којој се налази (Petz i sar., 1992). Развој идентитета укључује усвајање смисленог појма о себи при чему су прошлост, садашњост и будућност повезане у складну цјелину. Током адолесценције долази до промјене представе о себи у складу са физичким изгледом, биолошком зрелошћу, когнитивним функционисањем и социјалном сналажљивости.

Адолесценција се најчешће дијели у три фазе: рану, средњу и касну адолесценцију. Рана адолесценција почиње пубертетом и обухвата узраст између 10. и 14. године. Средња адолесценција обухвата узраст између 15. до 18. године. Касна адолесценција је фаза, чији је завршетак нарочито тешко дефинисати, а смјешта се у раздобље између 19. и 25. године. Прва искуства са дрогама најчешће се стичу у периоду адолесценције. У раној адолесценцији због дезорганизоване и рањиве психичке структуре млади су под највећим ризиком да започну експериментисање са супстанцама. Ово је вријеме када почињу да доводе у питање апсолутни ауторитет својих родитеља и да преиспитују њихове вриједности и стандарде. У раној адолесценцији дјеца почињу примјећивати бројне физичке промјене, а физичке и емоционалне промјене су ријетко усклађене. Рани адолесцент размишља о значењу живота, пролазности времена, природи смрти и другим значајним појмовима. Такође се мијења и однос са родитељима, а предност се даје дружењу са вршњацима истог пола. Рани адолесценти су склонији испољавању конфликтног стања кроз дјеловање (acting-out), него кроз размишљање и вербализацију.

Многи аутори су били усмјерени управо на тзв. процес туговања карактеристичан за раздобље средње адолесценције када због одвајања од родитеља, адолесцент остаје у стању изолованости и усамљености. Мрзовоља тако карактеристична за средњу фазу често потиче од процеса туговања

(Katan, 1951; Wadeell, 2002., према Dodig-Ćurković, 2010). Адолесценти средње фазе трагају за одраслима који нису њихови родитељи и постају независнији од примарне породице. Средњу адолесценцију карактерише овладавање негативним емоцијама. Они адолесценти који не могу превладати емотивну кризу, да би сачували психички интегритет, излаз налазе у регресивним облицима понашања (злоупотреба алкохола, лекова и дрога, промискуитетно понашање, брза вожња, ангажовање у екстремним спортовима). Због лажног осјећања самопоуздања, који понекад одају, млади користе алкохол и дроге у покушају да превазиђу осјећања инфериорности, збуњености, стида, кривице и осјећања неадекватности. У периоду касне адолесценције завршава се процес формирања идентитета, и они млади који су успјели избјећи «адолесцентну кризу» биће знатно спремнији за савладавање свакодневних животних искушења у свијету одраслих (Кнежевић-Тасић, Димоски, 2004). У периоду касне адолесценције принцип реалности све више предњачи над принципом задовољства. Упознати себе је примарни задатак ове фазе, а то значи сазнати које се слике о себи доживљавају стварнима.

3. О ПРЕВЕНЦИЈИ РИЗИЧНОГ ПОНАШАЊА

С обзиром на развојне специфичности које са собом носи адолесценција, а које смо претходно навели, у циљу превенције високоризичног понашања адолесцената као значајан фактор изучавана је перцепција ризика из њиховог угла. Приступ изучавања перцепције ризика еволуирао је последњих тридесетак година. Током овог периода истраживачи су покушавали да открију шта адолесценти мисле када кажу да неко понашање јесте или није «ризично». Они су као основни циљ у овим истраживањима истакли промовисање или регулисање здравља и безбједности ове популације. У једном истраживању које је спроведено на узорку адолесцената од 6-12 разреда од испитаника је тражено да процијене степен ризика у односу на различите активности укључујући пушење марихуане, пијење алкохола, незаштићени сексуални односи, пушење цигарета, кориштење бездимног дувана, као и кориштење медикамената. Неки учесници у ризичним активностима су сматрали да је то дио нормалног психолошког развоја сваког адолесцента. Напор истраживача је био усмјерен на процјену фактора који могу да утичу на перцепцију ризика и корисности и кориштење овог знања да се смањи учешће адолесцената у високо ризичним активностима. Бројне студије спроведене у оквиру ове психометријске парадигме су показале да је опажени ризик мјерљив и предвидив. Студије су показале да су испитаници спремни да толеришу веће ризике, гдје су ризичне активности виђене као корисне. Даља истраживања су такође показала да карактеристике као што су упознатост (блискост) са одређеном активношћу, контрола, потенцијал за ризик, правичност и ниво образовања утичу на однос између перцепције ризика, опажене корисности и прихватања ризика (Fishoff, Slovic & Lichtenstein, 1978; Slovic, Fishoff &

Lichtenstein, 1980). Прелиминарне студије указују да из перспективе адолесцената корисника уочене предности дроге и алкохола далеко надмашују уочен ризик (све према Severson, Slovic & Hampson, 1993).

ЛИТЕРАТУРА

1. Бауцал, А., Виденовић, М. (2011). Адолесценти и ризична понашања: одраз ирационалности или рационалности. *Психолошка истраживања*, Vol. XIV (1), 25–46.
2. Брковић, А. (2000). Развојна психологија. Ужице: Учитељски факултет у Ужицу.
3. Букелић, Ј. (2000). Социјална психијатрија. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
4. Curtis, C. A. (2008). Self-destructive Behaviors of Adolescent Girls and Boys. *Honors Theses. Paper 295*.
<http://digitalcommons.colby.edu/honorsthesis/295>, приступљено 5.12.2012.
5. Dodig-Ćurković, K. (2010). Učestalost raznih oblika autodestruktivnog i heterodestruktivnog ponašanja kod adolescenata i njihova karakteristična obilježja. Neobjavljena doktorska disertacija. Zagreb: Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
6. Турчић, В. (2004). Тражење смисла у новој (адолесцентној) реалности. Турчић, В. (ур.), У књизи: *Трагање за смислом: адолесценција* (стр.11-19). Београд: ИП «Жарко Албуљ».
7. Forko, M., Lotar, M. (2012). Izlaganje adolescenata riziku na nagovor vršnjaka - važnost percepcije sebe i drugih. *Kriminologija i socijalna integracija*. Vol. 20, Br. 1, 35-47.
8. Furby, L. & Beyth-Marom, R. (1992). Risk taking in adolescence: A decision making perspective. *Developmental Review*, 12, 1-44.
9. Kralj, I. (2004). Evaluacija skale adolescentskih percipiranih prednosti i nedostataka za ulazak u spolni odnos. Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
10. Крстић, О. (1997). Примењена криминалистика. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
11. Кукољ, К., Драшковић, С., Цакић, Ђ. Адолесцентно освајање аутономије. Турчић, В. (ур.), У књизи: *Трагање за смислом: адолесценција* (стр. 233-236). Београд: ИП «Жарко Албуљ».
12. Кнежевић-Тасић, Ј., Димоски, С. (2004). Дроге – пут ка потпуном губитку смисла и сврхе. Турчић, В. (ур.), У књизи: *Трагање за смислом: адолесценција* (стр. 91-98). Београд: ИП «Жарко Албуљ».

13. Peleg-Oren, N., Saint-Jean, G., Cardenas, G. A., Hayley T. & Pierre, C. (2009). Drinking alcohol before age 13 and negative outcomes in late adolescence. *Alcoholism: Clinical and experimental research*, 33 (11), 56–63.
14. Petz, B. i sur. (1992). Psiholgijski rječnik. Zagreb: Prosvjeta.
15. Пијановић, П. (ур.) (1999). Дефектолошки речник. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
16. Поповић-Ћитић, Б., Жунић-Павловић, В. (2005). Превенција преступништва дјецe и омладине. Београд: Министарство просвјете и спорта Републике Србије.
17. Рончевић, Н., Стојадиновић, А. (2004). Изазови и странпутице на путу одрастања. Ђурчић, В. (ур.), У књизи: *Трагање за смислом: адолесценција* (стр. 39-48). Београд: ИП «Жарко Албуљ».
18. Severson, H. H., Slovic, P. & Hampson, S. (1993). Adolescents perception of risk: understanding and preventing high risk behavior. *Advances in Consumer Research Volume 20*, 177-182.
19. Тадић, Н. (2006). Психијатрија детињства и младости. Београд: Научна КМД.

Драгана Милијевић¹
Висока школа унутрашњих послова,
Бања Лука

ТРАДИЦИОНАЛНИ КРИВИЧНОПРАВНИ ИНСТРУМЕНТИ ПРЕВЕНЦИЈЕ ДРУШТВЕНО ШТЕТНИХ ПОНАШАЊА МЛАДИХ

Прегледни рад

УДК 316.624-053.6:343.3/7

Апстракт: *Савремено друштво се у супротстављању друштвено штетним понашањима користи различитим средствима. Квалитативно посматрајући, сва ова средства „крећу“ се од најблажих начина реаговања друштва па до средстава која се означавају као ultima ratio. Посљедње подразумева кориштење одредаба кривичног права које по својој природи представља посљедње средство у борби против криминалитета. Ове одредбе представљају традиционалан и ефикасан инструмент у превенцији друштвено штетних понашања младих. Аутор у раду даје кратак приказ одређених инкриминација путем којих се криминална дјелатност младих може прекинути у претходном стадијуму iter criminis-а, и то путем санкционисања договора за извршење кривичног дјела, удруживања за извршење кривичних дјела, као и дјелатности набављања, израде и оспособљавања средстава намијењених извршењу кривичних дјела и на тај начин превентивно дјеловати у циљу спречавања по природи тежих кривичних дјела.*

Кључне ријечи: *кривични закон, кривично дјело, извршилац кривичног дјела, малољетничка делинквенција.*

Abstract: *Modern society uses different means in confronting harmful social behaviors. Qualitatively speaking, all this means "range" from the nearest ways of reacting of the society to funds which are referred to as ultima ratio. The latter is the use of the criminal law provisions which by its nature is the last resort in the fight against crime. These provisions represent a traditional and effective tool in the prevention of socially harmful behaviors of young people.*

¹ Милијевић Драгана, асистент на Правној катедри Високе школе унутрашњих послова у Бањој Луци.

The author gives a brief overview of certain incrimination through which the criminal activity of young people can be stopped in the prior stage iter criminis by means of sanctioning the agreement to commit a crime, accomplice in committing offenses, as well as the activities of acquiring, developing and training means for committing offenses and thus take preventive actions against serious crimes.

Key words: *criminal law, criminal offence, crime perpetrator, juvenile delinquency.*

1. УВОД

Друштвеноштетна понашања младих могу се манифестовати на различите начине. Крећу се од асоцијалних понашања, преко понашања која представљају прекршаје, а могу се манифестовати и у најтежем облику – као кривична дјела. Управо посљедњи облик друштвено неприхватљивог понашања долази до изражаја и у Босни и Херцеговини. Наиме, иако статистике показују да се број малољетних извршилаца смањује, треба истаћи да је феноменологија ових деликата, односно њихова правна природа, најблаже речено, забрињавајућа². Креће се од имовинских кривичних дјела (крађе, тешке крађе, разбојништва, разбојничке крађе), па до учествовања у тучи и других кривичних дјела против живота и тијела (тешка тјелесна повреда, убиство и сл.). Посебно треба нагласити да се малољетници појављују као извршиоци тежих облика ових кривичних дјела, што свакако треба да буде сигнал одговарајућим органима да у сврху превенције оваквих деликата примјењују одредбе путем којих се криминална дјелатност малољетника може зауставити и на претходном стадијуму.

² Е. с. посљедњих пар година у Босни и Херцеговини забиљежени су случајеви извршења тешких кривичних дјела од стране малољетника. Тако су два малољетника у општини Шипово извршила кривично дјело паљевине у коме је причињена штета од око 500.000 КМ (www.glassrpske.com., приступљено 29.10.2012. године). Тројица малољетника су по претходном договору у времену од два мјесеца извршила више тешких крађа и крађа на подручју требињске општине (www.avaz.ba, приступљено 29.10.2012. године). Два малољетника су у Сарајеву извршила покушај убиства 72-годишње старице на начин да су је полила бензином и запалила. Суровост малољетних преступника је дошла до изражаја и у Маочи (Брчко Дистрикт) гдје су малољетници на округан начин убили и запалили једну старију особу мушког пола. Поред наведеног, у Фочи је забиљежен случај напада малољетника на полицајца којег је ударио у главу, а након хапшења је насрнуо и на друге припаднике полиције; у Зеници је малољетник претходно тражећи новац брутално претукао душевно болесно лице коме је нанио тешке тјелесне повреде; у Бијељини је млађе малољетно лице покушало извршити кривично дјело силовања старице, нанијевши при томе жртви тешке тјелесне повреде; у Сарајеву су у тучи у којој су учествовала малољетна лица једном малољетнику нанесене тешке тјелесне повреде; у Травнику је поднесен извјештај о почињеном кривичном дјелу против малољетника који је починио кривично дјело Недозвољено држање оружја или експлозивних материја и сл. (www.24sata.info, приступљено 29.10.2012. године).

Треба истаћи да одредбе кривичног права као већ поменути *ultima ratio*, данас, у вријеме када је вршење кривичних дјела од стране младих све изразитије, са неизоставним обиљежјима организованости, окрутности и сл., свакако имају све већи значај. Проширење зоне кажњивости и на понашања која по својој правној природи представљају претходне стадијуме остварења кривичног дјела, као традиционалан облик реаговања на криминалитет од изузетног је значаја из разлога што се кривична дјела младих (малољетника), као друштвено штетна понашања најчешће врше уз претходни договор, илу у оквиру удружења организованог за вршење кривичних дјела, или уз претходно предузете дјелатности набављања, израде и оспособљавања средстава за извршење планираног кривичног дјела.

2. ИЗРАЂИВАЊЕ И НАБАВЉАЊЕ ОРУЖЈА И СРЕДСТАВА НАМИЈЕЊЕНИХ ЗА ИЗВРШЕЊЕ КРИВИЧНИХ ДЈЕЛА³

Дјелатности израђивања и набављања оружја и средстава намијењених извршењу кривичних дјела представља једно од најчешћих понашања која између осталог предузимају малољетна лица, било за себе или за другога, ради олакшања извршења будућег кривичног дјела. Наш законодавац предвиђа инкриминасање ових дјелатности. Инкриминација која се односи на израђивање и набављање оружја и средстава намијењених за извршење кривичних дјела представља опште кривично дјело припремања. Будући да је ријеч о дјелатностима којима се јасно испољава криминална намјера да се реализује будуће кривично дјело, кривични закони у односу на кривична дјела одређене тежине одступају од свог начелног става о некажњавању за припремне радње и предвиђају њихово кажњавање.

Дјело се остварује од стране лица које *„оружје, експлозивне материје, или средства за њихово справљање, или отрове за које зна да су намијењени за извршење кривичног дјела, израђује, држи, набавља или другоме омогућава да до њих дође...“*⁴ У овој одредби санкционисане радње су испољене у облику израде, држања, набављања или омогућавања долажења до њих. Законодавац је путем ове одредбе инкриминисао активности из групе припремних радњи, и то у односу на сва кривична дјела, чиме је ова инкриминација доста широко постављена. Сврставањем ових дјелатности у групу кривичних дјела против јавног реда и мира (у кривичном законодавству Републике Српске),⁵ посредно је истакнута њихова друштвена опасност. Оно што је интересантно у овој инкриминацији односи се на широко постављен круг дјелатности којима се она може остварити. Тако, израда подразумијева прављење, тј. производњу намијењених средстава,

³ V. члан 398. КЗРС, члан 337. КЗ БДБиХ, члан 343. КЗФБиХ.

⁴ V. став 1. члана 398. КЗ РС.

⁵ У осталим кривичним законодавствима ово кривично дјело се налази у групи кривичних дјела против правосуђа.

односно преправку већ постојећих средстава, док се њихово набављање може вршити куповином, размјеном, узимањем на послугу и друго.⁶ И омогућавање другом да дође до ових средстава може бити извршено на различите начине, као што је продаја том лицу, давање на послугу, посредовање између лица за која се средство и набавља и онога које га посједује и сл., док држање средстава подразумијева посједовање одређених предмета дјела.⁷ Овако широко постављен круг дјелатности које, можемо истаћи, редовно предузимају малољетна лица, чини инкриминацију нарочито погодном за превентивно дјеловање, односно спречавање извршења тешких кривичних дјела од стране малољетника. Такође је од значаја напоменути да се код ове инкриминације законодавац приступио рјешењу да се казнити може за припремање свих кривичних дјела. На овај начин је, према нашем мишљењу, законодавац још једном истакао друштвену опасност средстава којима се врши припремање, а то су отрови и распрскавајуће материје, чијом употребом може доћи до оштећења брана, оштећења јавних уређаја, паљевине и сл., у чему се и налази криминалнополитичко оправдање овако формулисаног кривичног дјела.

Поред наведеног, у овој одредби законодавац је санкционисао дјелатности које се састоје у *„прављењу или уступању другог лажног кључа, отпирача или другог средства за проваљивање, са знањем да су ова средства намијењена за извршење кривичног дјела“*.⁸ Санкционисане дјелатности из ове одредбе означене су као израда или уступање другог одређених средстава којима се олакшава извршење кривичног дјела. Основна карактеристика овога облика кривичног дјела јесте конкретизација предмета припремних радњи – ријеч је о лажном кључу, отпирачу или другом средству за проваљивање. Може се закључити да су ове активности усмјерене ка остварењу појединих кривичних дјела, превасходно из области имовинског криминалитета. На ово асоцира и генерална клаузула која се односи на *„друга средства за проваљивање“*.⁹ Ако се уважи чињеница да се малољетна лица појављују најчешће као извршиоци имовинских кривичних дјела, поменута одредба је од изузетног значаја за превенцију малољетничке делинквенције.

⁶ Уп. Бабић, М.; Марковић, И., Кривично право посебни дио, Правни факултет, Бања Лука, 2007. год., стр. 314; Стојановић, З., Коментар кривичног законика, Службени гласник, Београд, 2009. год., стр. 740.

⁷ В. Бабић, М.; Марковић, И., *op. cit.*, стр. 314; Увиђа се да члан 347. КЗ Србије не предвиђа „држање“ као начин извршења кривичног дјела. Поједине дјелатности из овога члана могу бити и још више временски удаљене од кривичног дјела. Ово је случај код специфичне врсте „припремних радњи“ под називом „држање средстава за справљање оружја и експлозивних материја“. Другим ријечима, радње које се означавају као држање средстава за справљање оружја и експлозивне материје, у временском контексту можемо окарактерисати као својеврсни „подстадијум“ или „предстадијум“ класичним припремним радњама.

⁸ V. члан 398. став 2. Кривичног закона Републике Српске („Службени гласник РС“ број 49/03).

⁹ У литератури се истиче да се ова средства користе за вршење тешке крађе проваљивањем, в. Бабић, М.; Марковић, И., *op. cit.*, стр. 314.

Поред наведеног, а нужно пратећи феноменологију криминалног понашања, наш законодавац је у овој одредби инкриминисао и припремне радње које се односе на тзв. „*компјутерски криминалитет*“. Тако је проширена зона кажњавања и на припремне радње из ове области на начин да се санкционише свако „*ко изради, прибави, прода или да на кориштење упутство или средство намијењено за улажење у компјутерски систем*“. Постојање наведене одредбе је свакако криминалнополитички оправдано, а од непроцењиве је важности и за превенцију малољетничке делинквенције с обзиром на чињеницу да је број малољетника који врше кривична дјела из области компјутерског криминалитета у порасту.

За предузимање дјелатности које се односе на израђивање, држање, набављање или другоме омогућавање долажења до оружја, експлозивних материја, отрова, или средстава за њихово справљање, Законом о измјенама и допунама Кривичног закона Републике Српске предвиђена је казна затвора у трајању од три до пет година (раније је била казна затвора од три мјесеца до три године), што представља занимљиво законско рјешење. С једне стране, сам казнени оквир је интересантан, у најмању руку необичан (не примјећује се код осталих инкриминација), а уједно, према нашем мишљењу, и престрог. Посљедње, управо због широко постављене зоне кажњивости, која иде у два правца: с једне стране могуће је казнити за припремање припремања, док се са друге стране кажњава у погледу скоро свих кривичних дјела. За припремне радње које се односе на имовински и компјутерски криминалитет (став 2. и став 3) може се изрећи казна затвора у трајању до три године. Сматрамо да је овај блажи казнени оквир, с обзиром на карактер кривичних дјела која се припремају, оправдан.

3. ДОГОВОР ЗА ИЗВРШЕЊЕ КРИВИЧНИХ ДЈЕЛА¹⁰

Једна од најчешћих дјелатности која одликује малољетничко преступништво јесте постојање претходног договора за извршење кривичног дјела. Стога као значајно криминалнополитичко средство у погледу превенције криминалитета треба користити и инкриминацију путем које се санкционише *Договор за извршење кривичног дјела*.

У овој инкриминацији традиционално је проширена зона кажњивости на дјелатности које се односе на договарање са другим лицима вршења кривичног дјела. Тако је предвиђено нпр. у КЗ БиХ: „*Ко с другим договори извршење кривичног дјела прописаног законом Босне и Херцеговине, за које се може изрећи казна затвора од три године или тежа казна, ако за договор извршења таквог кривичног дјела није прописана тежа казна, казниће се новчаном казном или казном затвора до једне године*“.¹¹

¹⁰ У члан 247 КЗ БиХ, члан 384 КЗ РС, члан 338 КЗ ФБиХ, члан 332 КЗ БДБиХ.

¹¹ У члан 247 КЗ БиХ.

Договор за извршење кривичних дјела (у теорији познат као комплот) представља договор два или више лица да заједнички изврше једно или више кривичних дјела. Ово кривично дјело представља један од облика припремних радњи које се одражавају у договарању више лица за извршење кривичног/кривичних дјела. По своме карактеру, наведене радње нужно подразумевају учешће више лица. У нашем кривичном законодавству ова инкриминација је општег карактера, и према законској одредби која је постављена доста широко, примјењује се уколико постоји договор за извршење кривичних дјела за која се може изрећи казна затвора три године или тежа казна (уколико за договор извршења појединог кривичног дјела није прописана тежа казна). Наведено представља разлог више да се ова инкриминација чешће примјењује у погледу малољетничке делинквенције, из два разлога, што ова категорија учинилаца кривичних дјела врши кривично дјело најчешће уз претходни договор, и што су то обично кривична дјела са елементима насиља и безобзирности као што је наносење тешких тјелесних повреда, разбојништво, убиство на нарочито свиреп начин (за која је законодавац предвидио казну затвора преко три године).

Ratio инкриминације односи се на следеће: лица (два или више) која остварују ову инкриминацију поступају с намјером која је управљена на заједничко извршење кривичног дјела, и овдје је кажњив сам споразум, договор, без обзира да ли је и извршено кривично дјело које је договарано. Наведено значи да се договор састоји у споразуму који изражава заједничку намјеру два или више лица да ће заједнички, односно као саизвршиоци, учинити одређено кривично дјело.¹² За примјену инкриминације од значаја је да кривично дјело чије је извршење договорено мора бити конкретизовано у свим својим битним елементима.¹³ Одређеност кривичног дјела не захтијева експлицитно познавање бића кривичног дјела, што и није случај када су у питању малољетни извршиоци, већ да предмет договарања буде по врсти и објекту конкретно одређен,¹⁴ а евентуално и по мјесту и времену и другим околностима које у својој укупности конкретизују кривично дјело.¹⁵ Договор није никаква проста одлука, већ одлука „пред дјеловање“, јер закон не инкриминише договарање као процес. Тако и наш законодавац у погледу овог кривичног дјела сасвим исправно употребљава термин „договори“, прописујући да се кажњавање предузима само у погледу довршеног, дефинитивног договора, што искључује покушај овог кривичног дјела.

¹² В. Бабић, М., Марковић, И., *op. cit.*, стр. 296; Стојановић, З., *op. cit.*, стр. 737.

¹³ В. Бабић, М., Марковић, И., *op. cit.*, стр. 296; Стојановић, З., *op. cit.*, стр. 737.

¹⁴ Лазаревић, Љ.: *Кривично право – посебни део*; Савремена администрација; Београд; 2000. год.; стр. 344.

¹⁵ В. Бачић, Ф. et al., *Коментар Кривичног закона СФРЈ*; Савремена администрација; Београд; 1978. год., стр. 770.

Казнени оквир за ово кривично дјело је „најблажи“. Наиме, лице ће се казнити новчаном казном или казном затвора до једне године, у чему је кажњавање „изједначено“ са нпр. казним оквиром који је предвиђен за лица која постану припадници групе или удружења у циљу извршења кривичних дјела прописаних законом Босне и Херцеговине.

4. УДРУЖИВАЊЕ РАДИ ЧИЊЕЊА КРИВИЧНИХ ДЈЕЛА¹⁶

Удруживање ради чињења кривичних дјела представља најопаснији вид припремања кривичних дјела (који је у посљедње вријеме изражен код малолетничке делинквенције) и ова дјелатност је инкриминисана у свим кривичним законима у Босни и Херцеговини. Ове дјелатности су заједно са договором за извршење кривичног дјела можда управо и најчешћа кривична дјела која врши ова категорија лица. Инкриминација се у КЗ БиХ јавља под називом „Удруживање ради чињења кривичних дјела“,¹⁷ а формулација члана гласи: „ко организује групу људи или на други начин удружује три или више особа у циљу извршења кривичног дјела прописаног законом Босне и Херцеговине за које се може изрећи казна затвора три године¹⁸ или тежа казна, ако за такво организовање или удруживање ради извршења појединачног кривичног дјела није прописана тежа казна, казниће се казном затвора од шест мјесеци до пет година.“

Оправдање за кажњавање за ове активности законодавац проналази у „великој опасности од организованог вршења кривичних дјела“, гдје „кривична законодавства редовно предвиђају кажњивост већ за само стварање удружења или других видова организовања или повезивања више лица у криминалне организације или групе којима је циљ вршење кривичних дјела.“¹⁹ Наиме, иако се заједно са договором декларише као кривично дјело „саприпремања“, код злочиначког удруживања ријеч је о удруживању које има за циљ континуирано вршење кривичних дјела. Другим ријечима, постојање злочиначког удружења не исцрпљује се извршењем конкретног кривичног дјела. Оно што овај вид „саприпремања“ кривичних дјела чини посебно друштвено опасним јесте субјективни елемент код извршилаца који су себи поставили за циљ стално вршење кривичних дјела. Треба истаћи да је овај вид друштвено негативног понашања младих, како је и напоменуто, и те како присутан, а оправдање се може пронаћи у томе да малолетници минимизирају одговорност када се она дијели са групом. Тако и истраживања

¹⁶ У члан 249 КЗ БиХ, члан 383 КЗ РС, члан 340 КЗ ФБиХ, члан 334 КЗ БДБиХ.

¹⁷ Ово кривично дјело је у КЗ РС предвиђено под називом „Злочиначко удружење“; о овоме погледати члан 383 Кривичног закона Републике Српске („Службени гласник РС“ број 49/03).

¹⁸ У кривичном законнику Републике Српске ова граница је била 5 година, тако да је граница кажњивости за ову врсту припремних радњи у позитивном законодавству проширена.

¹⁹ Бабић, М. et al., Коментар кривичних/казнених закона БиХ; Савјет Европе; Сарајево; 2005. год., стр. 799.

социјалне психологије показују да није важан само број људи у групи, него и састав групе, једногласност и групна кохезија која може да укључује и високо рангиране појединце²⁰ (које овом приликом можемо окарактерисати као организаторе ових удружења).

Наш законодавац је кроз казнени оквир недвосмислено дао криминално-политичку оцјену оваквог понашања. Наиме, овај оквир је, за предузимање наведених дјелатности, односно удруживање ради чињења кривичних дјела, строже одређен у односу на казнени оквир из члана 248. (за дјелатности из члана 249. може се изрећи кривична санкција у трајању од шест мјесеци до пет година, наравно, уколико за организовање и удруживање посебног кривичног дјела није одређена тежа казна). Организовање удружења представља дјелатности којима се непосредно ствара удружење које до тада није постојало, као и оне дјелатности којима се организационо учвршћује већ постојеће удружење.²¹ Дјелатности, код организовања удружења, најчешће се односе на стварање групе или другог удружења, стварање плана за извршење кривичног дјела, додјелу улога појединим припадницима и уопште предузимање организационих мјера неопходних за функционисање групе или удружење и обављање онога због чега је и створена.²² Уобичајено је да се као организациони облици удружења јављају група и банда, гдје се групом сматрају најмање три лица, док банда подразумијева већу организациону повезаност између лица.²³

Као и код договора за извршење кривичног дјела, може се догодити да нека од лица из злочиначког удружења не партиципирају у извршењу кривичних дјела за које је удружење организовано. Стога је потребно правити разлику између обичних припадника удружења и организатора. Обични припадници одговарају само за припадништво удружењу, док организатор удружења одговара по правилима стицаја и за кривично дјело извршено у оквиру удружења, иако није учествовао у његовом извршењу.²⁴ Међутим, уколико би остали припадници злочиначког удружења извршили подстрекавање, односно помагање у извршењу одређеног кривичног дјела, одговарали би и као саучесници у том кривичном дјелу.²⁵ У контексту наведеног треба нагласити да искуство показује да се малољетна лица обично јављају као припадници ових удружења, уз уважавање чињенице да се као једна од њихових главних одлика незрелости психичког апарата наводи сугестибилност.

²⁰ V. ampl. Hymel, S., Schonert-Reichl, K.A., Bonanno, R. A., Vaillancourt, T. & Henderson, N. R. „Bullying and Morality: Understanding How Good Kids Can Behave Badly“ in Jimerson, S. R., Swearer, S. M & Espelage, D. L. (Eds.) Handbook of Bulling in schools: An international perspective; New York – Routledge, 2010. year; стр. 101–119.

²¹ В. Бабић, М.; Марковић, И., *op. cit.*, стр. 294; Стојановић, З.: Кривично право – посебни дио; Правни факултет; Источно Сарајево; 2001. год.; стр. 158.

²² Стојановић, З., *op. cit.*, стр. 738.

²³ Стојановић, З., Кривично..., *op. cit.*, стр. 158.

²⁴ Бабић, М., *op. cit.*, стр. 167.

²⁵ Ibidem.

Треба истаћи да је законодавац, аналогно већини савремених кривичних законодавстава, водио рачуна и о лицима која су припадници ових удружења, а која добровољно одустану од учешћа у злочиначком удружењу. На овом мјесту је предвиђено факултативно ослобођење од казне, како за припадника групе који открије групу или припадника удружења који открије удружење прије него што је у његовом саставу или за њега учинио кривично дјело, тако и за организатора који откривањем групе људи или удружења или на други начин спрјечи извршење кривичног дјела (у случају организатора злочиначког удружења, лице се може и казнити новчаном казном или казном затвора до једне године). Наведено свакако треба користити када су у питању малољетни припадници злочиначког удружења, уважавајући чињеницу о психичким карактеристикама ових лица које их чине погодним да уз адекватан стручан приступ могу открити удружење прије него што су у његовом саставу или за њега учинили кривично дјело.

На крају, треба истаћи да у неким законодавствима поједине припремне радње које се убрајају у прву врсту добијају тежи вид уколико су предузете у оквиру криминалне организације типа „банде“ (наведен је случај у КЗ Њемачке, гдје се може издвојити члан 275. став 2, у коме је предвиђен строжи казнени оквир за припремање фалсификовања које се врши у оквиру „банди“).

5. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА.

Примјећује се да се друштвено негативна понашања младих данас јављају у најтежим облицима, у виду кривичних дјела. С обзиром на наведено, и савремена друштва се користе и нормама кривичног материјалног права, у којима су предвиђена одређена понашања као кривична дјела и за њихово извршење прописана кривична санкција. Поједине инкриминације, које уједно представљају традиционално средство у борби против криминалитета, нарочито су погодне за превентивно дјеловање на малољетне делинквенте. Тако се инкриминисањем дјелатности израде, набављања и давања другом средстава за извршење кривичног дјела, дјелатности договора за извршење кривичног дјела и удруживања за чињење кривичних дјела, зауставља криминална активност на претходном стадијуму остварења кривичног дјела и остварује превентивно дејство. Искуство показује да кривична дјела која врше млади, по својој правној природи спадају у област тешких кривичних дјела, да се често врше најтежи облици ових кривичних дјела и да се то врши организовано, по договору, што подразумева и друге одговарајуће припреме. Остаје нам само да укажемо на то да би, иако је ријеч о малољетним извршиоцима кривичних дјела, који уживају посебан кривичноправни третман, припадници политике сузбијања криминалитета требали у складу са својим могућностима чешће користити одредбе којима се санкционишу дјелатности израде, набављања

и давања другоме средстава за извршење кривичног дјела, договора за извршење кривичног дјела и удруживања ради чињења кривичних дјела.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бабић, М. et al., *Коментар кривичних/казнених закона БиХ*, Савјет Европе, Сарајево, 2005. год.
2. Бабић, М., Марковић, И., *Кривично право посебни дио*, Правни факултет, Бања Лука, 2007. год.
3. Бачић, Ф. et al., *Коментар Кривичног закона СФРЈ*; Савремена администрација; Београд; 1978. год.
4. Hymel, S., Schonert-Reichl, K. A., Bonanno, R. A., Vaillancourt, T. & Henderson, N. R. „*Bullying and Morality: Understanding How Good Kids Can Behave Badly*“ in Jimerson, S. R., Swearer, S. M & Espelage, D. L. (Eds.) *Handbook of Bulling in schools: An international perspective*; New York □ Routledge, 2010. year; стр. 101–119.
5. Лазаревић, Љ.: *Кривично право – посебни део*; Савремена администрација, Београд, 2000. год.
6. Стојановић, З., *Коментар кривичног законика*, Службени гласник, Београд, 2009. год.
7. Кривични закон Републике Српске („Службени гласник РС“, број 49/03).
8. Кривични закон Босне и Херцеговине („Службени гласник БиХ“, број 37/03).
9. Кривични закон Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине („Службени гласник БДБиХ“, број 10/03).
10. Кривични закон Федерације Босне и Херцеговине („Службени гласник ФБиХ“, број 36/03).

НАСИЉЕ МЕЂУ ОМЛАДИНОМ – ИСТИНА НАШЕ САДАШЊИЦЕ

Претходно саопштење

УДК 316.614-053.6:364.636

Апстракт: *Зашто је све више младих људи којима владају деструктивне емоције, који се заносе насилним идеологијама, који своје самопоштовање и осјећај вриједности проналазе у сировој физичкој сили? Понашање младих одраз је културе у којој се развијају. Тумачити некоме да треба да помаже другима, да буде поштен или да трудом и напором постиже успјех, док свакодневно посматра свијет у коме се ништа од тога стварно не цијени, није само лицемјерно, него и узалудно. Наша стварност је таква. Жалосно, али истинито. Млади схватају да њихов труд и жеља да устију, у овој земљи нису цијењени. Кома заправо требају млади, паметни и амбициозни људи? Наша култура је постала култура примитивизма и губитка људског достојанства у којој је за новац све могуће продати и купити, култура у којој се подилази страстима и нагонима и не налазе аргументи зашто то није добро.*

Кључне ријечи: *Понашање младих, Самопоштовање, Насиље, Култура, Мржња*

Abstract: *Why are young people more and more ruled by destructive emotions, why are they fascinated by violent ideologies, and why do they seek their self-esteem in raw physical force? Youth behavior is a reflection of the culture in which they prosper. Interpret to someone that they need to help others, to be honest or to put effort in order to succeed, while observing everyday world where none of this is really appreciated, is not only hypocritical, but in vain. This is our reality. It is sad, but true. Young people realize that their hard work and desire to succeed in this country are not appreciated. Who actually needs young, smart and ambitious people? Our culture has become a culture of primitivism and the loss of human dignity in which you can buy and sell everything for money, a culture which succumbs to passions and instincts, with no additional elaboration why this is not good.*

Key words: *Youth behavior, Self-respect, Violence, Culture, Hate*

¹ Контакт: zaklinapd@yahoo.com

„Млади људи су ти који наслијеђују свијет. И овај свијет у коме живимо није идеалан. Тешко је нама, одраслима, да их одгајамо и образујемо на другачији начин, јер нас константно гледају. И кроз нас упознају свијет који се мора промијенити.“²

Одрасли не могу примјећивати младе само онда када треба сузбијати њихову љутњу: одакле стиже сва та мржња? Шта заправо представља насиље? Одакле долази и како се шири?

Насиље означава однос између двију страна у коме једна страна употребом или самом пријетњом употребе силе утиче на другу страну. Насиље је свјесна окрутност усмјерена према другима у циљу стицања моћи помоћу наношења психичке и физичке боли. Није битно да ли је ријеч о мушкарцима или дјевојкама. Насиље не познаје пол, образовање или друштвени статус, а очигледно да је са процесом глобализације дошло до разарања система вриједности.³ Дјеца и они нешто старији желе нешто рећи и то раде са онима који ће их слушати. Када ријечи не допиру ни до кога, када потребе не буду задовољене, насиље постаје посљедњи покушај преношења једне поруке, једног узалудног покушаја да се успостави контакт и побиједи немоћ. Свако људско биће има потребу да буде саслушано и да има стварну животну моћ. Недостатак комуникације и потврђивања, потцјењивање и социјална дистанца, чине основу насиља.

Чињеница је да откад постоји човјек, постоји и насиље. У временима када је човјекова свијест била усмјерена на борбу за опстанак, агресивно понашање је било корисно у одбрани и нападу, јер су преживљавали борбенији и јачи. Понекад је насиље било посљедица страха од различитости, неразумјевања туђег погледа на свијет или културе. На глобалном плану, током цијеле историје човјечанства није било времена кад се није водио неки рат и кад насиљем није настојала да се стекне нека корист.⁴ *Заиста, увијек је било насиља произашлог из погрешних увјерења, осјећаја угрожености, похлепе за туђим.* Но, оно што наше вријеме чини другачијим и што застрашује јесте ескалација насиља у коме свако може постати жртва безумног, бесмисленог насиља које је само себи постало сврха.

Прије само неколико деценија, било је незамисливо да млади адолесцент пуца на своје вршњаке и професоре у школи. Било је незамисливо да дјеца носе са собом разне врсте оружја попут пиштоља, ножева, бомби и слично. Слика данашњице је потпуно другачија. Нема дана да не чујемо или не прочитамо о неком инциденту, нападу или убиству. Што је најжалосније, све више су млади, учесници и жртве, оваквих дешавања. Постоје и они који су заправо посматрачи насиља над колегама. Ти посматрачи су склонији помоћи насилнику, него самој жртви. Један од разлога зашто пос-

² www.setimes.com

³ www.portalanalitika.me

⁴ www.nova-akropola.rs

матрачи-у овом случају дјеца, не реагују како би спријечили насиље је што многи мисле да се ни тако ништа не би промијенило и одрасли им не би помогли. Постављам питање: **Зашто је све више младих људи којима владају деструктивне емоције, који се заносе насилним идеологијама, који своје самопоштовање и осјећај вриједности проналазе у сировој физичкој сили?**

Понашање младих одраз је културе у којој се развијају. *Тумачити некоме да треба да помаже другима, да буде поштен или да трудом и напором постиже успјех, док свакодневно посматра свијет у коме се ништа од тога стварно не цијени, није само лицемјерно, него и узалудно.*⁵ Наша стварност је таква. Жалосно, али истинито. Млади схватају да њихов труд и жеља да успију, у овој земљи нису цјењени. Кома заправо требају млади, паметни и амбициозни људи? Наша култура је постала култура примитивизма и губитка људског достојанства у којој је за новац све могуће продати и купити, култура у којој се подилази страстима и нагонима, и не налазе аргументи зашто то није добро.

„Убијен Н. Н. (14)... Кривац након саслушања пуштен да се брани са слободе... На путу од школе до куће, група хулигана пресрела дјечака (9), претукла га... Починиоци од раније познати полицији, још увијек ништа није предузето против њих...“

Ово је стварност у којој живимо, наше окружење. Полако упадамо у вртлог пун насиља, криминала и корупције. Моралне вриједности све више губе свој значај и полако нестају.

Технологија је учинила своје, тако да у посљедње вријеме има доста случајева насиља путем Интернета, мобилних телефона и слично. Ту је отварање блогова под туђим именом, слање пријетећих порука, провокативних фотографија због чега се многи осјећају неугодно и уплашено. Одрасли не би смјели толерисати насиље међу дјецом, макар им се то чинило као обична дјечија игра. Требало би потакнути код дјече (и жртава насиља и оних који чине насиље) прихватање различитости међу људима те развијање социјалних вјештина за мирно рјешавање сукоба.

Неке од мјера које се могу предложити за спријечавање, или барем смањење насиља међу омладином су сљедеће:

- Рјешавање проблема насиља код младих захтјева један заједнички, интердисциплинаран приступ, у којем ће бити укључени млади, родитељи, образовне институције, психолози, педагози, полиција и НВО сектор;
- Неопходно је да локалне власти сачине нову Стратегију за младе у којој ће посебно мјесто заузимати рјешавање проблема насиља, са обавезом хитне и досљедне спроведбе;

⁵ www.nova-akropola.rs

- Од локалних власти се тражи да обезбиједи простор гдје би млади могли сврсисходно проводити своје слободно вријеме и развијати своје креативне и друге потенцијале;
- Истакнута је потреба за већим бројем едукативних програма;
- Од локалних власти се тражи да у будућем финансирању НВО сектора посебно мјесто заузму организације које се баве овом проблематиком.

Криза и насиља увијек је било и биће. Али оно што је важно јесте да човек нађе снаге да и у таквим временима сачува вјеру у истинске вриједности, како би једном опет могла да се пробуди успавана људскост. И данас, у свијету има оних који показују да доброта и људска врлина још увијек постоје, још увијек живе. На нама је да им се придружимо. Све док то нисмо спремни урадити, и сами смо одговорни за насиље и свијет у коме је оно могуће.

ЛИТЕРАТУРА

1. Попадић Драган: *Насиље у школама*, Институт за психологију, Београд, 2009.година;
2. www.portalanalitika.me
3. www.setimes.com
4. www.nova-akropola.rs

УЗРОЦИ И ИЗАЗОВИ СОЦИЈАЛНО НЕПРИХВАТЉИВИХ ПОНАШАЊА МЛАДИХ

Претходно саопштење

УДК 316.624-053.6:(37.06.364.636)

Сажетак: Оно што је уочљиво за земље у транзицији, а тиме и за Босну и Херцеговину је одређена затвореност институција које су надлежне за бригу о младима у новонасталим друштвено-економским и друштвено-политичким односима. Последица таквог стања су подаци о порасту малољетничке делинквенције и других облика друштвено неприхватљивог понашања младих. Стручњаци различитих подручја дјеловања покушавају пронаћи одговор зашто млади који су изложени ризичном понашању не усвајају ризично понашање, за разлику од других који се налазе у истим или сличним околностима, а који им подлијежу. Ризична понашања младих, као и одраслих, неминовно је разматрати у контексту генеричког модела који полази од посебних црта личности, културног контекста, социјално-економског окружења, образовања и других фактора на микро и макро плану. Резултати различитих истраживања указују на мноштво проблема у подручју одгоја и образовања. Маргинализовање проблема које се примјећује у социјалној околини придонosi порасту ризичних понашања дјецe и младих.

Кључне ријечи: ризична понашања, млади, дјеца, девијантно понашање, малољетничко пријеступништво, малољетничка делинквенција, превенција.

Abstract: What is distinct in transitional countries, and thus in BiH, is a specific closeness of the institutions responsible for the care of the young in new social-economic and social-political relations. The consequences of such status are the rise in the number of juvenile delinquency and other forms of socially unacceptable youth behavior. The experts in different action fields are trying to find the answer why the young who are exposed to risky behavior do not adopt it, unlike the others who are in the same or similar circumstances, and thus succumb to them. Risky youth behavior, and adult behavior, as well must be

¹ Контакт: krsticsvetlana@gmail.com

viewed in the context of the generic model which takes into consideration special personality traits, cultural context, social-economic setting, education and other factors on macro and micro plan. Different research results show that there are many problems in the upbringing and education field. The marginalization of the problem which is depicted in the social setting contributes to the increase in risky behavior of children and the young.

Key words: *risky behavior, the young, children, deviant behavior, juvenile offences, juvenile delinquency, prevention.*

Током историје, свака је људска заједница, дефинисањем и институционализацијом одређених норми, настојала увести ред и дисциплиновати социјално понашање својих чланова, што је незаобилазно праћено и санкцијама за кршење тих норми и правила.

Процес социјализације је један од кључних процеса у животу сваког човјека. То је сталан, никад довршен процес. Не може се поистовјетити с одгојем појединца. Одгој је микро процес, док је процес социјализације макро процес. Социјализацију можемо одредити као начин на који учимо како постати члан заједнице, групе и друштва.

Разликујемо три нивоа социјализацијског процеса:

- 1. Примарана социјализација** одвија се од рођења до четвре године живота, када дијете учи у својој породици од најближих чланова, мајке, оца, баке, дједа. Током тог периода дијете учи како постати члан породице.
- 2. Секундарна социјализација** одвија се у доби од 4. до 16. године живота. Тај други круг учења састоји се од учења изван породичног дома, од вршњака, при чему утицај на стечена искуства у том раздобљу има, нпр. чињеница да појединац одраста у селу или граду, да припада одређеној религији, да у школи има одређене професоре. Дакле, у том раздобљу кроз интеракцију с другим групама учи бити члан друштва.
- 3. Терцијарна социјализација** обухвата стицања знања од вршњака, пријатеља, професора, руководиоца на послу, вођа. То је ниво социјализације који перманентно траје и никада не завршава. (Браница, 2004.).

Социјално девијантним (друштвено неприхватљивим) понашањем сматра се свако понашање које не одговара очекивањима друштва или одређеним друштвеним групама. Другим ријечима, девијација значи удаљавање од друштвених норми. Социјално девијантна понашања могу се подијелити у различите скупине: примарне девијације (привремено, краткотрајно удаљавање од норме), секундарне девијације (понашање појединца које друштво не прихвата).

У објашњавању узрока истичу се три теорије:

1. **Биолошка теорија** – која узроке и чиниоце девијантног понашања тражи у неуравнотеженој комбинацији (односу) хормона у организму појединца.
2. **Психолошка теорија** – која девијантна понашања појединца објашњава недостацима његове личности.
3. **Социолошка теорија** – која друштвено неприхватљива понашања појединца сматра резултатом утицаја друштвених фактора, јер и психолошки метод зависи од њих.

Просоцијално понашање сматра се важним аспектом развоја, те је изучаван не само код човјека већ и бројних животињских врста. Супротни спектрум просоцијалног понашања представља друштвено неприхватљиво понашање, које првенствено схваћамо као антисоцијалну појаву – намјерног nanoшења повреде људима или власништву. Међутим, и многи проблеми младих људи често усљед игнорисања или непримјерене помоћи и заштите у породици, школи или широј околини, а што је у супротности са хуманим циљевима заштите младих, могу изазвати различите облике ризичних понашања.

Из угла развојних теорија, млади су посебно подложни различитим васпитним утицајима родитеља, вршњака, пријатеља, медија и других социјалних кретања па тако и бројним облицима могуће манипулације и одвођења у неки нови и често имагинарни прогресивни свијет. Бројне ситуације којима су млади континуирано изложена у породици и изван ње (неповољни утицај средине) могу младе претварати у особе ризичног животног стила (конзумације алкохола, опијата, бјежање из школе, ризична полна понашања и др.). Таква понашања представљају развојне ризике за младе, али и за друге особе из њихове средине. Могуће узроке треба посматрати у контексту интеракције различитих психолошких, социјалних, економских и других релевантних показатеља.

Дефиницију ризичног животног стила тешко је прецизно одредити, а одговор на проблем неминовно морамо разматрати у контексту еколошког модела (Бронфенбренер, 1979). Модел истраживања полази од неколико нивоа: личних црта личности, културног контекста, социјално-економског система, образовања и других чинитеља. Термин дјеца и млади у ризику у научно-стручној литератури користи се углавном као универзални термин за особе које током дјетињства и адолесценције исказују различите породичне, здравствене, емоционалне, васпитно-образовне проблеме, или неке облике поремећаја понашања и личности.

Резултати различитих педагошких, социолошких, јавно здравствених истраживања показују да дјеца и млади који већ у раној животној доби конзумирају алкохол, дроге, опијате, дуван, који бјеже или напуштају школу, насилни су према себи и другим особама, склони скитњи, хазардним играма, раном ступању у интимне сексуалне односе и др., пред-

стављају популацију изложenu многим ризицима као и последицама за њихово здравље, достигнуће и укупни развој. Уочавајући ове проблеме и последице које их прате, (на индивидуалном и социјалном нивоу), експерти су још прије више од десет година упозоравали родитеље, учитеље, одгајатеље и све субјекте који су у дневном контакту с дјецом и младима на потребу ране примарне превенције (Џесор, 1998). Према подацима здравствених, социјалних, васпитно-образовних установа те извјештаја полиције спектар ризичних понашања дјече и младих проширује се на нека нова, нпр. – политоксикоманију (комбиновање различитих психоактивних супстанци и алкохола); брзо опијање „бинге дринкинг“; „хук ап“ културу (сексуални однос са што већим бројем партнера); хазардне ноћне трке и ризичне вожње моторним возилима; патолошка понашања и психо-соматске проблеме (депресија, анксиозност и др.); поремећаје спавања; проблеме исхране (анорексија, булимија); дуготрајне ноћне изласке и друга ризична понашања.

Недостатак самопоуздања или позитивних модела понашања неминовно су замијењени вишедимензионалним посматрањем проблема. Хетерогенеза узрока и интеракција чиниоца је динамичан систем који претпоставља значајно препознавање и изналагање протективних непосредних и посредних фактора. Генерички концептуални приступ презентује различите сложене ризичне и протективне факторе ризичног понашања младих и прихватања ризичних животних стилова. Концептуални приступи примарним превенцијским програмима прилазе као тражењу компромиса између понашања, здравља, односа у породици, са вршњацима, пријатељима, комшијама, односа са широм околином, посебних одлика те животног одређења. (Џесор 1998).

Детектовани протективни чиниоци захтијевају подршку породице и снажне породичне супервизије. Иако изучавање проблема ризичних животних стилова младих несумњиво захтијева интердисциплинарни и лонгитудинални приступ, потребно је пронаћи споразумни језик који ће помоћи да постанемо обострано сензибилни, да разумијемо младе, али и да заједнички пронађемо концепцију у којој ће младост и развој бити обострано међугенерациско обогаћивање. (Џесор, 1998).

Како родитељи не морају, а често и немају друштвено прихватљиве вриједности, структурално-функционални теоретичари велике наде полажу на школу, која ће ученицима дати универзалне вриједности и у значајној мјери хармонизовати партикуларне вриједности које ученици добијају у породици. Критике које се упућују неким родитељима за недовољно учинковито испуњавање основних функција родитељства дијелом су оправдане. Међутим, родитељство као улогу треба посматрати у контексту дневно промјењивих друштвено вриједносних збивања те спољних и унутрашњих стресова који утичу на њихово функционисање.

Поремећаји у понашању

Појава социјално неприлагођеног понашања посебне популационе структуре становништва, која се више не сматра дјецом, али у развоју није достигла стадијум пунољетства, врста је преступништва која се назива малољетничком делинквенцијом. (Бошковић, 2006).

Појам поремећаји у понашању односи се на врло широку лепезу понашања различитих, обиљежја, интензитета, трајања, сложености, опасности и штетности дјече од 0-18 година (посебно до 21 године).

Поремећаји у понашању представљају значајније одступање од уобичајеног и друштвено прихватљивог понашања одређене средине за специфичну доб, пол дјетета и ситуацију, те представљају штетну, опасну ситуацију за само дијете или за његову средину, указују на могући неповољни развој дјетета уколико се не интервенише, те захтијевају додатну стручну или ширу друштвену помоћ.

Дакле, поремећаји у понашању обухватају низ врло различитих одступања на свим подручјима функционисања дјече и младих укључујући:

- однос са породицом, околином и ауторитетима;
- потешкоће у погледу прехране, спавања и невољних радњи;
- повученост;
- лош школски успјех и неоправдано изостајање с наставе;
- бјежање од куће и скитње;
- лагање;
- крађе;
- коришћење и препродају илегалних психоактивних средстава;
- агресивност и насиље;
- крађе, провале, разбојништва;
- и друга казнена дјела.

Развој поремећаја у понашању указује на заједничко дјеловање бројних ризичних фактора, садржаних у биолошким, социјалним и психолошким обиљежјима особе која их манифестује. Данас је већ општепознато да се у већини случајева развијају постепено, од благих, мање ометајућих и примјетних према тежим, уочљивијим и опаснијим поремећајима. Обично се прво почињу примјетивати код куће, у породици, па се шире преко вртића и школе, на друштво вршњака, локалну заједницу и шири друштвени контекст. Непрепознавање и неадекватно реаговање на појаву поремећаја у понашању често резултира још тежим проблемима што се одликује порастом броја поремећаја, као и појавом нових облика, при чему понашање постаје озбиљније нарушено, а прогноза позитивних промјена све слабија.

Дјеца са поремећајима у понашању често изазивају код особа са којима долазе у контакт негативне емоционалне реакције, због чега се веома често и окривљују. Важно је нагласити како их родитељи и наставници често описују као склоне кршењу правила и неуважавању ауторитета те их називају безобразним, неваспитаним или немогућим, притом изостављајући повучену, изоловану и од вршњака неприхватљиву скупину дјеце. Та се дјеца, како не изазивају проблеме, не перципирају као она којима је потребна помоћ, па за њих неопходна интервенција често изостаје. С друге стране, дијете и млада особа која изазива проблеме, опире се и супроставља ауторитетима, изазива бржу и интензивнију реакцију одраслих, која је најчешће усмјерена на заустављање неприхватљивих облика понашања, али не и на уклањање самих узрока. Из наведеног се може закључити да су реакције друштва на манифестовање поремећаја у понашању често закашњеле и недостижне. Одрасли се тешко сналазе, недостаје им знања о самом проблему, не знају како се односити према дјетету, како му приступити, шта предузети. Неријетко, дјеца и млади исказујући своје мишљење и супротстављајући се одраслима буду схваћени као особе с поремећајима у понашању, иако је ријеч о само једној развојној фази. Исто резултира коришћењем разних неучинковитих метода као што су: намјерно игнорисање; разни облици кажњавање и забрана; искључивањима из школских догађања (излета, представа и сл.). Такве младе особе често се проглашавају будућим деликвентима, немогућима, те одрасли дижу руке од њих.

Као што се види из наведеног дјеца и млади с поремећајима у понашању често имају изразите потешкоће када је у питању задовољавајуће и компетентно учествовање у заједници што постаје врло уочљиво у школском окружењу. Највећи број интервенција може се управо најбоље применијени у школском окружењу, будући да су ту присутна дјеца, вршњаци, родитељи и наставници. Ипак, морамо поновно нагласити да дисциплинована пракса која је присутна у многим школама, чак може допринијети социјалном искључивању ученика и посредно потстицати даљи развој поремећаја у понашању. Будући да кажњавајуће стратегије не резултирају промјеном понашања ученика, васпитно-образовне установе евидентно користити учинковитије стратегије, требају његовати и подупирати когнитивну и социјалну компетентност, вјештине рјешавања проблема, аутономију и општи развој позитивног идентитета дјеце и младих.

У Босни и Херцеговини одвија се читав низ паралелних процеса карактеристичних за земље у транзицији које на директан или индиректан начин имају утицај на животе дјеце. Прилагођавање условима тржишне економије, праћено реформским процесима у области владавине права, уз заостајање социјалног сектора, као и неуједначен развој цивилног сектора, ствара ситуацију у којој друштво не може пружити адекватну бригу за дјецу. На другој страни, економско сиромаштво становништва, промјена

система вриједности уз све веће аспирације ка материјалним виједостима и промијењена традиционална улога породице, повећавају факторе ризика везано за здравље дјете и њихово социјално понашање.

Криминалитет малолетника у БиХ је у сталном порасту, док одговор друштва на ову појаву почива, у највећој мјери на остацима модела реаговања из предратног периода уз смањење ресурса институцијама које раде са дјецом у сукобу са законом. (Извјештај о насиљу над дјецом у БиХ, 2006)

Међународни стандарди у организованој друштвеној борби против неприхватљивог понашање младих нарочито се односе на:

- Декларацију о правима дјетета, усвојену у Женеви 1924. године, у чијем ставу ИИ се наводи да “дјете делинквент мора бити рехабилитовано”.
- Декларацију УН о правима дјетета, усвојену 1959. године, у којој се, међу осталим, позивају родитељи и организације добровољаца, локалне власти и националне владе да признају права дјетету и да се залажу за поштовање недискриминације, најбољих интереса дјетета и заштите од праксе која може да садржи било који облик дискриминације.
- Међународни пакт о грађанским и политичким правима из 1966. године, чије одредбе:
 - а) у члану 10 (2б и 3) утврђују обавезе потписника да раздвоје оптужене малолетнике од одраслих, да их “што је могуће прије изведу на суђење” и да се према њима понашају у складу са њиховим узрастом и правним статусом,
 - б) у члану 14 (1) налажу потписницима обавезу поштовања приватности, дозвољавајући да се “ако интерес малолетника захтијева да буде другачије, или ако се поступак тиче брачних спорова или старатељства над дјецом”, може донијети пресуда без присуства јавности у кривичној или грађанској ствари,
 - ц) у истом члану, у ставу 4, значе да ће се “у случају малолетних лица, поступак водити тако да узима у обзир њихов узраст и настојање да се промовише њихова рехабилитација”.
- Стандард минималних правила за уређење малолетничког правосуђа, акта УН из 1985. године (познатог као Пекиншка правила), којим су државе потписнице позване да сваких пет година обавјештавају генералног секретара Уједињених нација о примјени овог документа на националном плану, а којим се подстичу њихове владе и невладине организације на сарадњу у спровођењу минималних правила.
- Конвенцију о правима дјетета из 1989. године која, између осталог:

- а) садржи посебан члан (члан 40), којим се сваком оптуженом малољетном лицу и малољетном лицу за које је утврђено да је прекршило кривични закон гарантује доступност свих расположивих правних средстава, укључујући правну и другу помоћ за припрему и изношење њихове одбране, уз поштовање принципа који налаже да треба избјежавати судски поступак и смјештање у институције кад год је то могуће и одговарајуће,
- б) регулише питање мучења и лишавање слободе (члан 37), као и обавезу држава да обезбеде одговарајући физички и психички опоравак и социјалну реинтеграцију дјете - жртава сваког облика занемаривања, искоришћавања или злостављања и мучења, или било ког облика окрутног, нехуманог или понижавајућег поступања или кажњавања (члан 39),
- ц) преноси тежиште правне интервенције са заштите дјетета на заштиту његових права, при чему су нарочито истакнуте двије битне претпоставке: (1) конструкција посебних, самосталних права дјетета, којима се правно гарантују његова лична добра као друштвено признати интерес и (2) признавање нових права, која подразумевају аутономно вршење и која одражавају слободу личности и њено самоодређење,
- д) одређује да цјелокупан систем заштите права дјетета у систему малољетничког правосуђа заокружују и четири основна принципа Конвенције: (1) право на недискриминацију садржано у члану 2, (2) принцип поштовања “најбољег интереса дјетета” прописан чланом 3, (3) право на живот, опстанак и развој садржано у члану 6, и (4) право дјетета да искаже своје мишљење или, како га Конвенција дефинише, право на партиципацију које је прописано у члану 12:
- Правила УН за заштиту малољетника лишених слободе, усвојена 1990. године.
 - Смјернице УН за превенцију малољетничке делинквенције (познате као Ријадске смјернице), усвојене 1990. године.
 - Стандард минималних правила УН за алтернативне казнене мјере (позната као Токијска правила), усвојена 1990. године.
 - Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода из 1950. године, која, међу осталим, утврђује:
 - а) да свако има право на слободу и безбједност личности,
 - б) да нико неће бити лишен слободе осим у случајевима и у поступку који је у складу са законом,
 - ц) да свако има право на праведно и јавно саслушање у разумном року и пред независним и непристрасним судом који је образован на основу закона,

- д) право на поштовање личне и породичне приватности малољетника.

Узимајући у обзир реалне околности и нарочито досадашња искуства и резултате, потребно је и могуће унапредити све релевантне јавне дјелатности у области образовања.

Предшколско васпитање: Потребно је обезбедити услове којима ће се омогућити повећање учешћа дјете предшколског узраста примарним и другим програмима, а нарочито краћим програмом учешћа дјете у години прије поласка у основну школу и минималним програмом двије године прије поласка у основну школу када се ради о дјети са потешкоћама у развоју. У учешћу дјете у примарним и краћим програмима приоритет треба дати дјети која живе у ситуацијама повећаног ризика (тешко материјално стање породице и социјално патолошке појаве у породици).

Непрестано треба пратити развој и услове у којима живе дјета и правовремено предузимати мјере за отклањање тешкоћа у развоју дјетета, нарочито поремећаја у његовом друштвеном понашању. О томе је неопходно редовно информисати надлежну здравствену установу, као и надлежни центар за социјални рад, а непосредно пред полазак у основну школу информисати школу о развоју дјетета.

Дјети са потешкоћама у развоју треба правовремено осигурати васпитање и образовање у редовним и посебним условима.

Основно образовање: Потребно је обезбедити услове за подизање нивоа успјешности основног образовања за сву дјецу, а нарочито за дјецу која због различитих објективних или субјективних разлога наилазе на веће потешкоће у основном образовању.

Средње образовање представља етапу у расту и развоју младих које младима друштвено неприхватљивог понашања најчешће представља најтежу препреку. Изузетно високом проценту младих који манифестују неприхватљиво понашање својствени су различити видови неуспјешног средњег образовања: изостанци са наставе, понављање разреда, прекидање и напуштање школовања. Изузетно је значајно правовремено откривати и идентификовати неповољне социјалне и друге услове у којима живе ученици, откривати и идентификовати ученике неприхватљивог понашања.

Стручњаци из области комуникологије данас, свјесни чудне моћи мас-медија и њиховог утицаја на обликовање мишљења, ставова и понашања људи, израђују опсежне студије и истраживања о квалитету и нивоу тог

утицаја. Према тим истраживањима, средства масовног комуницирања могу негативним дјеловањем и потирањем медијске професионалности и морала, бити и пријетња менталном и моралном здрављу друштва, посебно младих људи, нарочито афирмисањем и промоцијом друштвено неприхватљивих модела понашања. Међутим, медији, с обзиром на своје потенцијале и снагу, могли би и допринијети смањењу социјалних девијација.

ЛИТЕРАТУРА

1. Urie Bronfenbrenner, *The Ecology of human development experiments by Nature and Design*, 1979.
2. Jessor, R. *Handbook of psychology, Developmental psychology*, 1998.
3. Савјет за дјецу Босне и Херцеговине, *Извјештај о насиљу над дјецом у БиХ*, 2006.
4. Вања Браница, *Могући приступ роду и spolu у социјалном раду*, 2004.
5. Мило Бошковић, *Криминологија*, 2006.

ГЛАДИЈАТОРСКЕ ИГРЕ НОВОГ ДОБА

Претходно саопштење

УДК 316.624:796.01-053.6

***Апстракт:** Забава је у увјетима позног капитализма продужетак рада. Спорт, као спектакл, све више постаје нешто изузетно, празнично, свечано. Стадион постаје арена у којој се не збива надметање него борба најмљених гладијатора у којој циљ оправдава средство. Постмодерно друштво, са наглашеним индивидуализмом, све више се упућује ка аутодеструкцији. Омладина је „повлашћени кандидат“ за самоубиство јер је лишена друштвене укоријењености. Поплава насиља на стадионима и улицама великих градова тумачи се као вид и ескалација новог типа омладинског вандализма који извире из сиромаштва, обести, запуштености и лошег породичног васпитања. Стадиони су постали мјеста на којима се одигравају подкултурни ритуали помијешани са ниским страстима и неочекиваним обрасцима понашања. Спорт је постао нова религија „усамљене гомиле“ – градских маса. Он има предност јер се обраћа свим људима, без обзира на расу, богатство, религију, народност.*

***Кључне ријечи:** индустрија забаве, спорт, насиље, млади, групни идентитет.*

GLADIATORIAL GAMES IN THE NEW ERA

***Abstract:** Fun is in the conditions of late capitalism extension of work. Sport, as a spectacle, is becoming all the more extraordinary, festive. Stadium is becoming the arena not for competition but for the fight of hired gladiators in which the ends justify the means. Post-modern society, with strong individualism, is increasingly directed towards self-destruction. Young people are "privileged candidates" for suicide because they are deprived of social embeddedness. The wave of violence in stadiums and streets of major cities is interpreted as a form of escalation and a new type of youth vandalism that*

¹ Контакт: krsticsvetlana@gmail.com

comes from poverty, prank, neglect and poor family education. Stadiums have become places where subcultural rituals mixed with low passions and unexpected patterns take place. Sport has become a new religion "a lonely crowd" - urban masses. Its advantage is that it appeals to all people, regardless of race, wealth, religion, or nationality.

Key words: *entertainment industry, sports, violence, the young, group identity.*

1. ИНДУСТРИЈА ЗАБАВЕ И СПОРТ КАО СПЕКТАКЛ

Савремена спортска борилишта постали су полигони за легално ратовање. С обзиром на то да у кризи цвјета индустрија забаве, и с обзиром на то да „диркус“ на спортским теренима данас можемо уско повезати са културном индустријом и масовном потрошњом, спортска индустрија постаје поприште сукоба интереса спонзора, власника клубова и менаџера јер организаторима, менаџерима и свјетским богаташима доноси милионе еура прихода.

Забава је у увјетима позног капитализма продужетак рада.² Оно што бисмо могли назвати упорабном вриједношћу у прихватању културних добара надомјешта се размјенбеном вриједношћу на мјесто ужитка долази оно присуствовати и знати за то, добитак престижа ступа на мјесто познавања. Све се запажа само под аспектом да може послужити нечему другоме ма како се то неодређено сагледавало. Потрошач постаје идеологијом индустрије забаве, чијим институцијама не може умаћи.³

Најинтимније реакције људи су спрам њих самих толико опредмећене да је идеја о томе што је за њих навластито очувана само у крајњој апстрактности: *personality* једва да им значи нешто друго до сјајне бијеле зубе и лишеност зноја под пазухом и емоција. То је тријумф рекламе у културној индустрији, принудна мимезис потрошача на културну робу која је уједно и прозрета.⁴ Превише је сигурно да се може живјети без цјелокупне културне индустрије, она мора изазвати превише апатије и презасићености међу потрошачима. Она сама собом не може много учинити против тога. Реклама јест њезин животни еликсир.⁵

Човјеков сан о свемоћи телевизија адаптира заправо као потпуну немоћ, а њене се утопијске слике појављују само зато, да би се у људима искоријенила воља за истинским утопијама, како бисте их што више инкорпорирали у оно постојеће.⁶ Рекламна и културна индустрија стапају се и технички и економски. И ту и тамо се оно појављује на безброј мјеста, а механичко понављање истог културног производа већ је понављање исте пропагандне

² Хоркхајмер, М., Адорно, Т.: Дијалектика просветитељства, Веселин Маслеша-Свјетлост, Сарајево, 1989, стр. 142.

³ Исто, стр. 163.

⁴ Исто, стр. 172.

⁵ Исто, стр. 166.

⁶ Керовић, Р. и сарадници: Човјек и технолошка цивилизација, Видици, Бања Лука, 2006, стр. 89.

узречице. И ту и тамо се због заповиједи дјелотворности техника претвара у психотехнику, у поступак за поступање с људима.⁷ Није тачно да нас је радио учинио глупљим, али је у сваком случају учинио глупост звучнијом (Ж. Ростан), као што ће телевизија глупости подарити тијела, а геноциду обезбиједити перманентну жртву – публику. И смијех и сузе – одједном.⁸ Слијепо и рапидно ширеће понављање одређених ријечи повезују рекламу са тоталитарном паролом. Нестао је слој искуства који је ријечи претварао у ријечи оних који су их говорили, и у наглom присвајању ријеч поприма ону хладноћу коју је до сада имала само на огласним ступовима и у огласном дијелу новина.⁹

Сви морамо, како напомиње Бодријар, у нашим животима трошити а-нормалну енергију да бисмо остали нормални. Престати с потрошњом била би то увреда нанијета грађанима и њиховим слободама. А наставити, опет... то је шизофренија.¹⁰

Спорт, као спектакл, све више постаје нешто изузетно, празнично, свечано. Такве предзнаке попримио је нарочито данас у ери комерцијализма као преовлађујућег духа времена. Као свечаност, ритуал и празник, спорт је био предмет разматрања многих истраживача. Неки од њих истичу да модерни човјек може у свом мирном тренутку слободно одабране доколице индивидуално потражити потврду свог погледа на живот и најчистији ужитак своје животне радости. За то је, у раздобљу у којем су духовна средства уживања још недовољно проширана и тешко приступачна, потребно скупно дјело, свечаност. Што је већи контраст према биједи свакодневног живота, то је свечаност неопходнија, то су потребна жешћа средства да би се од опијености, од уживања и љепоте осјетило оно ублажење неподношљивог живота који тоне у баруштину свакидашњице, у стварност од које живот постаје пуст.¹¹

Спорт као масовна појава, организован у циљу принудности регулисане игре, отклања нагоне који би иначе били опасност за апарат. Испуњавајући слободно вријеме он смирује масе... Воља за борбу захтјева највећу вјештину да би се човјек у конкуренцији осјећао надмоћан; за њу постаје све – рекорд. Она тражи отвореност заједнице, потребан јој је суд и аплауз. У правилима игре налази облик који одгаја у том смислу, да се и у стварној борби задржавају правила игре, која олакшавају развитак друштвеног постојања.¹²

⁷ Хоркхајмер, М., Адорно, Т.: Дијалектика просветитељства, Веселин Маслеша-Свјетлост, Сарајево, 1989, стр. 168.

⁸ Керовић, Р. и сарадници: Човјек и технолошка цивилизација, Видици, Бања Лука, 2006, стр. 174.

⁹ Хоркхајмер, М., Адорно, Т.: Дијалектика просветитељства, Веселин Маслеша-Свјетлост, Сарајево, 1989, стр. 170.

¹⁰ Керовић, Р. и сарадници: Човјек и технолошка цивилизација, Видици, Бања Лука, 2006, стр. 120.

¹¹ Коковић, Д.: Друштво, насиље и спорт, Медитеран, Нови Сад, 2010, стр. 184.

¹² Јасперс, К.: Духовна ситуација времена, Књижевна заједница, Нови Сад, 1987, стр. 53. у: Коковић, Д.: Друштво, насиље и спорт, Медитеран, Нови Сад, 2010, стр. 190.

Стадион постаје арена у којој се не збива надметање него борба најмљених гладијатора у којој циљ оправдава средство. (...) Хулигански иступи на терену и у гледишту (и обрнуто) претварају се у бруталност на општем плану: од бруталности према противничком играчу, према противничком навијачу, до бруталности која је усмјерена према другој нацији, другој средини или чак другом политичком систему.¹³

У нашим све више помирљивим и превенцији окренутим друштвима ногометни стадион уистину представља једну од посљедњих друштвених енклава гдје се може уживати у узбуђењу без марења за његове друштвено и особно опасне импликације. Гдје другдје обични појединци могу тако неспутано исказати своју страст, веселје, несигурност и незадовољство? (...) Морамо прихватити идеју да уз то што је спорт друштвени вентил, он уједно пружа и идеалан контекст у којем се могу контролисати властити нагони, али им се и препустити. Тиме се наравно не жели рећи како морамо допустити да се расистичке, ксенофобичне и насилне идеологије укоријене на нашим ногометним стадионима.¹⁴

Спортско се ривалство заоштрава политичким изјавама и захтјевима, уводећи навијаче (попут малолетних делинквената) у бескрајну спиралу сукоба и отпора. Ионако већ издвојени и стигматизирани због своје младости и наглашенога заноса, на навијаче се гледа као на још већу пријетњу због идеологије којом се размећу. Унаточ тому екстремисти у спорту нису нимало опаснији нити бројнији од екстемиста у остатку друштва. Они су једноставно присутнији. У неким се случајевима медијски прате због почињених испада насиља. Али ногометни стадион никако не може бити стерилно мјесто: број људи који се на њему окупља може бити једнак броју становника некога града па се зато ондје неизбежно може наћи и цијели спектар политичких идеологија.¹⁵

2. НАСИЉЕ НА СПОРТСКИМ ТЕРЕНИМА

Социолошко достигнуће у проучавању насиља састоји се у детаљној анализи социјалних услова и контекстуалне равни из којих и унутар којих насиље постаје манифестно. Конкретније, социологија пропитује везе између насиља у друштву и насиља у спорту и покушава да пронађе узроке дехуманизације спорта и његове девијације. Такође покушава да утврди распрострањеност појединих модела насиља и да понуди приједлоге друштвене акције за сузбијање насиља у спорту.¹⁶

¹³ Petrović, K., Jasnić, L.J.: Šport, nacionalistički izpadi in reprimtivizacija življenja, Teorija in praksa, 4-5/1986, стр. 229. у: Коковић, Д.: Друштво, насиље и спорт, Медитеран, Нови Сад, 2010, стр. 224.

¹⁴ Bodin, D., Robène, L., Héas, S.: Спорт и насиље у Еуропи, Књига трговина, Загреб, 2007, стр. 66.

¹⁵ Исто, стр. 68.

¹⁶ Коковић, Д.: Друштво, насиље и спорт, Медитеран, Нови Сад, 2010, стр. 33.

Социолошки приступ је неопходан за разумјевање појаве масовних феномена на одређеним мјестима, у одређеним тренуцима и у одређеним друштвеним условима који доводе до тих појава. Он дешифрије контекст психологије масе, масовног понашања.¹⁷

Функцију ритуала у првобитним друштвима најчешће су проучавали антрополози, док се савременим ритуалима, укључујући и оне који се одвијају на стадиону, бави урбана етнологија, урбана социологија и социологија спорта, којој је насиље на фудбалским и другим утакмицама омогућило да изађе изван ускостручних кругова. Радови који су последњих година објављени код нас наглашавају повезаност фактора који се налазе око спортских терена и изван њих; присутно је смјештање проблема у шири друштвени контекст. Преко ритуала и насиља може се сагледати антрополошка димензија спорта, тј. његова специфична припадност једној врсти људског окупљања, а не некој другој, као и његово културно значење за нас људе модерног доба.¹⁸

Спорт постаје ишчекивани импулс за исказивање емоција. Све су то разлози да се антрополошке димензије спорта не смију заобићи ако не желимо да се ушанчимо у једној чисто емпиријској социологији или социологији активности чији су циљеви скромни... Анализа карактеристика понашања не би смјела да остави по страни истраживања о мјесту спорта у нашим друштвима, о значењу које он поприма за сваког човјека (како за чланове – покровитеље неке угледне институције... тако и за хулигане, који су, то треба увијек изнов аистичати, прави навијачи...)... У ствари, посредни је заједнички доживљај, а његова анализа има за циљ само да учини видљивом антрополошку димензију, нашу сопствену културну особеност у односу према немодерним друштвима. Са овог би становишта, без сумње, у ономе што ме се овдје тиче спорт био кључ за једну антропологију модернитета.¹⁹ Спорт, с друге стране, може да представља ризницу информација о „осталим дијеловима“ друштва, какву је за Марсела Моса представљао поклон или... за Вебера религија.²⁰

Насиље је толико присутно у нашем животу да, просто речено, долази до онога што Маркузе назива „нормализовање страха“ и „психолошко навикавање на рат“.²¹ Насиље обухвата широку лепезу искуства: од

¹⁷ Гахаген, Ц.: Интерперсонално и групно понашање, Нолит, Београд, 1978, стр. 141. у: Коковић, Д.: Друштво, насиље и спорт, Медитеран, Нови Сад, 2010, стр. 170.

¹⁸ Спорт, религија и насиље – расправа између Алена Еренберга, Рожеа Шартијеа и Марка Ожеа, Трећи програм Радио Београда, љето, 1987, у: Коковић, Д.: Друштво, насиље и спорт, Медитеран, Нови Сад, 2010, стр. 178.

¹⁹ Мумфорд, Л.: Мит о машини, Графички завод Хрватске, Загреб, 1986, стр. 324. у: Коковић, Д.: Друштво, насиље и спорт, Медитеран, Нови Сад, 2010, стр. 182-183.

²⁰ Коковић, Д.: Друштво, насиље и спорт, Медитеран, Нови Сад, 2010, стр. 183.

²¹ Исто, стр. 56.

експлозије животне снаге па све до крволочности и других разноврсних налета мрачних страсти.²² Свако се у почетку нада да је у стању да господари насиљем, а насиље загосподари свим протагонистима и без њиховог знања их увуче у игру узајамног насиља, онда када помисле да су се извукли.²³ Што се људи више труде да га савладају то му више дају материјала; препреке које му постављамо оно претвара у оружје за акцију; насиље личи на пламен који прожиди све што човјек баци на њега у намјери да га угаси.. Понекад је ову заразу готово немогуће избјећи. Нетолерисање насиља се на крају покаже једнако фаталним као толерисање. Када насиље постане очигледно, има људи који му се слободно, чак са одушевљењем препуштају; има и таквих који се супротставе његовом даљем ширењу; међутим, често му управо ти омогуће побједу.²⁴ Епидемија насиља има своје законе – један акт насиља служи као детонација за друге облике. Са разарањима долазе новији и још моћнији облици испољавања насиља. Култ насиља одговара животном креду да је „човјек човјеку вук“ и преставаља могућност да се у живот спроведе начело „завади па владај“.²⁵

Насиље је природно стање човјека, природан начин општења једне индивидуе са другом и биће то све док се друштво налази у стадијуму свог „животињског развјетка, док човјек у маси остаје, по Ничевим ријечима „супершимпанза“. Насиље је природно, а добро и алтруизам су вјештачки; потребно је уложити велики напор да би се био добар. Бити добар – то је вјештина. Не постоје никакви закони по којима смо дужни да волимо један другог. А закони по којима морамо да се бојимо или мрзимо, настојећи да другог потчинимо себи, постоје – то је закон природе.²⁶ Едгар Морен употребљава слогане „метанасиље“ и „полудјело насиље“. Морен констатије да је насиље привидно јасан појам који се не може ограничити на физичку употребу силе: застрашивање и пријетње носе у себи огромно потенцијално насиље које је лишено физичке примјене силе.²⁷ Организовано насиље враћа човјека на ниво племена или чопора. Насиље је и репримитивизација живљења која врло често онемогућује одвијање спорта по правилима или манипулише човјековом потребом играња.²⁸

²² Исто, стр. 31.

²³ Исто, стр. 32.

²⁴ Жирар, Р.: Насиље и свето, Књижевна заједница, Нови Сад, 1990, стр. 10. у: Коковић, Д.: Друштво, насиље и спорт, Медитеран, Нови Сад, 2010, стр. 78.

²⁵ Коковић, Д.: Друштво, насиље и спорт, Медитеран, Нови Сад, 2010, стр. 39.

²⁶ Encesberger, H. M.: Грађански рат, Круг, Београд, 1997, стр. 49. у: Коковић, Д.: Друштво, насиље и спорт, Медитеран, Нови Сад, 2010, стр. 54.

²⁷ Морен, Е.: Како изаћи из 20-ог стољећа, Глобус, Загреб, 1983, стр. 304-305. у: Коковић, Д.: Друштво, насиље и спорт, Медитеран, Нови Сад, 2010, стр. 39.

²⁸ Видјети: Михајловић, С.: Спорт и друштво, Гледишта, 5-6/1987, стр. 59. у: Коковић, Д.: Друштво, насиље и спорт, Медитеран, Нови Сад, 2010, стр. 44.

3. МЛАДИ У УСАМЉЕНОЈ ГОМИЛИ

Постмодерно друштво, са наглашеним индивидуализмом, све више се упућује ка аутодеструкцији. Омладина је „повлашћени кандидат“ за самоубиство јер је лишена друштвене укорјењености. Младачачки бунт, и кад је манифестан, „на пола пута је између живљавања и побуне“. (...) Маркузе сматра да је укидање насиља и спровођење репресије на мјеру која је потребна да би се човјек и животиње заштитили од окрутности и напада – предуслов за стварање хуманог друштва. Такво друштво још не постоји. Напредовање према том друштву данас, можда више него прије, онемогућују насиље и репресије свјетских размјера.²⁹

Друштвени положај омладине је веома битан у производњи насиља. У временима кризе омладина у великој мјери постаје инфериорна и маргинализована. Трага за својим идентитетом и осјећа напетост у вези са обликовањем личног и генерацијског идентитета. Такође се сукобљава са великим тешкоћама при прелазу у свијет рада и свијет одраслих. Видљив је јаз између омладинских настојања за аутономијом и њихове све изразитије зависности од родитеља. Једноставније речено, њихова социјална незрелост утиче на ескалацију насиља.³⁰

Навијање се данас најчешће објашњава омладинским супкултурама. Поплава насиља на стадионима и улицама великих градова тумачи се као вид и ескалација новог типа омладинског вандализма који извире из сиромаштва, обести, запуштености и лошег породичног васпитања. Стадиони су постали мјеста на којима се одигравају подкултурни ритуали помијешани са ниским страстима и неочекиваним обрасцима понашања.³¹

Друштвена дезорганизација или стање аномије ствара код омладине резигнацију, али и жељу да искаже индивидуалност на другим подручјима друштвеног живота, да се истакне групна припадност и еуфорична наклоност. Стадиони су постали мјеста трагања за изгубљеним идентитетом обезглављене генерације, младих који друштву емитују заједничку поруку: ту смо, још постојимо. Бујање омладинских супкултура, па и оних навијачких, може се тумачити као својеврсни барометар кризе, нових преокупација и промјена у модерном друштву.³²

Хероји постају они који су измислили одвратну псовку, погрду, који су успјели да баце камен све до противничког шеснестерца, да погоде противничког играча петардом у главу, да га пљуну у лице, ударе ногом на путу у свлачионицу... Наравно да овакво понашање, формирање схватања, усвајање вриједности, улога која им се даје на стадионима – повратно утиче на њихово понашање у друштву, на однос према младима из других крајева. Предубјеђења која се у вријеме сазријевања, у вријеме стицања

²⁹ Коковић, Д.: Друштво, насиље и спорт, Медитеран, Нови Сад, 2010, стр. 71.

³⁰ Исто, стр. 112.

³¹ Исто, стр. 156.

³² Исто, стр. 157.

вриједносних путоказа стварају на стадионима, представљају код великог броја младих људи подлогу на којој ће израсти и развијати се несавјесна мржња, отпор према другим нацијама и срединама (...) у том контексту постоји јаснија улога „клубаштва“ у формирању свијести младих.³³

Главна струја навијачког насиља, барем на овим просторима, укоријењена је међу младима. Стога се ерупције навијачког насиља могу проматрати као искуствени показатељи онога што се догађа у тим друштвеним оквирима, па и као својеврсне поруке јавности које говоре о тим стањима.³⁴ Насиље постаје симбол, добија одређено ритуално значење, постаје саставни дио животног стила и филозофије младих људи.³⁵

Насиље је средство којим се релативно брзо и сигурно постиже кристализација и консолидација групног идентитета. Насиље има велики идентификацијски набој. Њиме се дограђује, заокружује и афирмира друштвени субјективитет, тј. насиље је средство за постизање статуса познатог и *de facto* признатог колективног друштвеног актера с којим се барем у неком оквиру (стадиона, клуба, града, регије, ногометног погона итд.) мора рачунати. Тако се насиљем гради друштвена репутација и задобија заокружени друштвени субјективитет. Ономе или онима који су способни јавно вршити насилничке акте мора се признати да су неко и нешто – релевантан субјект – бар у неком друштвеном оквиру.³⁶

Насиље је учинковито средство друштвеног разликовања; оно изнимно јача особити групни осјећај – тзв. „Ми осјећај“ – на високу разину подиже емоционални набој аутентичног колективног идентитета. Чини се да људе и скупине у друштвеном простору ништа јасније и брже не раздваја од насиља. (...) Насиље је средство за појачавање укључујуће и искључујуће динамике друштвеног разграничавања којим се одређује не само ко смо „Ми“, него, још важније, ко су „Они“ и, најважније, ко су „непријатељи“. Изазивајући и инсценирајући сукобе, насиље радикализира и тотализира то разграничавање, па у друштвеној производњи непријатеља насиљу припада истакнуто мјесто. Насиљем се на изабране друге удара печат непријатеља, печат који се не да лако избрисати. (...) Насиље је средство за јачање унутаргрупне хомогености, те за развијање и стабилизовање партикуларних лојалности, укључивши регионалне, локалне, класно-слојевне па и националистичко-политичке. Насиљем се постиже највећи ступањ интеграције и лојалности доказане жртвама у крви.³⁷

Ногомет има предност што је способан производити заједништво „непознатих као да су познати“ (незнанаца као да су знанци).³⁸ Колективно

³³ Симоновић, Љ.: Професионализам и(ли) социјализам, Младост, Београд, 1985, стр. 38. у: Коковић, Д.: Друштво, насиље и спорт, Медитеран, Нови Сад, 2010, стр. 222.

³⁴ Врцан, С.: Ногомет, политика, насиље, Јасенски и Турк, Загреб, 2003, стр. 174.

³⁵ Коковић, Д.: Друштво, насиље и спорт, Медитеран, Нови Сад, 2010, стр. 27.

³⁶ Врцан, С.: Ногомет, политика, насиље, Јасенски и Турк, Загреб, 2003, стр. 156.

³⁷ Исто, стр. 156-157.

³⁸ Исто, стр. 254.

понашање и масовне психозе увијек се везују за лоше понашање. Гомила је спремна на најбезумнија понашања јер је увијек интелектуално инфериорнија од изолованог појединца. Ове карактеристике дале су повод пјеснику Шилеру да констатује: „Кад се узме сваки човјек засебно он показује довољно интелигенције имудрости; узмите их, међутим, *in corpore* (у цјелини), ви ћете тек имати посла са будалама.“ Тад више није ријеч о гомили већ о руљи код које се насиље непрекидно умножава и гдје безазлена ситуација може добити облике деструктивног колективног понашања и прерасти у инцидент снасиљем озбиљних размјера. (...) Када се нађе у маси, човјек има осјећање несавладиве моћи. Анонимност слаби осјећање личне одговорности. Логика је проста: што је криваца више, осјећај кривице је мањи.³⁹

Маса не познаје нијансе. Одавно је већ запажено да је маса гора од чопора (људи изгледају као да су пуштени из кавеза). Она је заразна и сугестивна, па се зато не мора организовати маса у сјелини. Довољно је да се организује њено језгро и дијелови, који онда ту своју агресију преносе геометријским умножавањем на мноштво, које је увијек безнадежно и у налету мрачних страсти злобно. Кад се нађе у њеном окриљу, уклијештен између сугестивности и „заразе“ која се прогресивно шири, појединац може да сиђе неколико љествица цивилизације ниже. Он се у гомили деградира, губи своју индивидуалност, смањује интелектуалну критичност. Гомила ствара посебну врсту колективног осјећаја и експлозије животне снаге. Та осјећања су често анонимнија него интелектуална јер се појединци у гомили понекад понашају као звијери пуштене из кавеза. Гомилом пулсира масовна психоза – појединци постају мање критични, а више хистерични. Непосредно додиривање појединаца у гомили даје осјећај додатне снаге.⁴⁰ Типична култура ултрашких навијачких група тражи емоционално прегријани, често до усијања доведени осјећај припадања који се манифестује у вољи за моћ и за доминацијом.⁴¹

Друштвени живот гомиле почиње интензивно пулсирати јер она бива пренесена општијим, грубљим осјећајима, побудама и емоцијама... Исто-времено, гомила спремније испољава осјећања у којим има мање разумијевања и обзира према другима, него што би то учинио појединац који не би био под утицајем гомиле... Тако ће људи, као припадници гомиле, са задовољством присуствовати сценама бруталности и патње од којих би у другим околностима одвратили поглед или учинили нешто да их прекину.⁴²

Спорт је постао нова религија „усамљене гомиле“ – градских маса. Он има предност јер се обраћа свим људима, без обзира на расу, богатство,

³⁹ Коковић, Д.: Друштво, насиље и спорт, Медитеран, Нови Сад, 2010, стр. 171.

⁴⁰ Исто, стр. 174.

⁴¹ Врцан, С.: Ногомет, политика, насиље, Јасенски и Турк, Загреб, 2003, стр. 114.

⁴² McDougal, W.: Друштвени живот гомиле, Питања, 2-3/1989, стр. 25. у: Коковић, Д.: Друштво, насиље и спорт, Медитеран, Нови Сад, 2010, стр. 174.

религију, народност. По неким истраживачима на видуку је нови универзализам, иако приземан и свакодневан.⁴³

ЗАКЉУЧАК

Неки познати савремени социолози су могли закључити како је двадесето стољеће било ужасавајуће и насилничко, односно стољеће највећег насиља у повијести људског рода.⁴⁴ Бауман тврди да постоји заједничка карактеристика модерности и постмодерности, а то је – страх од празнине. Отуда све већи број појединаца жели да припада заједницама, јер у њима виде заклон од амбивалентног (двозначног, двосмисленог) друштва. Бауман тада уводи појам неотрибализам. Он тим појмом означава постмодерно доба нових племена, која постају прибежишта за странце, неспособне да самостално дјелују у неуређеном, постмодерном друштву.⁴⁵

Наш морални проблем је човјекова равнодушност према самом себи. (...) Ми смо стадо, вјерујући да пут који слиједимо мора довести до циља, јер видимо да су и сви други на истом путу. Ми смо у мраку и одржавамо своју храброст, јер чујемо да и сви други звижде као ми.⁴⁶ Рационално и продуктивно живимо и умиремо. Знамо да је деструкција цијена прогреса као што је смрт цијена живота, да су одрицање и рад претпоставке задовољења и радости, да бизнис мора напредовати и да су алтернативе утопистичке. Та идеологија припада постојећем друштвеном апарату; она је реkvизит његова континуирана функционирања и дио његова рационалитета.⁴⁷ У вијеку који нам тек предстоји, култура свијета биће животна чињеница. (...) Ако не желимо да нам постане лудачка кошуља, прије свега се морамо потрудити да је разумијемо.⁴⁸

ЛИТЕРАТУРА

1. Bodin, D., Robène, L., Héas, S.: *Спорт и насиље у Европи*, Књига трговина, Загреб, 2007.
2. Врцан, С.: *Ногомет, политика, насиље*, Јасенски и Турк, Загреб, 2003.
3. Гахаген, Ц.: *Интерперсонално и групно понашање*, Нолит, Београд, 1978, стр. 141. у: Коковић, Д.: *Друштво, насиље и спорт*, Медитеран, Нови Сад, 2010.

⁴³ Коковић, Д.: Друштво, насиље и спорт, Медитеран, Нови Сад, 2010, стр. 180.

⁴⁴ Врцан, С.: Ногомет, политика, насиље, Јасенски и Турк, Загреб, 2003, стр. 159.

⁴⁵ Видјети шире: Рицер, Ц.: Савремена социолошка теорија и њени класични коријени, Службени Гласник, 2009, стр. 358.

⁴⁶ Фром, Е.: Човјек за себе, Напријед, Загреб, 1984, стр. 224-225. у: Керовић, Р. и сарадници: Човјек и технолошка цивилизација, Видици, Бања Лука, 2006, стр. 234.

⁴⁷ Маркузе, Х.: Човјек једне димензије: расправе о идеологији развијеног индустријског друштва, Веселин Маслеша, Сарајево, 1968, стр. 141.

⁴⁸ Лечнер, Ф., Боли, Ц.: Култура света, КЛИО, 2006, стр. 344.

4. Encesberger, H. M.: *Грађански рат*, Круг, Београд, 1997, стр. 49. у: Коковић, Д.: *Друштво, насиље и спорт*, Медитеран, Нови Сад, 2010.
5. Жирар, Р.: *Насиље и свето*, Књижевна заједница, Нови Сад, 1990, стр. 10. у: Коковић, Д.: *Друштво, насиље и спорт*, Медитеран, Нови Сад, 2010.
6. Јасперс, К.: *Духовна ситуација времена*, Књижевна заједница, Нови Сад, 1987, стр. 53. у: Коковић, Д.: *Друштво, насиље и спорт*, Медитеран, Нови Сад, 2010.
7. Керовић, Р. и сарадници: *Човјек и технолошка цивилизација*, Видици, Бања Лука, 2006.
8. Коковић, Д.: *Друштво, насиље и спорт*, Медитеран, Нови Сад, 2010.
9. Морен, Е.: *Како изаћи из 20-ог стољећа*, Глобус, Загреб, 1983, стр. 304-305. у: Коковић, Д.: *Друштво, насиље и спорт*, Медитеран, Нови Сад, 2010.
10. Мумфорд, Л.: *Мит о машини*, Графички завод Хрватске, Загреб, 1986, стр. 324. у: Коковић, Д.: *Друштво, насиље и спорт*, Медитеран, Нови Сад, 2010.
11. McDougal, W.: *Друштвени живот гомиле*, Питања, 2-3/1989, стр. 25. у: Коковић, Д.: *Друштво, насиље и спорт*, Медитеран, Нови Сад, 2010.
12. Petrović, K., Jasnić, L.J.: *Šport, nacionalistički izpadi in reprimitivizacija življenja, Teorija in praksa*, 4-5/1986, стр. 229. у: Коковић, Д.: *Друштво, насиље и спорт*, Медитеран, Нови Сад, 2010.
13. Рицер, Џ.: *Савремена социолошка теорија и њени класични коријени*, Службени Гласник, 2009.
14. Симоновић, Љ.: *Професионализам и(ли) социјализам*, Младост, Београд, 1985, стр. 38. у: Коковић, Д.: *Друштво, насиље и спорт*, Медитеран, Нови Сад, 2010.
15. Спорт, религија и насиље – расправа између Алена Еренберга, Рожеа Шартијеа и Марка Ожеа, Трећи програм Радио Београда, лето, 1987, у: Коковић, Д.: *Друштво, насиље и спорт*, Медитеран, Нови Сад, 2010.
16. Фром, Е.: *Човјек за себе*, Напријед, Загреб, 1984, стр. 224-225. у: Керовић, Р. и сарадници: *Човјек и технолошка цивилизација*, Видици, Бања Лука, 2006.
17. Хоркхајмер, М., Адорно, Т.: *Дијалектика просветитељства*, Веселин Маслеша-Свјетлост, Сарајево, 1989.

мр Нишић Зоран¹

Удружење дипломираних правника унутрашњих послова

Бања Лука

УТИЦАЈ МЕДИЈА НА АСОЦИЈАЛНО ПОНАШАЊЕ МЛАДИХ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ

Претходно саопштење

УДК 316.723-058.6:316.77(497.6РС)

Сажетак: У сваком здравом друштву настоји се улагати у будућност, а као један од основних сегмената развоја јесте људство, тако млада популација представља будућност сваког народа. Држава има велики утицај на развој младог човјека, кроз квалитет образовања, социјални статус, запослење младих, промовисање истинских вриједности и слично. У складу са наведеним потребно је да им се посвети посебна пажња како би успјешно израсли у здраве и зреле личности.

Кључне ријечи: Медији, омладина, запослење, негативан утицај.

Abstract: Every healthy society invests in its future, and one of the basic segments of development is mankind, thus the young population represents the future of any nation. The state has a big influence on the development of a young man through quality education, social status, employment of young people, to promote their values, etc. Accordingly, it is necessary that they are given special attention in order to successfully grow into healthy and mature persons.

Key words: the media, the young, employment, negative impact.

1. УВОД

У сваком здравом друштву настоји се улагати у будућност, а као један од основних сегмената развоја јесте људство, тако млада популација представља будућност сваког народа. Држава има велики утицај на развој младог човјека, кроз квалитет образовања, социјални статус, запослење

¹ Контакт: zoran.nisic@gmail.com

младих, промовисање истинских вриједности и слично. У складу са наведеним потребно је да им се посвети посебна пажња како би успјешно израсли у здраве и зрела личности.

У току формирања личности, младе особе се настоје угледати на некога са којим су у директној или индиректној вези, а то могу бити особе из њихове породице или ужег окружења са којима имају сталан контакт, као и особе са којима остварују индиректан контакт путем медија, гдје се првенствено мисли на јавне личности, као што су лица из музичке и филмске индустрије, политичари, спортисти, а неријетко и они који су криминалним дјелатностима стекли јавну славу. На путу развоја они су подложни различитим утицајима, како позитивним, тако и оним негативним, те је кључно какви утицаји преовлађују с обзиром да се млади људи у фази њиховог сазрјевања настоје уклопити у масу, односно настоје да стекну осјећај припадности мањој или већој групи, тј. да буду у тренду, како то они сами кажу.

У данашњем времену, гдје се живи брзо и урбано, и тај тренд је у константном порасту, малољетна лица долазе до великог броја информација, а један од главних извора представљају медији, који поред својих позитивних особина, посједује и оне друге, негативне, које подједнако остављају посљедице у разним видовима асоцијалног понашања.

Медији теже ка популарности и на том путу настоје пласирати информације које би заинтересовала све више равнодушнију и zasiћенију публику, што доводи до помјерања граница примјереног укуса. Стил живота човјека се убрзано мијења, намећу се неке нове вриједности, супротне оним традиционалним, супротне оним моралним, супротне оним вриједностима које носи једна народ, односно једно географско подневље у којем живимо, а све то доприноси губитку нашег идентитета. Времена за читање књига се нема, младој популацији књига представља превазиђен извор сазнања, те се окрећу другим изворима, највише Интернету и телевизији, који само привидно одузимају мање времена. Велики је утицај медија на дјецу и на њихов развој, знајући колико времена проводе уз њих.

А тамо свашта проналазе, у нашој држави је ријеткост срести старијег малољетника или млађег пунољетника који нема свој профил на некој од друштвених мрежа, на којима износи чињенице и фотографије из свог приватног живота јавности. Неконтролисана употреба Интернета од стране дјецe, доводи до неконтролисаног искориштавања истих од стране педофила, колекционара малољетне порнографије, члснова разних секти и многих других лица.

Закупљени свакодневним обавезама родитељи, како код нас тако и у свијету, неријетко своју улогу васпитача препуштају и телевизијској кутији. Гледање телевизије може искључити процес који трансформише дјете у човјека. Односно, негативност телевизије не лежи само у понашању

које она производи него и у понашању које она спречава, дјеца постају све више пасивнија и емпатичнија, а може се рећи и захтјевнија, те занемарују бављење физичким активностима, без обзира што поједни имају све услове за то.

Такође, дјеца су веома подложна утицају сваке врсте насиља, што доприноси да свијет око себе гледају као насилно и злобно мјесто. Примјера ради акциони филмови доприносе агресивности дјетета, временом што су више изложена насиљу у медијима, пожељеће да га виде све више, како путем медија, тако и у стварном животу. Затим почињу бити све мање осјетљиви на разне облике насиље и на оне које пате због истог, гледајући на то као прихватљив начин ријешавања конфликта, те све више настоје испољавати антисоцијална и агресивна понашања.

Још су током шездесетих година прошлога вијека резултати истраживања Џорџа Гербнера показала да телевизија има дуготрајне ефекте на свакодневно виђење слике свијета, а својевремено је и глумац Марлон Брандо изјавио да је телевизија жвакаћа гума за мозак. Слично филмовима и музика има значајан утицај на понашање младих, малољетна лице настоје да копирају понашање и физички изглед својих музичких идола, а сами смо свједоци, каква се музичка сцена највешће пропагира на овим просторима.

Овај проблем је генерално запостављен како у Републици Српској, тако и у цијелокупној БиХ, те се даје медијима на слободу да пласирају шта желе, или можда шта неко други жели да наша дјеца гледају и чују, можда се сав тај кич и шунд пласира свјесно да би се отупила наша млада популација, а самим тим и једна нација. Свијест о овом проблему није довољно пробуђена код нас, а без тога је тешко учинити нешто што би побољшало ситуацију, отуда се јавља идеја за овакав рад, у нади да ће на одређен начин доприњети бољој слици о овој проблематици

2. ШИРИ ДРУШТВЕНИ УСЛОВИ КОЈИ УТИЧУ НА АСОЦИЈАЛНО ПОНАШАЊЕ МАЛОЉЕТНИКА

Каже се да на младима свијет осатаје, ако је тако, а јесте, онда је потребно посветити посебну пажњу њиховој припреми за будућност. Жеља свакога дијетета је да живи у породици у којој влада атмосфера љубави, топлине, сигурности и повјерења, док би родитељи требало да се труде да омогуће дјетету такав живот, међутим стварност је мало другачија. Да би се развили у здраве особе потребно је да имају подршку у свим сегментима друштва, не само породице већ и шире околине гдје битну улогу има држава. Дјеца теже да буду схваћена и прихваћена од стране средине у којој живе, а та средина може да буде и добра и лоша, међутим тежња за осјећајем припадности понекада утиче да занемаре лоше ствари које одликују одређену групу којој припадају.

На путу одрастања свака млада особа подлијеже, одређеним утицајима, а они долазе од стране родитеља, шире породице, школе, медија, пропаганде, старијих другара, млађих другара, религије и слично. Сви ови утицаји остављају одређен траг на њих, наравно не остављају сви једнак, у зависности од времена и начина изложености неки су мањи а неки већи. Начин функционисања једне породице зависи од много фактора, социјалне зрелости, менталног и емоционалног склопа родитеља, имовинског стања, брачног статуса родитеља, темперамента дјетета, присутности алкохолизма и наркоманије у породици итд. Понашање дјетета изван породице у великој мјери зависи од начина на који родитељи третирају своју дјецу у интимној породичној атмосфери. Поред овога дјете је изложено и спољашњим утицајима средине. Све убрзанији темпо живота, трка за стицањем материјалних добара, урбанизација и све већи број градова и насеља у којима су алкохол и наркоманија постали свакодневница, доприносили су отуђењу човјека, како од друштва тако и од породице. Такав начин живота се све више одражава на везу између блиских особа, наручито између дјетета и родитеља. Њемачки филозоф Фердинанд Тенијес (Ferdinand Tönnies) говори да је урбанизација усмјерила развој човјека ка друштву док је заједница некадашњи облик живота.

У времену сазријевања младих личности, бити примјећен у својој околини игра посебну улогу код појединца, понекада да би се дошло до тога циља не бирају се средства. Те нагативности које малољетници врше својим чињењем или не чињењем постају проблем друштва, а како се друштво све брже развија расте и ова проблематика. Тиме малољетничка деликвенција постаје један од кључних проблема нашег друштва.

Раније се проблеми на које наилазе млади нису толико примјећивали или их можда није било у овако разноврсном броју, данас је немогуће не примјетити широк спектар утицаја, којим су погођени млади.

Неким проблемима који су далеко мање битни, или који можда и не постоје, посвећује се већа пажња. Граница адолесцентног и асоцијалног понашања је знатно снижена, први знаци девијантног понашања јављају се већ у пубертету, веома рано се почињу испољавати криминогени утицаји друштва на понашање младих. С обзиром на велики број таквих утицаја, са различитих страна, они се нерјетко не примјећују на вријеме, или се у неким случајевима чак не желе примјетити, најчешће кад родитељи бјеже од проблема, а ако се не спријече благовремено могу попримити велике размјере и оставити озбиљне последице. Ријетко да конкретан утицај производи асоцијално понашање сам по себи, без садејства са другим.

Медији диктирју трендове, не ријетко лоше, ако ти трендови буду прихваћени од стране средине и шире заједнице, затим од стране власти, под чијом контролом се и налазе, и још ако се ти трендови одобравају од

стране родитеља, јавља се велики проблем зато што исти остављају битан утицај на стварање субјективне слике свијета. Масовна комуникација се остварује на разне начине, помоћу штампе, радија, телевизије, Интернета, музике и сл. Све су то уствари средства масовне комуникације која се обрађају широким људским масама и који својим утицајем дјелују на њихово понашање и укус, што је веома лако искористити и у негативне сврхе.

Према томе, масовна комуникација има водећу улогу у ширењу и настанку масовне културе, због своје информативне, комуникативне и симболичке функције, те због тога представљају кључне посреднике у презентовању нивоа и количине насиља, али и могућег усмјеравања моралне осуде. Овај вид комуникације је једносмијеран, јавности се обраћа преко посредника, односно медија, она је површинска и брза, обраћа се без љепоте и јасноће стила. Она је такође циљана и планирана, са двоструком функцијом да може пресудно утицати на оправдање и прихватање или осуду и одбацивање насиља од стране јавности. Резултат тога је поларизована јавност на оне који масовне медије безрезервно прихватају, до оних који их у потпуности одбацују.

Језик у медијима је политизован, пун мржње, и не нуди цјелину вјести и информација о збивањима око нас. Каже се да су новинари прави амбасадори пријатељства, али и прави сејачи непријатељства. Сталним притиском медији нас приморавају да вјерујемо у нешто што није тачно и да радимо нешто што није исправно.

3. НЕГАТИВАН УТИЦАЈ МАСОВНИХ МЕДИЈА НА РАЗВИЈАЊЕ ДЈЕТЕТА

Иновација телевизије је значајан догађај, који представља вид социјалне револуције. Та справа има позитивне карактеристике у смислу едукације и примјерених облика забаве, међутим има више карактеристика које су негативне и које утичу на породични живот и на развој дјетета.

Телевизија излаже младе људе непожељним вриједностима, као што су насиље и друге криминалне радње, непожељним моралним, политичким и другим схватањима која су у супротности са породичним и традиционалним вриједностима.

Излагање новим и различитим идејама није негативно, али је превелика изложеност тим идејама збуњујућа, нарочито када гледање телевизије заузима мјесто и вријеме које треба проводити у разговору са другима. Доста људи проводи сате гледајући телевизију која има за узрок изолацију и смањену комуникацију са другим људима која је од посебног значаја за развој младих. Упркос овоме, заокупљени свакодневним обавезама родитељи неријетко своју улогу васпитача препустају телевизијској кутији или рачунару, односно интернет мрежама, чији садржај програма обилује

нагативностима, као што су, вербални дуели, физички обрачини, киднаповање, сексуално злостављање, пљачке, убиства, аморалне сапунице, неукусне рекламе итд. Развојем високих технологија, сателитских мрежа, савремених дигиталних камера, те камера на мобилним телефонима, стање се дотано компликује, а дјечија порнографија је постала свакодневно присутна и лако доступна, наручито Интернет мрежом.

Уласком ТВ-справа у наше домове, очекивања су била да ће то резултирати чешћем окупљању и зближавању породице. Међутим, убрзо се утврдило да та врста породичног окупљања није онаква каква се очекивала, тј. да подстицајно дјелује на развој. Иако окупљени пред ТВ-екраном, за вријеме његовог гледања, породица мање проводи времена у међусобном разговору, а то мало времена што разговарају пролази у свађи, нпр. око програма који ће се гледати, времену за заједнички оброк, времену одласка на спавање и сл. Укратко, телевизија не само да доводи до пораста тензија у породичном кругу него, у исто вријеме смањује позитивну комуникацију. Смањењем позитивне комуникације а повећањем тензија, повећава се могућност појаве насиља у породици, што нам говори да масовни медији могу бити један од узрока насилничког криминалитета.

Родитељи често имају високо мишљење о телевизији, за разлику од психолога који су критички настројени према њој, јер да би се дијете социјално и емоционално развијало потребно је да што више времена проводи у групним активностима и интеракцији са другим. Дјеца која доста времена проводе уз телевизију, Интернет, компјутерске игре постају стидљивија, пасивнија, повлаче се у себе, избјегавају контексте са другима и код доста њих опада ниво самопоштовања, а када се особа дубоко повуче и изолује долази до различитих идеја, неријетко и оних супротних моралним и друштвеним вриједностима, што код младих који се још формирају како личности изазива посљедице које утичу на њихов даљи развој.

4. УЗРОЧНО-ПОСЉЕДИЧНА ВЕЗА ИЗМЕЂУ МЕДИЈА И ПОНАШАЊА МАЛОЉЕТНИКА

Телевизијско насиље, које се огледа у ужасавајућим и узнемиравајућим порукама, затупљујућим и аморалним серијама, а посебно латиноамеричким сапуницама, неукусних и бескорисних порука, те вулгарним наступима естрадних личности, поједим рекламама, као и насилничком и агресивном понашању „јунака“ акционих филмова, па и неких цртаних филмова, тешко да могу оставити човјека равнодушним, тј. тешко да не остављају некакав трг.

Иако се нашто више од три деценије дошло до закључка да постоји узрочно-посљедична веза између телевизијског насиља и агресивног понашања, мало тога се чини да се то спријечи, напротив насилничка понашања се преко масовних медија све више приказују. Утврђено је, чак, да се програмски садржаји који на тему имају насиље најчешће емитује у

оквиру викенд-програма и дјечи омиљених анимираних филмова. А ликови из тих цртаних филмова, своје циљеве теже остварити не обраћајући пажњу на друге, користећи се при том насилничким и агресивним средствима.

На примјер, ако узмемо у разматрање јунаке популарних Дизнијевих цртића. Фабула се у њима одвија увјек на неким непостојећим мјестима, имагинарним острвима који су насељени дивљацима. Поставља се питање како то да ти дивљаци увијек лако препуштају благо Дизнијевим јунацима чија је најчешћа животна амбиција, моћ и богатство. Ријеч је о чистом пропагирању америчког сна или стила живота гдје се све ради, руши и гази да би се постигао сопствени циљ. Али није само америчка продукција оваква, када видимо поједине популарне јапанске цртане филмовима схватимо у којем обиму дјеца могу бити изложена насиљу и истим.

Према Руштону (Rusthonu), гледаоци уче гледањем телевизије, а шта науче зависи од тога шта гледају. Дјеца су веома подложна утицају сваке врсте насиља, и тако почињу гледати на свијет као насилан и злобан. Временом, што су више изложена насиљу у медијима, пожељеће да виде све више насиља, како током забавних активности тако и у стварном животу. Тако почињу бити све мање осјетљиви на насиље и на оне које пате због насиља. Гелдајући на то као прихватљив начин ријешавања конфликта, све више испољавају антисоцијална и агресивна понашања.

Резултати истраживања указују да дјечаци много више времена проводе уз програм у којем је доста присутно насиље него дјевојчице, те да дјечаци из нижих сталежа радије проводе време гледајући насиље на телевизији него вршњаци из виших сталежа. Сазнања до којих се дошло говоре о двострукој вези између агресије и телевизије, с једне стране гледање телевизије узрокује агресију, а са друге стране агресивна дјеца више су експонирана насиљу на телевизији.

Што дијете више вјерује да ТВ приказује живот управо онаквим каквим јесте, што се јаче идентифицира са агресивним ликовима које гледа, и што чешће има агресивне фантазије, агресија постаје стварнија и присутнија.

Када говоримо о музици, мислимо о нечему што треба да нас релаксира и направи пријатну атмосферу. Такође, на многе музика дјелује инспиративно, људи уз музику често раде и рађају нове идеје. Ово нам говори да музика утиче на нас, а како утиче зависи од тога шта слушамо. Постоје одређена свједочења лица који тврде да су учествовали у пројектима гдје се управљало широким масама, нарочито младима преко музике која се пласирала путем медија. Музика много утиче на људе и на њихове тренутне емоције или осјећања. Медији пласирају гледаоцима и слушаоцима различите „музичке звијезде“ чије понашање на нашој естради, граничи са порнографијом, криминалом, наркоманијом и осталим негативним стварима а најмање са љепотом мелодија и гласа. Музички текстови и

видео спотови обилују таквим стварима, а сталним притиском истих, малољетна лица па и одрасле особе приморавају да то слушају.

Код нас у Босни и Херцеговини, музичка сцена је у веома лошем стању, млади се бомбардују различитим жанровима, најчешће по угледу на западне трендове. А млади нарочито малољетна лица у њиховим извођачима виде своје идоле и настоје да их копирају. Настоје да живе на начин како они описују ствари у својим текстовима, да се облаче као они, понашају као они и слично. Један од жанрова који предњачи на нашим просторима је „турбо фолк“. Објашњење о каквом се заправо музичком правцу ради најбоље описује рок музичар и текстописац Антоније Пушић (Рамбо Амадеус): „Фолк је народ. Турбо је систем убризгавања горива под притиском у цилиндар мотора са унутрашњим сагорјевањем. Турбо Фолк је горење народа. Свако поспјешивање тог сагорјевања је Турбо Фолк. Разбуктавање најнижих страсти код хомо-сапиенса. Музика је миљеница свих муза, хармонија свих умјетности. Турбо Фолк није музика. Турбо Фолк је миљеница маса, какофонија свх укуса и мириса.“

Ријетки су угоститељски објекти у градовима Републике Српске гдје се током ноћних излазака, односно када је присутно највише младих, пушта квалитетна музика. У великој мјери преовлађују локали у којим се масама пушта тзв. турбо фолк, мјешавина различитих укуса и жанрова, у којима се оно мало текста што постоји у нумерама односи на промовисање проституције, криминала и најнижих аморалних вриједности код људи. Треба нагласити да у предшколском узрасту линија разграничења између маште и реалности није још јасна и да постоји реална могућност да дјеца вјерују у оно што виде или чују било то тачно или не.

5. УМЈЕСТО ЗАКЉУЧКА

Наравно, живјети са телевизијом и музиком не подразумјева само примање негативних утицаја, телевизија има и позитивних ствари које се односе на образовани и информативни карактер. Родитељи треба да надгледају шта дјеца гледају на телевизији и које странице посјећују на Интернету, у које вријеме и колико дуго. Гледање цртаних филмова у јутарњим сатима, прије поласка у вртић, школу или пред спавање, се не препоручује, будући да акциони садржаји у њима активирају пажњу на погрешне ствари и узнемирују дјететов дух умјесто да га умире. Најбоље је да родитељи гледају телевизију са дјецом и да при томе разговарају о виђеним стварима, при чему дијете учи да разликује „ТВ стварност“ од стварног живота. Пожељно је да родитељи знају какву музику њихова дјеца слушају, да им укажу на погрешне ствари, односно да заједно дођу до закључка да је то лоше по њих. Наравно и млади требају да обрате пажњу шта слушају, да обраћају пажњу на музичке текстове, да извлаче позитивне поуке.

Наш народ затупљује, тако што дозвољава да се њиме манипулише на различите начине. Генерације данашњих младих особа све мање размишљају самостално, и све више заборављају особине као што су част, морал и праведност. Настоји се живјети америчким сном, у којем ништа није врједније од циља који се жели постићи, те до њега долазе не обазирјући се колико ће истинских друштвених врједности погазити на томе путу. Поистовјећивање са телевизијским јунацима, музичким звјездама, глумцима и слично је постала нормална појава, чиме се губи властити идентитет. Потребно је да сваки појединац, свака одрасла и малољетна особа размисле о стварима које гледају и слушају и да разграниче добре и лоше ствари, а пошто је код малољетних лица граница између добра и зла мање видљива, нужна им је јасна подршка родитеља, заједницем а посебно државе у којој живе.

ЛИТЕРАТУРА

1. Boyd-Barett, Oliver & Peter Peter Braham: Media, Knowledge & Power, Croom Helm, London, 1987.
2. Bogdanić, A.: Komunikologija: vodeća paradigma, Čigoja štampa, Beograd, 1996.
3. Вејновић, Д.: Социологија одабране теме, Министарство унутрашњих послова Републике Српске, Бањалука, 2004.
4. McLuhan, M.: Understanding Media: The Extensions of Man, The MIT Press, Cambridge, 1964.
5. Postman, N., Stiv P.: How to Watch TV News, Srpska politička misao br.1, str. 199. (uvodni tekst za poglavlje „Komunikologija“, članak u časopisu), 1995.
6. Tönnies, F.: Community & Society, Harper & Row, New York, 1963.
7. Tomić, Z.: Komunikologija, Filozofski fakultet Univerzitet u Beogradu, Beograd, 2000.
8. Čekrlja, Đ., Turjačanin, V., Puhalo, S.: Društvena orijentacija mladih, Nacionalni institut za borbu protiv narkomanije, Banja Luka, 2004.
9. Čomski, N.: Gramatika i um, Nolit, Beograd, 1979.

Тин Вејновић, дипл. ек.¹
Европски дефендологија центар
Бања Лука

СПОРТ И НЕКЕ СОЦИОПАТОЛОШКЕ ПОЈАВЕ КОД МЛАДИХ

Претходно саопштење

УДК 796.01-053.6:316.624

Анстракт: У раду се сагледавају различити аспекти спорта и неке социопатолошке појаве младих у спорту и око спорта. Указује се на друштвену основу проблема, спорт у дјетињству и улогу родитеља, појам хулиганства, спорт и насиље, спортско такмичење или рат, навијање или закон и неке примјере хулиганства.

Кључне ријечи: спорт, социопатолошке појаве, млади, насиље

Abstract: The paper analyzes different aspects of sport and some socio-pathological phenomena of the young in sport. The social basis of the problem is also pointed out, sport in childhood and role of parents, the term hooliganism, sport and violence, sport competition or war, support or the law and some examples of hooliganism.

Key words: sport, socio-pathological phenomena, the young, violence

1. УВОД

Насиље у спорту као социјални проблем сада већ озбиљно мучи наше друштво. Свакодневно у новинама освањују чланци који нас на овај проблем подсјећају. Псовке, провокативни натписи и плакати, уништавање трибина и туче... све је то дио наше спортске свакодневнице, гдје тежина одређеног меча и расположење навијача одређују ниво насиља. Политички лидери огласиће се послје сваког нереда изазваног од стране навијача, а затим слиједе осуда јавности и различите санкције о којима одлучују неки спортски савези. На крају се испоставља да је све то само безуспјешно

¹ Контакт: tin@blic.net

покушаваће да се овом проблему стане на пут. Али он је ту и даље, само су посљедице све горе и горе.

Све је почело на стадионима и спортским догађајима, а убрзо се прелило на улице наших градова. Почело је звиждањем страним химнама, скандирањем погрдних пјесама на рачун противника и расистичким изливима бијеса према играчима друге расе у српским клубовима, наставило се дивљањем незадрживих банди и спаљивањем амбасада, а завршило се тешким премлаћивањем једног полицајца на стадиону „Црвене Звезде“ и убиством француског држављанина који је мирно пио кафу у кафићу у центру Београда. Лажна борба за националне интересе сада је прерасла у премлаћивање свакога ко се нађе на путу „вјерним навијачима“ и на било који начин им се не допадне.

Насиље такозваних навијача, које је кулминирало бруталним премлаћивањем и мучким убиством младог Француза Бриса Татона, посрамило је Србију пред свјетском јавношћу, срушило је њен ионако нарушени углед у свијету. Двадесетосмогодишњи Француз, кога су хулигани мучки убили у центру Београда, испраћен је из српске пријестонице у мртвачком ковчегу и сахрањен у родном Тулузу, а његова смрт подигла је домаћу јавност и показала да се овдје ипак неко не слаже са таквим понашањем. Државни апарат коначно је ријешено кренуо у борбу против ове врсте насиља.

Сва ова убиства још један су доказ да је насиље у овој земљи постало модел понашања младих и да спорт више није само такмичење најбољих у коме навијачи уживају бодрећи свој тим. Већина навијача је сада само банда која сеје насиље, па и смрт.

2. ДРУШТВЕНА ОСНОВА ПРОБЛЕМА

Социолози су одавно утврдили да се друштвени систем састоји из одређених подсистема (економски, политички, културни, образовни). Спорт се не може спојити ни са једним од ових система, али је дјелимично садржан у сваком од њих. Друштвени систем пресудно утиче на спорт, његову суштину, карактер, организациону структуру итд.² Насиље у одређеном друштву је такође његов производ. Често се чују придики о неодобравању насиља у спорту од оних који припадају једном друштву које и само одобрава насиље.

Проблем насиља није у стадиону или спортској дворани, већ у егзистенцијелној и људској ситуацији са другим друштвеним односима. Ако друштво нема милости према онима који су на дну и онима који испадају из трке, производиће депресивна стања из којих израста насиље и агесија. Карактеристика спортиста је њихова способност да изграде вољу за побједом. Друштвени систем пружа повољне или мање повољне услове за

² Драган Коковић, Доба насиља и спорт, Нови Сад, 1990, стр. 65.

развој спорта. Организовање спорта зависи од вриједносних оријентација које друштво пропагира. Развој догађаја у спорту, у многим замљама, ишао је по истој шеми за коју се одређено друштво залагало. Деструктивни образац понашања постојао је одувјек, мада се не може приписати природи човека. Узроци насиља морају се тражити и у друштву и свакодневном животу.

Спорт појачава групне везе и даје могућност нацијама да се иживе и идентификују са својом групом. Спорт је препун ритуала и митова у свим њиховим облицима, било да га изводе сами спортисти или навијачи. Галама и бука су ритуали које стварају гледаоци, од аплауза до звиждука, трубљења, па до разочарења које може пратити још већа бука или пак потпуни мир и тишина. Ритуал карактерише и потреба за понављањем, формирањем групе чији се чланови одазивају један другоме и опонашају међусобно уживање у разиграном представљању. Са групом се саосјећа и поистовјећује, постоји групно уживљавање, опонашање и идентификација.

На тај начин спорт се користи као средство социјално-групне интеграције, средство буђења патриотских и националних осјећања, и подстицања масовних психоза. Спорт је и начин да се гледаоци идентификују не само са групом и екипом, већ са етничком заједницом или ширим глобалним друштвом. Зато он може бити средство спајања и раздвајања народа, класа, слојева и раса.

Свако насиље, диктатура над потребама и вриједностима у спорту води закључку да што је већа криза вриједности, већа су спортска достигнућа и резултати. Најочљивији поремећаји вриједности у спорту: превелика заокупљеност побједом или превише жељан успјех ствара напетост, што води томе да врхунски спорт понекад губи елементе играчког и везује се за завист, мржњу, непоштовање правила и насиље.³

У спорту је уобичајено да се непријатељска и агресивна понашања називају насиљем, па се тако говори о насиљу гледалаца, насиљу на терену (насилнички поступци током игре, међусобни вербални или физички сукоби играча), насиљу родитеља и/или тренера над децом спортистима, насиљу над спортским судијама, насиљу над спортским новинарима итд.⁴

Под насиљем у спорту подразумјевамо сваку ријеч или поступак спортисте, тренера, судије, родитеља, гледаоца или другог учесника у спорту који наноси повреду онима који су укључени у спортску активност.⁵

Асертивно понашање у спорту подразумјева чврсту, одлучну, снажну игру у којој играчи користе легална средства да би дошли до циља. Због тога је асертивност несумњиво суштинска компонента спортског успеха. Агресивност у спорту је понашање изван правила спорта које је намјерно

³ Д. Коковић, оп.цит, стр. 79.

⁴ [хттп://www.безнасиља.цом/анализа-и-резултати.пхп](http://www.безнасиља.цом/анализа-и-резултати.пхп)

⁵ [хттп://www.безнасиља.цом/анализа-и-резултати.пхп](http://www.безнасиља.цом/анализа-и-резултати.пхп)

усмјерено на повређивање или оштећење других учесника, без обзира да ли је у основи таквог понашања жеља да се постигне неки крајњи циљ, или да се изазове бол и повреда друге особе.

3. СПОРТ У ДЈЕТИЊСТВУ И УЛОГА РОДИТЕЉА

Познато је да је бављење физичким вјежбањем корисно у свим узрастима, а посебно у дјетињству. С обзиром на осетљивост узрасног периода, родитељима је потребна подршка и добар савјет кад упућују своје дете у спортске активности. Као и код других активности и овдје је неопходно имати у виду индивидуалност сваког дјетета, сваке породице. Ево основних смјерница.

На почетку, пођимо од значаја физичког вјежбања за дијете. Ово би требало да буду основни мотиви за родитеља, којима се може вратити кад год жели да преиспита ефекте спорта на дијете. Неопходно је да се дјеца баве физичким вјежбањем због правилног раста и развоја (психофизичког, социјалног, духовног), то јест због здравља у најширем смислу.

Основна потреба човека јесте кретање, а сведоци смо (жртве) начина живота који подразумјева дуго и неправилно сједење испред компјутера, ТВ екрана, радног стола, као и претјерано коришћење превозних средстава (аутомобила, аутобуса, лифтова) чак и за мале раздаљине. Поред многих других посљедица хипокинезије, регистрована је масовна појава лошег држања тијела и равних стопала већ код дјеце нижих разреда основне школе. Гојазност и слабе физичке способности су не само непопуларни, већ могу много дубље и трајније да наруше здравље.

С друге стране, вјежбање у групи има веома важну психосоцијалну улогу. Укључивање дјеце у организовану спортску активност, поред осталог, смањује ризик од социо-патолошких појава, као што су деликвентно и криминално понашање, конзумирање алкохола, дроге, проституције. Његовање спортског духа, истиче се као највећа вриједност спорта. Карактеришу га етика, фер-плеј, тимски рад, здравље, изузетна достигнућа, карактер и образовање, радост и забава, поштовање правила и закона, поштовање себе и других учесника, храброст, солидарности...

Два најчешћа питања која родитељи постављају су који спорт изабрати и кад је најбоље са спортом започети. С обзиром на то да је кретање тела природна потреба организма, не постоји „доња граница” када треба почети са физичким вјежбањем. У свијету, али и код нас, већ годинама постоје активности као што су пливање за бебе, јога за бебе и слично. Организовано стручно вођено физичко вежбање има веома позитивно дејство. У том случају превентивна и корективна улога вјежбања има значајне ефекте и омогућава се стицање правилних и здравих навика. Узраст не представља проблем да дијете веома рано почне да се интензивније бави спортом ако тренинг воде висококвалификовани спортски

стручњаци. Посљедњих година дјеца се већ од четврте године укључују у спортски тренинг, а највећи број њих, скоро 60 одсто, између шесте и десете године. У првим годинама тренинга заступљени су општи тренажни методи, а касније, постепено, важније место заузима специфични тренинг и такмичење. У сваком случају, важно је поштовати узраст као и потребе и могућности сваког дјетета појединачно. Напомињемо, што је дијете млађе потребна је већа сарадња родитеља и бољи, искуснији стручњак.

Свакако да је најинтересантније питање који спорт изабрати. Било би добро да се не прибјегава одређењу према популарности, масивности спорта, или породичној традицији. Често стручњаци саветују за почетак тзв. базичне спортове као што су трчање, пливање, гимнастика, цудо.

Дијете које је радознало и има жељу да проба различите спортове, што родитеље узнемирава, не треба у томе спутавати. На основу богатијег искуства лакше ће пронаћи оно сто му највише „лежи”, те је због тога добро поштовати жељу дјетета и његову „интуицију”. С друге стране, важно је знати да постоји позитиван трансфер између различитих спортова, што значи да знање и вјештине из једног спорта значајно помажу у савладавању другог. Дијете може годинама да тренира један спорт па да пређе у други и брзо постигне високе резултате. Ово је потврђено у пракси.

Најважније је да не постоји принуда. Чак иако сви показатељи говоре о изузетно талентованом дјетету за одређени спорт, то не гарантује да ће постати врхунски спортиста. Врхунски спортиста има иза себе озбиљан, веома напоран и дугогодишњи рад, што може издржати само онај ко има јак, постојан унутрашњи мотив, а он се не може створити силом.

Све је већа улога родитеља, тако да не можемо да говоримо о дјецу у спорту а да не говоримо о улози родитеља. Разликујемо неколико типова родитеља: родитеље који воде дјецу на спортске активности и оне који то не чине (њих је све мање). Нажалост, формирао се нови тип родитеља који врше притисак на дјецу и тренере. Истраживања су показала да се 25 % малишана укључе у спорт под јаким утицајем родитеља. Спорт треба да служи дјецу, а не дјеца спорту, задовољавању потреба родитеља и тренера за доказивањем, остваривању њихових неостварених амбиција. Дијете је у стању да потисне своје жеље, да прихвати оно што му не прија зарад родитељске љубави и среће. Пожељно је да родитељи имају позитиван став према спорту своје дјеце, да уважавају одлуке дјетета, да их подржавају и интересују се за њихов напредак, да имају правилан став према победи и поразу, јер све то повећава успешност и срећу дјетета.

Да би у данашњим условима динамике живота и развоја друштва и међуљудских односа родитељи успешно испунили своју природну улогу да брину о добробити своје дјеце, није довољно само да „ослушкују” дијете већ и да се образују у том смислу. Корисна књига је „Васпитање кроз спорт” (аутори Љ. Бачанац и И. Радовановић), као и публикација „Етички

кодекс учесника у спортској делатности” у којој се може сазнати о повељи права младих спортиста, кодексу понашања родитеља и дугих учесника у спорту.

4. ПОЈАМ ХУЛИГАНСТВА

Термин хулиганство потекао је од ирске породице која је крајем ХИХ века тероризовала становнике источног Лондона. 1898. године након што је Патрик Хулиган (Патрицк Хоолиган) убио једног лондонског полицајца овај термин ушао је у ширу употребу.⁶ Случај је био јако озлоглашен па су лондонски медији сковали појам хулиганство. Ријеч је веома брзо ушла у употребу, само јој се смисао временом мијењао. Данас је то једина ријеч која се тако изражено односи на особу, члана неке неслужбене групе која се понаша као вандал, или прави криминалну штету, започиње туче и нереди. Хулигани су најчешће младе особе, двадесетих година, претежно мушког пола.

5. СПОРТ И НАСИЉЕ

Насиље је средство за постизање друштвене видљивости те је веома често оно средство за буран излазак из анонимности у сферу јавности. Управо због тога је насиље у спорту данас толико честа појава јер је у модерном свијету којим доминирају средства масовних комуникација и медија најлакше изаћи из анонимности управо путем насиља на медијски попраћеним спортским дешавањима.

Насиље је такође и средство којим се релативно брзо и сигурно портиже кристализација и консолидација групног идентитета. Насиљем се афирмира друштвени субјективитет и статус у групи те се тим путем изграђује друштвена репутација. Навијачко насиље један је од главних канала за ову појаву.

Насиље је средство за директно оспоравање постојећих вриједности и устаљених правила, те изазивање и негирање хијерархијских структура. Због тога на стадионима и у дворанама можемо видјети транспаренте који нису директно везани за само спортско дешавање већ имају одређену вриједносно-културну поруку која је јако често прожета политиком и идеологијом.

Насиље је учинковито средство друштвеног разликовања; оно јача одређени групни осјећај и идентификацију са групом. Ово се огледа у постојању разликовања људи који се дијеле у 2 групе, „Ми“ и „Они“. У спорту постоје увијек 2 стране које се такмиче и надмећу. Баш због тога је групна идентификација снажна у спортском навијању јер увијек постоје „они“, навијачи противничког тима, „други“ према којима се, поред већ

⁶ <http://www.спосци.цом/ПДФС/БР0101/СВЕЕ/04%20ЦЛ%2005%20ЈС.пдф>

постојећег ривалитета, ствара и мржња. На те „друге“ се удара печат непријатеља те се тако покушава пронаћи оправдање за иницирање насиља према противничким навијачима.

Насиље је, ма колико парадоксално звучало, средство за исказивање супериорне љубави и привржености, на примјер према свом клубу, граду, народу. Љубав се у овом случају доказује спремношћу да се поднесу жртве. Због тога се сматра да је највјернији онај навијач који је за свој клуб спреман добити и батине или завршити у затвору. Сматра се да је насиље највиши испит лојалности појединца групи.

Насиље је такође и средство успона у хијерархијској структури унутар групе. Насилничким подвизима се брзо постаје звијезда у оквиру навијачке групе што ствара осјећај задовољства и поноса код особе.

Коначно, насиље служи и као средство застрашивања. На овај манипулативни начин покушавају се застрашити противнички навијачи али и противнички играчи међутим то застрашивање се касније шири и ван стадиона и постаје дио бруталног насиља које више нема везе са спортом.

6. СПОРТСКО ТАКМИЧЕЊЕ ИЛИ РАТ

Спортска такмичења су по својој природи најближа рату. Практично, она су подражавање ратних окршаја. На то упућују и изрази који доминирају у спорту: противник, победа, пораз, напад, одбрана, контра-напад, јуриш, линија одбране, стратегија напада, разбити противничку одбрану. Сцене са отварања спортских представа, заставе, химне, дефиле, тактови корачнице коју по правилу изводе војни оркестри, стројеви корак - све то пре подсећа на ратни сукоб него на игру слободних људи. Интересантна је и природа спортског окршаја. Сваки тим има „свој“ део терена (територију) са које „креће у напад“ на противничку територију на којој се налази вриједност коју противник настоји да сачува. Постизање коша или гола представља пораз бранилаца с тим што су стечени поени симболичан израз вриједности плена који је задобијен. Сваки напад је борба, а утакмица рат у коме је побједио онај ко је успео да побједи у већем броју борби и на тај начин освоји већи број поена (већи плијен).

Клуб је организован као својеврсни средњовјековни клан. Боје, грб, химна, стварање херојских митова о „највећим играчима“ (борцима) који постају легендарни узорци за млађе чланове и симпатизере клуба (клана) као и средство за задобијање престижа међу клановима - све то личи на борбе из прошлости. Што се тиче стадиона, он је својеврсно утврђење и као такав седиште клана, док је играчки терен "свето земљиште" из којег извире животна снага клана. Тензија емотивног доведена је до усијања: у тренуцима победе спортиста се осећа као симбол клана и идол слављеничких маса, у тренуцима пораза осећа се као биједни издајник који је побјегао са бојног поља.

Захтјев за побједом потискује и руши све људско у човјеку. Страх од пораза, што значи страх од будућности, доводи до тога да човјек у противничкој повреди види своју „срећу“. Што је сукоб драматичнији то спортиста у свом противнику мање види човјека, а више објект на коме треба да докаже своју „вриједност“, види у њему опасност која угрожава његову егзистенцију.

Фудбал је спорт који у себи носи нешто што изазива невјероватну количину навијачких страсти. У већини земаља свијета фудбал је национални спорт, и као такав има велику медијску пажњу али и пажњу публике. Спортске рубрике највише мјеста поклањају управо фудбалу и догађајима који су са њим у вези. Баш те рубрике носе и многе наслове везане за насиље на фудбалским теренима, праћене сликама вандализма. Ти прикази насиља у медијима побуђују националне осјећаје и утичу на формирање ставова гледалаца и навијача према својим екипама и екипама противника. На развој агресије у спорту утицала је и стална измена правила која су омогућила промјену начина игре.

У Србији најбољи примјер нетолеранције у спорту представљају Делије, навијачи „Црвене Звезде“ и Гробари, навијачи „Партизана“⁷. Вођа навијача Делија за време ратова био је Жељко Ражнатовић - Аркан, ратни злочинац и један од најозлоглашенијих водја парамилитарних формација у протеклим ратовима. Из редова навијача Црвене Звезде је и регрутовао чланове за своју парамилитарну организацију звану „Тигрови“, а касније је то чинио и са навијачима других српских клубова. Постао је симбол поносног и храброг патриоте, бранитеља српске нације и националне идеје.

Сама идеја да се таква особа глорификује за хероја и предводи навијаче је контрадикторна. Спорт је нешто што треба одвајати од политике, а у овом случају ишло је заједно. Вођа навијача био је и вођа војне организације.

⁷ <http://www.спосци.цом/ПДФС/БР0101/СВЕЕ/04%20ЦЛ%2005%20ЈС.пдф>

Неминовна последица ове појаве била је да насиље и спорт почну да се прожимају. Из тих времена остала је традиција да се о спортским сусретима, поготово фудбалским утакмицама, извештава као о рату две војске. У народу се тиме ствара јако емоционално узбуђење, што је погодно за подстицај на насиље од стране вођа навијача. Сви они који нису „са нама“ постају и проглашавају се за непријатеље.

Поткрепљивање хулиганства од стране медија је и приказивање сцена нереди у којима учествују млади хулигани. То је само идеја за младе људе како да се докажу остатку групе и добијају жељу за вођством. Највећи преступници постају најистакнутији и најзапаженији чланови групе, а прављење нереди је начин да се привуче пажња на себе. Чак и чин хапшења приказан на телевизији не изазива срам већ понос код младих хулигана и рејтинг у групи му расте.

7. НАВИЈАЊЕ И ЗАКОН

Навијање као врста фолклора одувек је постојало у виду бодрења, подражавања своје екипе, уживања у игри. Комерцијализација спорта, масовне идентификације људи са локалним или националним заједницама, међународни престиж, учинили су да стадиони, као сабирни центри најмасовнијег окупљања људи, постану фронтови за борбу. Затрованост спорта невеселим друштвеним и политичким догађањем, могу спортска такмичења и пријатељске народе претворити у смртне непријатеље. Догађаји последњих година срушили су сензибилитет и претпоставке на којима се спорт заснива:⁸ да код учесника и гледалаца усађује одбојност према опасном насиљу, повећа самоконтролу и овладавање одређеним понашањем.

Аплауз али и жестина протеста, битна је особеност навијања, али у одређеним ситуацијама тај фолклор се може претворити у вандализам. Актери вандалског чина покушавају да превазиђу своју беспомоћност и стекну привид успостављања контроле над збивањима, илузију да су они субјект друштвеног догађања.⁹

Хероји постају они који су измислили одвратну псовку, погрду, који су успели да баце камен све до противничког шеснаестерца, да погоде противничког играча петардом у главу, да га пљуну у лице, ударе ногом на путу у свлачионицу.¹⁰ Хорде и варвари су од игралишта у неколико случајева направили крвава разбојништва. Бомбе, дим, и дивљаштва пренели су се и у гледалиште па се измишљају рампе за хулигане. На Мундијалу који је одржан у Италији уведене су нове одредбе којима се налаже снагама реда да свим могућим средствима забране точење алкохола на трибинама. Сада већ, ово су најмање забране које се захтијевају.

⁸ Д. Коковић, оп.цит, стр. 101.

⁹ Ибидем, стр. 102.

¹⁰ Ибидем, стр. 108.

У Србији је насиље на трибинама сада већ свакодневица. Хулигани постају све гори и њихова дјела су све веће трагедије. Повреде међу навијачима, повреде полицајаца и материјална штета на стадионима нису били довољни него су наши хулигани прешли и на убијање туђих држављана. Навијачи су у нашој земљи група која се мијеша у све. Поред тога што уништавају спортске сусрете, умјесто да их чине поносом наше земље, они се сада мијешају и у друге догађаје. Полиција више не може да контролише хорду која надире, чак и она се повлачи.

Једини покушаји да се насиље спријечи је што строжим законским одредбама али мора доћи и до друштвеног одбацивања људи који се насилнички понашају. Величање и уздизање хулигана као националних хероја неће искорјенити вандализам овдје.

Навијачи у Србији сада ће морати да се повинују новим правилима, јер је Скупштина Србије усвојила измјене Закона о спријечавању насиља на утакмицама (који је донијет још 2003. године) којима је предвидјено драстичније кажњавање изгредника, али и додатна овлашћења и обавезе за организаторе мечева. Затворске казне утврђене су за неовлашћени улазак на спортски терен, изазивање насиља, физичке обрачуне, уношење и бацање предмета, пиротехничких средстава, запаљивих и штетних супстанци.

Измјене закона предвиђају повећање трајања затворских казни за хулигане, од шест мјесеци до пет година за оног који је самостално изазвао инцидент. Знатно су поштрене казне и за инциденте изазване у групи – умјесто досадашње казне од шест месеци до три године затвора, хулиганима који дјелују у групи моћи ће да буде изречена затворска казна од једне до осам година затвора.

Коловођама хулиганских група ће бити изрицана затворска казна од једне до десет година, умјесто једне до пет година затвора, како је до сада писало у закону. Прописана је и дужност спортских клубова да утичу на играче и службена лица у циљу смањења ризика од избијања насиља на спорстким догађајима.

МУП може и да забрани одржавање спортског догађаја у случају процене да безбедност учесника спортске приредбе може бити угрожена у значајној мери.

8. ПРИМЈЕРИ ХУЛИГАНСТВА У СРБИЈИ

1. „Француски држављанин Брис Татон, кога су фудбалски хулигани претукли у центру Београда, умро је 29. септембра у Ургентном центру. Овог младића хулигани су претукли 17. септембра на Обилићевом венцу у центру Београда, уочи фудбалске утакмице београдског Партизана и француског Тулуза. Полиција је два дана касније ухапсила 11 особа осумњичених за напад на француског држављанина. Десеторици осумњичених за бруталан и свиреп напад на француске туристе одређен је притвор до 30 дана због сумње да су извршили кривично дело тешко убиство у покушају, док је један осумњичени пуштен да се брани са слободе.“¹¹
2. „Група навијача засула је каменицама и дрвеним моткама аутобус на линији 17 и међу путнике убацила упаљену бакљу. Са повредом главе колима Хитне помоћи једна од путница Јована М. (20) превезена је у Ургентни центар. Навијачи су флашом разбили стакло на аутобусу последице чега је парче погодило дјевојку у главу нанијевши јој лакше повреде.“¹²
3. „Група навијача црвено-белих у суботу после меча са Јавором у Ивањици пребила тројицу присталица домаћег тима. Најгоре прошао Предраг С., коме је поломљена јагодична кост, полиција поднела пријаве против насилника.“¹³
4. „За санацију сјеверне трибине и замјену поломљених и запаљених столица на стадиону Партизана које су уништили навијачи Звезде биће потребно 32.500 евра. У нередима је запаљено преко 1.300 столица, процијенили су инспектори београдске полиције током увидјаја. Осим сједишта страдао је и дио просторија КК Партизан и архив ФК Партизан последице двије убачене бакље, оштећен је дио фасаде и портирска кућица. Полиција је ухапсила 95 навијача, а против 25 поднела кривичне пријаве.“¹⁴
5. „Урош Мишић (19) из Београда, који је жандарма Небојшу Трајковића (42) ударао и покушавао да му стави бакљу у уста, ухапшен је јуче. Мишић ће бити осумњичен за покушај убиства полицајца Трајковића, наводе у полицији.“¹⁵

¹¹ [хттп://www.692.net/спорт/вести.пхп?уууу=2009&мм=09&дд=29&нав_ид=383884](http://www.692.net/спорт/вести.пхп?уууу=2009&мм=09&дд=29&нав_ид=383884)

¹² [хттп://www.спортске.нет/вест/домаци-фудбал/хулигани-поново-напали-у-београду-9638.хтмл](http://www.спортске.нет/вест/домаци-фудбал/хулигани-поново-напали-у-београду-9638.хтмл)

¹³ [хттп://www.прессонлине.рс/ср/вести/спорт/стору](http://www.прессонлине.рс/ср/вести/спорт/стору)

¹⁴ [хттп://www.прессонлине.рс/ср/вести/спорт/стору](http://www.прессонлине.рс/ср/вести/спорт/стору)

¹⁵ [хттп://www.блиц.рс/хроника.пхп?ид=22230](http://www.блиц.рс/хроника.пхп?ид=22230)

9. ЗАКЉУЧАК

У модерном друштву спорт би требало да буде нешто што спаја људе, држи их на окупу и уједињује осјећајем да заједно навијају за своју земљу или свој тим. У Србији више не постоји навијачки дух. То је постала сурова борба против нас самих, борба за уништење сваког противника и сваке квалитетне игре. Дјеца се на стадионима не окупљају да би навијали за играче, већ да би подржали свог вођу из улице који их тако храбро представља и води у туче. Пиштаљке и добоше није више модерно носити на утакмице, није лијепо бодрити пјесмама свој тим ... Или бар не само то. Обавезне су бакље, петарде, палице, погрдне пјесме које вријећају противника и све што противничким навијачима може да нанесе штету.

Чему све то? Зашто не можемо да се представимо на прави начин? Ова земља има добре спортисте и људе који је могу представити у најбољем свијетлу. Кад би навијачи радили свој посао и на терене уносили само живу атмосферу поштене игре и такмичарског духа, све би било нормално. Утакмице би биле мјесто на које људи иду без страха за свој живот, да би навијали и бодрили свој тим, дружили се са другим људима и показали противницима да смо јачи на терену и у игри, а не у тучи на трибинама.

Навијање без насиља је оно чему би сви требало да теже. То би нам освјетлало образ и на стадионе унело спортску атмосферу која је предуслов за сваки квалитетан меч!

ЛИТЕРАТУРА

1. Драган Коковић, *Доба насиља и спорт*, Sport's World, Нови Сад, 1990.
2. Душко Вејновић, *Социологија спорта*, Факултет физичког васпитања и спорта, Бања Лука, 2006.
3. Срђан Врцан, *Ногомет – политика – насиље*, Хрватско социолошко друштво, Загреб, 2003.
4. <http://www.beznasilja.com>
5. <http://www.sposci.com>
6. <http://www.b92.net>
7. <http://www.sportske.net>
8. <http://www.pressonline.rs>
9. <http://www.blic.rs>

УТИЦАЈ НЕЗАПОСЛЕНОСТИ НА ДЕВИЈАНТНО ПОНАШАЊЕ МЛАДИХ

Претходно саопштење

УДК 304:331.56(316.624-053.6)

Апстракт: Један од основних циљева економске политике јесте стварање оптималног нивоа запослености. Проблеми незапослености посебно се одражавају према најмлађој радно способној популацији. Наведени проблем је изражено присутан у нашој земљи мада од истога нису изузете и значајно развијеније европске земље, чланице Европске уније. У раду ће се емпиријски сагледати аспект посматрања незапослености кроз призму утицаја на девијантно понашање младих.

Кључне ријечи: незапосленост, млади, девијантно понашање.

Abstract: One of the main objectives of economic policy is to create an optimal level of employment. Problems of unemployment are particularly reflected by the youngest working age population. This problem is present in our country, but developed European countries, members of the European Union, are not exempted as well. This paper will empirically examine the aspect of observation of unemployment through the prism of effects on deviant behavior of young people.

Key words: unemployment, youth, deviant behavior.

1. УВОД

Незапосленост се у основи може подвести под социјални и економски феномен. Она представља разлику између понуде радне снаге и тражње за њом. Иста се изражава односом између вишка понуде према мањку тражње радне снаге. У свијетлу економске кризе која различитим интензитетом погађа цијели свијет, незапосленост представља један од највећих проблема са којим се сусрећу креатори економске политике.

¹ Контакт: vladimir_dr11@yahoo.com

Што се тиче њеног социјалног дијела несумњив је њен утицај на све сегменте људског живота. Посматрајући породицу као основни стуб друштва, јасно је да запосленост односно незапосленост њених чланова директно утиче на њен економски, а самим тим и социјални статус.

Посебан сегмент који ћемо у нашем раду истражити као појавни облик незапослености у корелацији са утицајем на чињење недозвољених радњи, односно девијација у понашању, јесте незапосленост младих.

Незапосленост овог дијела радно способне популације представља проблем глобаних размјера, који се посебно истиче у друштвима попут нашег. Незапосленост младих представља проблем и за системе пензиско социјалне заштите те постаје све веће економски проблем.

Несумњиво је да незапосленост има значајан утицај на друштвени статус наведене популације, путем кога се врши притисак на образце понашања појединаца.

2. СОЦИЈАЛНО-ЕКОНОМСКИ УЗРОЦИ ДЕВИЈАНТНОГ ПОНАШАЊА

Под појмом „девијантног понашања“ сматрају се облици друштвено неприхватљивог понашања који се испољавају кроз различите недозвољене радње, а које су законом дефинисане као кажњиве. Циљна група коју обухватамо нашим испитивањем јесу млади радно способни људи, што значи да се наша циљна група не обухвата малољетне преступнике и деликвенте. Постоје многоструки и разнолики фактори настанка девијантног понашања лица, наведене доби. Ми ћемо се прије свега базирати на економске факторе.² Сматрамо да човјек који је економски независтан, те има стални извор прихода, које остварује кроз редовну радну активност, било да се је самозапослен или ради за другу привредну или друштвену организацију, има веома мали или никакав мотив за угрожавањем своје друштвене позиције, дјелујући на друштвено неприхватљив и девијантан начин.

Да ли незапосленост као економска и социјална појава утиче на повећање стопе криминалитета у друштву, те израженије појаве девијантних облика понашања међу младима?

Свакако, да.

У бившем социјалистичком самоуправном систему значајно је била израженија социјална једнакост међу грађанима. Такође одређени облици сазријевања младих попут ослужења војног рока, укључивања у омладинске акције или праведнијег омогућавања права на рад, бесплатног образовања и повољног рјешавања стамбеног питања, као и уређења економско политичка

² Живојин Алексић, Милан Шкулић, Криминалистика, Београд, Партедон, 1998. година, р.185

ситуација, све до деведесетих година омогућавали су предуслове за нормални развој младог човјека.

У нашем друштву које је прошло кроз пакао рата и у коме још увијек траје пост транзициони период преласка са једног друштвеног уређења на друго, као и са значајно искривљеним моралним вриједностима, уз огромну стопу незапослености млади су препуштени сналажењу у систему „уличних вриједности“.

3. УТИЦАЈ НЕЗАПОСЛЕНОСТИ НА ДЕВИЈАЦИЈЕ У ПОНАШАЊУ МЛАДИХ

Проблем незапослености прераста у хроничне размјере и у високо развијеним замљама Европске уније. Посебно су тим проблемом погођене тзв. периферне земље Европске уније односно Грчка, Ирска, Шпанија, Португал као и Италија.

Европска унија биљежи највећу стопу незапослености од увођења Еура. Стопа незапослености у ЕУ 27 је 10,7% док је у Еурозони нешто већа односно 11,8%. Посебан проблем представља све већа стопа незапослености младих. Према подацима Еуростата укупна стопа незапослености креће се од 4,5% у Аустрији до 26% у Грчкој и Шпанији. Још је већи распон када се узме незапосленост младих од око 9% у Њемачкој, Аустрији и Холандији до 57% у Грчкој и Шпанији, која је у послједњих пет година прогресивно порасла за скоро 100%. Стопа незапослених младих у ЕУ 27 са крајем 2012. године је 23,7%, док је у ЕУ 17, односно земљама Еурозоне 24,4%.³

На нивоу Европске уније постоје разни програми помоћу којих младе укључују у различите облике друштвено корисних активности. Можемо поменути програм доживотног образовања Erasmus, који представља програм путем кога се омогућава студентима студирање ван матичне државе. У наведеном програму до 2008. године учествовало је преко 1,5 милион студената. Док је било планирано да се до краја 2012. у програм укључи 3 милиона студената. Преко 90% универзитета у Европској унији је укључено у наведени програм. Услов је завршена најмање прва година универзитетског студија. Програм се односи на 27 земаља Европске уније плус Норвешка, Линхенштајн, Исланд и Турска. Најважнији његов продукт јесте да око 1/3 учесника пронађе запослење у иностранству.

Надаље, у истом циљу сачињени су програми Comenius и Leonardo da Vinci, којима се омогућава интелектуална размјена. Први пружа могућност размене ученика средњошколске доби, док је други усмерен на професионално образовање и праксу у другим државама. Услови су постављени у годинама старости и то од 15 до 28 година, а у специфичним случајевима од 13 до 30 година.⁴

³ Агенција за статистику Европске уније - Eurostat, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

⁴ European Commission, New funds, better rules, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 2010. година

У Босни и Херцеговини која се већ годинама бори са високом стопом незапослености, проблем незапослености младих је још израженији. Укупна стопа незапослености у Босни и Херцеговини износи 27,6%. Дио популације старости између 18 и 35 година износи око 22% укупног становништва. Око 58% наведене популације је незапослено, односно нешто више од сваког другог лица. Узимајући у обзир да смо транзиционо друштво, са бројним друштвено политичким проблемима, чињеница да школујемо младе за биро рада неумњиво представља неизмјеран економски губитак.⁵

Савремена економска теорија понудила је више типова незапослености. Према истој класификацији можемо разликовати, слиједеће облике⁶:

- Фрикционална незапосленост, представља незапосленост која је привременог карактера, а настаје услјед сталних квантитативних и квалитативних промјена у динамичној привреди за радном снагом као и због просторне покретљивости радника. Карактеристичан тип овог облика незапослености представља сезонска незапосленост, која је нарочито значајна у неким привредним дјелатностима као што су пољопривреда и туризам.
- Структурална незапосленост, има основно обиљежје да постоји значајно структурно неподударње понуде и тражње за радом изазвано технолошким иновацијама или промјенама у структури производње, које су праћење неспособношћу брзог професионалног или територијалног прилагођавања радника. Као посебан вид структурне незапослености јавља се технолошка незапосленост, која зависи о времену потребном да се радник преквалификују за нови посао у складу са наслалом технолошком промјеном или да себи нађе друго запослење.
- Цикличка незапосленост, је најобухватнији облик који захвата све гране привреде, а јавља се у међународним размјерама. Она је изазвана смањењем укупне агрегатне тражње, односно тражње за радом. До овог облика незапослености долази у периодима кризе и депресије па се она јавља са цикличком правилношћу.
- Прикривена незапосленост, за разлику од претходна три облика, нема видљиви облик јер се односи на она запослена лица чија је ефикасност испод просјека односно чија радна мјеста не одговарају њиховој стручности и квалификацији. Премда се овај вид незапослености јавља у свим привредним дјелатностима, посебно је велики број прикривено незапослених у пољопривреди, што представља проблем тзв. агрегатне пренасељености.

⁵ Агенција за статистику БиХ, <http://www.bhas.ba>

⁶ Економска енциклопедија, Савремена администрација, Београд, 1984. година, р.574

Један од основних циљева економске политике сваке земље је остваривање нивоа пуне запослености. Под пуном запосленошћу подразумевамо оптималан ниво кориштења укупног друштвеног рада. Сматра се, да се оптимални ниво незапослености креће између 2 – 7% у зависности од специфичности поједине привреде. Поред овог циља под приоритетним циљевим економске политике сваке земље подразумевамо економски раст, стабилност цијена и равнотежу платог биланса.

Од стране агенција за спровођење закона у Босни и Херцеговини не постоје званично објављени материјали са егзактним статистичким подацима о броју извршилаца кривичних дјела који су у моменту извршења кривичног дјела били запослени односно не запослени.

Међутим, „искуственим методом фокус групе“, у расправи на задату тему о незапослености као узроку девијантног понашања младих, дошли се од опшег закључка о узрочно последичној повезаности наведених појава. Општи закључак фокус групе која се састојала од осам искусних криминалиста, практичара, који су у досадашњој пракси криминалистички обрадили више стотина криминогених лица, јесте да су економско социјални мотиви пресудни као мотив за извршење имовинских кривичних дјела, која преовладавају у укупном броју извршених кривичних дјела. Међу економско социјалним мотивима на водећом мјесту је немогућност материјалног остварења егзистенције, кроз немогућност доласка до запослења.

Приликом дискусије усаглашени су ставови око три начина испољавања незапослености као узрока за извршење кривичних дјела или других облика девијантног понашања, а то су:

- Лоша економска ситуација породице (незапосленост једног или више чланова породице),
- Немогућност материјалног осамостаљења младих (немогућност запослења, осамостаљења, стварања породице, рјешење стамбеног питања)
- Немогућност запослења рецидивиста односно повратника у извршењу кривичних дјела (неприхваћање околине, повратак криминалу због немогућности материјалне егзистенције и др.).

Стварање услова за остварење оптималног нивоа запослености у сваком друштву повлачи за собом поред читих економских ефеката, и друштвене користи за цјелокупан народ или нацију на коју се односи. С тим у вези сматрамо да број ново запослених лица треба да буде пресудан параметар при одлучивању о давању подстицаја државе за одређене привредне дјелатности.

4. ЗАКЉУЧАК

На појединце и друштвено економски систем утичу разне економско политичке појаве. Међутим, незапосленост као првенствено економска категорија у највећој мјери од свих других усмјерена је на појединце и њихов економско социјални статус у друштву. Проблем незапослености посебно је дошао до изражаја са свијетском економском кризом која уназад неколико година различитим интензитетом погађа већину свијетских економија. Босна и Херцеговина као транзицијска земља није била изузета од ове појаве ни прије свијетске економске кризе.

Посебно, сегмент незапослености младих за сваку економију представља значајно економско и политичко питање. Негативне стране овог проблема могу да се очитују у широком спектру негативних појава од одласка младих ван земље до испољавања разних облика девијантног понашања.

Нашим истраживањем утврдили смо узрочно последијичну везу између утицаја незапослености на одређивање образаца понашања младих. Поводом наведеног дошли смо до закључка, да су у највећем број извршиоци имовинских кривичних дјела, циљне популације од 18 до 35 година, незапослени људи.

Свакако да незапосленост није једини параметар који доводи до одлуке о извршењу кривичног дјела или до појава девијантног понашања младих, али смо увјерени да је један од најутицајнијих.

ЛИТЕРАТУРА

1. Драгомир Пантић, *Промјене вредносних оријентација младих у Србији*, Београд, Институт друштвених наука, 1990. година,
2. European Commission, *New funds, better rules*, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 2010. година,
3. *Економска енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1984. година,
4. Живојин Алексић, Милан Шкулић, *Криминалистика*, Београд, Партенон, 1998. година.

Јелена Велага¹
Шумарски факултет
Бања Лука

ОМЛАДИНА И ПРЕВЕНЦИЈА ДРУШТВЕНО ШТЕТНИХ ПОНАШАЊА ТРАДИЦИЈА И САВРЕМЕНИ ИЗАЗОВИ У РС И БиХ

Стручни рад

УДК 316.624-053.6(497.6)

***Апстракт:** У мом раду, ја сам се бавила омладином и њиховим проблемима и могућим рјешењима њихових проблема. Очигледно је да се статус младих треба промијенити, али најважнија ствар је мотивација наших младих људи да буду спремни за промјене.*

***Кључне ријечи:** омладина, штетно понашање, превенција*

***Abstract:** In the paper I dealt with the young and their problems and possible solutions to their problems. It is obvious that the status of the young has to change, but the most important thing is the motivation of our young people to be ready for changes.*

***Key words:** the young, damaging behavior, prevention*

1. УВОД

Омладина означава раздобље живота између дјетињства и зрелости. Сматра се да је то период између петнаесте и тридесете године.

Некада, у традиционалном друштву, омладина као посебна друштвена група није постојала, јер је укључивање у сферу рада започињало већ у раном дјетињству, а дјеца су аутоматски постајала одрасли, чим су почели привређивати за живот. Развојем технологије јавља се потреба за све квалификованијом радном снагом, што доводи до масовног школовања, тј. одгајања уласка младих у свијет рада. Данас, омладина представља како биолошку, тако и друштвену категорију.

¹ Контакт: jelenavelaga@gmail.com

Омладина постаје предмет проучавања социологије након увиђања да је биолошка чињеница, попут старосног доба, попримила друштвене конотације и постала начело друштвене диференцијације. Најважнија обиљежја омладине су: животно доба, разне социјалне конотације које друштво придаје младима, раскорак између психофизичке и друштвене зрелости који има за посљедицу неравноправан друштвени положај младих у односу на референтне групе одраслих и изграђивање специфичне омладинске свијести која младе разликује од свијета одраслих.

Као и свака друштвена група, тако и омладина функционише према одређеним нормама. Норме представљају правила, упуте, те прописе за понашање људи у групи, која су упућена на вољу и свијест тих људи. У оквир тих норми треба обухватити традицију, односно обичаје. Обичај подразумијева друштвене норме које се поступно стварају у процесу живота, затим постају неписана правила за понашање чланова неке друштвене заједнице.

2. ПРОБЛЕМИ

Многи ће се запитати какве то везе традиција има са темом омладине. Сви они који су упознати са ситуацијом омладине у БиХ и РС знаће да између ова два појма постоји велика повезница.

Тамо некада у оном лијепом времену, када је друштво владало законом, знало се да је бити млад најљепши период живота. Такође се знало да осим очеве казне није било већег затвора, поштовало се свако изговорено слово, свака ријеч. Поштовала се кућна традиција. И млади су са тим путоказом досезали велике размјере Земље, и никада нису залутали на неку странпутицу.

Данас, у овом нашем добу, ми млади лутамо од немила до недрага. Наравно постоје ту, и те какви закони, све је као савшено урђено, али фале нам они путокази. Губимо се у вртлогу времена. Велики проблеми окупљају наше мало биће, те не можемо доћи до изражаја. Доћи до изражаја подразумијева „водити нормалан живот“.

Оно што нас прво кочи јесте недостатак мотивације за било чим, а опет тај недостатак узрокован је низом других проблем попут незапослености. Дакле, на љествици проблема младих у БиХ и РС прво мјесто заузима незапосленост. Она са собом повлачи и недостатак самопоуздања коју би свака формирана, млада личност требала посједовати. Конкретно, недостатак самопоуздања произилази из чињенице да је млада особа, по завршетку школовања економски, а и стамбено зависна од родитеља. То назадује њену животну перспективу, те она подлијеже разним девијацијама и пороцима.

Девиијација подразумијева свако скретање с друштвено усвојеног пута. Јавља се у биолошком и психолошком облику. Међутим нас занима психолошки облик. Он се на младу особу одражава тим да се она затвара у себе. Осјећа самоћу и немире, и самим тим спрјечен јој је развој у следијећи стадиј – зрелу особу.

Рјешење налази у разним пороцима попут алкохола, дроге, коцке.

3. НАРКОМАНИЈА

Конзумирање дроге изазива зависност, која се стручно зове: наркоманија. Она се све више увлачи у свакодневницу нашег друштва. Својим заразним дејством покрива све друштвене слојеве. Због смањеног значаја традиционалних вриједности и стандарда, а притом не успостављања нових, појединци се осјећају несигурно и усамљено у пољу друштвеног дјеловања. Критеријуми исправног мишљења и социјално пожељног понашања су постали ствар индивидуалне перцепције. Млади људи под утицајем ове специфичне друштвене климе одговоре на животна питања траже у наркотицима. Њихов стил живота карактерише брз излаз из емоционалних криза узимањем дроге и бунт против друштва, који након одређеног времена zasiћеног дрогом прераста у апатију и равнодушност. Наркоманија није болест појединца. Она дјелује погубно на породичне односе. Она је болест која угрожава опстанак најзначајније друштвене творевине – породице! У ужем смислу наркоманија се може дефинисати као насиље над самим собом, несигурност у личне проблеме, песимистичне прогнозе у вези будућности и изолација затварају круг, а агресија као модел понашања се перципира као једино рјешење за тренутне проблеме као и за оне, чији се долазак очекује. Наркоманија је одложени суицид.

4. АЛКОХОЛИЗАМ

Човјечанство је од давнина показивало нагнуце ка употреби различитих психоактивних супстанци. Алкохол, опијати, канабис или друге твари које имају утицаја на расположење и доживљаје често су кориштене нелегално. Алкохол се користи као средство за опуштање, стога је том намјеном и легализован. Међутим, употреба алкохола се данас све више и више користи као опојно средство. У првом реду конзумирања у недозвољеним количинама издвајају се млади.

Алкохол им више не представља забаву, већ средство за удаљавње од свакодневних проблема. Простије речено напијајући се желе да искриве перцепцију да би реалност била прихватљивија. Даљи корак ка пропасти је странпутица звана – дрога. Она још боље искриви реалност, до те мјере да смо у „другом свијету“ , што се некад дословно деси дејством наркоманије.

5. КОЦКАЊЕ

Још један вид пропасти младих јесте коцкање. Коцкање је заједнички назив за различите игре. Истраживања су показала да и коцкање може прерасти у овисност гдје особа постаје овисна о активности која производи исте учинке као и дрога. Коцкање нема више негативне конотације, оно је легалан, распрострањен, свима доступан, друштвено прихватљив облик забаве. Законом је забрањено коцкање за младје од 18. година, међутим то се видно крши.

Проблематично коцкање код младих има негативан утицај на све аспекте живота, од учења и школског успјеха до менталног и физичког здравља. Млади са коцком почињу из забаве, а када увиде да се може „зарадити“, тада постаје сладје и желе још. И тако то прераста у овисност. Још једна карика ланца пропасти...

Али најжалосније бива када схватимо своје проблеме, те покушамо бити јаки и спремни на савладавање истих, и тражимо помоћ, а за нас сви бивају глухи. Пожелимо се обратити родитељу, али он неким случајем никад нема времена, стално опција – заузето.

Прича која нам је потребна да бисмо заспали одједном нестане и сањамо кошмаре. Прогањају нас и на јави. До кад? Жалосно је како ја са својих деветнаест година увиђам ствари боље од оних који социологију „познају као свој длан“ као и од оних „друштвених институција“.

6. МОГУЋА РЈЕШЕЊА

Покушала бих да подигнем два прста и јавим се за ријеч. Кажу послушаће. Почећу са цитатом:

„Шта је то с нама и са животом, у какве се то конце сплићемо, у шта упадамо својом вољом у шта невољом, шта од нас зависи, и шта можемо са собом? Нисам вјешта размишљању, више волим живот него мисао о њему, али како год сам превртала, испада да нам се већина ствари дешава мимо нас, без наше одлуке. Случајност одлучује о ...мом животном путу и о мојој судбини, и најчешће бивам доведена пред свршен чин, упадам у један од могућих токова, у други ће ме убацити само друга случајност. Не вјерујем да ми је унапријед записан пут којим ћу поћи, јер не вјерујем у неки нарочит ред овога свијета. Не одлучујемо, већ се затичемо.“

Строглавлени смо у игру, пуну небројених измјена, једног одређеног тренутка, као да нас само та прилика чека, једина која нас може сачекати, у току мијешања. Не можеш је заобићи ни одбити. Твоја је као вода у коју паднеш, па...пливаш или потонеш...“

Ја желим да ми млади и даље пливамо, да се сналазимо и живимо у води живота. Желим да имамо своја права, обавезе као и живот, како и доликује тој ријечи. Предложићу неколико веома битних ријешења.

Прво бих почела од едукације родитеља. Пожељно би било одржавати разне семинаре на тему одгоја и проблема дјеце и омладине. Јер ако је тло стабилно и плодно, лако је на њега садити биљке.

Затим потенцирати спортске активности, јер негативна енергија се избацује помоћу разних вјежби. Потом, и награђивати заслужени труд, као додатна мотивација.

Сљедеће на шта бих се базирала било би отворање неких радионица у којима би млади могли учествовати, а самим тим и зарађивати неку симболичну цијену, у виду дневног депарца.

Вјерујем да би се смањила апатија и негативност. Имали бисмо мањи постотак незаинтересованости, малдих алкохоличара и наркомана. Самим тим и радна мјеста би била „отворена“ ,јер...позитивна енергија је чудо .

Вјерујем: УСПЈЕЋЕМО! Не дај се генерацијо!

ЛИТЕРАТУРА

1. www.дефендологија.ком
2. www.википедиа.ком
3. др Славко Кукић, Социологија
4. проф. др Душко Вејновић, Социологија

НАСИЉЕ МЕЂУ МАЛОЉЕТНИЦИМА

Стручни рад

УДК 316.624-053.6

Сажетак: *Шта је то насиље? Насиље заправо представља неко брутално и агресивно понашање, то је тешко кршење људских права и представља свако дјело којим се наноси физичка, психичка или сексуална повреда, патња или економска штета као и пријетња таквим радњама или пропуштање дужног чињења или пажње. Из дана у дан, насилнички криминалитет је све више у експанзији. Тема овог рада је насиље међу малољетницима. А малољетник је личност у развоју која је у раздобљу између дјетињства и зрелости које карактерише физиолошка нестабилност, душевна напетост и превелика осјећајност.*

Кључне ријечи: *малољетници, насиље, васпитне мјере.*

Abstract: *What is violence? Violence is actually a brutal and aggressive behavior, it*

is a serious violation of human rights and presents any act that causes physical, psychological or sexual harm, suffering or economic harm and a threat of using such acts or lack of due care. From day to day, violent crime is increasingly expanding. The topic of this paper is violence between minors. A minor is a person who is developing, the period between childhood and maturity, characterized by physiological instability, mental tensions and over-sensibility.

Key words: *juveniles, violence, educational measures.*

1. НАСИЉЕ МЕЂУ МАЛОЉЕТНИЦИМА

Наиме, разлози који доводе до насиља су различити и многобројни. То су лица која се по својим биолошким и биопсихолошким карактеристикама много разликују од пунољетних лица јер нису способни да схвате значај својих поступака, а један од разлога који доводи до девијантног понашања

¹ Контакт: (065) 483-250

је њихова васпитна запуштеност. Недовољно људске пажње и љубави, недовољна посвећеност према дјетету могу довести до тога да дијете са циљем да привуце родитељску пажњу испољава агресивно понашање. Даље разлог може бити и одрастање у деградираној породици гдје један од родитеља треба да обезбједи срдства за живот па најчешће један од родитеља не успијева па се код малољетника јавља девијантно понашање. Затим, малољетник може да упадне под лош утицај средине у којој живи и развија се и то је важан фактор који утиче на формирање његове личности, а на то такође може да утиче и степен његовог образовања. Насиље међу малољетницима присутно је не само у слободно вријеме на улици, у породици већ и школама и у другим образовним институцијама. Свађе које су се некад рјешавеле тучама, сада се рјешавају употребом оружја и фаталним исходима. Умјесто да школа буде сигурно мјесто, све чешће школа постаје мјесто гдје страдају недужни ученици, злостављани како психичким, тј. вербалним насиљем тако и физичким и сексуалним. Поводи за насиље су углавном безначајни. То су најчешће: препирке, свађе, љубомора због симпатије (дјевојке или момка), конфликти због похађања друге школе, због доласка из другог мјеста, због припадања другој социјалној групи, због случајног контакта при проласку и многе друге сличне ситуације.

Колико насиље међу малољетницима може бити опасно видимо из примјера несреће која се догодила у Србији. Наиме четрнаестогодишњи А.С је након вишемјесечног шиканирања од стране неколицине вршњака извршио самоубиство, скочивши са трећег спрата зграде у којој је живио. Малољетници ријетко сами врше насиље, често то врше удружени са другим малољетницима. То се објашњава чињеницом да је код њих изражена потреба за дружењем у свакодневном животу па тако и у криминалним активностима. Припадање групи па била она и деликвентна, код једне групе малољетника представља замјену за љубав и топлину која му недостаје у породици. У периоду психичког развоја малољетник тражи подршку, узор и помоћ породице, а уколико то изостане отвара му се могућност да се окрене негативним узорима. Такође, важно је навести и негативан утицај мас медија, дјеца гледају филмове, цртане филмове и то лоше утиче на њихово васпитање, цртани филмови као нпр. Нинџа корњаче, X ман и сл. Исто тако друштвене мреже лоше утичу на васпитање малољетника и све је чешћа појава да малољетници преко друштвених мрежа договарају туче. У септембру прошле године већа група малољетника из бањалучких насеља Нова Варош и Старчевица су у центру Бањалуке учествовали у тучи која је договорена на друштвеној мрежи. Малољетници су у тучи користили телескоп палице, каменице и стаклене флаше. Један малољетник је задобио тешке тјелесне повреде. Веома честа појава је и вербално насиље међу малољетницима. То је један облик психичког насиља и најчешће се сусреће као: оговарање, називање погрдним именима, исмијавање, застрашивања, изругивање, намјерно занемаривање, искључење из разних активности. Вербално насиље је веома изражено али се ријетко

пријављује. Ова врста насиља веома негативно може да утиче на психу дјетета, дјеца се због срамоте и страха од даљег изругивања повлаче у себе, мање се друже са другом дјецом и постају несигурни у себе. Такође битно је напоменути и присуство сексуалног насиље међу малољетницима. Сексуално насиље подразумијева сваки вид вербалног, гестовног или физичког контакта са сексуалним садржајем, са циљем узнемиравања и намјерног наношења физичке или душевне боли и срамоте дјетету. Навешћу један примјер за то: Малољетну Т. П. (13) сексуално је злостављао малољетни Г. П. (17) и то на такав начин што је имао сексуалне односе са њом и пуштао је филмове порнографског садржаја. Иста је пристајала на све то. Насиље је трајало годину дана. Злостављао би је након наставе јер јој је исти давао инструкције из математике бесплатно. Битно је нагласити да је долазио код ње кући и имао добар однос са њеним родитељима. Пријетио јој је да ће престати да јој даје инструкције ако каже некоме, а и да ће рећи њеним родитељима да је она сама то тражила од њега. Када јој је све то досадило она се повјерила наставници математике која је наведени случај пријавила полицији. Малољетни Г. П. је правноснажно осуђен на казну малољетничког затвора у трајању од годину дана. Малољетној Т. П. је препоручен стални родитељски надзор и терапија код психолога. Да бих описала колико су малољетници спремни да врше овакву врсту насиља навешћу још један примјер бруталног понашања малољетника. Дакле, малољетног Н. П. (12) су злостављала двојица дјечака из његовог разреда. Начин на који су га злостављали је бруталан и непојмљив за њихове године, они су га сексуално злостављали помоћу металног штапа дужине 30 цм и ширине 3 цм који су обложили лишћем и умотали у целофанску фолију. Након што је школски педагог примјетио промјене на дјечаку, позвао га је на разговор. Дјечак је педагогу испричао све што се дешавало. На питање педагога и на питање полицијских службеника заштити је све то трипо, зашто све није пријавио полицији, одговорио је да је све то радио из страха и да су ма та твојица дјечака пријетили да ће га одати родитељима да конзумира цигарете. Двојица дјечака изречена је васпитна мјера обавезан родитељски надзор у временском периоду од годину дана.

С обзиром на то да насиље међу малољетницима представља велики и озбиљан проблем потребно је обезбиједити што бољу превенцију да се оно смањи што је више могуће. Стога је законодавац предвидио кривичне санкције за малољетне учиниоце кривичних дјела и то васпитне мјере и казна малољетничког затвора. Према млађим малољетницима се могу изрећи само васпитне мјере, а према старијим се могу изрећи васпитне мјере и казна малољетничког затвора. Посебна сврха васпитних мјера и малољетничког затворајесте да се пружањем заштите и помоћи малољетним учиниоцима кривичних дјела, вршењем надзора над њима, њиховим стручним оспособљавањем и развијањем њихове личне одговорности, обезбједи њихово васпитање, преваспитање и правилан развој. Под васпитањем се пордазумијева свјесно и намјрно преношење искуства

старијих на млађе генерације, са циљем да се те млађе генерације оспособе за своју друштвену улогу. Преваспитање подразумијева један дужи васпитни процес који је усмјерен на отклањање негативних посљедица васпитне запуштености и на изграђивање позитивних норми понашања. Васпитање и преваспитање малољетника врши се од стране стручних лица у образовним институцијама.

Васпитне мјере које се могу изрећи малољетницима су:

- дисциплинске мјере: укор и упућивање у дисциплински центар за малољетнике;
- мјере појачаног надзора: од стране родитеља, стараоца, усвојиоца, појачан надзор у другој породици, од стране органа социјалног страња;
- заводске мјере: упућивањ у васпитну установу, упућивање у васпитно-поправни дом, или у другу установу за оспособљавање.

Међутим, проблем је што закон наступа тек након нежељеног насиља. Законом су прописане казне и кажњиве радње за њихове починитеље. На малољетника треба утицати, тј. треба утицати на свијет о штетности и непожељености таквог понашања. Прописаним заштитним мјерама такође се желе отклонити узроци и евентуално поновљено насилничко понашање. Овдје се говори о тзв. секундарној превенцији, спречавању понављања нежељеног понашања, те одређеним заштиним механизмима за жртву насиља.

Малољетник се прије почетка испитивања обавјештава у писаној форми, а након тога и усмено на матерњем језику и на њему разумљив начин о својим правима, и то:

- да није дужан изнијети своју одбрану бити одговарати на постављена питања,
- да се може изјаснити о дјелу које му се ставља на терет и изнијети све чињенице и доказе који му иду у корист, и да ако то учини у присуству браниоца, да је такав његов исказ допуштен као доказ на главном претресу и да без његове сагласности може бити прочитан и кориштен на главном претресу,
- да мора имати браниоца који мора имати посебна знања из области права дјетета и преступништва младих приликом првог испитивања од стране тужиоца за малољетнике или полицијског службеника, као и током цијелог поступка; да браниоца по службеној дужности поставља судија за малољетнике, на приједлог тужиоца за малољетнике или полицијског службеника, његов законски заступник или сродници малољетника не узму браница, као и да су у присуству браниоца са посебним знањима, родитеља односно стараоца или усвојиоца или представника органа старатељства буде исписан од стране тужиоца за малољетнике или полициског службеника,

- да има право у току истраге разматрати списе и разгледати прибављене предмете који му иду у корист, осим ако је ријеч о списима и предметима чије би откривање могло довести у опасност циљ истраге,
- да има право на бесплатне укоге преводиоца ако не разумије или не говори језик који се користи приликом испитивња.

2. ЗАКЉУЧАК

Из наведеног можемо закључити да вршњачко насиље прелази све границе. С обзиром да родитељи све више времена проводе на послу, а све мање пажње посвећују дјечи, они не примјете на вријеме или уопште не примјете повећану агресивност коју њихова дјеца испољавају.

Оно што се такође јавља код родитеља, старатеља, учитеља јесте то што они и када примјете ту агресивност не посвећују довољно пажње. Тако да један од основних проблема код вршњачког насиља поред сузбијања свакако јесте и превенција која готово и не постоји. Оно што је такође забрињавајуће јесте да дјеца која врше вршњачко насиље у своме раном дјетињству лоше криминалне навике преносе и у будућност и анти-социјални дух од малена влада њима.

Ми сматрамо да је потребно више пажње посветити васпитању дјеце и потрудити се да се поред свих обавеза посвети више пажње њиховом одгоју. Сигурно је то да само родитељи могу да утичу на њихово понашање, требају пазити како се понашају, са ким се друже.

Често родитељи гријеше јер игноришу чудно понашање своје дјеце мислећи да је то само пролазна фаза, а не слуте да се њихова дјеца могу претворити у опасне деликвенте.

Вршњачко насиље најчешће креће од игре, дјеца кроз игру узнемиравају једни друге, задиркују, изазивају, ругају се, то не мора бити лош знак али кад се поред тога примјете још нека чудна понашања код тог дјетета, онда му треба посветити више пажње да би се на вријеме могло спријечити да му насилничко понашање не пријеђе у навику.

ЛИТЕРАТУРА

1. Милош Бабић, Кривично право, Бања Лука, 2008.
2. Бабић М; Кривично право општи и посебан дио; Правни факултет у Бањој Луци, Бања Лука, 2008. год.
3. Закон о кривичном поступку.
4. Основи кримонологије, Иванка Марковић, Бања Лука, 2009.

Ранка Тодоровић¹
Висока школа унутрашњих послова
Бања Лука

МАЛОЉЕТНИ ДЕЛИНКВЕНТИ СВЕ ЧЕШЋА ПОЈАВА У РС, БиХ

Стручни рад

УДК 316.624-053.6:343.85(497.6)

Апстракт: *С обзиром да живимо у свијету у коме је малољетничка делинквенција појава која представља велики проблем, одлучила сам да кроз овај рад прикажем озбиљност и наглу експанзију ове појаве у нашој држави. Најбољи начин да то прикажем јесте кроз истраживања која сам пронашла и многе статистичке податке. Циљ је да схватите узроке који доводе до појаве, која дјеца и зашто долазе у сукоб са законом, те карактеристике малољетних делинквената. Да би овај проблем свели на минимум, потребно је да се сви аспекти друштва укључе, стога сам у раду објаснила ко и на који начин би требао вршити превенцију малољетничке делинквенције.*

Кључне ријечи: *малољетни делинквенти, делинквенција, држава, закон, фактори ризика, кретање појаве, превенција*

Abstract: *Given the fact that we live in a world where juvenile delinquency is a phenomenon which poses a huge problem, I have decided to point out in this paper the seriousness and a sudden expansion of the phenomenon in our country. The best way to do this is through research I used and a lot of statistical data. The idea is for you to understand what causes lead to this phenomenon, which children come into confrontation with the law and why, and the characteristics of juvenile delinquency. In order to reduce this phenomenon to minimum, it is important ot include all social aspects, therefore I explain in the paper who should conduct the prevention of juvenile delinquency and how.*

Key words: *juvenile delinquency, delinquency, the state, the law, risk factors, movement of the phenomenon, prevention*

¹ Контакт: rankat@yahoo.com

1. УВОД

Босна и Херцеговина је држава у којој се одвија читав низ паралелних процеса карактеристичних за земље у транзицији који, на директан или индиректан начин, имају огроман утицај на животе дјеце. Прилагођавање условима тржишне економије праћено реформским процесима у области владавине права, уз реформу социјалног сектора као и неуједначен развој цивилног сектора, ствара ситуацију у којој друштво не може пружити адекватну бригу о дјечи. На другој страни, економско сиромаштво становништва, промјена система вриједности, уз све веће аспирације ка материјалним вриједностима, и промијењена традиционална улога породице, повећавају факторе ризика везане за здравље омладине и њихово социјално понашање. Криминалитет малољетника² у БиХ је у сталном порасту, док одговор друштва на ову појаву, у највећој мјери, почива на остацима модела реаговања из предратног периода, уз смањене ресурсе институција које раде са дјецом у сукобу са законом³. Реформски процеси у сектору правосуђа који су донијели измјене у законодавству и организацији правосуђа, нису још увијек праћени инвестирањем нити прилагођавањем постојеће инфраструктуре за спровођење законских рјешења за малољетнике који су дошли у сукоб са законом. Уз то, пројекти и иницијативе које међународне и домаће организације спровode на подручју малољетничког правосуђа, који су углавном парцијални и релативно скромног обима, нису резултирали суштинским промјенама нити у приступу овој проблематици, нити у преовлађујућој пракси рада са малољетницима. Посматрајући област малољетничког правосуђа⁴ у БиХ као систем који обухвата подсистеме превенције, спровођења кривичног правосуђа и реинтеграције малољетника⁵ који су дошли у сукоб са законом, не може се говорити о унапријеђеном положају малољетника у сукобу са законом унутар таквог система, нити о унапређењу самог система у послератном периоду.

² Малољетник је дијете или млада особа која се, према датом правном систему, може третирати другачије од одраслих по питањима престапа, Минимална правила УН-а о спровођењу малољетничког преступништва (Пекиншка правила).

³ „Дјеца у сукобу са законом“ је термин који показује да су дјеца у контакту са кривичноправним системом због тога што су осумњичена, оптужена или осуђена за кривично дјело; „млади у сукобу са законом“ је алтернативни термин којим могу бити обухваћене и млађе пунољетне особе јер ријеч „млади“ нема јасно одређену добну границу.

⁴ „Малољетничко правосуђе“, означава правосудни систем успостављен за дјецу за коју постоје основи сумње да су учинила неко кривично дјело и на општи начин дефинише заштиту и промовише права дјетета на праведан третман.

⁵ „Реинтеграција малољетника“ означава потпуно укључивање малољетника у живот као пуноправног, равноправног члана друштвене заједнице тако да ужива статус неосуђиваности, а тиме и сва права као други пуноправни грађани. Кривично дјело малољетника се заборавља, а у службеној евиденцији се не спомиње његов судски третман и осуђиваност.

2. СТАТИСТИЧКИ ПОДАЦИ О МАЛОЉЕТНИЧКИМ ДЕЛИНКВЕНТИМА

Делинквентно понашање малољетника на подручју Босне и Херцеговине у посљедње вријеме поприма забрињавајуће размјере. То је противдруштвени облик понашања, опасна и сложена социопатолошка појава, врло деликатан не само криминолошки, правни, економски и социолошки него, једнако тако, и озбиљан проблем породице, образовних и здравствених установа. Уобичајено се назив делинквенција употребљава за малољетне починиоце кривичних дјела која су законом одређена као деликт. Међутим, потребна је посебна пажња при употреби овог назива. Савремена схватања малољетничке делинквенције обухватају широк распон понашања из којих је могуће издвојити схватања малољетничке делинквенције у ужем смислу (кривичноправна теорија) и схватања у ширем смислу (теорије о девијантности). Наиме, изразом делинквенција у ширем смислу означавају се сва противправна понашања која немају карактер кривичних дјела, а то су најчешће прекршаји и преступи, док се израз делинквенција у ужем смислу користи за противправна понашања дјецe и малољетника кажњива по кривичним прописима која би да су их извршиле пунољетне особе била означена као криминалитет. Малољетничка делинквенција је преступничко понашање специфично за данашњу популацију малољетника, а појава делинквентног понашања код дјецe и младих врло је осјетљив друштвени проблем, чије посљедице трпимо сви, као чланови једног друштва.

„Према извјештају о стању безбједности у Републици Српској за период јануар–децембар 2011. год., од укупно евидентирана 9.066 кривична дјела општег криминалитета, њих 488 почињено је од малољетних лица. Затим је од укупних 10.314 пријављених лица за прекршаје јавног реда и мира укупно 353 малољетника, док је од 288 пријављених лица за прекршаје по закону о оружју и муницији евидентирано 9 малољетника.“⁶

Захваљујући Стратегији против малољетничког преступништва у БиХ, те двије комплементарне ситуационе анализе који су они спровели дале су информације о законодавству и пракси у земљи, налазећи висок степен усаглашености са међународним стандардима за ову област законских прописа али и значајна заостајања у политикама конципирања праксе и у њеном провођењу. Оцјене стручњака на којима се темеље обе анализе указују на значајно постојање менталитета институционалног приступа, јер се све чешће оцјене о досадашњим покушајима рјешавања овог проблема везују за недостатак или нефункционисање дисциплинских центара, васпитних домова и васпитнопоправних домова. Са друге стране, теоретичари и практичари су препознали могућности које би кроз примјену одгојних/васпитних препорука, као новоуведеног концепта који омогућава преусмјеравање од формалног кривичног поступка, говориле о продирању

⁶ Подаци о стању безбједности за јануар–децембар 2011, МУП РС 20.01.2012. год.

информација и сазнања о новим приступима у свијету, који су настали на темељу новог и другачијег концепта кривичне одговорности тзв. „ресторативног права“⁷.

3. ДЈЕЦА КОЈА СУ У СУКОБУ СА ЗАКОНОМ И КАРАКТЕРИСТИКЕ ПОЈАВЕ МАЛОЉЕТНИЧКОГ ПРЕСТУПНИШТВА

Малољетничка делинквенција је посебан друштвени проблем због тога што се малољетници појављују као преступници у области злоупотребе дрога, затим као починиоци појединачно или групно, вршећи најчешће кривична дјела тешке крађе. Али поражавајућа чињеница је да се све чешће појављују и као извршиоци тежих кривичних дјела, као што су разбојништва, убиства, силовања и сл.

Црне рубрике су све више попуњене случајевима премлаћивања, силовања, убистава и самоубистава.

„Дио овогодишње црне хронике

- 3. АПРИЛ САРАЈЕВО - У Вилсоновом шеталишту двије непознате особе нападе малољетног А. Р. и нанијеле му лакше тјелесне повреде оштрим предметом у предјелу рамена.*
- 31. МАЈ САРАЈЕВО - У насељу Добриња дошло до туче између више особа, при чему је малољетни Ж. А. задобио повреде убодом ножа.*
- 17. АВГУСТ МОСТАР - 16-годишњи К. М. је након вербалног сукоба и туче избо ножем у ногу 15-годишњег П. Ј.*
- 4. СЕПТЕМБАР ЗЕНИЦА - 13-годишњи Ш. Е. преминуо након што га је 15-годишњи Ш. Х. изударао рибарским штапом.*
- 28. СЕПТЕМБАР САРАЈЕВО - 16-годишњи Х. Д. на тролејбуском стајалишту Дрвенија три пута ножем убо 15-годишњег К. К.*
- 16. СЕПТЕМБАР БАЊА ЛУКА - Полиција привела више малољетника који су путем Фацебоока договорили тучу у центру града, током које су користили каменице, палице и флаше.*
- 15. НОВЕМБАР САРАЈЕВО - 17-годишњи Џан Х., ученик трећег разреда, испред Средње техничке школе ножем у грудни кош убо Амира Х., ученика четвртог разреда те школе.*
- 17. НОВЕМБАР САРАЈЕВО - 16-годишњи Ријад Г. ножем у леђа више пута убо Тарика Е. (14).*

⁷ Приступ по којем је кривично дјело повреда која повређује жртву, заједницу и самог малољетника, те због тога све стране требају бити дио одговора на почињено кривично дјело са основним циљем поправљања штете и поновног успостављања односа у заједници.

29. *НОВЕМБАР САРАЈЕВО - 17-годишњи М. М. испред улаза у Грађевинско-геодетску школу нанио тешке тјелесне повреде 15-годишњем Б. А.*

15. *ДЕЦЕМБАР САРАЈЕВО - на трамвајској станици на Малти малољетном Р. К. двојица малољетника нанијела убудне ране у предјелу руке*

18. *ДЕЦЕМБАР САРАЈЕВО - 15-годишњу А. С. у Гетеовој улици претукао и сломио јој нос малољетни М. Џ.*

У већем БиХ ентитету ове године забиљежено скоро 20 хиљада криминалних дјела, а велики број њих починило је чак 880 малољетника. само у Сарајеву има 54 малољетника који су вишеструки повратници у чињењу најтежих кривичних дјела, укључујући и покушаје убистава у *рс евидентирана су 283 малољетника која су починила кривична дјела, што је у односу на претходну годину више за 18 или 6,8 посто*⁸

Ово су само неки од случајева малољетничке делинквенције у нашој непосредној близини !

„Према извјештају о малољетничкој делинквенцији у Републици Српској, на питање које су доби најчешће малољетни делинквенти, од укупног броја 98 испитаника или 32,13% сматра да се дјеца од 14 година најчешће појављују као малољетни делинквенти, 149 или 48,85% испитаника сматра да су то млађи малољетници, односно млади од 14 до 16 година старости, док 52 или 17,05% испитаника сматра да су то старији малољетници, односно млади од 16 до 18 година старости.“⁹

Дакле, сумирајући све чињенице, „у БиХ малољетничко преступништво се види као друштвено неприхватљиво понашање које обухвата предделинквентно и делинквентно понашање младих узраста од 14 до 18 година (дјеца од 14 до 16 година у закону су дефинисана као млађи малољетници, а од 16 до 18 година као старији малољетници), а такође и млађих од 14 и старијих од 18 година. И млађи пунољетници, особе од 18 до 21 годину, у одређеним ситуацијама подлијежу нормама кривичног закона за малољетнике. Стога је веома битно да се закон правилно примјењује. Међутим да би добили прецизан увид у садашње стање ове појаве, односно њених основних обиљежја, неопходно је сагледати слиједеће елементе:

1. Фактори ризика од доласка у сукоб са законом
2. Ко чини групу дјеце која долазе у сукоб са законом и најчешће почињена кривична дјела
3. Кретање појаве и рецидивизам“¹⁰

⁸ Дневни Аваз онлине издање, <http://www.avaz.ba/vijesti/teme/vise-od-1000-maloljetnika-u-bih-ima-policijski-dosje>, 29.12.2012. Аутор: С. Дегирменџић - Б. Турковић.

⁹ Научно-истаживачки пројекат „Малољетничка делинквенција у Републици Српској“ - извјештај о истаживању, Банја Лука, 2008, стр. 233.

¹⁰ Стратегија против малољетничког преступништва у БиХ, 2006-2010.

4. ФАКТОРИ РИЗИКА

Друштво у нашој држави је сиромашно постконфликтно друштво у транзицији. Ова три обиљежја нашег друштва сама по себи представљају факторе ризика који могу довести младе до разних облика друштвено неприхватљивог понашања, нарочито доласка у сукоб са законом. Међутим поред ових фактора ризика, требамо узети у обзир и квалитет здравствене и социјалне заштите у држави, све већи пораст производње, дистрибуције и конзумирања наркотика, те ризике везане за: -породицу (насиље у породици, занемаривање дјече од стране родитеља и недостатак контроле над дјецом, поремећени односи у породици, алкохолизам),

- школу (превелики број изостанака, напуштање школовања),
- вршњачку групу (притисак вршњака, исмијавање, негативни утицај од стране „снажнијих” вршњака),
- те ризици везани за саме адолесценте (емоционална и социјална незрелост, ниска толеранција на фрустрацију, слаба социјална прилагодљивост, потреба за доказивањем уз негативну идентификацију итд.)

5. КО ЧИНИ ГРУПУ ДЈЕЦЕ КОЈА ДОЛАЗЕ У СУКОБ СА ЗАКОНОМ И НАЈЧЕШЋЕ ПОЧИЊЕНА КРИВИЧНА ДЈЕЛА

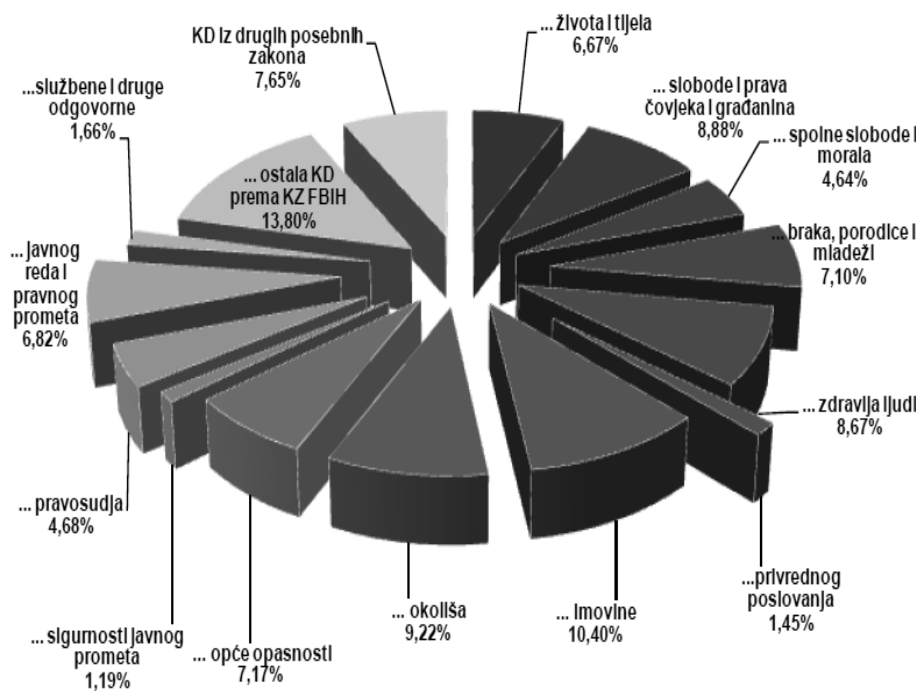
„У групи кривично одговорне дјече узраста од 14 до 18 година, закон најчешће крше дјеца од 16 и 17 година.“¹¹ Запрепашћујућа чињеница је да све младја дјеца долазе у сукоб са законом, чак и дјеца испод 14 година која су кривично неодговорна, али то их не спрјечава да их међу починиоцима прекршаја и починиоцима кривичних дјела има све више. Оваквом понашању често претходе ризици које смо већ навели, посебно ризици везани за занемаривање, прекидање и напуштање редовног школовања, нарочито средњег али и основног. Још једна занимљивост је да су дјечаци изразитија група малољетних преступника, а већи градови чешће су амбијент гдје је малољетничко преступништво присутно или изразитије присутно. Кривична дјела која малољетници најчешће чине су дјела против имовине (процијењених 90% у структури почињених кривичних дјела), такође малољетници у нешто мањем броју, али ипак врше дјела против живота и тијела и кривична дјела против јавног реда и мира.

6. КРЕТАЊЕ ПОЈАВЕ И РЕЦИДИВИЗАМ

Нажалост је примјетна тенденција раста малољетничког преступништва, то могу потврдити и статистички подаци правосуђа у ФБиХ и подаци које биљеже тужилаштва РС. Међутим за разлику од Републике Српске, у ФБиХ ова појава се редовно статистички прати и обрађује.

¹¹ Стратегија против малољетничког преступништва у БиХ, 2006-2010.

Udio maloljetnika kao prijavljenih lica za počinjenje KD na području FBiH
za januar-septembar 2012. godine

Krivična djela protiv...	Januar-Septembar 2011.			Januar-Septembar 2012.		
	maloljetnici	ukupno prijavljenih lica	(%) maloljetnika	maloljetnici	ukupno prijavljenih lica	(%) maloljetnika
...ustavnog poretka	0	6	0,0%	0	0	
...života i tijela	85	1123	7,6%	52	958	5,4%
...slobode i prava čovjeka i građanina	20	446	4,5%	20	542	3,7%
...spolne slobode i morala	8	90	8,9%	11	83	13,3%
...braka, porodice i mladeži	6	695	0,9%	6	729	0,8%
...zdravlja ljudi	24	729	3,3%	30	906	3,3%
...privrednog poslovanja	2	72	2,8%	0	53	0,0%
...Poreza	0	5	0,0%	0	3	0,0%
...radnih odnosa	0	2	0,0%	0	2	0,0%
...imovine	797	6737	11,8%	646	6244	10,3%
...okoliša	3	301	1,0%	10	524	1,9%
...opće opasnosti	10	244	4,1%	10	282	3,5%
...sigurnosti javnog prometa	3	557	0,5%	6	519	1,2%
...pravosudja	25	164	15,2%	8	107	7,5%
...javnog reda i pravnog prometa	61	1555	3,9%	63	1668	3,8%
...službene i druge odgovorne	0	143	0,0%	0	197	0,0%
...računalne prevare	0	3	0,0%	0	9	0,0%
...ostala KD prema KZ FBiH	23	157	14,6%	14	106	13,2%
...KD iz KZ BiH	2	88	2,3%	2	330	0,6%
...KD iz drugih posebnih zakona	0	148	0,0%	2	224	0,9%

Сматра се да је малолетничко преступништво један од извора криминалитета пунолетних лица. Која користе социјалне, друштвене и друге проблеме малолетника да би их „увукли” у свијет криминала.

Када говоримо о проблему малолетничке делинквенције посебну пажњу заслужује рецидивизам односно поновно чињење кривичних дјела. „У феноменологији постоје многобројне варијанте и схватања у приступу и поимању поврата, од којих за наше потребе издвајамо следеће:

- легални приступ
- пенолошки приступ и
- криминолошки приступ¹²

Рецидивистичко криминогено понашање се формира у дужем временском периоду и врло је отпорно на покушаје његовог мијењања. Дакле када малолетник почне вршити кривична дјела или прекршаје јако је битно да држава, родитељи, школа и сви који могу утицати, утичу јако брзо како би открили срж проблема односно разлоге таквог понашања малолетника. Једино када открију те разлоге, могу радити на рјешавању проблема. Вријеме је ту од пресудног значаја, јер што се дуже малолетник налази у „кругу” криминогеног понашања, теже ће из њега изаћи

¹² Кристић. Остоја: Малољетничка делинквенција, Бања Лука, 2009, стр. 210.

7. ПРЕВЕНТИВНО ДЈЕЛОВАЊЕ РАДИ СМАЊЕЊА ПОЈАВЕ МАЛОЉЕТНИЧКЕ ДЕЛИНКВЕНЦИЈЕ

Ово је један глобални проблем који се из дана у дан развија, те га немогуће у потпуности искорјенити. Али зато је могуће превентивно дјеловати на њега, те га бар умањити.

Ако имамо у виду оквирну дефиницију појма малољетничке делинквенције, *према којој би малољетничка делинквенција представљала свако понашање појединца или група младих које је друштвено неприхватљиво (асоцијално и антисоцијално), то јест којим се крше друштвене норме (правне и моралне) конкретнoг и глобалног друштва, и које, као такво (експонентно), изазива спонтану или организирану акцију друштва у цијелини, у намјери да се заштите све друштвене вриједности, као и сами актери тог понашања*, онда је сасвим јасан опсег овог проблема. Стога је потребно константно радити истраживања која би у скалду са временом откривала узроке малољетничке делинквенције. Та истраживања би помогла првенствено држави, односно државним органима као примарним субјектима који врше превенцију.

Фактор који је такође јако важан ради превенције овог проблема јесте улога медија.

Извјештавање о насиљу пред медије ставља вишеструке захтјеве у смислу информисања јавности, анализе и интерпретације догађаја, до превенције. Али медије претежно најалост занима само да продају добру причу, што даље имплицира да не обраћају пуно пажње кога ће изложити проблемима. Па тако у новинским чланцима свакодневно можемо видјети како објављују пуна имена и презимена малољетника иако је то забрањено, како се таква лица не би додатно излагала социјалним проблемима. Мада медији такође понекад успијевају да превентивно дјелују тако што на јако конструктиван начин јавност обавјесте о проблему који постоји у друштву, те о начинима како на те проблеме, у овом случају проблем малољетничке делинквенције, позитивно утицати.

Родитељи су такође важан фактор превенције малољетничке делинквенције. И њихов је задатак да воде бригу о својој дјечи, њиховом друштву, школи и сл. Те би они први требали примјетити знакове који упућују на друштвено *штетна понашања* код дјеце.

8. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Кроз свој рад сам доказала да је тренутна тенденција раста малољетничке делинквенције велики друштвени проблем, који код већине грађана ствара осјећај несигурности и забринутости. Исто тако све док се сви, а нарочито држава не укључе у превентивно дјеловање, тешко можемо говорити о системском рјешавању проблема. Али, не смијемо заборавити да и грађани имају своју улогу, коју је потребно наглашавати како би се позиција

пасивног посматрача замијенила статусом активног учесника. Ово из разлога како бисмо сви скупа уживали висок степен стања безбједности у вези с понашањем малољетника, односно појавама девијантности у њиховом понашању.

Кажу да „**на младима свијет остаје**”, али какав онда то нас свијет чека ако мирно будемо гледали како из дана у дан та иста омладина која треба градити будућност „тоне” у пропаст!

ЛИТЕРАТУРА

1. Подаци о стању безбједности за јануар – децембар 2011. , МУП РС 20.01.2012.год.
2. Дневни Аваз онлине издање, <http://www.avaz.ba/vijesti/teme/vise-od-1000-maloljetnika-u-bih-ima-policijski-dosje>, 29.12.2012. Аутор: С. Дегирменџић - Б. Турковић.
3. Научно-истраживачки пројекат „Малољетничка делинквенција у Републици Српској“-извјештај о истраживању, Банја Лука, 2008, стр. 233.
4. Стратегија против малољетничког преступништва у БиХ, 2006-2010.
5. Крстић. Остоја: Малољетничка делинквенција, Бања Лука, 2009, стр. 210.

ДЕВИЈАНТНА ПОНАШАЊА МАЛОЉЕТНИКА НА СПОРТСКИМ МАНИФЕСТАЦИЈАМА

Стручни рад

УДК 343.85:(796.093:343.343.3)

САЖЕТАК: Свјесни смо чињенице да је насиље данас, нажалост, заступљено у сваком сегменту живота, па тако и у спорту. Свјedoци смо да живимо у времену у којем спортске манифестације немају ону „чар“ коју су некада имале и да су оне данас постале основни и примарни проблем друштва. Оно што је посебно забрињавајуће јесте да се као субјекти насиља (било као активни или пасивни) на спортским манифестацијама, данас, све више појављују малољетници. Малољетници јесу лица која немају навршених 18 година стапости. Као узрок девијантног понашања малољетника на спортским манифестацијама јавља се утицај вршњачких навијачких група и угледање на старије припаднике тих група. Млади данас, нажалост, све чешиће, темпераментност, која је посебно изражена у адолесцентном периоду, изражавају на погрешне начине, а један од тих начина јесте насиље на спортским манифестацијама. Непријатељска и агресивна понашања у спорту која се још називају и насиљем могу се манифестовати на неколико начина:

- као насиње над гледаоцима и од стране гледалаца;
- насиље на терену или поступци током игре (гдје се млади могу јавити и као актери и као жртве насиља);
- насиље над спортским судијама и спортским новинарима (гдје се млади јављају као актери насиља);
- насиље над самим малољетником од стране родитеља и тренера (гдје се он јавља као жртва).

¹ Николина Кнежевић, студент II године на Високој школи унутрашњих послова у Бањој Луци.

Насиље у спорту у коме, било као актери или жртве, учествују малолетници, постао је велики проблем који је присутан широм свијета. Од ове социјалне болести, чији је име насиље, из дана у дан оболева све већи број малолетника. Како пронаћи лијек против споменуте болести, велики је задатак који пред собом има сваки појединац- родитељ, наставник, професор, тренер, али и држава као друштвена, политичка и правна организација.

Кључне ријечи: *малолетници, спортске манифестације, насиље.*

ABSTRACT: *We are aware that violence today, unfortunately, is present in everyday life, therefore, it is also present in sport. We are the witnesses that we live in a time where sporting events don't have the cantrip which they had in the past, and today they are becoming the basic and primary problem of the society. The most disturbing thing is that the main subjects of violence (active or pasive) are minors. Minors are persons under 18 years old. The main reason for deviant behaviour exhibited by minors is the influence of some other cheering hooligans and looking up to older members of these groups. Unfortunately, the young today exhibit temperament, common in adolescence, in wrong ways, and one of these ways is violence at sporting events. Unfriendly and aggressive bahaviour in sport, also called violence, can be manifested through:*

- *violence on or by the spectators;*
- *violence on the field or some acts during the game (the young are either the agents or the victims);*
- *violence towards judges and sport journalists (the young are the agents of violence);*
- *violence over the minor by parents or the coach (the minor is the victim)*

Violence in sport in which, either as agents or victims, the young take place has become a big problem all over the world. Every day there are more and more casualties suffering from this social disease. How to find a cure is a big task that lies before every individual, republic or social organization.

Key words: *minors, sports manifestations, violence.*

1. ПОЈМОВНО ОДРЕЂИВАЊЕ КЉУЧНИХ РИЈЕЧИ

Спортска манифестација је организовано спортско окупљање такмичара и љубитеља спорта.²

Под **насиљем на спортским манифестацијама** сматра се физички напад на учеснике спортске приредбе, физички обрачун између гледалаца на спортској приредби, физички обрачун између учесника спортске

² Закон о спречавању насиља на спортским манифестацијама, „Службени гласник РС“, број 14, од 14. фебруара 2004. године, члан 2, став 1.

приредбе, физички напад на судије, изазивање мржње и нетрепљивости која може да доведе до физичког обрачуна и сл.

Малољетници јесу лица која немају навршених 18 година старости. Важно је напоменути да се малољетници разврстани по узрасту на следеће категорије:

- дјеца - лица до 14 година
- млађа малољетна лица - лица од 14-16 година.
- старија малољетна лица- лица од 16-18 година, овде се још убрајају и
- млађе пунољетне особе – лица од 18-21 годину, којима је суд изузетно изрекао васпитну мјеру или малољетнички затвор.³

2. НАСИЉЕ У СПОРТУ

Насиље у спорту од стране малољетника, данас представља основи и примарни проблем друштва. Оно је у свијету, а и код нас, одавно у жижи интересовања. Друштво, пред оваквим проблемом неби требало да затвара очи, већ напротив, да му приђе са великом дозом одговорности. Насиље представља проблем који је теоријско јако тешко одредити. Поред онога, што сам већ навела приликом појмовног одређивања кључних ријечи, за насиље би се још могло рећи; „да оно постаје симбол, саставни дио животног стила, филозофија људи. Оно фигурира и функционише као средство најразноврснијих облика, првенствено посматрајући га са позиције мас медија“.⁴ Под *насиљем у спорту* подразумевамо сваку ријеч или поступак спортисте, тренера, судије, родитеља, гледаоца или другог учесника у спорту који наноси повреду онима који су укључени у спортску активност. Насиље у спорту је у ескалацији, а директо је у вези са оптерећењима којима су спортисти изложени због сурових захтјева професионализма.⁵ У спорту је уобичајно да се непријатељска и агресивна понашања називају насиљем па се тако говори о насиљу гледалаца, насиљу на терену (насилнички поступци током игре, међусобни вербални или физички сукоби играча), насиљу родитеља и/или тренера над дјецом спортистима, насиљу над спортским судија, насиљу над спортским новинарима.⁶ Спорт је средство задовољавања потреба у спортској борби. Истовремено могуће је да се реализују и испоље агресиви инстинкти.

³ Проф. др Душко Вејновић, проф. др Васо Бојанић, мр Велибор Лалић, Едина Хелдић, Мирослав Весић, Диана Риђић; Млади, школа и превенција социјално неприхватљивих понашања, Бања Лука, 2008. година, страна 18.

⁴ Коковић Д. , Култура и умјетност, Академија умјетности, Нови Сад, 2000, стр. 262.

⁵ <http://www.beznasilja.com/analiza-i-rezultati.php>

⁶ <http://www.beznasilja.com/analiza-i-rezultati.php>

3. УЗРОЦИ НАСИЉА ОД СТРАНЕ МЛАДИХ НА СПОРТСКИМ МАНИФЕСТАЦИЈАМА

Као неки од најчешћих узрока насиља на спортским манифестацијама могу се навести следећи:

- Алкохолисаност
- нетрепљивост према навијачима супротног тима
- лоши резултати екипе
- неспортско понашање појединца у игри или цијеле екипе
- конзумирање опојних супстанци
- транспаренти навијача противничке екипе
- незадовољство због економског статуса (вријеме кризе и неимаштине)
- утицај породице на малољетника
- агресивност⁷
- и др.

Што постоји више узрока насиља, самим тим постоји и више облика насиља.

4. НАСИЉЕ ГЛЕДАЛАЦА

Када говоримо о насиљу мадих гледалаца (а, и гледалаца уопште) разликујемо следеће врсте насиља:

- вербално насиље;
- физичко насиље;
- остало.

Вербално насиље се испољава прије, током и после спорте манифестације. Огледа се кроз исказивање разних псовки, изговарањем патрола, пјевањем разних стихова и сл.

Физичко насиље јесте најгори облик насиља који испољавају млади. Састоји се у нанонешењу другим субјектима спотрске манифестације, тешких повреда, повреда опасних по живот или повреда са смртном последицом. Том приликом млади користе физичку снагу као и друге предмете који могу послужити физичком насиљу. Циљ физичког насиља јесте да угрози физички и морални интегритет других особа.

⁷ Агресивно понашање младих је све већи друштвени проблем па заокупља све већу пажњу особа које се у свакодневном раду сусрећу са том проблематиком, али и научника који покушавају открити сложене узроке одговорне за настанак агресивности. Проф. др Душко Вејновић, проф. Др Васо Бојанић, мр Велибор Лалић, Едина Хелдић, Мирослав Весић, Диана Риђић; Млади, школа и превенција социјално неприхватљивих понашања, Бања Лука, 2008. година, страна 61.

У остале облике насиља можемо сврстати писање разних патрола на стадионима са увредивим садржајем и сл.

5. ЗАКЉУЧАК

Посматрано уназад, можемо закључити да је младима раније основни циљ био бављењем одређеном врстом спорта путем којег су ирастали у особе са одређеним знањима, вјештинама, квалитетима и навикама. Данас је то другачије. Код младих је све више присутна мржња према противничком клубу и његовим навијачима која их претвара у актере разних недоличних понашања на спортским манифестацијама, којих смо и сами, свакодневно свједоци. Млади људи који предтсављају чланове навијачких група, имају потребу за друштвеном еманципацијом, за изградњу властитог идентитета, и у том смислу подкултура им је најбољи начин за задовољавање таквих потреба, а посебно кроз оне форме дјеловања које не могу бити не пропраћене од стране јавности. Млади људи на најједноставнији начин пажњу јавности скрећу на себе уз помоћ поткултуре. Поред тога, навијачка поткултура⁸ пружа мугућност младима да одређен начин савладју кризу идентитета. И док млади свој положај у друштву граде и заузимају уз помоћ насиља као једног од начина који не остаје не запажен, држава као друштвена, правна и политичка организација треба да тежи ка изналагању ријешења за овај проблем.

ЛИТЕРАТУРА

1. Закон о спријечавању насиља на спортским манифестацијама, „Службени гласник РС“, број 14, од 14. фебруара 2004. године.
2. Коковић Д., Култура и умјетност, Академија умјетности, Нови Сад, 2000. година.
3. Проф. др Душко Вејновић, проф. др Васо Бојанић, мр Велибор Лалић, Едина Хелдић, Мирослав Весић, Диана Риђић; Млади, школа и превенција социјално неприхватљивих понашања, Бања Лука, 2008. година.
4. <http://www.beznasilja.com/analiza-i-rezultati.php>

⁸ Навијачка подкултура је дио шире навијачке културе, али се од ње разликује по многим специфичностима. Оно што навијачку подкултуру одваја од остале публике је висок степен аутономије. Она постоји за себе, што свједоче и транспарентни које носе. На њима доминирају имена група, а не клуба за који навијају.

Јулија Шушић¹
Висока школа унутрашњих послова
Бања Лука

КОНЗУМИРАЊЕ ОПОЈНИХ ДРОГА ОД СТРАНЕ МАЛОЉЕТНИКА

Стручни рад

УДк 616-056.8:613.87/.84-053.2/.6

***Апстракт:** Последњих година суочени смо са наглим порастом ризичних облика понашања код младих (пушење, алкохолизам, наркоманија). Забрињавајуће је како млади данас не воде рачуна о свом здрављу и тако мало цијене своју младост и све вриједности које су стекли. Истраживања показују да велики број младих жели да му је "данас лијепо" не размишљајући какав резултат њихови поступци могу произвести у будућности. Често се питамо зашто млади употребљавају дроге. Разлози су многобројни и различити. Они то чине због изазова, ради бјекства и личног моменталног задовољства. Појављује се и знатан утицај групе вршњака и њихов притисак у друштву. Млади најчешће бирају негативне узоре као спас и сигурност. Они траже идентитет у тоталној идентификацији са оним што не треба да буду, умјесто да се боре за осјећање реалности, која данас није нимало лијепа. Млади иду токовима оштрих супротности, а разлог за то је чињеница да млади човјек још није потпуно формиран у физичкој, интелектуалној и социјалној сфери. Млад човјек има јаку жељу и потребу да се уклопи и буде прихваћен у друштву, али начини на које то постиже су често погрешни. Уз то, млади данас доста неозбиљно схватају алкохол и опојне дроге, те исте олако и конзумирају. Било да је то из радозналости, разочарења, жеље да се буде прихваћен или под притиском друштва, исход је исти и ми се суочавамо са све већим бројем младих који конзумирају опојне дроге.*

***Кључне ријечи:** омладина, наркоманија, опојне дроге, зависност.*

***Abstract:** In the last few years we have been faced with the rise in the number of risk behaviours between young people (smoking, alcoholism, drugs). It is worrying how young people don't care about their health and don't appreciate their youth and all the valuable things that they have acquired. Researches*

¹ Контакт: j.susic@hotmail.com

show that a number of young people just wants to "feel good today" and they don't think about the consequences of their actions in the future. We often ask ourselves: "Why do young people use drugs?" There are many and different reasons for this. They do it because of challenge, escape or momentary personal satisfaction. There is also the influence of peer groups and the pressure they make. Young people often choose wrong role models as a form of their salvation and safety. They look for their identity in the complete identification with something they shouldn't to be, instead of fighting for the sense of reality, which is not all "pink and blossom" today. Young people choose the opposite direction, and the reason for that is the fact that a young man isn't completely formed in the physical, intellectual and social aspect. A young man has a strong wish and need to fit in and to be socially accepted, but the ways he chooses are often wrong. Also, young people don't take alcohol and drugs for serious, so they use them with no fear of consequences. Whether it be out of curiosity, disappointment, need to fit in or under pressure, we get the same result and we are faced with a large number of young people who use drugs.

Keywords: *the young, drug addiction, drugs, addiction.*

1. УВОД

Наркоманија спада у групу социопатолошких појава и представља снажан криминогени фактор дестабилизације друштва у цјелини. Наркоманија представља перманентно уживање наркотичких средстава у мјери која штетно утиче на здравље и способност човјека. С обзиром на дејства и промјене у структури личности које изазивају наркотичка средства, наркоманија је у тијесној вези са криминалним понашањем. Нема сумње да уживање у наркотичким средствима представља криминогени и безбједносни фактор, јер се већи број уживалаца упушта у вршење кривичних дјела и других девијација, посебно нарко проституције за коју је везана појава сиде.

Забрињавајућа је чињеница да је овај вид патолошког понашања у експанзији, да је попримио облике масовности међу омладином, као и то да је повезан са другим облицима асоцијалног и антисоцијалног начина живота. Поред општих фактора, опсервацијом малољетника склоних делинквентном понашању, утврђено је да појединци посједују одређен специфичне особине које их просто наводе у "свијет наркотика". Наиме, таква дјеца, по правилу, потичу из разорених породица, без елементарних правила понашања и васпитања, љубави, њежности и толеранције. Њихови родитељи имају незавидан материјални и социјални статус. Дјеца из таквих породица су лишена осјећаја за заједништво и вољности и апатије, неријетко су агресивни, бјеже од куће и школе и излаз из оваквог стања виде у интегрисању са делинквентским групама вршњака. С друге стране, у таквим делинквентским групама млади се идентификују са осталим припад-

ницима исте, и сами себи стварају осјећај лажне сигурности. Уз то, након агресивности која се јавља под дејством наркотика које млади конзумирају, долази депресија, те млад човјек тоне још дубље и поред уништавања свог организма, он пропада и психички и емоционално.

Као етиолошки фактор злоупотребе наркотичких средстава наводи се и ниво зрелости ове категорије малољетника са сљедећим одликама:

- незадовољавајућа психо – физичка адаптивност,
- неправилно опажање себе и других особа из свог окружења,
- одсуство концентрације,
- аморалност,
- битно смањена интелектуална ефикасност,
- одсуство емоционалне и социјалне стабилности.²

Наркоманија није болест појединца. Она дјелује погубно на породичне односе, који су у случају породица наркомана и прије тога били испуњени конфликтима различитог садржаја. Наркоманија је болест која угрожава опстанак најзначајније друштвене творевине – породице.

Наркоманија је попримила обиљежја заразне болести. Све је већи број људи који су је пробали под изговором да само воле експериментисати. Међутим, људи не схватају да не узимају дрогу – дрога узима њих. Колико год се чинила 'лаком и безопасном' и иако такви људи тврде да имају "чврсту вољу" и да 'само желе да пробају', дрогу не треба схватити нимало олако. Дрога је подмукли манипулатор, стално у потрази за новим експериментима, сљедбеницима и на крају жртвама

Злоупотреба дроге је особито карактеристична за модерно друштво. Дрога се више не догађа негде другдје и некима другима, она је овде међу нама. Нагло расте број уживалаца дрога, нарочито међу младима, међу средњошколцима, па и старијим основцима. Медицински стручњаци тврде да ниједна дрога није безопасна, напотив, оставља тешке последице и по ментално и по физичко здравље. Управо због тога неке школе у сарадњи са љекарима и полицијским стручњацима организују састанке са ученицима, родитељима, наставницима, како би се упознали са овим проблемом, а циљ је да дјеча не посегну за дрогом, односно да престану са њеним узимањем.

2. КОБНА ПОПУЛАРНОСТ МАРИХУАНЕ

Код нас се користе углавном лакше дроге, а најпопуларнија је марихуана. У контакту са дрогом је био већи дио популације од 15 до 25 година. Нема јефтине дроге, па се у потрази за новцем она често препродаје и тако чини кривично дело. Контакт родитеља са полицијом и школом врло је важан.

² Остоја Крстић, Малољетничка делинквенција, стр. 35.

Настанак зависности тумачи се преко више различитих теорија. Такође се указује на значај различитих фактора, међу којима се они могу груписати у следеће: психоактивна супстанца, личност, породица и друштво. Друштво не може само својим рестриктивним ставом према узимању дрога и законским прописима сузбити ову појаву. Мора се предузимати нека "пријатељска активност" али не и неоправдано попустљива, према младим људима. Као одговор на дилему у ком правцу треба ту активност каналисати, може послужити и Фројдова класична дефиниција душевног здравља: „ Оно што карактерише зрелу, душевно здраву особу је капацитет за љубав и капацитет за рад.” Потребно је да школски програми обухвате младе прије него што се одређени облици понашања успоставе.

3. АЛАРМАНТНО ШИРЕЊЕ НАРКОМАНИЈЕ

Наркоманија се шири у свим земљама свијета, а ни наша земља није поштеђена ове појаве. Дрогу највише користе млади узраста између 14 и 25 година. Узимају је из знатижеље, досаде, потиштености, жеље за авантуром, слабости да одбију понуђену дрогу као и због недостатка чвршће везе с породицом. Дрогу још увијек схватају као добру забаву, бјежање у нестварни свијет, чак и као моду или улазницу у свет одраслих. Већина младих људи, ипак, не узима дрогу. Мањи број ће после првог узимања то поновити неколико пута и њима пријети опасност да постану зависници. Најучесталија дрога коју користе млади на нашем илегалном тржишту су производи индијске конопље - марихуана, хашиш и хашишово уље. Занимљиво је да се посљедњих година измјенила социјална структура наркомана. Прије десетак година они су припадали вишим социјалним слојевима. Сада их је највише из средњег и нижег слоја. Такође се показало да најчешће нема историје узимања дроге у породици, нема учесталих примјера да момак/девока узимају дрогу, нити да то чине блиски пријатељи.

4. СВАКА ДРОГА ЈЕ ОПАСНА!

Свака је дрога опасна јер својим дјеловањем смањује способност за рад и концентрацију, појављују се привиђања, склоност ка самоубиству и активирању појаве скривених психичких болести. Након дужег узимања ових дрога јавља се потреба за 'тежим' дрогама као што су кокаин, хероин и морфијум. Оне још разорније делују на психофизичко стање корисника, узимају се најчешће ињекцијама, па изазивају АИДС, жутицу, тровање крви и слично.

Особе које користе дрогу су наркомани и не узимају је из задовољства, већ ради неиздрживо јаког нагона за узимањем и избјегавањем мукотрпних болова. Наркоман у друштву живи као паразит пошто све узима а ништа не даје. Његови интереси су везани за дрогу само како је и гдје набавити. Родитељи и старатељи не смију мислити да је наркоманија појава која их

се не тиче, да је нема или да је она проблем других. Ниједна породица није поштеђена могућности да једнога дана уђе у тај круг. Васпитање није свемоћно, али му је моћ велика. Нема јефтине дроге, па се у потрази за новцем она често препродаје и тако чини кривично дело. Контакт родитеља са полицијом и школом врло је важан.

5. НАСТАНАК ЗАВИСНОСТИ³

У покушајима да се нађе објашњење за настанак зависности, постоји више различитих становишта:

Генетички и биолошки приступ. Сматра се да поремећај у метаболичком функционисању организма може бити основа за настајање зависности. Тијело производи властити опијат "ендорфин" а његов дефицит доводи до веће осјетљивости на бол. Новија истраживања показују да су људи с мањком ендорфина склонији активностима које јаче побуђују ЦНС, активностима које доносе својеврсно узбуђење. нпр. коцкање. Из тог разлога би ти људи могли бити склонији и узимању дроге.

Теоријски приступ условљавања. Људи имају тенденцију да понављају активности које су им биле пријатне или су на неки начин биле награђене. Ритуал узимања дроге може се схватити као својеврсна награда, због чега се тежи понављању тога поступка. Знаци везани за узимање дроге могу изазвати ефекте као и сама дрога. Многи експерименти доказују да њено деловање зависи од цјелокупног искуства појединца и окружења. На пример, нека очекивања о учинцима дроге се највјероватније усвајају пре почетка конзумирања и ми памтимо како је нека дрога помогла некоме да се боље осећа и када сами пробамо то исто и ми осећамо иако стварно деловање дроге с тиме заправо нема везе (плацебо ефект). Повезаност између очекивања и учинка дроге на свијест, показује да виши ментални процеси могу утицати на све аспекте понашања, укључујући и оне под утицајем хемијских супстанци.

Теорије адаптације. Зависност се може тумачити и као научено понашање које олакшава прилагођавање појединца конкретној социјалној средини. Жеља да се буде прихваћен у својој околини може се остварити на прихватљив или неприхватљив начин. Два битна психосоцијална чинитеља који у дјетињству и младости могу отежавати процес адаптације су социјална некомпетентност и агресивност. Ти чиниоци могу бити узроци, али и последице социјалне изолованости. Особито агресивни појединци нису популарни у кругу својих вршњака, али ни у својих наставника и породицама, што може утицати на губитак самопоуздања, учење, на понашање. Како околина углавном делује репресивно, бијег у дрогу се чини као једино олакшање. Млади настоје одложити процес одрастања и

³ Opsirnije na <http://www.stetoskop.info/Narkomanija-kod-mladih-306-s1-content.htm>

рјешавања ситуација којима нису дорасли или се сматрају некомпетентима.

Биопсихосоцијални приступ. Стрес може повећати вјероватноћу злоупотребе дроге, поготово ако се од нас тражи више него што можемо учинити или пружити, и када смо изложени некој пријетњи усмјереној на властиту сигурност. Хоћемо ли неку ситуацију, проблем или слично доживјети као изазов коме се можемо одупријети или као пријетњу личној сигурности, утичу биолошки чиниоци – односе се на сазнање да на различите појединце стимуланси различитог интензитета различито дјелују. Овај приступ настоји да синтетизује биолошку компоненту и разумијевање услова у којима појединац живи, као његових особина које могу утицати на могућност коришћења дрога.

6. ПСИХОСОЦИЈАЛНИ АСПЕКТ БОЛЕСТИ ЗАВИСНОСТИ

Осећање зависности, ма колико мучно било, није као такво болесно. Зависност је, дакле, дио нормалних искустава а некада има патолошке облике. Слично је и са неким другим осјећањима - нпр. страх је нормално осјећање а може имати болесне видове (фобије, панични напади и сл), туга је у патолошком облику депресивно расположење, радост такође има патолошки корелат у маничном стању. Љутња и срџба се могу манифестовати кроз неоснован убилачки гнијев.

Оно што је битна одлика болесног уопште јесте деструктивност тј. тежња усмјерена ка нарушавању динамичке равнотеже физиолошких и психолошких процеса. Тако бисмо могли рећи да зависност постаје болесна када почне да потискује и негира друге психичке садржаје – друге емоције, ставове, принципе, идеје и размишљања, а форсира оне особине које служе њој - манипулативност, пасивност, безобзирност, нестрпљивост, самопустљивост. Зависност није изоловано осјећање и искуство, оно је нормални развојни степен и у процесу биолошког и психолошког сазријевања човјека мијења се у приврженост, толеранцију, одговорност, поштовање, љубав. Уколико зависност почне да се 'шири', она се шири у највећој мери на уштрб оних психичких стања која из ње настају сазријевањем. Тако, оно што је болесно у болести зависности је то што и жудња за објектом зависности потискује све или скоро све остале делове личности, осјећања, принципе, морал, одговорност. Здравни дијелови нису у стању да се одупру болесној жељи. Они постоје, потиснути су али временом, ако болест потраје, постају све слабији и деформисанији.

7. ЗАВИСНИК ИЛИ НЕ?

Увијек се поставља питање зашто неко постаје зависник а неко не, нарочито ако су особе расле у сличним околностима или чак у истој породици. Да ли постоји предиспозиција за ову болест, физичка или психичка? На ова

питања нема јасног и сигурног одговора. У току су истраживања која се баве постојањем неке врсте неуролошке предодређености за болест зависности. Испитују се рецептори у мозгу који специфично реагују на присуство унутрашњих или спољашњих психоактивних супстанци, њихова структура и осетљивост. Уколико би се нпр. установило да је неко осетљивији, рецимо, на опијате, то би значило да таква особа ако конзумира опијатске супстанце, брже развија зависност и са тежим патолошким испољавањима него нека особа код које је утврђена нормална или смањена осетљивост на те супстанце. Ова врста истраживања упућује на закључак да јасно треба савјетовати сваког да и не проба психоактивну супстанцу јер се унапријед не зна да ли је неко осетљив на њу, што би значило да и једнократно уношење већ ствара психичку потребу за поновним узимањем супстанце. Такви пацијенти у лекарској пракси постоје и за њих је заједничка карактеристика да им се 'дрога одмах допала' иако су прије пробања били противници тога.

8. КРИЗА ИДЕНТИТЕТА

Идентитет је једна од појава чије постојање и важност јасно и дубоко доживљавамо али нисмо у стању да то јасно изразимо ријечима. То је само језгро личности које омогућава особи да доживи себе као посебну и независну личност, свјесну себе у континуитету, омогућава да доживи друге људе и формира свој однос према њима. Пружа осјећање унутрашњег јединства и цјеловитости, 'удобност у сопственој кожи'. Настајање идентитета је процес који почиње рођењем и стално се обogaћује и развија. У формирању идентитета од кључне је важности повезивање искуства задовољства и искуства одрицања да би се постигао склад са реалношћу. Свако жели да буде срећан и задовољан, да му буде пријатно, да буде прихваћен од других али такође жели да буде свој, слободан, да слободно одлучује о себи. Те двије тенденције су у различитим односима током развоја и теже међусобном усклађивању. Код зависника настаје несклад у тим тенденцијама и самим тим идентитет остаје дефектан и поремећен. Они се зарад потребе за задовољством одричу слободе, одричу свога ја и зато је зависност у свом екстремном, болесном облику дубоко понижавајуће искуство. У задовољству које доноси дрога нема самопоштовања ни поштовања, нема љубави ни саосјећања. Сав психички живот особе се своди на осјећање да је све лепо, лако, пријатно, опуштено, све се доживљава на исти начин без обзира на то да ли је ближњима добро или су тужни, пате или им треба помоћ. Зависник не може да одржи своју реч, нико се на њега не може ослонити, не може бити одговоран – идентитет је једноставно сломљен.

Присилно дружење, појаве превеликог уношења хране, пијење алкохола, узимање дрога, импулсивни сексуални контакти, провокативно понашање – служе као неопходна средства за 'пуњење енергијом'. Осјећање празнине

се разликује од усамљености која је болна чежња за неким или нечим што савест не дозвољава или је недоступно у реалности. Унутрашњи свијет, иако тужан, испуњен је сликама и живим емоцијама. Празнина, са одсуством чежње је дубоко узнемирујуће и дехуманизујуће искуство". У средњим школама дрога је постала свакодневица и са њом тек почиње борба. Није рјеткост да ученик настави присуствује под дејством дроге. На одморима између часова доста се пуши, неки дуван, неки марихуану. Када се дјеци постави питање о њиховом приватном и породичном животу, често се чује да су родитељи презаузети, по цијели дан нису код куће. С друге стране, имамо и другу крајност – презаштићено дијете. Већина те дјеце нема организовано слободно вријеме, а осим одласка у школу готово и да немају фиксираних обавеза, не баве се спортом, не читају, а то оставља велики празни простор у који се онда дрога лако уклопи. То се показује као недовољно успјешан рецепт за стабилан развојни пут младих. Дјецу треба вољети, али треба имати и захтјеве према њима, треба им давати обавезе у кући, не треба им само давати новац него емоције.

9. ПОРОДИЦА

Евентуалне идеје о улози породице у настанку 'наркоманије', могу се свести на опште ставове и искуства и лаика и стручњака да су односи са најближима извор здравља, задовољства, среће али и патње, неспоразума, беса, страха, што све под утицајем разних околности, наслеђених, урођених, унутрашњих и спољашњих, доводи до различитих психолошких склопова. Нема јасно одређеног типа породице који некога чини 'подобним' да се разболи од болести зависности. Ипак се неке појаве могу издвојити као значајне. Вишегенерацијска тенденција ка зависничком понашању (алкохолизам неких чланова породице, пасивност, 'паразитизам') или понашању са губитком контроле (патолошко коцкање, клептоманија, пироманија). Веома важан 'фактор ризика' је неуједначен став родитеља у васпитавању – један родитељ испољава неоправдану толеранцију, а други неразумљиву строгост и агресију. Пошто је породица основни оквир за задовољење једне од базичних људских потреба - потребе за припадањем, уколико она није у стању да пружи довољно искуства слоге, подршке и уважавања, дијете ће потражити неку кохезивнију групу (нпр. групу зависника) у којој ће стећи сигурност и прихватање, али често науштрб губитка самосталности и независности. Такође, међу основним потребама је и потреба за оријентацијом сходно узрасту и околностима. Уколико у породици нема јасних и директних порука, разговора, уколико нема слободног изражавања осјећања, ако постоји дјетету неразумљива промјенљивост понашања, атмосфере, очекивања, оно ће бити у некој врсти конфузије (неће му бити јасно шта му се каже, шта други осећају, шта очекују, шта воле, шта не воле итд.). А онај ко нема оријентацију не може имати сигурност у себе и не може слободно одлучивати и не може нормално сазријевати као личност и градити идентитет. Породица треба да

обезбиједи дјечи темеље за задовољење својих основних потреба: потребе за укоријењеношћу – преко јасног и конзистентног система вриједности, потребе за припадањем, потребе за идентитетом, потребе за оријентацијом.

10. ДРУШТВО

Средина у којој човек живи може толерисати или чак подржавати конзумирање одређених психоактивних супстанци или пак имати отворено одбојан и негативан став. Друштво не може само својим рестриктивним ставом према узимању дрога и законским прописима сузбити ову појаву. Мора се предузимати нека 'пријатељска активност' али не и неоправдано попустљива, према младим људима. Потребно је да школски програми обухвате младе прије него што се одређени облици понашања успоставе. Ако се вратимо на концепт о болести зависности која настаје у интеракцији наведена четири фактора, може изгледати сувише компликовано разумијевање тих сложених односа.

11. ПРЕВЕНЦИЈА НАРКОМАНИЈЕ

Лоцирајући превенцију наркоманије у широке оквире промоције и очувања здравља младих и ослањајући се на бројне истраживачке студије, потребно је да школски програми обухвате младе пре него што се одређени облици понашања успоставе. Како ризично понашање не постоји као изоловано, појединачно, већ, најчешће постоји повезаност између неколико облика, то програме за здраве стилове живота младих треба започети још из забавишта, наставити кроз основну све до средње школе.

ЛИТЕРАТУРА

1. Остоја Крстић, Малољетничка делинквенција, Универзитет Синергија, Факултет за безбједност и заштиту
2. [хттп://www.стетоскоп.инфо/Наркоманија-код-младих-306-с1-контент.хтм](http://www.стетоскоп.инфо/Наркоманија-код-младих-306-с1-контент.хтм)

ЖЕНЕ У ПОЛИЦИЈИ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

Стручни рад

УДК 351.74/76:305-055.2(497.6РС)

***Abstract:** The aim of this paper is to present the status of women in the police profession in general, and the RS Ministry of the Interior. In fact, in the modern world, men and women have exactly the same rights, and some of the basic premises of human rights just. In fact, the position of women is often equated with the position of men. It is therefore not surprising that the availability of certain jobs, level, advancement opportunities, representation in office, managerial and policy positions - some of the issues that are inevitably raised in relation to the status of women. A relatively recent development is the massive influx of women into the police service and also a number of questions and concerns regarding the optimal solutions for their integration. This paper will also show statistics related to female students enrolled and high school graduates and the students of the College of the Interior.*

Key words: police, gender equality, women cops, women perform jobs

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Жене чине отприлике половину сваког друштва, због чега би требало да буду заступљене у полицијској служби сваког демократског друштва. Жене су показале да могу бити сјајне полицијске службенице, али их обесхрабрују да се баве овом професијом јер се полицијски посао традиционално сматра мушком професијом, тако да жене често немају исти третман као њихове мушке колеге.

Један од начина „самопомоћи“ који жене примјењују јесте ефикасан и провјерен модел удруживања – оснивања асоцијација, мрежа ради узajамне подршке, размјене искустава и стварања услова за адекватнији професионални развој. Из тих разлога дошло се на иницијативу да се успостави мрежа жена у полицији.

¹ Контакт: defendo@blic.net

Министарство унутрашњих послова Републике Српске је прошле године регистровало Удружење „ МРЕЖА ЖЕНА МУП –а РС“ , и тако постало прво министарство у региону које је регистровало удружење ове врсте.

Основни циљеви јесу :²

- промовисање и примјена начела родне равноправности и демократиности у обављању полицијских послова у полицијским службама;
- стратешки приступи пријему жена у полицију;
- питање обуке, образовања и развоја каријере и
- промоције резултата рада припадницама МУП – а РС.

Мрежа жена полицајаца Југоисточне Европе ради на стварању једнаких могућности за жене у полицијским службама у Југоисточној Европи. Мрежа жена полицајаца развила је смјернице за родно осјетљиву полицијску праксу са посебним освртом на привлачење , селекцију и професионални развој жена у полицији . Смјернице су замишљене као приручник за руководиоце свих нивоа у полицији , а посебно служби које се баве образовањем, људским ресурсима и односима са јавношћу , као и свим осталим структурама унутар МУП-а и полиције које имају надлежности у домену регрутовања , пријема , селекције и професионалног развоја припадника и припадница полиције. Смјернице дефинишу четири специфична циља за постизање веће осјетљивости полицијских служби за питања родне равносправности, и то:³

- привући што већи број квалификованих и мотивисаних кандидаткиња и омогућити њихов пријем у систем полицијског образовања и службу;
- селекциони процес учинити осјетљивим на питања родне равноправности;
- ојачати професионалнији развој за жене у полицији;
- омогућити да напредак у каријери за жене не буде ограничен формалним и неформалним препрекама.

2. ПРИВЛАЧЕЊЕ ВЕЋЕГ БРОЈА КВАЛИФИКОВАНИХ И МОТИВИСАНИХ КАНДИДАТКИЊА И ЊИХОВ ПРИЈЕМ У СИСТЕМ ПОЛИЦИЈСКОГ ОБРАЗОВАЊА И СЛУЖБУ

Како би полицијске службе продрле до што ширег круга потенцијалних кандидата и кандидаткиња, и самим тим добиле најквалитетније кандидате

² South Eastern and Eastern Europe Clearinghouse for the Control of Small Arms and Light Weapons (SEESAC); www.seesac.org; 06.12.2012. год.

³ Мрежа жена полицајаца Југоисточне Европе; Смјернице за родно осјетљиву полицијску праксу са посебним освртом на привлачење, селекцију и професионални развој жена у полицији; SEESAC 2012.

и кандидаткиње за обуку и рад, потребно је боље обавјештавање јавности и пружање што прецизнијих информација о захтјевима, специфичностима и ризицима полицијског посла. Регионално истраживање из 2009. године показало је да су се жене у већини земаља о полицијској професији најчешће информисале путем незваничних извора (познаника и чланова породице- укупно 51 %), па тек затим преко извора министарстава (28 %) и средстава јавног информисања (16 %). Информисање је често препуштено јавним сервисима (ТВ и Интернет) и индивидуалној мотивисаности кандидата и кандидаткиња за лично обавјештавање о могућностима и условима за запослење у полицији. Потребно је успоставити активнију сарадњу са медијима како би се у тематским емисијама, интервјуима и документарним емисијама јавности приближили рад и улога полиције и, кроз то, улога и допринос жена у полицији. Посебно је потребно водити рачуна о томе да у медијима полицију представљају и жене, као и да је потребно промовисати успјешне жене у полицији. Како би се жене препознале у полицијској професији, потребно је да информативни материјал садржи фотографије жена различитих старосних доби како обављају полицијски посао.

3. СЕЛЕКЦИОНИ ПРОЦЕС УЧИНИТИ ОСЈЕТЉИВИМ НА ПИТАЊЕ РОДНЕ РАВНОПРАВНОСТИ

Како би се селекциони процес учинио што осјетљивијим на питања родне равноправности, у земљама у којима не постоји довољан број пријављених кандидаткиња препоручује се организација припремне наставе како би кандидаткиње биле што спремније за учешће на конкурсима. На припремној настави потребно је што детаљније представити процес селекције, критеријуме селекције и врсте тестова који се полагају.

4. ОЈАЧАТИ ПРОФЕСИОНАЛНИ РАЗВОЈ ЗА ЖЕНЕ У ПОЛИЦИЈИ

Један од битних елемената у успјешнијем интегрисању жена у полицијску службу представља и постојање довољног броја ментора за рад са новозапосленима за вријеме приправничког стажа. Потребно је међу менторима повећати број жена и у обуку за менторе укључити сензитизацију за питања родне равноправности.

5. ОМОГУЋИТИ ДА НАПРЕДОВАЊЕ У КАРИЈЕРИ ЗА ЖЕНЕ НЕ БУДЕ ОГРАНИЧНО ФОРМАЛНИМ И НЕФОРМАЛНИМ ПРЕПРЕКАМА

Скоро све полицијске службе се слажу да су предрасуде једна од највећих препрека са којима се суочавају жене полицајци у свом радном окружењу.

Жене се углавном сматрају слабијим полом који због својих физичких predisпозиција није у стању да се суочи са полицијским пословима. Такође, постоје и предрасуде о томе да је примарна обавеза жена брига о породици и да морају да усклађују породичне обавезе са прековременим и ноћним радом што све проузрокује недовољну прихваћеност жена. Стереотипима о традиционалној улози жене у друштву лако се могу супроставити подаци које су пружиле полицијске службе о успјешности жена и мушкараца на обукама и студијама. Статистика показује да су жене на основној обуци или на полицијским академијама подједнако успјешне као мушкарци, у неким случајевима чак и успјешније од мушкараца с обзиром на то да су присутне у знатно мањем броју, али су равноправне са мушкарцима заступљене међу награђеним или најбоље оцјењеним студентима/полазницима. Едукација о родној равноправности је најефикаснији начин у борби против стереотипа. Она је у полицијском образовању битна не само због прихватања већег броја жена у полицији од стране мушких колега, него и ради развијања свјести о томе да се безбједносне потребе жена и мушкараца разликују и да ће полицијски посао бити ефикасан само ако се те разлике уваже. Веома је битно отклонити формалне и неформалне препреке за напредовање жена у служби. Неопходно је подизати свјест запослених о родној равноправности кроз предавања, округле столове, семинаре. Како би полицијске службе биле у могућности да искористе максимални потенцијал жена на обуци и у служби, потребно је да прилагоде униформе, опрему и оружје које користе у свом раду. У процес одлучивања о изгледу униформе или о опреми која се користи у раду неопходно је укључити жене које ће бити њихове кориснице. За будуће набавке потребно је размотрити куповину оне врсте оружја и опреме који би највише одговарали морфологији жена. Такође, потребно је онемогућити да породилско одсуство представља препреку за напредовање.

6. ОБРАЗОВАЊЕ ЖЕНА У ПОЛИЦИЈИ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

Полицијско образовање у РС је у надлежности Управе за полицијско образовање која представља основну Орг. јединицу МУП-а РС. Приоритетни задатак Управе јесте школовање и стручно оспособљавање садашњих и будућих припадника/ца Министарства. Висока школа унутрашњих послова је основана одлуком Владе РС 23.07.2002. године а прије тога је егзистирала као Виша школа унутрашњих послова. Висока школа је и придржана чланица Универзитета у Бањој Луци.

Високу школу могу уписати припадници оба пола. Укупан број уписаних студената прве године од оснивања Више (Високе) школе унутрашњих послова јесте 2.520, од којих су 538 или 21,34 % припаднице женског пола. Високу школу унутрашњих послова од оснивања (1995) до 31.12.2011. године завршило је укупно 1.046 студената, од којих су 286 или 27,34 %

припаднице женског пола. Тренутно на Високој школи унутрашњих послова студира 728 студената, од којих су 159 или 26 % припаднице женског пола. Приликом уписа у Високу школу поштује се равноправност полова.⁴

Даље, 1999. године основана је полицијска академија чији је оснивач такође Влада РС. Као и ВШУП Полицијску академију могу уписати полазници оба пола. Укупан број уписаних кадета/киња од оснивања ПА је 1.052, од којих су 225 или 21,38 % припаднице женског пола. Полицијску академију је од оснивања до 31.12.2011. године завршило укупно 1.009 кадета, од којих су 214 или 21,20 % припаднице женског пола. Тренутно основну полицијску обуку првог нивоа похађа 51 полазник, од којих је 7 или 13,72 % припадница женског пола.⁵

Када је ријеч о пријему жена, није одређена квота, нити рок до којег је треба достићи. Истовремено, приликом пријема на Високу школу унутрашњих послова $\frac{1}{4}$ морају бити дјевојке не старије од 21 године.⁶

У Министарству унутрашњих послова РС, жене раде на оперативним пословима од самог његовог оснивања, а са масовнијим пријемом започело се 1999 године оснивањем Полицијске Академије. Са масовнијим пријемом жена у полицију започиње се такође од 2002 године организовањем више курсева за полицајце чији су полазници искључиво биле жене.

7. МЈЕРЕ ПОДРШКЕ ЗА ПРИСТУПАЊЕ ПОЛИЦИЈСКОЈ СЛУЖБИ И НАЧИН ИНФОРМИСАЊА О КАРАКТЕРИСТИКАМА ПОЛИЦИЈСКОГ ПОСЛА

Службама за управљање људским ресурсима постављено је и питање да ли се користе неке посебне мјере ради пружања подршке женама да приступе полицијској служби, и такође на који начин се кандидаткиње информишу о будућем послу.

У Министарству унутрашњих послова Републике Српске не спроводе се посебне мјере подршке женама за приступање полицијској служби јер је и без таквих мјера присутно велико интересовање приликом објављивања конкурса за пријем у полицију.

О захтјевима, специфичностима, опасностима и другим карактеристикама обављања полицијског посла кандидаткиње се за основну полицијску обуку у РС информишу путем средстава масовног информисања и Интернета (www.education.muprs.org). На сличан начин информишу се кандидаткиње за директан пријем у полицијску службу.

⁴ Подаци стручних служби Високе школе унутрашњих послова Министарства унутрашњих послова Републике Српске у Бањој Луци.

⁵ Грбић-Павловић, Н.; Родна равноправност и полицијско образовање у Републици Српској, часопис Безбједност, Полиција, Грађани, број 3-4, Бања Лука, 2012, стр. 128.

⁶ South Eastern and Eastern Europe Clearinghouse for the Control of Small Arms and Light Weapons (SEESAC); www.seesac.org; 06.12.2012. год.

Један од приоритетних задатака мреже би могао бити подршка свим заинтересованим министарствима у формулисању маркетиншких кампања и стратегија које би биле усмјерене на то да се придобије што већи број жена, али и да им се пруже праве информације о захтјевима, специфичностима и ризицима полицијског посла.

Врло важно питање јесу мотиви односно разлози због којих жене доносе одлуку да конкуришу за пријем у полицију. Ради се о следећим разлозима: алтруистичке побуде (прилика да се помаже другима), сам садржај посла и његове карактеристике као што је и занимљивост и динамичност посла и утилитаризам – сигурно запослење.

8. ЗАСТУПЉЕНОСТ ЖЕНА НА РАЗЛИЧИТИМ ПОЛОЖАЈИМА У МУП- У РС

У Министарству је запослен укупно 7.091 радник, од чега је жена 1.485 . Од овог броја жена на полицијским пословима, са статусом полицијског службеника, запослене су 332 жене, и то униформисане 184, а неуниформисане 148, што чини 6,3 % од укупног броја полицијских службеника у Министарству, који износи 5.285. Статус државног службеника у Министарству унутрашњих послова РС имају 623 жене, а статус осталих запослених има 530 припадница женског пола.⁷

Правилником о унутрашњој организацији и систематизацији радних мјеста у Министарству, за радна мјеста полицајца предвиђени су исти општи и посебни услови и за жене и за мушкарце. Квалификациона структура жене полицајца је сљедећа: са високом стручном спремом запослено је је 112 жена, са вишом стручном спремом 58, а са средњом стручном спремом 162 жене полицајци. Сви подаци су од априла 2009. Године према званичној евиденцији Управе за правне и кадровске послове МУП-а РС.

У Министарству је тренутно запослено 200 жена које су завршиле Високу школу унутрашњих послова, или Вишу школу унутрашњих послова. Престанак радног односа имало је 19 жена, а волонтерски рад обавља 18 жена.⁸

Када је у питању заснивање радног односа жена у полицији, данас се жене у великом броју појављују као извршиоци административних, техничких или помоћних послова у полицији. С обзиром да су се промијенила схватања у тој области и да су све више заступљенија схватања да жене могу обављати и сваку дужност у полицији, преовладава схватање да полициј-

⁷ Сви подаци су од априла 2009. године према званичној евиденцији Управе за правне и кадровске послове МУП-а РС.

⁸ Овај податак је од децембра 2012. године према званичној евиденцији Управе за правне и кадровске послове МУП-а РС.

ска професија није само резервисана за мушкарце. Број запослених жена све више расте с тим што просјек запослених жена у БиХ износи 7 % а у РС 6,3 %.⁹

Структура жена полицајаца којима је утврђен чин је слjedeћа:¹⁰

- Главни инспектор – 1;
- Самостални инспектор – 2;
- Инспектор – 43;
- Виши инспектор – 11;
- Млађи инспектор – 95 ;
- Наредник – 2;
- Виши полицајац – 59;
- Полицајац – 103;

9. ЗАСТУПЉЕНОСТ ЖЕНА НА РУКОВОДЕЋИМ МЈЕСТИМА У МУП-У РС

На руководним позицијама статус полицијског службеника има 35 жена, и то:¹¹

- Начелник Инспектората за ревизије и инспекције – 1;
- Начелник Криминалистичког центра – 1;
- Начелник одјелења – 3;
- Шеф одсјека – 3;
- Руководилац лабораторије - 2;
- Помоћник командира полицијске станице – 11;
- Замјеник командира полицијске станице – 3;
- Командири станичних одјелења полиције – 1;
- Шеф смјене – 10;

У Специјалној јединици полиције Републике Српске нема ниједне жене. Жене полицајци, као и њихове колеге мушкарци, због посебних услова рада и природе посла имају бенефицирани радни стаж, што значи да им се за 12 мјесеци ефективног стажа рачуна 16 мјесеци.

⁹ Грбић-Павловић, Н.; Рогоћ, И.; Жене у полицији Републике Српске, часопис Безбједност, Полиција, Грађани, број 2, Бања Лука, 2009.

¹⁰ Грбић-Павловић, Н.; Рогоћ, И.; Жене у полицији Републике Српске, часопис Безбједност, Полиција, Грађани, број 2, Бања Лука, 2009, стр. 177.

¹¹ Грбић-Павловић, Н.; Рогоћ, И.; Жене у полицији Републике Српске, часопис Безбједност, Полиција, Грађани, број 2, Бања Лука, 2009, стр. 176.

10. ЗНАЊА И ВЈЕШТИНЕ ПОТРЕБНЕ ЗА ОБАВЉАЊЕ ПОЛИЦИЈСКОГ ПОСЛА:

Према подацима Управе за правне и кадровске послове МУП – а РС услови за обављање полицијског посла су предвиђени Правилником о унутрашњој организацији и систематизацији радних мјеста у том министарству, Правилником о поступку избора и избору кандидата за упис на Високу школу унутрашњих послова и Правилником о поступку селекције и избору кандидата за Полицијску Академију, и наглашава да се са понуђене листе физичка издржљивост и креативно мишљење вреднују без коментара који би указивао на то да ли они и истински одсликавају природу полицијског посла. Управа за полицијско образовање РС са листе елиминише само физичку издржљивост и способност сналажљивости у стресним ситуацијама.

Настојања да се жене што успјешније интегришу у полицијску службу требало би да буду праћена одговарајућим едукативним програмима којима ће код жена систематски бити подизана свијест о одговорности коју и саме имају у том процесу (перманентан рад на сопственом усавршавању, отворенији однос према млађим колегама и сл).

Жене су ефикасније на пословима и задацима који захтијевају комуникативност, емотивност, аналитичност и пендантност а то су прије свега рад са дјецом, рад са грађанима, рад са жртвама насиља, истрага злочина, прикупљање информација, оперативно посматрање, претресање особа женског пола, превенција, администрација, припрема докумената, контрола саобраћаја и сл.¹²

На пословима безбједности у Бања Луци све више су заступљене жене чиме се и све више разбија предрасуда да је то мушки посао. Према подацима Центра Јавне Безбједности Бања Лука на дан 31. август 2012. године евидентирана је 451 запослена жена. Предрасуда да је полицијски посао искључиво мушки посао данас је далеко мања у односу на ранији период. Жена у полицији може бити веома корисна на примјер у раду са жртвама силовања, насиља у породици, трговине људима, малољетничким делинквентима.¹³

¹² Жељка Милеуснић, једина жена, Командир руководилац у Управи Полиције казала је: „Љубав према полицијском позиву егзистира од најранијег дјетињства, те да данас представља њену личну карту. Само потпуна идентификација с полицијским позивом омогућила ми је да пливам женским стилем у мушким водама. Наравно, пут до успеха потицао је турбуленцијама успона и падова израженије амплитуде него што је то случај с улогом жене у неким другим сегментима.“ Према ријечима Милеуснићеве, улога жене у полицији доживјела је позитивну трансформацију у компарацији с неким претходним периодима. Како каже континуирано се мијења свијест грађана о чињеници потребе заступљености жена у безбједносним структурама.

¹³ South Eastern and Eastern Europe Clearinghouse for the Control of Small Arms and Light Weapons (SEESAC); www.seesac.org; 06.12.2012. год.

Иако се на полицијски посао углавном гледа као на искључиво мушко поље интересовања за упис на Полицијску Академију 2011. године пријавиле су се 83 дјевојке, а за Полицијску Академију за припаднике Специјалне јединице полиције 8 дјевојака. Међутим, осим заинтересованости потребно је задовољити критеријуме прописане Правилником о поступку селекције.

11. НЕКИ СТАТИСТИЧКИ ПОДАЦИ:¹⁴

Иако већина мушкараца сматра да су могућности напредовања у каријери једнаке за жене и мушкарце (тако мисли 61,8 % извршилаца и 59,6 % руководилаца), жене чешће сматрају да мушкарци имају предност (тако мисли 41,3 % жена извршилаца и 50 % жена руководилаца) .

Процент жена које мисле да су у потпуности равноправне са мушкарцима нижи је од процента мушкараца који тако мисле (35,5 % мушкараца полицајаца у односу на само 19,1 % жена полицајаца).

Док 67,2 % мушкараца полицајаца сматра да је специјалистичка обука подједнако доступна свим полицијским службеницима , само 38,5 % жена полицајаца мисли тако . Насупрот томе, 30,9 % жена полицајаца мисли да мушкарци имају предност. Такође, 14 % мушкараца полицајаца сматра да мушкарци имају предност приликом похађања специјалистичких обука.

Већина испитаница/испитаника мисли да су жене полицајци понекад предмет вербалног оспоравања личних способности. 13 % жена полицајаца сматра да се то дешава често. Такође велики број испитаника мисли да су жене понекад предмет грубих шала (између 52 и 62 %). 28 % жена полицајаца мисли да се то никада не дешава, док 16 % мисли да се то дешава често.

Док 55 % мушкараца полицајаца сматра да су све службе у полицији подједнако доступне женама и мушкарцима, само 32,7 % жена полицајаца мисли тако. Супротно томе, 35 % жена полицајаца мисли да нису све службе у полицији равноправно доступне женама и мушкарцима. Такође, само 20,4 % мушкараца мисли да нису све службе у полицији подједнако доступне мушкарцима и женама.

12. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Документовано је да и даље постоје предрасуде о полицијском позиву као ексклузивно мушком. Прелиминарни подаци које су доставиле полицијске службе указују на то да су у области образовања и у обуци за полицијске дужности жене једнако успјешне, а често и успјешније од мушкараца. Ово

¹⁴ Мрежа жена полицајаца Југоисточне Европе; Смјернице за родно осјетљиву полицијску праксу са посебним освртом на привлачење, селекцију и професионални развој жена у полицији; SEESAC 2012; Подаци су сачињени од стране UNDP канцеларије у Пољској.

јасно показује да су жене недовољно искоришћен кадровски потенцијал. И на крају могу рећи да данас због различитих предрасуда да су жене „неспретне“ за полицијски посао, нема много жена које раде у оперативи, а нема их ни на високим положајима у полицији. Па ипак, посљедњих година примјетни су помаци у препознавању доприноса које жене могу дати у разним димензијама полицијског посла односно благо повећање броја жена у систему обуке и међу запосленим на полицијским дужностима. Увођење жена у полицију представља позитиван корак ка превазилажењу стереотипа о жени као мајци, домаћици и његователјици. Нова визија полицијског образовања не познаје родну и друге облике дискриминације, и промовише једнака права и за жене и за мушкарце ка кориснике/це образовног процеса. Полиција у нашој земљи треба да постане модеран сервис грађана, чему ће допринијети запошљавање већег броја припадница женског пола. Само квалитетна полна структура један је од основних услова за професионално извршавање одређених полицијских задатака.

ЛИТЕРАТУРА

1. Грбић-Павловић, Н.; Роговић, И.; Жене у полицији Републике Српске, часопис Безбједност, Полиција, Грађани, број 2, Бања Лука, 2009.
2. Грбић-Павловић, Н.; Родна равноправност и полицијско образовање у Републици Српској, часопис Безбједност, Полиција, Грађани, број 3-4, Бања Лука, 2012.
3. Мрежа жена полицајаца Југоисточне Европе; Смјернице за родно осјетљиву полицијску праксу са посебним освртом на привлачење, селекцију и професионални развој жена у полицији; SEESAC 2012.
4. South Eastern and Eastern Europe Clearinghouse for the Control of Small Arms and Light Weapons (SEESAC); www.seesac.org.

КАРАКТЕРИСТИКЕ ИМОВИНСКОГ КРИМИНАЛИТЕТА МАЛОЉЕТНИКА

Стручни рад

УДК 343.3/7-053.2/.6

Сажетак: *Имовински криминалитет малољетника има своје посебне специфичности по којима се разликује од имовинских кривичних дјела које врше одрасли учиниоци. Ове специфичности се најчешће огледају у начину извршења и мотивима за извршење кривичног дјела. Малољетници кривична дјела најчешће врше у групама, заједно са другим малољетницима или млађим пунољетним лицима. Битна карактеристика код малољетних извршилаца кривичног дјела је рецидивизам, односно појава да се малољетници све чешће јављају као повратници у извршењу кривичног дјела. Тај показатељ говори да систем није адекватно реаговао када је малољетник први пут дошао у сукоб са законом или није било санкције или она није била адекватна.*

Кључне ријечи: *имовински криминалитет, малољетници, карактеристике, санкције.*

Abstract: *Property juvenile crime has its own special characteristics that differentiate it from property crimes carried out by adult offenders. These characteristics are commonly seen in the manner of execution and the motives for committing crime. Juvenile crimes are usually committed in groups, along with other juveniles or young adults. An important feature of a juvenile perpetrator is relapse, i.e. the fact that juveniles frequently return to crime. This indicator shows that the system did not respond adequately when the juvenile first came into conflict with the law or that there was no sanction or it was not adequate.*

Key words: *property crime, minors, features, sanctions.*

¹ Контакт: Драган Продић, Удружење дипломираних правника унутрашњих послова, Бања Лука, Email: d.prodic@live.com

1. УВОД

Криминалитет је појава у друштву која се манифестује у вршењу друштвено опасних дјела за која је предвиђена кривична санкција. Дакле, под криминалитетом се не подразумева кршење оних друштвених правила за која није предвиђена кривична санкција. Постоје различите врсте криминалитета, а свакако најзаступљенији је имовински криминалитет, односно кривична дјела којима се напада туђа имовина. Овај вид криминалитета је најзаступљенији и код малољетничке популације која врши кривична дјела.

Велики је број малољетника који, и након што буду откривени у вршењу имовинских кривичних дјела, понављају дјела. Ово се дешава најчешће због тога што малољетник пролази некажњено када први пут почини кривично дјело, те због тога он понавља дјело сматрајући да ће и даље имати „заштиту“ својих година. Међутим, често се дешава да малољетни извршиоци имовинских кривичних дјела настављају са криминалним активностима и након пунољетства, па и у зрелим годинама. Дакле, све ово указује да је имовински криминалитет код малољетника један озбиљан проблем који до сада није адекватно третиран.

2. ИМОВИНСКИ КРИМИНАЛИТЕТ

Имовински криминалитет - деликти су врста кривичних дјела којима се угрожавају имовинска права грађана и других правних субјеката, односно ови деликти претстављају скуп криминалних активности којима се напада туђа имовина у циљу прибављања противправне имовинске користи. Имовински деликти спадају у врсту класичног криминалитета. По обиму то су најбројнија врста кривичних дјела и вид делинквенције гдје постоји највећи степен професионализације. Извршиоци ових кривичних дела, после силовања, су у највећем делу повратници око 30%.

Карактеристике имовинског криминалитета су:

- Изузетно висок број кривичних дјела са непознатим извршиоцем, односно у моменту сазнања за дјело извршилац није познат,
- У овој сфери остварује се и највећи степен професионализације делинквента,
- Форме из темеља угрожавају основне друштвене односе и представљају велики изазов органима који се баве сузбијањем криминалитета.

Према врсти, имовинске деликте можемо подијелити на:

- Класичне деликте,
- Деликте с елементом физичког насиља,

- Преварне деликте и
- Деликте без мотива и користољубља.²

2.1 Класични имовински деликти

У класичне имовинске деликте спадају све врсте крађа и други облици незаконитог присвајања туђе покретне и непокретне имовине.

Крађа може бити: обична, цепна, тешка и разбојничка.

Обична крађа претставља општи облик кривичног дјела без посебних околности које би дјело чиниле квалификованим или привилегованим.

Ситна крађа представља деликт гдје је предмет присвајања ствар мање вриједности.

Тешка крађа и разбојничка крађа су квалификовани облици крађе. Тешка крађа је посебно кривично дјело, које се испољава у различитим облицима у кривичноправном смислу:

- обијањем или проваљивањем, или другим савлађивањем већих препрека да се дође до ствари из затворених зграда, соба, каса, ормара, благајни или других затворених простора,
- на нарочито опасан или нарочито дрзак начин,
- од стране лица које је при себи имало било какво оружје или опасно средство ради напада или одбране,
- од стране лица која су се удружила за вршење крађа,
- искориштавањем стања проузрокованог пожаром, поплавом, земљотресом или сличном несрећом,
- искориштавањем немоћи или другог тешког стања лица.

Специфичним облицима крађа називају се деликти којима се угрожавају општа друштвена добра (крађа шуме, незаконит лов и риболов и сл.).

Према врсти делинквената постоје професионални и непрофесионални видови крађе. Непрофесионалним крађама се сматрају случајеви обесног или авантуристичког понашања малољетника у крађама на објектима са степеном мањег ризика, док се професионалним крађама сматрају оне крађе које се врше континуирано и с користољубивим мотивима.

2.2 Имовински деликти физичког насиља

У ове деликте спадају најтежи облици имовинских кривичних дјела код којих су физичка снага и пријетња према жртви основни метод и средство извршења кривичног дјела.

² Папић, Ј. Васић, Г. (2011), Практикум из криминалистичке методике, Бања Лука.

У ове деликте спадају:

- разбојништво,
- разбојничка крађа,
- изнуда и
- уцјена.

Разбојништво чини ко употребом силе против неког лица или пријетњом да ће непосредно напасти на живот или тијело одузме туђу покретну ствар у намјери да њеним присвајањем прибави себи или другом противправну имовинску корист.³

Разбојничку крађу чини ко је на дјелу крађе затечен, па у намјери да украдену ствар задржи, употрејеби силу против неког лица, или пријетњу да ће непосредно напасти на његов живот или тијело.⁴

Код разбојништва принуда претходи крађи, а код разбојничке крађе лице је затечено у крађи и у намјери да украдену ствар задржи употребљава принуду.

Као квалификовани облици разбојништва и разбојничке крађе третирају се случајеви крађе уз наношење тешке тијелесне повреде или убиства, или дјела учињеног у групи или у саставу банде.

У данашње вријеме разбојништва и разбојничке крађе све више карактеришу:

- употреба ватреног оружја, као средства пријетње,
- наношење тешких тјелесних повреда или лишавања живота жртве и
- све нижа старосна граница извршилаца.

Изнуду чини ко у намјери да себи или другом прибави противправну имовинску корист, силом или озбиљном пријетњом принуди другога да нешто учини или не учини на штету своје или туђе имовине, или ко на такав начин утјерује дуг.⁵

Уцјену чини ко у намјери да себи или другоме прибави противправну имовинску корист запријети другом да ће против њега или њему блиског лица открити нешто што би шкодило њиховој части или угледу, и тиме га принуди да нешто учини или не учини на штету своје или туђе имовине, или ко на такав начин утјерује дуг.⁶

³ Кривични закон Републике Српске, Службени гласник РС, број 49/0, члан 233.

⁴ Кривични закон Републике Српске, Службени гласник РС, број 49/0, члан 234.

⁵ Кривични закон Републике Српске, Службени гласник РС, број 49/0, члан 242.

⁶ Кривични закон Републике Српске, Службени гласник РС, број 49/0, члан 234.

2.3 Преварни имовински деликти

Посебну врсту имовинских деликата чине кривична дела преварног карактера. То су деликти које учини извршилац:

1. прибављањем покретних ствари које су му поверене (кривично дјело утаје),
2. прибављањем какве имовинске корости довођењем и одржавањем у заблуди (кривично дјело преваре),
3. злоупотребом овлашћења у погледу старања о имовини или заступања имовинских интереса (кривично дјело злоупотреба поверења) и
4. располагање са стварима прибављеним кривичним дјелом (кривично дјело прикривања).

2.4 Остали облици имовинских кривичних дјела

У имовинске деликте спадају и неки који немају превасходно користољубиви мотив, али се њима онемогућавају или оштећују одређена имовинска права других.

У такве деликте спадају:

- кривична дела одузимање туђе ствари,
- уништење или оштећење туђе ствари,
- неовлашћено коришћење туђег возила,
- противправно усељење и оштећење туђих права.

3. ИМОВИНСКИ КРИМИНАЛИТЕТ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ

Имовински деликти по својој учесталости представљају најчешћи вид кривичних дјела и њихов број у укупном криминалитету премашује половину свих извршених кривичних дјела у Републици Српској. У прилог овој констатацији говоре подаци из Табеле 1. Из табеле се јасно види да су у периоду од 2001. Године до 2009. Године, имовинска кривична дјела најзаступљенија у области општег криминалитета.

Табела 1. Преглед стања општег криминалитета у Републици Српској за период 2001-2009. године⁷

Р. б.	Врсте КД	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
1.	<i>Имовинска КД</i>	5487	6042	7354	9242	8645	7959	7465	7586	7303
2.	<i>КД против живота и тијела</i>	544	692	862	958	928	1066	1102	935	901
3.	<i>КД против полног интегритета</i>	82	72	55	71	57	69	54	51	41
4.	<i>КД у вези са опојним дрогама</i>	126	107	136	128	199	167	204	193	197
5.	<i>Остала КД општег криминалитета</i>	1346	1503	2131	2492	3035	2979	2901	2823	2537
6.	Број КД општег криминалитета	7585	8416	10538	12891	12864	12240	11726	11588	10979

Најраспрострањенија имовинска кривична дјела која се врше у Републици Српској су тешке крађе. Након њих слиједе крађе, затим преваре, разбојништва те остала имовинска кривична дјела.

4. МАЛОЉЕТНИЦИ И КРИМИНАЛИТЕТ

Малољетник је особа посебне узрасне категорије и биопсихичких особина. Од одраслих се разликује по степену емоционалне и интелектуалне зрелости, свесности поступака као и одговорности за своје понашање.

Малољетници се разврставају у следеће категорије:

- млађих малољетници – особе између 14-16 година живота и
- старији малољетници – особе између 16-18 године живота.

Подјела се заснива на анатомској и психичкој развијености, односно менталној зрелости одређене структуре малољетничке популације и усклађености њиховог односа у погледу усвајања и поштовања правних, моралних и друштвених норми.

⁷ Подаци преузети са званичне интернет странице МУП-а РС (<http://www.mup.vladars.net/>)

И малољетници, као и одрасле особе, врше или учествују у извршењима кривичних дјела. Малољетнички криминалитет представља најтежи облик малољетничког преступништва. У савременим кретањима ове друштвене појаве уочљиве су тенденције повећања. Али још више забрињава чињеница која говори да повећан проценат малољетничког криминалитета из године у годину значи повећан проценат криминалитета одраслих у будућности.

Према истраживањима бројних земаља, малољетници најчешће врше имовинска кривична дјела – то су најчешће крађе и тешке крађе, а тај се проценат у укупном малољетничком криминалитету креће око 50%, а у неким земљама и до 80%. Сличан проценат је и у Републици Српској и Босни и Херцеговини. Осим имовинских деликата малољетници често врше и кривична дјела у вези злоупотребе опојних дрога, те сексуалне деликте. Међутим, треба напоменути да постоје облици криминалитета у којима малољетници и не учествују, као што су политички криминалитет, дјела против службене дужности и деликти привредног криминалитета.

4.1 Санкције за малољетне извршиоце кривичних дјела

Санкције за малољетне деликвенте се разликују од оних које су предвиђене за одрасле особе. Према Кривичном закону Републике Српске, малољетним учиниоцима кривичних дјела могу се изрећи казна малољетничког затвора, васпитне мјере, а у посебним случајевима које предвиђа овај закон и мјере безбједности.

Малољетном извршиоцу кривичног дјела могу се изрећи следеће васпитне мјере:

- дисциплинске мјере: укор или упућивање у дисциплински центар за малољетнике,
- мјере појачаног надзора: од стране родитеља, усвојиоца или стараоца, у другој породици или од стране надлежног органа социјалног старања,
- заводске мјере: упућивање у васпитну установу, у васпитно-поправни дом или у другу установу за оспособљавање.

Посебна сврха васпитних мјера и малољетничког затвора је да се пружањем заштите и помоћи малољетним учиниоцима кривичних дјела, вршењем надзора над њима, њиховим стручним оспособљавањем и развијањем њихове личне одговорности, обезбједи њихово васпитање, преваспитавање и правилан развој. Поред тога, сврха малољетничког затвора је вршење појачаног утицаја на малољетне извршиоце да убудуће не врше кривична дјела, као и на друге малољетнике да не врше кривична дјела.

Међутим, свједоци смо да сврха кривичних санкција према малољетницима не испуњава свој циљ, јер се малољетници све чешће јављају као рецидивисти. Ово се прије свега дешава због одуговлачења процеса и не изрицања кривичне санкције малољетнику. Илустративан је примјер једног од штићеника Завода „Хум“ у Тузли који је до пунољетства починио чак 467 кривичних дјела. Послије 467 крађа дјечак добио само укор социјалне службе и појачан надзор у тој полузатвореној установи.

4.2 Карактеристике криминалитета малољетника

Код оних деликата који су подједнако доступни и малољетним и пунољетним особама постоје неке специфичности када их чине малољетници, а одnose се на мотиве и на начин како су почињена дјела. Те специфичности су условљене биопсихичким карактеристикама младих и њиховим посебним статусом у друштву. Криминалитет малољетних делинквената разликује се од криминалитета одраслих учинилаца и у феноменолошком смислу. Наиме, њихова укупна криминална активност може се разврстати међу имовинске деликте, деликте против живота и тијела, против достојанства, особе и морала, против опће сигурности људи и имовине, против јавног реда и правног промета, а преостала кривична дјела која припадају различитим главама Кривичног закона међу остале деликте. Значајна карактеристика криминалитета малољетника јесте све већи удио имовинских деликата у структури малољетничког криминалитета, уз наглашену агресивност при извршењу кривичних дјела. За њих је карактеристично и то да у много већој мјери него пунољетна лица врше кривична дјела у саучесништву. Малољетници кривична дјела врше готово увјек у својој локалној заједници и у близини мјеста становања, јер не посједују превозна средства којима би се пребацивали и вршили кривична дјела на другим општинама, као што то обично раде раде искусни криминалци.

За малољетне извршиоце имовинских кривичних дјела важи она народна: „како дошло тако и отишло!“. Истом брзином којом долазе до плијена они се и одричу „своје зараде“.⁸ Новац прибављен извршењем кривичног дјела најчешће троше на изласке у угоститељске објекте. Њихово понашање је тада упадљиво по томе што окупљају око себе веће друштво, чаше (не ријетко су на столу флаше вискија, јегера и сл.), те желе да буду у центру пажње. Ово је посебно карактеристично за малољетнике чији су узор београдски криминалци са краја двадесетог вијека. Није риједак случај да свој плијен потроше и у коцкарницама за „слот“ машинама желећи да увећају своју „зараду“.

Карактеристике имовинског криминалитета малољетника описане су кроз дјеловање једне групе малољетника на подручју општине Теслић. Група се састојала од три малољетника и једног млађег пунољетног лица. Као вођа

⁸ Кристић, О. (2002), Занимљива криминалистика, Београд.

се, логично, наметнуо млађи пунољетник, који је и физички одскакао од остале тројице (малољетници су признали да их је он у више наврата тучао). Исти је још док је био малољетан вршио кривична дјела, а како за иста није био адекватно (или никако) санкционисан, он је након што је постао пунољетан око себе окупио малољетнике са циљем да се баве вршењем кривичних дјела, јер како им је рекао, наводећи свој примјер, „и ако их полиција открије они неће бити санкционисани управо зато што су малољетни“. Заједничко им је било да су сви били лоши ученици, избјегавали су наставу те су били склони изазивању туча у школи. На својим фејсбук профилима постављали су фотографије Београдског криминалца Кристијана Голубовића, а идентификовали су се и са ликовима из познатог филма Срђана Драгојевића „Ране“, који говори о криминалцима са „врућег“ Београдског асфалта. На рукама су имали аматерски истетовирана слова А.Ц.А.Б. , изражавајући тако своју антипатију према полицији. Највише су вршили тешке крађе, проваљујући у викендице, куће, бутике и трговине. Проваљивали су увјек на исти начин, дјеловањем полуге, односно металне шипке, на улазна врата или прозор. Из кућа и викендица су износили електричне уређаје и алат, те златни накит, а из бутика и трговина отуђивали су одјећу (тренерке, патике и сл), цигаре, алкохолна пића и кондиторске производе (чоколаде). Сву робу, осим алкохола, су давали старијем пунољетнику коју је исти крио у једној напуштеној кући, са намјером, како каже, да је прода, након што прође одређени временски период за који би полиција изгубила интересовање за те предмете. Алкохолна пића су заједнички пили, а не ријетко су правили и журке на које су позивали и друге заједничке пријатеље. Када би били откривени за поједина кривична дјела, они су и након тога, не свјесни тежине својих дјела, и даље наставили са вршењем истих. Један малољетник је једном приликом изјавио да му полиција не смије ништа јер је малољетан, и да ће он док год не напуни 18 година наставити са вршењем крађа и провала, без обзира да ли ће бити откривен или не. Ова група је само у периоду од фебруара до маја 2012. године извршила 15 тешких крађа на подручју општине Теслић.

5. ЗАКЉУЧЦИ И ПРЕПОРУКЕ

Имовинска кривична дјела по својој учесталости представљају најчешћи вид кривичних дјела и њихов број у укупном криминалитету премашује половину свих извршених кривичних дјела. Имовински деликти, а посебно кривична дјела крађе су карактеристични по два битна фактора, а то су:

- примереност појаве малољетничком узрасту и почецима стварања криминалне каријере,
- фактор егзистенцијалне нужде (сиромаштво, биједа).

Малољетни починиоци кривичних дјела долазе из свих социјалних група, а криминалном понашању малољетника често претходи, или га прати за-

немаривање дјетета унутар породице и проблеми у школи (лоше владање, избјегавање наставе, занемаривање учења) као и прекидање редовног школовања. Малољетни преступници најчешће врше имовинска кривична дјела. Они појединачно, а најчешће групно, највише врше тешке крађе, проваљивајући у куће, викендице пословне просторе и аутомобиле. Такође, све чешће се појављују и као извршиоци тешких кривичних дјела са елементима насиља, као што су, у случају имовинских кривичних дјела, разбојништва. Кривична дјела најчешће врше заједно са другим малољетницима или млађим пунољетним лицима.

Највећи проблем код малољетних извршилаца кривичних дјела јесте рецидивизам, односно појава да се малољетници све чешће јављају као повратници у извршењу кривичног дјела. Тај показатељ говори да систем није адекватно реаговао када је малољетник први пут дошао у сукоб са законом, или није било санкције или она није била адекватна. Одсуство санкције свакако да није у функцији превенције, јер код малољетника ствара осјећај да ће проћи некажњено те он и даље наставља са новим дјелима. Сврха санкција према малољетницима није само спречавање малољетног учиниоца да врши кривична дјела, оне имају и превентивни утицај на друге малољетнике да не крену стопама криминала, а такође подстичу и преваспитање малољетног учиниоца кривичног дјела.

ЛИТЕРАТУРА

1. Крстић, О. (2009), Малољетничка делинквенција, Бања Лука.
2. Крстић, О. (2002), Занимљива криминалистика, Београд.
3. Папић, Ј., Васић, Г. (2011), Практикум из криминалистичке методике, Бања Лука.
4. Кривични закон Републике Српске, Службени гласник РС, број 49/03.
5. <http://www.mup.vladars.net/>

ДЕВИЈАНТНО ПОНАШАЊЕ МАЛОЉЕТНИКА ПРОУЗРОКОВАНО ТЕШКОМ ПОРОДИЧНОМ СИТУАЦИЈОМ

Стручни рад

УДК 37.018.1/2:316.624-053.6

Сажетак: Особине једног малољетника се израђују током живота у процесу интеракције личности, као резултат многобројних утицаја и искустава, када се развијају ставови, навике, моралне вриједности и животни идеали. Сваки човјек носи индивидуалне црте личности које се разликују у погледу карактера, темперамента, интелектуалне и вољне сфере. Дакле, ако се личност у процесу свог формирања не налази под дејством позитивних утицаја, ако се не васпитава у духу здравих тежњи, она се не може формирати у позитивну личност.

Кључне ријечи: малољетници, девијантно понашање, породица.

Abstract: The characteristics of a minor are built during life in the process of the interaction of personality as a result of many influences when attitudes habits, moral values, life ideals are developing. Every man carries individual personality traits which are different in character, temperament, intellectual and volitional aspect. Therefore, if the individual is not under the positive influence, if it is not raised in the spirit of healthy aspirations, it cannot develop into a positive person.

Key words: juveniles, deviant behavior, family.

1. ДЕВИЈАНТНО ПОНАШАЊЕ МАЛОЉЕТНИКА ПРОУЗРОКОВАНО ТЕШКОМ ПОРОДИЧНОМ СИТУАЦИЈОМ

Дијете већ од рођења прима одређене утицаје људске средине и развија својеврсни тип реаговања на друштвено-културне подстицаје. Почиње да распознаје гласове и реагује на глас мајке што је већ прва интеракција која

¹ Контакт: defendo@blic.net, (065) 176-121

се успоставља између дјетета и мајке. Мајка је први посредник између дјетета и мајке. Касније дијете учи како да задовољава своје потребе и жеље, учи знакове за комуникацију и симбол за споразумијевање, стиче одређене социјалне навике које постаје дио природе индивидуе, развија нове потребе, развија менталне процесе мишљења и осећања, моралног расуђивања, усваја основна знања и искуства, која су неопходна да би особа могла да разумије свијет у коме се креће. На овај начин дијете постепено стиче фундаменталне елементе културе којима се врши припрема биолошког организма у организацију људске личности. Ово се назива и антрополошка основа структуре личности без које дијете неби могло да се уклопи ни у једно друштво.

Породица је први друштвено-културни контекст у којем се дешава когнитивни развој дјетета на основу којег ће се формирати и други елементи структуре личности. У карактеристике породице које профилишу развој дјетета спадају начин живота, културне потребе и традиција, комуникација породице и друштва, могућност транспоновања тековина културе у живот нове генерације итд. Од тога што породица пружа дјетету, какав му свијет нуди и представља, колико и како „проводи“ културу и друштво у којем живе, зависиће мотивациони развој личности. Такође је важна породична атмосфера, јер што је атмосфера више праћена сарадњом дјеца ће бити способнија да формирају аутономно понашање. Што су родитељи ауторитарнији, морално расуђивање ће бити незрелије. Емоционални доживљај дјетета има коријен у комуникацији и реговању са мајком, јер будући да је мајка основни социјални субјект, оно прихвата одређене друштвене захтјевене само да би задовољило своје потребе већ и мајчине. Зато су емоционални односи у породици, љубав и симпатија, веома битни у процесу социјализације јер преко њих дијете добија смисао за друштвену комуникацију. У зависности од тих ставова дјече према родитељима зависи и какав ће се друштвени карактер формирати. Стога је основни механизам социјализације идентификација дјетета са мајком. Идентификујући се са мајком, а касније и са оба родитеља, дијете налази пут до друштвеног и сопственог идентитета. Породица дакле пружа модел за социјализацију, при чему је веома битна атмосфера у породици и природа међусобних односа. Породица дакле има најважнију улогу у процесу социјализације дјетета и то се огледа у томе што дијете у њој почиње свој биолошки и психосоцијални развој; у њој се остварују први емоционални контакти; њен утицај је доминантан у првим данима живота, битним за даљи развој особе; породица је трајан фактор социјализације, породица је први утемељивач друштвено очекиваног и прихватљивог понашања; она је оријентисана на индивидуални развој својих потомака.

Како ће протећи социјализација у породици зависи од бројних фактора као што су брига и љубав родитеља, општа атмосфера и односи у породици, потпуност породице итд. Посебно је битан срдчан однос према дјетету наспрам хладног, те омогућавање слободних активности дјече наспрам

строгом ограничавању његове активности. У таквим околностима лакше долази до формирања осјећаја одговорности код дјече, родитељски савјети и модели понашања се спремније прихватају и усвајају од стране дјече. Такође, дијете више опонаша родитеље који су срдачни према њему и посебно је мотивисано да стекне подршку и одобравање таквих родитеља. То родитељима омогућује да у случају потребе моделирања неких дјечијих понашања, повремено ускраћивање срдачности бива ефикасна психолошка мјера. Недостатак љубави може да доведе до незаинтересованости дјече за своју средину и друштво, а можда и до агресивности. Поред срдачности битно је да дијете осјети „границу“ односно да не може да ради све што хоће, јер ће у супротном постати себично и саможиво. Најбоља комбинација је срдачна подршка коју прати одређена контрола која није претјерана. Складни односи између родитеља су такође важни за развој дјетета. Несклад у односима може довести доконфликта и у самој дјечи будући да се дјеца обично идентификују са оба родитеља. Поред тога тада је нарушен и осјећај сигурности код дјече. Сукоби између родитеља обично доводе до нестабилности дјече, љубоморе, себичности.

Важан фактор за исход социјализације је породица потпуна тј. да ли су жива оба родитеља и у браку. Непотпуност породице може условити погрешна понашања код дјече, али сматра се да је несклад између родитеља веће зло него непотпуност породице.

Породица није само примаран фактор у доба дјетињства, она и касније у периоду адолесценције, када се адолесценти суочавају са разним изазивима, представљају важно уточиште и оазу сигурности. Битни су и материјални услови који омогућују степен испуњења потреба, склоности и способности чланова, структура и карактер породичних односа, одређене карактеристике родитеља. Поред тога су битни и неки индивидуални чиниоци: да ли је дијете физички и ментално здраво, склоност према активности или пасивности, зависности или смаосталности, формирање слике о себи. Дијете ће се испољити као личност у породици у зависности од тога колико је добило у њој, колико се према њему понашају као према личности. Зато је породична атмосфера веома битна јер је подстицајна за развој личности, а може и да је ограничава.

Процес социјализације не може бити схваћен као механичко моделирање дјетета без његовог учешћа. Дијете такође врши одређени избор и реагује самостално. При томе родитељи могу да имају важну улогу у каналисању индивидуалитета. У интеракцији са родитељима и осталим члановима дијете учи да се прилагођава основним друштвеним нормама, улогама које треба да преузме у породици, промјени тих истих улога са већим узрастом или проширивањем породице итд. Прилагођавање друштвеним злогома је у ствари мост према интеракцији са свијетом изван породице који се за разлику од раног дјетињства заснива се на реципроцитету обавеза и права. Породица је дакле често посредник у усвајању одређених норми које се пропагирају у друштву и које су друштвено пожељне. Породица може да

изграђује сопствени систем вриједности, међутим она је увијек у извјесној мјери трансмисија друштвеног система. Она је проводник оног што се удруштву посматра као нормално и пожељно. Породица ту улогу врши најчешће стихијски, снагом традиције коју су и сами родитељи усвојили, па је онда преносе и на дјецу. Понекад се дешава да ти утицаји имају и негативан ефекат, тј. да родитељи на дјецу преносе превазиђене норме и вриједности што може произвести конфликте и фрустрације у самој дјечи. Ово зависи и од образовања родитеља и њихове могућности да разумију ситуацију и односе у друштву.

Породични односи имају утицај на дјецу највише у следећим областима:

- Емоционално прилагођавање: добри родитељи стварају добру емоционалну стабилност и високо самопоуздање код дјеце, одсуство пријатне атмосфере у породици утиче на лоше емоционално прилагођавање и емоционалну нестабилност дјеце;
- Социјално понашање: добри односи у породици омогућавају дјечи да буду прихваћени од вршњака, а што се посебно односи на од стране супротног пола;
- Успјех у школи и на послу: већи успјех у школи показују она дјеца која имају добре односе у породици. Дјеца са слабијим успјехом у школи су по правилу из породица у којима постоји неслагање између родитеља идјеце или оних чији су родитељи разведени;
- Општа прилагођеност према друштву: када је породица срећна и задовољна онда се и дијете развија у личност која не чини преступе према друштву и самим тим друштвено корисну особу. Малољетни преступници по правилу имају лошу породичну ситуацију која их прати већ од раног дјетињства;
- Самосталност дјетета: уколико су породични односи добри утолико је дијете самосталније у својим поступцима. Ако је дијете вољено и прихваћено дијете од својих родитеља биће слободнији и назависнији.

Породични односи и доживљаји из раног дјетињства, ставови родитеља према дјечи представљау важан фактор формирања личности. Ако дијете осјети да је одбачено оно ће постати бунтовно и несигурно. Ове особине личности се преносе, и у доба пубертета и адолесценције, такво дијете је неспособно нити да прими љубав, нити да је пружи другима. Породична дисциплина која је сувише оштра према дјетету, доводи до развоја ауторитарне личности која жели да доминира над другима. Такође превелика попустљивост од стране родитеља, може довести до себичности, и неодговорности код дјетета.

Ја бих првенствено нагласила, одрастање дјетета у непотпуним породицама, при чему проблеми социјализације дјеце настају усљед недостатка једног или оба родитеља. По мом' мишљењу та дјеца би баш због тога што тако рано осјете тежину и суровост живота, и што од малих ногу знају за

патње, могли да постану велики борбени људи и снажне личности. Ал' чешиће се дешава супротно гдје таква дјеца не знају заправо кога да прихвате као модел за изградњу своје личности, због чега исту неправилно формирају. Заправо сва дјеца имају своје узоре и хероје који им служе као модели да формирају своју личност, да их усвоје и да их претварају из жеља у акције. И кога да једно дијете у нехармоничној породичној ситуацији, гдје је отац алкохоличар, или мајка проститутка, узме као узор? Овакве ситуације су често узрок стрепње и несигурности дјече, а када одрасту показују озбиљне сметње у прилагођавању на захтјеве нове социјалне средине.

Још један велики проблем који доводи до девијантног понашања, јесте сиромаштво. Једно дијете не може да схвати зашто он нема, нешто што неки тамо његов вршњак има, и то код дјече буди разочарења, при чему се оно препушта разним лошим искушењима.

2. ЗАКЉУЧАК

Да смо могли да бирамо, сви бисмо се родили богати, имали све што смо од живота жељели, сложну породицу, срећан и леп живот, ал' не. Судбина нас је све изабрала! Ми само можемо да изаберемо пут којим би жељели да кренемо. И ко зна зашто је тамо неки делинквент изабрао баш тај лош пут!

ЛИТЕРАТУРА

1. Бошковић, Д. (2009), Насиље у породици, Дефендологија центар за безбједносна, социолошка и криминолошка истраживања, Бања Лука.
2. Миловановић, Р. (1995), Полицијска психологија, Полицијска академија, Београд.
3. Вејновић, Д; Бојанић, В; Лалић, В; Хелдић, Е; Весић, М. (2008), Млади, школа и превенција социјално непрохватљивог понашања, Дефендологија центар за безбједносна, социолошка и криминолошка истраживања, Бања Лука.
4. Крстић, О. (2009), Малољетничка делинквенција, Факултет за безбједност и заштиту, Бања Лука.

СУПЛЕМЕНТИ - ДА ЛИ СТВАРНО ВРИЈЕДЕ КОЛИКО КОШТАЈУ?

Стручни рад

УДК 615.31:546.289:(613.2)

Апстракт: У овом раду ћу говорити о појму, кориштењу, сврси кориштења и посљедицама суплемената од стране спортиста, рекреативаца, оних који желе побољшати изглед свог тијела и других. Наиме ови производи су данас веома актуелни (нарочито међу особама млађих и средњих генерација), јер дају жељене резултате за врло кратке временске периоде. Међутим, да ли је то све? Да ли је цијена доброг изгледа и запажених спортских резултата она која се плаћа у виду цијене производа?

Кључне ријечи: суплементи, врсте суплемената, додаток исхрани.

Abstract: In the paper I talk about the term, use, purpose of using and consequences of supplements used by athletes and those who want to get into a better physical shape. Namely, these products are extremely popular today (especially among younger and middle generations), because they give wanted results in a short period of time. Nevertheless, is that all? Is the price of good looking and distinguished sport results the one paid in the form of these products?

Key words: supplements, types of supplements, food supplements.

1. УВОД

Суплементи се данас користе из много разлога. Било као додаци сиромашној исхрани, за бржи опоравак организма након болести, за превенције разних болести.

Ово су неки од суплемената са њиховим дејствима:

- Антиоксиданси – продужавају живот, помажу спортистима приликом „регенерације“ организма, спречавају карцином коже...

¹ Контакт: danicag@gmail.com

- Бета каротен – постоји и синтетички и природни, постоје разлике. Користи се за превенцију рака. У прецизном истраживачком поступку с двоструком случајном пробом код пусаца је синтетички бета- каротен (за разлику од природног) изазивао рак уместо да га спречава.
- Ликопен - Постоје индикације да ликопен представља заштитни цинилац и против рака дојке код жена. Врло је значајна његова улога у подизању имунитета.
- Е - Витамин - осетите боље, да имате јаци имунитет, да боље подносите напоре, да сте боље расположени или једноставно да боље " функциони-сете". Са дозирањем се не треба претеривати јер је примећено да мега дозе могу имати обрнуто деловање тј. уместо да делују антиоксида-цијски, делују прооксидацијски.
- Ц - Витамин
- Биофлавоноиди - Витамин П
- Селен - Када би се међу 640 суплемената који се данас сиром света користе у сврху превентирања дегенеративних болести могао изабрати један апсолутно користан а по свему судеци врло делотворни, онда би сигурно то би селен! Уједно, то је суплемент ције су границе између корисних и токсичних резултата најуже; зависно о дози он стити од рака и изазива га!

2. ШТА СУ СУПЛЕМЕНТИ?

Додатак прехрани (суплемент) је свака она активна материја која се узима на уста са сврхом обогаћивања исхране, превентирања болести, појацавања снаге, повећавања мишићне масе али уз предуслов да није лијек. Тој сасвим уопштеној дефиницији може се прикључити и службена, коју је издао Национални институт за здравље САД (Национал Институте оф Хеалтх) тј. њихов биро за суплементе (Оффице оф Диетару Суплементс) а која гласи: „то је сваки производ (осим дувана) који је намењен допуни прехране а садржи једну од следећих компоненти - витамине, минерале, биље или лековито биље, њихове концентрате или екстракте или пак њихове смеше. Суплементи се презентују тржишту као меке или тврде капсуле, прашци и могу се паковати посебно или додавати конвенционалној храни.“

Суплементи се праве на природној бази, односно материјама, које тијело већ садржи или га уноси преко хране и пића(антиоксиданси, бета каротен, ликопен...). Суплементи које користе спортисти представљају те исте материје које су концентрисане више пута.

Суплементи се производе најчешће у виду прашкова и таблета (пилула). Најчешће се конзумирају растворени у води, соку, млијеку, као и другим течностима, тако да га тијело брже репсорбује. Пилуле се конзумирају гутањем.

Суплементи, нпр. витамини, су код данашњих спортиста врло популарни. Истраживања показују да око 75% спортиста има неки вид суплементације, независно од тога је ли ријеч о једноставној мултивитаминској таблети или комплексу асортимана "чудотворних" пилула. Суплементација се разликује од спорта до спорта. Око 6% кошаркаша узима суплементе, док је у бодубуилдера тај постотак порастао на 100% (Бурке и Деакин, 1994).

Њихова примјена зависи од циља који се жели постићи. Користе се у сврху:

- бржег опоравка тијела од напора
- издржавања већег напора
- повећања снаге и издржљивости
- промјене масе тијела (повећања и смањења)

А препарати који се користе су:

- за мишићну масу: Whey protein, Bcaa, kazein, Tribestan,...
- дефиниција: ЦЛА, Л-карнитин, Л-карнитин ампуле, Пурувате (пируват), Кофеин,...
- енергија: Kreatin, Kreatin complex, Weight Gainers,...
- имунитет: Витамин, Минерали, Коензим Q10,...
- кости и тетиве: Глукозамин, Elasty joint...

„Додаци прехрани требају увијек бити - додаци прехрани, а не основа прехране тј. замјена за уравнотежену и здраву прехрану. Када се узимају правилно, уз одговарајућу прехрану и програм тренинга, додаци прехрани служе у сврху побољшања перформанси, структуре тијела, бољег и бржег опоравка и постизања жељеног циља.“

Међутим уз овакве и сличне текстове често слиједи и „Не гарантујемо за тачност и потпуност објављених информација те не преузимамо никакву одговорност за могућу директну или индиректну штету и повреде произашле из садржаја на порталу. Прије кориштења било којег препарата посавјетујте се са својим доктором.“

Шта то заправо значи? Ипак се ради о хемији. Комбинација неких суплемената или њихова интеракција са лијековима, може имати озбиљне посљедице (У АТБЦ (Alpha tocopherol, Beta Caroten Prevention) студији испитаници су били пушачи код којих је током низа година праћен утицај токоферола (50 мг дневно), бета каротена (20 мг дневно), њихове комбинације те плацеба. Резултати ове студије су показали значајно већу учесталост карцинома плућа и укупног морталитета у испитаника на бета каротену, док је витамин Е (токоферол) био без икаквог утицаја.). Исто тако могу се појавити алергијске реакције. Нежељене посљедице може изазвати И

превелик унос ових материја (нпр. висок ниво суплемената бета-каротена, витамина А и витамина Е повећавају ризик од смрти или продукти разградње протеина додатно оптерећују бубреге, превелик унос протеина је повезан са настанком канцера...). Стога, закључујемо да је консултација са доктором И придржавање упустава за употребу суплемента, обавезна! Али да ли је то све? Као и код многих других ствари у животу, и код витамина је квалитета важнија од количине. Витамини су од пресудне важности за здравље, али у превеликим количинама могу бити штетни. Велике количине суплемената витамина Ц и Е умањују корисне ефекте тренинга. Висок ниво суплемената бета-каротена, витамина А и витамина Е повећавају ризик од смрти. Узимате ли већу количину витамина Б6 (више од 200 милиграма на дан) или га узимате дуже вријеме, можете остати без осјета у рукама и ногама, тј. обољети од периферне неуропатије. Узимање великих количина витамина А може ваше кости учинити крхкима, а превише ниацина оштетиће јетру.

Користећи термин „природно“ на етикети ће заварати многе у увјерењу да ће производ учинити никакву штету. Чак и кад је упозорење додао на производ је наљепница, да је упозорење често превиди. Колико често сте прочитали ситним словима на боци је наљепница, поготово ако је то додатак? Они су природни и претпоставимо да буде сигуран, зар не?

Додаци исхрани се стављају на тржиште без претходног испитивања токсичности, безбедности, дозирања, интеракција са другим лековима, нежељених дејстава која се могу јавити или стања у којима се не смију користити (контраиндикација). У нашој држави нема инспекција, нити посебних законских одредби која се односе на ову врсту производа (чак ни за стереоиде). Не постоје праве контроле које ће са стопостотном сигурношћу рећи да су производи који се купују као додаци исхрани квалитетни, важећег рока трајања, садржаја који је представљен на етикети, и слично. Што значи да, чак и они који су упућени у оно шта им треба и како се користи, не могу да буду сто посто сигурни да је то садржај кутије.

Незванично се може доћи до информација о случајевима тровања неисправним суплементима, али теже на Интернету. На неким порталима се јављају особе које се жале на вртоглавице, тикове, нагло деблање након престанка узимања ових препарата и сл. Међутим, на порталима одговори на њихове жалбе су скоро увијек исти: неправилно дозирање, неправилно вјежбање, настављање са јаком исхраном и последице престанка узимања суплемената и престанка са вјежбама...

Тражећи мишљења неких доктора на тему нежељених посљедица суплемената који се данас масовно користе, не може се наћи много. Мишљења је врло мало, а и оно што пружају је врло штуро. Углавном говоре о добрим странама кориштења ових производа, те се осврћу на придржавање упута као и консултација са доктором. Што се тиче лоших страна, оне ипак нису доказане.

Вршећи претраге на енглеском језику ипак се долази до одређених спроведених истраживања и многих примјера штетног дјеловања суплемената.

На основу једног истраживања на које сам наишла, спроведеног од стране US Food and Drug Administration, дошли су до закључка да неки додаци пружају погодности за одређене кориснике, али тијело сваке особе може да реагује другачије. Нуспојаве додатака могу искусити они који користите превише производа, али неки људи ће патити од озбиљних нуспојаве када користите само мали, препоручени или мање количине. Производи нису тестирани од стране владе или одобрени, а то је одговорност произвођача како би се осигурале препоручене дозе за свакога ко користи производ.

Слагање (комбиновањем два или више додатака) је популарано међу бодибилдерима, спортске ентузијастима и у дијетама. Индустрије које производе додатке прехране, у години окрену милијарде на својим рачунима, тако што нуде разне формуле којима циљају баш такве потрошаче. Влада не тестира производе, осим ако не прими притужу или извјештај о повредама. Међутим и онда их произвођачи тестирају и прогласе сигурним. У таквој конкурентској индустрији, могу се наћи формуле које постоје да би произвођачи дошли до максималне предности и зараде уз минималне издатке.

Неки од тих формула су доказано опасни, као у случају Total Body Formulas, Body Formulas и Total Body Mega Formulas. Након извјештаја о штетним ефектима, УС Фоод анд Друг Администратион у 2008 утврдила је да одређене ароме (Тропска наранџа и бресква Нектар) производа садрже опасне количине селена, као и високе количине хрома и то 17 пута више од препоручене количине. Превише хрома може изазвати нуспојаве у распону од једноставних умора и грчева мишића до озбиљнијих нуспојава као што је затајење бубрега и токсичност јетре.

Ризик од оштећења јетре је разлог зашто је већина ових препарата уклоњена са тржишта и многи нови лијекови нису успјели добити одобрење. За додатке прехране, међутим, одобрење Владе обично није потребно, иако узимање превише допуна може оштетити јетру. Колико је превише? Тешко је рећи, јер то зависи од особи и производа.

Док вишак неких додатака пролази кроз урин, одређен број додатака прехране пролази кроз јетру за обраду и може бити отрован за витални орган. Повреде јетре које захтијевају трансплантацију се приписује нуспојавама додатака, као и смрт.

ФДА је упозорила потрошаче о неким додацима (епхедра, Кава и други), али и даље треба истраживати тврдње о повредама проузроковане одређеним додацима исхране.

Доказ сукобљених интереса јесте и случај са додацима који у себи садрже епхедра-у.

Након година извјештаја о повредама и широко-обухватним студијама, у 2004. ФДА најавила забрану додатака који садрже епхедра, или ефедрин алкалоида, популарни дијететски састојак који се користи за мршављење и енергетске грађевине. Иако је студија открила најмање 16.000 нуспојава и више од 150 смртних случајева повезаних с стимулансом који се употребљавао, произвођачи су покушали блокирати забрану. Покушај није успио, али забрану је убрзо изрекао суд.

Судија из државе Утах је поништио забрану епхедра следеће године. Иако су случајеви повреда и смртних случајева доказани, судач је утврдио да ФДА није доказала да мале дозе Епхедра, 10 миллограмс или мање, изазивају неразуман ризик од повреда корисника.

2006. УС Апелациони суд вратио је забрану Епхедра, али чак и данас могу се пронаћи веб странице које нуде производе који садрже прави „Хуанг Епхедра“. Срчани удар, мождани удар, оштећења бубрега и јетре, све то настаје употребом епхедра.

Исто тако, претходне године, ФДА је апеловао потрошачима да одмах престану користити ЛипоКинетих, те је позвао дистрибутер Сунтрах Иновације, Инц да га уклонити са тржишта. Бројни људи су наводно претрпели повреду јетре у мање од двије седмице кориштења производа.

Дијетски додаци обухваћају широк спектар производа који укључује витамине и минерале, биљне производе, аминокиселине, екстракте ткива и других спојева. Многи дијететски додаци - што се представљају као додаци- су врло корисни у спречавању болести, на примјер, фолне киселине могу спријечити урођене мане, те калција и витамин Д може спријечити преломе.

Међутим, нису сви додаци на снази. Постоје десети хиљада додатака проданих у САД-у, и док су неки врло учинковити, многи нису. Још горе, неки су заправо могу узроковати више штете него добра. Мало је познато о сигурности додатака, јер Конгрес захтијева да америчка Агенција за храну и лијекове (ФДА) претпостави да су сви додаци безопасни док се не докаже супротно. Посебно је важно да су потрошачи опрезни приликом куповине додатака.

На наше тржиште иначе доспијевају производи упитног квалитета. Ако се на Америчком тржишту могу поткрасти суплементи лошег квалитета, односно опасни по потрошаче, какви се тек налазе на нашем тржишту?

Не постоје гаранције, а ни инспекције које провјеравају да ли се увезени производи уредно чувају, а ни да ли Им рок трајања још увијек важи. То их чини веома несигурним за кориштење.

Такође постоји велика опасност реакције тијела. Суплемент може да буде тестиран на више стотина особа, али ни један не може бити стопостотно успјешан. Свако тијело реагује другачије.

Постоје и мишљења о узрочној вези између суплемената и девијантног понашања. На примјер, спортиста који за јако кратак временски период постигне изузетно добре резултате користећи суплементе, под утицајем повећане сигурности и под дејством адреналина, може бурније да реагује, те изрази одређене облике девијантног понашања. Али ни ово мишљење није научно потврђено.

Суплементи могу да се користе и да буду веома корисни нарочито у медицинске сврхе, али могу и одређене дроге (нпр. марихуана). Стереоиди могу да имају сличну примјену као и суплементи. Њих наука сврстава у дроге, али не и закон (осим у неким земљама као што је Аустралија). У самој дефиницији се наводи да они нису лијек. У коју категорију заправо спадају суплементи?

3. ЗАКЉУЧАК

Све више омладине конзумира ове производе. Мали број њих чита и она најситнија слова на наљепници, а још мањи зна шта се иза њих крије. Свима је потребно скренути пажњу на ове „ситнице“, јер неком живот значе. С обзиром да је наша држава показала врло мало интересовање да спријечи нелегалан увоз различите врсте роба и животних намирница, додаци исхрани као што су суплементи засигурно улазе нелегално, дио њих, на ове просторе што доводи до питања њиховог квалитета и утицаја на организам. Организам младог човјека врло је осјетљив с обзиром да се налази у фази развоја и употреба суплемената који не задовољавају стандарде свјетске здравствене организације може засигурно довести до проблема како анатомских тако и оних психолошких. Оладина би требало да је врло опрезна приликом узимања оваквих супстанци јер могу имати далекосежне последице на живот и тијело младог човјека.

ЛИТЕРАТУРА

1. <http://supersuplementi.com/>
2. <http://body.ba>
3. <http://www.trcanje.rs>
4. <http://www.doktor.rs>

Сања Бурић¹

Клуб младих дефендолога

Бања Лука

МАЛОЉЕТНИЧА ДЕЛИНКВЕНЦИЈА

Стручни рад

УДК 316.624+316.48(343.915-053.6)

Кључне ријечи: омладина, социјалне девијације, малољетничка делинквенција

Abstract: Possible causes of minor delinquent behavior of children is usually divided into the causes which are located in the external environment, in the environment in which children live, and what your child carries on with his psychological, emotional, and biological predispositions. If we take the external one of the causes climate, socio-economic situation, the impact of family, school impact, way of spending free time, the influence of mass media and a host of other factors, it is actually always a tangle of several possible causes.

Family is the most important factor in the education of young person. After family, another important factor is school. It represents a transitional bridge, where a child goes from a family environment "in the world", which creates new relationships with peers, teachers, and it should be taught pro-social behavior. How much our school is able to give the child what is expected to provide, I can not judge. But I'm sure even our schools do not have all that is necessary to give a young person. In such conditions it is not surprising that a number of young chambers delinquent behavior.

Keywords: youth, social deviation, juvenile delinquency.

1. УВОД

- *Lat. delictum* – кривично дјело
- *Delinquere* – погријешити (починитељ кривичног

¹ Контакт: defend@blic.net

1.1 Санкције

- *Сврха: Одог и заштита малољетника*
- *Суд има већу слободу, али и већу одговорност*
- *Начело индивидуализације*
- *Начело супсидијаритета*
- *Начело промјењивости*

1.2 Надлежност

- малољрни починитељи од 14 до 18 година
- млађи пунољетници
- одрасле особе које су починиле кривично дјело на штету дјецe и малољетника

2. ПОЈАМ МАЛОЉЕТНИЧКЕ ДЕЛИКВЕНЦИЈЕ

У савременој литератури преовладавају два основна схватања-шире и дуже.

1. Шире схватање проширује појам малољетничке деликвенције и на она понашања младих лица, односно малољетника који се могу окарактерисати као социјална неусклађеност у најширем смислу те ријечи (она понашања која су у супротности са уобичајеним облицима, односно обрасцима понашања у једном друштву).
2. Ужа схватања обухватају само она понашања која су инкриминисана по позитивним казним, прије свега кривичним законима појединих земаља.

Под деликвентом најчешће се подразумејева млађе лице, малољетник или млађи пунољетник чији укупни стил живота и понашање изражавају јасне антисоцијалне димензијеса испољеном склоношћу за вршење казних деликата (КД и прекршаја).

3. КАРАКТЕРИСТИКЕ МАЛОЉЕТНИХ УЧИНИЛАЦА

Малољетни учиноци КД и прекршаја јесу специфична категорија учинилаца ових казних деликата, која се по својим биолошким и биопсихичким особинама толико разликује од пунољетних лица да се сузбијање чињења ДК и прекршаја не може постићи истим санкцијама и мјерама и по истом поступку који се користе код пунољетних лица.

С обзиром на степен њиховог биолошког и психичког развоја, малољетници нису потпуно способни да схвате реални и друштвени значај свог дјела, да правилно просуђују своје поступке и да управљају својим поступцима.

Њихови казнени деликти, по правилу, нису резултати зрелог понашања и чврсте воље за извшење радње КД, односно прекршаја.

Због тога се њихова виност и урачунљивост манифестују у посебној форми, различитој од урачунљивости и виности одраслих лица.

С друге стране, узрок малољетничке деликвенције најчешће је васпитна запуштеност малољетника, недовољна брига родитеља, односно старатеља о њиховом понашању и проблематична породична или друштвена средина у којој се они развијају.

4. КАЗНЕНОПОРАВНИ ПОЛОЖАЈ МАЛОЉЕТНИХ УЧИНИЛАЦА КАЗНЕНИХ ДЕЛИКАТА

Другачији од статуса пунољетних учинилаца:

1. малољетници су посебна категорија учинилаца казнених деликата чија се личност одликује посебним психофизичким карактеристикама, које захтјевају потпуно другачији положај друштвеног реаговања.
2. обавеза посебне и специфичне реакције друштва на недопуштена понашања малољетних лица предмет је низа међународноправних извјештаја.

Судија - за малољетнике ко може бити?

У члану 12. закона налазимо орјентационе критерије по којима се одређује судија за малољетнике.

Онај судија који посједује афинитет за рад са дјецом и специјална знања из области права дјетета и преступништва младих, као и друга знања и вјештине које га чине компетентним за рад на случајевима малољетничког преступништва.

Малољетничка деликвенција подразумијева понашање малољетних лица којим се нападају и угрожавају заштићене друштвене вриједности, за које је законом прописана одређена кривична или прекршајна санкција.

Предделиквентно понашање младих, означава све поступке који су у супротности друштвено прихватљивим понашањима, као што су:

- учестали конфликти са породицом и наставницима,
- неоправдано изостајање са школских часова,
- бјежање од куће,
- недолично и агресивно понашање према другим људима,
- дрзак и потцјењивачки однос према вршњацима или другим људима,

- скитничење,
- дружење са лицима која су склона вршењу кривичних дјела, прекршаја или других облика друштвено неприхватљивих понашања
- посјеђивање кладионица итд.

5. ИНДИКАТОРИ СУМЊИВОСТИ КОЈИ УКАЗУЈУ НА ПРЕДЕЛИНКВЕНТНО И ДЕЛИНКВЕНО ПОНАШАЊЕ ДЈЕТЕТА

5.1 Како препознати предделинквентно и делинквентно понашање код дјетета?

5.1.1 Најчешћи индикатори сумњивости:

- континуиранни нестанци новца и других вриједних ствари из куће и губитак ствари код дјетета или појава нових предмета у стану;
- негативне промјене у понашању дјетета у смислу вулгарног вокабулара испољавања агресије или повлачења у себе;
- неоправдани изостанци из школе и кашњења кући послџе наставе;
- учестале свађе и конфликти са другарима и блиским особама;
- добијање слабијих оцјена у школи у односу на претходни период;
- контакти и дружење са дјецом која су напустила школовање;
- проналазак предмета или оружја код дјетета којим се може извршити самоповређивање или повређивање других особа;
- уочавање тјелесних промјена у виду убода, тетоважа, ожиљака и сл.;
- уочавање психичке и физичке исцрпљености организма дјетета (појачано губљење тјелесне масе, претјерани осјећај поспаности и сл.);
- дружење са вршњацима који испољавају друштвено неприхватљива понашања;
- дружење са лицима криминогене прошлости, другим делинквентима и лицима несразмјерне старосне доби;
- уочавање конзумирања алкохола, дувана и дрога итд.

5.1.2 Препоруке родитељима

- Подржите Ваше дијете када видите да:
- здраво размишља и доноси исправне одлуке;
- развија добре односе са особама из свог окружења;
- изражава спремност за рјешавање конфликта без употребе насиља;
- жели разговарати са Вама;
- има позитиван однос према својим школским обавезама;

- се укључује у школске секције;
- се ангажује у ваннаставним активностима;
- своје потребе задовољава на друштвено прихватљив начин;
- креативно организује своје слободно вријеме и сл.

5.2 Реаговање на предделнквентно понашање дјетета и остваривање позитивног односа у 12 корака

Имајући на уму чињеницу да су дјеца највећа вриједност, намеће нам се задатак да све расположиве друштвене снаге поставимо у функцију њихове заштите, васпитања и образовања. На путу њиховог одрастања незаобилазна и најзначајнија је улога породице.

Успјешнијем оствривању те улоге допринијете ако:

- Увијек похвалите или наградите дијете када уради нешто позитивно!
- Не одобравајте директно или прећутно конзумирање алкохола Ваше дјече!
- Не прихватајте конзумирање алкохола од стране дјетета као пролазну авантуру у смислу узречице „младост-лудост“!
- Уколико посједујете оружје, обезбиједите да оружје не буде доступно дјечи или малољетним лицима!
- Посветите што више времена својој дјечи и будите им емоционално доступни!
- Настојте бити праведни према дјетету!
- Не користите силу приликом кажњавања јер дијете ће употребу силе схватити као оправдано средство и у будућности имитирати Ваше понашање!
- Будите досљедни и праведни кад кажњавате дијете!

Дјеца су увијек свјесна емоционалне климе у породици!

Учестали сукоби у породици доводе до емоционалних поремећаја код дјетета! У одређеном периоду могућа је код дјетета појава напетости, агресивности, раздражљивости, анксиозности, депресивности итд.

Мјеста на којима се окупљају млади су углавном и мјеста на којима се врше прекршаји против јавног реда и мира, а то најчешће угоститељски објекти, дискотеке, школама, паркови, аутобуске и жељезничке станице и др.

Узроци који доводе до вршења прекршаја од стране младих су у првом реду алкохол, наркотици и лоши породични односи.

Све асоцијалне појаве, а у посљедње вријеме посебно изражене и учестале, коцкање и клађење, носе низ негативности и посљедица. Ове појаве носе одређени спецификум, у смислу распрострањености, за земље у транзи-

цији. Мотив је како код одраслих, тако и код малољетника добитак огромних сума новца и стицања на тај начин материјалних, претежно луксузних вриједности.

Неизбјежна негативност ове појаве је „*болест зависности*“ од коцкања и *клађења*. Односно, можемо рећи да је клађење само један од видова коцкања. Зависност најчешће настаје из разлога што се малољетнику „понекад догоди“ да добије извјесну суму новца, те очекујући исти исход сваки пут он наставља са клађењем. У недостатку новца за клађење, малољетник, изналази разне начине којима долази до новца.

6. ПРИМЈЕР ИЗ ПРАКСЕ

У спортској кладоници једног бањалучког насеља, у моменту извршења кривчног дјела разбојништва, ватреним оружјем дуге цијеви, затекло се шест малољетника. Захваљујући сретним околностима није било жртава и повријеђених.

Кривична дјела разбојништава чине велику групу имовинских деликата. Између осталих мете напада су и спортске кладонице, посебно у зимском периоду.

Делинквентна понашања доводе до сукоба са законом, па самим тим до кривичне или прекршајне одговорности.

Кривичне санкције према млађим и старијим малољетницима су васпитне мјере и мјере безбједности, а старијим малољетницима је могуће изрећи и казну малољетничког затвора.

Васпитне мјере су:

- дисциплинске мјере (укор, упућив у дисциплински центар за малољетнике);
- мјере појачаног надзора (од стране родитеља, усвојиоца или стараоца, у другој породици, од стране надлежног органа социјалног старања);
- заводске мјере (упућивање у васпитну установу, васпитно-поправни дом или другу установу за оспособљавање);

Мјере безбједности су:

- обавезно психијатријско лијечење;
- обавезно лијечење од зависности;
- забрана управљања моторним возилом и
- одузимање предмета

7. ВРШЊАЧКО НАСИЉЕ

Под вршњачким насиљем међу дјецом и младима сматра се свако намјерно физичко или психичко насилно понашање усмјерено према дјечи и младима од стране њихових вршњака учињено с циљем повређивања, а које се, независно о мјесту извршења, може разликовати по облику, тежини, интензитету и временском трајању и које укључује понављање истог обрасца и одржава неравноправан однос снага (јачи против слабијих или група против појединца).

Основна су три вида испољавања вршњачког насиља:

- *физичко,*
- *психичко* и
- *сексуално*

Физичко вршњачко насиље посматрамо као сваки вид и облик физичког напада од стране једног или више дјеце, усмјерен на друго дијете или групу дјеце. Напад мора бити намјеран, а може се вршити на разне начине (задавање удараца рукама, ногама, предметом, гурање, гађање предметом, шамарање, чупање и сл.). Овај облик вршњачког насиља постоји и ако није наступила физичка посљедица, односно повреда

Психичко вршњачко насиље подразумијева непримјерене и негативне поступке од стране једног или више дјеце, усмјерене на друго дијете или групу дјеце.

Два су начина манифестовања овог облика вршњачког насиља:

- вербално (пријетње, вријеђање и сл.) и
- невербално (неумјесне и непристојне гестакулације и сл.).

У пракси се, као начини извршења психичког насиља, најчешће сусрећу: оговарање, називање погрдним именима, исмијавање, застрашивање, изругивање, намјерно занемаривање и искључивање из групе којој припада или искључивање и забрањивање учествовања у различитим активностима с циљем наношења патње или бола, ширење гласина с циљем изолације дјетета од осталих ученика, одузимање ствари или новаца, уништавање или оштећивање дјететових ствари, понижавање, наређивање или захтијевање послушности или на други начин довођење дјетета у подређени положај, као и сва друга понашања почињена од дјетета и младе особе, којима се другом дјетету намјерно наноси душевна бол или срамота

Посљедице вршњачког психичког насиља по жртву су многобројне и крећу се од губитка самопоуздања до одсуствовања са наставе због појављивања психосоматских симптома (стомачни болови, главобоља итд).

Сексуално вршњачко насиље подразумијева сваки вид вербалног, гестовног или физичког контакта са сексуалним садржајем, са циљем узне-

миравања и намјерног наношења физичке или душевне боли и срамоте дјетету или младима.

Облици вршњачког насиља могу се јављати у „ чистом „ облику, али се у највећем броју случајева, испреплићу, посебно прва два облика. Поводи за насиље су углавном безначајни. То су најчешће: препирке, свађе, љубомира због симпатије (дјевојке или момка), конфликти због похађања друге школе, због доласка из другог мјеста, због припадања другој социјалној групи, због случајног контакта при проласку итд

Конфликти су честа појава и јављају се као однос двије стране у којој једна са постављеним циљем, доживљава и напада другу страну као препреку у остварењу свог циља.

Рјешење конфликта могуће је само кроз разговор страна у конфликту.

У Бања Луци, 19. новембра 2008. године министри Министарства просвјете и културе Републике Српске, Министарства здравља и социјалне заштите Републике Српске и Министарства унутрашњих послова Републике Српске, потписали су **Протокол о поступању у случајевима вршњачког насиља међу дјецом и младима у образовном систему** који је дефинисао обавезе, облике, начине и садржај сарадње надлежних институција (васпитно-образовних установа, центра за социјални рад, полиције и здравствених установа) у случају пријаве/дојаве вршњачког насиља (шире погледати у Протоколу).

Врсте васпитних препорука

А) према садржају:

а) према односу учиниоца и оштећеног:

1) лично извињењ оштећеном

2) накнаде штете оштећеном

- циљ ових врста васпитних препорука успостављање контакта малољетника и оштећеног, давање прилике малољетнику да искаже свој став према почињеном дјелу и преузме одговорност за своје поступке,
- тужилац утврђује да је малољетник свјестан свог дјела и његових посљедица и да показује спремност да својим ангажовањем ради на отклањању посљедица дјела,
- накнада штете условљена имовним стањем малољетника и може се изрећи под условом да одговара узрасту, не омета школовање или рад, или не одузима његово слободно вријеме; тужилац одређује врсту и величину штете која се треба намирити, те начин њене накнаде.

Б) на оне које се односе на школовање и рад малољетника:

- редовном похађање школе,
- раду корист хуманитарне организације или локалне заједнице,

- прихватање одговарајућег запослења
- циљ препорукасоцијална интеграција малољетника и развијање свијести о неопходности понашања у складу са друштвеним нормама.
- претпоставка њихове примјене: да се утврди постојање узрочне везе између извршеног дјела и пропуста у васпитању због нередовног похађања школе и радног неангажовања малољетника у заједници.
- треба водити рачуна да се њиховим изрицањем и примјеном не би повриједила слобода избора занимања или оспособљавања за одређено занимање.
- судија за малољетнике је дужан одредити у чему се оне састоје, њихово укупно трајање и њихов распоред водећи рачуна о радним и школским обавезама малољетника
- на оне које су усмјерене на уклањање или ублажавање одређених фактора који су допринијели извршењу дјела а односе се на личне карактеристике малољетника, средину и прилике у којим живи:

- 1) смјештај у другу породицу, дом или установу,
- 2) лијечење у одговарајућој здравственој установи и посјећивање васпитних, образовних, психолошких и других савјетовалишта

- потребно ангажовање стручних лица из области медицине, психологије, образовања или васпитања
- предуслов за њихову примјену је сарадња и спремност малољетника да учествује у њиховој примјени, те свијест да је потребна њихова примјена.

В) према органу који их примјењује према органу који их примјењује

- оне које изриче тужилац,
- оне које изриче судија за малољетнике
- критериј је установљен у односу на природу и садржај препорука;
- васпитне препоруке које представљају задирање у лични и породични живот малољетника примјењује судија за малољетнике.

8. ПОЈАМ КРИВИЧНОГ ПРАВА

Кривично право представља посебну грану позитивног права, односно грану правне науке којом се одређује:

1. која се друштвено опасна понашања човјека сматрају кривичним дјелом,
2. која се лица-учиниоци кривичног дјела сматрају кривично одговорним (кривим) и
3. које се кривичне санкције изричу учиниоцима кривичних дјела

8.1 Објекти заштите

Два основна објекта заштите, и то су:

- човјек, односно његове личне или индивидуалне слободе и права и
- Друштво, односно држава (права и друштвене вриједности зајамчене и заштићене Уставом БиХ, Уставом Републике Српске и међународним правом, односно индивидуалне и опште вриједности које установљава и јамчи правни поредак).

8.2 Упућивање малољетника у васпитни центар

Јесте краткотрајна шок васпитна мјера упозорења и усмјеравања коју ће суд примјенити у случају када је потребно да се одговарајућим краткотрајним мјерама изврши утицај на личност и владање малољетника у правцу његовог прихватања друштвених правила понашања и норми правног поретка

8.3 Упућивање у васпитну установу

Састоји се у издвајању малољетника из средине у којој је до тада живио и упућивању у установу за васпитање малољетника.

У васпитној установи малољетник остаје најмање шест мјесеци, а најдуже двије године, уз обавезу суда да сваких шест мјесеци разматра, односно преиспитује да ли има основа за обуставу извршења ове васпитне мјере или њену замјену неком другом васпитном мјером.

Примјењује се према оним малољетницима које је неопходно издвојити из дотадашње средине и према којима треба примјенити појачане мјере и стручне програме преваспитања.

Најригорознија васпитна, заводска мјера која се граничи са казном малољетничког затвора.

8.4 Упућивање у васпитно-поправни дом

Васпитно-поправни домови су посебне установе са утврђеним режимом за поправљање теже васпитно запуштених малољетних учинилаца тежих КД.

У васпитно-поправном дому малољетник остаје најмање шест мјесеци, а најдуже четири године, уз обавезу суда да сваких шест мјесеци преиспитује да ли има основа за обуставу извршења ове васпитне мјере или њену замјену неком другом васпитном мјером.

8.5 Млађа пунољетна лица

Савремена биопсихолошка и социолошка истраживања указују на то да потпуна биолошка, психолошка и социјална зрелост не наступа увијек са 18 год.

Ток сазријевања појединих личности је различит, па се код неких лица одвија брже у односу на друга а што опет значи да биолошка зрелост не повлачи нужно и психолошку и социјалну зрелост.

Између малолетства и пуне зрелости – међупериод који траје од 18 до 23 године чак и 25 године живота.

Лица у том добу јесу млађа пунољетна лица.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бошковић Мило: Криминологија и социјална патологија, Матица Српске, 1995.
2. Даниловић Момчило: Породица и малолетничка делинквенција, Издавачки центар, Ријека, 1986.
3. Дмитровић О. Петар: Едукација младих у спријечавању деструктивног понашања, Агенција „Едуцатио“, Бијељина, 2001.

АГРЕСИВНОСТ МЛАДИХ - ЕФИКАСНЕ СТРАТЕГИЈЕ ИНТЕРВЕНИСАЊА ПРЕМА БИХЕВИОРАЛНО КОГНИТИВНОЈ ТЕРАПИЈИ

Претходно саопштења

УДК 159.922.7/.8-056.49:316.6-059.49

Апстракт: Агресивно понашање младих се врло тешко мијења. Тој чињеници доприноси комплексан карактер агресивности. За овакав тип понашања се одлучују млади појединци којима недостају просоцијалне алтернативе. Агресивно понашање често иницира бијес из погрешног когнитивног увида интерперсоналног свијета. Емоционално стање појединца које слиједи након испољавања агресивног понашања, потхрањује и одржава погрешни когнитивни увид. Овакво стање појединца представља бихевиорални (понашајни), когнитивни (сазнајни) и емоционални феномен. Адекватне стратегије интервенисања би требале укључивати све три поменуте компоненте. У овом раду изнесен је приједлог програма бихевиорално когнитивних техника које на адекватан начин одговарају на овај проблем.

Кључне ријечи: млади, агресивност, терапија,

Abstract: It is very difficult to change aggressive behavior of young people. This fact comes from the complex character of aggression. This type of behavior is typical for young people without prosocial alternatives. Aggressive behavior initiates anger and wrong cognitive insight of interpersonal world. This situation represents an individual's behavioral, cognitive and emotional phenomenon. Appropriate intervention strategies should include these three components. This paper outlines a proposed program of cognitive behavioral techniques which adequately respond to this problem.

Key words: the young, aggressiveness, therapy

¹ Удружење за психолошку процјену, помоћ и савјетовање - Домино Адреса: Олимпијска 20, 71000 Сарајево; dridjic@yahoo.com;

1. УВОД

Агресивно понашање младих представља све већи друштвени проблем и заокупља пажњу како стручњака практичара тако и научника који покушавају открити сложене узроке одговорне за настанак агресивности.

Агресију, агресивност или агресивно понашање тешко је дефинисати. Термин агресивност потиче од *лат. aggredi* што значи приступити некоме, навалити (Клаић, 1990). Агресивност је сложена појава и стање које се емоционално и акцијски, манифестује као нагон, срџба, љутња, непријатељство, посезање и нападање на особу, објектат, територију, скуп и шире. Огледа се у нападима на све што спријечава, или би могло спријечити задовољење животних потреба, али и окрњити друштвени углед, успјех, слободу акције, итд. За агресивно се понашање може рећи да је хетерогена категорија понашања којој је увијек циљ наношење штете некој особи или имовини без обзира на то је ли та намјера до краја проведена.

Ситуација у друштву мијења вриједност и правила у свакодневници. Учење агресивног понашања, опасност и свакодневна фрустрација повећавају могућност агресивног понашања младих.

Адолесценција је период у којем долази до нужних превирања између појединих елемената интрапсихичке структуре. Пораст нагона у том раздобљу доводи до промјене у понашању. Адолесценција је истодобно раздобље криза и бунтовништва, али и раздобље процјене, доношења одлука и преузимања одговорности у процесу сазријевања.

Испробавање различитих идентитета и улога, уживање у ризичном понашању и тестирање граница, адолесцента воде ка прихваћењу родитељских и друштвених вриједности. Ако се то не оствари, настају потешкоће које захтијевају стручну помоћ.

2. ТЕОРИЈЕ АГРЕСИВНОСТИ

Иако се под појмом агресија подразумијева ускраћивање и наношење штете и бола са одређеним циљем, у свакодневном животу појам “агресија” добија различита значења.

Постоји већи број покушаја да се објасни поријекло агресивног понашања. Те покушаје можемо сврстати у три групе: 1) схватања која сматрају да је агресивност једна од фундаменталних и урођених снага људског понашања- *инстинктивистичке теорије*; 2) схватања која прихватају урођене елементе као компоненту агресивног понашања, али истичу и значај срединских услова за јављање и развијање агресивног понашања, као и важност учења – *Ситуацијске теорије* и 3) схватања која сматрају да је агресивно понашање или првенствено стечено и научено понашање (Жужул, 1989).

2.1 Инстинктивистичке теорије

У овим теоријама агресивно понашање је детерминистички одређено инстинктом. Представник ове теоријских схватања је Сигмунд Фреуд. Агресивно понашање се тумачи преко дјеловања два инстинкта- инстинкта живота (Ероса) и инстинкта смрти (Тханатоса). Инстинкти живота служе одржавању јединке и врсте, а из инстинкта смрти извире агресивни нагон. Агресивност је тежња за деструкцијом себе, тежња за сопственом смрћу, усмјерена према другим објектима који тако представљају замјену за властито биће. Јединка се бори са другим особама за свој опстанак јер је њена жеља за властитом смрћу блокирана снагама инстинкта живота. Стално присутна жеља за самоуништењем (аутоагресија) под утицајем Тханатоса, сматра Фреуд (према Жужул,1989), дјеловањем ероса бива блокирана и пренесена на спољашње објекте. Ова два инстинкта су у сталном сукобу, те о њиховој превласти зависи конкретно понашање човјека. Према овој теорији, човјек је биолошки предодређен да уништава друге, јер га на то тјерају инстинкти.

Полазећи од ових Фројдових схватања, Хартман и Ана Фреуд развијају хидраулички модел о поријеклу агресивности. Агресивна енергија се стално ствара у организму. Ако се ова агресивна енергија не ослободи путем неке социјално прихватљиве акције, доћи ће до агресивног напада на друге особе. У таквом нападу налази се задовољство јер испољавање агресивности значи ослобађање тензије изазване незадовољном нагоном. Према овом схватању, агресивност се акумулише у организму као вода у базену у који стално придолазе притоке. Кад акумулација пређе одређени ниво, неизбежно долази до агресивних аката. Процеси који се аутоматски одвијају у организму доводе до агресивности.

У ову групу теорија убрајамо и Фромову теорију. Фром (1976, према Жужул,1989) дефинише агресивност као свако понашање коме је циљ нањети штету другој особи. Фром разликује двије врсте агресивности *бенигно* и *малигно* агресивно понашање. *Бенигна агресија* (одбрамбена агресивност) је филогенетски програмирана, заједничка људима и животоњама. Манифестује се у импулсивном нападу на оне који угрожавају наше виталне интересе. То је биолошки корисна, реактивна и одбрамбена агресивност, која престаје чим престане и угрожавање. Јавља се као агресивна реакција на ускраћивање слободе, на угрожавање нашег живота, на спрјечавање задовољења људских егзистенцијалних потреба. *Малигна агресивност* (деструктивна агресивност) је стечена. За њу је карактеристично задовољство у повређивању других, наносењу зла другима и у уништавању. Специфична је за човјека јер ни једна друга врста примата не мучи и не убија чланове своје властите врсте напросто зато што у томе осјећа задовољство. Ова за људе карактеристична стечена и деструктивна агресивност настаје када средински и лични услови онемогућавају да се људи са заносом ангажују у стварању нечега што унапријеђује живот, кад не могу са страху да се посвете нечему што је од животне вриједности.

2.2 Ситуацијске теорије

Према овим теоријама агресија долази као посљедица фрустрација. Ј. Долард, Н. Милер, О. Х. Мовнер и Р. Сирс 1939. године (према Жужул, 1989.) уводе *фрустрацијску теорију* агресивног понашања. У њој се агресија тумачи као одговор на фрустрациону ситуацију. Фрустрација се дефинише као стање које се јавља када је одређена реакција усмјерена циљу спријечена (Жужул, 1989). Што су мотивација и очекивања већа, то је и фрустрација већа. Миллер модификује став у којем каже да фрустрација може понекад довести и до неагресивне реакције, док Л. Берковиц (1962, према Жужул, 1989) истиче да фрустрација не изазива директно агресију, већ емоцију љутње, која зависно од спољашње ситуације и надражаја из околине које учењем асоцирају на агресију изазива агресивно понашање.

2.3 Агресија као научно понашање

Теорије ове групе приказују агресију као један од научених облика понашања. По Зилману (1979, према Жужул, 1989) агресивност се усваја на три начина:

- инструменталним учењем (доноси награду)
- учењем надражаја који се односе на агресију
- социјалним учењем

Социјално учење је најзначајније. Алберт Бандура (1965, према Жужул, 1989), сматра да је агресија испољавање научног понашања, без предходних емоционалних промјена. Проматрање понашања неке друге особе доводи до појављивања тог истог понашања код посматрача, ако је награђено, односно до редукције истог ако је кажњено. Што је модел ближи посматрачу, утицај ће бити већи. Филм, музика и литература уче младе друштвено прихватљивом, али и друштвено неприхватљивим понашањем, јер „дјеца уче из свега што посматрају било добро или лоше“ (Милосављевић, Б., 1997, 2004).

3. ВРСТЕ АГРЕСИВНОГ ПОНАШАЊА

Унутар категорије агресивности могуће разликовати различите врсте агресивног понашања. Агресивно понашање се може разликовати по узроку, начину изражавања и циљу према коме је усмјерена агресија. **Према начину изражавања агресивности**, разликујемо вербалну и физичку агресивност.

Према циљу усмјерења агресије разликујемо појмове директне и пренесне агресије. Директна агресија се показује према особи која је изазвала агресивно понашање, док се пренесена манифестира према замјенским циљевима.

Према узроку агресивног понашања разликујемо: Импулсивну или експресивну агресију - Она је првенствено усмјерена на доношење штете или

повреде особе. Мотивисана је комбинацијом емоционалног узбуђења и асоцијативним детерминантама (Берковиц, 1970, према Жужул, 1989). Описује се и атрибутима: експресивна, бенигна, емоционална; **Инструменталну агресију** - је резултат емоционалних и когнитивних фактора. Темелјена је на предвиђању награде или казне која слиједи за агресивно понашање (Жужул, 1989). Примарни циљ је остварење жељеног циља, а агресивно понашање је само средство за његово постизање. Она је интенционална и малигна; **Реактивну агресију** - Јавља се као одговор на ситуацијске услове, фрустрације или провокације. Најбоље се објашњава фрустрацијском теоријом агресије (Крик и Додс, 1996, према Есау, Конрадт, 2006); **Провокативну агресију** - Ова агресија представља намјерно понашање изазвано антиципацијом пожељног циља (одсутност било какве провокације). Контролисана је спољашњим поткрепљивањем.

Према горе наведеним подјелама могли смо уочити да се агресија може усмјеравати на сам извор агресије или на неке њене супституте, у случају да нам је извор неприступачан, или би посљедице дјеловања на њега за нас биле непожељне (Жужул, 1989).

Будући да су сами механизми настанка агресивног понашања сложени и нису у потпуности познати, тако и покушаји контролирања агресивности младих психолошким и одгојним методама за сада само дјеломично успјешни.

Важно је знати да се иза вањске агресивности врло често крије несигуран и несретан адолесцент с изразито ниском разином самопоштовања. Таква стања су врло болна за младу особу у процесу сазријевања, изазивају потешкоће у социјалној прилагодби и захтијевају стручну помоћ.

4. УЧЕЊЕ АГРЕСИВНОСТИ

4.1 Бихевиорална компонента

Вјеровало се је да је агресивност инстинктивно понашање и да хронично агресивни адолесценти агресивност морају испољити на неки прихватљив начин нпр. ударањем боксерске вреће или лутке. Посљедњих година, овакав начин мишљења о агресивности је промјењен јер се испоставило да је идеја о агресивности као урођеном и незаобилазном инстинкту прихватљив али нетачан мит. Умјесто тога, савремена истраживања су показала да је агресивност примарно научено понашање.

Један од најзначајнијих модела који данас објашњава је бихевиорално гледиште настанка агресивног понашања младих и делинквенције, а у основи садржава поставке теорије социјалног учења јесте **Модел стадијума социјалне интеракције**. У фокусу овог модела налази се интеракција дјетета са породицом и вршњацима. Модел стадијума социјалне интеракције описује четири фазе развоја социјалног/агресивног понашања које су сукцесивне и у основи имају секвенце: акција – реакција (на релацији по-

родица – дијете). Овај процес је динамичан, двосмјеран, са повратним спрегмама. Секвенце, акције – реакције су често скоро симултане. Завршетак сваке фазе одређује вјероватан, али не нужан улазак у сљедећу фазу, а крајњи исход је агресивно / антисоцијално понашање младе особе.

Према овом моделу агресивност обично почиње као интеракција. Родитељско понашање карактерише иритираност и недоследност, а родитељска топлина и наклоност су врло ријетки. Интеракције карактерише занемаривање и злостављање дјетета. Принуда дјетета иде од укора и пријетњи употребом силе до тјелесног кажњавања. Образац агресије се наставља тиме што дијете реагује на овакво понашање родитеља: бијесом, цвиљењем, викањем, бацањем ствари и слично што се због понављања учвршћује као стил понашања којим дијете остварује своје намјере и добија све што жели. У узрасту од 2 или 3 године та дјеца се често називају ‘темпераментном’.

У узрасту од 4 или 5 година дјеца почињу своју социјализацију кроз игру са другом дјецом. Код куће научени да се техника принуде и испољавања директне агресије исплати настављају је примјењивати и на вршњацима. Вршњаци се у овим интеракцијама почињу повлачити. Дјете и даље има социјалне потребе, жели да се дружи и зато се приклања другој групи дјеце која се понашају као и оно – агресивној деци. У овим интеракцијама се јављају бројне прилике да испробава, проширује и усложњава агресивно понашање. У школској доби ово дијете и даље користи технике агресивног понашања које је научило, те убрзо и за школско особље постаје ‘тешко’, ‘проблематично’, ‘неваспитано’ дијете.

Агресивно дијете постаје неко за кога се у школи вјерује да стално ствара невоље. Међутим, пошто агресивност дјетета обично привлачи пажњу и добија одобравање од њему сличних, дијете се труди да достигне и чак превазиђе њихова негативна очекивања. Уколико успјешно настави да остварује своје циљеве путем агресије, њен интензитет и учесталост ће само расти. Од ‘дјетета са проблематичним понашањем’ до тинејџерских година постаће малољетни делинквент (према Трифуновић, 2012).

4.2 Когнитивна компонента

Дјеца која одрастају на овакав начин постају константно заокупљена агресивним мислима. Док већина људи бира ненасилно понашање будући да вјерује да је такво понашање неморално, недруштвено или погрешно, особе са усвојеним агресивним стилем понашања вјерују и понашају се другачије – агресивно. Њихов начин размишљања карактерише егоцентризам, а виђење свијета је засновано на ставу „прво ја“ – примјери: „Кад се разбјесним баш ме брига ко ће да страда!“ или „Брига ме је да ли је то по закону или не!“

Уз егоцентричну перспективу карактеристична је и процјена других као потенцијале пријетње и када то није случај. Неутрално понашање других се погрешно тумачи као агресивност, директан изазов, претња или омаловажавање (непријатељски поступак), нпр. случајно ударање приликом мимоилажења у школском ходнику пуном дјецe интерпретира се намјернум и производи љутњу.

Двије карактеристичне когнитивне дисторзије код агресивних особа су минимализовање и погрешно означавање при чему се насилно понашање и негативне посљедице умањују и приказују различито од оног какве заиста јесу. Уз ове, постоје још двије когнитивне дисторзије- лажни консензус и рационализација типа „други раде као и ја тако да је са мном све ОК“ (према Трифуновић, 2012).

Агресивно понашање је врло често праћено порицањем; «Ја то нисам учинио, мислио или започео». Овакво порицање, минимализовање и преношење одговорности на друге је израз непостојања контроле над собом и понашањем.

За све више адолесцената агресиван начин мишљења и понашања је „свршена ствар“ јер увијек доноси успјех и издашно га потпомажу људи који су у њиховим животима важни. Родитељи, учитељи, психолози, педагози, социјални радници и други који покушавају да промјене такву дјецу врло тешко долазе до неког успјеха. Препрека на коју се наилазе при покушају промјене понашања јесте вјеровање да „агресија успјева“ – јер у пракси агресивна дјеца током свог одрастања то науче и потврде небројено пута (Трифунувић, 2012).

Велики број младих особа одраста уз родитеље који проблеме рјешавају агресивношћу и на тај начин дисциплинирају дјецу. Нажалост, став „батина је из раја изашла“ се охрабрује и подржава. Социјални притисак је неумољив. Многи адолесценти ће бити окрутно кажњени и сасвим понижени ако не примјене силу онда када сви око њих сматрају да то треба учинити. Награђивање за примјену насиља се јавља и у групама вршњака које врше притисак на неистомишљенике. Овакав притисак се јавља у све млађем узрасту, и то подједнако међу дјевојчицама и дјечацима.

5. ЕФИКАСНЕ СТРАТЕГИЈЕ ИНЕРВЕНИСАЊА У СЛУЧАЈЕВИА АГРЕСИВНОГ ПОНАШАЊА ПРЕМА КОГНИТИВНО БИХЕВИОРАЛНОЈ ТЕРАПИЈИ

Не постоји кохерентан приступ рјешавању проблема агресивности младих, односно приступ који би истовремено интервенисао фокусирањем на ученика, школу и систем у цјелости. Ипак, мало се зна о томе који би од ових фактора, појединачно или у комбинацији, заиста дјеловао и дао резултате у превенцији и смањењу агресивног понашања.

При сузбијану агресивности посебно је важно обратити пажњу на утицај родитеља и вршњака. Код младих са проблемом контроле бијеса евидентиран је недостатак персоналних, интерперсоналних и социјално-когнитивних вјештина које су саставни дио ефикасног просоцијалног понашања. Учесталост импулсивности и препуштање агресивном начину размишљања и реаговања је одраз немогућности контроле бијеса. Када су у питању вриједносна мјерила агресивни адолесценти су склони егоцентричном и конкретном резонувању.

Агресивно понашање често иницира бијес који израста из погрешног когнитивног увида интерперсоналног свијета. Емоционално буђење које слиједи, потхрањује и одржава такав увид. То је истовремено бихевиорални (понашајни), когнитивни (сазнајни) и емоционални феномен. Стога, све што се предузима у вези са агресивним понашањем мора бити осмишљено тако да укључује све три компоненте (Трифунковић, 2012).

Ефикасне стратегије интервенисања у случајевима агресивног понашања према когнитивно бихевиоралној терапији које садрже интервенције на горе поменути компонентама укључују: *технике усвајања социјалних вјештина, технике контроле бијеса и технике моралног резовања.*

5.1 Технике усвајања социјалних вјештина

Социјалне вјештине представљају сет процедура осмишљен тако да повећа ниво просоцијалних вјештина. Приступ се састоји од серија инструкционалних процедура социјалног учења. У вјежбама социјалних вјештина, малим групама често агресивних адолесцената или делинквената се:

- показују се примјери ефикасног, конструктивног коришћења понашања које је састављено од вјештина које њима недостају (моделовање);
- дају упутства за неколико ситуација у којима би могли да практикују и испробавају одговарајућа понашања (путем играња улога);
- дају похвале, нове инструкције и повратне информације у вези са тим колико су добро одиграли своје улоге и у чему се њихово извођење поклапа са позитивним моделима (повратне информације као поткрепљивачи);
- дају охрабрења да учествују у серијама активности осмишљених да им повећају шансе да оно што су на вјежбама научили потраје и буде примјењиво када им затреба у школи, код куће, на јавним мјестима и у свим другим приликама (пракса, упражњавање наученог, трансфер на социјалну средину).

Уз помоћ техника моделирања, играња улога, повратних информација о извођењу, те вјежби практичне примјене наученог може бити усвојено чак 50 просоцијалних вјештина које су подјељене у шест група: почетне социјалне вјештине, сложеније социјалне вјештине, вјештине баратања

осјећањима, вјештине које су алтернатива агресивности, вјештине овладавања стресом и вјештине планирања (Трифуновић, 2012).

5.2 Технике контроле бијеса

Социјалне вјештине представљају компоненту орјентисану на понашање. Комплементарно томе, овладавања бјесом представља емоционално орјентисану компоненту програма. Циљ ових техника јесте појачање самоконтроле, редукација и савладавајње бијеса и агресије. Технике контроле бијеса осмишљене су тако: (а) да се учесталост агресивних понашања код младих смањи те (б) да се оваквим појединцима омогући да савладају вјештине самоконтроле како би могли да их примјене када осјете насилнички порив. У суштини, као што је компонента социјалних вјештине осмишљена тако да обучи младе ономе што треба да раде у проблематичним ситуацијама, технике контроле бијеса уче их ономе што не треба да раде.

Кроз различите вјежбе млади уче како да на провокације не одговарају бјесом већ ланчаним реакцијама, фокусираним на:

- Изазиваче – спољашњи догађаји који ‘укључују’ унутрашњу позитивну реакцију која дјелује као стимулус;
- Окидаче – кинетичка или нека друга физичка сензација или доживљај који означава почетак бјеса;
- Редукторе – технике подизања-спуштања као што су бројање уназад, дубоко дисање, замишљање нечег лијепог те замишљање дугорочних посљедица;
- Подсјетнице – самоинструкционе изјаве/реченице намјењене томе да реинтерпретирају и анулирају интерне Изазиваче;
- Самоојцењивање – односно, самопроцјењивање наступа и резултата који су постигнути претходним корацима у овладавању бјесом.

5.3 Технике моралног резоновања

Морално резоновање је трећа компонента програма у оквиру мултимодалног когнитивно бихевиоралног приступа редукације агресивности младих. Колберг (према Трифуновић, 2012) је серијом пионирских истраживања показао да ако се пред младе стави низ моралних дилема, које захтјевају различите нивое моралног резоновања, појављује се когнитивни конфликт чије разрјешење унапређује морално резоновање напреднијих вршњака у групи. Ово унапријеђење моралног резоновања је поуздано потврђено. Међутим напори да се ове технике користе засебно за побољшање моралног понашања уродили су промјенљивим успјехом. Примјена техника моралног резоновања може да ојача просоцијално те смањи антисоцијално и асоцијално понашање код младих који су већ успјешно савладали технике социјалних вјештина и технике контроле бијеса.

Када се све три наведене компоненте програма користе засебно резултат је значајна промјена понашања. Међутим, приликом примјене само појединих компоненти примјечена су извјесна ограничења. Код техника социјалних вјештина и контроле бијеса добијени су поуздани краткорочни помаци у циљаном понашању младих, али ни код једне ни код друге интервенције нису утврђени подједнако поуздани дугорочни ефекти (Трифуновић 2012). Технике моралног резоновања имају утицај на схватање система вриједности, али су праве промјене у понашању ријетко видљиве. Због таквих резултата истраживања ефикасности програма (према Трифуновић, 2012) процјена је да комбиновање ових компонената може доћети увјерљивије и трајније позитивне помаке прије него засебна примјена сваке од њих.

ЛИТЕРАТУРА

1. Андриловић, В. (1987). Методе и технике истраживања у психологији одгоја и образовања. Загреб: Школска књига.
2. Андриловић, В., Чудина, М. (1988). Психологија учења и наставе. Загреб: Школска књига.
3. Башић, Ј., Јанковић, Ј. (2000). Ризични и заштитни чимбеници у развоју поремећаја у понашању дјецe и младежи. Загреб: Кратис
4. Есау, Ц. А., Конрадт, Ј. (2006). Агресивност у дјецe и младежи. Јастребарско: Наклада слап.
5. Фиелд, Ј. (2001). Како развити самопоуздање. Загреб: Мозаик књига.
6. Голдштајн, А., Глик, Б. (1987). Учење замене агресивности, Београд: Институт за педагошка истраживања.
7. Голдштајн, А. (1997). Припрема: курикулум за развој просоцијалног понашања код агресивних младих; Београд: Институт за педагошка истраживања.
8. Хумпхреус, Т. (2002). Моћ негативног размишљања. Загреб: Мозаик књига.
9. Хумпхреус, Т. (2003). Самопоуздање – кључ дјететовог успјеха у школи. Загреб: Мозаик књига
10. Клаић, Б. (1990). Рјечник страних ријечи. Загреб: Накладни завод МХ.
11. Миљковић, Д., Ријавец, М. (1996). Разговори са зрцалом. Загреб: ИЕП.
12. Миљковић, Д., Ријавец, М. (2002). Боље бити вјетар него лист. Загреб: ИЕП.
13. Олвеус, Д. (1998). Насиље међу дјецом у школи. Загреб: Школска књига.

14. Орлоф, Ј. (2005). Позитивна енергија. Чаковец: Двострука дуга
15. Стоиљковић, С. (1984). Психијатрија са медицинском психологијом. Загреб: Медицинска књига.
16. Трифуновић, С (2012) Агресивност младих - <http://pletenijesloves.Wordpress.com/> 2012/10/23/агресивност-младих-четврти-део-техни/ (веб страници приступљено 28.12.2012)
17. Вргоч, Х. (1989). Агресивност (насиље) у школи. Загреб: ХПКЗ
18. Жужул, М. (1998). Агресивно понашање-психологијска анализа. Загреб: Радна заједница, Републичке конференције савеза за омладину Хрватске.

мр Мирко Живковић
Дарко Ковјанић, спец.

КРИМИНАЛИСТИЧКИ АСПЕКТ ПОЛНОГ НАСИЉА НАД ДЈЕТЕТОМ

Претходно саопштење

УДК 316.624-053.2:343.3/7

***Апстракт:** Приликом разматрања проблема и изазова који се стављају пред криминалисту у поступку доказивања постојања и разјашњења кривичног дјела „полно насиље над дјететом“ поставља се низ предпитања и предуслова које је неопходно адекватно поставити како би се омогућило ефикасно и професионално приступање криминалистичким радњама. Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку¹ Републике Српске утврђује обрасце по којима се поступа, како са малољетним лицима која су учинила кривично дјело, тако и са малољетним лицима која су жртве кривичног дјела. Малољетници као жртве представљају посебно угрожену скупину која тражи обзирив третман како би се заштитили од даље, секундарне, виктимизације, док, с друге стране, постоји потреба непосредног контакта са истима како би се утврдиле чињенице битне за поступак откривања и доказивања дјела и кривице учиниоца, а које само зна жртва.*

***Кључне ријечи:** малољетник, криминал, полно насиље, заштита, кривични поступак и криминалистика.*

***Abstract:** When considering the problems and challenges that are put before criminology in the process of proving the existence and clarification of the criminal act of "sexual violence against children", there are a number of questions and preconditions that need to be asked in advance necessary and set properly in order to ensure effective and professional approach to criminal offences. The law on protection and treatment of children and juveniles in criminal proceedings of the Republic of Srpska determines patterns according to which juveniles who commit an offense and juveniles who are the victims of crime are treated. Juveniles as victims represent a particularly vulnerable group that re-*

¹ Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку (Службени гласник Републике Српске број 13/2010).

quires a careful treatment in order to be protected against further, secondary victimization, while, on the other hand, there is a need for direct contact with them in order to establish facts essential to the process of finding and proving the offense and guilt of the offender, known only to the victim.

Key words: *juvenile, crime, sexual violence, protection, prosecution and criminal justice.*

1. ПОЛНО НАСИЉЕ НАД ДЈЕТЕТОМ И ПОСТУПАК РАЗЈАШЊЕЊА КРИВИЧНОГ ДЈЕЛА

У оквиру главе XIX Кривичног закона² Републике Српске обезбијеђен је посебан облик заштите полног интегритета малољетника у члану 195. под називом: „Полно насиље над дјететом“. Наведеним кривичним дјелом штити се, прије свега, полна слобода малољетника, с обзиром да је малољетник незрео или недовољно зрео у биоконститутивном и психолошком смислу, односно, у специфичној фази развоја личности која је изузетно значајна за каснији психофизички развој.

У самом поступку расвјетљавања кривичног дјела полно насиље над дјететом, са криминалистичког аспекта, постављају се следећа питања:

1. надлежности у вођењу кривичног поступка,
2. надлежности поступања унутар полицијских структура у смислу постојања линијских тимова за рад са малољетницима и сексуалним деликтима и
3. ангажовање других друштвених субјеката.

Приликом криминалистичког ангажовања на расвјетљавању пријављеног кривичног дјела полног насиља над дијететом пред криминалисту се постављају питања која су типична и која се могу везати за свако кривично дјело. То су такозвана *златна питања криминалистике*, и то:

1. Шта се десило,
2. Гдје се десило,
3. Када се десило,
4. Како се десило,
5. Са ким се десило,
6. Са чим се десило (средство извршења),
7. Зашто се десило (мотив),
8. Над ким се десило и
9. Ко је извршилац.

² Кривични закон Републике Српске („Службени гласник Републике Српске“, број 49/2003).

Приликом поступања по пријави да је извршено кривично дјело указује се низ специфичности које су типичне за кривична дјела којима се угрожава сексуална слобода, а посебно сексуални напад на дијете. Неке од специфичности сексуалних деликата, а посебно сексуалних деликата у којима су жртве дјеца, јесу да пријава може бити мотивисана разним интересима родитеља или дјетета, да је у највећем броју случајева породица жртве дисфункционална и непотпуна. Често се приликом рада на расвјетљавању полног насиља над дјететом могу утврдити и елементи бића кривичног дјела „запуштање и злостављање малољетника“. Примјећује се значајнији протек времена од извршеног дјела до пријаве или сазнања органа унутрашњих послова о извршеном дјелу (у пракси је то често 1-4 мјесеца), уништење и контаминација материјалних трагова дјела услијед протеча времена, родитељ, старалац или усвојилац често не могу значајно помоћи у расвјетљавању и доказивању дјела из разлога запуштања старања и контроле над дјететом, гдје не познају у потребној мјери кретање, контакте и активности жртве, проблем комуникације са жртвом, непостојање свједока и друго.

Са криминалистичког аспекта сексуално злостављање и искоришћавање дјетета се може препознати у више облика и то:

1. без физичког контакта (нпр. гледање порнографских садржаја),
2. са физичким контактом (нпр. узајамно додиривање интимних дијелова тијела или пенетрација полног органа),
3. са пенетрацијом-орални секс,
4. садизам,
5. ритуализам и сл.

Пријему кривичне пријаве коју подноси жртва треба посветити пажњу. Ради се о тешком кривичном дјелу које оставља велике физичке и психичке последице, а при томе се жртва налази у посебном психичком стању. У разговору са њом треба примјенити сва криминалистичко-тактичка правила обављања информативног разговора и правила тактике обављања разговора са специфичним категоријама лица. Разговор треба да води искусан оперативни радник, специјалиста за сексуалне деликте, који ће након успостављања контакта са жртвом, пажњу посветити свим детаљима извршења самог силовања, понашања оштећеног лица, изгледа и понашања учиниоца.³ Жртву, која пријављује силовање или полно насиље, прво, треба ослободити од страха, стида и одређених предрасуда и пустити је да исприча цио догађај како га је она видјела и доживјела. Потом у конкретном и опуштеном разговору, без присуства трећих лица, треба обратити пажњу посебно на чињенице које могу бити познате само жртви.⁴ Битно је разјаснити да ли је жртва познавала учиниоца и какви су били

³ М. Бошковић, Б. Бановић, Криминалистика методика, Београд, 2001, стр. 81.

⁴ М. Бошковић, Д. Јовичић, Криминалистика методика, Бања Лука, 2002, стр. 218.

њихови међусобни односи, мјесто, вријеме, средство и начин извршења силовања, који облик силе или пријетње је примјењен према њој, да ли се и на који начин она бранила, те које се повреде и на којим дијеловима тијела учиниоца могу наћи, а које су повреде остале на тијелу жртве, да ли је њена гардероба поцијепана и да ли је при пружању отпора оштетила гардеробу учиниоца и на који начин, да ли је неко могао да чује њено викање и запомагање, да ли је учинилац након савлађивања отпора водио разговор са њом и какав је садржај тог разговора, да ли је неком испричала о догађају, да ли се јављала љекару за преглед и гдје је провела вријеме од извршења силовања до часа пријављивања.

Уколико је учинилац био познат жртви, потребно је узети све податке и чињенице и истом, посебно о периоду њиховог познавања, а њихов сусрет и контакт непосредно прије чињења дјела у потпуности разјаснити. Када је учинилац силовања непознат, од жртве у разговору треба покушати сазнати што више детаља о личном опису учиниоца, његовом говору, понашању, изгледу, специфичним знацима и другим корисним чињеницама, водећи рачуна да учинилац може да буде маскиран.

У поступку расвјетљавања кривичног дјела силовања потребно је утврдити мјесто, вријеме, средство, мотив и начин извршења, те који трагови постоје на мјесту извршења силовања, на жртви и на осумњиченом лицу, као и да ли је било више учинилаца или постоји други вид саучесништва. Оперативну дјелатност такође треба усмјерити на утврђивање података које је жртва навела приликом пријављивања силовања, као што су: да ли је жртва викала критичном приликом и с обзиром на локацију мјеста силовања да ли је неко могао да чује то запомагање, да ли је неко могао да види сам акт силовања или учиниоца, односно његов долазак и одлазак са лица мјеста и понашање непосредно прије силовања, какви су били метеоролошки услови у вријеме силовања и да ли су могли утицати на чујност запомагајућих позива жртве, а у склопу свега тога посебно прикупити неопходне податке ради сагледавања комплетне личности жртве.

2. КРИМИНАЛИСТИЧКО-ТАКТИЧКА ПРАВИЛА РАСВЈЕТЉАВАЊА КРИВИЧНИХ ДЈЕЛА

У сваком конкретном случају треба утврдити да ли је над жртвом извршена обљуба или нека друга полна радња и да ли је у питању сила или пријетња као начин извршења дјела и у чему се оне састоје, односно у ком виду су испољене. Такође је потребно разјаснити и чињеницу старости жртве, односно да ли је жртва силовања малољетно лице, да ли је силовање извршено на свиреп и нарочито понижавајући начин и у чему су се испољавали ти начини, да ли је истом приликом извршено више силовања од стране више лица, те колико је дјела извршено и од стране којих лица, да ли је наступила тешка тјелесна повреда, тешко нарушавање здравља или је наступила трудноћа у ситуацији када је жртва силовања женска особа, те да ли је наступила смрт лица према коме је извршено силовање. У разјашњавању и утврђивању чињеница постојања тешке тјелесне повре-

де, тешког нарушавања здравља, трудноће силоване женске особе и наступа смрти обавезно учествује и вјештак-љekar одговарајуће специјалности. Након подношења кривичне пријаве жртву треба упутити на судско-медицински преглед, како не би дошло до уништења или промјене трагова који су веома осјетљиви.⁵ Судско-медицинским прегледом оштећеног лица могу се пронаћи макро и микро трагови као што су трагови сперме, длака, крви, физичке силе ако је употријебљена (модрице, угризи, подливи, огреботине, отеклине и сл.), као и поцјепана и упрљана одјећа и веш. У случају да је силовање или полно насиље над дјететом без употребе физичке силе извршено на отвореном простору, на жртви се могу пронаћи и трагови земље, прашине, лишћа, траве, блата и сл. Уколико је дјело извршено у возилу или је возило коришћено за долазак на лице мјеста, потребно је уз помоћ вјештака извршити детаљан преглед инкриминисаног возила.

У поступку откривања учиниоца, ако је исти непознат, треба поставити основне верзије о осумњиченим лицима које ће бити засноване на: утврђеном чињеничном стању током увиђаја, вјештачењу, прикупљеним обавјештењима и провјерама, као и на основу постојећег начина извршења – *modus operandi* и корисних оперативних евиденција. Након постављених верзија, планирају се конкретне криминалистичко-тактичке и истражне радње ради провјеравања постављених верзија, користећи се методом елиминације. Одбацују се неосноване, недоказане верзије и на основу новоприкупљених индиција допуњавају се постојеће и постављају нове верзије све до откривања учиниоца дјела силовања. Том приликом посебну пажњу потребно је посветити грађењу верзија, затим контраверзија и у поступку њиховог потврђивања, односно оповргавања избјегавати честу појаву код оперативних радника тј. постојање „најдражих верзија“⁶. Треба се посветити нарочито професионалним учиниоцима и њиховом начину извршења кривичног дјела, алкохоличарима, душевно болесним лицима и лицима која су изашла са издржавања дуже временске казне затвора. По проналажењу осумњиченог лица, над њим се врши судско-медицински преглед с циљем тражења трагова сношаја, као и трагова насталих пружањем отпора жртве. Резултате судско-медицинског прегледа треба упоредити са исказом жртве у погледу њене одбране и нанијетих повреда учиниоцу. Обавезно треба извршити претрес стана осумњиченог, са циљем проналажења одјеће, веша и обуће која одговара опису који је дала жртва и извршити одговарајућа вјештачења ради проналажења трагова и њихових упоређења са траговима и предметима пронађеним на мјесту извршења.

⁵ М. Бошковић, Д. Јовичић, Криминалистика методика, *op. cit.*, стр. 155.

⁶ У пракси се дешава да оперативни радници из цијеле лепезе могућих верзија граде најдраже или омиљене верзије када сву енергију усмјере само на прикупљање чињеница које потврђују ту верзију, те том приликом чињенице сугестибилно тумаче и игноришу чињенице које указују на супротно.

Одјећу и обућу за коју се сумња да је учинилац носио у вријеме извршења кривичног дјела силовања треба одузети и њихово вјештачење извршити у одговарајућим лабораторијама органа унутрашњих послова. Прије него што се отпочне детаљан разговор са осумњиченим лицем о свим битним чињеницама са циљем разјашњавања кривичног дјела, оперативно је корисно да се процјене услови и могућности коришћења полиграфске технике.

Основна криминалистичко-тактичка питања која треба поставити и ријешити јесу:

- гдје је извршено силовање;
- када је извршено силовање;
- да ли је силовање извршено употребом физичке или психичке силе;
- да ли на месту извршења постоје трагови отпора;
- да ли постоје повреде на тијелу оштећеног лица;
- да ли постоје трагови и повреде на одјећи оштећеног лица;
- да ли постоје трагови и повреде на тијелу наводног учиниоца;
- да ли постоје трагови на одјећи и обући учиниоца (да ли трагови насиља не постоје можда од раније, да ли су у вези са конкретним кривичним дјелом);
- да ли је „наводно“ силовано лице викало или ко је и како чуо то викање? На којим су се мјестима налазили свједоци? Да ли су са тог мјеста могли или морали да чују или виде догађај? Колика је раздаљина од мјеста силовања до најближег настањеног краја, као и да ли су атмосферске прилике биле такве да се нешто могло, односно, морало чути или видјети од стране свједока;
- коме је силовано лице причало о догађају (саслушати та лица и упоредити исказе);
- колико је времена прошло између извршеног кривичног дјела и пријаве (зашто је оштећено лице каснило са пријавом);
- да ли је оштећено лице прије подношења пријаве било код љекара и шта му је рекло;
- да ли је учинилац оштећеном лицу од раније познат и какви су односи међу њима и
- какво је било понашање оштећеног лица прије извршења „наводног“ кривичног дјела, за вријеме и после извршења кривичног дјела.

Сумњу рађа чињеница ако оштећени не пријави одмах силовање, него чека краће или дуже вријеме.⁷

Код кривичног дјела полно насиље над дјететом, у пракси се показује да је најчешћи извршилац дјела лице које је у блиским, пријатељским или родбинским односима са жртвом. Ту се најчешће ради о очевом пријатељу, побочном дједу или ујаку/стрицу, братовом пријатељу или сл. Извршилац често у периоду који претходи полном насиљу исказује наклоност и присност према жртви коју родитељи и окружење тумаче као пријатељски, родбински, односно, очински однос гдје будућу жртву често обасипа поклонима, слаткишима и пажњом. Приликом криминалистичке обраде лица за која постоји одређени степен сумње да је извршио полно насиље над дјететом уочава се његова упорност у негирању извршења, правдање да има очински и благонаклон однос према жртви „што може потврдити цела породица“, па породица то најчешће и потврђује без сумње на извршиоца. Једна од најважнијих радњи у истрази јесте обављање детаљног, тачног и циљаног разговора, односно, саслушања жртве полног насиља. Приликом саслушања, неопходно је водити рачуна о заштити жртве од додатне секундарне виктимизације, односно додатног нарушавања здравља и правилног развоја. С друге стране, цијенећи потребу заштите дјетета неопходно је путем стручног психолога инсистирати на детаљима извршеног полног насиља, и то у погледу: времена, мјеста, начина, да ли је неко свједочио, материјалним траговима, доказима и сл.

3. УВИЂАЈ И ЊЕГОВЕ СПЕЦИФИЧНОСТИ

Увиђај код силовања и других дјела полног насиља посебно је значајан због откривања латентних и обезбјеђивања трагова извршеног дјела за потребна вјештачења која слиједе. Код најтежих кривичних дјела ове врсте углавном се наилази на четири врсте трагова. То су:

- 1) трагови насиља, борбе (трагови на земљи, трагови крви, дијелови одломљеног нокта жртве, разбацани и оштећени предмети и исцјепани дијелови одјеће);
- 2) трагови обљубе, односно полне активности (трагови сперме, вагиналног секрета итд.);
- 3) макротрагови и микротрагови који настају приликом контакта између учиниоца и жртве и преносе се са једне особе на другу (коса и друге длаке, микровлаканца текстила са одеће) и
- 4) макротрагови и микротрагови који настају услед боравка ових лица на мјесту извршења кривичног дјела, и то: а) трагови који се остављају на лицу мјеста услед боравка на њему (трагови отисака прстију, трагови

⁷ Д. Ковјанић, Силовље, Специјалистички рад, Факултет безбедности, Београд, 2011, стр. 36-37.

обуће, предмети остављени и изгубљени, нпр., дугме са извршиочевих панталона) и б) трагови који су се са лица мјеста пренијели на тјело и одјећу особа које су боравиле на њему (трагови земље, биљне вегетације, влаканца тепиха који се могу наћи на обући, одјећи и тијелу осумњиченог лица и оштећене).

Од великог је значаја да се приликом вршења увиђаја са лица мјеста узму узорци тла, биљне вегетације или подлоге на којој се одиграло кривично дјело (узорци влаканаца са тепиха, ћебета) како би се компарирали са траговима пронађеним на обући, одјећи и тијелу извршиоца (нпр. микротрагови који су скинути испод ноктију). Приликом вршења увиђаја код силовања треба увијек ангажовати љекара специјалисту за судску медицину. Његова је помоћ значајна приликом проналажења и паковања биолошких трагова (трагова крви, сперме, власи косе итд.).

Специфични трагови код силовања су:⁸

1. трагови крви,
2. људске излучевине (трагови сперме, трагови пљувачке, трагови слине, трагови зноја, трагови вагиналног секрета, трагови мокраће, трагови измета и трагови повраћеног желудачног садржаја) и
3. трагови зуба, длаке и косе.

У криминалистичкој пракси, трагови људских излучевина се најчешће проналазе код крвних и сексуалних деликата, али се могу пронаћи и код других кривичних дјела. Ове трагове треба тражити на лицу мјеста, на осумњиченом, на жртви, одјећи жртве и осумњиченог, те разним предметима осумњиченог и жртве. Да би се тај поступак што детаљније провео, потребно је извршити мисаону реконструкцију кривичног дјела, са циљем да се утврде начин и правци кретања учиниоца и жртве, као и предмети са којима су ови могли доћи у додир, при чему треба обратити посебну пажњу на одјећу и тијело жртве и осумњиченог ако се ради о сексуалним деликтима.⁹

4. ЗАКЉУЧАК

Кривична дјела из области насилничког понашања, дјела којима се угрожава живот и тијело, те полни интегритет човјека, јесу најтежа кривична дјела. Материјални трагови који настају чињењем ових дјела су у значајној мјери истоврсни. За разлику од других дјела из ове групе, дјела полног насиља поседују низ специфичности које су, прије свега, материјални трагови у виду излучевина, те психички (субјективни) трагови које посједује и преноси жртва кроз своје свејдочење. Посљедице по жртву и јавни морал код кривичних дјела полног насиља, а посебно полног насиља над дјететом, су велике и тешке. Тешке психичке и физичке посљедице по жртву захтјевају посебно обазрив приступ у поступању приликом обављања

⁸ М. Бошковић, Д. Јовичић, Криминалистика методика, *op. cit.*, стр. 216.

⁹ Ж. Алексић, М. Шкулић, Криминалистика, Београд, 2000, стр.237.

разговора, као и проналажењу, фиксирању и узимању материјалних трагова са саме жртве. Рад на расвјетљавању ових кривичних дјела треба да се усклади са општом тактиком поступања код кривичних дјела полног насиља, с тим да је исту потребно прилагодити својству и осјетљивости жртве, у највећој могућој мјери, а да се са друге стране не пропусте дужне мјере и радње првог захвата на расвјетљавању.

ЛИТЕРАТУРА

1. Алексић Живојин, Шкулић Милан, *Криминалистика*, Београд, Досије 2000.
2. Бошковић Мићо, Бановић Божидар, *Криминалистика методика*, Београд, Виша школа унутрашњих послова, 2001.
3. Бошковић Мићо, Јовичић Драгомир, *Криминалистика методика*, Бања Лука, Висока школа унутрашњих послова, 2002.
4. Ковјанић Дарко, *Силовање*, Специјалистички рад, Факултет безбедности Београд, 2011.
5. *Кривични закон Републике Српске* (Службени гласник Републике Српске број 49/2003).
6. *Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку* („Службени гласник Републике Српске“, број 13/2010).

Александар Мирошљевић¹

Дејан Којић

Удружење дипломираних правника унутрашњих послова

Бања Лука

СОЦИО-ПАТОЛОШКИ ПРОБЛЕМИ ОМЛАДИНЕ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ И БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

Претходно саопштење

УДК 316.624:159.922.7(497.6)

Апстракт: У раду се говори о омладини у Републици Српској и проблемима с којима се омладина сусреће. Социопатолошки проблеми представљају рак рану данашње омладине, а све већи број популације која подпада под термин омладина свакодневно се сусреће са овим социјални девијацијама. Алкохолизам, наркоманија, пушење појаве су које омладина не види као социјалну патологију девијације већ напротив сматра их сасвим нормалним видовима понашања. Игре на срећи, спортеке кладионице, за сигурно заузимају важну улогу у овим патологијама које погађају младе и цијелокупно друштво. Млади не читају књиге јер су књиге замијенили кладионичарски тикети, а главне теме разговора су фудбалске утакмице резултата истих. Велики број младих радије ће се одлучити на варијанту да „одигра тикет“ у кладионици, него да уложен новац искористи за рекреацију, биоскоп и слично.

Кључне ријечи: Омладина, социјална патологија, проблеми омладине, алкохолизам, пушење, наркоманија, игре на срећу, спортске кладионице.

Abstract: The young are both a biological and a social category. In the traditional society the young as a special social group did not exist due to the fact that the period of work started in early childhood, and the children would automatically become adults the moment they started working. With the development of the technological society there comes a need for qualified labor force, which leads to mass education, i.e. postponing of entering the world of work. The most important features of the young are: age, various social

¹ Контакт: defend@blic.net

connotations attributed by the society, gap between psychophysical and social maturity which results in unequal social position of the young compared to referential adult groups and building of a specific youth conscience which differentiates the young from the adult world.

Key words: *the young, social pathology, youth problems, alcoholism, smoking, drug addiction, lottery games*

1. УВОД

Младост је раздобље живота између дјетињства и одраслости, а појам омладина означава особе које се налазе у том раздобљу.

Омладина је како биолошка, тако и друштвена категорија. У традиционалном друштву омладина као посебна друштвена група није постојала јер је укључивање у сферу рада започињало већ у раном детињству, а дјеца су аутоматски постајала одрасли чим су почела привређивати за живот. Развојем технолошког друштва јавља се потреба за све квалификованијом радном снагом, што доводи до масовног школовања, тј. одгањања уласка младих у свијет рада.

Омладина постаје предмет проучавања социологије након увиђања да је биолошка чињеница, попут старосног доба, попримила друштвене конотације и постала начело друштвене диференцијације. Социолози омладине нису сагласни у дефинисању термина омладина, као ни око година које термин обухвата. Неки као омладинско наводе раздобље од 15. до 25. неки до 30, а неки чак до 35 године, у складу са тенденцијама продужења младости у савременом друштву.

Најважнија обиљежја омладине су: животно доба, разне социјалне конотације које друштво придаје младима, раскорак између психофизичке и друштвене зрелости који има за посљедицу неравноправан друштвени положај младих у односу на референтне групе одраслих и изграђивање специфичне омладинске свијести која младе разликује од света одраслих.

„Бејби бум“ у САД послје Другог свјетског рата је довео до јачања омладине као друштвене категорије и до рађања низа омладинских покрета и подкултура.

2. АЛКОХОЛИЗАМ

Алкохолизам је болест од које пати и појединац и друштво, болест на коју не обраћамо довољно пажње, мада је њена распрострањеност и штетност веома значајна. Према подацима Свјетске здравствене организације (СЗО) алкохолизам је трећа болест по учесталости у свету, одмах после кардиоваскуларних (болести срца и крвних судова) које су на првом месту и малигних болести (разни облици рака) који су на другом месту.

Штетно дејство алкохола на човјечији организам и проблеми који произилазе из конзумације алкохола познати су из давнина. Спартанци су пре 300 година кажњавали пијанце одсецањем ногу. Моћна Римска држава је законом забрањивала млађима од 30 година да пију алкохол. Наш славни Цар Душан је у свом Законику тачно одредио казне пијанцима у зависности од "белаја" који су направили.

О пијанству као болесној појави писало се и у најдревнијим записима далеко пре Хипократа. Прве дефиниције о патологији пијанства и његовим психопатолошким дејствима налазе се још у Аристотеловим записима. Платон у својим законима расправља о алкохолу и алкохолизму на неуобичајен, али веома психијатријски начин, близак неким ставовима садашњих научника.

У новијој историји најпознатије мере против алкохолизма биле су америчка прохибиција почетком прошлог века и Горбачовљева кампања у СССР-у осамдесетих година прошлог века.

2.1 Алкохол и омладина

Све је више омладине која пије алкохол у Републици Српској . До првог контакта са алкохолом у просеку долази се са 13,5 година, а најкасније у 20. години живота.

Знаци зависности просечно се јављају око 21,5 година, док на лечење млади долазе између 25 и 27 година. Евидентно је да протекне око 8 година од првог контакта са алкохолом до појаве зависности. То је дуг временски период у коме би могло доста тога да се уради да до зависности не дође. Младост се често терминолошки поједностављује са појавом адолесценције. То је период живота где долази до биолошког, психолошког и социолошког сазревања личности. Међу најзначајнијим факторима који утичу на појаву алкохолизма код младих су: адолесценција, породица, група вршњака и шира социјална средина.

а) Адолесценција је један од најзначајнијих периода у развоју сваке особе. Промене које се догађају у многим сферама овог периода могу бити извор разних прихичких криза. У понашању младе особе још увек има много елемената детињастог понашања, док она захтева да се према њој односе као према одраслој особи. При том и сам адолесцент се не осећа спремним да напусти заштићени свет детињства и закорачи у независни, зрели свет одраслих. Понашање у овом периоду карактерише нагла промена осећања која су и пренаглашена и неочекивана. За овај период је карактеристично бунтовништво, неприхватање и одбацивање савета и утицаја старијих (обично родитеља).

Биолошка незрелост, уз брзо испијање веће количине пића, мешање више врста пића и комбинација пића са психоактивним супстанцијама, могу довести до значајних здравствених проблема у кратком периоду.

Најчешће се оштети мозак, нерви и органи за варење. Срећом, здравствене тегобе се углавном брзо повлаче, јер се ради о младим, снажним особама.

- б) Породица - има огроман и пресудан утицај у настанку адолесцентног алкохолизма. У истраживањима су добијени подаци да је 75 % младих алкохоличара први пут пробало алкохол у присуству родитеља. То је обично породица где често један од родитеља има проблем са конзумирањем алкохола. Алкохолизам може да се јави и код адолесцената који потичу из породице у којима родитељи не пију. Алкохоличари су најчешће из породице без љубави, без међусобног уважавања, сигурности, са нестабилном породичном атмосфером обојеном стрепњом, страховима, агресивношћу, напетостима. Родитељи су неспособни да адекватно одговоре својој родитељској улози. Такав неадекватан однос омета процес сазревања и преузимања одговорности и алкохол постаје једино решење да се са тим изађе на крај.
- ц) Група вршњака - има у младости важан утицај на младића или девојку. Другарства, створена у основним и средњим школама остају "за цео живот". У процесу „тражења себе“ група вршњака има улогу пролазне форме „колективне свијести“ кроз коју се лакше решавају дилеме, страхови, несигурности и тражи потврда својих ставова. Групе имају своја правила понашања и животну филозофију, које могу имати како негативан, тако и позитиван утицај.
- д) Шира социјална средина - у нашим крајевима има веома толерантан став према конзумирању алкохола код младих. Прекомерно конзумирање прихвата се као „младост-лудост“. Обично се на то гледа као на пролазну појаву која ће да се реши „сама од себе“. Прекомерне конзумације у овом периоду често прелазе у фазу зависности са свим каснијим последицама.

3. ПУШЕЊЕ

Пушење омладине у Републици Српској представља озбиљан друштвени проблем. Нерјетко се око основних и средњих школа могу видјети дјечаци и дјевојчице како се скривају по угловима с циљем да припале цигарету на великим одморима. Овај све више изражен проблем постаје устаљен облик понашања међу омладином у Републици Српској који врло брзо поприма облике овисности и постаје свакодневница младог човијека у Републици Српској.

3.1 Пушење и здравље

Никотинска зависност - пред њом се најјачи карактери савијају као месинг и због тог малог задовољства страда крпуна ствар као сто је лично здравље.

И не само лично, већ имамо и пусаце - сателите, секундарне пусаце који су принудјени да удису дим. Пусац практично онима до којих му је највисе стало наноси врло озбиљно угрожава здравље.

Навикавање је врло једноставно, само се опустите и немојте пуно да размисљате. Одвикавање је мало тезде. Улаз је бесплатан, а излаз се, на-залост, плаћа папрено.

3.2 Штетне последице пушења

Сматра се да постоји 1,1 милијарда пушача у свијету, 800 милиона од њих у земљама у развоју. Свакодневно, око 1000 људи умире због пушења. Један од сваких шест мушкараца умире због пушења. То јасно показује да је пушење један од главних узрока смрти.

Зависник од пушења треба довољну количину никотина дневно, да би задовољио глад или контроле свог расположења. Уз никотин, пушачи удишу и око 4.000 друге хемикалија у диму цигарета. Многи од тих спојева су хемијски активни и покрећу дубоке и штетне промјене у организму.

Узроци пушења варирају од особе до особе, што ће зависити од осетљивост особе на цигарету или дувански дим. Такође ће зависити о броју цигарета коју особа дневно попуши, доби када је особа први пут почело пушити, и сл.

Ово су неки од различитих узрока пушења:

Срце: узроци пушења на срце су поражавајући. Никотин подиже крвни притисак и чини угрушак крви могућнијим. Угљен моноксид лишава кисеоник у крви и доводи до развоја нивоа холестерола на зидовима артерија. Сви ови ефекти доводе до повећаног ризика од срчаног удара.

Плућа: Пушење узрокује хроничне опструктивне плућне болести (КОПБ), групе болести које укључују емфизем, хронични бронхитис и астматични бронхитиса. КОПБ се назива "тихи убица". Многи пушачи не знају да су погођени, све док не буде прекасно. Не постоји лијек за те болести и ни на који начин се не могу санирати. Десет посто до 15% свих пушача ће развити КОПБ.

Циркулација крви: главни ефекат пушења је да се вене и артерије сужавају, тврђе и постају премазана масним наслагаме. То може довести до проблема као што су: о Слаба покретљивост, хладна кожа, руку и ногу, те чира на желуцу. Што доводи до гангрене око 2000 ампутација а сваке године у Великој Британији.

Кости: Пушење може узроковати да кости слабе и постају ломљиве. Жене требају бити посебно опрезне, јер код њих је 5 до 10% већа вероватноћа да пате од остеопорозе него непушачи.

Желудац: штете на подручју стомака могу утицати на виталне органе. Имате повећане шансе за добивање рака желуца или чир. Такође постоји ризик од развоја рака у бубрегу, панкреаса и бешике.

Уста и грло: Пушење узрокује проблеме као што су неатрактиван и лош дах бојени зуби. Он такође може узроковати болести десни и оштетити чуло укуса. Најозбиљнија штета коју узрокује пушење је повећан ризик од рака у усни, језику, грлу, гласу и једњаку.

Очи: Опасни узроци пушења на очи су уобичајене болести ока као што је Гравесова офталмопатија, сенилне макуларне дегенерације, глаукома и катаракте. Најгори узрок пушења на очи може бити трајна слепоћа.

Кожа: Пушење смањује количину кисеоника у кожи. То значи да је кожа брже стари и изгледа сиво и без сјаја. Токсина у тијелу такођер производе целулит.

Репродукција и плодности: узроке пушења на репродукцију и плодности су озбиљне. Пушење може повећати ризик од импотенције. То такођер може оштетити сперму, смањити број спермија и узроковати рак тестиса.

Пушење не само да штети вама, него и онима око вас. Одрасле особе које удишу дим других људи такођер имају повећан ризик од рака плућа и болести срца. Труднице које пуше имају већу веројатноћу да пате побачаја и мртворођености. Деца која удишу дим других људ имају већу веројатноћу за развој плућне болести попут астме, бронхитиса и упале плућа, а њихов раст физичког и интелектуалног развоја такођер могу бити погођени.

3.3 Како престати пушити

Годишње, више смртних случајева је узроковано од употребе дувана него умрлих од АИДС-а, илегалних дрога, алкохола, саобраћајних несрећа, самоубистава и убистава заједно. Пушење штети не само пушачу, него и члановима породице, пословним сарадницима, и другима који удишу пушачки дим, што смо видели да се назива пасивно пушење. Међу ново-рођенчади до 18 месеци старости, пасивно пушење је повезано са чак 300.000 случајева бронхитиса и упале плућа сваке године.

Због разних здравствених проблема који су повезани са пушењем, већина тих људи би вољела да су способни да престану пушити. Али као с било којим зависношћу, то је често лакше рећи него учинити. Људи који престану пушити често доживљавају тешке симптоме (и физичке и психичке), чинећи одвикавање тежим.

4. НАРКОМАНИЈА

Наркоманија је реч грчког порекла и означава по дефиницији страст за уживањем у опојним дрогама, а наркоман је самим тим онај ко дрогу ужива.

Међутим, дефиниција наркоманије као „страсти за уживањем“ у дрогама је давно превазиђена, јер је наркоманија еволуирајући попримила много шире димензије и прерасла опсег обичне страсти, и развијајући се, на негативну страну по људе постала обележје једне целе културе и једног новог принципа и начина живота, постала болест!!!

Постала јетренд, одговор на свакодневну монотоност или дисфункционалност друштва у коме живимо, инат према свему што је нормално и разумно, улазница у друштво, начин да се прекрати време или неистражено пространство без којег се живот не сматра комплетним.

Некада је „контролисана“ наркоманија, тј. она која се кретала у обиму одређених култура као саставни део њихових ритуала, била нормална појава и није имала погрдни призив нити у називу ни у самој својој бити. Међутим човек је, као најинтелигентније биће на планети, нашао начин да зарад сопствене користи и сталне потребе за брзим и ефикасним задовољењем чула развије појам наркоманије до огромних размера, притом уништавајући животе милиона зарад свог још већег богаћења. Продаја, тј. диловање дроге је у данашње време бизнис на коме се згрћу богатства, развијају државе и подижу мала краљевства на приватним поседима широм света, а уживање истих је појава која од нормалних људи прави слој на самој доњој маргини друштва, растура породице и убија нажалост стотине хиљада, па можда чак и милионе годишње.

Данас се дрога, осим на неким местима где се задржала као неизбежан део културе или паганских ритуала (Боливија, Перу, Камбоџа, Мексико, Турска, поједине афричке земље итд.) узима из много разлога. Најосновнији од њих су, као сто је већ наведено: тренд, потреба за проналажењем себе унутар себе сто је посебно изражено код адолесцената као једна од фаза у кризи идентитета, потреба за лакшим проналажењем себе унутар средине, што је опет карактеристично за адолесценте чије је психичко стање у том периоду живота веома крхко и компликовано, и који теже ка томе да се по сваку цену уклопе у неку већу и самим тиме стабилнију средину; инат и бунт против света, поистовећивање са лажним идолима и онај најопаснији фактор од свих човекових најпревртљивијих особина која је кроз историју била извор највећег успеха и најгорих пропаста – радозналост.

Готово је немогуће допрети до свих оних који су у контакту са дрогом. С обзиром на чињеницу да ју је масовна производња учинила невероватном јефтиним, дрога и самим тиме наркоманија је постала глобална појава. Она није више разонода најбогатијих, већ и „богатство сиромашних“.

4.1 Појам и вријеме настанка опојних дрога

Наркоманија је зависност од дрога. Ова, наизглед једноставна дефиниција је резултат многих главобоља, расправа и неспоразума међу стручњацима у дугим и упорним покушајима да научно објасне људско искуство са дрогама од древних времена па до данас. У различитим деловима света и ис-

куства су била различита. Владимир Худолин 1987. ову врсту зависности дефинише као прекомерно, редовно уживање дроге, због чега наступа зависност.

Тамо где се алкохол традиционално користио као средство за опуштање и брзо постизање задовољства, дрога се најчешће није користила. У другим деловима света, посебно у оним у којима су биљке из којих се добијају дроге биле „домаће културе“ и узгајале се као код нас шљива или пшеница, људи су користили дроге да би се веселили, да би издржали напоран рад на пољима или када би изводили религиозне ритуале. Такође су знали да користе дроге и у самоубилачке сврхе када би скрхани болешћу и неиздрживим боловима дрогу узимали да све то прекрате. Када се ствари тако посматрају онда би тешко могли рећи да је дрога „чисто“ урбани или модерни феномен – напротив, она постоји вековима.

Ријеч дрога, у изворном облику означава непрерађени лек или сваку материју (биљну, животињску или минералну) која може служити за прављење лекова. Реч „дрога“ у свакодневном говору најчешће везујемо за злоупотребу дрога или зависност од дрога. Дрогом се сматра свака супстанца или материја која својим уношењем у организам мења једну или више његових функција (физиолошке – рад унутрашњих органа или система; психичке – свест, мишљење, опажање, понашање...).

Материје које имају својства дроге могу бити природне и вештачке. Стари Грци су знали преко 500 биљних, минералних и животињских дрога. У многим древним културама и данас, дрога се користи као лек, као средство којим се достизало мистично искуство, врхунски доживљаји и увиди, пророчке визије најчешће код Индијанаца, Тибетанаца, Шамана и Јогина. У неким земљама Далеког и Блиског истока дроге су се традиционално користиле на исти начин као што се у Европи користио алкохол. Посебно у току религиозних ритуала да би се постигла стања измењене свести за које се веровало да приближавају божанствима.

Тешко је одредити тачно време настанка дрога. Још у сумерским таблицама постоје записи о одређеним супстанцама које када се уносе у организам мењају свест људи. У гробницама фараона, у пећинама Перуа, бивше цивилизације Инка, нађене су куглице опијума, а на каменим зидовима пронађена је урезана биљка конопље, касније идентификована као Канабис.

Код нас први наркомани појавили су се у Београду 1965. године. У тој групи било је четири - пет ученика и неколико студента. Сви су се познавали неколико година пре узимања дроге и углавном их је везивала заједничка љубав према Битлсима и Ролингстоунсима, или сличне идеје о животу. Заједнички су читали Сузукија, Фрома и Лао Цеа. Вољели су сатима да медитирају уз музику или да, подстакнути Хесеом, размишљају о путу на исток. Једном речју, то је била група младих “интелектуалаца” са широком сфером интересовања, али без снаге за акцију или јасних идеја водила у животу, једино што су желели била је нека жудња за променом у јед-

ноличном животу. У то време враћа се неколико младића из иностранства који причају о свом искуству са дрогом, али који је не доносе, нити отворено не наговарају остале да их следе. Ипак, ове приче не остају без одјека у душама оних који их слушају. Прва дрога у Београду, са којом је започета епидемија наркоманије, заправо и није била дрога у класичном смислу. Радило се о прелудину, познатом по психостимулативним својствима, а који се користи у медицини као средство за смањење апетита, у лечењу гојазности. Пошто у то време прелудин није био означен као дрога, могао је да се слободно купује у апотекама. Због својих стимулативних својстава, прелудин постаје веома популаран међу београдским наркоманима. Корисници ове дроге имали су утисак да лебде, били су слободнији у опхођењу са другима, били су стално у покрету,... Овај доживљај је био крајње примамљив за особе које су до тада испољавале пасивност и одсуство било каквих иницијатива, а и узимање прелудина није било под ударом власти, па није било бојазни од законских казни. Из године у годину су се појављивале новије дроге и све већи број корисника истих.

4.2 Врсте дрога у Републици Српској и БиХ

4.2.1 Амфетамини

Убрзавају физичке и душевне процесе и изазивају осећај узбуђења и вишка енергије. Као спољни знакови јављају се мршављење, ширење зеница, несаница, дрхтавица... Последица дуготрајног конзумирања су параноја и насилништво.

4.2.2 Барбитурати

Изазивају јаку летаргију и поспаност. Спољни симптоми су нејасан и сметен говор, недостатак физичке координације и равнотеже. Дуготрајно конзумирање барбитурата има последицу поремећаја спавања тзв. "двоструки вид".

У комбинацији са алкохолом конзумирање може бити смртоносно.

4.2.3 Марихуана и хашиш

Изазивају физичко и психичко опуштање али и промене расположења. Спољни знакови су црвенило очију, раширене зенице, некоординираност покрета, летаргију и повремене мучнине. Дуготрајно коришћење води ка физичким и психичким оштећењима.

4.2.4 Кокаин

Стимулише живчани систем, појачава чула и понекад доводи до халуцинација. Спољни симптоми су раширене зенице, дрхтавица, халуцинације и несаница. Као последице дугог конзумирања јављају се оштећења слузокоже носа, свраба и појава отворених рана.

4.2.5 Опиијати (опијум, морфијум, хероин, метадон и петидин)

Смањују физички и психички бол, изазивају привремену еуфорију. Спољни симптоми су мршављење, летаргија, промена расположења, знојење, нејасан говор, бол у очима и бледило. Јавља се губитак апетита, неухрањеност и осетљивост на инфекције. Превелика доза изазива смрт.

4.2.6 Психоделичне дроге (ЛСД, мескалин)

Делују непредвидљиво. Изазивају халуцинације које могу бити угодне али и застрашујуће. Видљиви знакови су раширене зенице, знојење, дрхтање, грозница, промене понашања. Узимање ЛСД-а и мескалина за последицу може имати неодговорно понашање. Иако спорије изазивају зависност једна доза може изазвати озбиљне психичке поремећаје.

4.2.7 Лепкови, средства за чишћење и средства са испарењима

Изазивају халуцинације, вртоглавицу, еуфорију, а понекада и несвестицу. Спољни симптоми су црвенило у лицу, ширење зеница. Конзумирање може бити изузетно штетно по мозак, јетру и бубреге а постоји опасност од гушења.

droga	ulično ime	što je to?	rizici
Marihuana	dop, haš, gras, trava, joint	pojavljuje se u različitim oblicima - kao smola i trava	Problemi sa srcem i disanjem. Tjeskoba i razdražljivost.
Speed	podizači, uppers, crank, kafein, amfetamini	prodaje se kao bijeli prah ili u tabletama	Ostavlja te umornim/om i depresivnim/om. Visoki tlak i srčani problemi.
Poppers	nitriti, tekuće zlato, snappers, locker room	žuta tekućina snažnog mirisa	Glavobolja, osjećaj mučnine i slabosti. Problemi sa srcem.
Otapala	ljepilo, plin, aerosol	ljepilo, aerosoli, neka sredstva za čišćenje	Gušenje. Oštećenja mozga, bubrega i jetre. Iznenađna smrt.
Trankvilizatori	barbiturati, sedativi, sredstva za smirenje	dolaze u tabletama i kapsulama	Ovisnost i simptomi odvikavanja - uznemiranost, napadi panike.
Ecstasy	MDMA, disko burgers	prodaje se u tabletama ili kapsulama	Dehidracija, valovi vrućine i smrt. Oštećenje jetre.
Acid	LSD, trip, PCP, peyote, psilocybin gljive	U obliku četvrtastih komadića papira, namočenog drogom	Zastrašujući tripovi koji mogu potrajati satima i flešbekovi.
Kokain	koka, rock, crack	prodaje se kao bijeli prah	Intenzivni pad raspoloženja. Ovisnost. Paranoja, iscrpljenost i smrt.
Heroin	horse, junk	svjetlosmeđi, vrlo rijetko bijeli prah	Ovisnost i simptomi odvikavanja. Različiti problemi s disanjem i smrt.

5. ПРОБЛЕМИ СА ШКОЛОМ

Веома је карактеристично да највећи број наркомана који похађају школу, поготову последњих десетак година од како се масовно пуши марихуана и међу најмлађим ученицима школа основног образовања, нагло попушта у учењу. Раније солидни ученици, сада почињу да ређају, без неког виднијег

разлога за родитеље па и саме наставнике, слабе оцене. Некада амбициозни ученици сада се све мање узбуђују када добију слабу оцену. Све чешће почињу да изостају са наставе, а на часовима делују одсутно и незаинтересовано. На прозивку наставника изненада се трзају као из неког сна или дремежа. Критике наставника не прихватају. Понекад су спремни да полемишу са наставницима тврдећи да их наставници мрзе, да су необјективни, да имају своје љубимце и да је њихов једини хендикеп што и они нису љубимци појединих предметних наставника. Са тежих часова све чешће изостају. Број неоправданих часова расте. У прво време док је још очувано осећање обавезе према школи, ови изостанци се оправдавају лекарским уверењима, која су неретко фалсификована. Неки од њих бивају одстрањени из школе због слабих оцена и неоправданих часова, или школу сами напуштају.

6. СПОРТСКЕ КЛАДИОНИЦЕ

Иако различите по врсти и садржају, игре су одувijek биле пратилац друштвеног и индивидуалног живота. Неовисно ради ли се о понављању старих или креирању нових, играчи се најчешће с одушевљењем укључују. Чак и кад не представља ништа више но само игру, људи су спремни платити високу цијену не само у материјалном смислу него и у времену, у физичком и психичком смислу. Можда је истина да већина људи осјећа потребу да партиципира у бројним играма, али учествујући у појединима од њих они не доживљавају увијек исте осјећаје нити сnose исте последице. Игре на срећу посебан су вид игара у којима играч улаже одређену своту новца на неки догађај излажући се одређеном ризику само да би ту уложену своту новца повећао. Играчи се често препуштају играма на срећу да би поправили своје материјално стање, али то опет овиси да ли се игра ради добитка или се то сматра само добрим начином забаве. Клађење као облик игара на срећу постоји већ дуги низ година. Неки записи говоре о томе да је било нелегално али јако проширено и популарно за вријеме Римског царства и старе Грчке. Оно се на различите начине одржало до данас, али је занимљиво да је тек Коцкарским актом 1852. постало легално по први пута у свијету. Данас готово све земље имају неке законе о играма на срећу, а у њима и подзаконске акте у којима је регулирано клађење у спортским кладионицама. Данас се у свијету можемо кладити на све врсте спортова, али и на разне друге догађаје којима су кладионице жељеле привући што већи број посјетитеља и уплатиоца на све могуће врсте спортова које оне у својим понудама имају. Данас кладионице желе постати доступне свима па отварају своје пословнице у што већем броју мјеста и то њих што већи број. Доступне су преко Интернета и не телетекст страницама јавних, али и приватних тв-постаја. Имају одређене законе и прописе којих се морају придржавати у којима је једино ограничење за судјеловање у тој игри да играчи не смију бити млађи од 18 година. Због лоше имовинске ситуације и евентуалног добитка многи одлазе у спортске кладионице да

би искушали срећу али и поправили своју материјалну ситуацију. То кладионице искориштавају, па имају добитак у прошлој години од 350 милијуна куна.

6.1 Игре, слободно вријеме и игре на срећу

„Игра је старија од културе, колико год појам културе био недовољно омеђен, он у сваком случају претпоставља људско друштво, а животиње нису чекале људе да их тек они науче игрању“ (Худзинга, 1992: 48). Тиме је он установио старост игре, а то је прије појаве људи, а сам појам игре је добровољна радња или активност која је унапријед временски одређена, има одређене границе у којима се одвија, и правила (такођер унапријед одређена), којих се сви морају придржавати да игра имала смисла и да би сви судионици уживали у њој. Игре су одувјек биле популарне јер се кроз игру омогућавало људима да изграде одређену стварност унутар постојеће и бијег од постојеће стварности. Без обзира на то да ли се игра понавља или игра нека нова одувјек су људи показивали велику склоност да у њима судјелују. Игре су се најчешће одвијале у некој домени слободног времена које је дефинирано као „...скуп активности којима се појединац по својој вољи може потпуно предати, било да се одмара или забавља, било да повећава ниво своје обавијештености или своје образовање, било да је друштвено ангажиран или да остварује своју слободну стваралачку способност пошто се ослободио својих професионалних, породичних и друштвених одвеза“ (Думазедиер, 1962: 62-63). Игра се тако као што се надограђивало друштво у цјелини тако су и игре биле све занимљивије и маштовитије па тако имамо и различите подгрупе игара, а она којој ћемо посветити највише времена су игре на срећу из којих је касније настала и спортска кладионица. То су игре у којима се појединац свјесно излаже ризику који најчешће произлази из тога да за игру на срећу је потребно нешто уложити (новац) да би се у самој игри могло судјеловати. Игре на срећу постоје дуги низ година преко старог Истока, до Грчке и Рима биле су веома популарне, иако мало цијењене. Многе религије су се противиле таквом начину игре, али и осуђивале су коцку у сваком погледу па је та страст била мало затомљена све до друге половине 19. стољећа у Енглеској, а у осталим земљама до почетка 20. стољећа није угасила људска глад за коцком и свем задовољству што она пружа. У југославенским земљама игре на срећу долазе релативно касно тек 1950. године. Најприје се уводи спортска прогноза која је имала добру популарност, није могла опстати због система на који се играла и због друштвене навике на лото.

7. ЗАКЉУЧАК

Наше друштво је, због дугогодишње економске, политичке и моралне кризе, посебно у ризику. Сиромаштво, као преовлађујуће стање становништва, значајан је ризични фактор разних видова неприхватљивог пона-

шања младих. Глобални промет дрога, оружја и људских бића у свијету су фактори ризика, чиме су нарочито погођене земље у транзицији и развоју. Ратно окружење током посљедње деценије, праћено интензивним миграционим кретањима, доприноси погоршању стања у свим друштвеним системима. Земљу напушта знатан дио најобразованијег становништва у најпродуктивнијој животној доби. Истовремено, досељава се релативно велики број расељених и избјеглих лица из околних, ратом захваћених подручја. То додатно оптерећује здравствени, образовни, социјални и друге системе бриге И заштите дјете и младих, чиме се отвара простор за квалитативни и квантитативни раст НПМ.

Пораст броја малолетних преступника, поготово броја младих пријављених због прекршајног понашања, нарочито је евидентан од 1996. Нарочито забрињава пораст забиљежен током 2000 – те године. Евидентно је и повећање броја криминалних поврата (рецидива). Посебно забрињава пораст броја кривично неодговорних лица, дјете, међу починиоцима прекршаја и међу починиоцима кривичних дјела. Оваквом понашању најчешће претходи или га прати све већи број занемаривања, прекидања и напуштања школовања, нарочито средњег лии основног.

Појава НПМ све је сложенија и све отпорнија на различите мјере превентивног и куративног карактера и због тога што млади све чешће манифестују све теже облике пред делинквентног и делинквентног (криминалног) понашања. Отпорност је, несумњиво, посљедица И чињенице да укупно НПМ карактерише и зависност младих од психоактивних супстанци.

Савремени политички, криминолошки, правни, педагошки, здравствени и укупни социјални трендови основано указују на потребу постојања јединствених националних и интернационалних стратегија превенције НПМ. Превенцију треба хватити онако како се она схвата у савременим стручним и научним круговима, дакле као широки општи оквир за различите стручне и шире друштвене мјере и активности усмјерене не само према спречавању појаве већ и према њеном сузбијању. Под појмом превенције овдје се подразумијева примарна, секундарна и терцијална превенција, дакле више степена превенција усмјерена на исходишта НПМ и на третман младих као и на посттретман младих.

ЛИТЕРАТУРА

1. др Петровић П. Стеван. Дрога и људско понашање, пето допуњено издање; Партенон; Београд, 2003.
2. Вукосављевић Бојана. Дрога стоп хоћу да живим! Легенда, Чачак, 2006.
3. Ле Бон, Гистав: Психологија гомиле, Алгоритам, Београд, 2005
4. Михаиловић, Срећко: Спорт, публика, насиље. Београд, ИССН 0023-5164. - Бр. 88/90, 1990 Дневне новине.

5. Роберт Л. Сајмон: Фер-плеј етика спорта, Службени гласник, Београд, 2006. Безданов Гостимир, С., За (у) вођење медија, Агена, Београд, 1994.
6. Ј. Туцаков, Лечење биљем, РАД, Београд, 1990.
7. [хтп://здравље.крстарица.цом/л/тегобе/пусацка-љубав/](http://здравље.крстарица.цом/л/тегобе/пусацка-љубав/)
8. МУП РС <http://www.mup.vladars.net/>
9. Штулхофер Александар, Работег-Шарић Зора и Мариновић Ловорка: Трговање женама и дјецом, Загреб, Центар за истраживање транзиције и цивилног друштва, Међународна организација за миграције, 2002.

ПОЈАМ, УЗРОЦИ И УСЛОВИ ДРУШТВЕНО НЕПРИХВАТЉИВИХ ПОНАШАЊА ОМЛАДИНЕ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ

Претходно саопштење

УДК 316.624:159.922.7(497РС)

Анстракт: У овом раду се говори о проблемима с којима се сусреће омладина у Републици Српској. У раду ћемо се осврнути на услове и узроке друштвено неприлагођеног понашања омладине у нашој држави, али и могућим решењима проблема с којима се омладина сусреће свакодневно. Говорићемо о истраживању које је провела борачка организација Републике Српске у сарадњи са Министарством здравља и социјалне-заштите Републике Српске и Министарством рада и борачко-инвалидске заштите Републике Српске о проблемима омладине.

Кључне ријечи: друштвено неприхватљиво понашање, омладина, Република Српска, штетно понашање

Abstract: The paper analyzes the problems the young are faced with in the Republic of Srpska. There will be talk on conditions and causes of socially unacceptable youth behavior in our country, but also about possible solutions to the problem the young are daily faced with. There is also discussion on the research about the problems of the young conducted by the Veteran's Organization of the Republic of Srpska in cooperation with the Ministry of Health and Social Protection of the Republic of Srpska and the Ministry of Labor and Veteran-Disability Protection of the Republic of Srpska.

Key words: socially unacceptable behavior, the young, Republic of Srpska, harmful behavior

¹ Контакт: boracka@gmail.com

1. УВОД

О појавама девијантног и друштвено штетног понашања омладине врло је деликатно говорити и прије би се требали запитати, не о посљедицама, већ о узроцима овог значајног проблема. Због чега код омладине долази до поремећаја друштвеног понашања и зашто они имају жељу и потребу да крше друштвено прихватљиве норме понашања?

Данас се млади људи у Републици Српској суочавају са разним проблемима, како онима које имају њихови родитељи, а то су пораст сиромаштва, висока стопа незапослености, погоршање здравственог статуса, тако и оних других проблема који укључују социо-економске неједнакости, политичку маргинализацију, наслијеђе рата и трауматичне прошлости и др. Незапосленост је у вези са сиромаштвом, али и са оном њеном скривеном димензијом-обесправљеношћу, незнањем, апатијом, насиљем.

У свјетлу озбиљне економске и политичке кризе у нашем друштву, пада производње, животног стандарда, јасно је да су створени услови за велике безбједносне ризике у земљи, а који највише погађају младе.

Ови ризици подстичу насилно понашање, екстремизам и нетолеранцију према различитим културним моделима и вриједностима и доводе до забрињавајућег пораста употребе дроге, алкохола, коцкања и др. Насиље младих људи представља један од највидљивијих облика насиља у друштву. Нема заједнице, ма колико она била богата или сиромашна, која је имуна на разорне посљедице овога понашања. Насиље младих данас погађа не само његове жртве, већ и њихове породице, пријатеље, ужу и ширу заједницу, ремети функционисање друштва и ремети друштвено ткиво.

Ратно раздобље кроз које је прошла наша земља, праћено интензивним миграционим кретањима, доприноси погоршању стања у свим друштвеним системима. Значајан дио најобразованијег становништва у најпродуктивнијој доби напушта земљу, а истовремено долази до унутрашњих миграција, па се велики број расељених и избјеглих лица мора прилагођавати новим, често неповољним животним околностима. То додатно оптерећује здравствени, образовни, социјални систем као и друге системе бриге и заштите дјецe и омладине, чиме се отвара простор за појаву пораста неприлагођеног понашања младих.

Истовремено долази до значајних промјена и поремећаја у породичном животу, па породица све више губи своју традиционалну улогу. Оптерећење борбом за свакодневно преживљавање, родитељи често немају времена за дјецу.

2. МОДЕЛИ ПОНАШАЊА ОМЛАДИНЕ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ

„У моди“ су модели понашања по којима људи не бирају средства да би дошли до циља. Они се најалост пројектују и на оне најрањивије, на дјецу. Недостатак комуникације између родитеља и дјеце, школа која не остварује своју образовну, а посебно васпитну улогу, криза у друштву, све то су узрочници пораста криминалитета и деликвенције код малољетних и омладине који постаје озбиљан друштвени проблем и у нашој земљи.

Друштвено штетно понашање омладине у Републици Српској је у сталном порасту, док одговор друштва на ову појаву почива, у највећој мјери, на остацима модела реаговања из предратног периода уз смањење ресурса институцијама које раде са дјецом и омладином у сукобу са законом.

У црним хроникама наших новина све се чешће не спомињу имена починилаца кривичних дјела. Исписани су само њихови иницијали, због тога што се скоро свакодневно дешава да законе крше и особе млађе од 18 година.

Девијантно понашање младих, опасна је и сложена социо-патолошка појава која је не само криминолошки, правни, економски, социолошки, него је и озбиљан породични, педагошки, медицински и тежак опште-друштвени проблем. Указује на чињеницу да је друштво са својим институцијама попустило реаговати на сигнале које је млада особа слала породици, школи, пријатељима, тражећи помоћ и подршку.

Главне особине младе личности склоне друштвено штетном понашању су: асоцијалност, емоционална и социјална незрелост, егоцентричност, деструктивност, насилност, непоштовање ауторитета, пркос, непослушност, непријатељско расположење према другима, неспособност стварања присног додира са окружењем и породицом.

3. УЗРОЦИ ДРУШТВЕНО НЕПРИХВАТЉИВОГ ПОНАШАЊА ОМЛАДИНЕ

Одбаченост и асоцијално понашање код омладине, произилазе из чињенице да један од главних социјалних аспеката друштва, на којем се и темељи нормалан развој сваког младог човјека, а то је интеракција и интеграција у ужој и широј друштвеној заједници, не постоји или је сведен на ниво који је забрињавајући. Под овим подразумевамо све веће „конзумирање“ Интернета (друштвене мреже) као начина остваривања контакта младих људи. Овакав облик интеракције доводи до девијације у психолошком развоју младог човјека, тј. начину размишљања, опхођења, способност перцепције околине, а самим тим и способностима да се суоче са изазовима који су саставни дио једног друштва.

Да би говорили о узроцима деликвентног понашања омладине потребно је имати на уму да је ријеч о бројним и комплексним међусобно испреплетеним феноменима, који се класификују на различите начине. Узроци су условљени прије свега субјективним и психолошким факторима развоја младе личности те социјално-културним факторима. Деликвенција код младих се од одраслих деликвената разликује по степену физичког и психичког развоја и емоционалне зрелости. Међу социјалним факторима који утичу на друштвено штетно понашање омладине у нашој држави посебно се истичу посљедице рата, тешке економске и породичне прилике, миграције...

Ратна дешавања могу имати криминогени учинак на омладина, јер је његова прва и непосредна посљедица појава дезорганизације постојећих друштвених структура. Утицај ратних страдања на дјецу и младе у Републици Српској још није истражен, али све указује на криминолошки и виктимолошки аспект овог феномена. Глобализација у стању мира и страхоте рата које су се десиле неминовно се утискују у свијест младих. Они сигурно не могу бити поштеђени од дјеловања деструктивних погледа на свијет, што утиче на развој здраве личности као претпоставке здравог друштва. Страшно искуство дјечије популације на нашим просторима од младих генерација ствара потенцијалне ризичне групе, као најрањивије категорије изложене свим облицима насеља. Већином су то посљедице рата, које уз природне факторе, с обзиром на старосну доб, данас баш од адолесцената чине најрањивију популацију становништва. Зато и не чуди пораст свих видова социо-патолошког понашања, посебно младих, изражен кроз злоупотребу хемијских супстанци, наркотика, повећање броја суицида, малолетничке деликвенције, и др.

Узроци појаве друштвено штетног понашања омладине јесу сигурно и економски услови развоја друштва, економске кризе и привредни проблеми, материјални статус и разлике у економском положају појединих категорија становништва.

Бројна рађена истраживања нам указују на чињеницу да се у условима економске кризе друштва и економске несигурности грађана криминалитет повећава. Економске кризе карактеришу тешки привредни поремећаји, незапосленост, смањење стандарда живота грађана. Економске кризе, посебно када су као у нашој држави посљедица ратних дешавања, редовно прати појава раслојавања становништва- на једној страни је енормно, најчешће криминално богаћење, а на другој страни убрзано сиромашење већине становништва. Економске кризе доводе до појава породичних криза, депресија, алкохолизма, крађа и превара. Сиромаштво је један од генератора деликвентног понашања. Економско стање у данашњој Републици Српској је изразито неповољно, а велики дио становништва се налази на прагу сиромаштва или је већ прешао тај праг.

Негативне посљедице по младог човјека има и незапосленост. Незапосленост је велики проблем у Републици Српској, због тога што је међу неза-

полсенима највећи број младих људи. Постојећа друштвено-економска ситуација на нашим просторима има негативан утицај на вриједносни систем људи, а то се нарочито примјећује код омладине код које се тек успоставља овај вриједносни систем.

Борачка организација Републике Српске се у свом свакодневном раду сусреће са великим бројем лица који живе на рубу егзистенције, која су у тешкој материјалној и здравственој ситуацији и који нам се обраћају тражећи разне видове помоћи и заштите (материјална давања, посредовање у остваривању права из социјалне заштите, психосоцијална подршка и сл.) Велики дио ових демобилисаних бораца пати од посттрауматског стресног поремећаја (ПТСП).

Борачка организација Републике Српске је у сарадњи са Министарством здравља и социјалне-заштите Републике Српске и Министарством рада и борачко-инвалидске заштите Републике Српске извршила истраживање о утицају ратних и послератних траума на ментално здравље демобилисаних бораца и ратних-војних инвалида. Истраживање је рађено случајним узорком испитаника из свих регија Републике Српске и резултати су показали да симптоми посттрауматског стресног поремећаја постоје код 45,4% испитаника.

Нажалост, посљедице психолошке трауме, не одражавају се само на жртву, него се по правилу испољавају и у њеном непосредном окружењу, а прије свега у породици. Због измијењеног понашања које особа са симптомима ПТСП испољава значајно трпе чланови његове породице, а нарочито дјеца и омладина. Другим ријечима, особа са симптомима ПТСП-а, изразито је раздражљива и преосјетљива, са честим изливима бијеса, тако да чланови породице живе у страху и неизвјесности. Овим су погођене посебно одређене категорије чланова друштва, а истраживања говоре да најтеже посљедице има популација адолесцената, омладине. Живећи у таквој атмосфери они имају проблема са формирањем властитог идентитета, те све непотпуније и теже тестирају социјалну ситуацију и уклапају се у њу. Зато није неочекивано да се управо из оваквих породица регрутује значајан број младих особа са знацима социјално неприлагођеног понашања (деликвенција, алкохолизам, злоупотреба психоактивних супстанци, конфликтно понашање итд.).

4. ЗАКЉУЧАК

Живимо у времену када се насиље и други облици девијантног понашања наглашено манифестују. Разумјети када се и под којим околностима појављује насилно понашање у току развоја једне особе, може да помогне у формулисању интервенција, мјера и политика превенције која ће се односити на најугроженије старосне групе, на дјецу и омладину. За проблеме који су тако сложени, као што је друштвено неприхватљиво понашање омладине, не постоје проста рјешења.

Традиционалне, једнодимензионалне и једнодисциплинске интервенције, имају ограничен утицај на овај проблем. Ефикасни одговори на овај проблем, захтјевају широке иницијативе које не може понудити ни један изоловани друштвени сектор као ни једна појединачна дисциплина. Друштвена заједница се овим проблемом мора бавити на адекватан начин. Сви који долазе у контакт са младом особом-родитељи, наставници, професори, здравствени и социјални радници могу да утичу на ставове младих према деликвентном понашању и свим његовим облицима. Слично томе, свака институција која је на неки начин повезана са породицом младе особе, као што су школе, медији, заједница и цркве, могу позитивно да утичу на осјећање сигурности и на њено ненасилно понашање. Ако не постоји систематска и ефектна интервенција, рана агресија и друштвено неприхватљиво понашање омладине, обично ескалира у касније насиље и друга анти-социјална понашања.

ЛИТЕРАТУРА

1. Вејновић, Д; Бојанић, В; Лалић, В; Хелдић, Е; Весић, М. (2008), Млади, школа и превенција социјално непрохватљивог понашања, Дефендологија центар за безбједносна, социолошка и криминолошка истраживања, Бања Лука.
2. Попадић Драган: *Насиље у школама*, Институт за психологију, Београд, 2009. година.
3. www.portalanalitika.me
4. www.setimes.com
5. www.nova-akropola.rs

мр Зоран Галић¹

Полицјски комесар МУП-а Жупаније Западнохерцеговачке

Посушје

СПОРТ, НАЦИОНАЛИЗАМ И ОМЛАДИНА

Претходно саопштење

УДК 796:316.356.4-053.6

Анстракт: У раду се сагледава спорт као сложен друштвени феномен. Посебно се указује на национализам омладине у спорту, настанак и испољавање национализма, утјецај политике на национализам, злоупотребу спорта и борбу против национализма у спорту. Даље се указује на сложеност овог проблема и нужност превазилажења девијантног понашања омладине.

Кључне ријечи: спорт, национализам, омладина

Abstract: The paper analyzes sport as a complex social phenomenon. Special attention is paid to nationalism in sport, creation and expression of nationalism, the influence of politics on nationalism, misuse of sport and the fight against nationalism in sport. Further, there is discussion on the complexity of this problem and the necessity for overcoming deviant youth behavior.

Key words: sport, nationalism, the young

1. УВОД

Развој социологије спорта пратила је њена подјела и конституисање посебних социолошких дисциплина. Посљедице ове брзе подјеле видљиве су у чињеници да је многим друштвеним појавама, које су предмет социолошких дисциплина, признат статус важних, научних појава. Дјелокруг социологије спорта обухватао би следећа питања:

- Спорт као чинилац и производ друштва и друштвеног развоја
- Улога спорта у cjелокупном друштвеном животу
- Друштвени положај учесника у спорту
- Однос шире друштвене заједнице према спорту
- Друштвени односи унутар спорта.

¹ Моб: 063354092

Социологија спорта је теоријска и емпиријска наука која истражује друштвене појаве везане за спорт и његову друштвену функцију. Социологија спорта проучава утицај друштва на спорт, али и повратни утицај спорта на друштво. Социологија спорта покушава да нађе одговор на питања контекста и друштвене условљености спорта. Социолошки приступ спорту је умногоме специфичан. Елементе за теоријски приступ социологији спорта чинили би: човјек као актер и носилац одређених активности, улога као очекивано понашање, спортски догађај или утакмица која окупља актере.

С обзиром да социологију спорта занима цјелина друштвености, у првом плану њених истраживања налази се спортски догађај. Спортски догађај чине играчи (актери), посредници и навијачи. Играчи су свакако најистакнутији, јер без њих нема утакмице и такмичења. За социолошко истраживање актера (играча), занимљив је прије свега њихов међусобни однос, однос старијих према млађим играчима, однос према публици, судијама, тренерима, управи, функционерима и помоћном особљу.

Примјена социологије на подручје спорта представља један вид антрополошке еволуције спортског феномена. Социологија треба да укаже на мјесто спорта у савременом друштву, на његову друштвену природу и културну вриједност.

2. НАЦИОНАЛИЗАМ У СПОРТУ

Национализам је свеопшта појава у свијету. Коријени национализма се налазе у друштвено-економским и економско-политичким елементима друштвене културе. Фактори који подстичу национализам су бројни, а то су приоритетно:

- низак ниво општег материјалног и културног развоја,
- ниво развоја друштвено културне свијести,
- развој демократских и политичких традиција,
- постављање и рјешавање националних питања,
- услови вишенационалних средина,
- однос према мањинама,
- карактер економских и политичких структура друштва и др.

Појам национализма се јавља упоредо са настанком нације.

2.1 Нација као основни фактор настанка национализма

Нација је историјски формирана стабилна заједница људи, настала на бази заједнице језика, територије, економског живота и психичке конституције која се испољава у заједници културе. Сама ријеч „натио“ је латинског поријекла и означава идеју поријекла, која је по својој суштини, независна од индивидуалне воље. Она је специфична народна заједница настала на

основи друштвене подјеле рада у епохи капитализма и она је основа политичких способности једног народа.

„Национална идеја као идеја колективитета уважава расу, историјска права и традицију. Она се диже изнад појединачних права индивидуе, то је заправо национална држава којом се брани један народ.“ Национална осјећања су настала у исто вријеме када и нација. Велики утицај на стварање национализма има идеологија. „Идеологија има изузетну снагу да обједини све класе и слојеве, заједничко национално благостање, супроставља се вањском непријатељу, против кога се треба борити.“

2.2 Испољавање национализма у спорту

Национализам се испољава у спорту, најчешће у заједницама које садрже вишенационалну структуру. Појава национализма у спорту условљена је карактером друштвеног система, то јест природом друштвено политичких односа. Носиоци национализма у спорту могу бити одређене институције и организације политичког живота, затим појединци, социјалне групе, чланови управе клубова и други. Разлози испољавања национализма у спорту могу бити економске, социјалне, културне и политичке природе, а могу бити и предрасуде, историјске заблуде, низак ниво индивидуалне културне свијести. „Ескалација национализма у спорту условљена је дејством и утицајем екстремно-идеолошких политичких струја у друштву и њиховим постојањем да се по сваку цијену попреште националистичког распаљивања страсти преноси на подручје спорта.“ Национализам у спорту је политичко средство које се убацује у игру да би се остварили одређени политички циљеви владајућих недемократских друштвених структура. Национализам се преноси на све стране спорта, чак и на врхунски такмичарско-професионални спорт. Највише је присутан код спортске публике и то код масовне публике која се везује за кошарку и фудбал. Пошто спорт не ствара увијек разумијевање међу нацијама, као посљедица јавља се неразумијевање међу нацијама, мржња, а у неким случајевима долази и до насиља. Раније је фудбал зближавао народе и нације, а данас је постао начин за изражавање националне нетрпељивости.

Један од облика национализма у спорту је бирократски национализам, који тражи ослонац у материјалним привилегијама, злоупотреби и слично и увијек ће подредити спорт својим интересима. Као облик јавља се и малограђански национализам. Он се појављује у цијелој структури спорта, од управе, политике, па до самих спортских ствараоца, а изражава се кроз низак ниво културне и демократске политичке свијести, испољавање екстремног национализма и насиља. Јавља се и фанатички и агресивни национализам у спорту кога карактерише нетрпељивост, насиље и наметање својих вриједности садржаја другим нацијама.

2.3 Утицај политике на национализам у спорту

Спорт и политика укрштају се преко нивоа који представља спорт као фактор националног престижа и спољне политике. Спорт у функцији локалног или националног престижа представља својеврсни друштвени механизам социјалне афирмације одређених дијелова друштва и појединих друштвених средина. „На међународном плану данас спорт постаје оружје психолошких ратова. Олимпијци су војници који се васпитавају у духу национализма. Од њих се тражи да се боре за престиж нације. Национализам је спорту дао обиљежја која су у супротности са идејама активне коегзистенције и борбе за мир у свијету. То је данас подручје за одмјеравање снага двају политичких блокова. О свему томе у будуће се мора повести више рачуна, ако се жели да наши спортисти постану активни носиоци идеје мира, активне коегзистенције и инерационализма у спорту.“

Спорт и политика су уско повезани. Можемо запазити да исти људи показују склоност према спорту и политици, јер уједињују три важна елемента: игру, такмичење и представу.

3. ЗЛОУПОТРЕБА СПОРТА

Област спорта може ити злоупотребљена за слободне политичке циљеве у сврху реализације велико-државног национализма. Исто тако спорт може бити злоупотребљен у области привреде и бизниса. Дешава се да водећи политичари везују управе клубова са одређеним материјалним интересима или политичким утицајем. Као потенцијални власници спортских клубова, често се јављају клубови који располажу огромним материјалним средствима, а који су та средства стекли криминалним радњама, трговином, коцком или као профитери рата. Ти људи нису ни пријатељи спорта, ни љубитељи спорта, већ својом доминацијом желе да остваре своје националистичке интересе. Спорт и спортска публика у условима неразвијених демократских политичких традиција представља велику опасност ескалације национализма. Јер један национализам потхрањује национализам у другим нацијама, тен а тај начин подржава и подгријава еуфорију национализма опште.

3.1 Утицај медија на национализам у спорту

Медији у знатној мјери утичу на ширење национализма, како у позитивној, тако и у негативној мјери. У позитивној мјери се тежи једнакости између нације и спорта, а у негативној мјери се тежи експонирању своје нације, а омаловажавању друге.

„Штампа и друга средства масовне комуникације вјештачки стварају у народу илузије о Југославији као спортској велесили чији спортисти свуда треба да побјеђују, а истовремено потцјењују резултате спортиста других земаља.“

3.2 Испољаване насиља код национализма у спорту

Утакмице клубова различите националности манифестују националистичке испаде са најнижим страстима, агесијом и насиљем. „Показало се да спорт постаје гладијатосрска игра, а стадиони арене насиља. Стадиони су постали изванредним и погодним мјестом испољаванја фрустрација, мјесто пражњења незадовољства људи и мјесто манифестовања конфликта, агесије и насиља.“ Очит примјер национализма у спорту је утакмица између Салвадора и Хондураса, 1969. године, гдје је после утакмице дошло до рата ове двије државе, а при том је погинуло неколико хиљада људи и то због фудбала. И код нас у бившој СФРЈ утакмице: Партизан, Црвена Звезда, Хајдук, Динамо, формирале су национални карактер. Највише се испољава тучама међу навијачима различитих националности, нереди на улицама са посљедицама наношења материјалне штете и паљење застава. У оваквим случајевима најтеже је било играчима који су морали да се опредјеле за кога да играју. Али свако је ковач своје среће и свако има право да ради оно што мисли да је за њега најбоље. Прије је незамисливо било да играчи неће да играју за свој клуб уколико играју против њиховог бившег клуба. Очит примјер су Синиша Михајловић и Дејан Станковић, који нису хтјели да наступају за Лацио, када су требали да играју против Црвене Звезде. И то је из разлога што га поштују и доказали су да љубав према бившем клубу и према својој нацији нема цијене, али ни они овако не би поступали да их не цијене у Лацију и све је била ствар договора.

3.3 Посљедице национализма у спорту

Национализам захвата готово све гране спорта с обзиром на вишенационални састав самих спортских клубова. Од карактера друштвено политичких односа зависи и карактер односа у самом спорту. Један од крајњих консеквенција националне нетолеранције и искључивости по том основу долази до разних врста дискриминације па и етничког чишћења у самом спорту. Међународне спортске организације санкционишу клубове, земље у којима је присутна националистичка политика, зато се и међународне организације и поштују. Оне постоје да одвоје резултате спортског стварања од националне политике и интереса политичког система.

3.4 Борба против национализма

Борба против национализма мора бити усмјерена на средину у којој се налазимо, у сопственој држави. Национализам једних подстиче национализам других и зато је неопходно супроставити се национализму, нарочито у вишенационалној држави какава је наша. Пријатељство и сарадња

међу народима јесте достижан циљ. Тежи се слободном изражавању религијских вјеровања сваког појединца. Религија не смије да буде кориштена у политичке сврхе као ни обрнуто. Треба тежити поштовању основних људских права, а бити противник терора, насиља на свим просторима и у свим државама свијета, што се наравно одражава и на спорт, али надамо се да ће се људска свијест пробудити, да ће људи схватити да је спорт нешто што треба да повезује све нације, све државе, све људе. Јер спорт није подручје на којем неко треба да остварује своје политичке циљеве и интересе. Спорт је подручје гдје млади, талентовани људи доказују своје квалитете и гдје треба управо да побјеђује квалитет и таленат, а не сила и богатство.

4. ЗАКЉУЧАК

Морамо се поново осврнути на ове негативне појаве које владају спортом данас у свијету, а то је национализам, који чине погодна тла за манипулације разних врста у спорту и на спортским дешавањима. Корјени национализма налазе се прије свега у друштвено-економским и друштвено-политичким односима. Ово је једно најопштије одређење. Нешто ближе и прецизније одређивање узрока национализма могло би да се тражи у природи односа, наиме у етатизму као свеопштем и доминантном друштвено-економском и друштвено-политичком односу. То значи, у таквој позицији и улози државе у друштву која обезбјеђује монополску (арбитражу) контролу и усмјеравајућу функцију апарата држе партије над готово свим токовима друштвеног живота. Национализам, посредно или непосредно, активно или „затварањем очију“, се стимулише, а то понекад раде и сама друштва. То је један од најразличитијих видова каналисања свијести маса, један од најперфиднијих облика корумпирања људи, разбијања њихове активистичке, критичке свијести која покушава да се обрачуна са експлатацијом и наметањем, то је један од најмрачнијих начина заустављања историје, покушај обрачуна са свим оним за шта се човјек већ изборио. Зато закључак многих студија на тему национализам у спорту и на спортским дешавањима, каже да је у последње две деценије ескалација све већа.

У свијету и код нас чинимо озбиљне напоре да то понашање, као искључиво негативно, у спорту и на спортским дешавањима сузбијемо. У све то је укључен сав научни, стручни и спортски потенцијал који је стављен у функцији за проналажење начина за борбу против девијантних понашања (национализам) на спортским аренама широм свијета. Можемо са сигурношћу да закључимо да се организују разне конференције са веома отвореном дебатом у односу на ова питања. Многе државе су у своје друштвене системе увели и законе о спрјечавању овог вида понашања у спорту и на спортским дешавањима. Важно је преузети превентивне активности у оквиру заједнице око подизања свијести јавности и разматрање питања овог

феномена, а затим подстицати акције заједнице, које указују на друштвене и материјалне узроке насиља у заједници као целини.

ЛИТЕРАТУРА

1. Вејновић Д. (2006). Социологија спорта, Универзитет у Бањој Луци, Факултет физичког васпитања и спорта, Бања Лука;
2. <http://www.savremenisport.com>

CIP

